This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

~~F Nash 367.2~~ KG 67

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

14de Jaargang.

AFL. 1—6.

EERSTE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL.
JOH. NOMAN en ZOON.
1852.

~~P North 367 .3~~

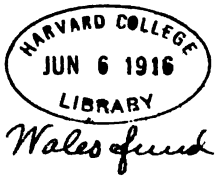

INHOUD.

Eerste Aflevering.

Bladz.

Van Batavia naar Timor Koepang. (*Een Reisverhaal*) . . . . . 1.

Muntwezen in Nederlandsch Indië. (III. Het gekombineerd advies van de directie der Javasche bank, en van de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia. (IV. Het afzonderlijk advies van de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia). 22.

De opium in den Indischen Archipel. (De pacht op Java van 1842 tot 1851. De opiumpacht te Singapoera.). . . . . 47.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 71.

Proeve van een ontwerp van wet op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, met eene daarbij behoorende memorie van toelichting; door Mr. A. A. VAN VLOTEN. Tweede herziene uitgaaf. Amsterdam 1851.

Varia. — 1) Vragen omtrent de belasting op de bazars, van Gouvernementswege gedaan. — 2) De verkondiging van het Christendom op Java. — 3) De Minister van Koloniën, de heer VAN NES en de heer J. C. BAUD over de vrijheid van drukpers in Indië. — 4) Een fabriekant, die met vrijwillige arbeiders verlangt te werken. — 5) Een sprookje in de Tweede Kamer. — 6) Oneenigheden in en met den raad van Indië. — 7) Eene inspektie in de Vorstenlanden. — 8) De verpachtingen voor 1852 in Pekalongan. 75.

Tweede Aflevering.

Muntwezen in Nederlandsch Indië. (V. De Direkteur van 's lands produkten en civile magazijnen over de herstelling van het muntwezen. VI. Antwoord van den Direkteur-Generaal op de nota van den Direkteur der produkten en civile magazijnen. VII. De Direkteur der middelen en domeinen over de herstelling van het muntwezen. VIII. Antwoord van den Direkteur-Generaal op de nota van den Direkteur der middelen en domeinen. IX. De Direkteur der kultures over de herstelling van het muntwezen. X. Antwoord van den Direkteur-Generaal, op de nota van den Direkteur der kultures) . . . . . 89.

Bijdrage tot de kennis van het grondbezit op Sumatra . . . . . 109.

Bladz.

De waarde van statistieke opgaven omtrent Java. . . . . 118.

Waar zijn waarachtige berigten omtrent den toestand van Nederlandsch Indië te zoeken? . . . . . 129.

De Willemskerk te Batavia . . . . . 142.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde . . . . . 145.

Warnasari, Indisch Jaarboekje 1851. Batavia 1851.

Varia. — 1) Vereeniging te Batavia in 't belang der „inlandsche kinderen." — 2) Afschaffing der bazarregten op Java. — 3) De Warnasari voor 1852. — 4) Achterstand bij de Algemeene Sekretarie. — 5) Vragen aan den heer J. C. BAUD over de Evangelisatie op Java. . . . . 153.

Derde Aflevering.

Muntwezen in Nederlandsch Indië. (XI. Beschouwingen van den Gouverneur-Generaal. XII. Aanmerkingen van den Direkteur-Generaal van finantiën op de beschouwingen van den Gouverneur-Generaal. XIII. Antwoord op de aanmerkingen van den Direkteur-Generaal, door den Gouverneur-Generaal. XIV. Wederantwoord op het antwoord van den Gouverneur-Generaal, op de aanmerkingen van den Direkteur-Generaal) . . . . . 161.

Het eiland Timor. (I. Plaatsbeschrijving. II. Bevolking. III. Geschiedenis) . . . . . 199.

Afschaffing van de djoedjoer in Palembang. . . . . 225.

Bijdrage tot de kennis van den rijstbouw op Java . . . . . 231.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 234.

Prachtuitgave van Javasche oudheden. Verzameling van groote gelithografiëerde platen, in kleurdruk der meest belangrijke en trotsche bouwvallen van tempels en andere oudheden in Neêrlands-Indië. Opgedragen aan Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden. Uitgegeven en gelithografiëerd ter koninklijke steendrukkerij van C. W. MIELING te 's Hage, 1ste aflevering, 1852.

Varia. — 1) De suikerkultuur in 't oosten en westen van Java. — 2) Landverkoop, landrenten en heerediensten. — 3) Koelieloonen en koeli's bij de suikerfabrikaadje. — 4) De eerste vergadering van 't Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Soerabaja. . . . . 236.

Vierde Aflevering.

De Lampongsche distrikten op het eiland Sumatra. (I. Grensscheiding, uitgestrektheid en bevolking. II. Verdeeling en bestuur. III. Titels der Lampongers van Menangkabouwschen oorsprong. IV. Titels door de Bantamsche sulthans gegeven. V. Inkomsten der hoofden. VI. Uiterlijke teekenen der Lampongsche hoofden. VII. Boeten. VIII. Wetten. IX. Straffen. X. Diefstal en roof.

Bladz.

XI. Getuigen. XII. Eeden. XIII. Erfenissen. XIV. Huwelijken. XV. Djoedjoer. XVI. Bijwijven. XVII. Echtscheidingen. XVIII. Besnijdenis. XIX. Begrafenissen. XX. Spelen en vermaken). . 245.

Indragiri in 1850. . . . . 276.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 283.

Prachtuitgave van Javasche oudheden. Verzameling van groote gelithografiëerde platen in kleurdruk, der meest belangrijke en trotsche bouwvallen van tempels en andere oudheden in Neêrlands-Indië. Opgedragen aan Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden. Uitgegeven en gelithografiëerd ter koninklijke steendrukkerij van C. W. MIELING te 's Hage, 1ste aflevering, 1852.

Nota over de suikerkultuur op Java, voorafgegaan door eenige algemeene beschouwingen over het kultuurstelsel en den handel voor rekening van den staat, door J. KRUSEMAN, ridder der orde van den Ned. Leeuw, oud-direkteur-generaal van finantiën in Nederlandsch Indië. 's Gravenhage, 1852.

Varia. — 1) De heer VITALIS en de heer ROCHUSSEN. — 2) Handelsvertier op Java sedert het intrekken der bazarpachten. — 3) Wetsontwerp tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. — 4) Waarom geen publieke verpachting van den kambang-handel? — 5) Tegenstrijdigheden en onbillijkheden. — 6) „Vermoorde onnooselheijt!" — 7) De koninklijke bekrachtiging van het Algemeen Reglement voor de Nederlandsche Hervormde Kerk. — 8) De heeren SMULDERS en VARKEVISSCHER. . . . . 294.

Vijfde Aflevering.

De Lampongsche distrikten op het eiland Sumatra. (XXI. Feesten. XXII. Levenswijs. XXIII. Huizen. XXIV. Huisraad. XXV. Kleeding. XXVI. Sieraden. XXVII. Wapens. XXVIII. Oorzaken der geringe bevolking in de Lampong's. XXIX. Bergen, meren en rivieren. XXX. Metalen en Mineralen. XXXI. Lucht, gronden en voortbrengsels der bosschen. XXXII. Dieren. XXXIII. Handel. XXXIV. Slaven. XXXV. Legenden en fabelen). . . 309.

De toestand en vooruitzigten van den handel te Samarang voornamelijk in het jaar 1850. . . . . 334.

Antwoord aan de heeren J. C. BAUD en H. STOLTE . . . . . 352.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 357.

Beschouwingen over het Indische muntstelsel, naar aanleiding van de brochure van den heer Mr. C. W. MEES, over het muntstelsel van Nederlandsch Indië, en het oordeel daarover in het Algemeen Handelsblad en de Nieuwe Rotterdamsche Courant, door H. J. LION. Utrecht 1852.

Varia. — 1) De maatstaf dien de Gouverneur-Generaal DUIJMAER

Bladz.

VAN TWIST wil volgen, bij 't benoemen van ambtenaren. — 2) Het tekort van *f* 195,993 in de kas van 't vendukantoor te Batavia. — 3) Noodzakelijkheid van het afnemen te Batavia van examina voor ambtenaren. — 4) De bevordering van de heeren H. A. VAN DE POEL en J. MUNNICH tot resident van Bazoeki en 1ste kommies ter Algemeene Sekretarie . . . . . 362.

Zesde Aflevering.

Het verkoopen van landen op Java, beoordeeld door eene Gouvernements-kommissie op Java . . . . . 373.

Waarom heeft Rio als vrijhaven niet met Singapoera kunnen mededingen? . . . . . 411.

Tjoeroek Penganten. . . . . 425.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde. . . . . 428.

De toekomstige wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch Indië, ingevolge artikel 60 der grondwet, beschouwd in verband tot hetgeen daaromtrent thans is verordend in onze en in eenige vreemde koloniën, door D. C. STELJN PARVÉ. Zalt-Bommel 1852.

Varia. — 1) De katoenfabrieken in Nederland en de zuider-distrikten der Preanger-landen. — 2) Eene vruchtelooze inkwisitie te Batavia. — 3) De koncessie tot het ontginnen van tinmijnen op Biliton. — 4) Herwijnen en het diploma van ambtenaar der 2de klasse. . . . . 433.

Van Batavia naar Timor Koepang.

EEN REISVERHAAL.

Het was Maandag den 22sten Augustus 1831, dat ik mij inscheepte aan boord van de schoener „Rembang", door het Gouvernement ingehuurd, om mij, die tot Kommissaris van Timor-Koepang benoemd was, derwaarts over te voeren. Mijne reisgenooten bestonden, behalve den eersten gezaghebber en den tweeden stuurman, uit den heer SPANOGHE, Gouvernements-ambtenaar, een Chineschen geneesheer, vijf bedienden, vijf inlandsche militairen, zestien matrozen en vier vrouwen van matrozen en soldaten, dus te zamen 35 koppen. Den volgenden dag verlieten wij, des morgens ten zes ure, de reede van Batavia. De zachte landwind, die van de bergen woei, bragt ons spoedig uit haar gezigt. Maar tegen elf uur ging dat vriendelijke koeltje liggen, om plaats te maken voor den zeewind, die ten één ure, met eene flaauwe koelte uit het noord-oosten, doorkwam. Maar dewijl hij zoowel als de stroom ons tegen waren, ankerden wij in 't zigt van Krawangpunt, en vertrokken eerst weder des avonds ten tien ure, toen de ons gunstige landwind zich op nieuw verhief.

Niets was eentooniger en onaangenamer, dan eene zeereis langs de kust van Java, en vooral wanneer men tegen de moeson moest opwerken. Thans, in den gulden tijd der stoomschepen en van eene geregelde stoomkommunikatie, althans tusschen Samarang en Batavia, is zulk een togtje niet veel meer dan een speelreisje; maar in 1831 waren de stoomschepen in Indië nog dun gezaaid. Ik althans, ofschoon Gouvernements-Kommissaris, moest mij op een zeer klein vaartuigje behelpen, waarop tot den 1sten September, dus acht dagen lang, niets bijzonders voorviel, dan dat 's Konings jaardag, de zoo lang en altoos even luisterrijk in Indië gevierde 24 Augustus, voor velen mijner reisgenooten een zeer onaangename dag was. Immers het woei toen een stijve koelte uit het zuid-oosten; de zee stond hol; het kleine vaartuig werd als een notendop geslingerd; het stampte geweldig en bragt bijna alle passagiers, behalve mij, in zulk eenen onaangenamen toestand, dat de beste wijn, die thans op menige plaats van Java, ter viering van het heugelijk feest, gedronken werd, hun even walgelijk zou gesmaakt hebben, als een dosis Engelsch zout met tamarinde en jalappe.

De merkwaardigheid van den 1sten September bestond daarin, dat wij de reede van Soerabaja bereikten, waar wij 's avonds ten zes ure, tusschen

een twintigtal groote en kleine schepen, het anker lieten vallen. Onmiddellijk werd ons boord omringd door tallooze kleine praauwtjes, „tambangan" genaamd, die aanboden om passagiers naar den wal te brengen. 't Zijn kleine booten, omtrent 12 voet lang en 4 voet breed, met drie menschen bemand. Het midden-gedeelte is ingerigt voor passagiers, heeft twee met kussens bedekte zitbanken, en wordt door een linnen zonnentent, met gordijnen behangen, tegen de zonnestralen beschermd. De meeste schepen op de reede van Soerabaja houden zulk een tambangan in dienst, om te dienen waar anders de scheepssloep zou moeten worden gebezigd. Dat mag als eene groote weldaad, aangemerkt worden, dewijl de Europesche zeelieden hierdoor van de brandende zonnehitte blijven bewaard. Gij vindt te Soerabaja nog meer dergelijke nuttige inrigtingen voor de zeevaart; zoo komen wasschers, kleedermakers, schoenmakers, dadelijk na het ankeren van een schip, aan boord; de een biedt zijne hulp nog gereeder aan dan de ander, onder vertooning van bewijzen van goede diensten aan anderen bewezen. Ik nam den beroemden wasscher DJOIJO in mijn dienst, en huurde een tambangan tegen anderhalve gulden daags.

Toen ik den volgenden morgen op het dek kwam, werd ik getroffen door het heerlijk gezigt, dat de reede van Soerabaja aanbood. Ik zag mij omringd door ontelbare vaartuigen van verschillende gedaante en grootte; ze roeiden en zeilden zoowel op de reede als tusschen Madura en den Javaschen wal. In het verschiet pronkte de reede van Grissee met een groot aantal schepen en inlandsche vaartuigen als met Soerabaja wedijverende in pracht en schoonheid, terwijl verscheiden kleine vaartuigen „biermaats" genaamd, beladen met vruchten, groenten, aardappelen, gedroogde visch, vleesch, tabak, siri, pinang en meer, van schip tot schip roeiden om hunne waren te verkoopen. Daar werd mijne opmerkzaamheid getrokken door eene praauw tambangan, welke langs ons schip roeide. Verscheiden wel gekleede vrouwen, het haar met bloemen versierd, bevonden zich er in. In losse houding schertsten ze met elkander, onder het zingen van vrolijke liederen. De nieuwsgierigheid deed mij vragen wie zij waren. „Het zijn certifikaat-jufvrouwen" antwoordde de stuurman, die meermalen hier was geweest, — en tot beter verstand vertelde hij mij, dat deze vrouwen behooren tot een gezelschap van ruim drie honderd en meer van hare soort, waarover de geneeskundige fakulteit te Soerabaja eene bijzondere zorg houdt. Dagelijks tegen vier uren des namiddags, komen ze op de reede, gaan van schip tot schip rond, en blijven soms, op de vriendelijke invitatie van een of ander der schepelingen, aan boord overnachten. 's Morgens vroeg keeren ze dan weder naar den wal terug, meestal met een geschenk van den verzoeker van een, twee of meer gulden.

Terwijl ik nog met den stuurman stond te praten, werd ik door een schel geluid van de fluit van den mandor gestoord, die de ekipage bijeen riep, om te vragen, of zij het schip wenschten te verlaten, of op nieuw dienst te nemen om de reis naar Timor te vervolgen. Die vraag kwam mij zeer zonderling voor. Immers het vaartuig was te Batavia voor mij-

nen overtogt ingehuurd; welke aanspraak kon dus de ekipage hebben om het schip hier te verlaten? De kapitein loste dit raadsel echter zeer spoedig op, door mij te doen verstaan, dat het een algemeen gebruik is onder de kustvaarders van Java, om, op de reede van Soerabaja komende, aan de ekipage vrijheid te geven, het schip te verlaten, indien namelijk deze ekipage vroeger geëngageerd is geworden. Onze matrozen verkozen het schip te verlaten. Door een lang onderhoud gelukte het mij echter, hen over te halen om weder dienst te nemen, doch niet dan onder belofte van drie dagen verlof, om aan den wal door te brengen.

Intusschen was het acht uren geworden, zoo dat wij ons haasten moesten naar den wal te gaan eer de zon sterker werd. Onze praauw tambangan werd op zijde gehaald, en de kapitein, de heer SPANOGHE en ik stapten er in en lieten ons naar den wal brengen. Wij roeiden voorbij verscheiden schepen, waaraan vlijtig werd getimmerd, anderen die, met kielligters op zijde, bezig waren om masten in te zetten of uit te nemen, en eenigen die gekielhaald waren om te worden gekalfaat. Na een half uur roeijens bereikten wij de monding der rivier; daar stapten onze roeijers aan het zeehoofd aan wal, en trokken de tambangan met snelheid langs den oever. Het zeehoofd van Soerabaja bestaat uit eene muur van omtrent 8 voeten breedte, zamengesteld uit zeer regelmatig op elkander gestapelde vierkante koraal steenen, voorzien van een houten beschoeijing. De palen der beschoeijing waren op vele plaatsen geheel vergaan, terwijl het zeehoofd op eenige plaatsen zonder beschoeijing was, waardoor het werk echter in het geheel niet scheen te lijden. De koraal steenen schenen als aan elkander vast gemetseld en boden genoegzamen tegenstand aan den kracht der zee. Eindelijk bereikten wij de stad. Wij stapten hier aan den wal aan den regteroever, en gingen dadelijk naar het stads logement, gelegen omtrent vijf minuten van de landingsplaats. Soerabaja is mijns inziens de levendigste handelplaats van geheel Nederlandsch Indië. Men ziet er meer nijverheid onder de inlanders dan te Samarang of Batavia. De kleedermakers, schoenmakers, wasschers, handwerkslieden in goud, zilver, ijvoor, schildpad, paerel-d'amour, hoorn, hout enz. ziet gij zich gestadig beijveren, om u hunne diensten en koopwaren aan te bieden. De wegen zijn vol menschen, rijtuigen en paarden. De rivier wemelt aanhoudend van op en afvarende vaartuigen, beladen met koopmansgoederen, terwijl een groot getal praauwen tambangan steeds gereed ligt voor de overvaart van de rivier of van en naar de reede.

Acht dagen lang moest ik te Soerabaja blijven. Een uitstapje naar Madura was eene aangename verkorting van den tijd, die mij anders door het wachten wel lang moest vallen. Den 7den September scheepte ik mij weder in aan boord van de „Rembang." Maar nog altoos was de ekipage niet terug, en konden wij dus niet onder zeil gaan. 's Avonds van den 9den kwamen geheel onverwacht negen bannelingen, voor Timor bestemd, aan boord. Daar de kapitein mij te kennen gaf, dat het goed zoude zijn zoo wel tot bewaking dezer menschen als tot meerdere zekerheid van het

vaartuig, het militaire detachement van vijf man dat aan boord was tot een getal van tien te versterken, schreef ik daarover een brief aan den resident van Soerabaja, en ontving ten antwoord, dat aan mijn verzoek zou voldaan worden. Eindelijk was den 10den onze ekipage voltallig. Des morgens vroeg kwam de loods aan boord; een detachement van vijf militairen (Javanen) volgde; het anker werd geligt; wij verlieten de reede van Soerabaja met een zachten landwind, en zeilden oostwaarts door het kanaal tusschen Madura en Java.

Daar de land- en zeewinden zich in deze streken geregeld afwisselen, zeilden wij nu eens met meer dan met minder gunstige gelegenheid langs de kust van Java tot den 13den September, toen wij ze langzamerhand begonnen te verlaten. Reeds den volgenden dag bevonden wij ons op de onmetelijke zee, zonder land in 't gezigt te hebben. Maar dat duurde niet lang, want weldra zagen wij de kust van Bali. 't Was eene aaneenschakeling van hooge zwarte rots-gebergten, ontbloot van vegetatie, met groote scheuringen, aanwijzende de sporen van vroegere eruptiën of de verwoestingen van zware aardbevingen. Aan het oostelijk gedeelte van het gebergte verheft zich de piek van Bali, met eenen schoonen ronden kruin. De landwind verhief zich hier hoe langer zoo meer, de zee werd onstuimig en voor de eerste maal, sedert ons vertrek van Batavia, zeilden wij met gereefde zeilen, met een halve storm uit het Zuid-Oosten. Ons scheepje werkte geweldig en mijne hier aan ongewone reisgenooten leden veel. Tegen middernacht bedaarde de wind en in den morgenstond van Vrijdag den 16den bevonden wij ons in 't gezigt van Lombok. De lucht was betrokken, waardoor wij niet veel van de kust konden zien, doch de piek vertoonde zich in eene kegelvormige gedaante aan het oostelijke gedeelte van het eiland.

Dienzelfden dag werd ik ongesteld, met alle voorteekens van eene zware ziekte. Ik had gaarne mijn toevlugt tot den kapitein genomen, om te beproeven of zijne geneeskundige bekwaamheid mij eenigen baat kon toebrengen; doch de wijze, waarop ik hem met de schepelingen had zien omspringen, hield mij hiervan terug. Als een klein voorbeeld zal ik hier aanhalen, dat een matroos, na eenige dagen lang zwaar ziek gelegen te hebben, onderzocht werd. Men bevond, dat zijn buik hard was; hij klaagde over zware pijnen in de regter zijde en over pijn in de regter schouder. De meesten waren van gevoelen, dat het leverziekte was. De kapitein maakte dadelijk medicijnen gereed, bestaande uit een kelk konjakbrandewijn, gemengd met eene hoeveelheid pepermunt-olie en eene goede portie laudanum. De patient nam dit mengsel in en tot mijne groote verwondering was hij den volgenden dag beter. Maar hoe heilzaam ook dit buitengewoon middel moge geweest zijn, durfde ik mij toch aan dergelijke proef niet blootstellen, en gaf mitsdien de voorkeur aan den raad van een der Chinesche passagiers, die mij een decoctum van kruiden liet gebruiken, hetwelk eene sterke uitwaseming te weeg bragt; ik had een gerusten nacht, en gevoelde mij den volgenden dag veel beter.

Zaturdag den 17den bevonden wij ons nog in 't gezigt van de kust van Lombok, maar konden in het verschiet het eiland Sumbawa zien, welke twee eilanden, door straat Allas gescheiden, op eenige mijlen afstands van elkander verwijderd liggen. Wij zeilden des avonds voorbij het eiland Poeloemadjoe, aan de kust van Sumbawa. Met land- en zeewinden aangenaam voorwaarts stevenend, waren wij Zondag den 18den in 't gezigt van het noodlottige Tambora. Dit gedeelte van de kust, dat wij op 8 Engelsche mijlen genaderd waren, leverde ons, met behulp van een verrekijker, een ontzagwekkend voorbeeld van verwoesting op. Weleer was het een der schoonste gedeelten van Sumbawa, waar handel en kultuur bloeiden, en de natuur met hare mildste gaven eene bevolking van ruim 10,000 zielen zegende. Thans lag het voor onze oogen, geheel verwoest en verpletterd, met zware scheuringen in allerlei rigtingen; terwijl de toppen van 't gebergte, welke zich vroeger tot 8000 voeten boven de oppervlakte der zee verhieven, thans naauwlijks 2000 voeten bereikten. De eruptie, die, den 11den October 1815, alhier gewoed heeft, heeft Tambora en Paket, twee op zich zelve staande rijkjes, met eene bevolking van ruim 10,000 zielen, niet alleen geheel vernield, maar ook in hare woede geen sterveling van de bevolking, geen wormpje van de dieren, ja geen grashalpje van het uitgebreide plantenrijk gespaard. Dat verwoeste overschot van twee weleer bloeijende rijken vertoont zich van de oostzijde als twee naast elkander staande bergen, welke vroeger één geheel uitmaakten, maar nu van elkander zijn gescheurd met eene diepe, Oost en West loopende, vallei tusschen beide. Het gebergte zelf heeft groote kloven en diepe gapingen, terwijl geheele lagen van lava stroomsgewijze in allerlei rigtingen zich verspreid hebben, en van het strand eene nieuwe kust formeren. De vlakten, met lava bedekt, onderscheiden zich van het overige gedeelte van het land door kleur en vorm, daar ze geheel ontbloot zijn van vegetatie, en overdekt met kleine rondvormige klompjes van eene aschkleurige gedaante, tetwijl het andere gedeelte bedekt is met eene soort van vegetatie, die zich voordoet als kleine ronde boomen van eene flaauwe groene kleur, min of meer tot het graauwe overhellende. Dit schijnt de eerste kiem te wezen van de toekomstige schepping en bewijst tevens, welke geringe vorderingen de natuur, in hare voortbrengende kracht, in den loop van 16 jaren hier gemaakt heeft.

De landwind dreef ons voort en bragt ons spoedig buiten het gezigt van deze noodlottige kust. Den volgenden morgen zagen wij de kust van Bima. Daar wij gebrek aan brandhout hadden, besloot de kapitein gebruik te maken van de gelegenheid, om in de baai van Bima binnen te loopen, ten einde ons van het noodige te voorzien. De „Rembang" zeilde nu met een acht mijls vaart, en bereikte spoedig de monding van de baai, die zich deed kennen door een hoek „Rakketpunt" genaamd, waar de baai een ruimte tusschen de beide oevers vormt van ruim 15 Engelsche mijlen. Naar mate wij haar opzeilden, sloot zich het hooge land aan beide zijden al naauwer en naauwer, terwijl twee, tegenover elkander staande, uit-

stekende punten, gerugsteund door een eiland, dat zich in het verschiet vertoont, de haven van Bima ingesloten hielden, als of er geen verdere doortogt was. Maar nader bij komende, ontdekten wij, dat deze beide punten omtrent een Engelsche mijl van elkander verwijderd waren; ieder had eene, van opgestapelde steenen gemaakte, benting, voorzien van eenig ijzeren geschut. Wij zeilden dezen naauwen doortogt binnen; en, na veel met valwinden geworsteld te hebben, veroorzaakt door het hooge land waarmede wij omringd waren, ankerden wij des avonds ten 7 uur op de reede van Bima in 7 vadem water, noord-oost van het fort, op een afstand van omtrent eene Engelsche mijl van de wal, tusschen eene brik en ruim een 20tal groote padoeakan's.

Weldra kwam de praaiboot van den wal, met een soldaat. Ik maakte van deze gelegenheid gebruik, om den gezaghebber van Bima het doel van mijne komst mede te deelen en van mijn voornemen, om een bezoek bij hem af te leggen, kennis te geven. Dat voornemen volvoerde ik den volgenden morgen, Donderdag den 20sten September. Ik begaf mij naar den wal met den kapitein en den heer SPANOGHE. Toen wij de landingsplaats genaderd waren, stootte onze sloep tegen eene uitgestrekte modderbank, op eenen afstand van 200 roeden van strand. De gezaghebber zond ons een draagstoel met vier man, waarvan ik gebruik maakte, om mij van de sloep naar het strand te laten brengen. Kort daarop zagen wij een man, klein van gestalte, dun van ligchaam, met een stroo-hoed op het hoofd, en gekleed in Europesche kleeding, met gespannen broek en wit buisje, uit een langen pijp een sigaar rokende, en een jongen met een zonnescherm achter zich hebbende, ons met langzamen doch deftigen tred naderen. Hij maakte zich bekend als de gezaghebber van de plaats. Wij vergezelden hem, op zijne minzame uitnoodiging, naar zijne woning, gelegen omtrent 500 passen van de landingsplaats, en werden voorgesteld aan de vrouw van den huize, die ons verwelkomde, omringd door hare kinderen, zes in getal waarvan twee ziek waren.

Tegen den avond gingen wij, na vooraf belet te hebben gevraagd, een bezoek bij den rijksbestierder afleggen. Wij trokken eerst over eene kleine rivier op den rug van onze bedienden; wandelden vervolgens, langs eene lommerrijke laan, door het midden van eene uitgestrekte kampong, en kwamen toen aan eene schoone vlakte, omringd door uitgestrekte kampongs, waarop eenige paarden en karbouwen weidden. De oostzijde van dit plein bereikt hebbende, traden wij, na eene wandeling van een half uur, de kampong van den rijksbestierder binnen, welke in uitgebreidheid en aanzien geen merkbaar verschil van de overige kampongs opleverde. Toen wij aan het huis van den rijksbestierder kwamen, zagen wij voor de deur een wacht van vier grenadiers staan — uit planken gesneden en beschilderd! Hij kwam ons met een vrolijk gelaat aan de deur te gemoet. Onder betuiging van hartelijke blijdschap over onze aankomst, reikte hij ons minzaam de hand, en geleidde ons naar eene tafel, omringd met stoelen en aan de linkervleugel van de voorgallerij geplaatst, waar wij

allen gezamenlijk gingen zitten. Onze gastheer was een man van drie-en-tachtig jaren, gekleed in inlandsche kleeding, met een klein kopia op het hoofd, en een kleine witte baard aan de kin, driehoekig naar beneden loopende ter lengte van twee duim. Hij was zeer spraakzaam, en vroeg, welke artikelen van handel ik had medegebragt. Ik maakte hem nogmaals bekend, dat noch mijn beroep, noch het oogmerk mijner reis mij toelieten eenigen handel te drijven. Maar de oude man hield zich hiermede niet te vreden. Na vooraf mijnen ouderdom gevraagd te hebben, ging hij voort met te zeggen, dat hij gaarne wat boter, kaas en andere kleinigheden wenschte te hebben; en, de hand over zijn aangezigt strijkende, vroeg hij of ik geen scheermes te missen had. Daardoor stelde hij mij eindelijk in de gelegenheid om een der veelvuldige vragen, die hij mij deed, met een „ja" te kunnen beantwoorden. Onder het praten werd een likeurkistje op tafel gebragt. De oude man opende het voorzigtig, nam de glaasjes er uit, en vroeg of wij maderawijn of genever met bitter wilden gebruiken. Ik gaf de voorkeur aan maderawijn, en de oude man schonk zich zelven een glaasje genever in, dat hij met veel smaak ledigde.

De plaats, waar wij zaten, had er het voorkomen van een open pakhuis, dan van eene verandah om menschen te zien. Kisten, kasten, tafels, stoelen, oude versleten morsige banken — zag men hier en daar door elkanderen staan; doch tegen den wand paradeerde eene menigte schoone en kostbare geweeren, in eene geregelde rij naast elkander staande, waaronder vier, zwaar met goud bezette, buksen alle anderen in schoonheid overtroffen. Ik bewonderde deze stukken, waarop de rijksbestierder mij zeide dat ze te Stamboel (Constantinopel) gemaakt waren, en voegde er bij, dat hij veel meer dergelijke stukken in zijn pakhuis had. Langzamerhand gaf hij nu aan het gesprek eene wending, dat wij genoodzaakt werden, om zijne kostbaarheden te zien. Hij vertoonde ons eerst een Fransch naaidoosje besloten in een kastje van paerl-d'amour, met speelwerk; vervolgens liet hij ons een Engelsch horlogie zien, waaraan een gouden ketting hing, en vroeg ons, wat wij dachten dat het wel kostte. Ik gaf *f* 300.00 op; maar de oude man antwoordde, en wel met eenige warmte: „Neen *f* 700.00," terwijl een ander inlander, die op den grond zat, zijn hoofd ophief, en eene veel beteekenende houding aannemende zeide. „Het kost 700 Spaansche matten." Ik dacht, dat onze gastheer hierbij zijne pronklust zoude bepalen; maar neen, hij liet nog een kistje op tafel brengen, en bragt er uit te voorschijn: een gouden lepel, een gouden vork, een mes met goud gevest, een gouden siristamper, wegende 80 reaal, een gouden buikplaat wegende 2 katis, een fraaije gouden kris, en een oud zwart lakens vest, waarvan de knopen bestonden uit 20 gouden Spaansche matten en dat aan de kraag 10 willempjes had.

„Zie daar" zeide hij „eenige gouden stukken, die ik bij mij draag als ik uitga; en ik trek nooit uit ten oorlog, zonder zes duizend gulden aan waarde bij mij te dragen."

Intusschen werd het likeurkistje van tafel genomen, en een houten bakje met kwee-kwee (gebak) kwam daarvoor in de plaats, benevens thee met melk, waarvan wij een aangenaam gebruik maakten. Ten einde nu aan de steeds voortdurende pronkzucht van onzen gastheer, die zeer lastig begon te worden, een einde te maken, gaf ik eene wending aan ons gesprek en vroeg, of de vorsten van Bima nog menschen lieten halen van Mangerai Floris, en of er nog mogelijkheid ware eenige „orang berhoetang" (pandelingen) alhier te verkrijgen.

Hij sloeg deze vraag kort af, zeggende, dat hij er niets van wilde horen, ten zij het Gouvernement den slavenhandel geheel vrij stelde, „Want" zeide hij „zoo lang die handel een verbod blijft, moet men aan geen middelwegen denken." Bij dit gevoelen bleef hij zoo hardnekkig volharden, dat hij aan geene beweegredenen hoegenaamd het oor wilde leenen.

Midderwijl kwam een zendeling van den sulthan van Bima, met eene boodschap, om te vragen, wie wij waren, waarop wij onze namen, beroep en bestemming moesten opgeven. Wij maakten van deze gelegenheid gebruik om Zijne Hoogheid, onder aanbieding van onze komplimenten, te laten vragen, of wij de eer konden hebben van dezen avond bij hem onze opwachting te maken? Zijne Hoogheid bevond zich toen in eene nabij gelegene woning van zijne vrouw, de dochter van dezen rijksbestierder, en ofschoon de afstand niet meer dan 50 passen was, moesten wij toch een geruimen tijd wachten eer het begeerde antwoord kwam. Eindelijk liet hij ons weten, dat het hem aangenaam zoude zijn, ons twee dagen later te zien, hetgeen, volgens zeggen van den gezaghebber, een vast gebruik bij hem was, waarschijnlijk ten einde tijd te hebben, om zich in volle pracht te laten zien en zijne pronkstukken te vertoonen.

De gezaghebber vertelde ons, dat de sulthan, een man van 33 jaren, zelden te voorschijn komt. Hij slaapt den geheelen dag en waakt 's nachts onder het schuiven van amfioen. De belangen van den staat laat hij aan de zorg van den rijksbestierder, zijnen schoonvader, over.

Wij lieten den sulthan weten, dat het ons leed deed niet langer dan tot den volgenden dag op Bima te kunnen vertoeven, en lieten hem onze zegenwenschen overbrengen. Toen namen wij afscheid van onzen vrolijken praatzuchtigen gastheer, en keerden naar ons logies terug. Ten zeven uur gingen wij aan tafel, om te souperen, in gezelschap van de vrouw van den huize en alle de Christenburgers van de plaats, bestaande uit 7 personen. De geregten waren, door de zorg van onze gastvrouw, zeer smakelijk, en leverden eene herinnering op van de aloude gulle gastvrijheid onzer voorvaderen.

Ik heb in de Christenburgers van Bima, die slechts weinig Hollandsch verstaan en niet anders dan Maleisch spreken, eene innemende eenvoudigheid en zedigheid gevonden; en, ofschoon zij allen door de bijgeloovigheid der inlandsche bevolking zijn besmet, gaven zij evenwel duidelijke blijken, dat alleen gebrek aan middelen van opvoeding de beschaving van hun anders gezond verstand heeft belemmerd. Na eenige aangename uren met

deze menschen aan tafel te hebben doorgebragt, wenschten wij elkander een goeden nacht en begaf ik mij naar mijne kamer.

Den volgenden morgen vroeg maakte ik met onzen gastheer eene wandeling door de hoofdplaats Bima. Wij bezochten den dalm (paleis) van den sulthan, gelegen omtrent een half uur gaans van des gezaghebbers woning. Het is omringd door een steenen muur en is voorzien van twee poorten. Aan de eerste poort is eene hooge, van planken fraai bewerkte pangong (eene soort van koepel). De woning van den sulthan is een groot houten gebouw, met twee afdaken, en gedekt met kleine stukjes plank, 't geen er het voorkomen aan geeft van een leijendak. Vóór het huis is een groot plein met twee gemetselde putten in het midden, doch alles is in vervallen staat en toont slechts de sporen van vroegere smaak en orde. Vervolgens bezochten wij twee bazar's namelijk „bazar-besar" en „bazar-malaijoe," waar visch, suiker, siri, tabak, groenten, djagong, aardvruchten, talas, en meer dergelijke dingen van geringe waarde werden verkocht. Onze koperen duiten waren hier niet gangbaar, maar men gebruikte er Chineesch geld van 160 stuks op een gulden. Wij wandelden nu door de Chinesche kamp, gingen over eene uitgestrekte vlakte van padi-velden, en bezochten ook een inlandsch kerkhof, waar zich drie groote kelders bevonden, welke „de Portugesche graven" genaamd werden. Bij onderzoek bleek het mij echter, dat het geene Portugesche maar inlandsche begraafplaatsen waren, daar de groote kisten, welke er in geplaatst waren, met Arabische karakters waren beschreven.

De hoofdplaats van Bima zou een groot dorp kunnen genoemd worden, gelegen aan de oostzijde van eene uitgestrekte zeekom, welke ruim 10 Engelsche mijlen lang en 5 tot 8, en op sommige plaatsen nog meer, mijlen breed zal zijn. Deze kom heeft in haar midden, omtrent drie mijlen bewesten de hoofdplaats, een klein doch vrij hoog rotsachtig eiland, „poeloe Kambing" genaamd, en is omringd van alle zijden door twee uitstekende punten, die van de beide oevers van het land uitloopen, en tegen over elkander staan, op een afstand van een Engelsche mijl. De uiteinden dezer hoeken zijn versterkt met forten, voorzien van het noodige geschut, om de haven van Bima tegen de zeeroovers te beschermen, welk gespuis in vroeger dagen de bevolking, die langs den oever van deze ontzaggelijke kom in kampongs verspreid lag, zeer verontrustte.

Wij hebben op de hoofdplaats vlak aan strand een klein aarden fortje, omringd van eene drooge gracht en voorzien van twee kleine veldstukjes en twee metalen zes ponders. Dit fortje bestrijkt de reede van Bima, en heeft eene bezetting van 10 man Europesche en 7 man inlandsche militairen, gekommandeerd door een sergeant.

Het civiel gezag is op Bima opgedragen aan een ambtenaar, die den titel van gezaghebber voert, en een maandelijksch inkomen heeft van *f* 150. Ons etablissement te Bima kost jaarlijks *f* 10,000.00, waarvan wij geen ander voordeel trekken, dan ongeveer 2000 pikols sapanhout, welke, op grond van bestaande kontrakten, door den Vorst jaarlijks in de maand

Julij moeten worden geleverd. Dit jaar had dit echter nog geen plaats gehad, dewijl er nog geen schip was gekomen om ze af te halen.

Het eiland Sumbawa, waarop Bima gelegen is, had in 1815 nog zes rijkjes en eene bevolking van nagenoeg 30,000 zielen. Thans was het verdeeld in vier vorstendommen, met eene bevolking van slechts 17 of 18,000 zielen, daar de twee vruchtbaarste en meest bevolkte landschappen, Tambora en Paket, zoo als wij reeds verhaalden, door eruptie, welke op 11 April 1815 aldaar heeft plaats gehad, verwoest zijn en de geheele bevolking vergaan is. De nog overgebleven landschappen zijn:

Bima	met eene	bevolking	van	10,000	zielen.
Sangar	„ „	„	„	300	„
Dompo	„ „	„	„	1,000	„
Sumbawa	„ „	„	„	6,000	„

Sumbawa, gelegen aan den westelijken oever van eene baai, beoosten een grooten zeeboezem, welke dit eiland als het ware in tweeën doorsnijdt, overtreft in uitgestrektheid alle de overige landschappen te zamen genomen, daar 't geheel gedeelte van het eiland beoosten den voormelden boezem bezit. Dit uitgestrekte landschap, dat, zoo als is gezegd, eene schrale bevolking van slechts 6000 zielen heeft, wordt bestuurd door een sulthan, doch thans voerde een regent onder den titel van „daranga" het gezag, daar de troon vakant was. Het land levert rijst genoeg voor eigen gebruik en omtrent 30 of 40 koijangs voor uitvoer, alsmede wat sapanhout, waarvan het Gouvernement den uitsluitenden handel heeft. Ook wordt er een genoegzaam getal paarden gevonden voor eigen gebruik. De heerschende godsdienst is de Mahomedaansche, en ik heb mij laten zeggen, dat de zieken geene medicijnen willen gebruiken, daar dit, volgens hun gevoelen, eene heiligschennis zoude zijn tegen Gods alwetendheid.

Bewesten Sumbawa hebben de twee rijkjes Paket en Tambora gelegen, welke thans onder het puin begraven liggen. Verder komt men aan het landschapje Sangar, waar vroeger veel welvaart moet geheerscht hebben en eene groote bevolking moet geweest zijn; doch daar het door de eruptie van Tambora veel geleden heeft, levert het thans, behalve een weinig rijst, naauwelijks genoeg voor eigen gebruik, niets voor den handel, terwijl de bevolking, welke tot 300 zielen is verminderd, bestuurd wordt door een onafhankelijk Vorst, bekend onder den naam van ROEMA KORE.

Daarna heeft men het landschap Dompo, grenzende aan Bima, 't welk bestuurd wordt door een Vorst, dien zij „Koning" noemen, doch die bij de inboorlingen onder den naam van „Sangadjie Dampoe" bekend is. Dit land, dat, zoo als hierboven gezegd is, eene bevolking heeft van niet meer dan 6000 zielen, levert omtrent 20 pikols was voor den handel en eene genoegzame hoeveelheid rijst en katoen voor eigen gebruik. Er groeit veel sapanhout in het wild, dat niet wordt ingezameld.

Eindelijk komt men aan het gebied van Bima, gelegen aan eene baai, waarvan hierboven de beschrijving is gegeven. Dit landschap heet eigenlijk „Bodjo", en wordt bewoond door tweeërlei volk, genaamd „Tobo-

dje's", en „Todonga's". De eerstgenoemden bewonen de stranden, en belijden het Mahomedaansch geloof, en de laatsten, welke het grootste gedeelte der bevolking uitmaken, bewonen het gebergte, een goedaardig volk, dat zich met den landbouw erneert. De Mahomedaansche instellingen hebben bij hen nog geen merkelijken voortgang gemaakt. Zij leven en eten gelijk de Heidenen, welke nog in de gebergten van Java gevonden worden. Zij aanbidden zekere geheiligde boomen en een steen, dien zij „Parafoedoewa" noemen. Jaarlijks vieren zij na den padi-oogst een groot feest, waarop mannen, vrouwen en kinderen bij elkander komen en eene soort van Bachanalia houden. Dit feest noemen zij „radjoe". Het inlandsch besturend ligchaam van Bima is zamengesteld uit een sulthan, die in de taal van het land „Roemat Sangadji" wordt genoemd; een rijksbestierder „Roemat Bitjara" genaamd; veertien raadsheeren, die den titel van „Mantri" dragen; een kollekteur „Sabandaar" of „Toreta" geheten; twee officieren van politie, „Boemi Loema," de eerste in rang heet „Boemi Loema Rasamie" en de andere „Boemi Loema Bolo." Daarna komen de „Glarang's" of dorpshoofden. De militaire stand wordt onderscheiden als volgt: „Boemi-randa", eerste bevelhebber of generalissimus, „Ande Goeroe Bodjo", tweede bevelhebber, „Ande Goeroe Wira" derde bevelhebber; hierop volgen de „Ande Goeroe Kapitanys"; daarna komen de „Alferissen" of luitenants; de onderofficieren noemt men „Anding Goeroe Tooi". De soldaten worden onderscheiden in twee klassen, onder de benaming van „Soba Tooi" en „Soebarchie".

De ambtenaren en verdere geëmploijeerden van den staat worden niet met geld betaald, maar krijgen een stuk land, van eene geëvenredigde uitgestrektheid naar den rang, welke door ieder wordt bekleed. Zij verhuren deze landen en trekken daaruit hun bestaan. De grond is het uitsluitend eigendom van den Vorst; hij heft daarvan geene direkte belasting, maar niemand heeft het regt om een stuk land te bewerken, zonder het van den Vorst te huren, of van andere personen die landen in apanage hebben; zoodat telkens, wanneer de sawah-velden worden bewerkt, zij voor den tijd van één jaar van den Vorst moeten worden ingehuurd, met vooruitbetaling van de huurpenningen. De overige inkomsten van den Vorst bestaan in de inkomende en uitgaande regten op den handel, die alhier door den inlander wordt gedreven, terwijl de Europeanen, van welke natie ook, vrij zijn van deze belasting, zoo men zegt op grond van deswege bestaande overeenkomsten tusschen ons Gouvernement en de Vorsten van Bima. Ook laat hij de inlandsche vaartuigen van een tot drie gulden ankerage-gelden betalen.

Het verkoopen van amfioen in het klein behoort bij uitsluiting aan den Vorst. Omtrent 100 katis witte vogelnestjes, welke op dit eiland jaarlijks worden gevonden, behooren ook aan den Vorst, en alle boeten, welke voor misdrijven worden opgelegd, boven 80 reaal bedragende, komen aan den Vorst; die tot 40 reaal vallen den rijksbestierder of Roemat Bitjara ten deel; die tot 20 reaal den officier van politie of Boemi Loema. Alle

andere boeten, beneden het opgegeven bedrag, vallen ten voordeele van de mindere hoofden, als Glarangs enz. De Vorst van Bima en de rijksbestierder worden voor zeer rijk gehouden. De eerstgenoemde heeft eenige padoeakans, die hij naar Java en Singapoera ten handel zendt.

Bima levert, behalve eene genoegzame hoeveelheid rijst, katoen en djati hout voor eigen gebruik, ook nog voor den handel 100 koijangs rijst, welke hier tegen *f* 2½ wordt verkocht, 60 pikols katoen, 100 kati's vogelnestjes, 19 pikols was, welke van Dompo en het eiland Floris alhier wordt aangebragt, 2100 pikols sapanhout, hetwelk aan het Gouvernement tegen *f* 4,00 de pikol wordt geleverd, en ongeveer 10 koijangs zout, welke te Kampong Bello worden aangemaakt, en voor eigen gebruik in consumptie gebragt. Verder levert Bima 300 paarden, welke naar Java worden gevoerd, en eenige potten en pannen, welke in de landen Wadanari en Roba worden gemaakt en op verschillende plaatsen van het eiland verkocht.

Onder de onderhoorigheden van Bima telt men:

1°. Het eiland Floris of Mangarai, voor een gedeelte Ende genaamd. Twee onderkoningen van Bima, „Boemi Djara" genaamd, handhaven hier het gezag van den sulthan van Bima; zij hebben hunne zetels gevestigd te Pata en Rio. In het oostelijk gedeelte van dit eiland vindt men eenige etablissementen van de Portugezen, waarvan er mij drie zijn opgenoemd, onder de benaming van Geletting, Gege en Korgo. Men zegt, dat dit eiland meer bevolking heeft dan het eiland Sumbawa. Bima heeft in die dagen, toen menschen een grooten handelstak uitmaakten, veel voordeel van Floris getrokken, doch thans krijgt het, behalve een weing was en ongeveer 400 grove matjes, niets meer van dit eiland.

2°. Goenong-api of eigenlijk Sangeang. Het heeft eene bevolking van ongeveer 300 zielen, die bestuurd worden door een „Dalloe", die te Wira woont. Dit eiland levert omtrent 60 pikols katoen, die te Bima tegen rijst en andere noodwendigheden worden geruild. Het hoofdvoedsel van de bevolking is djagong en pompoenen. Dit eiland dient ook tot verblijfplaats van bannelingen, welke voor een bepaalden tijd worden gestraft.

3°. Het eiland Komodo, hetwelk door den vorst van Bima wordt gebezigd voor eene altoos durende bannissementsplaats. Het heeft eene hoofdplaats (negri), die den naam van het eiland draagt, met eene bevolking van omtrent 100 zielen, die door eenen „Dalloe" bestuurd worden. Dit eiland is, uithoofde van de menigvuldige herten, die er op gevonden worden, zeer vermaard; van die dieren wordt „dingding" gemaakt, dat op Bima wordt aangebragt en aldaar tegen rijst verruild. Ook levert het eiland veel gedroogde visch, en slijpsteenen van goede hoedanigheid.

4°. Poeloe-Seraija, thans onbewoond.

Op de hoofdplaats Bima, waar de sulthan de rijksbestierder en de Nederlandsche gezaghebber in den omtrek van ééne paal wonen, vindt men eene Maleische kampong, met eene bevolking van omtrent 30 zielen, eene Boeginesche kamp met omtrent 500 zielen, 19 Christenen en twee Chi-

nezen, welke allen, als vreemdelingen, ondergeschikt zijn aan den gezaghebber, doch, in geval van overtreding, door den vorst worden teregt gesteld, de Christenen alleen uitgezonderd.

De verpligting, welke op deze vreemdelingen rust, is, om den gezaghebber te volgen, als hij op reis gaat, of ten oorlog moet uittrekken, en hem met volk bij te staan. Men vindt hier ook drie, ofschoon niet veel beteekenende, bazars, genaamd „bazar-besar, bazar-Bantaillie en bazar-Malaijoe;" ook drie, ofschoon bijna niet noemenswaardige, riviertjes loopen door de hoofdplaats, de namen dragende van Soengi-Malajan, van Soengi-Bima en van Soengi-Pedalla; de twee eerstgenoemden hebben denzelfden oorsprong, die zich in twee takken verdeelt, welke op eenen afstand van slechts ¼ paal van elkander in zee uitloopen, terwijl Soengi-Pedalla ook niet ver bezuiden Soengi-Bima in zee valt. De uitwatering van deze drie kleine riviertjes vormt eene uitgestrekte modderbank, langs het geheele strand van de hoofdplaats, hetgeen mijns inziens schadelijk voor de gezondheid der inwoners zijn moet.

De kampongs of wijken op de hoofdplaats zijn meestal met paggers omheind van gespleten bamboe of kleine boomen met struiken en klimop doorweven. De straten zijn naauw en onregelmatig aangelegd, terwijl hier en daar eenige klappa, pinang en andere boomen zich vertoonen. De huizen zijn hoog van den grond, op houten stellingen gebouwd, waarvan sommige het aanzien hebben van groote kasernen.

De menschen kleeden zich gelijk de Boeginezen, doch de lagere stand maakt hierop eene uitzondering, daar de mannen hunne krissen bedekt houden met het kleedje, dat zij los om het gevest werpen; terwijl de vrouwen de twee einden van het kleedje voor en achter over de linker schouder halen, en met een knoop vast maken, en zich dus als het ware in een zak opsluiten, welke over de borst tot onder de regter knie en linker enkel loopt.

Het geheele land schijnt dor en rotsachtig; de vegetatie ziet men in alle rigtingen in eenen treurigen staat, en de menschen in armoede gedompeld, hetgeen men zegt, dat toe te schrijven is aan den geweldigen schok, dien dit eiland heeft ondergaan door de eruptie van Tambora, bij welke gelegenheid geheel Bima vijf dagen lang met asch, ter dikte van twee voeten, is overdekt geweest. Dat heeft niet alleen veel schade aan de gebouwen aangebragt maar ook het geheele plantenrijk vernield, zoodat de grond een geheel ander aanzien heeft verkregen, en men, tot vijf jaren na deze gebeurtenis, geen land heeft kunnen bebouwen. Een groote hongersnood heeft er daardoor geheerscht; de rijst, welke van Java werd aangebragt, kostte toen *f* 8.00 de pikol. De nood rees in die dagen bij de bevolking zoo hoog, dat alle banden der natuur werden verbroken; mannen verkochten hunne vrouwen, moeders gaven hare kinderen weg voor slechts een handvol voedsel, menschen stierven langs de straten uit gebrek, en van alle zijden hadden groote volksverhuizingen plaats, zoowel naar Java, Bali en Celebes, als naar Timor en andere plaatsen. De natuur herstelde zich nu echter weder en bragt als het ware eene geheel nieuwe schepping te voorschijn,

evenwel leverden de velden, welke vroeger driemaal in het jaar werden bebouwd, thans slechts éénen oogst, daar de grond nog met een korst van 5 duim dik bedekt was, hetgeen op de vruchtbaarheid een zeer schadelijke uitwerking scheen te hebben. De sapan- en djatiboomen, die op de hooge landen van dit eiland in overvloed groeijen, schijnen door de eruptie het minst geleden te hebben.

Men vindt op het eiland Sumbawa geene verscheurende dieren. Hartebeesten, wilde varkens, landaks, gangalangs en wilde katten zijn de wouddieren, die men hier aantreft, terwijl onder de tamme dieren koeijen, schapen, geiten en karbouwen gevonden worden. De karbouwen, die slechts *f* 6.00 het stuk kosten, worden hier, gelijk in de Lampongs op Sumatra, gebezigd om de sawah's te bereiden. De huisdieren zijn dezelfde, welke op Java gevonden worden.

De menigvuldige verschrikkelijke natuurverschijnselen, waarvan de oorzaken door den onkundigen inlander niet begrepen noch opgespoord kunnen worden, maken de bevolking buitengewoon bijgeloovig. Overal zien zij zich omringd door hoogbrandende bergtoppen. Hunne dorre kusten leveren de schrikkelijkste tooneelen van verwoesting. De grond beweegt zich telkens met zware schokken onder hunne voeten, en de zee spoelt met woede over hare oevers, de grootste verwoesting aanrigtende aan gebouwen en planten. Als een klein voorbeeld daarvan vertelde mij de gezaghebber, dat hij, gedurende zijn verblijf te Bima, in elf maanden 7 aardbevingen had bijgewoond, waarvan eene twee minuten heeft geduurd, terwijl eenige der burgers verhaalden, dat in 1818 alhier eene aardbeving heeft plaats gehad, welke drie minuten aanhield, en waarvan de schokken zoo zwaar waren, dat niet alleen de menschen niet op hunne beenen konden staan, maar ook de steenen gebouwen van ons etablissement, zoo binnen als buiten het fort, zijn ingestort, alsmede een gemetselde muur; die des sulthans dalm omheinde, vernield werd, terwijl de zee omtrent twee vademen hoog rees en, ver over hare oevers loopende, verscheiden huizen op de hoofdplaats beschadigde. Deze en soortgelijke schrikverwekkende tooneelen zijn zeker toereikend, om een onkundig volk, dat de natuurlijke oorzaak van zoodanige gebeurtenissen niet kan nagaan, zoo ver te brengen, dat het op elk buitengewoon voorwerp met schrik als een of ander wonderwerk ziet, door een hun onbekende magt daargesteld, om den mensch naar gelang van omstandigheden te bevoordeelen of te benadeelen. Zoo zeggen ook de menschen op Bima, dat de eruptie van Tambora is toe te schrijven aan het misdadig gedrag van het volk van dat land, hetwelk een godvruchtigen Arabier, die van Java over Sumbawa aldaar was aangekomen, eerst gedwongen had, om hondenvleesch te eten, en daarna had vermoord, en dat den dag daarop de berg was gesprongen, voerende in zijne woede alles wat levend was mede. En dit was bekend gemaakt door iemand, die kort voor deze gebeurtenis Tambora had verlaten en te Bima was aangekomen. — Onder de overige bijgeloovigheden van het volk telt men, behalve een menigte van geheiligde rotsen, boomen en andere niet zonder levensgevaar

genaakbare plaatsen, drie bamboe's „Jetondo Dampoe," welke uit éénen wortel voortspruiten en, in drie rigtingen overhellende, drie zetels aanwijzen van de drie groote Vorsten op het eiland Sumbawa, daar de stam aan Dompo, de regterboom aan Bima en de linker aan Sumbawa behoort. De Vorst van Dompo ontleent hieruit zijne meerderheid boven de andere Vorsten van het eiland; doch dewijl de Europeanen zich te Bima gevestigd hebben, heeft dit landschap daardoor de suprematie verkregen. Zij zeggen, dat deze boomen geplant zijn door drie broeders SANGBIMA, die van Java kwamen en als de eerste Vorsten van dit eiland bekend zijn.

Eene menigte dergelijke vertellingen worden niet alleen door de inlanders, maar ook door de Christenen, als onbetwistbare feiten verhaald.

Donderdag den 22sten Septemher, verlieten wij, met het aanbreken van den dag, de reede van Bima, en bevonden ons des avonds benoorden Goenoeng Api. Dit eiland, waarvan wij eene beschrijving hebben gegeven onder de onderhoorigheden van Bima, heeft eene groote piek, en vertoonde zich des nachts als op vele plaatsen door groote vuren verlicht. Wij zeilden gedurende den nacht met eene flaauwe koelte uit het Z. O. De lucht was betrokken vergezeld van regen. Den volgenden dag zagen wij, bij 't opkomen der zon, in het verschiet een voorwerp op het water drijven, hetwelk aanvankelijk voor een vaartuig zonder zeil werd gehouden; doch, bij eene meer oplettende beschouwing, kwam het ons stellig voor, een vaartuig in nood te zijn, waarvan de menschen, in eenen wanhopenden toestand, ons om hulp wenkten. Daar echter de wind zeer flaauw was, konden wij niet dan zeer langzaam dit voorwerp naderen. Honderden gissingen werden gemaakt omtrent den droevigen toestand van de ongelukkigen, die zich aan boord van het wrak bevonden; en de kapitein, die zijne menschlievende begeerte om deze ongelukkigen spoedig troost toe te brengen niet langer kon bedwingen, liet de sloep in het water zetten en zond die naar het wrak. Doch wat gebeurde? Bij de nadering van de sloep, zagen wij alle de voorwerpen van ons hartelijk medelijden in de lucht vliegen, en de sloep keerde spoedig terug met 3 haaijen en 5 schoone dolfijnen, waarvan wij een aangenaam gebruik aan tafel maakten. De matrozen berigtten ons, dat het voorwerp, hetwelk ons tot zoo vele gissingen aanleiding had gegeven, eene verlatene kleine padoeakan was, waarop honderden groote zeevogels zich geplaatst hadden, terwijl een menigte groote visschen er om heen aasden.

Intusschen kwam de zeewind met eene flaauwe koelte door, en bragt ons tegen den avond bewesten Poeloe Sangiang of Goenoeng Api en met het aanbreken van den dag van Zaturdag den 24sten bewesten straat-Sapi in 't zigt van de kust van Floris of Mangerai. Wij zeilden gedurende den dag met eene flaauwe koelte langs die kust, doch maakten goede vordering door den stroom, welke in ons voordeel was. Wij liepen langs verscheiden eilanden, die noch op de kaarten noch bij HORSBURG bekend stonden. Tegen den avond zagen wij een padoeakan een der havens van

Floris binnenloopen. Ook den volgenden dag bevonden wij ons nog aan de noordkust van Floris en zeilden met eene flaauwe koelte. Eerst op Dingsdag, den 27sten, kwamen wij in 't zigt van het eiland Roessa Radjie, hetwelk wij tegen den avond tot op twee Engelsche mijlen naderden; wij hadden toen éénen hoek van de kust van Floris omtrent drie Engelsche mijlen van ons; dit gedeelte vormt eene passage van 5 of 6 Engelsche mijlen in breedte.

Het eiland Roessa Radjie zal, aan zijne zuidoostelijke zijde, omtrent 800 voeten hoog boven de oppervlakte der zee zijn; het heeft eenen ronden top, bedekt met eene kalkachtige zelfstandigheid, met diepe kloven en gapingen, als een nieuw uitgebrande krater, zoo het niet een nog brandende krater is, daar ik mij verbeeldde nog rook te zien opgaan. Dit eiland schijnt bewoond te zijn en is begroeid met lontar boomen.

Toen wij tegen 7 uren des avonds in het naauwe gedeelte van de passage tusschen Roessa Radjie en Floris waren, begonnen de wolken, die den geheelen dag boven de kale bergen hadden gehangen, zich meer en meer bij een te pakken, en met eene verdikte lucht uit te breiden, terwijl nu en dan flikkerende bliksemstralen de daarop volgende donderslagen aankondigden, vergezeld van een vreeslijk gebulder, welk geweld nog vergroot werd door de terugkaatsende echo's van de nabij gelegene hooge bergen. De kapitein liet de zeilen bergen; hij scheen, naar mate de donder meer en meer begon te ratelen, ook in drift en stem krachtiger te worden. De matrozen verrigtten hun werk met snelheid, de soldaten stonden als verstijfd van den schrik, de passagiers zochten eene goede schuilplaats tegen den naderenden storm. Een aantal katten en honden, een aap, kippen en eenden maakten een vreesselijk geweld. De kapitein ging voort, onder het uitbraken van zware vloeken, met zijne kommando's, en eindelijk hoorden wij het bevelwoord van „klaar bij uwe marszeil-vallen." Nu scheen het, of het geheele uitspansel met eenen donkeren sluijer bedekt was. De wolken naderden ons snel, de wind ging liggen, de zee verhief zich langzaam, het scheepje dobberde regts en links, de marszeilen klapperden heen en weder tegen de masten; en eensklaps vielen de zeilen tegen. De kapitein riep hierop, met een donderende stem: „Ombrassen!" Nu verspreidde zich eene stinkende lucht van zwaveldamp om ons henen; daarop volgde een snelle bliksemstraal, vergezeld van eenen geweldigen donderslag, en met een zetten zich de zeilen vol, de wind neemt toe, het scheepje valt over, met het bovenste boord in het water, de kapitein roept met ratelend geluid: „Houdt af! houdt af!" De man aan het roer antwoordt met snelle stem ook: „Houdt af! houdt af!" Dit kommando wordt herhaald met verdubbelde snelheid, gepaard met een stroom van vloeken. Ieder denkt: wij vergaan! wij vergaan! doch eensklaps gehoorzaamt het vaartuig aan het roer, het valt af, raakt voor den wind en rigt zich op, als of er niets gebeurd was. De wolken ontlasten zich spoedig in water; eene zware regenbui volgde; de lucht klaarde weder op, en gedurende het overige gedeelte van den nacht hadden wij stilte, zoo dat wij ons in den morgenstond van

Woensdag den 28sten nog in 't zigt van Roessa Radjie bevonden, bijna op dezelfde plaats waar wij den vorigen avond geweest waren.

Tegen den avond bevonden wij ons omtrent 5 mijlen van den vastewal van Floris, en hadden het eiland Linguette N. N. O. van ons, omtrent 18 mijlen ver. De stroom, die hier om de west liep, zette ons hoe langer zoo meer onder den wal, hetgeen ons beducht maakte van op strand te zullen komen. Derhalve nam de kapitein zijn toevlugt tot de sloepriemen, waarmede het schip werd voortgeroeid, gedurende ruim 3 uren, met eene vaart van 2 mijlen; en met het aanbreken van den dag van Donderdag den 29sten, bevonden wij ons digt onder den wal van Floris en pijlden een uitstekenden hoek van de kust Z. Z. W. 5 mijlen. Het eiland Roessa Radjie O. ten Z. 15 mijlen, en Poeloe Linguette N. O. ten N. 18 mijlen; terwijl W. ten N. van ons een groot eiland, met eene hooger piek dan die van Roessa Radjie en Linguette, zich in het verschiet vertoonde, in welks nabijheid verscheiden kleinere eilanden waren. Dit gedeelte van de kust van Floris, dat zich hier voordoet als verscheiden groote inhammen te bezitten, alsmede de ligging van het eiland, wordt zeer onnaauwkeurig opgegeven door HORSBURG en is op de zeekaarten slecht geplaatst. Ook dien avond moesten wij ons van de sloepriemen bedienen, om het vaartuig af te houden van een lang eiland, hetwelk wij door den stroom, die met snelheid om de west liep, sterk naderden.

Vrijdag den 30sten, 's morgens om 9 uur, bevonden wij ons omtrent 18 mijlen N. O. ½ O. van het eiland, hetwelk wij den vorigen avond zeer nabij waren gekomen. Het vertoonde zich van hier als twee naast elkander liggende eilanden; daar bezuiden lag nog een klein eilandje, met hoogen ronden top, in den vorm van eene knoop. Het groote eiland, hetwelk wij den vorigen avond zagen, werd nu erkend voor „Lang eiland", gelegen in eene groote bogt, welke door Floris Head werd gevormd

De kust van Floris vertoont zich hier hooger dan de andere deelen van het eiland, welke wij voorbij waren gestevend, ook veel vruchtbaarder en geschikter voor menschelijk verblijf, iets dat ons ook door de brandende vuren, welke wij des nachts zoowel op de bergen als langs de kust ontdekten, bevestigd werd. De zee schijnt hier zeer vischrijk te zijn. Wij zagen dien morgen een walvisch met gespikkelden rug, golvende langs ons schip. Kort daarop vertoonde zich de zoogenaamde „boer met zijne varkens", in eene groote troep de zee snel doorklievende, van tijd tot tijd sprongen ze tot hoog boven het water met dartelende vrolijkheid. Later zagen wij eenige vliegende visschen, nagejaagd door een aantal dolfijnen, wier groene kleur met afwisselende schakeringen van glinsterend goud of zilver, en wier snelle vaart door het water, eene schoone vertooning opleverde.

Zaturdag den 1sten October, tegen 6 uren des avonds, bevonden wij ons buiten 't zigt van het eiland Floris, na acht dagen langs zijne kust te hebben gezeild. Wij zeilden door straat Larantoeka, welke wordt gevormd door het hooge land van het oostelijk gedeelte van Floris en het eiland Sabrauw, gelegen benoorden het eiland Solor, hetwelk met het eiland

Adenara nog eene straat formeert „straat Solor" genaamd. De straat Larantoeka zegt HORSBURG slechts ¾ Engelsche mijl groot te zijn aan den noordelijken ingang.

Des nachts was de wind zeer flaauw in het oosten. Een groot aantal zeekwallen verlichtte de oppervlakte der zee, door eene straalbreking van het water, die niet onaangenaam voor het oog was; terwijl een walvisch in het verschiet de sporen van zijn vaart vertoonde, door een wolk van verlichte damp boven den horizon, hetgeen ook een schoon gezigt opleverde. Daar wij gedurende het laatste gedeelte van den nacht slechts flaauwe koelte gehad hadden, maakten wij geringe vordering en bevonden ons op Zondag den 2den October, met het aanbreken van den dag, op de kust van Sabrauw, in 't zigt van drie naast elkander staande hooge pieken, met een steil, hoogloopend eiland, „Poeloe Komba" genaamd, N. O. ½ N. van ons, op een afstand van omtrent 20 Engelsche mijlen.

Maandag den 3den October bevonden wij ons in 't zigt van het eiland Lomblen, pijlende het eiland Komba N. W. op een afstand van omtrent zeven Engelsche mijlen. Wij zagen drie padoeakans van het eiland Sambrauw uitzeilen, die waarschijnlijk koers hielden naar Boetoen.

Dingsdag den 4den was de wind gedurende den geheelen dag zeer flaauw. Tegen den avond zagen wij verscheiden walvisschen. Ten 9 uur kregen wij een stijven landwind, passeerden straat Allo, gelegen tusschen de eilanden Lomblen en Pantar; en 's morgens vroeg van Woensdag den 5den bevonden wij ons benoorden de straat Pantar, gelegen tusschen het eiland van dien naam en een ander groot eiland, Ombai genaamd. Alle deze eilanden schijnen vruchtbaarder dan het westelijk gedeelte van Floris. Donderdag den 5de bevonden wij ons op de kust van Ombai, en zeilden gedurende den dag met eene flaauwe koelte. Tegen den avond werd de wind sterk. Wij passeerden het eiland Ombai en voeren de straat gelegen tusschen dit eiland en Timor binnen. De wind draaide langzamerhand meer en meer om de zuid, en tegen 8 uur woei hij hevig uit het zuid westen met eene onstuimige zee, zoo dat wij verpligt waren met gereefde zeilen tegen den wind op te laveren. Vrijdag den 7den bij het aanbreken van den dag, was de wind nog zeer sterk uit het zuid westen, met een holle zee. Wij laveerden langs de kust van Timor en praaiden een drie mast schip, dat zich als een Engelsche walvischvanger deed kennen. De wind bleef gedurende den geheelen nacht uit het zuid westen waaijen, vergezeld van een zeer onstuimige zee, zoo dat enkele golven, van tijd tot tijd binnen boord komende, soms het dek met een voet water bedekten, waardoor wij een zeer onaangenamen nacht doorbragten. Zaturdag den 8sten bevonden wij ons met het aanbreken van den dag tusschen Timor en Ombai, en hadden de piek van Pontai in het verschiet. De wind bleef steeds westelijk, terwijl ook de zee bedaarder werd. Wij zeilden naar de Timorsche baai, omgeven door steil, in zee afloopend, rotsachtig land, aan welks voet zich hier en daar een klein strand vertoonde, waarop eenige huizen stonden, omringd door boschkaadjes, zoo ik het wel heb van kasuarinèn

en lontarboomen. Wij naderden het land tot op twee Engelsche mijlen, en ontdekten eene soort van versterking, waarop eene Portugesche vlag woei. Wij maakten hieruit op, dat deze plaats de Portugeesche bezitting Leffouw moest wezen. Onze kapitein, die hier wilde binnenloopen, om water in te nemen, werd in zijne verwachting te leur gesteld, daar wij, tot op een Engelsche mijl den wal genaderd zijnde zonder nogtans grond te kunnen pijlen met een lijn van 40 vademen, het voornemen moesten opgeven van hier te ankeren. Zondag den 9den met het daglicht bevonden wij ons tusschen den wal van Timor en een zeer rotsachtig eiland, „Poelo Batoe" genoemd, op een afstand van omtrent twee Engelsche mijlen van eenige huizen op den vasten wal, alwaar wij wilden binnen loopen om water te zoeken. Maar bij het naderen zagen wij ook de onmogelijkheid daarvan in, en was de kapitein andermaal verpligt, deze zijne tweede poping om de kust aan te doen te moeten opgeven en onze koers te vervolgen. Steeds hoopten wij nog eene goede ankerplaats aan de kust te ontdekken, waar men water zoude kunnen vinden; daarom maakte de kapitein geen gebruik van den gunstigen landwind die den geheelen nacht had doorgewaaid, maar daardoor ging nutteloos veel tijd verloren.

Maandag den 10den met het aanbreken van den dag bevonden wij ons digt onder den wal van Timor. Tegen acht uren werd de wind zuid-zuid-west. De kapitein kwam op het dek en vroeg aan den stuurman, of het volk had gegeten. Deze deelde toen de droevige tijding mede, dat de menschen verscheiden dagen bij gebrek aan water van geroosterde katjang geleefd hadden. Hierop zeide ik, dat wij nog beschuit aan boord hadden. Maar de kapitein antwoordde haastig, dat hij die voor zijn eigen gebruik wilde houden. Ik hernam, dat het mijne bedoeling niet was, dat hij zijne beschuiten zoude uitdeelen, maar wel om gebruik te maken van mijn eigen voorraad, die te Batavia aan boord was gekomen, liet het aan mij toebehoorend vat beschuit op het dek brengen, deelde er van onder het volk, en gaf aan ieder een teug seltzerwater. Intusschen maakte de kapitein verscheiden doellooze en wispelturige ontwerpen om water te zoeken, onder anderen, om voor den wind terug te gaan, zonder vooraf te bepalen naar welke plaats. Daaruit besloot ik, dat wij de speelbal zouden worden van zijne onberadenheid, welke wij meermalen gedurende de reis hadden opgemerkt, en achtte het daarom thans hoog noodzakelijk mij met zijne handelingen te bemoeijen. Ik overtuigde hem vooraf, dat hij zich, in zijne berekening omtrent de plaats waar wij ons bevonden, vergiste, daar hij zich verbeeldde, dat wij voor Hogpoint waren, terwijl, volgens de pijling op een der pieken van de kust, ons werkelijk standpunt op dat oogenblik tusschen Ragged- en Nakid-point was; zoodat wij, volgens mijne berekening, ruim 12 Engelsche mijlen nader aan Koepang waren dan de kapitein vermeende. Dat werd ook nader bij de observatie van de middagbreedte bevestigd. Om deze redenen gaf ik den kapitein in bedenking, of het niet raadzamer zoude zijn, liever onze

reis naar Koepang te vervolgen, dan voor den wind terug te zeilen, zonder zekerheid van water te zullen bekomen; iets waardoor niet alleen de reis zoude worden verlengd, maar ook onze toestand aan boord verergerd. Hierop werd het schip weder bij den wind gebrast; de wind werd gunstig, en wij hadden alle vooruitzigt spoedig Koepang te zullen bereiken. Maar ondanks dit aangenaam vooruitzigt, kreeg onze kapitein weder in zijn hoofd de sloep naar wal te zenden om water te zoeken. De stuurman, 5 matrozen en 2 soldaten stapten er in en roeiden naar den wal. Middelerwijl werd de wind gunstiger en sterk, en de kapitein verlangde de sloep, die naauwelijks het schip verlaten had, weder aan boord te hebben. Hij deed hiertoe een sein door de vlag te heischen. Maar de sloep keerde niet terug. Ons bitter verdriet over het gemis van water werd nog vergroot, door dien wij het schip, in eene akelige baai, waarvan de kust door eene zware branding werd besproeid, heen en weder moesten zien laveren, en van tijd tot tijd tegen brassen, terwijl wij, als de sloep aan boord was gebleven, heden Koepang hadden kunnen bereiken. De kapitein herhaalde nu het sein, om de sloep terug te roepen, door een kanonschot; een tweede schot volgde kort daarop; doch de sloep keerde niet terug, en omstreeks 4 uren zagen wij eindelijk de zoo zeer verlangde sloep in beweging om den wal te verlaten. Maar eensklaps verdween zij uit ons gezigt. Een poos daarna kwam zij weder te voorschijn, onderste boven rollende in de schuimende baren van de zware branding. Wij zagen vervolgens het volk van de sloep, dat het met de golven worstelend vaartuig vasthield en met moeite aan de zee ontrukte en op het strand bragt. Daarna verliet het de sloep, en na eene witte vlag op een stok te hebben geplant, gingen zij naast elkander op 't strand zitten, schijnbaar zonder eenige poging aan te wenden, om weder van de sloep gebruik te maken. Het volk werd door de menschen aan wal bezocht, met welke zij vriendschappelijk schenen om te gaan. Hieruit moesten wij afleiden, dat de sloep was gezonken of onbruikbaar geworden, zoodat het volk, geen kans meer ziende daarmede af te komen, hulp van boord wenschte te hebben. De kapitein was weder besluiteloos wat te doen, en zich ophoudende met nuttelooze gedachten omtrent de nalatigheid van den stuurman, door het niet opvolgen van zijne bevelen, liet hij intusschen het schip doelloos zeilen, zonder tot een vast besluit te komen, om ons uit den nood, waarin wij ons bevonden, te redden, noch eenig middel te bedenken, om het volk aan den wal te verlossen. Onze droevige toestand, van zonder water of gekookt voedsel te zijn, werd door deze omstandigheden nog treuriger. Een veertigtal zielen aan boord, waaronder vrouwen en kinderen, smachtten van dorst. Mijn voorraad seltzerwater, die met kleine teugen werd uitgedeeld, strekte wel tot eene geringe lafenis, doch was niet toereikende, om de dorst te lesschen onder de brandende zon, waarvan de hitte onbeschrijfelijk was.

Deze omstandigheden, gevoegd bij het gedrag van den kapitein gedurende de reis en zijne kinderachtige wispelturigheden in het geven van bevelen aan boord, wekten bij mij de, sedert eenige dagen bedwongen, veront-

waardiging weder op, en noopten mij hem ernstig aan te spreken. Ik zeide hem, dat wij reeds genoeg hadden geleden door zijne onberadenheid, en dat ik, daar ik hem bij voortduring nog doelloos zag te werk gaan, het thans noodig achtte, zoo wel voor mij zelven als in het belang van zoo vele noodlijdenden, hem te vragen wat hij voornemens was te doen? Hij antwoordde, onder vele nuttelooze herhalingen van des stuurmans nalatigheid, dat hoezeer het lot van de menschen aan den wal hem vrij onverschillig was, daar zij hun verdiend loon hadden, hij echter van zich niet kon verkrijgen om de sloep te laten varen. Dit antwoord, en vooral de onmenschelijke beweegredenen die hem noopten zich nog langer in deze baai op te houden, deden mijne verontwaardiging ten top stijgen. Ik kon mij niet langer bedwingen, en zei hem ronduit mijn gevoelen omtrent zijn persoon op zulk eene wijze, dat hij besloot thans naar Koepang door te zeilen. Maar ziet — 't duurde niet lang of hij aarzelde nogmaals.

Tegen den avond kwam een sterke landwind door, en bemerkende, dat de kapitein in zijne besluiteloosheid geen gebruik daarvan maakte, bragt ik hem onder het oog dat het nu hoog tijd voor hem was, om te besluiten wat hij doen wilde voor ons behoud en de redding van het volk aan den wal. Hierop antwoordde hij, dat hij het voornemen had, den geheelen nacht hier bij te liggen, en den volgenden morgen te beproeven, wat gedaan zou kunnen worden, om de sloep en het volk van den wal af te halen. Ik zeide, dat, alhoewel dorst en honger, welke de menschen aan boord reeds hadden moeten lijden, gewigtige redenen hiertegen waren, wij ons echter uit menschlievendheid nog meerder ongerief zouden getroosten, indien hij mij voldoende middelen konde aanwijzen, om zijn doel te bereiken. Het middel, dat hij mij toen opgaf, was, om mij het gezag aan boord op te dragen, en dan in persoon met de kleine sloep uit te gaan om te beproeven de menschen af te halen. Daar dit ontwerp echter even onzeker en roekeloos was als alle zijne vroegere plannen om water te zoeken, verklaarde ik hem in de eerste plaats, dat ik de verantwoordelijkheid van zijn schip zonder hoogere noodzakelijkheid niet op mij konde nemen, te meer daar hij van boord gaande niemand van de matrozen zoude achterlaten, om met het schip te manoeuvreren. Toen besloot hij eindelijk, de reis naar Koepang door te zetten, waar wij Dingsdag den 11den October des middags ten 12 uren aankwamen. De achtergebleven sloep, met het volk, is naderhand te Koepang binnengeloopen.

J. F.

Muntwezen in Nederlandsch Indië.

III.

Het gekombineerd advies van de direktie der Javasche bank, en van de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia.

Op last van het Gouvernement, heeft de heer Direkteur-Generaal van finantiën in onze handen gesteld, om onze gedachten mede te deelen, de door hem aan den Gouverneur-Generaal aangeboden memorie, omtrent den tegenwoordigen staat van het geldwezen in Nederlandsch Indië, en de middelen welke zullen moeten worden aangewend om het te verbeteren *).

Bij de uiteenloopende belangen eener inrigting als die van de bank en die der Nederlandsche Handelmaatschappij, kan men wel nagaan, dat ons gevoelen over zulke teedere en belangrijke onderwerpen, als die vervat in de bovengenoemde memorie, niet altijd overeen te brengen zijn, en daarom hadden wij wel gewenscht verschoond te zijn gebleven, om gekombineerd ons gevoelen over deze zaak te zeggen.

Intusschen zijn wij volkomen eenstemmend, dat de tegenwoordige staat van het geldwezen ten eenen male ongeschikt en nadeelig is, zoodat wij iedere poging moeten toejuichen, om in dat gebrekkige te voorzien; en mitsdien was het ons hoogst aangenaam te bespeuren, dat dit belangrijke onderwerp zoo zeer de belangstelling en zorgen van den Direkteur-Generaal van finantiën heeft opgewekt.

De toestand der Javasche bank levert voor de houders van haar papier nog geen vrees op, want, welke verliezen haar ook hebben getroffen, is zij echter in staat, om voor het papier de volle waarde aan te wijzen. Alleen de aktiehouders maken de lijdende partij uit, daar zij, in de twee laatste jaren, geen dividend hebben genoten en, ten einde de verliezen te dekken, onder de tegenwoordige omstandigheden eene uitkeering van dividend nog lang achterwege kan blijven.

Omtrent de overname der bank voor rekening van het Gouvernement, acht althans de direktie der bank zich niet bevoegd haar gevoelen te uiten. Wij mogen echter niet verzwijgen, dat wij ons niet vereenigen kunnen met het denkbeeld, dat de handelingen eener bank onderworpen zouden zijn aan de gewone Gouvernements kontrôle; niet omdat die handelingen

*) Zie deze memorie in onze vorige aflevering blz. 387 en volgenden. REDAKTIE.

den toets eener gevorderde kontrôle niet zouden kunnen doorstaan, maar uit hoofde van de formaliteiten die daarvan het gevolg zouden zijn, en die de handelingen der direktie, hoedanig die ook mogt zijn zamengesteld, merkbaar zouden verlammen en bemoeijelijken.

Eenstemmig zijn wij ook, dat eenheid het hoofdbeginsel moet zijn van het geldwezen. Wij houden gouden en zilveren specie voor die metalen, waarin het cirkulerend medium behoort te bestaan, terwijl kopergeld in geene grootere hoeveelheid in de wandeling moet zijn, dan om voor pasmunt te dienen. Wij moeten echter in twijfel trekken, of het daarstellen en behouden eener zilver cirkulatie bestaanbaar is, bij het te gelijk cirkuleren van voor acht millioen gulden aan papier, wel als specie vertegenwoordigend gangbaar, maar voor geen specie verwisselbaar, en waarvoor geene metalike waarde is gedeponeerd. Want, gelijk wij uit de memorie moeten opmaken, het is de bedoeling, om, bij de overname van de bank, ook dadelijk over hare speciekas te beschikken; zoodat de acht millioenen papier niet anders zullen zijn, dan het vroeger bestaan hebbende kredietpapier.

Hoedanig ook over het al of niet in omloop houden van papierengeld moge worden geoordeeld, zoo hopen wij nogthans, dat het verschil van gevoelen daaromtrent niet in den weg zal staan aan het middel, hetwelk op zich zelf reeds eene groote verbetering in den staat van zaken zal daarstellen.

Gelijk de Direkteur-Generaal van finantiën te regt aanmerkt, werd het gebrekkige van het geldwezen minder gevoeld, zoolang er wissels tegen eenen redelijken koers, en tot een voor de remises genoegzaam beloop, verkrijgbaar waren; en dit strekt ten bewijze, dat men geen diskrediet in het bankpapier stelde. Dit wordt ook nu nog niet gesteld, en zal, onder een goed toezigt op de uitgifte van papier, ook in den vervolge niet gesteld worden. Thans zijn er geene wissels voorhanden, en het weinige dat nu en dan aan de markt komt, wordt van 73 tot 75 cent voor den Indischen gulden geplaatst. Dit verergert den toestand merkbaar en brengt de bank in het gevaar, om voor de verzilvering van haar papier te worden vervolgd.

Wij hopen alzoo, dat spoedig het Gouvernement zal besluiten, om geen kopergeld of duitenplaatjes meer uit Nederland te ontbieden, en dat daaruit zal kunnen voortvloeijen eene tegemoetkoming in het thans bestaande gebrek aan remises, hetzij in wissels hetzij anderzins. Ook achten wij het zeer doelmatig, om het Japansche koper, instede van het te vermunten, publiek te verkoopen, vermits dat artikel, althans voor Bengalen, voor remises kan dienen. Beide maatregelen zullen ook van merkbaren invloed zijn op de prijzen der produkten, die voor den partikulieren handel beschikbaar zijn, waarin thans geene remises naar Europa kunnen worden gedaan dan tegen een zeer groot verlies.

Batavia,
2 Mei 1843.

IV.

Het afzonderlijk advies van de faktory der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia.

Bij missive van den Direkteur-Generaal van finantiën, werd, op last van het Gouvernement, aan de direktie der Javasche bank en aan ons toegezonden, eene door genoemden hoofdambtenaar aan den Gouverneur-Generaal aangeboden memorie, omtrent den tegenwoordigen staat van het geldwezen in Neêrlandsch Indië; en de middelen, die tot verbetering daarvan zullen moeten worden aangewend; met uitnoodiging tot het gekombineerd uitbrengen van het gevoelen der bovengenoemde twee ligchamen op het toegezonden stuk.

Aan die uitnoodiging voldaan hebbende, voor zoo veel wij zulks bestaanbaar hebben kunnen achten met de door den Direkteur-Generaal van finantiën verlangde, doch ons minder doelmatig voorkomende, kombinatie *), vinden wij in eene sedert ontvangene missive van den Direkteur-Generaal van finantiën, evenzeer aan de direktie der Javasche bank en aan ons gerigt, aanleiding, om uitvoering te geven aan ons opgevat voornemen, om, door afzonderlijk vertoog, in meerdere ontwikkeling te treden van ons gevoelen over de bedoelde onderwerpen, dan wij vermeend hebben te kunnen doen bij onze gekombineerde missive. Wij zullen dit ons vertoog zoodanig inrigten, dat, zonder te veel herhaalde verwijzing tot de memorie van den Direkteur-Generaal van finantiën, genoegzaam blijke, in hoeverre wij ons met hem in opinie kunnen vereenigen, en hoeverre wij in andere punten in alle bescheidenheid met hem van gevoelen verschillen; ons verpligt ziende zoowel het een als het ander kennelijk te maken, ten einde, zooveel als in ons vermogen is, te beantwoorden aan de ontvangen vereerende uitnoodiging.

Volkomen vereenigen wij ons met het gevoelen van den Direkteur-Generaal van finantiën, dat de aangelegenheden van de Javasche bank, de geld-cirkulatie en de bestaande behoefte aan remises dringende en spoedige voorziening vereischen; en dat een staat van zaken, als die waarin deze bezitting ten opzigte dezer drie naauw aan een verbondene aangelegenheden verkeert, onmogelijk kan blijven bestaan zonder alle belangen in de waagschaal te stellen.

Eveneens vereenigen wij ons met het gevoelen van den Direkteur-Generaal van finantiën, dat alleen de daarstelling en de instandhouding van eene uitsluitend zilver- en goud-cirkulatie, overeenkomende met alle regelen van staathuishoudkunde, als afdoende maatregel van voorziening kan beschouwd worden. En daar zulks de slotsom van het voor ons liggende rapport uitmaakt, zoo zouden wij kunnen volstaan om, met overlating ter beoordeeling aan meer bevoegde autoriteiten in hoever 's rijks finantiën zullen toelaten in de voorstellen van den Direkteur-Generaal van finantiën te treden of ze met eenige wijzigingen aan te nemen, den wensch te

*) Zie het voorgaande stuk. REDAKTIE.

uiten, dat eenmaal het lang gewenschte oogenblik moge verschijnen, waarop Java en de overige Gouvernements Indische bezittingen in een minder zorgelijken toestand voor alle belangen mogen verkeeren, en voorzieningen mogen daargesteld worden, waarvan de noodzakelijkheid zoo dringend en naar waarheid door den Direkteur-Generaal van finantiën is aangetoond.

Maar wij zouden vermeenen aan onze roeping niet te voldoen, indien wij van de ons aangeboden gelegenheid geen gebruik maakten, om in meerdere uitweidingen te treden, ten einde, bij de behartiging der belangen van het Gouvernement, die van de partikulieren en die van de Handelmaatschappij, zoodanige aanmerkingen te maken op het rapport van den Direkteur-Generaal van finantiën, als ons noodig voorkomen, om gezegde belangen zoo veel doenlijk te kunnen vereenigen.

Om hierin met orde te kunnen te werk gaan, zullen wij, onder behoud van stilzwijgen over hetgeen in het rapport van den Direkteur-Generaal van finantiën voorkomt maar dat geen bepaalde vermelding vereischt, de verschillende punten behandelen in de volgorde waarin zij in gezegd rapport voorkomen. Wij vangen dus aan met de

I. Javasche bank. Veel is over die inrigting geschreven en veel is zij nog dagelijks het onderwerp van geschriften, van gesprekken, van beoordeeling en van gisping, die helaas! maar al te zeer, op weinige uitzonderingen na, het kenmerk òf van onkunde òf van partijdigheid dragen, zoodat alle die geschriften en alle die beoordeelingen, zoowel aanklagende als verdedigende, geen nut stichten en de waarheid steeds in het midden laten.

Wij voor ons zijn van oordeel, dat de Javasche bank geenszins vrij te pleiten is geweest van onvoorzigtigheid; dat zij hare operatiën gedreven heeft zonder behoorlijke sekuriteit; niet in tijds heeft durven verliezen, maar die verliezen op hare eigene debiteuren heeft overgebragt; dat zij daardoor hare likwidatie zonder belangrijke en onberekenbare opofferingen onmogelijk heeft gemaakt; en dat zij tot de noodlottige geld-krisis waaronder Java gebukt gaat heeft helpen bijdragen.

Wij zouden liefst zwijgen van de oorzaken, die tot het verkeerde roekeloos verleenen van krediten aanleiding hebben gegeven; van den invloed, dien daarop het aanwezen van geïnteresseerde debiteuren heeft uitgeoefend; van de blinde goede trouw, waarmede de vaste direktie der bank aan dien invloed heeft toegegeven; van de vruchtelooze pogingen van door hunnen maatschappelijken stand onafhankelijke direkteuren om het kwaad tegen te gaan; van de maatregelen der gekombineerde direktie, sedert het jaar 1840, toen de nood zich begon te doen gevoelen, aanhoudend in het werk gesteld, om wijze en noodzadelijke inkrimpingen daar te stellen; van de tegenkantingen welke die maatregelen van inkrimpingen, van de zijde van het, de algemeene belangen slecht bevattende of behartigende, publiek, aanhoudend ondervinden, — wij zouden daarvan willen zwijgen, omdat dergelijke beschouwingen ons tot personaliteiten zouden leiden, die niet tot ons bestek behooren. Doch indien wij deze daadzaken hier alleen aanhalen, mogen wij ons evenmin de aanhaling ontzeggen van hen, die roekeloos of ter kwader trouw misbruik ge-

maakt hebben van het gemak niet alleen, waarmede zij fondsen van de Javasche bank konden bekomen, maar zelfs van de vermeende noodzakelijkheid, waarin zij dat ligchaam gebragt hadden om zijne wankelende debiteuren staande te houden. En wel verre dat wij de door den Direkteur-Generaal van finantiën aangehaalde onttrekking aan den handel van de Javasche stapelprodukten, die de kooplieden zoude genoopt hebben zich aan den landbouw te wijden, als verontschuldiging zouden kunnen beschouwen voor die debiteuren van de bank, die niet aan hunne verpligtingen kunnen voldoen — zien wij in hen de eerste oorzaak der noodlottige geld-krisis.

Niet de zucht, om aan den handel retouren te bezorgen, heeft hen tot landelijke ondernemingen genoopt; zucht naar meerdere winst, dan de steeds toenemende, echter door konkurrentie meer en meer verdeelde en in voordeelen verminderende eigenhandel en vooral kommissiehandel kon afleveren, was hun drijfveer, die wij niet zouden laken, indien zij geene toevertrouwde fondsen hadden gewaagd. En wanneer men vergelijkt de massa partikuliere produkten, waarmede de jaarlijksche oogsten van Java zijn vermeerderd, bij het geringe niet noemenswaardige aandeel dat daaraan is toegebragt door hen, die met fondsen van de bank hebben gewerkt, dan zal men, zonder zich in cijfers te verdiepen, gereedelijk moeten erkennen, dat de bezorgdheid wegens gebrek aan retouren zeer gerust door die debiteuren van de bank, die zich in landelijke ondernemingen hebben begeven, kon overgelaten worden aan hen, die in die ondernemingen geslaagd zijn, zonder zich in verwikkelingen met genoemde inrigting te wagen. Hierbij mag niet uit het oog verloren worden, dat verre weg het grootste gedeelte der debiteuren van de bank, die zich in moeijelijkheden bevinden, geen deel genomen hebben aan landelijke ondernemingen, waaronder wij geene Gouvernements suiker-kontrakten kunnen rangschikken. Voor hen zal wel in geen geval het vermeende gebrek aan produkten tot verontschuldiging kunnen strekken.

Hoe dit ook zijn moge, zij, die zich roekeloos in landelijke ondernemingen hebben gewaagd, hebben zich in onkunde van de zaak die zij ondernamen misrekend; zij die zich niet met die ondernemingen hebben ingelaten, en echter aanzienlijke sommen aan de bank zijn schuldig gebleven, hebben zich in roekelooze handelsondernemingen gewikkeld, of de opgenomen sommen verteerd; en wij weten kwalijk het laakbaarste van een dezer alternativen aan te wijzen, wanneer het de verduistering van aanvertrouwde gelden aangaat.

Doch indien zwakheid aan den eenen, misbruik aan den anderen kant, als oorzaak van den val der bank, wanneer die mogt plaats vinden, door ons kunnen worden aangenomen zijn wij er verre van af te erkennen, dat zonder die omstandigheden haar bestaan behoorlijk verzekerd was. Wij voor ons zijn van gevoelen, dat het voortdurend bestaan eener discomto en verwisselbank op Java onmogelijk is, onder het bestaande systema van geldcirkulatie, 't welk, door de overdrevene emissiën van koperen munt, zoodanig alle zilver cirkulatie verdrongen heeft, dat geene mogelijk-

heid voor de bank bestaat, de verwisselingen van haar papier vol te houden. Wij zijn van meening, dat hetzelfde systema evenzeer de speciekassen van de Javasche bank zoude hebben uitgeput, al had zij de emissiën van haar papier beperkt tot het bedrag van haar primitief kapitaal van *f* 2,000,000.00. Het zal wel geen betoog behoeven, dat het bestaan van eene bank, die niet meer aan papier uitgeeft dan haar kapitaal, geen bestaan kan benoemd worden; terwijl wij evenmin bevatten kunnen, hoe in dat geval de realisatie harer portefeuille zoude hebben kunnen plaats vinden, bij volslagen gebrek aan zilvergeld, als wij die realisatie onder verschillende omstandigheden thans bevatten kunnen.

Maar in alle geval, het kwaad bestaat en vordert herstel. De bank, nominaal solvent ten opzigte der houders van haar papier, kan zulks blijven, wanneer zij rustig kan voortwerken en meerdere ruimte aan remises haar geschikte gelegenheid zal geven, meerdere uitbreiding aan hare, thans door gedwongen overvloed van geld bij partikulieren beperkte, uitzettingen te geven; doch die solventie kan ophouden indien de bank bemoeijelijkt wordt en wanneer zij tot eene gedwongen likwidatie zal moeten overgaan. Wat de gevolgen van dusdanige gedwongen en ontijdige likwidatie zullen zijn, laat zich niet berekenen; doch wij wenschen aan meer bevoegd oordeel te onderwerpen, of niet het Gouvernement, dat tot nu het zilverbankpapier steeds als betaalmiddel in 's lands kassen heeft aangenomen, en daarmede is voortgegaan, ondanks de staking der verwisselingen, als eerste regelaar van het geldwezen, in regt en billijkheid, zoude moeten voortgaan, dat tot non-valeur vervallen papier aan te nemen; en, of bij weigering daarvan aan het Gouvernement eenig middel zoude overblijven om zijne debiteuren in de mogelijkheid te stellen het door hen verschuldigde te voldoen? Wij zwijgen van het kopergeld, dat later tot onderwerp van dit vertoog zal verstrekken.

Indien deze stelling bevestigend in den eenen, ontkennend in den anderen zin kan beantwoord worden, dan kan geregeld aangenomen worden, dat weldra het Gouvernement eenige houder van het zilver bankpapier zal worden, en dat dus zoowel het algemeen als vooral zijn eigen belang medebrengt, bescherming te verleenen aan de bank, of tot instandhouding bij het beramen en het in werking brengen van voorzieningen in het cirkulerend medium, of om tijd te geven tot trapsgewijze likwidatie, die naar onze meening, zonder de verlangde voorzieningen, wel kan verschoven worden maar niet kan worden voorgekomen.

Dien geest, doorstralende in vroegere vertoogen door ons aan het Gouvernement ingediend, blijven wij getrouw. Hoezeer wij ook bij die vertoogen het belang der aktiehouders van de Javasche bank evenmin als thans uit het oog hebben verloren, bij de bescherming die wij van het Gouvernement voor die inrigting blijven inroepen, zijn wij echter huiverig ons oordeel te geven over de morele verpligting die ook op het Gouvernement zoude rusten, om de aandeelhouders schadeloos te stellen. Die verpligting niet als bewezen beschouwende, zouden wij meer geneigd zijn eene direkte tusschen-

komst van dien aard als weldaad dan als regt te beschouwen; doch wij durven te gelijk de hoop koesteren, dat eene bescherming van de bank in den geest onzer vertoogen ook voor de aktiehouders van gewenscht gevolg zijn zal.

Wij zijn thans genaderd tot het tweede punt:

II. De staat van het cirkulerend medium in Indië en de gesteldheid der Indische betaalmiddelen, waarin wij ons volmondig kunnen vereenigen met de beschouwingen van den Direkteur-Generaal van finantiën.

Goud en zilver, die in alle beschaafde landen aangenomen betalingsmiddelen, bestaan hier niet anders dan als koopmanschap.

Zilver papier, tijdelijk niet verwisselbaar en dus de voornaamste eigenschap van geld missende, is uit de cirkulatie verdwenen, omdat zijne gedaalde waarde, in de publieke opinie en inderdaad in vooruitzigt, nog meer is dan die van het overigens cirkulerend koper in natura en door papier vertegenwoordigd.

Het derde en als het ware eenige middel van geldcirkulatie is dus kopergeld, duiten en papier, die gevoegelijk zamen kunnen beschouwd worden, omdat het laatstgenoemde dagelijks en onmiddellijk tegen duiten verwisselbaar is.

Dat kopergeld is door het Gouvernement niet alleen ingevoerd in zoodanige massa, dat het alle andere betalingsmiddelen verdrong, maar wordt ook door hetzelve aan de bevolking, inlandsche en vreemde, opgedrongen, tot eenen denkbeeldigen koers ongeveer 165 pCt. boven de metalieke waarde; zonder dat bedacht schijnt te worden, dat, — wanneer 's Gouvernements magt (wij bezigen het woord billijkheid niet) toelaat, die opdringing te doen plaats hebben met aanbieding van het alternatief: koper tegen eene overdrevene en denkbeeldige waarde te ontvangen of niets, — eene reduktie der nominale sommen, met voldoening in betere munt, dezelfde uitkomst zoude opleveren; en dat, wanneer de betaling in koper tegen de overdrevene waarde geschiedt ten gevolge van vrijwillige overeenkomsten, de kontraktant zeer goed vooraf zijne berekening zal hebben gemaakt op de werkelijke waarde van het kopergeld, en dus ook hier alle voordeelen, welke het Gouvernement door de betaling in koper vermeent te behalen, minstens illusoir zijn, zoo zij al niet in het laatst genoemde geval in nadeel verkeeren.

Het kopergeld, dat door het Gouvernement ingevoerd en uitgegeven is, wordt evenwel in vele gevallen niet in 's lands kassen aangenomen, en wordt dus door het Gouvernement zelf gedepreciëerd. Het verkrijgt alleen eene denkbeeldige waarde, door het Gouvernement op 120 pCt. boven de metalieke waarde bepaald, wanneer er niets anders is, om tot betalingsmiddel te dienen; het wordt alleen aangenomen, ondanks vooraf gegane overeenkomst tot voldoening in zilverpapier, omdat de debiteur zich niets anders verschaffen kan, en den krediteur geen ander alternatief overblijft dan het koper aan te nemen, of tot kostbare geregtelijke vervolgingen over te gaan.

Het kopergeld behoudt alleen zijne verminderde denkbeeldige waarde, 120 duiten op den gulden, wanneer de faktorij of partikulieren het tegen die waarde kunnen aannemen, tegen uitkeering tot denzelfden koers aan

het Gouvernement; doch het daalt terug op zijne geringere matalieke waarde van ongeveer 266 duiten op den gulden, wanneer het Gouvernement daaraan geene behoefte heeft, en dus noch de faktorij noch de partikulieren hunne debiteuren met de aanneming van koperen munt kunnen gerieven.

Het kopergeld maakt dus alle prijsbepalingen, alle transaktiën op eenige lengte van tijd werkende, alle eigendoms tauxatiën illusoir. Het is ongeschikt, om tot remisen naar buiten te dienen, zonder enorme verliezen op de waarde, waarvoor het op Java gedwongen is aangenomen, en is zelfs ongeschikt voor binnenlandsche cirkulatie door de kosten, risiko, tijdsverloop en andere bezwaren daaraan verbonden, waarvan geen der minsten is, dat de Gouvernements kassen onnoodig gedurende geruimen tijd met aanzienlijke sommen moeten opgevuld liggen, omdat het moeijelijke en langzame vervoer niet toelaat het tijdstip van behoefte af te wachten.

Wij zouden niet ophouden, indien wij alle phisique en morele bezwaren, tegen eene koper cirkulatie bestaande, wilden opsommen. Genoeg dat uit het bovenstaande voldoende blijkt, dat kopergeld ten eenenmale alle eigenschappen mist, die eenig cirkulerend medium bezitten moet, en het, als zoodanig opgedrongen, de maatschappelijke transaktiën in Indië in regelmaat terugbrengt onder den trap daargesteld, toen de pas ontluikende beschaving de behoefte aan bepaald en zooveel mogelijk onveranderlijk representatief van waarde deed gevoelen.

Wij vertrouwen genoeg gezegd te hebben, om aan te toonen, dat wij volkomen deelen in het gevoelen van den Direkteur-Generaal van finantiën, dat een dusdanige staat van zaken niet kan blijven bestaan.

Wij gaan thans over tot de behandeling van het *derde* onderwerp.

III. De bezwaren in het overmaken van gelden naar Nederland en elders. Dit onderwerp staat in naauw verband tot het voorafgaande, en wij zijn van gevoelen, dat alleen de staat van het cirkulerend medium die bezwaren te weeg brengt.

Even als elk ander land, kan Java in waarde niet meer aan vreemde voortbrengselen konsumeren dan de waarde van zijne voortbrengselen, na aftrek van hetgeen daarvan voor binnenlandsche behoefte moet afgezonderd worden. En indien, even als in ieder ander land, eenig, door verschillende omstandigheden daargesteld, verschil tusschen in- en uitvoer van goederen, door uitvoer van specie wordt geëgaliseerd, maakt zulks geen verschil in de boven geuitte meening, daar die uitgevoerde specie niet anders kan verkregen zijn dan voor afgestane voortbrengselen.

Indien wij ons in het bovenstaande niet vergissen, dan vervalt naar onze meening het zoo algemeen en zoo gretig zonder nadenken aangenomen gevoelen, dat het monopoliseren door het Gouvernement der Javasche stapel-artikelen gebrek aan remises te weeg brengt; daar dat vermeende gebrek niet bestaat, en het naar ons inzien geen verschil in het bedrag der te vinden remises kan opleveren, of de stapel-produkten in handen van het Gouvernement of van partikulieren komen.

Het Gouvernement voorziet voor het grootste gedeelte in de betaling der gemonopoliseerde produkten, door de schattingen onder verschillende vormen aan de bevolking zelve opgelegd, voor welk gedeelte dus geene buitenlandsche voortbrengselen kunnen worden gekocht, en dierhalve ook geene remisen naar buiten noodig zijn. Het overige gedeelte der gemonopoliseerde produkten betaalt het Gouvernement met aangevoerde specie en met gelden door de faktorij gestort. Dat gedeelte alleen kan de bevolking geheel of gedeeltelijk bezigen tot aankoop van buitenlandsche benoodigdheden, waarvoor de remises zich van zelve vinden, te weten: in de door het Gouvernement betaalde specie en in de stortingen van de faktorij, het provenu uitmakende der aan de bevolking verkochte lijnwaden.

Het Gouvernement is dus hier alleen het intermediair tusschen den verbruiker en den aanvoerder van vreemde voortbrengselen, welke laatste zich beklagen kan, dat hij zijne remises niet maken kan in produkten, maar zich nimmer beklagen kan, dat hem geene andere middelen van remises gelaten worden, daar, zoo als is aangetoond, de aangevoerde specie en de stortingen van de faktorij, daartoe voldoende zijn.

De Gouvernements tusschenkomst strekt zich echter niet uit tot de aanzienlijke jaarlijks toenemende hoeveelheid partikuliere produkten, die in natura in betaling gegeven worden voor de aangebragte goederen en die tot voldoening daarvan genoegzaam moeten zijn, indien ons sustenu waar is, dat geen land meer kan konsumeren dan produceren.

Fluktuatie van prijzen kan het evenwigt tusschen aanvoer en uitvoer tijdelijk verbreken, doch dit evenwigt moet zich op den duur weder herstellen.

Java heeft echter nog eene andere behoefte aan remisen, afgescheiden van de voldoening van den buitenlandschen aanvoer, bestaande in het overmaken naar buiten van alle overwinsten. Geene noemenswaardige kapitalen vormen zich in Indië. De partikuliere planters, meest buitenlanders, haasten zich hunne overwinsten naar Europa over te zenden, en partikulieren haasten zich hetgeen zij hebben kunnen overleggen denzelfden weg te doen volgen; doch ook in die behoefte is genoegzaam voorzien. De planter bezigt daar zijne eigene produkten, en wel dat gedeelte, 't welk niet benoodigd is tot betaling van vreemde voortbrengselen; de partikulieren kunnen daartoe bezigen de specie door het Gouvernement aangevoerd; terwijl de remisen voor overwinsten van den handelstand zich van zelve vinden, daar die overwinsten in mindering komen van hetgeen anders de buitenlander zoude hebben moeten ontvangen.

Uit het bovenstaande leiden wij af, dat er geen gebrek aan remises op Java bestaan kan; en daar wij onnoodig achten zulks bepaaldelijk door cijfers aan te toonen, waartoe ons meer benoodigd zou zijn dan de voor ons liggende handels-verslagen, zien wij in daadzaken de bevestiging van onze gevolgtrekking.

De zoogenaamde schaarschte aan remisen duurt nu sedert 1½ jaar voort, en evenwel durven wij beweren, dat indien de faktorij, even als in 1842,

ƒ4,000,000.00 in 's lands kas kan storten, op ultimo December aanstaande, wanneer de schaarschte twee jaren zal hebben aangehouden, de geheele behoefte aan remises niet meer zal bedragen dan 4 of 6 millioen, eene behoefte aan specie aanduidende van twee of drie millioen 's jaars meer, dan in zilver geld reeds gedeeltelijk tot remisen moet gestrekt hebben, en nagenoeg gelijkstaande met de jaarlijksche aanvoer en aanmunting uit het Japansch koper van duiten door het Gouvernement. Daar het nu wel geen betoog zal behoeven, dat de voorraad duiten op Java meer dan voldoende is, zoo kan het overtollige en de verdere jaarlijksche aanvoer en aanmunting strekken tot dekking der tekortkomst aan produkten voor de remises.

Wij meenen dus aangetoond te hebben, dat de Gouvernements monopolie van produkten geen gebrek aan remises teweeg brengt, en dat het vermeende gebrek inderdaad niet bestaat.

Wij zijn er echter verre van af, van de algemeen aangeheven klagten wegens bezwaren in het remitteren te willen misbillijken of ze van grond ontbloot te willen verklaren. Wij verlangen alleen eene juister kwalifikatie dier klagten te doen aannemen, ten einde men zich niet in de middelen van redres vergisse.

De oorzaak der klagten moet niet gezocht worden in de schaarschte van remises, maar alleen in hare schadelijkheid; naar ons inzien alleen veroorzaakt door de uitzending van kopergeld en het opdringen van hetzelve aan de bevolking tegen eene denkbeeldige en onbestaanbare waarde. Indien het Gouvernement, in plaats van koper aan de bevolking in betaling te geven, de produkten had betaald in klinkend zilver, zou dat zilver gebruikt zijn geworden tot remisen naar buiten; doch er zou genoegzaam overgebleven zijn voor de cirkulatie, blijkens het thans aanwezige overschot kopergeld in omloop, na aftrek der bestaande behoeften van 4 of 6 millioen aan remisen.

De nadeelen van het koperstelsel doen zich dus vooral door zijnen invloed op den wisselkoers gevoelen; men zegge niet dat de denkbeeldige bepáling van 120 duiten op den zilveren gulden daarin verbetering heeft te weeg gebragt. Indien die bepaling stand konde houden zouden wij er vrede mede hebben, daar gelaten de physike bezwaren tegen eene kopercirkulatie; doch daar de ondervinding leert, dat eene arbitraire regeling van het muntwezen zich door geene wetten of besluiten staande kan houden, en alles op zijne natuurlijke waarde moet terugkomen, beschouwen wij de bepaling van 120 duiten op den gulden als het kwaad verergerd te hebben.

Men heeft zich gewend die bepaling als blijvend te beschouwen. De inlander heeft zijne 120 duiten aan den handelaar opgedrongen, in betaling van goederen een gulden zilver waard. Hij is daarin geslaagd, eensdeels door de konkurrentie in den handel, anderdeels omdat de handelaar gedurende eenigen tijd voor 120 duiten een gulden in Nederland kon realiseren, zoo lang namelijk de faktorij wissels afgaf. De inlander heeft daardoor zich gewend meer te koopen dan hij inderdaad betalen kan; de aanvoerder

daarentegen is in den waan gebragt, dat hij voor de hier bekomen 120 duiten steeds een gulden in Nederland zoude kunnen ontvangen; die waan vervangen zijnde door overtuiging van het tegendeel, komen de nadeelen der remisen thans op den aanvoerder neder. Doch dit zal ophouden; de handel, niet bestand tegen de thans geleden verliezen, zal zonder voorziening zijne aanvoeren staken, en de tijd zal komen, dat de inlander 200 duiten zal moeten geven, voor hetgeen hij tot nu toe voor 120 duiten heeft verkregen; en tot zoo lang de handel zich weder aan uitzendingen naar Java durft wagen, zal hij aanmerkelijk meer dan die 200 duiten moeten betalen.

Indien wij ons in onze voorafgaande beschouwingen en redeneringen niet vergissen, en indien, zoo als wij meenen, de ingevoerde koper-cirkulatie als hoofdoorzaak kan aangemerkt worden van den thans bestaanden staat van zaken, naar waarheid door den Direkteur-Generaal van finantiën geschetst, dan blijft ons over, om, in verband tot ons geuit gevoelen, uit te weiden over de middelen van redres, daartoe in de eerste plaats, op nieuw behandelende:

De aangelegenheden der Javasche bank. De Direkteur-Generaal van finantiën stelt voor, die inrigting met al zijne baten en lasten over te nemen voor rekening van het Gouvernement; haar te kontinuëren voor rekening van hetzelve als beleen- en eskomptobank; de bankbiljetten, door de bank uitgegeven of nog uit te geven tot een maximum van acht millioen gulden, te doen vervangen door Gouvernements bankpapier, eigenaardiger papieren geld te noemen, daar de Direkteur-Generaal van finantiën voorstelt (elders), om gebruik te maken van de thans aanwezige speciekassen der bank en dus het papier verder zonder eenig metaliek depôt te laten cirkuleren. Voorts stelt genoemde hoofd-ambtenaar voor, onder het vastgestelde maximum van acht millioen, papieren geld te doen cirkuleren voor eene waarde van *f* 2,000,000, aan klein papier van *f* 5,00 en *f* 10,00, ter vervanging van gelijk montant in grootere stukken, en aan de aktionnarissen uit te keeren, voor het primitief kapitaal van *f* 2,000,000.00, certifikaten ten laste der nieuwe Gouvernements-bank, betaalbaar (aflossing en renten) uit de te behalen baten dier inrigting.

Zoo als wij hebben trachten aan te toonen, kan de Javasche bank onder het tegenwoordig muntstelsel niet blijven bestaan. Vruchteloos zal zij trachten hare verwisselingen te hervatten; uitputting harer speciekassen is en blijft onvermijdelijk, en zonder tusschenkomst van het Gouvernement zal haar papier tot onwaarde vervallen.

Zonder redres in het muntstelsel kunnen wij, in het belang van het algemeen en van het Gouvernement zelf, als grootste houder van het bankpapier, niet anders dan voor eene overname van de bank door het Gouvernement adviseren, daar het Gouvernement alleen het bankpapier tot papieren geld kan verklaren, en daardoor de bemoeijelijking van de bank tot verwisseling voorkomen.

Geenszins kunnen wij echter adviseren voor het voortdurend bestaan van de bank, onder Gouvernements onmiddellijk beheer en tot vervreemding

van de zilverkassen. Alleen tot trapsgewijze en alle schokken vermijdende likwidatie, zouden wij de overname der bank doelmatig oordeelen, onder dien verstande, dat de likwidatie onder de gewone Gouvernements-kontrôle door de gewone Direktie van de bank werd bewerkstelligd.

Wij kunnen ons geen denkbeeld vormen van het bestaan eener handelsbank, werkende onder het bezwaar der formaliteiten en van den omslag aan alle Gouvernements administratiën verbonden; veel minder van eene likwidatie, waarin aan de Gouvernements-ambtenaren, met die likwidatie belast, eene op verantwoordelijkheid gegronde verpligting van naar bepaalde voorschriften en vormen te handelen, zoude moeten opgelegd worden. Wij bedoelen dus met de door ons geadviseerde overname alleen eene Gouvernements tusschenkomst, geschikt om alle bemoeijelijking van de bank voor te komen, en eene trapsgewijze likwidatie met voortgang van verdiensten mogelijk te maken.

Ondanks alle geleden verliezen kan de Javasche bank genoegzame waarden aantoonen, om de houders van bankpapier te waarborgen. Haar kapitaal kan aangenomen worden op 50 pCt. verminderd te zijn; doch wij aarzelen niet de overtuiging aan te nemen, dat, na 5 of 6 jaren rustig voortwerken der bank, door de behaalde voordeelen ook het deficit in het primitief kapitaal zal kunnen aangevuld worden.

Dit laatste, gevoegd bij het in het eerste gedeelte van dit ons vertoog aangehaalde wegens de al of niet op het Gouvernement rustende verpligting om de aktiehouders schadeloos te stellen, kan het onnoodig maken in beschouwingen te treden van het daartoe gedane voorstel van den Direkteur-Generaal van finantiën, waarin wij geenen meerderen waarborg vinden voor de belangen der aktiehouders dan in de door ons doelmatig geoordeelde likwidatie, daar in beide gevallen alleen de baten tot afbetaling dier aktiehouders strekken kunnen.

Over het mogelijke geval, dat die baten niet toereikende zullen zijn, zwijgt het voorstel.

Met het voorstel, om tot andere einden te bezigen het thans in de bank aanwezige depôt van zilvergeld, kunnen wij ons niet vereenigen. Wij beschouwen het als het heilige eigendom der houders van bankbiljetten, de verzekering aanbiedende, dat, bij welken ramp dan ook, nog altijd een gedeelte van hun vermogen zal gered zijn; terwijl die vervreemding ten gevolge zoude hebben eene verergering van den thans bestaanden staat van zaken. De zilverspecie bij de bank gedeponeerd, door het zilver bankpapier vertegenwoordigd, kan in zekeren zin beschouwd worden nog te cirkuleren; de vervreemding daarvan zoude de uitsluitende cirkulatie van koper voltooijen, en het zilver papier, wel verre van zich op de thans nog bestaande waarde te kontinuëren, zou in waarde ver onder het koper dalen.

Wij willen echter gaarne toestemmen, dat de voorstellen van den Direkteur-Generaal van finantiën in verband staan tot algeheele verandering van den thans bestaanden staat van zaken; doch daar die verandering, naar zijne en onze meening, in niets anders kan en behoeft te bestaan

dan in vervanging door zilver van het kopergeld, zoo moeten wij, bij daar te stellen afdoende voorziening, de overname der bank door het Gouvernement als onnoodig en in zeker opzigt ondoelmatig beschouwen.

Indien algeheele verbetering van het muntstelsel plaats vindt, kunnen wij niet inzien, waarom de bank niet zoude kunnen blijven bestaan. De zilver-cirkulatie zal de bank in staat stellen hare specie-kassen aan te vullen en aangevuld te houden; de herstelde wisselkoers zal de overmaking van thans renteloos liggende kapitalen bespoedigen; solide akceptatiën van partikulieren, venduakceptatiën, thans bijna uitsluitend door partikulieren aangeboden of gediscompteerd, zullen in massa naar de bank vloeijen, en niet alleen zal zij zich van de geleden verliezen herstellen kunnen, maar nog billijke dividenden aan hare aktiehouders aanbieden.

Kan de bank onder de tegenwoordige administratie dat resultaat verkrijgen, veel minder zal de Gouvernementsbank daartoe geraken. Kan daarentegen de Gouvernementsbank voordeelen behalen, dan zal de thans bestaande bank, niet geëntraveerd in hare werkzaamheden, ze eveneens verwerven; en indien wij in tijden van rampspoed, te voorzien zonder verbetering in het muntstelsel, de vaderlijke tusschenkomst van het bestuur zouden toejuichen als weldaad voor de deelnemers, bij volkomen garantie van 100 pCt. op hunne aandeelen, zouden wij die weldaad niet kunnen erkennen in de onthouding aan dezelfde aktiehouders van de voordeelen, die de bank gedurende de achtereenvolgende jaren behalen kon. Want men verlieze niet uit het oog, dat een aantal deelnemers vrijwillig in goed vertrouwen, anderen gedwongen, tot de vervulling van de een of andere verpligting, tot 200, 300 ja 350 pCt. aandeelen hebben ingekocht, en voor deze kan zeker eene schadeloosstelling van 100 pCt. niets anders zijn dan onvoldoende, bij de mogelijkheid om meer te kunnen erlangen.

De slotsom onzer redeneringen is dus, dat wij, bij onveranderden staat van zaken, de overname door het Gouvernement en likwidatie der bank als een noodzakelijk kwaad beschouwen, en die overname voor onnoodig en ondoelmatig houden bij verbetering van het muntstelsel.

Men zegge niet, dat eene bank geen nut sticht; eene bank, met oordeel en beleid bestuurd, vermeerdert de cirkulatie; bij doelmatige inkrimping van emissiën, kan zij de neiging tot uitvoer van specie tegengaan; en al kon aan de bank geen ander nut toegekend worden, dan het daarstellen van een thermometer (indien wij die uitdrukking mogen bezigen) van de geldcirkulatie, zouden wij, vooral in een land als Java, waar soms de elders algemeen aangenomen theoriën falen, voor haar voortdurend bestaan adviseren.

Wij hebben de kwalifikatie van „ondoelmatig" aan eene eventuëele overname van de bank door het Gouvernement bij verbetering van het muntstelsel gegeven, gedeeltelijk op grond van het voorstel van den Direkteur-Generaal van finantiën, strekkende om het thans cirkulerend zilver bankpapier te doen vervangen door papieren geld.

In beginsel zijn wij tegen alle emissiën van papieren geld. De nadeelen van

eene zoodanige geldcirkulatie, steeds daargesteld in tijden van geldelijke verlegenheid der Gouvernementen, zijn te wijdloopig uiteengezet door de beroemdste schrijvers, om het niet onnoodig te achten, deswegens uit te weiden. Ze toonen te duidelijk aan, dat niet dagelijks verwisselbaar papieren-geld onmogelijk te gelijk met klinkend goud of zilver cirkuleren kan, maar noodwendig het laatste verdringen moet, voor zoo verre het eerste in de cirkulatie voorziet. Ons echter meer bepaaldelijk tot het voorstel van den Direkteur-Generaal van finantiën bepalende, zien wij geenen waarborg tegen depreciatie van de in de wandeling te brengen *f* 8,000,000.00 papieren geld, in de verklaring van zijne gangbaarheid in 's lands kassen op Java en Madura; eene verklaring die fakto altijd gegeven wordt bij de uitgifte, daar het Gouvernement toch wel niet weigeren kan, zijn eigen papier aan te nemen, en die dus niet alleen overtollig is, maar stilzwijgend in zich bevatten moet niet alleen Java en Madura maar alle Gouvernements bezittingen. Om dien waarborg volledig te doen zijn, zoude de verzekering moeten kunnen gegeven worden, dat ten alle tijden het Gouvernement *f* 8,000,000.00 van partikulieren te ontvangen zal hebben, en dat de weder ontvangst of weigering aan de verkiezing der krediteuren van het Gouvernement zal overgelaten worden.

Het spreekt van zelf, dat iedereen liever een gulden zilver bezit dan een stuk papier zonder waarde en 't welk alleen de waarde van een zilveren gulden tijdelijk erlangt, wanneer betalingen aan het Gouvernement te doen zijn. Alle transaktiën zullen in zilvergeld gesloten worden, en het papier zal aangenomen worden wanneer er betalingen aan het Gouvernement te doen zijn. Bestaat daartoe geene behoefte, dan moet de eigenaar of een debiteur van het Gouvernement gaan zoeken of toevlugt nemen tot agioteurs, die het papier tot gunstiger oogenblik kunnen laten liggen; het eerste kost moeite en tijd, het tweede geld, en beide oorzaken brengen agio te weeg. Enwanneer men daarbij voegt de gewone vrees voor de soliditeit van het papierengeld, toenemende bij ongewone omstandigheden van oorlog of andere oorzaken, die stremming van gemeenschap met andere landen en van aanvoer van specie kunnen te weeg brengen, en daaruit te ontstane zucht van iederen houder van papier om zich van hetzelve zoo spoedig mogelijk te ontdoen, — dan kan het naar ons inzien aan geen twijfel onderhevig zijn, of het papieren geld zal weldra weder aan agio onderhevig wezen.

De hoegrootheid dier agio kan alleen de tijd leeren; doch hoe gering zij ook wezen moge, wij beschouwen dat het doel thans zijn moet eene radikale genezing daar te stellen, en zouden huiverig zijn te adviseren voor eenen maatregel, die eene kleine wond weder in eenen invretenden kanker zoude kunnen doen ontaarden.

Over het plan van kreatie van *f* 2,000,000 aan papier van *f* 5 en *f* 10 kunnen wij kort zijn, als ons daarmede evenmin vereenigende, afgescheiden van onzen afkeer tegen papieren-geld. Bestaat er neiging tot uitvoer van zilvergeld, dan kan het aanwezen van klein papier die neiging in de hand werken, daar ook dan nog de hier en daar verspreide en noodwendig blijvende sommen van *f* 5 en *f* 10 zullen verdwijnen. Is er daarentegen over-

vloed van zilvergeld, zoo kan het papier van *f* 5 en *f* 10 als onnoodig beschouwd worden.

III. Het middel van redres der bestaande cirkulatie en betalingsmiddelen. Dit kan en behoort naar ons gevoelen alleen te bestaan in de vervanging van het overtollige koper door zilver en gouden munt. Wij kunnen ons dus volkomen vereenigen met het denkbeeld van den Direkteur-Generaal van finantiën tot het sluiten eener leening in Nederland, waarvan het bedrag strekken moet ter uitzending eener genoegzame hoeveelheid gouden en zilveren munt tot opwisseling van het koper.

Moeijelijk, ja onmogelijk komt het ons voor, de som te bepalen, die noodwendig zoude moeten opgewisseld worden, om het koper zoodanig te verminderen dat het uitsluitend als scheidemunt kan gebezigd worden, ter betaling van onderdeelen der guldens, en dat dus alle weigering, om in duiten meer dan die onderdeelen in betaling te nemen, kan volgehouden worden, zonder schade of belemmering voor den houder van het kopergeld. De onzekerheid wegens het montant van het cirkulerend koper, vermeerderd door klandestinen aanvoer en misschien verminderd door versmelting, welke onzekerheid in nog grootere mate bestaat voor de buitenbezittingen, die aanhoudende mutatien van geld van en naar Java hebben gedreven en zullen blijven drijven, en dus in de verbetering van het muntstelsel moeten deelen, om niet alle maatregelen illusoir te maken, laat geene juiste bepaling toe der hoeveelheid koper, die uit de cirkulatie moet getrokken worden om het gewenschte doel te bereiken.

Het kan gereedelijk aangenomen worden, dat 's Gouvernements Indische bezittingen aanzienlijke behoefte aan koperen scheidemunt hebben; de geringe dagelijksche behoefte van de bevolking is daarvan de natuurlijke oorzaak *); en dat die behoefte aanmerkelijk vermeerderd is, sedert de invoering van het tegenwoordige overdrevene koperstelsel, laat[illegible]ich afleiden uit de toenemende bevolking en hare vermeerderde welvaart. Doch wij zouden desniettegenstaande huiverig zijn, te verklaren, dat de som van elf millioen tot het voorzegde einde door den Direkteur-Generaal van finantiën voorgesteld, en noodwendig te vermeerderen met *f* 2,000,000 montant der speciekassen van de bank, die naar ons geuit gevoelen gedeponeerd moeten blijven, als voldoende kan beschouwd worden. Wij zouden uit voorzorg meer geneigd zijn te opiniëren voor de uitzending van eenige millioenen meer, die, wanneer hunne overtolligheid mogt komen te blijken, in mindering op den aanvoer van volgende jaren (waarover nader) zouden kunnen strekken, en dus alleen eenig renteverlies zouden opleveren.

Wij beschouwen, dat de som kopergeld aan het Gouvernement ter verwisseling aangeboden, wanneer daartoe voldoende tijd zal zijn gegeven,

*) De aanvoer van zilveren scheidemuntstukken van 10, 25 en 50 kan natuurlijk grooten invloed hebben op de kwantiteit duiten, die als scheidemunt in omloop zijn en kunnen blijven. Ter vermindering der kosten van opwisseling van duiten, zoude men zich dus tot de uitsluitende uitzendingen van grof zilver en goudgeld moeten bepalen.

alleen den maatstaf kan aangeven van het koper, dat zonder gevaar kan blijven cirkuleren en wel tegen den koers van 120 pCt., welke bepaling zelfs ten opzigte van hen, die het koper voor 100 pCt. hebben ontvangen, niet als onbillijk kan worden beschouwd, na de aangebodene gelegenheid om tegen 120 pCt. zilver te bekomen *).

Minder bezwaren zien wij in de bepaling der hoeveelheid zilvergeld, die jaarlijks als suppletie moet aangebragt worden, na de beschouwing der oorzaken die specieverloop kunnen te weeg brengen.

Deze oorzaken zijn tweeledig: blijvende en tijdelijke.

Het Gouvernement heeft jaarlijks aanzienlijke sommen te betalen aan Europeanen, civilen en militairen, die niet alleen hunne overwinsten naar buiten zenden, maar ook zelfs het grootste gedeelte hunner inkomsten, gedurende hun aanwezen in Indië, buiten 's lands verteeren. Alle huishoudelijke behoeften van vreemden oorsprong, alle ondersteuning van betrekkingen in Europa, kosten van opvoeding van kinderen enz. moeten buiten 's lands betaald worden, waartoe niets anders kan gebezigd worden dan specie, om de eenvoudige reden, dat de klassen, die wij hier bedoelen, niets anders bezitten en niets produceren.

Een tweede aanzienlijke hoofdbetaling is de voldoening der gemonopoliseerde produkten aan de bevolking. Het Gouvernement voldoet die produkten in specie, en de bevolking kan niets anders dan een gedeelte dier specie in betaling geven voor de ingekochte buitenlandsche voortbrengselen, die zij bij vrije beschikking over de gemonopoliseerde produkten, in Javasche voortbrengselen zoude betalen.

Dit zijn de twee blijvende oorzaken van het verloop der klinkende munt. Versmelting door de inlandsche bevolking draagt daartoe bij, doch slechts in betrekkelijken zin, daar, indien van de twee bovengenoemde hoeveelheden specie door het Gouvernement uitbetaald versmolten wordt, er noodwendig zoo veel minder aan buitenlandsche voortbrengselen kan besteed, en als remisen voor die voortbrengselen uitgevoerd worden, zoodat de slotsom hetzelfde blijft; met dit onderscheid, dat bij eene dringende behoefte het versmolten metaal weder geheel of gedeeltelijk de plaats van klinkende munt kan vervangen.

Het komt ons voor, dat op het Gouvernement de zedelijke verpligting rust, om de blijvende oorzaken van specie-verloop te neutraliseren, door voldoening van alle zijne betalingen in specie, niet in gedepreciëerde munt, zoo als tot nu toe heeft plaats gehad, die niet voor uitvoer geschikt is, maar in zoodanige munt, die op alle vreemde markten nagenoeg dezelfde en volle representative waarde behoudt. Niet anders dan door zilver- en goudgeld van behoorlijke gehalte en gewigt, kan het gewenschte doel, een behoorlijke stand der cirkulatie, bereikt worden.

*) Zelfs indien het koper tegen de waarde van 120 pCt. op den gulden uitsluitend als scheidemunt blijft cirkuleren, gelooven wij niet dat er gevaar van klandestinen aanvoer zal bestaan; iets waartegen genoegzaam werken zal, de door Gouvernements besluit gesanktionneerde weigering, om een vollen gulden aan duiten in betaling te nemen.

Doch ook niet meer dan in de gezegde betalingen behoeft het Gouvernement te voldoen. Alle tijdelijke oorzaken van verloop van specie, waarover nader, zijn het gevolg des handels, en het is aan den handel om daarin te voorzien, en hij zal daarin op Java niet minder dan in eenig ander land voorzien. De tekortkomst in de Indische administratie komt ons dus voor de juiste maatstaf te zijn voor de uitzendingen van specie; zij kunnen, ter vermijding van kosten en risiko van vervoer, verminderd worden door wissels, hetzij door het Gouvernement hetzij door de faktory afgegeven; welke laatste daarvoor zilvergeld in 's lands kas zal kunnen storten, zoodra er op Java niets dan zilver cirkuleert. En daar alsdan geene wissels dan tegen betaling in zilver kunnen worden afgegeven, die anders voor uitvoer zouden gebezigd worden, zoo moet het bedrag der wissels noodwendig den uitvoer van specie tegengaan. *)

Dat die wissels gretig zullen genomen worden is aan geenen twijfel onderhevig. Geen partikulier of handelaar zal er om denken zilver uit te voeren, wanneer hij tegen billijken koers van bij voorbeeld 95 pCt. wissels kan erlangen; de kosten en risiko van overvoer van specie naar Europa bedragen meer, en is eenmaal de geld-cirkulatie op Java behoorlijk hersteld, dan zijn wij genegen te gelooven, dat de tot nu toe jaarlijks uitgezonden hoeveelheid klinkend zilver, 2½ à 3½ millioen zoo als nu geprojecteerd, als voldoende kan beschouwd worden, daar wissels grootendeels de behoefte aan uitvoer kunnen bevredigen, en alsdan geene andere behoefte blijft bestaan, dan voor versmelting door de inlanders. Die behoefte laat zich niet berekenen, doch wij kunnen niet gelooven, dat zij door den aanbreng van 2½ à 3½ millioen gulden 's jaars niet zoude kunnen bevredigd worden.

Bovenstaande redeneringen nemen de aanleiding voor ons weg, om in beschouwingen te treden van de som door den Direkteur-Generaal van finantiën, als jaarlijks deficit in de jaarlijksche Indische administratie opgegeven, waarvan wij dus de bepaling aan meer bevoegden overlaten. Alleen het deficit, zijnde het montant van hetgeen de bevolking meer ontvangt dan betaalt, kan voor uitvoer of versmelting gebezigd worden; de hoegrootheid der som kan dus op de meerdere of mindere behoefte aan remise, voor zooveel het Gouvernement daarin voorzien moet, geen verschil opleveren.

De tijdelijke oorzaken van verloop van specie zijn alleen het gevolg van den vrijen handel, en zijn gelegen in het tijdelijk verbroken evenwigt tusschen aanvoer en uitvoer, hetgeen door plotselinge rijzing of daling hetzij van uitvoer- hetzij van invoer-artikelen kan ontstaan. In ieder land dat buitenlandschen handel drijft vindt zulks plaats, doch dezelfde fluktuatie van prijzen brengt reaktie teweeg, terwijl de in- en uitvoer van specie

*) Het toestaan en aanmoedigen van delegatiën kan evenzeer de behoefte aan remisen verminderen; doch alle de onnoodige formaliteiten, en vooral uitstel in de uitbetaling in Nederland, moeten vermeden worden, daar anders de belanghebbenden liever wissels of wel specie zullen overzenden.

zich evenzeer egaliseren moet tot op de hoogte benoodigd voor de cirkulatie. Van de hoeveelheid daartoe gevorderd ontdoet zich geen land vrijwillig, en bij open gemeenschap met andere landen zal er steeds specie toevloeijen, wanneer er gebrek aan bestaat, om de eenvoudige reden, dat de koopman meer voordeel vindt in den aanbreng van specie, dan in die van goederen in een land waar gebrek aan eerstgenoemde is.

Hetzelfde zal op Java plaats vinden, zoodra het cirkulerend medium op behoorlijken voet gebragt is; tijdelijk verloop van specie, door fluktuatie van prijzen teweeg gebragt, zal aanvoer van specie uitlokken; overtreft die aanvoer de behoefte, dan zal de aanvoer, of liever de verkoop van goederen, weder toenemen; onverkochte goederen kunnen in den geest van ons onderwerp niet als aanvoer beschouwd worden.

Men werpe ons niet tegen, dat indien ons beweren waar was, nu reeds aanvoer van specie moest plaats vinden, daar wij de juistheid van die opmerking zouden moeten betwisten. Wij ontkennen een bestaand gebrek aan cirkulerend medium. Er bestaat veeleer overvloed van specie, doch de cirkulatie bestaat uit eene gedepreciëerde munt, die niet aan het doel eener geld-cirkulatie beantwoordt en Java in eenen geheel exceptionelen toestand brengt.

Men heeft zich gewend, het meerdere, dat in duiten voor het zilver betaald wordt boven de door het Gouvernement vastgestelde denkbeeldige waarde, agio te noemen, en men verkeert daardoor in den waan, dat bij voorbeeld voor een Spaansche mat — de munt met het meeste voordeel aan te brengen — meer dan de waarde betaald wordt. Zulks is echter niet het geval. De aanvoerder betaalt daarvoor in Nederland pl. m. *f* 2½; hij ontvangt daarvoor thans op Java 3½ gulden van 120 duiten of 420 duiten, welke hij in Nederland kan realiseren voor *f* 2.10, zoodat hij op de Spaansche mat circa 40 cent verliest, hetgeen den aanvoer niet kan aanmoedigen. Wel is waar zal de thans bestaande wisselkoers van *f* 75 hem eene remise van *f* 2.62 per Spaansche mat opleveren; doch de onkosten van aanvoer en interest van geld, zullen meer dan het oogenschijnlijk voordeel van 12 cent absorberen, terwijl ontegenzeggelijk zonder afdoende maatregelen de wisselkoers op Java tot op de metalieke waarde van koper moet dalen. Alleen de tegenzin om zoo aanzienlijk te verliezen en de hoop op verbetering weêrhoudt die daling voor alsnog, die echter weldra zal moeten volgen.

Minder dan welligt eenig ander land kan Java de tijdelijke oorzaken van specie-verloop gevoelen, wanneer de cirkulatie eenmaal behoorlijk geregeld is, omdat, zoo als wij reeds hebben opgemerkt, zich aldaar weinig of geene kapitalen verzamelen en het evenwigt tusschen aan- en uitvoer zich spoediger herstellen moet, daar niet geteerd kan worden op de overschotten van vorige jaren.

De inlander verteert nagenoeg zijne volle inkomsten. De planter, Europeaan, zendt zijne overwinsten zoo spoedig mogelijk naar Europa. Bij eventuële daling der produkten moeten zij dus noodwendig hunne uitgaven

en overmakingen inkrimpen, omdat zij tot geen specie, die zij niet bezitten, hunne toevlugt kunnen nemen; en daar dus de verkoop van buitenandsche produkten zich regelen moet naar de jaarlijksche opbrengst der produkten, kan er op den duur weinig verloop van specie door handelsremise bestaan.

Er is echter eene andere oorzaak van tijdelijk verloop die vermelding verdient, omdat zij in het een of ander jaar aanzienlijker invloed op de behoefte aan remisen kan hebben. Die oorzaak is gelegen in de geanticipeerde overmaking der overwinsten, later te verkrijgen. De verkoop van het land Pamanoekan alleen heeft eene behoefte van drie millioen aan remisen daargesteld, zijnde de koopschat die in Europa aan de vorige eigenaren moet uitbetaald worden. Die som moet voldaan worden uit de overwinsten van gezegd land, in volgende jaren te behalen. Ten gevolge der schikkingen door de koopers getroffen, zal zulks voor een gedeelte in produkten kunnen plaats vinden; doch dezelfde schikkingen hebben een uitvoer van specie (onder den vorm van wissels) te weeg gebragt, van cirka *f* 1,300,000.00 gedurende de jaren 1840/1842, die wel is waar later door de produktie van het land weder zullen gedekt worden, maar desniettemin tijdelijk de behoefte aan uitvoer van specie hebben vermeerderd.

Tegenovergestelde daadzaken kunnen evenzeer plaats vinden tot tijdelijke tegemoetkoming in den uitvoer van specie, zoo als, om ons tot een voorbeeld te bepalen, de wissels der onlangs opgerigte maatschappij van administratie en lijfrente, die, naar wij vernemen, in de behoefte aan remises voor een montant van *f* 400,000.00 heeft voorzien. Dat dit van geen blijvend nut kan zijn ligt in de reden opgesloten, daar dezelfde maatschappij zich tegen de afgegeven wissels meester heeft gemaakt van de produkten, die anders later tot remises zouden hebben kunnen dienen.

Dergelijke omstandigheden kunnen meerderen of minderen invloed op de behoefte aan remises te weeg brengen. Die invloed laat zich echter niet berekenen.

Wij kunnen niet erkennen, dat op het Gouvernement de verpligting rust, dien invloed te neutraliseren, daar ieder ondernemer van zaken zijne middelen zelf moet berekenen en raadplegen. Doch mogt het Gouvernement in het algemeen belang, zoo zelden door individu's in acht genomen, kunnen goedvinden de tijdelijke bezwaren in de verkrijging van specie uit den weg ruimen, dan gelooven wij dat een vlottend kapitaal van welligt niet meer dan 1 of 2 millioen voldoende zou zijn, om, door middel van wissels van de faktorij of van het Gouvernement bij gebrek aan remisen, en voorschot op naar Nederland te verzenden produkten bij overvloed van remisen, alle stagnatie voor te komen zonder verlies te veroorzaken daar deze hulp noodwendig door de belanghebbenden in billijkheid zoude moeten betaald worden. Door dezen maatregel zoude voorzien worden in de wissel-transaktiën op blanko kredieten, die in de Europesche handelsstaten het evenwigt helpen behouden en waarvan Java door zijnen geïsoleerden toestand geheel verstoken is.

Door de voorafgegane redeneringen zijn wij als van zelve getreden in het onderwerp:

IV. De bestaande bezwaren in het vinden van remisen; hetwelk wij zoo naauw aan het voorgaande verbonden achten, dat wij het als afgehandeld kunnen beschouwen.

Er zijn ons geene andere middelen van remisen denkbaar, dan produkten en geld. Wissels op zich zelve zijn geen middel van remise, daar, om wissels te kunnen trekken, produkten of specie moeten uitgezonden worden. Er moet dus alleen gezorgd worden, dat de specie zoodanig overvloedig en in zoodanig voldoenden vorm voorhanden zij, dat zij met de uitgevoerde produkten kan wedijveren.

Wij vermeenen daartoe den weg naar ons begrip aangewezen te hebben; en mogt het Gouvernement tot de volkomene verbetering van het muntstelsel besluiten, dan twijfelen wij geenszins aan het bestaan op den duur van genoegzame middelen van remise. Wij willen hierbij nog voegen, dat de verkoop of verzending van het ingewisselde kopergeld in de eerste jaren eene ruime gelegenheid tot remise zal opleveren, die geheel of gedeeltelijk kan strekken tot verminderde behoefte aan specie, waartoe anders toevlugt van uitvoer zoude moeten genomen worden. De verkoop van het Japansche koper, thans tot duiten geslagen, zal in den vervolge jaarlijks in de behoefte aan remise helpen voorzien.

Wij gaan thans over tot eenige algemeene beschouwingen, waarbij wij de resultaten zullen opnemen van de invoering casu quo der voorgestelde maatregelen.

Het spreekt van zelf, dat de inwisseling van het kopergeld en de daarstelling eener algeheele en uitsluitende zilvercirkulatie, noodwendig verandering zoude moeten te weeg brengen in den maatstaf van alle Gouvernementsontvangsten en uitgaven. Alle die ontvangsten en uitgaven, voor zoo verre die thans in koper geschieden, zullen tot zilver moeten gereduceerd worden tot den maatstaf van 120 duiten op den gulden, dáár waar die reduktie als billijk kan beschouwd worden. Wij zouden onze bevoegdheid te buiten gaan, door de grenspalen der billijkheid in de daar te stellen reduktie te willen aanwijzen; doch wij vermeenen te kunnen zeggen, dat wij die reduktie als billijk beschouwen in alle betalingen aan en van de inlandsche bevolking, die daaraan sedert lang fakto is onderworpen, zonder dat het hare toenemende welvaart heeft verhinderd; terwijl de zelfde reduktie de strekking heeft, om haar voor verdere benadeelig te behoeden, daar het naar onze meening onmisbaar is, dat de Indische gulden inderdaad met 200 en meer duiten zal moeten betaald worden, indien geene maatregelen van voorziening worden daargesteld.

Het is dus niet mogelijk, den Direkteur-Generaal van finantiën te volgen en zijne berekeningen van het direkte voor- en nadeel, hetwelk het Gouvernement ondervonden heeft van het bestaande koperstelsel. Daartoe ontbreekt ons de juiste kennis der ontvangsten en uitgaven en van haren maatstaf in zilver en koper a 120 cent en in koper van 100 cent. Ofschoon wij

ons in algemeenen zin niet met hem kunnen vereenigen omtrent het denkbeeld, dat het voordeel, op den eersten aanvoer van duiten behaald, jaarlijks weder door het Gouvernement wordt verloren; is het ons echter duidelijk dat dat eerste voordeel gedeeltelijk weder verloren wordt *), en dat dus het maximum der winstderving, die het Gouvernement te dragen zal hebben, gelijk zal staan met het tot nu jaarlijks behaalde voordeel op den eersten aanvoer van duiten en de vermunting van het Japansch koper. Dit maximum moet echter aanmerkelijk verminderd worden door de reduktie der prijzen aan den inlander te voldoen voor zijne produkten, voor zoo verre daartoe duiten zijn gebezigd van den eersten aanvoer. Aangenomen echter dat de geheele winst op de duiten verloren gaat, dan zal de voorgestelde herstelling van het muntwezen de volgende kosten voor het Gouvernement na zich slepen.

De te sluiten leening tot inwisseling van het koper, stelle ƒ 24,000,000.00
Af, de opbrengst van het koper, nominaal bedragende ƒ 28,800,000.00 wegende 9 millioen pond. a ƒ 1.20 p. N. ℔ - 10,800,000.00
Blijft. . ƒ 13,200,000.00

Bij, de renten, berekend op eene aflossing in 20 jaren a 5 pCt., gemiddeld 50 pCt. . . . . ƒ 6,600,000.00
Te zamen. . . ƒ 19,800,000.00

Verdeeld over twintig jaren bedraagt zulks jaarlijks †) ƒ 990,000.00
De jaarlijksche winstderving op den eersten aanvoer van duiten en vermunting van het Japansche koper volgens berekening van den Direkteur-Generaal van finantiën is. . ƒ 1,671,634.00
Te zamen. . ƒ 2,661,634.00

die van de jaarlijksche baten van de koloniën zullen moeten gevonden worden in de eerste 20 jaren; na dien tijd zal het direkte verlies slechts ƒ 1,671,634.00 's jaars bedragen.

Deze winstdervingen kunnen zeker niet onbelangrijk genoemd worden, doch wij zijn er zeer verre van af te erkennen, dat zij als verlies kunnen aangemerkt worden. In de eerste plaats kan gereedelijk aangenomen worden, dat een groot gedeelte der winstderving zal vergoed worden door de reduktie der uitgaven van het Gouvernement, hoe onmogelijk het ons ook zijn moge, zulks door cijfers aan te toonen. Ten tweede, het bestaande koperstelsel heeft de Gouvernements inkomsten gebragt op eene kunst-

*) Wanneer het Gouvernement duiten invoert, zegge ƒ 1000.00, zal het daarop winnen, bij een uitgifte à ƒ 100.00, plm. ƒ 500.00; diezelfde duiten worden uit 's lands kas teruggebragt tot den maatstaf van 120 duit., doch ook tot denzelfden maatstaf weder uitgegeven; wij kunnen in deze transaktie, hoe dikwijls ook herhaald, noch voordeel noch nadeel voor het Gouvernement zien, anders dan door het denkbeeld, dat hij, die ten gevolge van vrijwillige overeenkomsten koper te ontvangen heeft, bij het aangaan dier overeenkomsten zal hebben berekend de moeijelijkheden of verliezen, die hem door de betaling in koper te wachten staan en die ten laste van het Gouvernement zal hebben gebragt. Het reeds aangehaalde gebrek aan juiste inlichtingen, aangaande de verschillende hoofden en wijzen van ontvangst en uitgaven, laat geene juiste berekening van dit verlies toe.

†) Hierbij moeten nog gebragt worden, de kosten van overvoer der specie op 4 à 6 pCt. te schatten, doch die geheel of gedeeltelijk zullen kunnen gedekt worden door winst van cirka 5 pCt. voor dadelijk of later af te geven wissels, indien de koers van 95 pCt. als billijk wordt beschouwd.

hoogte, die onmogelijk stand kan houden, indien geene voorzieningen in het muntstelsel plaats vinden.

Wij hebben de gevolgen aangetoond van het voortduren van den tegenwoordigen staat van zaken en beweerd, dat de inlander weldra 200 en meer duiten zal moeten betalen voor hetgeen hij nu met 120 duiten heeft kunnen voldoen. De gevolgen, die daaruit voor 's Gouvernements inkomsten zullen voortvloeijen, kunnen niet twijfelachtig zijn. Wat zal de inlander, onder eenen dusdanigen staat van zaken gedrukt, kunnen afzonderen voor Europesche voortbrengselen, niet tot zijne eerste behoeften behoorende? wat zal hij kunnen afzonderen voor voorwerpen van weelde, die echter, onder den vorm van pachten en schattingen, tot de voorname bronnen van inkomsten van het Gouvernement behooren?

Zijn wij buiten staat de direkte voor- en nadeelen van het koper stelsel met cijfers aan te toonen, veel minder kunnen wij tot eenige op goede gronden rustende juiste berekening der indirekte nadeelen van het voortdurend bestaan van dat stelsel overgaan; doch wij durven het aan de beslissing van meer zaakkundigen over te laten, of de inkomende regten thans ongeveer ƒ4,000,000.00 zilver bedragende, de pachten tot op ƒ18,500,000.00 koper opgevoerd, op die hoogte zullen kunnen gehouden worden, wanneer de hoofdkontribuabelen aan die middelen eene zoodanige vermindering in hunne inkomsten zullen ondergaan, als wij uit de depreciatie van het kopergeld voorspellen. Wij voor ons gelooven niet overdreven te oordeelen wanneer wij beweren, dat de vermindering die gezegde middelen zullen ondergaan, meer zal bedragen dan het boven berekende maximum van winstderving, door het veranderde muntstelsel te weeg gebragt.

Wij zwijgen van meerdere indirekte nadeelen voor het Gouvernement uit het voortdurend koperstelsel voortvloeijende; als daar zijn: het enorme verlies op de remisen naar Bengalen voor van daar te ontbieden opium, goenie-zakken en andere benoodigdheden, de transportkosten, minderheden enz. op het kopergeld, omdat deze nadeelen te zeer in het oog loopen, om meer dan aanhaling te vereischen en, hoezeer op zich zelve belangrijk, in vergelijking der hoofdnadeelen gering zijn. Doch al kwam ook het geldelijk verlies eener veranderde geldcirkulatie ten laste van het Gouvernement, hetgeen geenszins het geval is, dan nog kan de noodzakelijkheid dier vermindering niet betwijfeld worden.

Het Gouvernement heeft bij de invoering van het koperstelsel in den waan verkeerd, dat de behoeften aan duiten in zijne Indische bezittingen zoodanig onverzadigbaar waren, dat daarvan niet te veel kon aangevoerd worden; dat het koper het zilver niet zoude verdringen of het laatste kon gemist worden, en dat 's Gouvernements besluit, hetwelk de gulden op 100 duiten, later in sommige gevallen op 120 duiten, bepaalt, voldoende was om het koper die waarde te doen behouden.

Dat men zich daarin vergist heeft is door den Direkteur-Generaal van finantiën ten duidelijkste aangetoond, en het blijkt, dat het Gouvernement aan inlanders en gesalariëerde Europeanen ongeveer 50 pCt. minder betaalt,

dan hun primitief nominaal was toegedacht, voor zoover de betaling in koper geschiedt. Het Gouverment heeft de vermeende winsten op het koper behaald, en zal die casu quo blijven behalen, ten koste van den inlander, van zijne eigen dienaren, van den handel, van het moederland, alwaar 50 pCt. minder overwinsten van partikulieren in Indië of van daar komenden te verteeren zijn, van de nationale lijnwaad-fabrieken, die 50 pCt. minder aan de inlandsche bevolking zullen kunnen slijten; en wij moeten in allen eerbied voor 's Gouvernements bepalingen vragen, of eene zoodanige afscheiding van Gouvernements en partikuliere belangen bestaanbaar is? of niet de eersten eindelijk den last zullen dragen? en of diergelijke winsten met den naam van voordeel kunnen bestempeld worden?

Heeft het Gouvernement echter tegen ons vermoeden de depreciatie van het kopergeld voorzien, en bij de invoering van hetzelve het voornemen gehad, alle betalingen aan inlanders en ambtenaren facto te reduceren; en vermeent het Gouvernement, dat die reduktie openlijk kan plaats vinden, — dan houden alle bezwaren tegen de uitsluitende betaling in zilver op, daar men die reduktie dan kan doen plaats vinden tot op de metalieke waarde van het koper; doch dan ook moet het cirkulerend koper onder zijne metalieke waarde terug gebragt worden, daar anders alle aanvoer van zilver vruchteloos zal zijn.

Wij zijn er zeer verre af voor eenen dergelijken maatregel te adviseren, daar hij alle inkomsten, alle tegenwoordige eigendommen met 50 pCt. zou verminderen; doch ondanks onzen verklaarden afkeer van dien maatregel, zullen wij hem liever zien, en het cirkulatie-stelsel door eenen dusdanigen schok hersteld zien, dan de voortduring der tegenwoordige orde van zaken, die bij slot van rekening ruim dezelfde rampen zal opleveren.

Alleen voorzieningen in den geest der voorstellen van den Direkteur-Generaal van finantiën kunnen gewenschte redding daarstellen; aller belangen zullen daardoor gewaarborgd zijn; en het Gouvernement moge aanvankelijk een gedeelte van zijne inkomsten missen, op den duur zullen zij, zonder die voorzieningen, aan grootere vermindering onderhevig zijn, terwijl zeer mogelijk hare vermeerdering bij doelmatige maatregelen zal daargesteld kunnen worden.

Wij zullen ons niet vermeten op het papier te stellen de overwegingen van politieken aard, die voor verbetering in het muntstelsel pleiten en laten zulks aan de daartoe geroepenen over.

Wij hebben ons onthouden, tot hier meer dan hoog noodig melding te maken van het ligchaam, dat wij in deze gewesten vertegenwoordigen, omdat in algemeenen zin de belangen der Nederlandsche Handelmaatschappij ten opzigte van de behandelde onderwerpen met die van het algemeen overeenkomen.

Ook wij ondervinden dagelijks de nadeelen van den bestaanden staat van zaken; wanbetalingen door onwil of onvermogen zijn daarvan het onvermijdelijke gevolg. Ook wij loopen gevaar te deelen in den algemeenen ramp, die eene eindelijke uitbarsting der bestaande crisis zal te weeg brengen, en zien die uitbarsting met schrik te gemoet.

Het is aan den anderen kant echter even waar, dat, hoe treurig ook de bestaande staat van zaken van het cirkulerend medium moge zijn, en hoevele bezwaren het maken van remises ook moge ondervinden, diezelfde omstandigheden der faktory een magtig middel zijn in de plaatsing harer aanvoeren, waarin zij weldra geene konkurrentie van den partikulieren handel te vreezen zal hebben, die, niet bestand tegen de verliezen op de retouren geleden en nog te lijden, terwijl aan ons bij Gouvernements kontrakten de kostelooze overmaking der fondsen van de maatschappij is verzekerd, zijne aanvoeren zal moeten staken.

Doch geenszins kunnen wij ons verheugen in eene negative bevoordeeling, zoo uitsluitend behaald door positiven ondergang van alle partikuliere belangen; veeleer zouden wij ons verheugen in eenigen afdoenden maatregel van redres, daarbij niet uit het oog verliezende, dat een staat van zaken als de tegenwoordige, die tot ondergang der kolonie leiden kan, meer gewigtige belangen van de maatschappij dan den verkoop harer uitzendingen naar Indië in de waagschaal stelt.

En echter zoude het met de billijkheid niet overeen te brengen zijn, dat de door den Direkteur-Generaal van finantiën voorgestelde en door ons beraamde voorzieningen tot direkt nadeel voor de maatschappij uitliepen; het zal dus noodig zijn, bij verdere sluiting van overeenkomsten tot ondersteuning van het nationaal fabriekwezen, zoodanige bepalingen vast te stellen tot voorkoming van verliezen, die uit eene krachtige konkurrentie van partikulieren zullen ontstaan, wanneer allen gelijk zullen staan in de middelen van remisen, hetgeen wij beschouwen het gevolg te zullen zijn van de voorgestelde maatregelen. Dat die konkurrentie zonder verliezen niet vol te houden zal zijn laat zich ligtelijk beseffen.

De Handel-Maatschappij, genoodzaakt om, wil zij krachtdadig de fabrieken ondersteunen, belangrijke hoeveelheden voortbrengselen aan te nemen en uit te zenden, kan zich daarbij niet bepalen tot eene keus, die ieder koopman in acht neemt van gewilde goederen, de ongewilde aan de fabrijkanten latende; en zelfs voor de plaatsing in Indië kan een minder strikte keus in de uitzending nuttig zijn.

De faktory kan voor de plaatsing der aanvoeren geen geschikt oogenblik afwachten. Gestadige aanvoer maakt gestadigen verkoop noodig, waarvan de staking de konkurrentie van partikulieren vermeerdert. Eene kiesche keus van koopers ten opzigte hunner soliditeit is voor partikulieren, die weinig te verkoopen hebben, mogelijk, voor de faktorij, die groote hoeveelheden plaatsen moet, uiterst moeijelijk zoo niet onmogelijk; zoodat het klaarblijkelijk is, dat partikulieren met gelijke remisen tegen de faktorij kunnen konkurreren.

Wij zullen niet treden in de bevoegdheid onzer direktie in Nederland, door de voorwaarden aan te wijzen, die tot voorkoming van verliezen en verdere overeenkomsten met het opperbestuur zullen kunnen opgenomen worden; onze bemoeijenis kan zich zoo ver niet uitstrekken en wij moeten ze dus aan de kontrakterende partijen over laten.

En hiermede onze taak geëindigd achtende, hebben wij verschooning te vragen voor de mogelijke misslagen, waarin de behandeling van zoodanige gewigtige onderwerpen ons welligt heeft doen vervallen. En indien onze vrijmoedigheid verschooning mogt vereischen, zoo verzoeken wij, die te mogen doen bestaan in onze volle overtuiging van hetgeen wij hebben ter neder gesteld, en onze zucht, om tot verbetering mede te werken van eenen staat van zaken, dien wij met leedwezen zoo lang hebben zien voortduren. Wij eindigen dit ons vertoog, hetwelk wij volgaarne aan meer verlicht en meer zaakkundig oordeel dan het onze onderwerpen, met den wensch, dat onze geringe pogingen niet geheel nutteloos mogen blijken te zijn geweest, en dat de rampen, die 's Gouvernements bezittingen boven het hoofd hangen, gelukkig mogen afgewend worden.

Batavia,
24 Mei 1848.

De opium in den Indischen archipel.

> ..... In stede van voortdurende opdrijving, zal men werken op langzame opheffing van dat middel, en van lieverlede die pest zoeken te weren, welke jaarlijks talloose offers wegsleept naar ligchaam en ziel. Java's rust zal daardoor verzekerd worden; Gods trouw zal wel op andere wijs in het gemis van schandelijke voordeelen voorzien; terwijl het anders te duchten is, dat de bedwelmende opium op Java wezen zal, wat de afschuwelijke slavernij voor de West-Indische bezittingen is geworden, een der voornaamste oorzaken namelijk van ondergang.
>
> DE NEDERLANDER.

(Vervolg van blz. 239 van den vorigen jaargang.)

De pacht op Java van 1842 tot 1851.

Ten einde den aard van het pachtstelsel, dat in 1842 op Java werd ingevoerd, naauwkeurig te leeren kennen en onpartijdig te kunnen beoordeelen, zullen wij beginnen met de medeeling van de grondslagen, waarop het rust. Misschien is het echter niet overbodig hier aan te teekenen, dat de heer Mr. P. MERKUS, toen nog vice-president van den raad van Indië en waarnemend Gouverneur-Generaal, wel den maatregel ten uitvoer lei, maar dat hij vooraf in Nederland tusschen den Minister van Koloniën, den heer J. C. BAUD, en den heer J. J. KRUSEMAN werd beraamd, en de laatste met eene zending naar Indië werd belast, om den Gouverneur-Generaal in de uitvoering voor te lichten en behulpzaam te zijn.

Op de voorstellen van dezen hoofd-ambtenaar, vaardigde de Gouverneur-Generaal den 5 Julij 1842 eene publikatie uit, waarbij de bepalingen werden vastgesteld ten aanzien van de wijze, waarop het regt tot den verkoop van opium in het klein op de eilanden Java en Madura, gedurende een tijdvak van drie jaren, van 1 Januarij 1843 tot 31 December 1845, zou worden verpacht en afgestaan. Wij zullen daarvan den voornamen inhoud mededeelen.

De pacht zou, gelijk wij zeiden, voor den tijd van drie achtereenvolgende jaren worden afgestaan. De verpachting zou distriktsgewijze plaats hebben, waartoe de volgende 25 distrikten werden aangewezen, namelijk: Bantam, Batavia en Ommelanden, Buitenzorg, Krawang, Cheribon, Tagal, Pakalongan, Kadoe, Samarang, Soerakarta, Djokdjokarta, Bagelen, Banjoemas, Madion, Patjitan, Rembang, Japara, Kediri, Soerabaja, Grissee, Madura, Sumanap en Pamakasan, Pasoeroean, Bazoeki en Bawean.

Door middel van inschrijving bij gesloten biljetten, zou de verpachting

geschieden, welke biljetten zouden inhouden, behalve de benaming van het distrikt waarvoor werd ingeschreven, en behalve den naam, de woonplaats en het beroep van den inschrijver en eene opgave van vier borgen, de eigenlijke spil der konkurrentie, dat is: *de bepaalde hoeveelheid opium, hetzij Bengaalsche, hetzij Levantsche, hetzij beide soorten, en in het laatste geval met vermelding der verhouding tusschen beiden, welke de inschrijver aanneemt maandelijks, tegen den prijs van f* 210 *de kati, zonder bijbetaling van pachtschat, van het Gouvernement te ontvangen.*

Voor het geval, dat door twee verschillende inschrijvers, ten behoeve van hetzelfde distrikt, voor eene gelijke hoeveelheid van amfioen mogt worden ingeschreven, zou de voorkeur worden gegeven aan hem, die zich verbindt, de grootste hoeveelheid Levantsche amfioen te nemen, voor zoo verre namelijk overigens tegen den inschrijver en diens borgen geene bedenkingen bestaan. — Er mogt voor geene onderdeelen van kati's, als thail's, mata's enz. *), en dus alleen voor volle kati's, ingeschreven worden. — De biljetten, op welker omslagen of kouverten moest bekend gesteld zijn: „inschrijving voor de opium-pacht voor 1843, 1844 en 1845", moesten behoorlijk verzegeld, voor of op den 15 Augustus 1842, ingezonden worden aan den Direkteur der middelen en domeinen. — Voor ieder pachtdistrikt moest afzonderlijk worden ingeschreven, maar gegadigden mogten naar meer dan één distrikt afzonderlijk dingen zoodat een en dezelfde persoon in verschillende residentiën pachter kon wezen. — De pacht zou, behoudens nadere goedkeuring van het Gouvernement en dus *voorloopig*, voor elk distrikt of perceel worden toegewezen aan den hoogsten inschrijver, mits onder voldoenden, door de betrokken autoriteit goed te keuren, waarborg; indien de hoogste inschrijver niet bij magte mogt wezen, dien waarborg te leveren, dan zouden die als zoodanig door hem *voorloopige* regten vervallen op den volgenden hoogsten inschrijver, of zou er een nieuwe inschrijving plaats vinden, ter beoordeeling van het Gouvernement. De biljetten zouden vervolgens den 31 Augustus in het openbaar worden geopend door den Direkteur der middelen en domeinen, in 't bijzijn van den resident van Batavia, den fiskaal bij den raad van justitie aldaar, en den inspekteur der amfioenpacht.

De betaling der gekontrakteerde hoeveelheid opium zou maandelijks moeten plaats hebben, vóór of op den 24sten der maand, volgende op die, waarover de betaling loopt, met dien verstande nogtans, dat het verschuldigde over de laatste maand, waarover het kontrakt zou loopen, dat is de maand December 1845, vóór het einde dierzelfde maand zou moeten voldaan zijn. Mogt een pachter in gebreke blijven, zijnen pachtschat op den bepaalden tijd te voldoen, dan zou hij vervallen in eene geldboete, beloopende een tiende gedeelte der som, welke niet in tijds is gestort ten voordeele van den lande.

Indien de pachter meer amfioen mogt verlangen, dan de hoeveelheid,

*) Een kati heeft 16 thail's, een thail 100 mata's.

waarvoor hij heeft ingeschreven, zou hem die, tegen betaling van den vastgestelden prijs van *f* 210 de kati, van Gouvernementswege worden verstrekt. — De opium, welke door het Gouvernement aan de pachters wordt verstrekt, zou van goede en gezonde (?) hoedanigheid zijn. Maar geene reklames omtrent die hoedanigheid zouden worden aangenomen.

De pachters hadden niet te rekenen op gunsten, welke afwijken van het reglement op de amfioenpacht of aan de bepalingen, voorkomende in het algemeen reglement op de verpachting van 's Lands middelen. Doch daarentegen werd aan de pachters alle billijke bijstand en bescherming van de zijde der autoriteiten gewaarborgd.

Ziedaar den voornamen inhoud der nieuwe bepalingen omtrent de amfioenpacht. Ze werden echter bij de gewone mededingers niet zeer gunstig ontvangen. De verpachting, die door inschrijvingen op den 15den Augustus moest plaats hebben, had geen voortgang, of liever de toewijzing op de ingezonden biljetten had geen plaats, en de Gouverneur-Generaal zag zich genoodzaakt, den 16den September daaraanvolgende, eene tweede publikatie uit te vaardigen, aldus beginnende: „Nademaal in ervaring gekomen is, dat de wijzigingen, in afwijking van hetgeen vroeger gebruikelijk was, daargesteld ten aanzien van de wijze, waarop het regt van den verkoop van amfioen in het klein op de eilanden Java en Madura, zal worden verpacht en afgestaan, zoo als die bij publikatie van 5 Julij 1842 zijn bekend gemaakt, blijkens de laatst gehouden verpachting, onder vele mededingers naar die pacht onzekerheid hebben te weeg gebragt, en wel hoofdzakelijk ten aanzien van de wijze van afstand. En deze onzekerheid, *in het belang eener billijke en algemeene mededinging (!)* willende wegnemen, door de toezegging van eenen onmiddellijken en definitiven afstand, en door openbare mededinging in stede van inschrijving;" enz.

De inhoud der publikatie kwam echter met dit hoofd weinig overeen. Immers niet alleen werd daarin „onzekerheid weggenomen," maar zeer belangrijke wijzingen werden in de oorspronkelijke bepalingen gebragt. Vooreerst werden de distrikten Bantam, en Ommelanden, Buitenzorg en Krawang tot één gebragt, en daarbij nog de Lampongs op Sumatra gevoegd; de distrikten Patjitan en Madioen werden vereenigd; en het eiland Bawean werd bij Grissee gevoegd; zoodat er, in plaats van 25, slechts 20 distrikten zouden zijn. Niet door inschrijvingen maar door openbaar opbod zou nu de verpachting plaats hebben, en wel voor het eerste distrikt te Batavia door den Direkteur der middelen en domeinen, op den 1sten October 1842; voor de distrikten, uitmakende de tweede financiële afdeeling, te Samarang, op den 22sten October; en voor de distrikten, uitmakende de derde financiële afdeeling, te Soerabaja op den 15den October. — De pacht zou niet, zoo als in de vorige bepalingen was vastgesteld, *voorloopig* maar *onmiddellijk* en *definitief* worden toegewezen aan dengene, die aanneemt maandelijks de grootste hoeveelheid kati's amfioen van het Gouvernement te ontvangen, tegen betaling van den prijs van *f* 210,00 koper de kati, zonder bijbetaling van pachtschat.

Dit hoofdbeginsel bleef alzoo hetzelfde, maar er kwam eene niet onbelangrijke bijvoeging bij, eene bepaling namelijk van een minimum. De voor elk pachtdistrikt maandelijks te ontvangen hoeveelheid kati's amfioen moest alhans meer bedragen dan:

voor het		1ste	distrikt.	430	kati's
„	„	2de	„	70	„
„	„	3de	„	125	„
„	„	4de	„	98	„
„	„	5de	„	216	„
„	„	6de	„	362	„
„	„	7de	„	361	„
„	„	8ste	„	318	„
„	„	9de	„	166	„
„	„	10de	„	115	„
„	„	11de	„	225	„
„	„	12de	„	106	„
„	„	13de	„	106	„
„	„	14de	„	291	„
„	„	15de	„	202	„
„	„	16de	„	41	„
„	„	17de	„	40	„
„	„	18de	„	25	„
„	„	19de	„	121	„
„	„	20ste	„	76	„
Te zamen.			. .	3,489	„

Eindelijk werd nog de voorkeur, aan den inschrijver voor de meeste Levantsche opium te geven, ingetrokken; en werd „aan gegadigden, die zich ter bijwoning van de verpachting, hetzij naar Batavia, hetzij naar Samarang of Soerabaja wenschten te begeven, ter beoordeeling der betrokken plaatselijke autoriteiten, het vrij gebruik van 's Gouvernements postpaarden, voor de heen zoowel als voor de terugreis, toegestaan (!)."

Wij hebben de grondslagen, waarop dit nieuwe stelsel rustte, en de wijze waarop het in de wereld kwam, uitvoerig medegedeeld, ten einde het juister te kunnen beoordeelen. Men ziet, dat het geheele systeem eigenlijk hierop nederkomt: de pacht wordt verleend aan hem, die de grootste hoeveelheid opium tegen eenen bepaalden hoogen prijs, van het Gouvernement wil nemen. Het was gegrond op de overtuiging, dat de pachters zelve tot dusverre de grootste smokkelaars van amfioen waren, en dat het vroegere stelsel dien smokkelhandel in de hand werkte. Wij hebben vroeger dit in bijzonderheden aangetoond. Er werd veel meer opium op Java gebruikt, dan door het Gouvernement aan de pachters werd verkocht. Hoe meer nu de pachters verpligt waren van het Gouvernement te nemen tegen eenen zeer hoogen prijs, des te minder hadden zij gelegenheid, hunne eigen gesmokkelde amfioen van de hand te zetten. Maar hooren wij een der warmste verdedigers van dit nieuwe stelsel, den heer E. DE WAAL. Uit

zijne redenering zal ons blijken, welke de beweegredenen waren, die het Gouvernement tot deze hervorming bragten, en welke de gronden waren, waarop hare voorstanders haar verdedigden. Na door berekeningen te hebben aangetoond, dat het belang der pachters, onder het stelsel voor 1842, medegebragt om te smokkelen, vervolgt hij: „Ook ligt het in den aard der zaak, dat niemand zoo zeer als de pachters de gelegenheid tot smokkelen bezit. Deze lieden zijn overal in ieder distrikt, in iedere dessa, verspreid, en kennen de lokaliteiten beter dan eenig ander. In hunne handen tevens zijn de middelen, welke anderen ontbreken, om zich amfioen aan te schaffen. Verlangt men de overtuiging te bekomen, dat wezenlijk bijna alleen door pachters, onderpachters, borgen van beide en al hunne handlangers, gesloken wordt? Men onderzoeke, of niet in alle gevallen van overtreding der pachtvoorwaarden Chinezen betrokken zijn, hier en daar uitdrukkelijk als pachters enz. bekend, elders heimelijk gemagtigden van dezen. Men zal alsdan onder anderen bevinden, dat LIM KWEE, onderpachter te Cheribon over 1839, tot tweemaal toe, binnen zeer korten tijd, op smokkelarij betrapt, en in de hoogste boete van *f* 10,000 geslagen werd, welke beide boeten hij terstond voldeed, als waren zij posten zijner begrooting! Dergelijke gebeurtenissen zijn niet schaarsch. Men denke voorts aan den onaangenamen indruk, dien de bepaling destijds op de hoofdpachters gemaakt heeft, dat hunne naastbestaanden (onderhoorigen) huisbezoek moesten toelaten, zoo de policie dit noodig oordeelde. De Chinesche heeren voerden kwasi een gevoel van krenking of beleediging hier tegen aan; maar hoogst vermoedelijk was er eene andere reden, die men geraden achtte te verzwijgen.

„Wie, dan de pachters, onderpachters en hunne respektive helpers, gérants, enz. kunnen bij mogelijkheid met eenen goeden uitslag eenen beduidenden sluikhandel drijven? Het komt immers voornamelijk aan op het *slijten* van de waar, 't welk alleen door hen geschieden kan. Anderen hebben èn met der pachters èn met 's Gouvernements policie en recherche te kampen, door welke heen te worstelen aan het ondoenlijke grenst, zoo niet ondoenlijk is. De smokkelaars zouden geen genoegzame belooning vinden, zoo zij niet meer bedoelden dan de voorziening in de behoeften van arme strandbewoners. Het is gebleken, dat zij het heulsap landwaarts indragen langs de smalle paden van digte wouden, zoo als van Taijoe en Jawana over Poerwodadi en Gagatan naar Solo enz., of terstond aan bevoegde personen in bewaring afgeven.

„Er wordt alzoo door den sluikhandel telken jare eene zekere hoeveelheid opium ter konsumtie beschikbaar gesteld boven die, tot welker aanmerking uit 's lands voorraad de pachters zich verbinden. Het verbruik is geenzins, in 1833, 423 en in 1842, 426 kisten geweest, maar 423 en 426 *plus* het geslokene. Tot voorkoming van dit kwaad kan slechts één middel baten. Men behoort den pachters de verpligting op te leggen, om eene hoeveelheid opium van den lande te koopen, niet minder zijnde dan de ware behoefte. Doch deze is niet bekend, daar men omtrent het be-

drag der sluikerijen nog in 't duister verkeert. In dezen stand van zaken is men overgegaan tot het beginsel, om de pacht te gunnen aan den inschrijver voor de grootste hoeveelheid, echter tegen een zeer hoogen prijs. Het ware dwaasheid, zulk eenen maatregel iets onzedelijks aan te wrijven. Uit het oogpunt der zedelijkheid verdient zij integendeel onze huldiging."

Op deze en dergelijke gronden werd het nieuwe stelsel verdedigd. Maar reeds de uitkomst der eerste verpachting voldeed niet geheel aan de verwachting. Was de stelling juist, dat de smokkelhandel, nevens de Gouvernements-pacht, nog zeer veel opium onder de Javanen verspreidt (en wij gelooven dat zij juist is); was het middel, 't welk men nu aangreep, om dit kwaad tegen te gaan, geschikt en van goede uitwerking, dan moest al aanstonds, bij de eerste verpachting, de hoeveelheid opium, die tot dus ver de smokkelhandel op Java gebragt had, althans voor een gedeelte, in de berekening der gegadigden zijn opgenomen, en alzoo de hoeveelheid opium die de pachter aannam te ontvangen aanzienlijk grooter wezen, dan die, welke hij 't vorige jaar van 't Gouvernement had genomen. Maar deze uitkomst werd niet verkregen. De opiumpacht voor 1843, 1844 en 1845, distriksgewijze opgeveild, is over geheel Java aangeslagen en afgestaan voor *f* 9,185,400 's jaars, 't welk de waarde uitmaakt van 43,740 kati's opium tegen *f* 210 de kati. Vergelijkt men nu deze cijfers met die van 1842, dan ontwaart men, dat de verhooging slechts elf kisten bedroeg, en zelfs nog achttien kisten beneden het cijfer van zeven jaren vroeger is gebleven. Dezelfde lofredenaar van het stelsel, wiens woorden wij zoo even mededeelden, moet erkennen, dat deze uitkomst niet aan de verwachting beantwoordt. „Nog steeds derhalve" zegt hij „is het vermoedelijk waar, dat het Gouvernement minder opium verkoopt, dan wezenlijk verbruikt wordt; met andere woorden: dat de sluikhandel zijne beste pogingen aanwendt, om het den armen opium-beminnaren op Java aan hun geliefkoosd voorwerp niet te doen ontbreken."

Naar 't ons voorkomt is er vooral ééne omstandigheid, waaraan deze uitkomst is toe te schrijven. Ofschoon men, bij het nemen van den maatregel, wel den smokkelhandel heeft willen tegengaan, trachtte men daardoor echter meer de schatkist te bevoordeelen, dan het gebruik van opium onder de Javanen te belemmeren en verminderen. Was dit het geval niet geweest; had men het laatste als het hoofddoel op den voorgrond gesteld, en daarbij de financiële belangen slechts in zoo verre laten gelden, als ze daarmede niet in strijd waren, dan gelooven wij, dat inderdaad het nieuwe beginsel op eene andere wijze had kunnen worden toegepast en daardoor goede vruchten dragen. Maar dan moesten daarmede een veel naauwkeuriger toezigt en veel krachtiger maatregelen tot wering van den sluikhandel zijn gepaard gegaan. Ziet gij het „reglement voor de amfioenpacht op Java en Madura" in, dat de publikatie vergezelt, dan treft gij daarin tallooze bewijzen aan voor 't geen wij hier beweeren. Maar zijt gij bekend met de wijze, waarop dat reglement wordt opgevolgd en zijne voorschriften worden nageleefd, dan wordt gij van de waarheid onzer redenering nog meer overtuigd

Reeds bij de invoering van dezen nieuwen maatregel, ondervond het stelsel eene hevige oppositie bij vele ambtenaren, die geroepen werden er hun advies over uit te brengen. En die oppositie verminderde niet. Toen in 1845 weder eene nieuwe verpachting voor volgende jaren werd voorbereid, zond onder anderen de Direkteur der middelen en domeinen, bij missive van 10 Junij 1845 n°. 1248, eene nota aan het Gouvernement over de werking van het systeem, waarop sedert 1843 de voorwaarden der pacht waren gegrond. Hij toonde daarin aan, „hoe de gebeurtenissen op Java, de inrigting der inlandsche huishouding en de werkkring en levenswijze der Javaansche bevolking, het verkrijgen van voortdurend goede resultaten van zulk een systeem verhinderen: resultaten welke daarentegen genoten waren van het vroegere stelsel, dat de pacht schonk aan den bieder van den hoogsten pachtschat voor het regt van verkoop der opium (alleen van den lande te koopen), onder verbindtenis om *minstens* te ontvangen eene bij de verpachting bepaalde hoeveelheid tegen eenen bepaalden prijs, welke echter veel minder bedroeg dan de tegenwoordige." Ten gevolge van deze nota werd aan den Direkteur der middelen en domeinen, bij besluit van 29 Junij 1845 n°. 2, eene reis over Java opgedragen, ten einde de aangelegenheden der opiumpacht, ook speciaal uit het door hem opgegeven oogpunt, nader te onderzoeken. Onmiddellijk voldeed hij aan deze opdragt, en reeds den 25sten September daaraanvolgende, diende hij aan het Gouvernement een rapport in over de resultaten dier reis. Hij toonde daarin onder anderen aan, „hoe de pachters zelve over het algemeen, bij de wederverpachting der onderdeelen hunner distrikten, het oude stelsel hadden behouden na de invoering van het nieuwe." Hij hield dit voor een bewijs, „dat zij het laatste stelsel meer in hun belang beschouwden;" hij trachtte daarin te betogen, „hoe het nieuwe stelsel, bij de vermindering welke in het gebruik van opium plaats grijpt en moet blijven plaats grijpen, inderdaad als het minst voordeelige voor den lande is aan te merken *)."

Men ziet uit deze mededeelingen, dat de Direkteur der middelen en domeinen van oordeel was, dat het gebruik van opium onder de Javanen verminderde. Wij gelooven, dat hij in zeker opzigt gelijk had. De bevolking was, in vele residentiën in den laatsten tijd, zeer verarmd, en daardoor niet in de mogelijkheid, om aan hare zucht voor het opium schuiven den ruimen teugel te vieren. En na 1845 is dit verschijnsel nog aanmerkelijk toegenomen. Wel zijn er enkele residentiën, zoo als Pasoeroean, Bazoeki enz., waar het kultuurstelsel goed heeft gewerkt, die zich in bloei en welvaart verheugen, en onder wier bevolking het gebruik van opium wel niet zal afnemen. Maar over 't algemeen geloven wij, dat de Direkteur der middelen en domeinen waarheid zegt, wanneer hij spreekt

*) Alle deze bijzonderheden kennen wij uit het Gouvernements besluit van 29 September 1847 n°. 1, waarvan de Minister van Koloniën, op ons verzoek, ons wel een afschrift heeft willen zenden. Wij nemen deze gelegenheid gaarne te baat, om hem zoowel hiervoor, als voor andere belangrijke bescheiden omtrent de opium, waarvan wij straks zullen gebruik maken, onzen beleefden en opregten dank te betuigen.

van „de vermindering, welke in het gebruik van opium onder den inlander plaats grijpt." Hoe hij dit feit echter als een bewijs tegen het nieuwe stelsel van verpachting kan aanvoeren, is ons niet regt duidelijk. Immers indien het gebruik van opium vermindert, en de hoeveelheid, die de pachters van het Gouvernement nemen, vermeerdert, dan bewijst dit, dat de smokkelhandel minder opium op Java aanvoert dan vroeger, iets, 't welk het nieuwe stelsel juist bedoelde.

Of het Gouvernement er ook zoo over dacht, is ons onbekend; doch zeker is het, dat de verpachting der opium over 1846 weder volgens het nieuwe stelsel werd bevolen, bij publikatie van 30 October 1845. Maar, ofschoon hetzelfde beginsel bleef gehandhaafd, werd er toch eene belangrijke wijziging in gebragt, die wel aantoonde, dat het vertrouwen in het stelsel niet was toegenomen. Immers de afstand der pacht had niet meer voor drie jaren maar slechts voor één jaar plaats. Bovendien werd vastgesteld, dat de zeven laatste distrikten, namelijk Kediri, Soerabaja, Grissee en Bawean, Madura, Sumanap en Pamakasan, Pasoeroean, en Bazoeki, die de zoogenaamde derde financiële afdeeling uitmaakten, in één perceel zouden worden opgeveild en afgestaan, waarvan het minimum der te nemen hoeveelheid opium zich zou moeten bepalen tot 796 kati's.

't Scheen, dat het Gouvernement eene goede keuze had gedaan door vooreerst aan het nieuwe stelsel getrouw te blijven. Immers de uitkomsten der verpachting waren, vooral vergeleken met het laatste jaar 1845, vrij gunstig. Wij laten hier een staat volgen van de hoeveelheden amfioen, die de pachters *aannamen* maandelijks te ontvangen en van de werkelijke *levering* aan de pachters gedurende het jaar 1846.

DISTRIKTEN.	Hoeveelheid kati's aangenomen 's maands.	Hoeveelheid kati's in 't jaar geleverd.
1ste distrikt (Batavia, Bantam, Buitenzorg, Krawang, en de Lampongs)	607	7284
2de „ (Cheribon)	62	744
3de „ (Tagal)	115	1380
4de „ (Pakalongan)	113	1356½
5de „ (Kadoe)	182	2184
6de „ (Samarang)	430	5160
7de „ (Soerakarta)	351	4212
8ste „ (Djokdjokarta)	340	4080
9de „ (Bagelen)	142	1704
10de „ (Banjoemas).	80	960
11de „ (Madion en Patjitan)	230	2760
12de „ (Rembang)	109	1308
13de „ (Japara).	132	1584
14de „ (Soerabaja, Pasoeroean, Bazoeki en Kediri)	822	9864½
Totaal	3715	42,000

De pachters hadden alzoo aangenomen 3715 kati's 's maands of 44,580 kati's 's jaars van het Gouvernement te nemen, tegen den prijs van *f* 210, 't geen eene som uitmaakte van *f* 9,361,800 of *f* 176,400 meer dan de pachtschat, welke de drie vorige jaren was bedongen. Maar reeds de uitkomst van 't geen gedurende dat jaar werkelijk door de pachters van het Gouvernement genomen werd, bewees, òf dat door hen eene te hooge berekening was gemaakt, òf dat hun belang mede bragt, zich tijdelijk eene niet onaanzienlijke schade te getroosten, ten einde voor het volgende jaar een lager pachtschat te bedingen en alzoo het Gouvernement tot het vroegere, voor hen veel voordeeliger, stelsel te doen terugkeeren, òf eindelijk dat inderdaad het gebruik van opium aanmerkelijk verminderde. Immers het Gouvernement leverde, in plaats van de aangenomen 44,580, slechts 42,000 kati's aan de pachters. Sommigen, en daaronder vooral de Direkteur der middelen en domeinen, vonden in de wijze, waarop het hooge cijfer der verpachting was verkregen, in verband met vele moeijelijkheden, die daarna ontstonden, nieuwe argumenten tegen het stelsel. Zoo schreef onder anderen laatstgenoemde: „Hoewel de verpachting van amfioen over geheel Java voor 1846 een hooger cijfer heeft opgebragt, dan in het vorige jaar, zoo was dit echter alleen toe te schrijven aan de overdreven opbieding voor de pacht in de *eerste* afdeeling, ten gevolge van zeer bijzondere omstandigheden, waaronder vooral naijver. Overigens, en voornamelijk in de *tweede* afdeeling (dus de belangrijkste der pacht), is het resultaat minder gunstig geweest. Thans nog (in 1847) wordt het overdrevene der berekeningen van de pachters bij die gelegenheid ondervonden, daar de pachter der *eerste* afdeeling tot heden achterstallig is in de betaling van een groot gedeelte zijner pachtpenningen, en op wier rigtige voldoening het Gouvernement vermoedelijk niet geheel staat zoude kunnen maken, indien geen borg gekozen ware, wiens boedel, ofschoon dan ook eerst over eenigen tijd, het verschuldigde kan aanzuiveren. Op de pacht in de *tweede* afdeeling loopt mede een zeer aanzienlijke achterstand voort, en op die in de *derde* was evenzeer onder ultimo December 1846 een achterstand, waarvan de inning veel moeite gekost heeft." Uit al deze omstandigheden werden door de tegenstanders van het stelsel nieuwe argumenten voor hunne meening geput, waaraan, door de uitkomst der verpachting van de opium over 1847, nieuwe kracht werd bijgezet.

Die verpachting over 1847 had geheel op dezelfde grondslagen plaats. Slechts twee geringe wijzigingen werden er in gebragt. De eerste was noodzakelijk geworden door de veranderingen, die niet lang voor de verpachting het muntwezen in Neêrlandsch Indië had ondergaan. Zij hadden noodig gemaakt, dat de prijs, waarvoor de opium door het Gouvernement zou geleverd worden, volgens die nieuwe munt werd berekend. Daarom werd de kati opium nu gesteld op *f* 175 recepis, 't geen gelijk staat met *f* 210 koper. De tweede wijziging was van meer gewigt. Het minimum van de maandelijks te ontvangen hoeveelheid kati's amfioen werd hier en daar veranderd, en, wat het geheele cijfer betreft, ver-

hoogd *). Wij laten hier een staat volgen, waarin de uitkomst der verpachting is opgegeven, met bijvoeging van het door het Gouvernement vastgestelde minimum, en van de hoeveelheid opium, die werkelijk door de pachters gedurende het geheele jaar is genomen.

DISTRIKTEN.	Minimum 's maands.	Hoeveelheid kati's aangenomen 's maands.	Hoeveelheid kati's in 't jaar geleverd.
1ste distrikt.	450	451	5412
2de „	70	58	696
3de „	115	115	1380
4de „	100	102	1224
5de „	180	144	1858
6de „	380	400	5157
7de „	375	330	4732
8ste „	325	300	4006½
9de „	140	110	1296½
10de „	80	60	720
11de „	225	230	2810
12de „	125	115	1456
13de „	135	142	1363
14de „	800	824	9864½
Te zamen . . .	3,500	3,381	44,581½

De uitkomst der verpachting was alzoo zeer ongunstig. De pachters hadden slechts aangenomen 3,381 kati's 's maands te ontvangen of 40,572 's jaars. Vergelijkt men dit cijfer met het door het Gouvernement vastgestelde minimum van 42,000 dan is het nog 1,428 daar beneden. Vergelijkt men het met dat der verpachting van het vorige jaar, 't welk 44,580 kati's bedroeg, dan geeft dit een nadeelig verschil van 3,008 kati's.

Daar in 't midden van 1847, toen de verpachting voor 1848 moest worden vastgesteld, alleen deze ongunstige uitkomsten bekend waren, en het meer voordeelig resultaat, dat de pachters, ofschoon ze bij de pacht slechts 40,572 kati's aangenomen hadden, toch bij 't einde van 't jaar 44,581½, en dus even veel als de pacht van het vorige bedroeg, genomen hadden, nog niet was gebleken, moest deze omstandigheid wel eenen krachtigen invloed op het lot van het stelsel uitoefenen. De Direkteur der middelen en domeinen kwam terug op al de bezwaren, die hij reeds vroeger daartegen had ingebragt. In eene missive van 7 Augustus 1847 n°. 1922 wees hij met nieuwe drangredenen op al de argumenten, die voor zijne stellingen konden pleiten. De verpachting over 1847 had daarop naar zijne meening het zegel gedrukt. „Die verpachting", zoo schreef hij „heeft, zelfs in vergelijking met de ongunstigste jaren, een zeer nadeelig resultaat opgeleverd, vermits niet alleen in de eerste afdeeling maar ook

*) Vergelijk hierboven blz. 50.

overal elders, een mindere pachtschat geboden werd." En nu stelde hij nogmaals voor, „op grond zijner hierdoor versterkte overtuiging, dat, welke bijzondere tijdsomstandigheden tot de ongunstige uitkomst der laatste jaren ook mogen hebben medegewerkt, de hoofdoorzaak in de inrigting der pacht zelve ligt, om tot het vroegere systeem terug te keeren, en mitsdien voor 1848 te arresteren de voorwaarden in den geest van dat systeem door hem opgemaakt."

Deze missive, met wier inhoud de generale direktie van financiën zich had vereenigd, had den val van het stelsel ten gevolge. Bij hetzelfde besluit van het Gouvernement van 29 September 1847 n°. 1, waarvan wij reeds menige zinsnede hebben medegedeeld, werd dit in de volgende bewoordingen bepaald: „In aanmerking genomen zijnde, dat, ofschoon de regering niet geheel kan instemmen met sommige beschouwingen en gevolgtrekkingen, vervat in de boven vermelde missive van den Direkteur der middelen en domeinen, eene verandering van stelsel omtrent de opiumpacht op Java en Madura, overeenkomstig de door hem aangegeven hoofdpunten, wenschelijk wordt geacht, als maatregel ter verzekering, dat zoo min mogelijk in de behoefte aan opium op Java voorzien worde door den sluikhandel, aan welken thans, op eene uitgebreide schaal gedreven, de pachters zelve het grootste aandeel schijnen te nemen.

„Is goedgevonden en verstaan.

„*Eerstelijk.* Met intrekking van het daarmede strijdige, te arresteren het aan dit besluit gehechte reglement voor de amfioenpacht op Java en Madura *), ingaande met 1°. Januarij 1848;

„*Ten tweede.* Te arresteren de volgende *bepalingen voor den afstand van het regt tot den verkoop van amfioen in het klein op Java en Madura over het jaar* 1848;

» Art. 1. De pacht wordt afgestaan voor den tijd van één jaar, ingaande met 1°. Januarij 1848, en eindigende met ultimo December van datzelfde jaar.

» Art. 2. De verpachting zal distriktsgewijze plaats hebben, zullende elk distrikt bestaan als volgt:

» 1ste district, uit Bantam, Batavia en Ommelanden, de afdeelingen Buitenzorg, Krawang en de Lampongs.

2de distrikt uit de residentie Cheribon.
3de » » » » Tegal.
4de » » » » Pakalongan.
5de » » » » Kadoe.
6de » » » » Samarang.
7de » » » » Soerakarta.
8ste » » » » Djokdjokarta.
9de » » » » Bagelen.
10de » » » » Banjoemas.
11de » » » » Madioen en de afdeeling Patjitan.
12de » » » » Rembang.
13de » » » » Japara.
14de » » » residentiën Soerabaja, Pasoeroean, Bazoekie en Kediri, zijnde onder Soerabaja begrepen Grissee, Bawean, Sumanap en Pamakasan.

» Art. 3. De verpachting zal geschieden bij openbare veiling en opbod.

» Art. 4. De pacht zal, ter beoordeeling van den Direkteur van 's Lands middelen en domeinen, *onmiddellijk* en *diftantief* kunnen worden toegewezen aan dengenen, die aanneemt maandelijks, boven en behalve het kostende van de hieronder te specificeren hoeveelheid amfioen, tegen den bij art. 7 van het amfioenpacht-reglement bepaalden prijs van één honderd gulden recepis per katie, den hoogsten pachtschat, berekend en geboden in recepis-gulden.

Voor het 1ste distrikt 430 kati's
» » 2de » 60 »
» » 3de » 110 »
» » 4de » 100 »
» » 5de » 180 »
» » 6de » 400 »

*) Zie hieronder blz. 61 en volgenden.

Voor het	7de	distrikt	450	kati's
» »	8ste	»	315	»
» »	9de	»	140	»
» »	10de	»	70	»
» »	11de	»	225	»
» »	12de	»	120	»
» »	13de	»	140	»
» »	14de	»	750	»

Art. 5. In geval, ter beoordeeling van den Directeur der middelen en domeinen, en de geconcerneerde plaatselijke autoriteiten respectivelijk, de hoogste bieders of hunne borgen geenen voldoenden waarborg aanbieden, zal het betrokken distrikt of de distrikten *onmiddellijk* wederom worden opgeveild.

» Art. 6. Elk pachtdistrikt zal afzonderlijk worden opgeveild; wordende echter ten overvloede verklaard, dat, even als thans één en dezelfde persoon in verschillende residentiën pachter is, door gegadigden naar meer dan één distrikt zal kunnen worden gedongen.

» Art. 7. Het zal aan den hoogsten bieder vrij staan, te bepalen, hoeveel hij van de bepaalde hoeveelheid amfioen maandelijks in Levantsche en Bengaalsche wenscht te ontvangen. Hij zal zich hieromtrent evenwel, staande de verpachting hebben te verklaren, en zal daarvan in het proces-verbaal worden melding gemaakt.

» Art. 8. De verpachting zal plaats hebben *A* door het 1ste distrikt te Batavia door den Direkteur der middelen en domeinen, op 10 November aanstaande, *B* voor de andere distrikten te Samarang, door de geconcerneerde Residenten, op 27 October aanstaande. Zullende de verpachting van het 14de distrikt het laatst plaats hebben.

» Art. 9. De betaling van het kostende der bepaalde hoeveelheid amfioen en der geboden pachtpenningen, zal maandelijks moeten plaats hebben, vóór of op den 20sten der maand, volgende op die, waarover de betaling loopt; met dien verstande nogtans, dat het verschuldigde over de laatste maand des pachttermijns vóór het einde van dien termijn zal moeten zijn voldaan.

» Een pachter, in gebreke blijvende de verschuldigde gelden op den bepaalden tijd te voldoen, zal, ten voordeele van dem lande, over de som, welke niet in tijds gestort is, vervallen in de volgende geldboeten:

Bijaldien de betaling eene halve maand of minder achterlijk blijft	1 pCt.
Boven eene halve maand tot en met eene volle maand	2 pCt.
Boven eene volle maand tot en met anderhalve maand	3 pCt.
Boven anderhalve maand tot en met twee volle maanden	4 pCt.
Boven twee volle maanden	10 pCt.

Behoudens geregtelijke vervolging, zoo als bij art. 11 van het algemeene pachtreglement (Staatsblad 1838 n°. 37) is voorgeschreven.

» De pachters zonder onderscheid, zullen volstrekt niet meer te rekenen hebben op uitstel van betaling, kwijtscheiding van geïncurreerde boeten of wat dies meer zij, onverschillig welke de oorzaak zij van de niet tijdige betaling, waardoor die boete is verbeurd.

» Art. 10. Indien een pachter meer amfioen voor de consumtie van het loopende pachtjaar in zijn distrikt mogt behoeven, dan de hoeveelheid, welke hij volgens art. 4 verpligt is te nemen, ter beoordeeling van den Direkteur der middelen en domeinen, zal hem dezelve kunnen worden verstrekt tegen dadelijke betaling van *f* 35 recepis het kati, hetzij Bengaalsche of Levantsche.

» Zulke verstrekkingen, welke *siram* worden genoemd, zullen echter respektivelijk voor elk distrikt niet te boven gaan het *een vierde* van de vastgestelde maandelijksche hoeveelheid, bedoeld onder den naam van *tiban*. Voorts zal geen *siram* verkrijgbaar zijn, wanneer er eenige achterstand is in de betaling voor *tiban* en voor pacht, en in geen geval in de twee laatste maanden van het jaar.

» De aanvragen om *siram* moeten gemotiveerd gedaan worden aan genoemden Direkteur, door tusschenkomst van plaatselijke besturen.

» Art. 11. De amfioen, welke door het Gouvernement aan de pachters wordt verstrekt, zal van goede en gezonde(?) hoedanigheid zijn.

» Geene reklames omtrent de hoedanigheid derzelve zullen worden aangenomen, behoudens echter het bepaalde bij art. 22 van het reglement op de amfioenpacht op Java en Madura, met betrekking tot de overgenomen en aangehaalde amfioen.

» Art. 12. De pachters zullen niet hebben te rekenen op gunsten, welke afwijken van het reglement op de amfioenpacht, of van de bepalingen, voorkomende in het algemeen reglement op de verpachting en administratie van 's lands middelen (Staatsblad 1838, n°. 37); doch wordt ook daarentegen, in verband tot art. 41 van laatstgemeld reglement, aan de pachters alle billijke bijstand en bescherming van de zijde der autoriteiten gewaarborgd.

» Art. 13. Aan gegadigden, die zich ter bijwoning van de verpachting hetzij naar Batavia hetzij naar Samarang wenschen te begeven, wordt, ter beoordeeling der betrokken plaatselijke autoriteiten, het kosteloos gebruik van 's Gouvernements postpaarden voor de heen- zoowel als voor de terugreis toegestaan.

» Art. 14. Het zegel, waarvan de proces-verbalen van verpachting, ingevolge art. 6 van het algemeen reglement op de verpachting en administratie van 's lands middelen (Staatsblad 1838, n°. 37), moeten worden voorzien, zal worden berekend, overeenkomstig de geldswaarde van het aantal kati's amfioen, hetwelk, volgens art. 4 hierboven bepaald als *tiban* moet worden genomen, dat is à *f* 100 per kati, gelijk bij art. 7 van het amfioenpacht-reglement is vastgesteld, met bijberekening van den geboden pachtschat.

» Art. 15. Het is aan de pachters vrijgelaten, om het middel onderhands, of wel, in afwijking van het bepaalde bij Staatsblad 1840, n°. 11, bij onderhandsche veilingen, aan onderpachters af te staan, zonder dat zij deswege onderworpen zijn aan de betaling van eenige recognitie, welke bij de Staatsbladen van 1840, n°. 1 en 1841, n°. 11 zijn voorgeschreven."

„*Ten derde.* Hiervan aan het algemeen kennis te geven bij de volgende publikatie. (Zie Staatsblad 1847 n°. 42.)

„*Ten vierde.* Te bepalen, dat de kosten van het papier, benoodigd voor den afdruk der voormelde stukken in de Hollandsche, Maleische, Javaansche en Chinesche talen, zullen worden bestreden uit de fondsen, bij de begrooting van algemeene sommen van dit jaar, voor „kosten op de amfioenpacht" uitgetrokken.

„*Ten vijfde.* Den Direkteur der middelen en domeinen aan te schrijven:

„*a.* Met referte aan art. 2 van het hieraan geannexeerd reglement, om afschriften van de daarbij bedoelde staten der amfioenkitten aan het Gouvernement in te dienen, en voorts driemaandelijks eenen staat der mutatiën en het getal en de standplaatsen dier kitten; wordende met eerstgemelde staten tevens te gemoet gezien eene aantooning der kitten, welke bestonden in 1842, 1843, 1844, 1845, 1846 en 1847;

„*b.* Met referte aan art. 4 der geannexeerde bepalingen, om te dienen van consideratiën en advies nopens de hem te geven voorschriften, op de te bepalen limiten voor definitive teregtwijzing van pachtperceelen;

„*c.* Met referte aan art. 10 dier bepalingen, om maandelijks aan het Gouvernement eenen staat in te dienen van verstrekte amfioen als siram."

Wij hebben dit besluit, met de daarin vervatte bepalingen op de amfioenpacht, in zijn geheel medegedeeld, omdat het, enkele ondergeschikte afwijkingen uitgezonderd, thans nog in werking is, en men daaruit alzoo het stelsel van verpachting der amfioen, 't welk in dit oogenblik op Java gevolgd wordt, naauwkeurig en volledig leert kennen. Wij rekenen het overbodig, om die kleine veranderingen, die in de volgende jaren van tijd tot tijd er zijn ingebragt, hier te behandelen, omdat ze slechts van zeer ondergeschikt belang zijn, en meenen alzoo te kunnen volstaan met eene verwijzing naar de Staatsbladen van Nederlandsch Indië voor 1848 n°. 48, voor 1849 n°. 42 en voor 1850 n°. 32.

Het Gouvernement is alzoo teruggekeerd tot het stelsel, dat vóór 1843 bestond, namelijk: dat de bieder van den hoogsten pachtschat, boven en behalve de verpligte aanneming eener bepaalde minste hoeveelheid opium tegen *f* 100 de kati, pachter wordt. Ten einde de werking van dit stelsel te kunnen nagaan en de uitkomsten er van te leeren kennen, laten wij hier een staat volgen van de opbrengst der amfioenpacht op Java en Madura in de jaren 1848, 1849, 1850 en 1851 *).

*) Ook dezen staat hebben wij aan de welwillendheid van den Minister van Koloniën te danken.

OPBRENGST VAN DE AMFIOEN-PACHT, op Java en Madura in de jaren 1848, 1849, 1850 en 1851.

	1848.			1849.			1850.			1851 *).
	Hoeveelheid kati's 's maands.	Verkoopprijs.	Pachtschat, boven den verkoopprijs.	Hoeveelheid kati's 's maands.	Verkoopprijs.	Pachtschat, boven den verkoopprijs.	Hoeveelheid kati's 's maands.	Verkoopprijs.	Pachtschat, boven den verkoopprijs.	Pachtschat, met inbegrip van den verkoopprijs.
Eerste Afdeeling. . . .	430	f 43,000 00	f 36,000 00	430	f 43,000 00	f 39,000 00	475	f 47,500 00	f 27,700 00	f 80,920 00
Tweede Afdeeling . . .	2320	" 232,000 00	" 127,120 00	2320	" 232,000 00	" 97,710 00	2235	" 223,500 00	" 34,910 00	" 225,490 00
Derde Afdeeling	750	" 75,000 00	" 61,400 00	750	" 75,000 00	" 52,170 00	775	" 77,500 00	" 34,815 00	" 115,620 00
	3500	f 350,000 00	f 224,520 00	3500	f 350,000 00	f 188,880 00	3485	f 348,500 00	f 97,425 00	f 422,030 00
Of in het jaar...	42000	f 4,200,000 00	f 2,964,240 00	4200	f 4,200,000 00	f 2,266,560 00	41820	f 4,182,000 00	f 1,169,100 00	f 5,064,360 00
Bij den verkoopprijs van de te leveren amfioen.			" 4,200,000 00			" 4,200,000 00			" 4,182,000 00	
Totaal.....			f 6,894,240 00			f 6,466,560 00			f 5,351,100 00	f 5,064,360 00

*) De splitsing, zoo als van de 3 voorgaande jaren, is hier achterwege moeten blijven, omdat de uitslag der particële verpachtingen nog niet bekend is.

In het besluit dat wij zoo even hebben medegedeeld, en dat de grondslagen van het tegenwoordige stelsel van amfioenpacht bevat, wordt verwezen naar een „Reglement voor de amfioenpacht op Java en Madura." Wij zullen dat reglement thans in zijn geheel laten volgen, niet alleen omdat het in vele opzigten strekt tot verduidelijking van veel, dat in de bepalingen voor den afstand van de pacht voorkomt, en omdat er uit blijkt, welke middelen worden in het werk gesteld, om den smokkelhandel te weeren, maar vooral ook dewijl wij later, bij onze beoordeeling van de opiumpacht uit een zedelijk en staatkundig oogpunt, den inhoud van dat reglement moeten kennen.

REGLEMENT voor de amfioenpacht op Java en Madura.

Art. 1. Het zal den pachter vrijstaan het debiet van amfioen, hetzij voor eigen rekening door zijne zaakgelastigden, dan wel bij wijze van afstand of wederverpachting, door onder-pachters, kit- of verkoopplaatshouders te doen plaats vinden, onder verpligting, van aan het plaatselijk bestuur naauwkeurige opgave te doen, zoo wel van de namen en standplaatsen dier zaakgelastigden, als van de amfioenslijters, alsmede van alle te dien aanzien voorvallende veranderingen, een en ander op verbeurte eener boete van een honderd gulden.

Art. 2. Nadat het pachtmiddel in onderscheidene distrikten door het Gouvernement definitief zal zijn afgestaan, zal door de residenten, in overleg met de nieuwe pachters, onder nadere goedkeuring van den Direkteur der middelen en domeinen, zoowel het getal der amfioenkitten of verkoopplaatsen, als derzelver standplaatsen en limieten, dat is de uitgestrektheid van ieder onder-pacht-distrikt, bedoeld bij art. 8, naauwkeurig worden bepaald en vastgesteld, en daarin zal buiten voorkennis van het plaatselijk bestuur en buiten verkregen toestemming van opgemelden Direkteur hoegenaamd geene verandering mogen gemaakt worden, op verbeurte eener boete van een duizend gulden of minder, naar omstandigheden.

Van het getal verkoopplaatsen of kitten, wordt een staat geformeerd, met aantooning tot welk onder-pacht-distrikt dezelve behooren; van welken staat een afschrift aan den Direkteur voornoemd moet worden toegezonden.

Art. 3. Het plaatselijk bestuur zal aan de toegestane madat-kitten en amfioen-verkoopplaatsen, een doorloopend nummer geven, welk nummer, benevens het woord *madat-kit*, of verkoopplaats van amfioen, in de Nederduitsche, inlandsche en Chinesche talen, op eene zigtbare en duidelijke wijze zal worden geschreven op een houten bord, voor elke kit of verkoopplaats te plaatsen, en zulks op verbeurte eener boete van vijftig gulden.

Geene nieuwe of meer kitten of verkoopplaatsen zullen mogen worden opgerigt, zonder vooraf bekomen verlof van het plaatselijk bestuur, hetwelk de vergunning daartoe niet zal verleenen, dan na autorisatie van den Direkteur der middelen en dómeinen te hebben verkregen.

Zoodanige verkoopplaatsen of bijeenkomsten van amfioenschuivers, welke zonder het bovenbedoelde verlof zijn daargesteld, zullen beschouwd worden als te zijn onwettig. Degenen, die zich deswege schuldig hebben gemaakt, zullen verbeuren eene boete van duizend gulden of minder, naar omstandigheden.

Art. 4. De pachters dan wel hunne zaakgelastigden, zoomede de onderpachters, kit- en verkoopplaatshouders, zullen ten alle tijden moeten gereed staan, op requisitie der justitie of der autoriteit, hunne pacht- en debiet-boeken, in behoorlijke orde gehouden, te vertoonen.

Hieraan niet kunnende voldoen, of wel indien mogt bevonden worden, dat de vertoonde boeken niet volledig of niet naar waarheid zijn bijgehouden, zal de betrokkene verbeuren eene boete van drie duizend gulden of minder, naar omstandigheden, en ondergaan de straf op valschheid gesteld, indien het bestaan van die misdaad in de bewuste boeken bewezen mogt worden.

Art. 5. Het is verboden om de madat-kitten of verkoopplaatsen van amfioen langer open te houden, dan van des morgens half zes tot des avonds elf ure, op verbeurte telkenmale, van eene boete van een duizend gulden of minder, naar omstandigheden.

Ook is het op verbeurte eener gelijke boete verboden, om gewapende of beschonken lieden, tot de madat-kitten of verkoopplaatsen toe te laten, dan wel te gedoogen dat daarin eenig spel, hoe ook genaamd, gespeeld worde.

Art. 6. De pachters dan wel hunne zaakgelastigden, zoomede de onderpachters, kit- en verkoopplaatshouders zullen geen amfioen mogen verkoopen dan tegen dadelijke betaling in geld, en onder welk voorwendsel, hoe ook genaamd, geene goederen in betaling vermogen aan te nemen, sub pœne eener boete van een honderd gulden of minder, naar omstandigheden, bij elke overtreding. Hiervan zijn echter uitgezonderd de schulden, welke pachters, onderpachters, verkoopplaats- en kithouders onderling contracteren in hun belang.

Art. 7. De pachter zal zich uitsluitend van de benoodigde amfioen, waarvan de minste hoeveelheid voor ieder distrikt bij art. 4 der bepalingen nopens den afstand der pacht is vastgesteld, moeten voorzien uit 's lands voorraad te Batavia, Samarang en Soerabaja, en wel onverschillig of het Bengaalsche dan wel Levantsche zij, tegen den prijs van honderd gulden recepis per kati voor de vastgestelde hoeveelheid (*tieban*), en van vijf en dertig gulden recepis per kati voor het meerdere (*siram*), hetwelk verstrekt kan worden ingevolge art. 10 van voorschreven bepalingen. Anders handelende, zullen de pachters of hunne zaakgelastigden en even zoo de onderpachters, kithouders of slijters, die de benoodigde amfioen langs eenen anderen weg, dan van den pachter bekomen, beschouwd worden als zich te hebben schuldig gemaakt aan sluikhandel, en op zich zien toegepast de poenaliteit vastgesteld bij art. 25.

Ten aanzien der gezagvoerders met wier schepen of vaartuigen amfioen is aangebragt zonder daarvan aangifte te hebben gedaan, of van wier boord amfioen zonder vergunning is ontlost, verkocht, afgegeven, verruild, overgescheept of ingevoerd zal nogtans in stand blijven de poenaliteit tegen zoodanige overtredingen, uitgevaardigd bij art. 18 der Publikatie van 8 December 1841 (Staatsblad n°. 42).

Art. 8. De onderpachters, die van den pachter het regt tot den uitsluitenden verkoop van amfioen in zeker bepaald distrikt of onderdistrikt bij kontract verkrijgen, zullen gehouden zijn bij de deswege te maken notariële of onderhandsche overeenkomst, naauwkeurig te omschrijven, de démarcatie linie of limietkring van zoodanig distrikt of onderdistrikt, gelijk die door de autoriteit, ingevolge art. 2 zal zijn bepaald geworden.

Art. 9. Het is aan ieder zonder onderscheid verboden, om amfioen, van welke soort en benaming die wezen moge, en dus ook amfioen-schillen, taai-amfioen, mingsirie of roet, al is dezelve ook op eene geoorloofde en wettige wijze verkregen, te verkoopen, tenzij daartoe volgens de in dit Reglement voorkomende bepalingen, bevoegd en geregtigd zijnde; zullende

de zoodanigen, die bevonden worden in contraventie met deze bepalingen te handelen, vervallen in de boete bij art. 25 vastgesteld.

Art. 10. Op de partikuliere bazaars zal van wege den amfioenpachter alleen, en dus met uitsluiting van alle andere personen, amfioen bereid en verkocht mogen worden, mits aan de eigenaren of potia's van die bazaars uitkeerende zoodanige sommen, als voor elken partikulieren bazaar tot dat einde zijn vastgesteld bij resolutie der Hooge Regering van 30 October 1834 n°. 2, tenzij de belanghebbende eigenaren of potia's zich te dezen opzigte mogten willen houden aan de vroeger gevolgde bepaling, in welk geval voor de zoodanigen bij dezen worden hersteld, art. 21 van het reglement en tarief voor de bazaars, gearresteerd bij besluit van 17 November 1829 n°. 1 (Staatsblad n°. 111), en art. 8 der voor het jaar 1834 gearresteerde voorwaarden voor de amfioen-pacht (Staatsblad 1833 n°. 74), — ten ware met gemelde eigenaren of potia's daaromtrent bij wijze van uitkoop of anderzins mogt zijn overeengekomen; zullen de eigenaars en pota's of huurders der bazaars den pachter in geen geval hinderlijk mogen zijn of beletten op de bazaars amfioen te verkoopen, op verbeurte eener boete van vijf en twintig tot vijf honderd gulden, naar gelang van omstandigheden.

Art. 11. Alle ongeprepareerde amfioen, in welke hoeveelheid ook, en alle geprepareerde amfioen, waaronder mede begrepen zijn amfioen-schillen, taai-amfioen, mingsirie of roet, welke in grootere hoeveelheid dan van twee thail door de verbruikers van het eene onderpacht-distrikt naar het andere vervoerd wordt, zal op verbeurte eener boete van drie duizend gulden of minder, naar omstandigheden, vergezeld moeten zijn van eenen pas door den pachter, dienst zaakgelastigden of den onderpachter, dien zulks aangaat, te verleenen en door den officier van policie afgeteekend.

Bij aankomst van de amfioen ter bestemde plaatse, zal die pas behooren te worden overgegeven aan den aldaar aanwezigen officier van politie, om door dezen almede te worden afgeteekend, en bij het einde van iedere maand te worden teruggezonden aan het plaatselijk bestuur, hetwelk den pas aan den pachter zal doen toekomen.

In gelijkervoege zullen de pachters, derzelver zaakgelastigden of onderpachters en kithouders, die de voor hun distrikt benoodigde amfioen van de eene plaats naar de andere wenschen over te brengen, verpligt zijn zich van een pas bij het plaatselijk bestuur te voorzien, dewelke voor zoo veel aangaat de zaakgelastigden, onder-pachters of kithouders, ook nog door den pachter zal moeten zijn geteekend.

De opvolging van het bepaalde bij dit art. behoeft echter, in geval belanghebbenden zulks niet verlangen, niet gevorderd te worden van zoodanige onderpachters of kithouders, die in hun pacht-distrikt meer dan eene verkoopplaats hebben en in het belang van het debiet kleine hoeveelheden geprepareerde amfioen van de eene dier verkoopplaatsen naar de andere overbrengen, en de behoefte van twee dagen niet te boven gaan, — zijnde zulks mede van toepassing in geval dat pachters het middel zelve exploiteren en de kitten dagelijks van de benoodigde amfioen moeten voorzien.

Overigens zal met de bovenbedoelde passen moeten worden gehandeld, zoo als hierboven is omgeschreven, een en ander op verbeurte derzelfde boete als daarbij is bepaald.

De in deze bedoelde passen zullen slechts voor acht dagen geldig zijn.

Art. 12. Alle geprepareerde en ongeprepareerde amfioen, in welke hoeveelheid ook, waaronder mede begrepen worden amfioenschillen, taai-amfioen, mingsirie of roet, die in het bezit van een ander, dan den pachter of deszelfs zaakgelastigde, onder-pachter, dan wel andere tot den verkoop van amfioen in het klein geregtigde personen gevonden wordt, en niet is gekocht bij den pachter van het pacht-distrikt over het loopende pachttijdvak, of van zijne onderpachters of kithouders, zal worden verbeurd verklaard; gelijk ook alle amfioen, die de pachters, onder-pachters of kithouders van verschillende distrikten en onderdistrikten aan elkander mogten afstaan of toezenden; een en ander onder verbeurte, bovendien, van de boete hieronder bij art. 25 bepaald; wordende hierbij ten allen overvloede verklaard, dat onder de woorden distrikten en onderdistrikten, zoowel in dit art. als in art. 11 bedoeld, mede moeten begrepen worden zoodanige onderdeelen van de pacht, welke door den pachter, die een geheel pacht-distrikt, zoo als dit door het Gouvernement is opgeveild, heeft aangeslagen, aan anderen in onderpacht zijn afgestaan; zijnde zulks evenwel niet van toepassing op de verschillende verkoopplaatsen of kitten, welke tot een en hetzelfde afgestane onderdeel behooren.

Dezelfde boete zal ook worden opgelegd aan alle personen, welke, ofschoon niet direktelijk in het bezit der bovenbedoelde amfioen bevonden, evenwel erkend worden als eigenaren of vervoerders van de vervoerde of onwettig bezeten amfioen, dan wel als lastgevers tot vervoeren of in bezit nemen, of ook tot het koopen en verkoopen van de aangehaalde amfioen.

Eindelijk zal dezelfde boete ook moeten worden toegepast op de zoodanigen, die erkend zullen worden, als dadelijk belanghebbende deelgenooten of als strafwaardige medepligtigen bij het verhelen of verbergen, koopen en verkoopen, invoeren of vervoeren, van alle onwettig bezeten en achterhaalde amfioen.

Art. 13. Ten overvloede wordt verklaard, dat de bij voorgaand art. gemaakte bepalingen, niet van toepassing zijn op de amfioen, welke door of van wege het Gouvernement aan de werkers bij de vogelnestklippen verstrekt wordt, en waarvan de hoeveelheid, bij iedere verstrekking, door de betrokken plaatselijke autoriteit aan den pachter zal worden opgegeven.

Art. 14. Alle taai-amfioen, amfioenschillen, en zoogenaamde mingsirie of roet van gerookte amfioen, in het bezit van een ander dan van den pachter van het loopende pachttijdvak, zijne onder-pachters of kithouders gevonden wordende, en niet afkomstig zijnde van wettig verkregen amfioen, zal worden verbeurd verklaard, en den bezitter bovendien worden opgelegd eene boete van een duizend gulden of minder naar omstandigheden.

Art. 15. De kampongs- of dessa's-hoofden en wijkmeesters zijn gehouden, elk in de zijnen, te waken tegen den smokkelhandel in amfioen, en zorgvuldig toe te zien, dat in of bij hunne kampongs of dessa's geene onwettige verkoopplaats van amfioen, onder welke benaming ook, gehouden worde. Dit echter geschiedende, zijn zij verpligt den schuldige in versekerde bewaring te nemen, en daarvan dadelijk aan het plaatselijk bestuur kennis te geven, op verbeurte eener boete van drie honderd gulden of minder, naar omstandigheden, met of zonder ontslag uit hunne bediening, voor zoo verre niet blijkt dat zij deelgenooten zijn aan het begane feit, — zullende zij in het tegenovergestelde geval, overeenkomstig de bij dit Reglement voorkomende bepalingen, even gelijk alle andere overtreders beschouwd en gestraft worden.

Art. 16. De kampongs- of dessa's-hoofden en wijkmeesters zullen ook verpligt zijn, den pachter en zijne zaakgelastigden, of wel zijne onderpachters, kit- of verkoop-plaatshouders, van wachten te voorzien, tot het vervoeren hunner gelden en amfioenen; de pachters of onderpachters zullen de personen, die hun ten deze diensten bewijzen, daarvoor eene billijke belooning betalen, ter beoordeeling van de eerste plaatselijke autoriteit, in geval van verschil tusschen partijen.

De gemelde hoofden zijn ook nog verpligt om de regten der zaakgelastigden van den pachter, of deszelfs onderpachters, kit- of waronghouders, binnen derzelver jurisdictie op alle mogelijke en krachtdadige wijze te beschermen, en des noods hunne personen te verdedigen.

Art. 17. De plaatselijke autoriteiten zijn op hunne verantwoordelijkheid gehouden en verpligt, om met alle kiem te waken voor de rigtige handhaving der verordeningen, bij de twee voorgaande artikels bevolen.

Art. 18. Alle aangehaalde en, volgens de bij dit Reglement gemaakte bepalingen, verbeurd verklaarde amfioen, zal voor rekening en ten behoeve van het Gouvernement worden overgenomen; de ruwe of ongeprepareerde tegen betaling van vijf en twintig gulden recepis het kati, en de geprepareerde tegen betaling van vier gulden recepis de thail, mits van goede hoedanigheid zijnde; — zullende die prijzen voor inferieure amfioenen, in evenredigheid worden verminderd en wel bij taxatie door deskundigen.

Art. 19. Alle aangehaalde amfioen, waarvan de eigenaren niet bekend zijn, en welke na onderzoek, zal zijn gebleken

niet tot den voorraad, hetzij van het Gouvernement, hetzij van den pachter, of zijne onderpachters, verkoopplaats- of kithouders te behooren, zal na verloop van veertien dagen, als aan den lande vervallen goed, door de Residenten worden ingenomen en dadelijk daarna het bedrag daarvan in geldswaarde, berekend tegen den bij voorgaand art. gestelden prijs, tusschen de belanghebbenden worden verdeeld, overeenkomstig het voorgeschrevene bij art. 29.

Art. 20. De pachters, derzelver zaakgelastigden of onderpachters, verkoopplaats- en kithouders zijn verpligt om bij het einde van hunnen pachttijd, uiterlijk vóór 3 Januarij daaraanvolgende, aan hunne opvolgers en aan het betrokken plaatselijk bestuur opgave te doen van alle door hen overgehouden geprepareerde en ongeprepareerde amfioenen, taai-amfioenen, amfioen-schillen, en de zoogenaamde mingsirie of roet van gerookte amfioenen, mitsgaders van alle de gereedschappen die zij tot bereiden van amfioen gebezigd hebben; wanneer deze opgave niet bij tijds of niet naar waarheid gedaan wordt, zullen de gemelde personen geacht worden te zijn in onwettig bezit van amfioen, taai-amfioen ens. en mitsdien op hen, dadelijk van volle toepassing zijn het bepaalde bij art. 12 en 14 van dit Reglement.

Art. 21. De door de pachters, of hunne zaakgelastigden, zoomede door de onderpachters of mindere deelhebbers in de pacht, bij expiratie van den pacht-termijn overgehouden ruwe amfioen, zal door het Gouvernement van hen worden overgenomen, tegen den prijs van vier en dertig guiden recepis het kati, voor zoo verre dat restant niet meer bedraagt dan een vierde van het aantal kati's, dat maandelijks aan den pachter verstrekt wordt; zullende in geval de overgehouden hoeveelheid meer bedraagt, voor ieder kati van dat meerdere slechts de helft van evengemelden prijs of zeventien guiden recepis het kati voldaan worden.

Voor de geprepareerde amfioen zal bij overname door het Gouvernement, aan de betrokken pachters worden betaald vier guiden recepis per thail.

In geval van inferieure hoedanigheid, zal de reductie, welke de evengemelde prijzen behooren te ondergaan, door deskundigen, door de plaatselijke autoriteiten en belanghebbenden te benoemen, worden geregeld.

De overgehouden taai-amfioen, amfioenschillen en de mingsirie zullen op last der plaatselijke autoriteit, ten overstaan eener kommissie, vernietigd worden, in voege als zulks bij art. 22 is bepaald.

Art. 22. De door het Gouvernement overgenomen, aangehaalde en verbeurd verklaarde, en de door de aftredende pachters, onderpachters, verkoopplaats-, of kithouders overgehouden amfioen, hetzij ruwe of geprepareerde, zal bij 's lands pakhuizen worden ingenomen, om op de gewone wijze voor de behoefte der konsumtie, aan de pachters tegen den bij art. 7 bepaalden prijs, in mindering der gekontrakteerde hoeveelheid te worden verstrekt, mits van goede hoedanigheid bevonden wordende; — in welk geval ten aanzien van de geprepareerde amfioen wordt bepaald, dat van overgehouden opium zeven en een halve thail, en van aangehaalde en verbeurd verklaarde opium, tien thail zullen worden berekend gelijk te staan aan één kati ruwe amfioen, terwijl in geval van inferieure hoedanigheid, die evenredigheid, alsmede de evenredige waarde der ruwe amfioen, door eene tot dat einde, van wege de plaatselijke autoriteit te benoemen kommissie van deskundigen, op zoo veel minder zal worden gesteld, als bevonden zal worden te behooren.

Niettemin zal in beide gevallen de te verstrekken ruwe of geprepareerde amfioen van minder deugdzame hoedanigheid niet worden berekend naar het gewigt, maar naar de daarvoor door de kommissie bepaald wordende waarde, in de rede tot den vastgestelden prijs, van honderd guiden per kati, zoo dat een pikol amfioen, welke slechts 75 procent waardig is, den pachter zal worden in rekening gebragt voor 75 kati's.

Bijaldien echter de pachter mogt weigeren dusdanige amfioen te ontvangen, uithoofde van bederf of andere oorzaken, die het debiet daarvan onmogelijk maken, zal dezelve ten overstaan van eene door de plaatselijke autoriteit te benoemen kommissie worden onbruikbaar gemaakt en verbrand of in zee geworpen.

Alle kleine hoeveelheden aangehaalde amfioen of gereedschappen, niet meer dan tien guiden waarde hebbende, zullen aan den tijdelijken pachter voor niet worden afgegeven.

De aangehaalde taai-amfioen, amfioen-schillen of preparaten zullen vernietigd moeten worden.

Art. 23. Het Gouvernement behoudt zich voor om over de geprepareerde amfioen, bij het voorgaande art. bedoeld, ook anders te beschikken, wanneer zulks in denzelfs belang geraden mogt voorkomen.

Art. 24. Het is zoo wel aan de pachters of hunne zaakgelastigden, als aan de onderpachters, kit- of verkoopplaatshouders, verboden, om de door hen verkocht wordende amfioen, op welke wijze ook, te vervalschen of te vermengen; zullende diegenen, welke bevonden worden in strijd met deze bepalingen te handelen, vervallen in eene boete, welke in geen geval minder dan honderd guiden bedragen zal, en tot twee duizend guiden kan worden gesteld; terwijl bovendien de vermengde of vervalschte amfioen verbeurd verklaard en op de bij art. 22 bedoelde wijze vernietigd zal worden.

Alle overtredingen der bij dit reglement gemaakte bepalingen, waarop bij de hierboven vermelde artikelen geene bijzondere poenaliteit is vastgesteld, of waarbij tot dit art. wordt overgewezen, zullen naar gelang van omstandigheden, ter beoordeeling des regters, worden gestraft met eene boete, welke niet minder dan duizend guiden zal bedragen, en gesteld kan worden tot tien duizend guiden voor elke ingesloten of van sluikers ingekochte hoeveelheid amfioen van honderd kati's of minder; terwijl voor het meerdere dan honderd kati's, de boete zal bedragen honderd guiden per kati.

Art. 26. Met afwijking in zoo verre van art. 35 en 37 van het algemeen reglement op de verpachting en administratie van 's lands middelen (Staatsblad 1838 n°. 37), wordt bepaald, dat de als lijfdwang op te leggen dwang- of ketting-arbeid, voor langer dan drie maanden, zal worden ondergaan op Java ter plaatse door het Gouvernement te bepalen.

Art. 27. Op degenen, die zich bij herhaling schuldig maken aan eenige overtreding der in dit reglement voorkomende bepalingen, bedreigd met poenaliteit bij art. 25 vastgesteld, zal steeds de hoogste boete moeten worden toegepast.

Art. 28. De pachters, hunne zaakgelastigden, de onderpachters, verkoopplaats- en kithouders, zoomede allen, die in de amfioenpacht betrokken zijn, zullen voor het overige zich moeten gedragen naar het algemeen reglement op de verpachting en administratie van 's lands middelen voor zoo verre hetzelve op de onderwerpelijke pacht van toepassing is; — wordende overigens dat reglement hierbij speciaal van kracht en toepassing verklaard, met betrekking tot het opsporen, het doen constateren, en het beboeten der overtredingen van de hierboven vermelde bepalingen op de amfioenpacht.

Art. 29. Het bedrag der aangehaalde en verbeurd verklaarde amfioen, en van de deswege verbeurde boete zal dadelijk nadat de vonnissen kracht van gewijsde zullen hebben erlangd, of nadat de bij art. 19 bedoelde verbeurd verklaring zal zijn uitgesproken, worden verdeeld als volgt;

A. Wanneer de aanhaling is geschied door tusschenkomst van de politie of van den pachter, en van de recherche daarbij niet betrokken, is:
   1/12 voor den jaksa of inlandschen officier van justitie.
   2/6 voor den pachter.
   2/6 voor den aanbrenger en aanhaler.
   1/6 aan de gezamenlijke politie-dienaren.
   1/12 ter beschikking van den lande.

B. Wanneer de aanhaling heeft plaats gevonden door tusschenkomst van de ambtenaren der recherche, is:
   1/12 voor den jaksa of inlandschen officier van justitie.
   1/6 voor den pachter.
   2/6 voor den aanbrenger en aanhaler.

1/6 voor den controleur, of ter plaatse waar die niet gevestigd zijn, den commies-ontvanger.
1/6 aan de gezamenlijke recherche-bedienden, en
1/12 ter beschikking van den lande.

Art. 30. De schepen en vaartuigen, door middel van welke in overtreding der in dit reglement voorkomende bepalingen en verordeningen is gehandeld, zullen verbonden en executabel kunnen worden verklaard voor de betaling der opgelegde boete en de kosten der regtelijke vervolging.

Art. 31. Ter aanwakkering van den ijver en de waakzaamheid van de zoodanigen, welke bij eene aanhaling van amfioen waarbij tevens de overtreders ontdekt of in verzekerde bewaring genomen zijn, hetzij als aanbrengers, hetzij als aanhalers geageerd hebben, wordt bepaald dat de betrokken autoriteiten zich als gemagtigd kunnen beschouwen, om al dadelijk en in afwachting van den loop welke de ter zake in te stellen geregtelijke vervolging hebben zal, aan genoemde aanhalers en aanbrengers uit te keeren het ingevolge artikel 29 hun competerende aandeel in drie vierde gedeelte van het approximatief geldswaardig bedrag der aangehaalde amfioen, en zulks ter nadere verrekening met hetgeen bij finalen afloop der zaak blijken zal, aan hen te moeten worden uitbetaald; zullende zoodanige voorloopige uitgaven bij de respektive kassen steeds onder het hoofd: »Diverse debiteuren en krediteuren" behooren te worden afgeschreven.

Ook in dit reglement zijn later slechts zeer geringe wijzigingen gemaakt. In 1848 werden er de volgende veranderingen in gebragt:

a. Dat de prijs van de siram-opium bedoeld bij art. 7 van het reglement, werd gesteld op *f* 25 het kati.

b. Dat pachters, die het middel voor meer dan een distrikt hebben aangeslagen, de amfioen, welke zij van de vastgestelde hoeveelheid tiban in het een of ander door hen in pacht bezeten distrikt overhouden, zullen vermogen te bezigen voor de behoeften van een ander door hen aangeslagen distrikt, voor hetwelk de hoeveelheid tiban, vermeerderd met de siram, niet voldoende mogt zijn voor het verbruik, mits de vervoer van zoodanige opium geschiede onmiddellijk uit 's lands pakhuizen te Samarang of Soerabaja, en voorzien van de vereischte passen; zullende echter voor die distrikten, waar de hoeveelheid tiban niet wordt verbruikt, geen siram hoegenaamd worden verstrekt.

In het jaar 1849 werd het art. 11 van het reglement vervangen door de volgende redaktie:

„De pachters of hunne zaakgelastigden, zoomede de onderpachters en kithouders, de voor hun distrikt, onderdistrikt en verder onderdeel benoodigde amfioen van de eene plaats naar de andere wenschende over te brengen, zullen, op verbeurte eener boete van *f* 3000.00 of minder, naar gelang van omstandigheden, zich bij het plaatselijk bestuur behooren te voorzien van een pas, welke, voor zoo veel aangaat de zaakgelastigden, onderpachters en kithouders, ook door den pachter zal moeten geteekend zijn.

„De opvolging van het bepaalde bij dit artikel behoeft echter, in geval belanghebbenden zulks niet verlangen, niet gevorderd te worden van zoodanige onderpachters of kithouders, die binnen hunne grenzen meer dan ééne verkoopplaats hebben, en, in het belang van het debiet, kleine hoeveelheden geprepareerde amfioen, de behoefte van twee dagen niet te bovengaande, van de eene verkoopplaats naar de andere overbrengen; zijnde zulks mede van toepassing in het geval, dat pachters het middel zelf exploiteren en de kitten dagelijks van de benoodigde amfioen moeten voorzien.

„Bij aankomst van de amfioen ter bestemder plaatse, zal de pas behooren te worden overgegeven aan den aldaar aanwezigen officier van politie, om door dezen afgeteekend en bij het einde van elke maand teruggezonden te worden aan het plaatselijk bestuur, hetwelk de pas aan den pachter zal doen toekomen.

„De in deze bedoelde passen zullen slechts geldig zijn voor acht dagen."

Zoo hebben wij een historisch overzigt gegeven van de amfioenpacht op Java, en tevens uitvoerig uiteengezet, op welk stelsel zij tegenwoordig op dat eiland rust.

Ook buiten Java, op die eilanden waar het Nederlandsch gezag is gevestigd, heeft het Gouvernement inkomsten van de verpachting van het regt tot het verkoopen van opium. 't Zou ons echter te uitvoerig doen worden, indien wij op dezelfde wijze ook die pachtstelsels wilden beschrijven. Genoeg zij het hier aan te teekenen, dat ze grootendeels van hetzelfde beginsel uitgaan en op dezelfde wijze werken, als tegenwoordig op Java, en dat de opbrengst dier verpachtingen, over de jaren 1848, 1849 en 1850, is als volgt:

	1848.	1849.	1850.
Amboina	12,600	14,340	14,520
Ternite	7,930	7,930	9,880
Menado	11,415	8,480	11,640
Timor	3,120	3,300	3,240
Makassar	31,880	34,200	40,000
Zuid en Oostkust van Bornio	11,200	14,880	11,280
Pontianak	35,300	35,300	35,320
Sambas	36,000	36,000	36,000
Riouw	67,560	55,200	72,060
Bangka	60,100	63,010	63,010
Sumatra's Westkust	193,800	203,520	203,520
Benkoelen	21,060	21,120	21,240
Palembang	25,200	29,760	29,760
Totaal	517,165	527,040	551,474

De opiumpacht te Singapoera.

Het Nederlandsche Gouvernement is niet het eenige, dat opium verkoopt aan de inboorlingen van den Indischen archipel. In onderscheiden rijken van inlandsche vorsten, waar de invloed van ons gezag nog niet is doorgedrongen, maken dezen mede de amfioen tot een bron hunner inkomsten. De vorst, die het eiland Lombok bestuurt, is waarschijnlijk de eenige, die nu een jaar of zes geleden het gebruik van opium in zijne staten finaal heeft verboden. Zijn voorbeeld is door geen enkel ander Gouvernement opgevolgd, zelfs niet door het Nederlandsche, zelfs niet door het Engelsche, dat anders, en in vele opzigten te regt, op eenen liberalen geest en philanthropische rigting boogt. Maar, wat de opium betreft, schijnt die philanthropie van Engeland op de gouddorst schipbreuk te lijden. Wij herinneren u China; wij wijzen u op Singapoera.

In Singapoera mag geen opium in kleiner hoeveelheid dan een kist ver-

kocht worden, en mag zij tevens niet door de inviduën als tjandoe gebruikt worden, tenzij zij vooraf door de handen is gegaan van den persoon, aan wien door het Gouvernement het monopolie is afgestaan, en die daarom den oorspronkelijken prijs van de opium met eene aanzienlijke som verhoogt. Die persoon wordt „the opium farmer" of „de opiumpachter" genaamd. Hij pacht van het Engelsche Gouvernement het uitsluitend regt, om het heulsap in het klein te slijten, waarvoor hij maandelijks eene aanzienlijke som betaalt. Hier bestaat dus hetzelfde stelsel, dat voor 1827 op Java heerschte. De opium wordt niet door het Gouvernement geleverd; de handel in opium is vrij; alleen het slijten van opium in eene hoeveelheid van minder dan één kist is een door het Gouvernement verpacht monopolie.

In 1820, dus reeds dadelijk of althans kort na de stichting van Singapoera, werd er de pacht ingesteld. In 1830 werden de bepalingen omtrent de opiumpacht afgekondigd, die thans nog in werking zijn. Wij zullen er den voornamen inhoud van mededeelen.

Het uitsluitend regt van opium te bereiden (tjandoe te maken), en opium in kleiner hoeveelheden dan één kist te slijten, wordt aan zulk een persoon of zulke personen afgestaan, als de Gouverneur in rade daartoe aanwijst, op zekere voorwaarden, die bij publieke veiling of door bijzondere overeenkomsten worden bepaald.

Niemand, behalve de persoon of personen daartoe door het Gouvernement geregtigd of hunne wettig daartoe geautoriseerde bedienden, mag opium bereiden, of opium elders bereid invoeren, of opium, niet door de daartoe geregtigde personen bereid, koopen of verkoopen. Op dit alles is geen straf bedreigd; maar, als eenige dus bereide opium in 't bezit van iemand wordt gevonden, waarvan niet kan bewezen worden, dat zij door den daartoe geregtigden pachter of agent van het Gouvernement is bereid en van hem gekocht, wordt zulk een persoon, wanneer hij schuldig verklaard wordt door twee magistraatspersonen, tot de volgende boeten en straffen verwezen; namelijk: voor de eerste overtreding 500 Sp. matten, voor elke volgende overtreding 1000 Sp. matten; welke boete, in geval van wanbetaling, veranderd wordt in gevangenisstraf en arbeid in de ijzers voor zes maanden in het eerste geval, voor twaalf maanden in het tweede, en voor twee jaren in alle volgende gevallen. De opium in de huizen of verblijven of op eenige andere wijze in het bezit van aldus veroordeelden gevonden, gelijk mede de gereedschappen om opium te bereiden, worden verbeurd verklaard.

Al wie bevonden wordt, opium te verkoopen in kleiner hoeveelheid dan van één kist, behalve die welke voor uitvoer bestemd is en waarover later gehandeld wordt, wordt, bij schuldig verklaring, tot dezelfde straffen veroordeeld. De invoer van onbereide opium, in minder hoeveelheid dan één kist, is verboden, onder verbeurte van tienmaal de waarde van de opium.

Het aantal opiumkitten wordt door den Gouverneur in rade bepaald.

Ze mogen dagelijks van 't opgaan der zon tot negen uur des avonds geopend zijn; op welk uur zij gesloten moeten zijn en geen opium meer verkocht mag worden, op eene boete van 100 Sp. matten.

Ieder persoon, die gevonden wordt, opium rookende, na negen uur, in eenig ander huis dan zijne eigen verblijfplaats, verbeurt eene boete van 100 Sp. matten, en de eigenaar van het huis eveneens.

Geen spel is in eenige opiumkit veroorloofd, op eene boete van 100 Sp. matten.

Niemand wordt, in eenige opiumkit, met eenige soort van wapenen of scherpe werktuigen toegelaten, en voor elke overtreding van dit verbod, kan de houder van de kit in eene boete geslagen worden van 100 Sp. matten.

Geen opium mag verkocht worden anders dan voor loopende munt.

Oproerige of twistzieke personen worden aan de politie uitgeleverd.

Alle personen, die opium willen verkoopen in geringer hoeveelheid dan van een kist, moeten ze overdragen aan den kooper in tegenwoordigheid van den kollekteur of zijn assistent, die eene vergunning afgeeft om ze in te schepen. Het overblijvende blijft in de handen van den kollekteur, tot andere vergunningen om te laden worden afgegeven. De strafbedreiging tegen de overtreding is eene boete van tien maal de waarde van de opium.

Geen opium mag aan boord van eenig vaartuig worden bereid, onder dezelfde strafbedreiging als aan den wal.

Geen opium mag aan boord van eenig vaartuig worden verkocht in minder hoeveelheid dan van een kist, onder dezelfde strafbedreiging als aan den wal. Dit verbod heeft echter geen betrekking op de uitdeeling van opium voor scheepsgebruik.

De kollekteur en zijne assistenten, en ieder persoon die het regt heeft om bereide en onbereide opium te verkoopen, heeft de vrijheid om zich aan boord van ieder vaartuig, in de haven van Prins-of-Walis-eiland, Singapoera en Malaka, of binnen 10 mijlen van de kust voor anker, te begeven, ten einde onderzoek te doen of er ongeoorloofde vervaardigde of verkochte opium, tegen de verbodsbepalingen, aan boord bevindt.

Niemand, dan zij die daartoe geregtigd zijn, mogen taai-tjandoe of uitschot van opium verkoopen, op dezelfde strafbedreiging als 't ongeoorloofd verkoopen van opium of tjandoe zelf.

Alle personen, die bij het slijten van opium in dienst zijn, ontvangen van den kollekteur een bewijs.

Ten gevolge dezer bepalingen moet alzoo het getal der kitten, waar de opium mag geschoven worden, door den Gouverneur in rade bepaald worden. In 1848 beperkte die bepaling dat getal in de stad Singapoera tot 45, en in den omtrek tot 6. Elke kit heeft een rood bord, dat de houder buiten de kit moet hangen, met het nommer dat hem de pachter heeft gegeven. Van daar dragen de kitten den naam van „papan mera" of „roode borden," en zijn zij onder dien naam onder alle inboorlingen bekend.

Ze zijn in alle rigtingen over het eiland verspreid; en waar slechts een aantal Chinezen bijeenwoont, daar hebt gij er ook een of meer. De pachter zou geen beter plan hebben kunnen uitdenken, om het gebruik van dit artikel uit te breiden, dan hij, door de wijze waarop opiumkitten mogen gehouden worden, gedaan heeft. Iemand, dien hij meestal vooraf reeds kent of die hem is aanbevolen, komt bij hem en zegt, dat hij een „papan mera" wil houden. Het wordt hem toegestaan en hij betaalt 50 cents voor het bord. Als het getal van 45 voltallig is, dan vraagt hij geen bord, maar hangt een mat voor den ingang van zijn huis in plaats van de deur, waardoor iedereen weet dat het een opiumkit is, terwijl het nog bovendien door een Chineesch opschrift is aangekondigd. Hij betaalt niets voor de vergunning, noch behoeft eenigen borgtogt te stellen; maar hij koopt eene zekere hoeveelheid tjandoe. Als de opiumkit in de stad is, en digt bij de plaats waar de Chinesche vervaardigers van de tjandoe wonen, dan betaalt hij iets minder dan 2 Sp. matten voor de thail tjandoe; op eenen eenigzins verwijderden afstand 1¾ Sp. mat; nog verder van de stad 1 Sp. mat 60 ct.; nog iets verder 1 Sp. mat 50 ct. Nimmer daalt de prijs tot 1 Sp. mat de thail. Den laagsten prijs betaalt een nachodah (kapitein) van een Chinesche jonk, die eene groote hoeveelheid in eens neemt, daar twee derde zijner equipage gewoonlijk opiumschuivers zijn. De houders van opiumkitten leveren de amfioen aan hunne accoutumés, voor slechts weinig boven den prijs dien zij zelve voor de tjandoe aan den pachter betalen. De opiumpachter ontvangt niets van den eigenaar van de opiumkit, en behoeft hem niets te betalen voor de bevordering van het gebruik van opium, behalve eene discomto van 8 pCt., die in sommige gevallen is geoorloofd. Ook de opiumrookers betalen niet meer dan zij zouden doen, indien ze de tjandoe onmiddellijk van den pachter kochten. Hoe kan de eigenaar van de opiumkit dan leven? Hoe kan hij zijne huur, soms 10 tot 15 Sp. matten 's maands, betalen? zijne vrouw en kinderen onderhouden en nog bovendien een of twee koelis in dienst hebben? Dat alles doet hij van het uitschot van de tjandoe. Wanneer dit extrakt van de opium gebruikt is, laat het een uitschot achter, uit houtskool, enpyreumatische olij, eenige zoutdeelen van de opium en een gedeelte van de niet gebruikte tjandoe bestaande. Een ons tjandoe geeft ongeveer een half ons van dit uitschot, „taai tinko" genaamd. Dit wordt door de armere klassen gebruikt en verzwolgen, die er slechts de helft van den prijs van de tjandoe voor betalen. Als het gerookt wordt laat het een ander uitschot, „samshingh" genaamd, achter; en dit wordt door hen gebruikt die nog armer zijn, ofschoon het eene zeer kleine hoeveelheid van het narcotische beginsel bevat; dit laatste wordt nimmer gerookt, omdat het geen rook kan voortbrengen, maar wordt ingezwolgen, en dat niet zelden met arak vermengd.

Wij hebben gezien, dat te Singapoera ten 9 ure 's avonds geen opium meer in de kitten mag geschoven worden. Men zou zich echter bedriegen, indien men meende dat dit gebod algemeen werd opgevolgd.

In sommige kitten zijn nog verschillende vertrekken, behalve het ééne, dat men van de straat binnenkomt. Is 't nu negen uur, en heeft de opium-rooker den toestand waarin hij verkeeren wil nog niet bereikt, dan begeeft hij zich eenvoudig naar een dier vertrekken, waar hij, op zijn gemak en zonder gestoord te worden, zijn genot voortzet. Bovendien is er gewoonlijk nog een ander vertrek, meestal op eene tweede verdieping, waar vrouwen gevonden worden, die meer of min met het etablissement in betrekking staan, soms echter ook vreemden, die in hare eigen woning geen verlof kunnen erlangen, om in rust de pijp te genieten. Ofschoon dit vertrek voor de gewone bezoekers van de opiumkitten gesloten is, wist Dr. LITTLE zich toch den toegang tot eene dier geheime kamers te verschaffen. 't Vertrek was groot, maar slecht verlicht, met matten bevloerd en van stoelen voorzien, en in 't midden stond een breed rustbed. Een tafel stond er bij, waarop thee en spijzen. Toen hij nader trad, zag hij eene vrouw op het rustbed zitten, de rug door kussens ondersteund, en om haar heen zaten twee Chinezen en een Maleijer. De vrouw was jong en schoon, ja uitstekend schoon, en rijk gekleed in de kleeding van het Hemelsche rijk. Zij zag er een weinig uit als een verleidende booze geest. De Maleijer, een rijke koopman van Pahang, lag naar haar toe gebogen en rookte zijn opium-pijp, terwijl de Chinesche jongelingen, achtingwaardige winkeliers, de hunnen vulden en hun beurt afwachtten. Zij zelve was sedert drie jaar aan het heulsap verslaafd, en rookte maandelijks voor 6 Sp. matten, die haar door den houder van de opiumkit wordt verschaft. Misschien vereenigde zij nog andere bedieningen met die van bij opium-orgien voor te zitten, want het is volstrekt niets ongewoons, dat, wanneer de opium hare uitwerking heeft, en de zinnen meer of min bedwelmd zijn, een dobbelspel wordt begonnen, daar de slagtoffers bij de hand zijn.

Het aantal opium-kitten, waar het heulsap wordt gebruikt, en die, ofschoon ze geen „papan mera" hebben, toch aan de mat en het Chinesche opschrift goed zijn te herkennen, overtreffen te Singapoera verre het getal, dat door het Gouvernement is toegestaan en aan de policie bekend is. Dr. LITTLE heeft *tachtig* kitten bezocht binnen de stad, terwijl het geoorloofde getal slechts *vijf-en-veertig* bedraagt. Het aantal in het binnenland kan hij niet opgeven, maar waar een dozijn Chinezen bij een woont, daar vindt men een kit.

De opium-pacht heeft aan het Engelsche Gouvernement, sedert 1822, maandelijks de volgende sommen opgebragt:

van	1822—23	maandelijks	1,615	Sp. matten.
„	1823—24	„	2,960	„
„	1824—25	„	1,925	„
„	1825—26	„	2,032	„
„	1826—27	„	2,050	„
„	1827—28	„	2,060	„
„	1828—29	„	2,720	„
„	1829—30	„	2,060	„

van	1830—31	maandelijks	3,270	Sp. matten.
„	1831—32	„	2,960	„
„	1832—33	„	3,440	„
„	1833—34	„	4,000	„
„	1834—35	„	5,060	„
„	1835—36	„	4,800	„
„	1836—37	„	4,570	„
„	1837—38	„	4,570	„
„	1838—39	„	4,680	„
„	1839—40	„	4,050	„
„	1840—41	„	5,440	„
„	1841—42	„	6,250	„
„	1842—43	„	6,347	„
„	1843—44	„	1,99045	„
„	1844—45	„	8,990.45	„
„	1845—46	„	8,991.35	„
„	1846—47	„	7,500	„

Volgens eene berekening van Dr. LITTLE zijn er dagelijks 15,000 opischuivers te Singapoera, die ieder voor eene waarde 2 Sp. matten 31 cts. 's maands gebruiken. Dit zou een op de $4^{65}/_{100}$ van de geheele bevolking geven; of, wanneer men zich alleen tot de Chinesche bevolking bepaalt, die de voornaamste verbruikers zijn, één van de drie, en alleen tot de volwassenen onder hen iets meer aan een van de twee. Op deze berekening zullen wij later terugkomen, wanneer wij in een volgend hoofdstuk onderzoeken, welke naar 't ons voorkomt de middelen zijn, die op Java kunnen worden aangewend, om het opiumschuiven der bevolking te keer te gaan.

(Wordt vervolgd.)

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Proeve van een ontwerp van wet op het beleid der regering van Nederlandsch Indië met eene daarbij behoorende memorie van toelichting; door Mr. A. A. VAN VLOTEN. Tweede herziene uitgaaf. Amsterdam 1851.

Het kan ons voornemen niet zijn, om deze „proeve" in al hare bijzonderheden te onderzoeken en ons oordeel daarover uit te brengen. Immers wij zouden dan zelve een „ontwerp van wet op het beleid der regering van Nederlandsch Indië" moeten leveren, en daartoe gevoelen wij voor het tegenwoordige geene roeping. Bovendien is dit boekske reeds sedert twee jaren aan onze lezers bekend, want wij kondigen daarvan thans den tweeden druk aan, waarvan de heer VAN VLOTEN zelf ons in zijne voorrede berigt, dat er geene noemenswaardige veranderingen ingebragt zijn. „Ik ben dankbaar „zegt hij" voor de teregtwijzingen in vlugschriften en dagbladen gegeven, waarvan deze tweede uitgave de blijken zal dragen; en indien ik, in de meeste opzigten, bij mijne gevoelens ben blijven volharden, zoo is dit steeds uit overtuiging, niet uit ingenomenheid met eigen denkbeelden geweest. Veel licht is over het behandelde onderwerp verspreid door de heeren L. VAN VLIET, Mr. R. W. J. BAKE en J. MUNICH (in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*), doch vooral door den heer P. VAN SWIETEN. — Mijne poging in deze tweede uitgave is nog meer dan in de eerste geweest, om in het ontwerp niet dan beginselen op te nemen; dit is het eenige middel om tot afdoening te geraken. Eene menigte zaken zijn nimmer tot stand gekomen, uithoofde men in eens wilde daarstellen, hetgeen veilig aan latere regeling kan worden overgelaten. Ofschoon geenzins een ijveraar der historische school, houde ik het er evenwel voor, dat, in de tijden die wij beleven, men maar al te veel dogmatisch te werk is gegaan. — Ik heb uit deze tweede uitgave gelaten, al wat, ten regte of ten onregte, werd geacht op bijzondere personen te doelen; de menschen gaan voorbij, de zaken blijven, en tot deze laatste heb ik mij uitsluitend bepaald. De beoordeeling van het in Mei dezes jaars afgetreden bestuur behoort thans tot de geschiedenis; en hoe streng die beoordeeling ook moge uitvallen, zoo moet kalme onpartijdigheid de pen des geschiedschrijvers bestieren, en deze onpartijdigheid is slechts een gewrocht des tijds."

Wij zijn thans reeds in 't bezit van *vier* ontwerpen van wet op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. Behalve dat, 't welk wij thans

aankondigen, is ons bekend de arbeid van den heer P. VAN SWIETEN, van den heer Mr. R. W. J. C. BAKE en het onlangs aan de kamer ingediend ontwerp van den Minister van Koloniën. Met geen van allen kunnen wij ons onvoorwaardelijk vereenigen; maar, ofschoon wij ons oordeel op eene andere plaats meer gemotiveerd hopen uit te spreken, dit mogen wij zeggen, dat wij wel wenschten, dat de heer PAHUD meer gebruik had gemaakt van het licht, dat de heeren VAN VLOTEN, VAN SWIETEN en BAKE voor hem hebben ontstoken. Of zou hij dezen ook rangschikken onder degenen waarvan hij onlangs in de kamer zeide: „Wanneer men alles leest en onderzoekt, wat in den laatsten tijd over Indische aangelegenheden is geschreven en van daar is medegedeeld, en die geschriften wel analijseert, dan bespeurt men, dat niet zoo zeer de ware belangen van Nederland of de koloniën als speciale oogmerken de drijfveer van menig schrijver is geweest; en zoo het al in die gevallen niet op den voorgrond staat, zal men dan toch veelal zien, dat het meer te doen is geweest om personen dan om de zaak." 't Spreekt van zelf, dat iemand die zoo bevooroordeeld is, niet veel nut kan hebben van de voorlichting van anderen. Wij willen thans niet herhalen 't geen wij den Minister over het ongepaste van zulk eene geheel uit de lucht gegrepen, en om hare algemeenheid niet bewijsbare, veroordeeling in de kamer zelve hebben toegevoegd. Wij willen nu alleen wijzen op het betreurenswaardige van het vooroordeel, omdat daardoor de publieke zaak wordt benadeeld. Zonder dat vooroordeel, had de heer PAHUD van het geschrift, dat wij thans aankondigen, ten minste eenige notitie genomen, en zou zijn ontwerp van wet niet weinig in waarde gewonnen hebben. Thans heeft hij bij niemand ter schole gegaan, van niemand geleerd, niemand gehoord — maar zijn ontwerp draagt er dan ook de sporen van. 't Is geheel het thans bestaande, bij Koninklijk besluit ingevoerde, reglement van 1836, waarin slechts zooveel veranderingen gebragt zijn, als de veranderde tijdsomstandigheden, maar vooral de gewijzigde grondwet hoogst noodzakelijk maken.

Reeds uit dit weinige blijkt, dat wij den arbeid van den heer VAN VLOTEN op hooge waarde schatten. En mogen wij al in enkele onderdeelen met hem van meening verschillen, vele hoofdpunten, die beginselen raken, zijn door hem behandeld, waaraan wij onmiddellijk onze stem geven. Wij behoeven dit te minder in bijzonderheden aan te wijzen, omdat de lezers van dit Tijdschrift met onze inzigten bekend zijn, en bij de lezing van de brochure van den heer VAN VLOTEN zelve kunnen nagaan, in welk opzigt wij met hem overeenkomen of van hem verschillen. 't Gewigtigste daarvan is wel onze overtuiging der noodzakelijkheid van vrijheid van drukpers in Indië. Ook na 't geen de heer VAN VLOTEN omtrent het niet bestaan der behoefte dier vrijheid in Indië gezegd heeft; of liever juist door hetgeen hij daarover schreef, en vooral door de konsekwente behandeling van het onderwerp door den Minister van Koloniën in zijne wet, zijn wij te meer bevestigd in onze meening, dat onze inzigten daaromtrent de eenige ware zijn. Maar daar wij het voornemen hebben over deze hoogstgewig-

tige aangelegenheid eene afzonderlijke brochure uit te geven, kunnen wij ons thans van eene nadere beschouwing geheel onthouden.

In de voorrede komen eenige woorden voor, die wij ons gedrongen gevoelen af te schrijven. „Men wane niet, dat een nieuw beleid op de regering in Nederlandsch Indië, *op zich zelf genomen*, eenige verbetering zal aanbrengen. Zoo min als onze tegenwoordige grondwet dit voor Nederland heeft gedaan, zal zulks voor Indië het geval zijn. Het is slechts eene meer zuivere bepaling van het punt van afvaren; indien de geest het levenlooze ligchaam niet bezielt, is er nog niets gedaan. Meer veerkracht bij de natie, minder vrees om den waren toestand van zaken onder de oogen te zien, dit alles is noodig, om van Nederlandsch Indië te maken, wat het voor Nederland kan en moet worden. Dat men gedurig zijnen blik vestige op het onheilvolle verschijnsel eener metropolis, wiens jaarlijksch budget zoodanig van de opbrengst harer overzeesche bezitting is afhankelijk geworden, dat eene daling der produkten dadelijk het raderwerk verlamt. De verhouding van Spanje tot Cuba (zijnde, voor zoo ver mij bekend is, het eiland Cuba, benevens Nederlandsch Indië, de eenige overzeesche bezittingen, die regtstreeks het financiewezen der moederstaten ondersteunen) is te dien opzigte oneindig beter; maar wat hiervan ook zijn moge, die toestand kan niet blijven voortduren; vroeg of laat moet Nederland er onder bezwijken. Men wende alle middelen aan, om het produktief vermogen van Java, door de ontwikkeling der welvaart aldaar, meer en meer te doen stijgen; daartoe zijn evenwel niet dienstig *suppletoire punten van instruktie*, zoo als het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië van Maart 1851, blz. 266 ons mededeelt. O neen, dit is juist gedeeltelijk de oorzaak, dat, ten gevolge van een overspannen stelsel van belastingen, Java door armoede en hongersnood is geteisterd geworden. Men bestede eenige der millioenen, die Indië jaarlijks afwerpt, tot verbetering der middelen van gemeenschap te water en te land; men verbetere het stelsel der zoogenaamde landrenten; men heffe alle hinderpalen op, die handel en nijverheid in den weg staan, — en de gezegende gevolgen zullen zich niet laten wachten."

Ziet dat zijn woorden van wijsheid, die wij wel wenschten, dat meer in praktijk werden gebragt. De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft, in haar adres van antwoord op de troonrede van 1851, deze beginselen gehuldigd, toen zij zeide: „Hoe levendiger wij beseffen, dat de bloei des vaderlands in het naauwste verband staat met den voorspoed der overzeesche bezittingen, met des te meer genoegen vernamen wij, dat een gewenschte rust in onze koloniën heerscht." De heer VAN VLOTEN zou ongetwijfeld zijne stem aan deze paragraaph gegeven hebben, en waarschijnlijk op de zelfde gronden als ik, bij die gelegenheid, in de volgende woorden heb uiteengezet. „De bloei des Vaderlands staat in het naauwste verband niet met de *batige saldo's* van Indië, maar met *den voorspoed* der overzeesche gewesten. De bloei des Vaderlands staat in het naauwste verband daarmede, dat de bron, waaruit die batige saldo's voortvloeijen, zich in

een goeden toestand bevinde, dat die bron sterk en krachtig worde, dat het haar welga. De kamer, die zoo iets zegt tot den Koning, zou niet ligt eene instruktie geven, zoo als vroeger is geschied (of het thans nog gebeurt is mij onbekend), eene instruktie, dat het de eerste pligt van den Gouverneur-Generaal behoort te zijn, de gestadige vermeerdering van het beschikbaar voordeelig slot ten behoeve van het moederland in het oog te houden. Integendeel zou zulk eene kamer voorschrijven, dat men zorge, dat het Indië welga, dat er voorspoed in Indië zij, dat alles moet worden aangewend tot welzijn van Indië, opdat Indië in staat moge blijven, om, niet ten koste van zijn eigen welzijn, niet ten koste van zijn bestaan, maar *van zijnen overvloed* het Vaderland bij te staan en te helpen."

VARIA.

Naar wij uit eene goede bron vernemen, heeft de Gouverneur-Generaal VAN TWIST onlangs de generale direktie van finantiën te Batavia aangeschreven, om er op te rekenen, dat de belasting op de bazars van Java niet meer zal worden verpacht *). 't Schijnt dus dat thans eindelijk aan dit groote kwaad, dat alle welvaart van het Javaansche volk ondermijnde, een einde zal worden gemaakt. Ondertusschen zijn er reeds zoo lang en zoo vele beloften van de zijde der regering in dat opzigt gegeven, dat wij niet mogen nalaten op de vervulling daarvan aan te dringen, tot zij werkelijk heeft plaats gehad.

Voor eenigen tijd is door het Gouvernement een reeks van vragen over de belasting op den verkoop van goederen en vee, ter beantwoording voorgelegd aan de residenten en op zich zelf staande assistent-residenten op Java, die daarover moesten raadplegen de regenten en andere inlandsche hoofden. Die vragen werden gedrukt rondgezonden en ook de kontroleurs zijn daarover gehoord. Naar wij vernemen hebben velen dit zeer goed gedaan, en ook de landheeren in Soerakarta hebben ze op uitnoodiging van den resident beantwoord. Dat antwoord, 't welk door hen gezamelijk moet zijn opgemaakt, zou, naar men ons verzekert, een hoogst gewigtig stuk wezen. Wij zijn van oordeel, dat het zeer nuttig zou zijn, indien de regering goed kon vinden al deze antwoorden te publiceren, niet alleen opdat daaruit de noodzakelijkheid der afschaffing van de pacht te meer zou blijken, maar ook, omdat velen dier antwoorden, voor de kennis der zeden en gewoonten en van den maatschappelijken toestand van het Javaansche volk, eene blijvende waarde hebben.

Wij laten thans de vragen zelve hieronder volgen. Reeds daaruit zal men ontwaren, dat het verlangen, 't welk wij te kennen geven, inderdaad zeer redelijk en gegrond is.

I. Is het bij overlevering of herinnering bekend, dat in vroeger tijd belasting werd geheven op den verkoop van goederen en vee?

II. Onder welke beraming was die belasting bekend?

III. Bestonden er toen even als nu geregelde bazars? †)

---

*) Bij 't afdrukken dezes vernemen wij uit berigten, met de mail van Januarij aangebragt, dat het Gouvernement bepaaldelijk heeft besloten, om de bazarpachten over 1852, met uitzondering van Batavia, Krawang, Buitenzorg en de Buitenbezittingen niet te doen opveilen, en dat die opveiling, bij de verpachtingen in October l.l. ook geen plaats hebben gehad. Daar echter de groote steen der wijzen in de vraag bestond, op welke manier de drie millioenen, die de bazarpachten opbrengen, zouden gevonden worden, en hieromtrent nog niets beslist schijnt, mag men het er voor houden, dat dit alles nog slechts als een voorloopige maatregel te beschouwen is. REDAKTIE.

†) 't Schijnt, dat de geregelde bazars op Java al van zeer ouden tijd dagteekenen. 't Sterk-

IV. Was het houden van bazars vrijgelaten?

V. Of moest daartoe vergunning gevraagd worden aan de vorsten of regenten?

VI. Moest voor het verleenen van die vergunning betaald worden; en zoo ja, hoeveel?

VII. Werd er belasting geheven op alle bazars, onverschillig waar zij gelegen waren?

VIII. Welke onderscheiding werd gemaakt ten aanzien van de bazar's of plaatsen waar al of niet belasting werd geheven?

IX. Door wien en voor wiens rekening werden de bazar's onderhouden?

X. Moesten de marktgangers voor dit onderhoud niets betalen of leveren?

XI. Was de belasting verschuldigd van vele artikelen van verkoop?

XII. Welke artikelen waren vrijgesteld?

XIII. Bestond er vrijstelling ten behoeve van bijzondere personen en welke waren die?

XIV. Werd de belasting ten allen tijde geheven of slechts bij enkele gelegenheden, feesten als anderzins?

XV. Werd de belasting geheven in geld of in natura?

XVI. Was er een algemeene maatstaf voor de heffing?

XVII. Hoe werd de belasting ingevorderd?

XVIII. Werd de belasting ook elders als op de bazars geheven?

XIX. Bestonden er vaste warongs buiten de bazars?

XX. Waren deze aan de belasting onderworpen?

XXI. Was het uit- of rondventen buiten de bazars verbonden of vrij gelaten?

XXII. Werd de belasting geheven van alle verkoopers, ook van hen die van den verkoop van goederen geen dagelijksch bedrijf maken?

XXIII. Welke bijzonderheden zijn verder bekend omtrent het geen vroeger ter zake gebruikelijk was?

XXIV. Wanneer is van gouvernements wege daadwerkelijk ingevoerd de belasting op bazars en warongs?

XXV. Is die belasting terstond verpacht of hoedanig werd dezelve aanvankelijk geïnd?

XXVI. Zijn aan die belasting terstond onderworpen de vaste warongs gelegen buiten de bazars?

XXVII. Hoe veel bazars bestaan thans in de residentie?

XXVIII. Waar zijn die gelegen?

XXIX. Wordt thans op allen naar denzelfden maatstaf de belasting geheven?

XXX. Hoedanig zijn thans de pacht-distrikten verdeeld?

---

ste bewijs daarvoor vindt men in de oude verdeeling van de week in vijf dagen, die de marktdagen in de voornaamste distrikten of dorpen aanwijst, en welke markten alle om de vijf dagen gehouden werden. De week zelf wordt „pakanan" genoemd, 't welk „markttijd" beteekent. REDAKTIE.

XXXI. Hoeveel bazar-pachters zijn thans aanwezig?

XXXII. Handelen zij op zich zelve of bij wijze van associatie?

XXXIII. Hoe groot is het aantal bedienden en handlangers bij elk hunner in dienst?

XXXIV. Zijn de bazar-pachters niet veelal betrokken in de amfioen-pacht?

XXXV. Welk verband bestaat tusschen deze twee pachters?

XXXVI. Kan de bazar-pacht worden ingetrokken zonder vrees voor daling van de amfioen-pacht?

XXXVII. Zullen de bazars blijven bestaan, wanneer de belasting op dezelve wordt ingetrokken?

XXXVIII. Werd aanvankelijk, bij de heffing der belasting voor Gouvernements rekening, ook buiten de bazars, een regt geheven op den verkoop door uit- en rondventers?

XXXIX. Was het hun toegestaan op marktdagen buiten de bazars te verkoopen?

XL. Wordt voor den verkoop in de dessas thans door de pachters belasting gevorderd?

XLI. Wordt thans overal de belasting geheven of alleen op de hoofd- en voornaamste plaatsen van de residentiën, regentschappen en distrikten?

XLII. Welke plaatsen of streken zijn er nog vrij van?

XLIII. Moeten alle houders van vaste warongs buiten de bazars aan de pachters opbrengen, onverschillig waar die gelegen zijn?

XLIV. Hoedanig wordt door die houders de belasting aan de pachters voldaan, bij den dag of om een zeker getal dagen, of anderzins?

XLV. Hoeveel vaste warongs kunnen geacht worden aanwezig te zijn op de hoofd- en voornaamste plaatsen elders verspreid?

XLVI. Welke artikelen zijn thans vrij van de belasting?

XLVII. Wordt van deze alzoo niets geheven, noch voor doorvoer, marktregt of wat dies meer zij, noch op de bazars, in de warongs en koelilings?

XLVIII. Op wie kan de belasting geacht worden thans zwaarder te drukken, op de marktgangers dan wel op de houders van vaste warongs buiten de bazars?

XLIX. Hoeveel kan bij benadering geacht worden, thans door de bevolking in een jaar te worden betaald?

L. Naar welken maatstaf zou bij voortduring door de bevolking eene belasting op den verkoop van goederen kunnen worden opgebragt?

LI. Hoeveel zou die belasting dan nagenoeg aan het Gouvernement renderen?

LII. Om welke redenen is het behoud van bazars noodzakelijk te achten?

LIII. Hoe zal, bij intrekking der belasting op de bazars en warongs, in het onderhoud der bazars worden voorzien?

LIV. Kan de uitgestrektheid derzelve zoodanig beperkt worden, dat het mogelijk zij, voldoend toezigt te houden over de handelingen der pachters binnen de limieten der bazars?

LV. Uit welke middelen zou dat toezigt moeten zijn zamengesteld?

LVI. Welke kosten zouden daaraan verbonden zijn?

LVII. Kunnen de bazars, waar die nog op de wegen worden gehouden, bezijden dezelve worden aangelegd?

LVIII. Waar zou dit met groote bezwaren en kosten gepaard gaan?

LIX. Kunnen de bazars besloten worden binnen loodsen of vaste merkpalen?

LX. Welke kosten zouden daaruit globaal voortvloeijen?

LXI. Is verloop van bazars te vreezen wanneer de verkoop buiten dezelve, behalve in vaste warongs, werd vrijgesteld van belasting?

LXII. Is het noodig den verkoop langs wegen en rivieren, anders als in vaste warongs, op marktdagen toe te laten?

LXIII. Zal die verkoop, in het belang van het behoud der bazars, binnen zekeren omtrek van dezelve verboden moeten zijn of niet?

LXIV. Zou de belasting niet van de goederen kunnen worden overgebragt op de zitplaatsen op de bazars?

LXV. Moeten de zitplaatsen dan in klassen verdeeld worden, naar gelang der gelegenheid en van den aard der goederen?

LXVI. Hoedanig zou die verdeeling en regeling moeten plaats hebben?

LXVII. Kan de belasting worden gesplitst, zoodanig dat dezelve afzonderlijk wordt geheven voor den verkoop op de bazars en voor dien buiten de bazars, in vaste warongs?

LXVIII. Kunnen de heffingen op de bazars dan bij voortduring verpacht worden?

LXIX. Hoe veel zal de belasting op de bazars dan kunnen opbrengen?

LXX. Kan de belasting op vaste warongs bij maandelijkschen of wekelijkschen omslag geregeld worden?

LXXI. Aan wien zou de aanslag en invordering worden opgedragen?

LXXII. Kunnen de dessashoofden daarmede belast worden?

LXXIII. Bestaat er bezwaar om landbouwers, die bovendien vaste warongs hebben, in deze belasting te begrijpen?

LXXIV. Hoe groot kan de aanslag der belasting op vaste warongs zijn, in verhouding tot de verdiensten der houders?

LXXV. Welke klassifikatie zou hier moeten worden in acht genomen.

LXXVI. Hoe veel zou deze belasting op vaste warongs in de residentie voor het Gouvernement renderen?

LXXVII. Welke zouden de kosten zijn van den aanslag en de invordering?

LXXVIII. Kan de belasting op het bedrijf worden toegepast op houders van vaste warongs?

LXXIX. Hoedanig wordt de belasting op het bedrijf thans aangeslagen en geïnd.

LXXX. Is die wijze van aanslag en inning billijk te noemen?

LXXXI. Welke bezwaren vloeijen er uit voort?

LXXXII. Op hoedanige wijze zou een en ander beter geregeld kunnen worden?

LXXXIII. Hoe veel brengt de belasting op het bedrijf thans op?

LXXXIV. Hoe hoog kan de aanslag zijn?

LXXXV. Hoe veel zal dezelve dan opbrengen?

LXXXVI. Hoe veel, wanneer dezelve ook wordt toegepast op houders van vaste warongs?

LXXXVII. Is het onvermijdelijk de belasting op het bedrijf afgescheiden te houden van die op vaste warongs?

LXXXVIII. Kan althans de belasting op vaste warongs worden geïnd even als die op het bedrijf?

LXXXIX. Door welke der bevolking minder onaangename belasting, zou de thans bestaande belasting op bazars en warongs kunnen worden vervangen?

XC. Hoe kan, naar persoonlijk gevoelen, de belasting op bazars en warongs minder bezwarend worden gemaakt voor de bevolking, zonder winstderving voor de schatkist?

Wij hebben in onze laatste aflevering gezegd, dat wij op de diskussiën bij gelegenheid van het XI Hoofdstuk (Koloniën) der begrooting van 1852, in de Tweede kamer der Staten-Generaal gevoerd, nog dikwijls zouden terug komen. Aan die belofte voldoen wij thans, door onze lezers opmerkzaam te maken op hetgeen de heer J. C. BAUD omtrent de verkondiging van het evangelie op Java gezegd heeft.

„Als Christen" zeide de heer BAUD, „wensch en verwacht ik, dat eenmaal het Christendom over de geheele aarde zal worden verspreid, ik geloof opregtelijk, dat dit het plan der Voorzienigheid is; maar ik geloof tevens, dat zij dat plan niet eerder zal uitvoeren, dan wanneer de geschikte tijd van uitvoering zal gekomen zijn. Ik geloof dat de vrucht zal geplukt worden, wanneer zij rijp zal zijn, en dat alle menschelijke pogingen, om te oogsten vóór dat de vrucht tot vollen wasdom zal zijn gekomen, zullen uitloopen ten nadeele van hen, die het beproeven."

Wij antwoorden hierop eenvoudig, dat het bevel van den stichter des Christendoms luidt: „Gaat henen, onderwijst *alle* volkeren!" Weet de heer BAUD, *wanneer*, in het oog der Voorzienigheid, „de geschikte tijd van uitvoering" gekomen is? Maar, dit weten wij, dat de vrucht niet rijp zal worden dan door de middelen die de Voorzienigheid daartoe gebruikt, en die middelen zijn: onderwijs, opvoeding, prediking van het Evangelie door andere Christenen. Verwaarloozen wij op den duur onze roeping, dan zal de Voorzienigheid daartoe andere Christen-natiën bezigen!

„Ik heb de gelegenheid gehad," zoo gaat de heer BAUD voort, „om in veelvuldige aanraking te komen met *een schranderen en beschaafden Javaan*, en in onze gesprekken meer dan eens dit gewigtig punt aangeroerd. Ik zal u zijn oordeel daarover mededeelen. Het spreekt van zelf, dat hij het Christendom niet beschouwde of ook beschouwen kon uit een dogmatisch,

maar blootelijk uit een praktisch oogpunt. Lang, dit getuigde hij, had hij getwijfeld of de Europeanen, die zich op Java bevinden, wel eenige godsdienst belijden. *Die twijfel had pas opgehouden bij zijne komst in Europa.* In de huizen der Europeanen, waarin hij op Java had verkeerd, had hij geene sporen van godsdienst ontwaard. Hij had, — ik herhaal hier zijne eigen woorden — nimmer zien bidden vóór of na den maaltijd. Wanneer hij zijne eigen landgenooten de Mahomedanen, vergeleek met de Europeanen, die het Christendom belijden, dan was hij, altoos uit een praktisch oogpunt, tot een ongunstig resultaat gekomen. Hij had, bij voorbeeld, de geringe klasse der Javanen, de Javaansche landbouwers, met de geringe klasse der Europeanen, die zich daar bevinden, met onze soldaten en matrozen vergeleken, en vroeg of die eenvoudige Mahomedaansche landbouwers geene betere menschen waren dan die soldaten en matrozen, die alleen door eene strenge tucht belet konden worden, zich aan allerlei buitensporigheden overtegeven? „Die gemeene Javanen" zeide hij „doen, wanneer de dorpspriester het teeken geeft, het gebed door den *Koran* voorgeschreven. Wanneer bidden uwe soldaten en matrozen? Bij allen, laag en hoog van stand, zag ik dikwijls (het is altoos de Javaan die spreekt) datgene doen wat de *Bijbel* verbiedt. Onder uwe geestelijken" zeide hij verder, „heb ik er gekend, die mij achting en eerbied inboezemden; maar ook anderen die zich weinig schenen te bekommeren om de dure verpligtingen, welke het Evangelie aan zijne dienaren oplegt. Het troosten en bijstaan der vele zieken, die in de hospitalen hun leven eindigen, scheen aan velen hunner eene onbehagelijke taak. Ziedaar de gronden, waarop de Javaan, dien ik bedoel zijne overtuiging verdedigde, dat hij zich geen nut kon voorstellen uit de vrije prediking van het Christendom op Java. — Nog eene andere tegenwerping maakte hij, het is deze: „Gij zijt het onder u niet eens. De katholiek zegt mij: sluit u bij mij aan. De protestant prijst mij zijne kerk aan. Dit is mij meer dan eenmaal gebeurd. Steeds heb ik geantwoord: dat de keus mij verlegen maakte en dat zoo lang de Christenen het onder elkander niet eens zullen zijn, zij niet kunnen vergen, dat wij ons aan hen zullen aansluiten." Hij maakte nog eene andere bedenking; „Wanneer de Javanen bekeerd zullen zijn, dan zullen zij òf goede òf slechte Christenen zijn. Worden zij slechte Christenen, dan zal het hun niet baten, worden zij goede Christenen, dan zullen hunne blanke geloofsgenooten, immers zoo als zij nu op Java zijn, niet rijzen in hunne schatting. Nu is er hier en daar wel een Javaan, die daarover wel nadenkt, maar wanneer al de Javanen Christenen zullen zijn, dan zal dat nadenken algemeen worden; en het resultaat zal niet zijn eene toenemende achting van de overwonnenen voor hunne overwinnaars." — Ik laat deze oordeelvellingen voor rekening van mijnen Javaan. *Vele zijner uitdrukken zijn ontvangen in de binnenlanden, niet in de groote steden van Java, alwaar Christenkerken bestaan, waarin regelmatig godsdienstoefening wordt gehouden.* Maar wanneer ik mag aannemen, dat velen zijner landgenooten denken zoo als hij, dan is mijne slotsom deze: dat, alvorens

pogingen aan te wenden tot bekeering der Javanen, wij ons zelven behooren te bekeeren. Wanneer de Javanen in elken Europeaan op Java een waardig belijder van het Christendom zullen zien, zuiver van zeden en al de pligten den Christen opgelegd getrouwelijk vervullende, dan zal er hoop zijn, dat zij tot de overtuiging zullen komen, dat zij de bekeering niet langer kunnen afwijzen."

Wij hebben deze redenering van den heer BAUD in haar geheel medegedeeld, omdat wij het voornemen hebben haar uitvoerig te bestrijden, niet echter door er eene dergelijke redenering tegenovertestellen, maar door een reeks van vragen. In de Kamer hebben wij de vrijheid genomen, een drietal aan de overweging van hem en het publiek te onderwerpen. De tijd en de plaats verboden uitvoeriger te zijn. Thans zullen wij die vragen herhalen en vervolgen; terwijl wij ze in een volgend nommer hopen voort te zetten. Wij hebben in de Kamer gevraagd:

1°. Is de schildering, die de heer BAUD heeft opgehangen van den toestand van het Christendom in Indië, niet overdreven? Ik zal hier niet de verdediging op mij nemen van dat gedeelte onzer natie, dat in Indië woont en dat hier niet naar waarheid is voorgesteld, maar miskend. Elders zal daartoe wel gelegenheid zijn. Maar dit durf ik verklaren, zonder te vreezen daardoor aan de waarheid te kort te doen, dat, al mogt ook die schildering juist zijn een kwart eeuw geleden, in de laatste twintig jaren de zedelijke en godsdienstige toestand van de Christenen in onze koloniën aanmerkelijk is verbeterd. Ook tegen de geestelijken in Indië, heeft de spreker beschuldigingen in 't midden gebragt. Ik zal er hier niet op antwoorden. Slechts één punt vat ik op. Hij heeft gezegd, dat de geestelijken in Indië de hospitalen en de plaatsen des ongeluks niet bezoeken, om daar troost en hulp te brengen. Ik heb te Batavia de Roomsch-Katholieke geestelijken gezien in die hospitalen; ik heb gezien hoe ze daar dagelijks werkzaam waren, en nooit een lijder te vergeefs hunne hulp inriep. Zal ik nu spreken van de Protestantsche predikanten? De loopbaan, die ik in Indië heb afgelegd, maakt mij dit moeijelijk, want ik zou den schijn op mij laden, dat ik mijne eigene en niet de algemeene zaak wilde verdedigen.

2°. Indien de toestand van de kerk in Indië zoo ongelukkig is, als de heer BAUD dien afschildert, is dan niet de regering de eerste oorzaak daarvan? De regering toch heeft zich belast met de taak, die op de kerk moet rusten; de regering is alles in de kerk in Indië; zij benoemt en ontslaat predikanten; zij regelt alle kerkelijke aangelegenheden; de kerk is er de slavin der regering. Indien dus het kerkelijke leven in Indië is onderdrukt, indien de schildering waar was, die de heer Baud daarvan heeft opgehangen, dan zeg ik: de regering draag er de schuld van! Indien de geestelijken hun pligt niet doen, waarom ontslaat de regering ze niet? Elke beschuldiging tegen den toestand der Christenen op Java is eene beschuldiging tegen de regering.

3°. Bewijst het argument, dat de heer BAUD uit die schildering heeft getrokken, niet te veel? Hij heeft gezegd: bekeer eerst u zelven en tracht

daarna op Java Christenen te maken. Tracht dus eerst op Java een volmaakten toestand van de Europesche Christenen daar te stellen, en begin dan het Christendom aan de Javanen te verkondigen. Maar ik geloof dat dit zou zijn een uitstellen van de zaak tot den 30sten Februarij, ad kalendas graecas. Wanneer er eerst een volkomen toestand van het Christendom onder de bestaande Christenen op Java moet gevonden worden, — wanneer gij daarop wachten wilt, eer gij de evangelisatie op Java begint — dan geloof ik, dat de toekomst, waarin dit zal gebeuren, nog niet te voorzien is.

Ik begin thans met het vervolg van deze vragen, om ze in een later nommer voort te zetten:

4°. Wie is de Javaan, dien de heer BAUD hier sprekend heeft ingevoerd? Uit enkele zinsneden schijnt vrij duidelijk te blijken, dat hier radhen SALEH, de beroemde Javaansche schilder, wordt bedoeld. Immers de heer BAUD is *met hem in veelvuldige aanraking geweest;* radhen SALEH is *een beschaafde en schrandere Javaan*, de eenige van dien stempel, die in den laatsten tijd *in Europa is geweest;* radhen SALEH heeft *velen zijner indrukken ontvangen in de binnenlanden, niet in de groote steden van Java.* Het komt ons voor, dat het van het uiterste gewigt is hieromtrent zekerheid te hebben, ten einde te kunnen beoordeelen, in hoe verre waarde te hechten is aan de woorden van dien Javaan, *als de uitdrukking van het algemeen gevoelen zijner landgenooten.*

5°. Is radhen SALEH een bevoegd beoordeelaar van den *tegenwoordigen* zedelijken en godsdienstigen toestand der Christenen op Java? Radhen SALEH verliet Java, meer dan twintig jaren geleden. Is hij de door den heer BAUD bedoelde persoon, lei de waarheidsliefde dien volksvertegenwoordiger dan de verpligting niet op, om dit te vermelden? te meer toen ik hem had herinnerd, dat, „al mogt ook die schildering juist zijn een kwart eeuw geleden, in de laatste twintig jaren de zedelijke en godsdienstige toestand van de Christenen in onze koloniën aanmerkelijk is verbeterd." Maar bovendien, toen radhen SALEH Java verliet, was hij een kind van 15 of 16 jaar, die altoos in de binnenlanden van Java, bijna uitsluitend in de Preanger-regentschappen, was geweest, waar, op eene zeer uitgestrekte oppervlakte verspreid, slechts enkele Christenen wonen. Met welke wetenschap kan hij dus oordeelen over de huisselijke godsdienst der Christenen op Java? In welke huizen van Europeanen heeft hij er verkeerd? Hoe kon hij weten, dat in die huizen niet gebeden wordt?. Welke geestelijken heeft hij als kind op Java gekend? Hoe kon hij toen beoordeelen, of sommige geestelijken zich weinig om de dure verpligtingen bekommeren, welke het Evangelie aan zijne dienaren oplegt? Waar had hij opgemerkt, dat het bijstaan en troosten der vele zieken, die in de hospitalen hun leven eindigen, aan velen hunner eene onbehagelijke taak scheen? Inderdaad, indien radhen SALEH door den heer BAUD werd bedoeld, dan mogen wij het wel ligtvaardig noemen, om de verklaring van zulk eenen Javaan, die daarenboven als kind Java verliet, als de uitdrukking van het gevoelen zijner landgenooten, in 's lands vergaderzaal openlijk mede te

deelen. Maar is het radhen SALEH niet, dan blijkt hieruit, hoe het volstrekt noodig is, dat de heer BAUD den naam van dien Javaan noemt, indien hij eenige waarde aan zijne redenering wil geven.

Met niet weinig bevreemding hebben wij in de memorie van toelichting, behoorende bij het wetsontwerp ter vaststelling van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, het volgende gelezen: „Aan de inlandsche bevolking kan geene vrijheid van drukpers worden toegestaan, zonder eene roekelooze miskenning der stelling, waarin wij ons in Nederlandsch Indië geplaatst zien. Die vrijheid toch sluit de bevoegdheid in zich, om de regering en hare daden te gispen, om op wezenlijke of denkbeeldige grieven te wijzen, om de middelen tot opheffing dier grieven te bespreken, en om de gebreken en misslagen der ambtenaren ten toon te stellen. Dat zulke vertoogen zullen strekken, om het gevoel van eerbied en gehoorzaamheid jegens de bestaande magten te verzwakken, behoeft niet in het breede betoogd te worden. In den konstitutionelen staat vindt dat kwaad een tegenwigt in het vertegenwoordigende beginsel. Waar dat tegenwigt niet aanwezig is, slaat de schaal meestal over naar den schadelijken kant. In Nederlandsch Indië zou dit zonder twijfel het geval zijn, vermits, om slechts van één punt te gewagen, de overheersching zelve eene onuitputtelijke bron van gevaarlijke vertoogen zou zijn. Aan de inlanders moet derhalve de vrijheid van drukpers worden onthouden. Kan zij onder zulke omstandigheden aan de Europesche ingezetenen worden geschonken? Dit zou, naar het voorkomt, ongerijmd en onregtvaardig zijn: *ongerijmd*, omdat daardoor eene even zekere, hoezeer welligt langzame ondermijning van ons gezag zou worden voorbereid; *onregtvaardig*, omdat een regt van den onderwerpelijken aard aan allen geschonken, óf aan allen onthouden moet worden."

Wij hebben *velerlei* redenen van bevreemding. Thans bepalen wij ons tot de opgave van twee dier redenen.

Vooreerst. De tegenwoordige Minister van Koloniën heeft den tegenwoordigen vice-president van den raad van Indië, den heer VAN NES, tot die betrekking aan den Koning voorgedragen. Nu is de heer VAN NES een der warmste en hartstogtelijkste verdedigers der vrijheid van drukpers in Indië. Men herinnert zich zijne veelvuldige geschriften. Hij houdt het „voor meer dan tijd, *om aan een ieder op Java de vrijheid van schrijven toe te staan.*" De Minister van Koloniën en de heer VAN NES verschillen dus in dit hoogst gewigtig punt *toto coelo* van elkander! En toch heeft de eerste den laatste, die dit in zijn oog „ongerijmde" en „onregtvaardige" stelsel verdedigt, tot den eersten persoon na den Gouverneur-Generaal in Indië verheven!

Ten tweede. De tegenwoordige Minister van Koloniën is volkomen homogeen met den man, die door den heer VAN NES heftig is bestreden, met den heer J. C. BAUD. De woorden uit de memorie van toelichting, die

wij aanhaalden, zijn de weerklank, somtijds de herhaling, van 't geen hij den 23sten December 1850 in de Tweede Kamer gezegd heeft. Wij hebben hier dus het zonderlinge verschijnsel, dat, in eene aangelegenheid van zulk een overwegend belang, de Minister lijnregt overstaat tegen hem, aan wien hij het schitterendst bewijs van vertrouwen heeft geschonken, en naast den vinnigsten bestrijder van het tegenwoordig ministerie.

Men schreef ons met de December-mail van Batavia, dat een suikerfabrikant van ondervinding voorgesteld heeft, om op zijne fabriek alles met *eigen middelen* en *vrijwillige arbeiders* te verrigten, mits de inlanders in zijn distrikt vrijstelling van heerediensten (die invretende kanker) verkrijgen, tegen betaling eener billijke belasting aan het Gouvernement; en men voegt er bij, dat de Gouverneur-Generaal VAN TWIST dat voorstel welwillend heeft opgenomen en dat er kans op de inwilliging bestaat. Is dit werkelijk het geval, dan zullen wij er ons niet weinig over verblijden; want dan geeft dit de hoop, dat de tegenwoordige landvoogd den goeden weg zal inslaan, en het kultuurstelsel zal ten uitvoer leggen als een middel om tot vrijheid van arbeid en kultures te geraken.

Bij de diskussiën over de staatsbegrooting (hoofdstuk koloniën) 1852 heeft een incident plaats gehad, waarop wij ons verpligt rekenen met een enkel woord terug te komen. Nadat ik de drie vragen had gedaan, hierboven vermeld, over de schildering van den zedelijken en godsdienstigen toestand der Christenen in Indië, door den heer BAUD, antwoordde hij:

„ Ik heb gesproken van de invoering van het Christendom op Java. Te dien opzigte heeft het lid uit Almelo mij drie vragen gedaan. De eerste was of de schildering, die *ik* had opgehangen van den toestand van het Christendom op Java niet overdreven was? Ik begin met te herinneren, dat *ik* geene schildering heb opgehangen; ik heb de schildering van een ander, van een Javaan, medegedeeld. De spreker acht die schets onjuist, vooral ten opzigte van den weinigen ijver der geestelijken, om troost te geven aan hen, die in de hospitalen hun leven eindigen. Mijne heeren, hetgeen ik heb medegedeeld is slechts eene korte zamenvatting van hetgeen in een aantal gesprekken, met dien Javaan gehouden, is verhandeld. Maar mij zijn ook voorbeelden medegedeeld; namen zal ik niet noemen, maar één voorbeeld zal ik vermelden, om te bewijzen, dat ik mij niet aan ligtvaardigheid heb schuldig gemaakt door het ontrollen van een tafereel door een ander geschetst. Het voorbeeld, mij bekend geworden is dit, dat een stervende in het hospitaal te Batavia, vruchteloos drie geestelijken deed verzoeken aan zijn sterfbed te komen. Ik moet er dit bijvoegen, dat die geestelijken geen Roomsch-katholijken waren. Namen noem ik hier niet, maar ben bereid ze elders te noemen."

Ik rekende mij verpligt hierop het volgende te zeggen: „ Ik maak u

opmerkzaam, mijne heeren, op de wijze waarop de afgevaardigde uit Rotterdam in deze kamer beschuldigingen inbrengt tegen een achtenswaardigen stand. Toen hij de eerste maal sprak, waren het de geestelijken in Indië in het algemeen, en legde hij hun ten laste, dat zij wereldsgezind waren, en dat ze hunne pligten in het bezoeken van kranken in de hospitalen verwaarloosden. Heden morgen zijn het niet meer de geestelijken in het algemeen, maar de Protestantsche, — is het niet meer in het algemeen eene beschuldiging van het verwaarloozen van hunnen pilgt in het bezoeken der hospitalen, maar is het eens gebeurd, dat een zieke te Batavia drie predikanten liet ontbieden, en die drie predikanten hebben geweigerd, om aan die roepstem gehoor te geven. *Ik* ben predikant te Batavia geweest, maar ik weet niet, of de afgevaardigde mij bedoelt. Dit alleen weet ik, dat de afgevaardigde verdenkingen en vermoedens heeft opgewekt. Juist dien twijfel, dien hij bij u heeft doen ontstaan, bewijst, dat de wijze, waarop hij die beschuldiging in deze kamer heeft gebragt, om geen ander woord te gebruiken, niet edelmoedig is. Ik, mijne heeren, antwoord op dergelijke beschuldigingen niet. *Indien* de spreker mij bedoeld had, en niet ingewikkeld maar openlijk mij betigt had, dan zou ik hem alleen te gemoet voeren: het is onwaar!"

De heer BAUD antwoordde toen aldus: „Ik mijne rede van Zaturdag was sprake van den flaauwen ijver der geestelijken in het bezoeken der kranken. Dit werd ontkend, en ik van ligtvaardigheid beschuldigd in het werpen van een onverdienden blaam op eenen achtenswaardigen stand. Ik heb toen eene daadzaak aangehaald, geput *niet* uit mijne ervaring, maar uit de berigten van anderen. Ik heb er bijgevoegd, dat ik bereid was, den naam te noemen van dengene, die mij die bijzonderheid had medegedeeld. Ik verklaar mij andermaal daartoe bereid, *niet* in deze vergadering; want daartoe ben ik niet bevoegd, zonder de uitdrukkelijke toestemming van hem, die mij het verhaal heeft gedaan; maar wil de spreker uit Almelo dien naam kennen, ik zal hem dien buiten de vergadering opgeven, en het zal dan aan hem staan te onderzoeken, of onder de namen dergenen, die geweigerd hebben bijstand te verleenen aan een stervende, ook zijn naam begrepen is. Ik weet het niet."

Ten gevolge dezer toezegging hebben twee mijner vrienden, leden der kamer, de goedheid gehad, namens mij den heer BAUD later om de opgave van dien naam te verzoeken. Uit al wat er gebeurd was dacht ik, dat een Javaan zou worden aangewezen; maar ik vergiste mij. De heer H. J. LUTJENS, gepensioneerd Oost-Indisch ambtenaar, thans te 's Gravenhage, heeft *het sprookje* verhaald aan den heer BAUD, die gemeend heeft dit *praatje*, dat geheel uit de lucht is gegrepen, in 's lands vergaderzaal te moeten brengen. Behoef ik er bij te voegen, dat ik *nu* volstrekt niet meer nieuwsgierig was, om te weten, welke predikanten men op het oog had gehad? En ik veronderstel, dat mijne vroegere ambtgenooten er eveneens over zullen denken.

De overland-mail van Januarij brengt ons zoo even het berigt van oneenigheden, in den boezem van den raad van Indië tusschen de leden onderling, en van een bewijs van afkeuring, dat dit hooge ligchaam van den Gouverneur-Generaal heeft ondervonden. Wij zullen beginnen, met de mededeeling van hetgeen wij daaromtrent uit eene zeer goede bron vernemen. De Gouverneur-Generaal heeft onlangs aan den raad van Indië zijne hooge ontevredenheid te kennen gegeven over den achterstand, die in de werkzaamheden bij dat kollege en in de afdoening van stukken bestond. Hij heeft de leden dringend aanbevolen, om die achterstallige zaken zoo spoedig mogelijk af te doen, en te kennen gegeven, dat hij verwacht had, dat de raad, als het hoogste ligchaam in Indië, het beste voorbeeld aan anderen zou geven. De kabinetsmissive, waarin dit alles vervat was, maakte eenen diepen indruk op de leden van den raad. Ieder hunner trachtte zich zoo goed hij kon bij eene afzonderlijke nota te verantwoorden. De heer RULOFFS moet toen met ronde woorden verklaard hebben, dat de oorzaak van dien achterstand in de werkzaamheden van den raad voornamelijk en bijna alleen, aan het medelid, den heer Mr. C. VISSCHER te wijten was. Immers toen deze zijne betrekking van algemeene sekretaris voor dien van lid van den raad van Indië verwisselde liet hij op de algemeene sekretarie zeer veel onafgedaan werk achter, dat hij verpligt was bij te werken. Dit nu was oorzaak, dat hij de stukken, die hem als lid van den raad werden toegezonden, liet liggen, en zoo kwam er ook bij dit ligchaam groote vertraging. De Gouverneur-Generaal moet in deze verantwoording wel is waar berust hebben; maar tevens de opmerking hebben gemaakt, dat hij goed doordrongen was van zijne roeping, om, overal waar het noodig is, zonder aanziens des persoons, aan ieder zijne pligten voor te houden en te doen nakomen. De beide leden van den raad, de heeren RULOFFS en graaf VAN HOGENDORP (de heer Mr. P. MEIJER had toen nog geen zitting genomen) hebben bij het ontvangen van deze laatste missive, in de vergadering van den raad, in vrij sterke bewoordingen, hunne ontevredenheid over het gebeurde aan den heer VISSCHER te kennen gegeven. Bovendien heeft de heer RULOFFS eene nota aan den raad ingediend. Immers, de heer VISSCHER had, naar men zegt, zich trachten te verontschuldigen, wegens den door hem achtergelaten achterstand in zijne vorige betrekking, door dit aan de ondergeschikte ambtenaren bij de algemeene sekretarie te wijten. De heer RULOFFS heeft daarom een streng en onpartijdig onderzoek verlangd. Hij herinnerde hoe de heer VAN RIEMSDIJK, resident van Kadoe, uit die betrekking was ontslagen, wegens den achterstand van zijne werkzaamheden in eene vorige betrekking als assistent-resident van Batavia, die hij reeds twee jaren geleden had nedergelegd. Hij begeerde daarom, dat ook nu met evenveel regtvaardigheid en gestrengheid zou worden te werk gegaan, en de schuldige, wie hij ook zij, eveneens worde gestraft. Aan den heer VISSCHER is thans een tijdvak van zes weken toegestaan, om den achterstand bij te werken.

Wij betreuren het zeer, dat dit voorval heeft plaats gegrepen. In de

eerste plaats is het voorzeker, voor de belangen van het algemeen en niet minder voor die van vele bijzondere personen, hoogst nadeelig, dat zoo vele zaken maanden lang onafgedaan blijven liggen. Maar bovendien heeft de heer VAN TWIST te regt gewaagd van „ het voorbeeld, dat door zulk een hoog kollege aan de overige ambtenaren gegeven wordt." En hoe onbillijk, althans hoe zondigend tegen de voorschriften der justitia distributiva, worden maatregelen van gestrengheid wegens pligtverzuim jegens ondergeschikte ambtenaren, wanneer mannen als de heer VISSCHER er zich eveneens aan schuldig maken.

Zal nu de Minister van Koloniën, ook na deze gebeurtenis, nog niet inzien, dat de raad van Indië, zoo als hij nu is georganiseerd, een overbodig rad is in de staatsmachine, een vijfde rad aan den wagen? Over alles moet ieder lid oordeelen, of hij er verstand van heeft of niet. En hij moet daarover oordeelen, niet om tot het eindbesluit mede te werken, maar eenvoudig om den Gouverneur-Generaal met zijne individuële opinie bekend te maken. Oponthoud, vermeerdering van papieren en schrijfwerk, stremming in de dienst, — ziedaar de eenige gevolgen van zulk eene inrigting! Ex ungue leonem!

Wij hebben ons gehaast, om nog in dit nommer het berigt omtrent deze gebeurtenis optenemen. De geheimzinnigheid, waarmede alles in Indië behandeld wordt, de boeijen waarin de drukpers er gekneld ligt, verhinderen niet, dat er toch veel van 't geen gebeurt uitlekt. Maar wat is daarvan het gevolg? Dat men in Indië het regte van de zaak niet weet — dat ze vergroot wordt — dat allerlei overdreven gerugten in omloop worden gebragt. Ook dit is nu weder, met het gebeurde in den raad van Indië, het geval, en dat dit niet kan strekken, om de achting voor onze instellingen en vooral den zedelijken invloed der regering in Indië te vermeerderen, zal wel geen betoog behoeven. Daarom meenen wij wel te doen het feit mede te deelen, zoo als het, volgens een zeer geloofwaardig berigt, werkelijk heeft plaats gehad, en daardoor aan alle overdreven en onwaarachtige verhalen een einde te maken.

In 't laatst van November is een der Inspekteuren van kultures, die met eene komissie in de Vorstenlanden was belast geweest, van zijne dienstreis te Batavia teruggekeerd. Hij heeft een onderzoek ingesteld naar den toestand, de werking en de vooruitzigten van het stelsel van landverhuringen in de Vorstenlanden. Dat onderzoek moet met de meeste onpartijdigheid en veel kennis en bedrevenheid zijn gehouden, en de indrukken, die de inspekteur van de landverhuringen heeft ontvangen, moeten zeer gunstig wezen. Met zeer veel lof laat hij zich althans over de werkzaamheden der landhuurders uit, en men veronderstelt, dat hij voor de verlenging der kontrakten van huur, en dus voor het stelsel zal adviseren.

Wij vernemen, dat, bij de verpachtingen, die in de maand October ll. hebben plaats gehad, de amfioenpacht, in de residentie Pakalongan, voor 1852, eene som van *f* 6,000 minder heeft opgebragt dan in het vorige. Al de verpachtingen met elkander geven, in die residentie, een nadeelig verschil van ongeveer *f* 10,000. Ondertusschen is de toestand der bevolking er in 't laatste jaar niet verergerd; zij is in vele opzigten aanmerkelijk verligt in de zware lasten, die zij te torschen heeft; men bemoeit zich meer met haar, terwijl men haar vroeger aan haar lot overliet. Maar de oude wonden zijn te zwaar en te diep, dan dat men eene spoedige genezing zou kunnen verwachten.

Muntwezen in Nederlandsch Indië.

V.

De Direkteur van 's lands produkten en civile magazijnen over de herstelling van het muntwezen.

Na zoowel de memorie van den Direkteur-Generaal van finantiën van den 8sten Februarij 1843, over de middelen tot herstel van het muntwezen in Nederlandsch Indië, als de daarover door de faktorij der Nederlandsche Handel-maatschappij en de direktie der Javasche bank, zoo gezamenlijk als ieder afzonderlijk, bij hunne missives van den 2den, 20sten en 24sten Mei jl., uitgebragte gevoelens aandachtig te hebben gelezen en overwogen, bestaat er bij mij geen twijfel meer, nopens de onvermijdelijke en dringende noodzakelijkheid, om door krachtdadige en zoo spoedig mogelijk werkende maatregelen het bedoeld herstel te doen plaats grijpen, met het hoofddoel om eene gewenschte evenredigheid tusschen koperen en zilveren munt, en zilver vertegenwoordigend papier te herkrijgen, althans voor zoover zulks bij het tegenwoordig bestaande monopoliestelsel mogelijk en uitvoerbaar is.

Naar de eenvoudigste gronden van redenering, kan die evenredigheid mijns inziens alleen worden daargesteld en behouden, door de goede trouw in het muntstelsel als eerste beginsel aan te nemen en op te volgen, dat is: door de natuurlijke verhouding der metalieke waarde tusschen zilver en koper te handhaven, en voorts aan het geldwaarde vertegenwoordigend papier zoodanig krediet bij te zetten, dat het gemakshalve bij voorkeur gewild en ontvangen wordt, om zich daardoor de moeite, de zorg en in vele gevallen ook de kosten, aan het behandelen van harde speciën verbonden, te besparen.

Volgens dit beginsel zoude ik dan ook onder gewone omstandigheden de zilveren gulden alhier wenschen bepaald te zien op bijv. 200 inlandsche duiten, als de nagenoeg daarmede gelijkstandige metalieke waarde; doch daar men aan het kopergeld op Java en Madura eene betrekkelijk grootere waarde dan de metalieke hecht, dewijl dit het eigenlijk gezegd cirkulerend medium onder eenige millioenen in rang en stand gelijk staande inlanders is, en ook de ondervinding heeft geleerd, dat, zelfs bij de tegenwoordige overgroote massa van cirkulerend kopergeld en de daardoor ontstane depreciatie, de zilveren gulden over het algemeen hoogstens 160 à 170 duiten heeft kunnen halen, zoo geloof ik hierin een voldoend motief te vinden, om de waarde van den zilveren gulden daarmede in

verband te brengen. De Direkteur-Generaal vermeent zulks in het cijfer van 120 duiten te hebben gevonden, en ofschoon mij die maatstaf eenigzins laag voorkomt, vermeen ik echter de keus van dien middelterm aan de meer bepaalde kennis en ondervinding van dien hoofdambtenaar te mogen overlaten.

Wanneer dan het overbodig in cirkulatie zijnde kopergeld, gerekend op *f* 24,000,000 à 100 duiten per gulden, (de gedeponeerde *f* 6,000,000 voor koper vertegenwoordigend papier daaronder begrepen) op de door den Direkteur-Generaal van finantiën voorgestelde wijze buiten omloop zal kunnen worden gebragt en van lieverlede door harde gouden en zilveren muntspeciën vervangen, vermeen ik met hem, dat de thans bestaande krisis en geheel onevenredige verhouding tusschen koper- en zilvergeld zal kunnen ophouden, en men zelfs welligt weder zal terugkomen op het standpunt, dat aan het kopergeld eene hoogere waarde werd toegekend dan de wet voorschreef, en men onder die omstandigheden voor eenen zilveren gulden die waarde niet kon verkrijgen.

In hoever evenwel de middelen tot verwezenlijking der operatie, hoofdzakelijk bestaande in het openen eener geldleening in het Moederland van 14 millioen, tegen de rente van 5 of 6 pCt. en aflosbaar in vijf jaren tijds, uitvoerbaar zullen zijn, en welken indruk zulks aldaar zal te weeg brengen, durf ik niet beslissen, maar ook dit punt moet ik aan het meer verlicht oordeel van den Direkteur-Generaal en zijne verkregen betere kennis van den geest der spekulateurs in Nederland overlaten; van mijne zijde de opinie bekend stellende, dat men in Nederland, bij de zoo hoog opgevoerde verwachtingen van de uit Nederlandsch Indië te verwachten subsidiën, welligt liever zoude zien, dat Nederlandsch Indië tot andere redmiddelen zijn toevlugt nam, dan op eene openbare wijze den verwarden toestand van zijn muntstelsel door leeningen in het Moederland te herstellen.

Evenmin kan en mag ik beoordeelen, of, afgescheiden van de kwestie of het voornemen om eene zoo belangrijke (ofschoon tijdelijke) opoffering, als het versmelten en de verkoop van 24 millioen gulden kopergeld na zich sleept, onder de tegenwoordige omstandigheden wel zal worden goedgekeurd, het ministerie van koloniën wel bij magte zal zijn, de jaarlijksche uitzending van gouden en zilveren muntspeciën, thans op *f* 3,500,000 bepaald, met vier millioen te vermeerderen, en alzoo te brengen op *f* 7,500,000 en zulks, na een aanvankelijke uitzending van elf millioen gulden aan zoodanige speciën, wanneer de ontworpen geldleening tot stand zoude komen, terwijl dan nog altijd *f* 3,000,000 voor de betaling der in Indië af te geven wissels beschikbaar zoude moeten zijn.

Mogten daartegen geene bedenkingen bestaan, en zal men, volgens de berekeningen van den Direkteur-Generaal, binnen eenige weinige jaren in de mogelijkheid zijn, de gedane opofferingen niet alleen uit de gewone territoriale inkomsten te dekken, maar zelfs den toestand der inlandsche finantiën daarmede in de toekomst te verbeteren, hetwelk alsdan natuurlijk

op het moederland moet terug werken, dan kan ik mij gereedelijk met de daartoe strekkende voorstellen van den Direkteur-Generaal vereenigen.

Wat echter betreft het voorstel, om de Javasche bank met hare baten en lasten voor rekening van den lande te nemen; die bank als gouvernements beleen- en eskomto-bank te kontinuëren; voorts aan de tegenwoordige houders der bankaktiën, ter vervanging daarvan, obligatiën ten laste van de *beleen- en eskomto-bank*, rentende 6 pCt. 's jaars, uit te reiken, waarvan de aflossing en rentebetaling uit de inkomsten van de bank zullen moeten plaats vinden; en eindelijk de thans in omloop zijnde bankbiljetten te verwisselen tegen biljetten van de nieuwe gouvernements-bank, waarvan de emissie in geen geval meer dan 8 millioen gulden zal bedragen; — hiermede acht ik mij bezwaard mij te vereenigen, niet alleen om de redenen, welke daartegen door de faktorij en de direktie der Javasche bank zijn ingebragt, maar ook, omdat ik mij niet overtuigd houde, dat voor het Gouvernement de zedelijke of eenige andere verpligting bestaat, om zoodanige overname te bewerkstelligen, even min als het aan de Javasche bank verleend octrooi daartoe aanleiding, vrijheid of bevoegdheid geeft; terwijl ik bovendien uit zoodanige overname niets dan moeijelijkheden voor het Gouvernement te gemoet zie en zelfs geldelijke nadeelen, in het geval dat de op te rigten beleen- en eskomto-bank onverhoopt niet al die voordeelen en winsten opleverde, welke tot de periodieke aflossing en rentebetaling der boven bedoelde obligatiën zouden worden vereischt, als wanneer daarin door subsidiën uit 's lands kas zoude dienen te worden voorzien.

Naar mijne beschouwing is eene bank, zoo als de Javasche, eene op zich zelve staande inrigting tot bevordering der belangen van den handel, en behoort zij dan ook onder geenen anderen vorm of benaming onder het beheer en de administratie van het Gouvernement over te gaan. Zoolang die bank aan opgelegde verpligtingen voldoet, behoort zij alleen de bescherming van het Gouvernement te genieten, en is het even natuurlijk, dat het door haar geëmitteerd wordende papier bij 's lands kassen geldig en gangbaar is; doch van het oogenblik, dat de bank aan hare verpligtingen te kort schiet en, in andere woorden gezegd, haar geëmitteerd papier niet meer en ten allen tijde bij haar tegen gouden of zilveren speciën verwisselbaar is, — dan houdt ook de verpligting van het Gouvernement op, om zoodanig papier tegen de volle waarde te ontvangen, en heeft het Gouvernement nog minder bevoegdheid het tegen die waarde aan het leger, de marine of de civile ambtenaren in betaling te geven, daar het, voor het minst gezegd, overgroote hardheid is, om het gevolg der onvoorzigtige of verkeerde operatiën van de bank te doen drukken op hen, die zich nimmer met bank-spekulatiën hebben ingelaten en dus ook daarbij geene winsten hebben behaald.

Als ik het wel begrepen heb, zijn èn de faktory der Nederlandsche Handel-maatschappij èn de direktie der Javasche bank zelve van gevoelen, dat, ondanks geleden en nog te lijden verliezen, ten gevolge der zooge-

naamde kapitalisatie van ettelijke harer groote, thans successivelijk failleerende debiteuren, op het geëmitteerd bankpapier bij expiratie van het tegenwoordig octrooi door de houders van hetzelve niet zal worden verloren. Dit zoo zijnde, zie ik van dien kant ook de noodzakelijkheid niet in, om dat bankpapier door eenig ander onder de garantie van het Gouvernement te verwisselen.

Ik ben van opinie, dat het geëmitteerd bankpapier sedert het niet meer, althans voor het tegenwoordige, tegen de volle waarde verwisselbaar is, met een beurs- of markt-effect moet worden gelijk gesteld, en dat het Gouvernement noch zijne dienaren aan de verliezen op de fluktuatie van hetzelve bestaande of nader te voorzien behooren te worden blootgesteld; in een woord, dat men de bank en haar geëmitteerd papier aan hunnen natuurlijken loop moet laten, en dat papier niet verder voor de nominale waarde bij 's lands kassen aannemen of aan 's lands dienaren opdringen.

De Javasche bank in het bezit blijvende van hare 3,000.000 aan specie, vindt daarin thans reeds een zekeren waarborg voor de waarde en eventuële inwisseling van haar papier; die waarborg behoort haar naar mijn gevoelen niet te worden ontnomen.

Maar ik blijf daarom ook van gevoelen, dat eene emissie van gouvernements-papier, zilver vertegenwoordigende, onder de benaming van gouvernements-bons, schatkistbiljetten of krediet-papier, voor de cirkulatie van deze kolonie allernuttigst en noodzakelijk kan zijn, en dat zoodanige emissie berekend en geregeld naar de werkelijke behoefte kan geschieden onder het blijvende bestaan, tot aan de expiratie van het oktrooi, van het tegenwoordig bankpapier; omdat de Javasche bank, zoo als boven gezegd is, opgehouden hebbende aan hare verpligtingen te voldoen, het regt verloren heeft zoodanige emissie van gouvernements-papier te betwisten, en tegen het gelijktijdig bestaan van beide, in de voorschreven kathegoriën, mijns inziens geen bezwaar gelegen is. De hoegrootheid dier emissie de waarde, en de verdeeling van het daarbij uitgegeven papier, geloof ik geheel aan de beoordeeling van den Direkteur-Generaal van finantiën te mogen overlaten, mij ook wel kunnende vereenigen met het denkbeeld om daaronder papier van *f* 10 en *f* 5 waarde te begrijpen, vooral wanneer het koper vertegenwoordigend papier finaal zal zijn ingetrokken.

Doch alsnu terugkomende op hetgeen ik in den aanvang ten aanzien van het zilver vertegenwoordigend papier gezegd heb, namelijk, dat aan hetzelve alle mogelijke krediet behoort te worden bijgezet, zoude ik van opinie wezen, niet om dat papier dagelijks bij 's lands kassen verwisselbaar te stellen, omdat zulks welligt onder het bestaande monopoliestelsel tot ongelegenheden aanleiding zou kunnen geven, als die de verwisseling van het bankpapier getroffen hebben, maar om hetzelve periodiek bij uitloting in specie te doen veranderen en b. v. jaarlijks voor $^1/_{20}$ gedeelte af te lossen, zoodanig dat, bij eene emissie van drie millioen, voor de waarde van *f* 150,000 tegen gouden of zilveren munt werd ingewisseld;

een maatregel die mijns inziens het gewenschte doel zou bereiken, en waardoor het verband tusschen zilver en papier in eene vaste evenredigheid zoude blijven.

Ik onderwerp mijne vorenstaande beschouwingen aan de beoordeeling der Generale Direktie van finantiën, en ben, wanneer zulks noodig mogt zijn, bereid dezelve in konferentie nader toe te lichten.

BATAVIA,
23 Mei 1843.

VI.

Antwoord van den Direkteur-Generaal op de nota van den Direkteur der produkten en civile magazijnen.

1°. De vraag, of het oktrooi der bank deze operatie zou toelaten, vervalt, omdat de aanneming en inwerkingbrenging derzelve geschiedt na gehouden overleg met de deelhebbers.

2°. Het Gouvernement verbindt zich tot niets; naarmate der voordeelen, welke de bank zuiver afwerpt, kan jaarlijks de aflossing en rentebetaling der obligatiën worden geregeld; zijn er geene voordeelen behaald, dan komt ook geene aflossing enz. te pas; er bestaat dus hoegenaamd geene vrees voor bijpassingen uit 's lands kas.

3°. Met deze beschouwingen wordt gereedelijk ingestemd, doch aangezien er grootere behoefte aan zilver betaalmiddel is, en daarin voor het oogenblik niet anders dan door het bankpapier kan worden voorzien, moet bij mijn voorstel worden gepersisteerd. De bezwaren daartegen bestaande zijn echter het Gouvernement reeds herhaaldelijk onder het oog gebragt, te gelijk met de middelen om ze te doen ophouden.

4°. Ik vermeen duidelijk genoeg te hebben aangetoond, dat twee zoodanige zilver vertegenwoordigende betaalmiddelen niet gelijktijdig kunnen cirkuleren.

Indien het Gouvernement zoodanig papier uitgeeft, dan moet de bank hare zaken likwideren, en aangezien de houders van het door de bank uitgegeven papier, het als betaalmiddel moeten kunnen gebruiken, ten einde een algemeen faillissement voor te komen, zoude het Gouvernement hun daarvoor Gouvernements-papier moeten geven en daardoor de eenige krediteur van de bank worden.

De maatregel is dus in het wezen der zaak niet van mijn voorstel verschillende, namelijk, wanneer men aanneemt, dat de houders van het bankpapier het als betaalmiddel niet kunnen missen, en alzoo de likwidatie der bank niet kunnen afwachten.

5°. Hiermede kan ik mij *niet* vereenigen. Er is geen gevaar om het papier bij 's lands kas verwisselbaar te stellen, in de eerste plaats, omdat de zekerheid van het steeds te kunnen verwisselen, niemand zal bewegen tot die verwisseling over te gaan, vermits aan de manupulatie

van harde specie meer moeite, gevaar en omslag verbonden is dan aan papier.

Een groot gedeelte van hetzelve zal steeds in 's lands kassen voorhanden zijn, en bij die kassen worden omgezet, zoowel tot betaling van in- en uitgaande regten, pachten en andere belastingen, als produkten.

Ten tweede neme men in aanmerking, dat een montant van *f* 8,000,000 papier, bij de enorme omzetting van kapitaal op Java, waarvan in 's lands kassen alleen 120 millioen, als betrekkelijk gering is te beschouwen; terwijl eindelijk de jaarlijksche aanbrengst van gouden en zilveren munt mede waarborg genoeg geeft, dat 's lands kas steeds in staat zal zijn aan alle aanvragen tot verwisseling te voldoen.

VII.

De Direkteur der middelen en domeinen over de herstelling van het muntwezen.

In 1840 werd voor het eerst aan de beraadslaging van den raad van finantiën onderworpen de aangelegenheid der koper-cirkulatie in Indië, en zulks ten gevolge eener geheime missive van den Staatsraad, belast ad interim met de direktie van het departement van koloniën; waarbij mededeeling werd gedaan eener nota, de wenschelijkheid aantoonende, om de uitzendingen van kopergeld naar Nederlandsch Indië te staken.

Het daarbij opgegeven middel, om wissels op het ministerie af te geven tegen den koers van 120 duiten voor een gulden, werd als hoofdmiddel allezins doelmatig gevonden, en het voorstel werd gedaan, om daartoe autorisatie van het Gouvernement te verzoeken, doch om de gevraagde voorziening van duitenplaatjes niet te verminderen, tot zoolang de uitslag van dezen maatregel bekend en de Indische kas ruimer voorzien zoude zijn.

Dit laatste verzoek was gegrond op de verklaring van den toenmaligen Direkteur-Generaal van finantiën, dat er bij het Gouvernement althans geen overvloed maar wel behoefte aan kopergeld bestond.

Eenige omstandigheden werden daarbij door genoemden hoofd-ambtenaar aangehaald, waaruit konde worden afgeleid, dat ook de gemeente niet met kopergeld overstelpt was; eene meening, die door het eenstemmig gevoelen van eenige kooplieden en dat der faktory van de Nederlandsche Handel-maatschappij veel steun mogt vinden.

Van eenen anderen kant werd echter bijna te gelijker tijd door den toenmaligen Inspekteur van finantiën STOLTE, de aandacht van den Direkteur-Generaal gevestigd op de depreciatie van de koperen munt, en de schadelijke gevolgen, welke daaruit voor 's lands finantiën zouden kunnen voortspruiten.

„Spoedig zal worden ondervonden," schreef genoemde Inspekteur „dat alle uitgaven van eene gedepreciëerde munt eindelijk ten nadeele komen van het

Gouvernement. Die munt wordt ten laatste standpenning en werkt mede, dat de munt van wezenlijke waarde geheel uit de cirkulatie verdwijnt" enz.

Men was echter niet geheel overtuigd, dat eene tegroote hoeveelheid koper in Nederlandsch Indië cirkulerende was, of dat daardoor alleen eene depreciatie zoude ontstaan zijn.

I. Men betaalde wel is waar eenen zilveren gulden met 140 à 150 duiten, maar men schreef zulks toe aan de schaarschheid van het zilver, hetwelk, sedert de staking der produkten-veilingen en de openbare verwisseling bij de Javasche bank, geheel uit de wandeling was verdwenen.

Thans wordt dit onderwerp op nieuw aan de deliberatie van onzen raad onderworpen, ten gevolge van eene memorie van den tegenwoordigen Direkteur-Generaal van finantiën, waarbij uit hoogere beschouwingen wordt uitgegaan en een vroeger als louter finantiëel aangemerkte aangelegenheid aan de aandacht der hooge regering, uit een meer staatshuishoudkundig oogpunt van algemeen maatschappelijk belang, wordt voorgesteld.

Na eene aandachtige doorlezing der memorie en het daarop ingediend rapport van de faktory der Nederlandsche Handel-maatschappij, gevoelt men de overtuiging, dat een staat van zaken, zoo als hij in die stukken wordt afgeschilderd, de noodlottigste gevolgen na zich zal moeten slepen, en eene spoedige voorziening vordert.

Bij de opsomming echter van zoo vele onheilen en rampen, waarmede de Maatschappij alhier bedreigd wordt, dringt zich onwillekeurig de vraag op, hoe deze verontrustende staat van zaken tot nog toe voor de oogen der regering verborgen is kunnen blijven, en staat men als het ware verstomd, zoo plotseling eenen afgrond voor zich geopend te zien, waarvan nog kortelings geleden het bestaan niet vermoed werd.

Eene stille hoop durft men alsdan voeden, dat de kundige steller der memorie in zijnen warmen ijver voor het algemeen of 's lands belang, welligt van de donkerste kleuren heeft gebruik gemaakt, om ons den toestand der zaken met zooveel dringende onheilen af te schilderen.

Men vindt zich in dit vermoeden eenigzins versterkt, als men in aanmerking neemt, dat eerst onlangs, en wel kort na dat de faktory der Nederlandsche Handel-maatschappij heeft opgehouden wissels af te geven, luide klagten zijn aangeheven geworden, omdat op de daaruit ontstane stagnatie in het remitteren naar Nederland hoofdzakelijk alle verdere bezwaren gegrond zijn.

Ontegenzeggelijk zoude het door den Direkteur-Generaal voorgesteld redres het volmaaktste muntstelsel bevatten en niets te wenschen overlaten, dan dat het voor deze kolonie duurzaam mogt kunnen wezen.

Het vordert daarbij groote en stellige opofferingen, welke door minder stellige uitkomsten vergoed zouden moeten worden. De opmerkingen, die ik de vrijheid zal nemen alhier ter neêr te stellen, hebben alzoo alleen ten doel, om de zaak van eene min ongunstige zijde te beschouwen.

Deze poging mislukkende, zal zij mij echter, zoo ik hoop, ten goede worden geduid, omdat verschillende beschouwingen de beoordeeling eener zaak weleens meerder licht kunnen bijzetten.

II. Zonder te blijven stil staan bij de vraag of de groote massa's koper, welke successivelijk in omloop gebragt zijn, wel als de eenige oorzaken van het zilververloop kunnen worden aangemerkt, en zonder te onderzoeken, welke omstandigheden tot den tegenwoordigen staat der muntcirkulatie hebben mede gewerkt, zij het genoegzaam te erkennen, dat het kopergeld thans bijna alle kanalen der cirkulatie heeft opgevuld.

Alleen laat ik hier volgen, de door den Direkteur-Generaal in zijne bovengenoemde memorie gemaakte opmerking: dat de toenemende agio op het zilver niet alleen een gevolg is geweest van de groote hoeveelheid kopergeld, toen reeds op Java aanwezig, maar ook ontstaan is, door de behoeften aan zilver voor *uitvoer*, ten gevolge van het door den graaf VAN DEN BOSCH ingevoerd *monopoliestelsel*.

III. Gelijk hiervoren is opgemerkt, liet zich het inkonveniënt der koper-cirkulatie op Java het sterkst gevoelen, nadat de faktory der Nederlandsche Handel-maatschappij de afgave van wissels staakte. Hierin kan een bewijs gevonden worden, dat bezwaren in het overmaken van gelden naar Europa voornamelijk aanleiding gegeven hebben tot de klagten, welke later met zooveel hevigheid omtrent onze geldcirkulatie zijn aangeheven geworden.

Dat deze klagten dus alleen zijn uitgegaan van eenige Europeanen, en de Javasche bevolking daarin niet gedeeld heeft, vermeen ik veilig te kunnen aannemen, en daaruit leide ik af, dat het kopergeld onder den Javaan nog niet met zoo veel weerzin ontvangen wordt.

IV. Het kopergeld toch heeft steeds op Java als cirkulatie-middel geheerscht, en de koopwaren worden aldaar meestal in die munt berekend.

V. De bevolking heeft zich er dus aan gewend, en hecht aan dezelve als *verwisselingsmiddel* of *munt* eene veel grootere waarde, dan zij betrekkelijk aan de zilveren gulden hechten zou. Het kopergeld is gemakkelijk te scheiden en is aan geene vervalsching onderhevig. Voor den Javaan zijn dit *munthoedanigheden*, die hij in het zilver niet aantreft.

VI. De gewone dagelijksche transaktiën van genoegzaam de gansche Javasche bevolking bepalen zich meestal tot eene mindere waarde, dan een gulden. Veel kleine inkoopen vorderen zelfs den halven duit, zoodat voor den Javaan de beste en meest gewilde munt die is, welke zich het spoedigste en gemakkelijkste verdeelen laat, of liever, die welke geene verdeeling meer vereischt.

VII. Als men nu den aard der Javasche maatschappij nagaat, waar geen eigendom van grond, geen individuële rijkdom bestaat, en derhalve geene cirkulatie van belangrijke waarden plaats heeft, dan zal men zich gemakkelijk overtuigen, dat koperen duiten onder den Javaan gewild zijn, en de hoeveelheid voor de cirkulatie benoodigd nog al aanzienlijk kan worden geacht, vooral nadat aan zoo vele ondernemingen van landbouw óf fabrijkaadje belangrijke uitbreidingen gegeven zijn.

VIII. Hierbij komt nog in aanmerking, dat het kopergeld niet alleen op Java, maar op de meeste andere eilanden in den Indischen archipel cirkuleert, waardoor de behoefte moeijelijk valt na te gaan.

IX. De hoeveelheid kopergeld te verminderen en meer zilvergeld in cirkulatie te brengen, zoude naar mijn inzien, de Javasche maatschappij tot geen groot gerief verstrekken; want spoedig zoude daardoor het kopergeld in waarde stijgen en voor een zilveren gulden zou alsdan welligt geen 100 duiten meer te krijgen zijn. Schaarschheid aan kopergeld, houde ik voor den Javaan schadelijker dan een betrekkelijke overvloed van die munt.

Die overvloed moge alle buitenlandsche behoeften voor hem duurder maken, zijne eerste levensbehoeften en alle binnenlandsche voortbrengselen weet hij er zich toch mede aan te schaffen.

Met zilvergeld kan hij dit laatste ook doen, doch hij zal daartoe welligt eerst zijn toevlugt tot den Chineeschen wisselaar moeten nemen.

X. Het is voorzeker een zeer schadelijk gevolg van de mindere waarde van het kopergeld, dat alle daarvoor gekocht wordende waren in prijs stijgen; doch zulks strekt alleen ten nadeele van hen, die ook voor hun werk of waren geen hoogeren prijs bedingen kunnen, en daaronder kan de Javasche koffijplanter begrepen worden, die verpligt is zijn produkt tegen eenen door het Gouvernement vastgestelden prijs te leveren.

XI. Zoo hierin echter eene oorzaak tot ontevredenheid gevonden werd, dan heeft het Gouvernement het in zijne magt, den prijs van de koffij te verhoogen en op die wijze de planters te vreden te stellen.

XII. Het geldt, hetwelk echter ieder koffijplanter voor zijn aandeel *in handen krijgt* voor de koffij die door hem in 's lands pakhuizen geleverd wordt, maakt echter zoo veel niet uit, dat daarvoor artikelen van Europeschen oorsprong kunnen worden aangeschaft.

XIII. Alle Javanen zijn daarbij geene koffijplanters, en de andere landbouwers verkoopen hunne produkten tegen hoogeren prijs en zijn daardoor in staat gesteld geworden, ook hoogere prijzen voor hunne inkoopen te kunnen besteden.

Belangrijke transaktiën, die op tijd werken, of kumulatiën, hebben bij den Javaan geen plaats, en hierop kan dus de dalende waarde van het kopergeld geen invloed hebben.

Ten aanzien van de zoo veel hoogere prijzen, welke voor vreemde voortbrengselen ten gevolge der depreciatie van het koper zullen worden betaald, merk ik op, dat zulks tot heden toe nog in zulk eenen hoogen graad niet plaats heeft gegrepen, terwijl de gevreesde gevolgen voor verdere depreciatiën welligt zullen kunnen worden voorgekomen, door vooreerst geen koper meer in cirkulatie te brengen, en weder zoo als vroeger *wissels op Nederland verkrijgbaar te stellen*, waartoe een bedrag van 3 à 4 millioenen 's jaars voldoende zou zijn.

Het Gouvernement ontvangt de landrenten na de *verhoogde* prijzen der veldprodukten, en de verpachtingen stijgen ook naar mate het geld minder waarde heeft.

De betalingen der traktementen, soldijën en produkten geschieden voor een groot gedeelte in kopergeld, terwijl eenige behoeften zooveel duurder in die munt worden betaald.

Daar het voornaamste gedeelte dezer behoeften moet dienen tot erlanging van produkten, zoo als b. v. tin, specerijën enz. zoo zouden deze produkten, wanneer zij alhier *in koper* verkocht werden, ook in evenredigheid meer moeten opbrengen.

Ik heb tot hiertoe bij uitsluiting over de cirkulatie van het kopergeld onder den Javaan gesproken, omdat ik vermeen, dat dit gedeelte der Maatschappij, hetwelk millioenen produkteurs bevat, wel in de eerste plaats in aanmerking dient te komen bij de beoordeeling eener kwestie, waarbij de belangen der Maatschappij zoo zeer bedreigd zouden kunnen worden.

Ik kan mij hier echter vergist hebben. Er kunnen op Java onheil voorspellende teekenen zijn waargenomen, welke de vermindering van kopergeld dringend gebieden. In dat geval vereenig ik mij geheel en al met de voorstellen van den Direkteur-Generaal, alzoo geene opofferingen te groot kunnen zijn, om ruststoornis op Java voor te komen.

Ongetwijfeld heeft onder de Europesche opgezetenen de koper-cirkulatie moeijelijkheid en ongerief kunnen veroorzaken, omdat alle transaktiën onder hen van meer belang en omvang zijn en ook op tijd werken; doch uit het vroeger aangehaalde zoude bijna kunnen worden opgemaakt, dat deze moeijelijkheden grootendeels in het bekomen van remises naar Nederland gelegen zijn.

XIV. Daar echter Java meer voor het buitenland produceert dan het van het buitenland noodig heeft, zoude zulks wel geene groote behoefte aan remises naar buiten ten gevolge kunnen hebben.

De Direkteur-Generaal vermeent dan ook, dat alle bezwaar gemakkelijk voorzien kon worden, door het afgeven van wissels tegen eenen billijken koers op Nederland.

XV. Uit het vorenstaande blijkt, zoo ik vermeen, voldoende, dat mijn gevoelen is, dat, zoo werkelijk de koper-cirkulatie deze kolonie met ondergang bedreigt, de teekenen daarvan zullen dienen te worden waargenomen onder de massa der *Javasche bevolking;* in welk geval geene verdere bedenkingen te pas zouden komen, maar het veeleer pligt wordt, het Gouvernement dringend en met eerbiedigen ernst om herstel te verzoeken, hoewel ook dit herstel der muntcirkulatie met zekere schadelijke gevolgen gepaard zal moeten gaan.

Immers zullen alsdan transaktiën en schulden, die vroeger in eene gedeprecieerde en nominale munt zijn aangegaan, later in eene munt van werkelijke waarde moeten worden voldaan. Alle produkten zullen in prijs dalen, naar mate de waarde van het geld vermeerderen zal. Alle belastingen, die bij eene gedeprecieerde munt zijn toegenomen, zullen afnemen of meer drukkende worden enz.

Ik onthoude mij den Direkteur-Generaal te volgen in zijne beschouwingen omtrent de voordeelen, die eene zilver-cirkulatie voor het Gouvernement zal te weeg brengen. Zoo het herstel dier cirkulatie in het belang van het moederland en de kolonie onvermijdelijk noodzakelijk wordt geoordeeld, dan zal zij tot stand dienen te worden gebragt, zonder in

aanmerking te nemen, of daarbij door het Gouvernement gewonnen of verloren wordt.

Hoewel nu bij mij de overtuiging niet bestaat, dat thans reeds de kopercirkulatie tot groote bezorgdheid aanleiding kan geven, zoo zij het echter verre van mij, dat ik de vermeerdering van koperen munt in deze kolonie vooreerst niet als zeer onraadzaam beschouw.

In de behoefte bij 's lands kas zoude alsdan echter op eene andere wijze dienen te worden voorzien, en daar de afgave van wissels hiertoe niet voldoende wordt geoordeeld, zoo zouden de gelduitzendingen uit Nederland in den vervolge in zilvergeld moeten plaats hebben, en het ontbrekende door stortingen der faktorij dienen te worden aangevuld.

Daardoor zal echter alleen eene vermeerdering van koperen munt kunnen worden voorgekomen en geenszins in de behoefte aan zilver worden voorzien.

XVI. Als het nu waar is, dat de munt niet volstrekt noodzakelijk uit goud of zilver moet bestaan, en een voornaam vereischte van dezelve is, dat zij hare waarde behoudt, van het oogenblik waarop wij dezelve bij eenen verkoop ontvangen tot op het oogenblik dat wij dezelve bij eenen inkoop weder afgeven; — als dit vereischte nu ook in *papieren geld* wordt aangetroffen, en de waarde daarvan zich regelt naar de behoefte welke aan hetzelve onder de gemeente bestaat, dan zie ik in eene omzigtige of wel berekende en beperkte emissie van papier geen groot gevaar.

Zoo het reeds aangewende middel om kopergeld te deponeren en daardoor zoogenaamd zilver bankpapier in de wandeling te brengen een goed gevolg heeft gehad, dan vermeen ik, dat het ook voor verdere emissiën zoude kunnen te baat worden genomen.

XVII. Hierdoor zal tevens de massa kopergeld verminderd worden en alzoo de verdere depreciatie van hetzelve kunnen worden voorgekomen.

Het openstellen van verwisselingskantoren op de hoofdplaatsen, waar koperpapier tegen kopergeld en omgekeerd verkrijgbaar werd gesteld, zoude de koper-cirkulatie over groote sommen bevorderlijk kunnen zijn.

XVIII. Het creëeren van koper- of zilverpapier van minder dan *f* 25, zoude ik echter minder raadzaam oordeelen, omdat zulks het gebruik van kleine sommen aan duiten onnoodig maakt, waardoor het nut van het kopergeld voor de gemeente minder wordt, en gevolgelijk deszelfs waarde ook, terwijl het verwisselen van *klein* koperpapier aan vele bezwaren onderhevig is.

Zoo wijders eene vermindering van kopergeld nog steeds als noodzakelijk bevonden mogt worden, dan zoude welligt, zoo lang het zilver zeer gezocht is, op eene officiële wijze of onder een anderen naam het gemunt zilver als het ware aan de gemeente tegen kopergeld kunnen worden verkocht; het Gouvernement zoude hiervoor ieder jaar eene zekere som disponibel kunnen stellen.

Daartegen bestaan minder bedenkingen, als men nagaat, dat veel nagemaakte duiten in de wandeling kunnen zijn gebragt, en het alzoo ingekochte kopergeld weinig verlies voor het Gouvernement zoude opleveren, waar-

door deze operatie herhaald zoude kunnen worden tot dat het koper weder in waarde steeg en de behoefte aan zilver verminderde.

Met betrekking nu tot de aangelegenheid van de Javasche bank vereenig ik mij geheel met de beschouwingen van de faktory der Nederlandsche Handel-maatschappij, en vermeen ik, in overeenstemming met den Direkteur der produkten, dat het Gouvernement de bank *niet* voor zijne rekening behoort te nemen.

De trapsgewijze likwidatie der bank onder toezigt van het Gouvernement zal naar mijn inzien gevolg moeten hebben.

De faktory merkt zeer juist op, dat, bij een herstel der zilver-cirkulatie alhier, de bank zoude kunnen blijven bestaan, doch dat in het tegenovergestelde geval, en bij eene voortdurende staking der verzilvering van de bankbiljetten, hare operatiën onder het toezigt van het Gouvernement beperkt, en door finale likwidatie gevolgd moeten worden.

Bij eene zoodanige likwidatie zoude het Gouvernement echter op nieuw voorzieningen dienen te nemen, ten einde het *bankpapier* door een ander papier te doen vervangen, waarvan, gelijk hiervoren is aangemerkt, de emissie zich alleen tot het *strikt benoodigde* zoude moeten bepalen, als wanneer voor geene depreciatie te vreezen zal zijn.

Ten slotte ben ik zoo vrij als mijn gevoelen bekend te stellen, dat het wel wenschelijk zoude zijn, in deze zoo belangrijke aangelegenheid, ook de gevoelens van den Direkteur der kultures en die der kundigste Residenten op Java in te winnen.

18 Julij 1848.

VIII.

Antwoord van den Direkteur-Generaal op de Nota van den Direkteur der middelen en domeinen.

1°. *) Waaruit was de schaarschte geboren?

Immers nergens anders door dan uit de overvoering der cirkulatie met kopergeld en de depreciatie van het bankpapier.

2°. Dit zijn twee voorname hoofdpunten waarop alles rust, zonder dezelve te onderzoeken, na te gaan en te overwegen, kan men tot geene ware konklusie komen.

Met het onderzoek en de beoordeeling dezelve, dient dus wel degelijk te worden aangevangen.

3°. Alleen de vermeerderde en blijvende aanvoer van koperen duiten, over de laatste drie jaren bedragen hebbende 13,000,000, bragt het te weeg.

De faktory verkocht geene wissels tegen kopergeld, en zoo zij al kopergeld in betaling nam, was zulks om het wederom uit te geven, hetzij aan het Gouvernement, dan wel aan anderen.

---

*) Deze nommers slaan op de nommers in de nota van den Direkteur der middelen en domeinen.

4°. Volgens de muntwet van 1826 (Staatsblad n°. 7) is de Nederlandsche gouden- en zilverenmunt het eigenlijk numerair van Indië, want daarbij is bepaald, dat niemand zal kunnen verpligt worden in betaling van groote of kleine sommen meer dan ter waarde van tien gulden aan kopergeld aan te nemen.

Dat daarvan is afgeweken, en dat ten gevolge daarvan en van andere omstandigheden het kopergeld nolens volens het cirkulerend medium is geworden, is volstrekt geen bewijs, dat het als zoodanig door den inlander boven de edele metalen wordt geprefereerd.

5°. Van waar dan het feit dat in de binnenlanden van Java van 170 tot 200 duiten voor den zilveren gulden wordt betaald?

Wanneer de inlander aan het kopergeld eene veel grootere waarde hecht, dan het als munt bezit, waarom geeft hij dan van 50 tot 80 duiten meer dan de nominale waarde voor den zilveren gulden?

6°. Dit heeft toch alleen betrekking op de mondbehoeften voor de heffe des volks. De artikelen van kleeding, van weelde, de werktuigen voor den landbouw, de trek-, ploeg- en lastdieren, enz. deze allen vorderen toch immers grootere uitgaven dan éénen gulden?

7°. De individuële rijkdom van den inboorling van Java, mag in geene vergelijking komen met die van de natiën in meer beschaafde en verlichte werelddeelen, nogthans kan aan haar bestaan, zelfs op eene uitgebreidere schaal dan men aanvankelijk zou vermoeden, niet worden getwijfeld.

Of zou des Javaans bezittingen in vee, werktuigen, kleedingstukken, gouden en zilveren sieraden, wapenen enz., niet onder de rubriek individuële rijkdom kunnen worden gerangschikt?

8°. Daaruit kan juist het tegendeel worden afgeleid.

De uitbreiding aan landbouw en het fabriekwezen gegeven, heeft de industrie tot verdere ontwikkeling gebragt. De omzettingen van kapitaal zijn daardoor menigvuldiger geworden, en tot hoogere sommen geloopen, en gevolgelijk doet zich de behoefte aan een goed cirkulerend medium hoe langer zoo meer gevoelen.

9°. Het is te wenschen, dat het tijdstip spoedig geboren worde, want dan zal de depreciatie in het muntwezen hebben opgehouden, het krediet hersteld zijn en de zilveren en gouden muntspeciën in cirkulatie blijven.

Maar de verwezenlijking daarvan, bij de thans bestaande verordeningen en zonder verandering van het muntwezen, behoort tot de vrome wenschen.

10°. De depreciatie der koperen munt brengt te weeg, dat de prijzen der artikelen, in die munt voldaan wordende, zooveel hooger worden als de munt minder waarde verkrijgt, dan die welke zij moet vertegenwoordigen.

Voor degenen, die in gelijke evenredigheid hunne dagloonen of de prijs hunner waren kunnen verhoogen, geeft dit geen nadeel, maar voor den inlandschen planter, die nu dezelfde betaling erlangt, als hij vroeger genoot, voor den ambtenaar, de armée en de marine is dit een drukkende zeer zware last.

11°. Ten koste van het Gouvernement hetwelk nu reeds op deszelfs produkten verliest?

12°. Eene som van plus minus tien millioen is toch nog al belangrijk!

13°. Die produkten zijn bijna uitsluitend rijst en andere artikelen van voeding. Deze verkoopt hij niet, dan zoo mogelijk voor een klein gedeelte en hij heeft dus daarop geen meerder voordeel dan vroeger te behalen.

14°. Dit zou waar zijn, wanneer het stelsel van monopolie niet bestond.

16°. Aan de bijzondere belangen van enkele individus kan noch mag het algemeen belang worden opgeofferd.

Daling der prijzen in den handel, dat is, vermindering der waarde van elk handels-artikel, kan uit het herstel van het geschokte muntwezen nimmer voortvloeijen.

Wel zal het tegendeel daaruit ontstaan, want een onmisbaar gevolg van dit herstel zal zijn, dat er op nieuw een maatstaf tot juiste berekening der waarde-verhouding van alle waren wordt daargesteld, welke maatstaf zal zijn eene zuivere positive waarde, zoo wel in het buiten als in het binnenland realisabel, en die aan geene, althans geene noemenswaardige fluktuatiën onderhevig is, zoodat alsdan elk artikel van de hand kan worden gezet tegen eene reëele waarde, overal en ten allen tijde gewild en verruilbaar.

16°. Goud en zilver zijn over het algemeen, en kunnen gevoegelijk ook maar alleen als wettige muntspeciën worden aangenomen en in stand gehouden, omdat de waarde welke zij representeren ook werkelijk innerlijk in hen *is* vervat, terwijl die waarde overal in ruiling voor elke handelswaar wordt aangenomen.

Kopergeld is alleen aangenomen en noodig als representant van zoodanige kleine waarden, welke niet door zilveren munt aan te duiden zijn; of met andere woorden als scheidemunt, dat is: het middel om iedere waarde tot in de kleinste onderdeelen te kunnen aanduiden.

Het papiergeld, dat zilveren of gouden munt representeert, dient om de omzetting van kapitaal te vermeerderen en te vergemakkelijken.

Maar het heeft alleen voor het binnenland de waarde, welke door hetzelve gerepresenteerd wordt; mits het ten allen tijde voor goud of zilver kan worden verwisseld, of tegen daaraan volkomen gelijkstandige waarde kan worden gerealiseerd of in betaling daarvan worden uitgegeven.

Deze theorie is op Java evenzeer als op elk ander land van toepassing, met dit onderscheid echter, dat in het eerste meer behoefte aan scheidemunt bestaat dan in de meeste andere landen der wereld.

17°. Dit zal het geval niet zijn. De deponering van koperen duiten tegen emissiën van papier, die duiten en derzelver nominale waarde representerende, vermeerdert noch vermindert de aanwezige hoeveelheid koperen munt, om de eenvoudige reden, dat daardoor het kapitaal, in koperen munt cirkulerende, niet vermindert, maar slechts gedeeltelijk van gedaante verandert.

Deze maatregel kan dus alleen dat nut hebben, dat zij die behandeling der koperen cirkulatie gemakkelijker maakt.

18°. Dan zou men bij elke betaling niet juist de som van *f* 25, *f* 50 en *f* 100 bedragende, eene massa kopergeld behoeven.

Wat zou daarvan het gevolg worden? Eene toenemende dan wel eene afnemende depreciatie der koperen munt? Gewis het eerste.

IX.

De direkteur der kultures over de herstelling van het muntwezen.

1°. Hoe nadeelig het in omloop zijn van eene groote massa kopergeld ook voor vele individuën moge wezen, hoe waar in het afgetrokkene beschouwd de inkonveniënten, daaraan voor het Gouvernement verbonden, ook in de rapporten van den Direkteur-Generaal van finantiën en de faktory der Nederlandsche Handel-maatschappij mogen zijn omschreven, zulks neemt echter niet weg dat naar mijn inzien in den tegenwoordigen geldsomloop van koper geene totale verandering kan worden gemaakt, zonder tevens eenen geheelen ommekeer van zaken tot groot nadeel van het moederland daar te stellen.

2°. Al hetgeen tegen eenen geldsomloop van koper bestaat, is met juistheid in genoemde rapporten omschreven, doch omtrent al hetgeen er *voor* is heeft men een volstrekt stilzwijgen bewaard.

3°. Al hetgeen ten aanzien van het nadeelige, om gedepreciëerde munt in omloop te brengen in Europa zeker is, kan echter op Java niet voor waar worden aangenomen.

4°. De direkte belastingen, die alhier voldaan worden, zijn, in vergelijk der voordeelen welke de bevolking geniet, gering, minstens schieten haar millioenen over, welke thans als indirekte inkomsten in 's lands kas vloeijen, en dit laatste grootendeels alleen om reden men op eene gedepreciëerde munt geenen prijs stelt.

Brengt men echter, door inwisseling van koper en door alle geleverd wordende produkten van de bevolking aan het Gouvernement in zilver te betalen, eene groote massa van dat geld in omloop, dan is er geen twijfel aan, of hetzelve wordt ten deele aan de cirkulatie onttrokken en wel in die mate, dat de aanvoer van genoemde munt op den duur niet zou kunnen worden volgehouden.

Als direkte belasting wordt door de bevolking alleen opgebragt ongeveer eene som van tien millioen aan landrenten; alle overige inkomsten, zoo als het debiet van zout, de inkomende regten, doch meer bepaald de verpachte middelen tot een bedrag van ongeveer 12 millioen, zijn indirekt en dus zeer wisselvallig en onzeker.

Die middelen zijn grootendeels tot eene aanmerkelijke hoogte gestegen, om reden de bevolking op de aan haar voor produkten door het Gouvernement betaald wordende som van ongeveer 20 millioen koper, geenen prijs stelt, en dezelve wordt dien ten gevolge met eene verkwistende hand

voor den inkoop van lijnwaden, amfioen enz. weder uitgegeven, doch zou dit het geval wezen, wanneer die produkten in baar zilver werden voldaan? Voorzeker neen, die munt zou tot nadeel van alle 's lands inkomsten, tot ondergang of verachtering van ons fabriekwezen in Nederland, en tot gevaar van ons bestaan op Java aan de cirkulatie worden onttrokken.

De Javasche bevolking, zoo zeer gehecht aan voorwerpen uit gouden en zilveren metalen zamengesteld, kan daarvan bij hare tegenwoordige vele inkomsten eene groote massa absorberen.

Gesteld eens, dat 2 millioen huisgezinnen, waaruit die bevolking ongeveer bestaat, ieder slechts *f* 5 's jaars versmelten of bewaren, dan is daarvoor 's jaars tien millioen benoodigd. Van waar nu zal die aanhoudend benoodigde aanvoer steeds plaats hebben? Zullen alle indirekte inkomsten, zoo als inkomende regten, amfioen en andere pachten, niet aanzienlijk verminderen?

Men zegge niét, dat de behoefte aan goud en zilver bij de bevolking eenmaal zal zijn verzadigd, want zulks is niet te berekenen.

Wanneer men de zucht naar goud- en zilverwerken, die onder de Javanen bestaat, aandachtig heeft gade geslagen, dan zal men moeten erkennen, dat millioenen en millioenen schats kunnen worden opeengestapeld.

En ik vraag het, gezwegen van 's lands geldelijk belang, zou het, uit een staatkundig oogpunt beschouwd, doelmatig zijn? om eene bevolking, die thans zorgeloos en verkwistend voortleeft, die nagenoeg al hare overwinsten in 's lands kas doet vloeijen, aan het verzamelen en opeenstapelen van schatten en preciosa's te gewennen?

Ik vraag het, zou de laatste Javasche oorlog nog wel in vijf jaar zijn geëindigd, wanneer het opperhoofd DIEPO NEGORO over bijv. 25 millioen zilver had kunnen beschikken?

Ik mag dus voor eene totale verandering in het koperstelsel, hoeveel nadeeligs en zelfs onzedelijks er ook aan mogt zijn verbonden, niet adviseren, en zulks om reden de belangen van het moederland door zoodanige verandering grootelijks in de waagschaal zouden worden gesteld. Had Java eene bevolking, die als het ware beter hare eigene belangen kende, die op eenen hoogeren trap van beschaving stond, die hare overwinsten met beleid beheerde, ten einde zich door verbetering en uitbreiding van landbouw al meer en meer middel van inkomst te verschaffen, dan zou eene verandering in het tegenwoordig koperstelsel wenschelijk en in 's lands belang zoowel als in dat der bevolking noodzakelijk zijn.

Nu echter, en zoolang de bevolking grootendeels als kinderen daarhenen leeft, kan ik althans in zoodanige verandering niet anders vinden dan ten gevolge zullende hebben:

1°. Opeenstapeling door de bevolking van massa's goud en zilver, hetwelk als een dood kapitaal aan de cirkulatie zal worden onttrokken;

2°. Vermindering van alle lands indirekte inkomsten;

3°. Vermindering in het debiet van lijnwaden, en dien ten gevolge verval of verachtering van het fabriekwezen in Nederland, en voornamelijk ten

4°. Gevaar voor ons voortdurend rustig bestaan op Java, door der bevolking een verdedigingsmiddel in handen te geven, aan hetwelk tot dusverre gebrek heeft bestaan.

De ondergeteekende, als zich weinig op het finantiewezen hebbende toegelegd, vertrouwt dat men hem van meerdere beschouwingen of berekeningen in het voor en nadeel van het muntwezen op Java wel zal willen verschoonen.

BUITENZORG,
10 Julij 1843.

X.

Antwoord van den Direkteur-Generaal, op de Nota van den Direkteur der kultures.

De Direkteur beschouwt de door mij voorgestelde regeling van het muntstelsel nadeelig voor de financiële en staatkundige belangen van het Gouvernement, alsmede voor die van het Nederlandsch fabriekwezen.

Hieruit ontstaat al dadelijk de vraag: hoedanig zal men, bij het behouden van den tegenwoordigen staat van zaken, voorzien in het jaarlijksch geldelijk te kort in de Indische administratie, en moet men dit blijven doen door middel van kopergeld? Zulks wordt door den Direkteur in het midden gelaten, maar, aangezien eene betaling in produkten en gedeeltelijk zilvergeld, door hem wordt afgekeurd en de produkten toch betaald moeten worden, zoo blijft er wel geen ander middel over, dan om het koperbetaalmiddel te vermeerderen, alzoo de op Java aanwezige hoeveelheid met vier en een half millioen jaarlijks aan te vullen en gevolgelijk die munt nog meer te deprecieren.

Eene toenemende depreciatie van het kopergeld beschouwt de Direkteur echter in het belang van het Gouvernement, van den handel en van den Inlander, omdat, volgens zijne meening, hoe minder waarde de Javaan aan het koper hecht, hoe meer hij zich beijveren zal om zich daarvan te ontdoen, door opium te rooken en lijnwaden te koopen, terwijl het Gouvernement tevens zijne belastingen hoe langer zoo meer kan verhoogen. Daardoor, beweert hij, blijft de Javaan alsdan tevens arm, en alzoo een onderdaan waarvan men niets te vreezen heeft. Maar betaalt men hem daarentegen in zilver of het ekivalent van zilver in koper, dan zal hij, volgens het gevoelen van den Direkteur, geene lijnwaden meer koopen en geen opium meer rooken, hij zal zijn zilver en goud bewaren of tot sieraden versmelten, hij zal zijne bezittingen vermeerderen, daardoor tot opstand geneigd zijn, en alzoo gevaarlijk worden voor de rust.

Thans zal ik het in de nota voorkomende punt voor punt behandelen.

1°. Men heeft geene totale verandering op het oog, maar alleen wil men zooveel kopergeld uit handen der bevolking nemen als er meer is,

dan voor de cirkulatie van dat metaal vereischt wordt, als wanneer het koper gelijktijdig met zilvergeld vertegenwoordigend papier tot eene bepaalde invariabele verhouding zal kunnen cirkuleren.

2°. Het voordeel van eene koper-cirkulatie is niet te beweren, alle publicisten zijn het daarover eens, en de geschiedenis van Rusland, Zweden, en heden ten dage van Denemarken hebben zulks bewezen.

Maar wat men zegt, de ondervinding bewijst dat het op Java goed is, daar er ieder slechts vijf en twintig gulden te dragen, betalen of ontvangen heeft. Men neme in aanmerking, dat alleen in 's lands kassen jaarlijks 120 millioen ontvangen en uitgegeven worden, die gedragen en geteld behooren te worden.

3°. Waarom zoude eene waarheid, die overal als zoodanig wordt erkend, die door ondervinding en gezond verstand wordt bevestigd, op Java eene onwaarheid zijn? Omdat de menschen, in plaats van blank, koperkleurig zijn? Omdat zij geene Christenen maar Mahomedanen zijn? omdat zij in plaats van onder rieten daken, onder atapen daken wonen? omdat zij, in plaats van turf en steenkolen te bezigen om zich te verwarmen, in een klimaat leven waar de natuur in die behoefte heeft voorzien? omdat zij, in plaats van zich met een hoed het hoofd, of met laken en wollen stoffen het ligchaam te dekken, zich voor het een en ander van inlandsche katoenen stoffen bedienen?? Dit toch zullen de redenen niet zijn, waarom het op Java in omloop zijn van eene gedepreciëerde munt *niet* en overal elders wel schadelijk zoude zijn. Buiten en binnenlandsche behoeften wil de Javaan even als ieder ander wereldbewoner liever koopen tegen prijzen die niet gedurig toenemen, want vermits hem zijn arbeid en speciaal de produkten, die hij aan het Gouvernement levert, in eene gedepreciëerde en steeds depreciërende munt worden betaald, kan hij hoe langer zoo minder voor zijnen arbeid realiseren, hetgeen gelijk staat met steeds klimmende prijzen, en moet hij bovendien de last dragen aan de manupulatie van zijne steeds zonder kompensatiën toenemende uitgaven verbonden.

Zijne direkte en indirekte belastingen, door het Gouvernement momentaneel te zien vermeerderen, kan voor hem niets aanlokkelijks hebben, en daartoe toch wordt het Gouvernement genoodzaakt, naar mate de waarde van het kopergeld depreciëert.

En bovendien vraag ik, of het met de zedelijkheid, de billijkheid, de regtvaardigheid en de goede trouw is overeen te brengen, dat het Gouvernement de Javasche bevolking haren arbeid betaalt in eene munt, waaraan zij, volgens de meening van den direkteur, geene waarde hecht, en die hoe langer zoo meer depreciëert.

4°. Deze redenering verklaar ik niet te begrijpen, zij is ook door geene bewijzen of berekeningen gestaafd. Zij komt hierop neder, dat hetgeen de bevolking meer geniet aan inkomsten dan hare direkte belastingen bedragen, zij dit onder den vorm van indirekte belastingen aan het Gouvernement betaalt.

Ergo werkt zij voor niet, en heeft dus geene middelen om zich buiten-

landsche benoodigdheden aan te schaffen, of zoodanige voorwerpen van weelde en levensgenot als waarop zij prijs stelt.

Indien dit werkelijk het geval is, waarmede betaalt zij dan de lijnwaden, de opium, de gambier, het zout, koper en ijzerwerk, goud en zilver, Chineesche waren, onderscheidene voortbrengselen van den Indischen archipel enz. enz. alle welke artikelen, behalve de daarop door het Gouvernement gelegde indirekte belastingen, eene groote innerlijke waarde hebben? Immers uit hetgeen zij overhoudt, en waaruit dus volgt, dat een groot gedeelte slechts van de overwinsten der bevolking onder den vorm van indirekte belastingen in 's lands kassen vloeit.

De gedepreciëerde munt heeft alzoo hier het gevolg niet, dat de Direkteur der kultures daarvan opgeeft. Neen, zij heeft alleen de strekking om de bevolking minder genot van haren arbeid te geven. De Javaan gaat niet roekeloos om met zijn geld, omdat het koper is, en hij zal niet minder afdingen wanneer hij iets koopt, omdat hij geen koper betaalt.

5°. Men wil niet alleen in zilver betalen, men wil maar een maatstaf van zilver bepalen in zilver, koper en papier.

Wanneer die bepaling eens geschied is, alsdan is het voor het Gouvernement eene vrij onverschillige zaak, wat de man, die betaald is, met zijn geld doet, namelijk of hij het wil bewaren, smelten of daarvoor iets koopen; althans heeft het Gouvernement geen regt hem deswege aan banden te leggen. Hij moet echter daarvan teruggeven het montant der door hem verschuldigde direkte en indirekte belastingen, welke het Gouvernement naar goedvinden kan regelen en die de bevolking, zoo lang zij door haar kan gedragen worden, gereedelijk zal betalen. Daarbij komt, dat de direkte belastingen en speciaal de landrenten de helft niet opbrengen van hetgeen zij kunnen en moeten afwerpen, berekend zelfs beneden de laagste schaal door het Gouvernement vastgesteld.

Wijders schijnt de Direkteur mijne memorie niet goed gelezen of begrepen te hebben, anders zoude hij gezien hebben, dat er alleen jaarlijks wat meer zilvergeld moet worden aangevoerd om de plaats van het koper te vervangen, en niet zoovele millioenen als er voor de produkten worden betaald.

6°. De voornaamste oorzaak van het stijgen der pachten is gelegen in de ruimere middelen, die de bevolking heeft verkregen, om zich van aan belasting onderworpene voorwerpen te voorzien, ten gevolge van het sedert 1830 ingevoerde stelsel van kultures. Hoeveel dit thans bedraagt, in vergelijk van eenige jaren geleden, is in de memorie te vinden.

7°. Dit is in kontradiktie met hetgeen bij § 4 wordt gezegd. Maar bovendien is de opmerking niet zeer menschkundig. Die aan het gebruik van opium is verslaafd, kan daarvan geen afstand doen, zoolang hij middelen heeft om ze te betalen. De Javaan, die zoo gaarne zijne vrouw en kinderen sierlijk uitgedost ziet en gaarne mooi gekleed is, zal niet naakt loopen en zijn gezin niet behoorlijk kleeden, om het zilvergeld, hetgeen hij ontvangen zal in plaats van koper, te bewaren.

8°. Is in het algemeen bij de inleiding dezer nota beantwoord. Eene aandachtige lezing zal echter doen zien, dat er vele tegenstrijdigheden zijn in hetgeen hier en daar door den Direkteur wordt gezegd.

9°. Hoe zoude de bevolking millioenen numerair ter harer beschikking kunnen behouden, als zij aan de door den Direkteur vermelde groote neiging voldoet, om zich van voorwerpen van goud en zilver vervaardigd, te voorzien? Maar gesteld, zij bewaarde al haar zilver en goudgeld, dan zal het een ieder, die den inlander kent, toestemmen, dat hij, hetgeen hij daarvan bezit, zorgvuldig zal trachten te verbergen, en het niet aan eenen DIPO NEGORO of wie ook komen aanbieden. En wat de Javasche oorlog betreft, zoo is het van genoegzame notoriteit, dat vrees alleen den rustlievenden Javaan de vanen van DIPO NEGORO heeft doen volgen.

10°. Na al het vorenstaande zal het wel niet noodig zijn, verder aan te toonen, dat de konklusie van den Direkteur der kultures niet kan worden aangenomen, want zij steunt noch op gezonde redenering, noch op kennis van zaken, noch op algemeen erkende beginselen van staathuishoudkunde, noch op bewijs.

Bijdrage tot de kennis van het grondbezit op Sumatra.

De volgende berigten omtrent het grondbezit op Sumatra zijn geput uit de officiële mededeelingen van de voornaamste ambtenaren van dat eiland, in hunne rapporten, nu een jaar of zes geleden ingediend. Wij deelen ze mede, omdat elke bijdrage, die over dit moeijelijk maar hoogst gewigtig onderwerp eenig meerder licht kan verspreiden, ons bijzonder welkom is.

Het eerste dat wij daarover mededeelen is de beschouwing over deze aangelegenheid van den Gouverneur van Sumatra's westkust, wijlen den Generaal-Majoor MICHIELS, die daaromtrent het volgende zegt.

„Naar Maleische gewoonte heeft hij, die het eerst den grond in gebruik nam, het bezitregt verkregen, welk regt versterkt wordt naar mate van den arbeid en de kosten tot zuivering en bebouwing aangewend. De adat brengt het grondbezit te weeg, slechts door eenvoudige formaliteiten, zoo als bij voorbeeld door het aanduiden van grensscheidingen, of door ze af te palen, daar waar men vroeger den grond ongebruikt liet. Deze formaliteiten geven een soort van bezitregt, hetwelk echter zeldzaam uitsluitend wordt uitgeoefend, zoo als dit door ons zoude gedaan worden; dewijl personen, zelfs van eenen anderen stam of soekoe, als zij slechts het bezitregt van den eersten zoogenaamden ontginner erkennen, zoo veel van dien grond in gebruik kunnen nemen als zij verlangen.

Deze wijze van bezitneming heeft aanvankelijk aanleiding gegeven tot de verdeeling van de landerijen onder zekere geslachten, welke verdeeling later zoo gebleven is, terwijl de nakomelingen van die geslachten of soekoes zich het voorregt hebben aangematigd van het gebruik dier landerijen in een algemeenen zin.

Zoodanig schijnt de oorsprong der soekoe-landen geweest te zijn, en van daar is het, dat de landerijen van een distrikt ongelijkmatig verdeeld zijn onder de soekoes, die een grooter deel daarvan bezitten, naar mate de eersten onder hen de bezittingen met uitsluiting van anderen hebben weten te handhaven.

Overeenkomstig de Maleische instellingen blijft dit zoo eenvoudig verkregen oorspronkelijk bezitregt in de soekoe bestaan, en kan het niet overgedragen worden door huwelijk, erfenis, koop of overeenkomst, terwijl de landerijen het eigendom zijn en blijven van de soekoe, door welke zij het eerst in bezit zijn genomen.

Terwijl het regt van eigendom zich uitstrekt tot het algemeen der soe-

koes, wordt het regt van het gebruik door individus verkregen, naar mate van den arbeid en de kosten die aan den grond besteed worden.

Deze instellingen zijn echter zoo zeer afwijkende van de behoefte eener sterk bevolkte maatschappij, dat zij voor een gedeelte niets afdoen in de praktijk, en de grond, of liever het regt om den grond te gebruiken, verpand wordt aan personen van andere soekoes, losbaar of niet, naar mate van de wederzijdsche middelen.

De arbeid en de kosten, die vereischt worden tot het aanleggen van kunstmatig bewaterde rijstvelden (sawah's), geven aan die soekoe-gronden meer waarde van bezit dan aan eenige andere; want zij mogen al geen waarde hebben in den handel, hun gebruik nogthans wordt hooger geschat dan ieder andere soort van land. De berekening der waarde van andere landerijen bepaalt zich eigenlijk niet tot den grond, maar bloot tot de vruchtboomen die daarop worden aangetroffen. Ook deze kan men beleenen of verpanden, doch zij knnnen nimmer als eigendom op anderen worden overgedragen. Zij blijven, even als de sawah's, in de soekoe der stammoeders van de eerste ontginners, daar door deze de soekoes enkel in wezen kunnen worden gehouden. Gebeurt het, dat iemands wettige erfgenamen, die altijd van zijne soekoe moeten wezen, zijn uitgestorven, en hij, gelijk het behoort, met eene vrouw uit eene andere soekoe gehuwd is, dan gaan zijne landeigendommen terug in de gemeente zijner soekoe; nimmer kunnen ze overgaan op zijne vrouwen of kinderen, omdat die tot eene andere soekoe behooren.

Hieruit is dus af te leiden, dat door het soekoe-bestuur geen persoonlijk eigendom maar bloot het vruchtgebruik erkend wordt, welk regt ten aanzien der sawah's eene grootere waarde heeft dan dat van andere gronden, en daarom „poesaka" of erfregt genoemd wordt, en overgaat in eene wettige lijn van geslacht tot geslacht, totdat de erfgenamen zijn uitgestorven, en de grond in den boezem der soekoe terugkeert.

Er mogen plaatselijke uitzonderingen op dezen regel bestaan, veroorzaakt door de vermeerdering der bevolking of door de tusschenkomst van Europesche begrippen; het beschrevene is nogthans de ware aard van de oorspronkelijke instellingen van het bezit en gebruik van den grond in het algemeen, en ook in het bijzonder van de kunstmatig bewaterde rijstvelden.

Zoodanig nu is de toestand van het grondbezit in het centraal gedeelte van Sumatra. Door het regt van eigendom in het algemeen aan de soekoes te laten, en het bloote gebruik aan de soekoe-genooten, voor zoo verre hunne behoefte en losbandige onverschilligheid dit goeddunkt, kunnen de landerijen hier geene bronnen van rijkdom of algemeene welvaart opleveren. De onzekerheid van grondeigendom is dan ook hier, even als elders, steeds een hinderpaal geweest voor den trapsgewijzen voortgang van den landbouw, en een der hoofdredenen van den schier onveranderden staat van verwaarloozing en verwildering, waarin men hier het land op vele plaatsen nog aantreft."

De meening van den resident van de Padangsche bovenlanden over het

grondbezit aldaar komt niet geheel met dat van den generaal MICHIELS overeen. Hij schrijft daaromtrent het volgende:

„Oorspronkelijk schijnen de gronden bij uitsluiting te hebben toebehoord aan *families* (dapoer), maar dewijl, in geval van geschil over de gronden die eene familie (dapoer) bezit, nadat de famile in talrijkheid is toegenomen, elk lid een afzonderlijk aandeel verkrijgt, zoo wordt het grondbezit *individueel*.

Blijft na die individueele verdeeling tusschen de leden derzelfde familie vijandelijkheid bestaan, dan geschiedt de bebouwing ook geheel afgezonderd zonder onderlinge of wederkeerige bemoeijenis. De families trachten veelal dergelijke geschillen, zonder tusschenkomst der penghoeloes (hoofden), af te doen, en verzoenen zich dikwerf liever dan hooger beroep te zoeken.

Ingeval van eensgezindheid wijst doorgaans de oudste stammoeder aan, wat geplant moet worden, in overeenstemming met de overige leden derzelfde familie, namelijk hare broeders en zusters, als zij die nog heeft, of hare eigene en harer zusters kinderen, zoo de eersten niet meer bestaan, en heeft zij geen zusters kinderen noch eigen kinderen meer, dan in overeenstemming met hare of harer zusters kleinkinderen.

Noch de getrouwde man van die stamvrouw, noch die van hare zuster of zusters kinderen of kleinkinderen, hebben hierin eenig aandeel of stem, als behoorende niet tot de familie; zij kunnen alleen in gevallen, die voor de penghoeloes komen, door hunne eigen broeders worden vertegenwoordigd.

Alleen dan, wanneer weinig mannelijke erven meer in eene familie aanwezig (in leven) zijn, en de getrouwde man zijne vrouw helpt in de bebouwing der velden, kan hij, in geval van geschil, voorspreken, zonder eenig regt op den grond te verkrijgen, en geniet hij een gedeelte der voortbrengselen van den grond, die hij helpt bewerken.

Sterft eene familie in den bloede uit, dan komen de naastbestaanden, de verwanten in welken graad ook, bij elkaar en trachten te beslissen wie de naaste regthebbende („waris") zijn. Zeer zeldzaam is het, dat er geene zoodanigen meer gevonden worden, maar in dat geval eerst treedt de soekoe op. De leden van de soekoe overleggen de zaak dan onderling in tegenwoordigheid van allen. In geval zij zooveel leden heeft, dat de ledig gevallen gronden door anderen kunnen worden bewerkt, worden zij aan dezen toegewezen, onder retributie van eenig adat-geld voor eens, of het slagten van een geit, een koe of een karbouw, of onder verpligting van, in bijzondere gevallen, hetzij vreemdelingen te huisvesten of iets anders ten nutte der negeri te doen.

Heeft de soekoe geen leden, die reden hebben naar nieuw grondbezit te wenschen, dan blijven die gronden liggen, zonder dat er zich iemand mede bemoeit, totdat uit andere soekoes van dezelfde negeri of wel uit geheel andere negeriën menschen komen, die, hetzij door herhaald misgewas of om andere redenen, te hunnent gebrek lijden, en die dan, onder zeer kleine afgiften van het produkt, de velden bewerken en telkens na den oogst huiswaarts keeren, of zich geheel in de negeri komen vestigen; iets

dat hun altoos zeer gemakkelijk gemaakt wordt. Zelfs ziet men dikwerf, dat zoodanigen landverhuizers door de hoofden der nieuwe negeri jaren lang vrijdom van lasten, koelie-diensten, enz. wordt toegezegd. Dit laatste heeft vooral in de benedenlanden plaats, en ook in die bovenlandsche negeriën, welke meer produkt hebben dan zij kunnen vervoeren.

Elk stukje grond, welk klein perceel ook, heeft dus zijn eigenaar; zelfs de zoogenaamde „tanah radja" heeft zijne bekende eigenaars; alleen die ver verwijderde „rimboe" (bosschen), die of voor eeuwen verlaten zijn geweest, of, doordien de behoefte tot levensonderhoud de bevolking nog niet daar heen gedrongen heeft, geen bekende eigenaars hebben, worden beschouwd als negeri-gronden in zoo verre, dat oorlogen met aangrenzende negeriën de noodzakelijkheid eener grensbepaling daargesteld hebben. Elk, die maar wil, kan zoodanigen grond ontginnen, en, na een boom met zijn handbijl te hebben gekenmerkt, aan de negeri kennis geven, dat hij wenscht als bezitter te worden bevestigd, hetgeen hem eene kip met „nasi koening" (gele rijst), een geit of iets dergelijks tot feestmaal, te kosten komt.

Regt op grondbezit wordt verkregen door erfenis en aankoop of toewijzing zoo als hier boven is gezegd.

Het erfregt gaat over op de zusters kinderen, of liever gezegd op de kinderen der vrouwen van hetzelfde huisgezin bij haar verwekt door mannen, die, volgens de adat, met de vrouwen konden trouwen, en enkele dagen der week met haar doorbrengen, zonder leden der familie te worden en zonder eenige aanspraak te hebben op de erfgoederen.

Aankoop is zeer zeldzaam, daarentegen is het verpanden sterk in zwang.

De wijze van verpanding is zeer verschillende en hangt af van de opgenomen sommen. Het geeft aanleiding tot vrij moeijelijke geschillen; wanneer iemand, bij voorbeeld, vóór veel jaren, sawah's in bruikleen heeft verkregen, die grenzen tegen zijne eigene, en ze ongemerkt „troekoet", dat wil zeggen, de dijkjes tusschen de zijne en de gepande heeft weggenomen, iets dat zonder voorkennis en retributie niet mag geschieden. Dat dit eene moeijelijke, dikwijls onoplosbare kwestie kan geven, zal elk bevroeden. Het „in pand nemen" wordt uitgedrukt door het woord „pagang." Het „verpanden" door „gadeh." Voor eene mindere som gronden in bruikleen nemen, en de helft van het produkt telkens na den oogst aan de grondbezitters afgeven, heet „sepodocai.

Wanneer men in Agam voor eens zes honderd gulden geeft aan den eigenaar van sawah's, die tachtig „baban" (vrachten) padie opleveren, krijgt men met elken oogst veertig vrachten jaar in jaar uit, zonder ze zelf te bewerken. Mij is dat aanbod gedaan, waarin ik om verschillende redenen echter niet heb willen treden, hoezeer voor eene som van omstreeks *f* 2400.00 voor altijd in de behoefte van rijst voor mijn huis zoude voorzien zijn, en dat regt op anderen kan overgaan.

Wanneer de verpander weder in het bezit van geld genoeg is, om zijn

pand in te lossen, mag dit niet worden geweigerd, het gebeurt echter zelden.

„Tanah radja," waarvan straks gesproken is, zijn gronden tusschen twee negeriën ingelegen, waarop in vroeger tijd groote geschillen, tusschen die negeriën gerezen, uitgewezen werden. Kwam het tot oorlog, dan vermogt de „jang-di-pertoean" (het hoofd), door het doen planten van zijn paijong op dien grond der twistende negeriën, tusschen beide komen en het pleit beslissen; zeer zelden werd dit echter opgevolgd.

Wanneer nu opgevolgd wordt het Maleisch gebruik van *algemeene beraadslaging* (moepakat) en *algemeene overeenkomst* (samakari-lahan), dan onttrekt zich geen Maleijer, in het eerste geval, bij *moepakat*, aan het bestemmen van groote stukken grond voor het aanleggen van groote tuinen, daar waar men reden heeft die te prefereren; noch, in het tweede geval, bij *moepakat* en *samakari-lahan*, aan het overeenstemmen met alle grondbezitters, namelijk met de broeders of de zoons of de zusters zoons van de stammoeders, om in de kampongs of overal elders, waar het naar hun meening het beste is, een zeker aantal koffijboomen (of anders voor den zeehandel geschikt plantsoen) aan te planten, onder de leiding der pengoeloes, der pengoeloes-kapala en der laras-hoofden, en onder het toezigt van het plaatselijk bestuur."

De resident van Tappanoli heeft over het grondbezit op Sumatra in zijne residentie het volgende hoogst belangrijke verslag uitgebragt.

„De bewoners der residentie Tappanoli zijn in twee hoofddeelen, Battaks en Maleijers, gesplitst: de eersten, aanklevers van het fetischme, konstitueren, ofschoon in eene menigte stammen verdeeld, eene zelfstandige, en, waar zij van vreemden invloed is bevrijd gebleven, op den huidigen dag nog eene onverbasterde groote natie, welke onder hare voorvaderlijke wetten en gebruiken, van eeuwen her, voornamelijk het middengedeelte van Sumatra bewoont.

De andere, Mahomedanen, zijn hun bestaan verschuldigd aan Maleische gelukzoekers, die, van de zuid komende, zich aan de noordelijke stranden nestelden, waar zij, door het aangaan van huwelijken met de vrouwen van het land, zich meer en meer uitbreidden en invloed verschaften, en eindelijk besloten met de oorspronkelijke bewoners naar de binnenlanden te verdringen, of als hunne proselijten onder zich op te nemen. Zoo doende stichtten zij aanzienlijke kolonies van een gemengd ras, waarin, hoe zorgvuldig men de afstammelingen ook in de leer van MAHOMED opvoedde, of overeenkomstig de Maleische adat groot bragt, toch noch altoos de sporen der Battaksche verwantschap bleven doorstralen.

In grondtrekken gelijken beide volkeren elkander zeer veel, en ik zou haast durven veronderstellen, dat deze overeenstemming van vormen en gebruiken zich nog oneindig verder, ja zelfs tot in de werkelijke Maleische landen, uitstrekt en daar in de meeste dingen weder terug wordt gevonden.

Ik zal de wetten beschrijven, die in Mandheling op het stuk van grondbezit bestaan, omdat wij daar door onze langdurige vestiging, uit bronnen

kunnen putten, welke elders geheel en al gemist worden. Immers heeft de loop der gebeurtenissen tusschen ons en dit zachtzinnig volk een band van wederzijdsch vertrouwen en vriendschap doen ontstaan, waaruit niet slechts een duidelijk begrip van elkanders denkbeelden en wijze van beschouwen is ontsproten, maar welke, door een gemeenschappelijk deelen in en de afwisselende kansen van eenen langdurigen oorlog, zoo naauw is toegehaald, dat er niets van hunne instellingen en gebruiken zou verholen zijn gebleven, hadden wij de fakulteit bezeten, om alles in zijne ware gedaante en beteekenis te leeren kennen. Overigens is der Battaks adat, waar zij ook worde aangetroffen, in hoofdtrekken zoo gelijk, dat men zonder aarzelen al hetgeen hieromtrent van Mandheling zal worden gezegd, ook kan toepassen op de geslachten van groot Toba — de moederstam — waarvan Mandheling zich in lang verledene tijden door emigratie zou hebben afgescheurd.

Het volk is, even als in de Padangsche boven- en benedenlanden, in stammen of geslachten verdeeld, ginds „soekoes" hier „corias" genaamd.

In groot Mandheling zijn vier dusdanige corias, waarvan ieder op zich zelve een staatkundig geheel voorstelt, dat, ofschoon de vier geslachten te zamen, onder een' met aartsvaderlijke magt bekleeden persoon, een groot federatief ligchaam formeren, door een eigen zelfstandig bestuur geregeerd wordt. Iedere soekoe bestaat, naar mate van haren meerderen of minderen omvang, uit verschillende onderdeelen, die insgelijks overeenkomstig de talrijkheid hunner leden „ripe nan gadang" of „ripe oeta" geheeten worden, welke op hun beurt in nog smaller ligchamen, als afzonderlijke gemeenten en deze wederom in wijken gesplitst zijn. Elke schakel, in deze keten van staatkundig bestaan, heeft zijn eigen hoofd, die respektivelijk de titels van „jaroeta nan gadang" of „jaroeta" of „soekoe" voeren; de laatsten komen ook wel voor onder de benaming van „boijo boijo", hetwelk echter in geene betrekking staat met het gezag door hen uitgeoefend en slechts dient om hunne aristokratische afkomst aan te wijzen.

De coria is te zamengesteld uit drie standen, de adel, de vrijgeborene mannen met hunne huisgezinnen en de personen welke, hetzij voor- of niet-voorwaardelijk, van de twee eerste standen afhangen, en hunne slaven of schuldenaren zijn: de zoodanigen bezitten noch grond noch erfregten en behooren tot de direkte of tijdelijke eigendommen van den adel of der burgerklasse.

De derde stand telt, behalve daadzakelijke lijfeigenen en schuldenaars, nog een andere klasse van afhangelingen „ompong-dalam" genaamd; dit zijn tijdelijk vrij gegeven slaven, die in de meeste regten en voordeelen der burgers deelen, tot zoo lang hun eigen handelingen of de toestand van het land verpligt hen weder tot slavernij te doemen, of dikwijls in 't algemeen belang te gelde gemaakt te worden.

Even als het volk wordt ook het land in groote afdeelingen verdeeld. Ieder geslacht bewoont een door kenbare grenzen afgesloten oord; in de Padangsche bovenlanden zoude men ze »loeak" noemen, hier dragen ze

slechts den naam van „coria-grond" en maken een gemeenschappelijk eigendom van den stam uit, waarop ieder lid gelijke regten heeft.

Het eigendomsregt van den grond, of liever het vruchtgebruik, wordt algemeen door eerste okkupatie, daarna door erfopvolging, verkregen.

Hij, die een stuk grond wil ontginnen, onverschillig in welk gedeelte der coria, geeft daarvan kennis aan zijn hoofden, die zulks niet vermogen te weigeren, mits de ondernemer aantoont, daartoe genoegzame middelen te bezitten en tegen retributie van een gering eerbewijs aan het hoofd des geslachts, dat naar mate van den stand en der omstandigheden van den persoon in waarde stijgt of daalt, en menigmaal slechts in eenige vruchten, een kip, een geit of iets dergelijks bestaat.

De regten op den grond kunnen niet verkocht noch verhuurd worden; in gevallen van nood kan echter het verpanden veroorloofd worden; ook bruikleen vindt onder de lands instellingen plaats, alles echter met voorkennis en uitkeering van eene geringe hommage aan het coria-hoofd, en mits de handeling geschiedt tusschen leden van hetzelfde geslacht.

Ieder met vruchtboomen, met siri of op eenige andere wijze, gekultiveerd stuk land, behoort den ontginner of diens erven; wordt het verlaten, komt het braak te liggen, dan beschouwt men het na verloop van zeker bepaald termijn als woeste grond en keert het als zoodanig weder terug tot het gemeenschappelijk eigendom, de coria.

De coria-grond wordt met betrekking tot zijne ligging en overeenkomstig het gebruik geklassificeerd als in:

a. „Roebaton," dit zijn zware bosschen, hooge gebergten en andere volstrekte wildernissen, die voor geen bebouwing geschikt zijn, of voor welker ontginning althans geene behoefte bestaat; ieder lid der coria mag hierin jagen, hout kappen of de natuurlijke voortbrengselen van den grond opzamelen, tegen uitkeering van een gering geschenk aan het patriarchale hoofd des geslachts.

b. „Aragan" zijn meer nabij gelegene bosschen, gemakkelijker te bebouwen, edoch nog onontgind gebleven, ook wel verlatene gronden; deze worden, naarmate der behoefte, door het coria-hoofd uitgedeeld.

c. „Djallangan" zijn gras- en allang-allang-velden, waarop ieder, zonder onderscheid of aanzien van persoon, zijn vee laat grazen of gras snijdt, naar behoefte.

d. „Tana-oeta" bestaat in de eerste plaats uit den grond waarop de kampong is gebouwd, waarvan elk ingezeten zoo veel bezit als hij plaats voor zijne woning, soms ook nog voor het planten van weinige vruchtboomen en het aankweeken van eenige siri enz. noodig heeft. Insgelijks wordt onder dien zelfden naam het bouwland der kampong of der gemeente begrepen, dat weder in twee soorten, hooge niet te bewateren gronden en kunstmatig besproeide velden, onderscheiden is.

Ofschoon wij gezien hebben, dat de coria-grond een algemeen onvervreemdbaar eigendom is van het geslacht dat hem okkupeert, en ieder vrij geboren man of lid van dusdanige maatschappij op het vruchtge-

bruik even veel regt heeft, zoo maken de sawah's op dezen algemeenen regel, nogthans in zoo ver eene uitzondering, dat zij meer moeten worden aangemerkt als het uitsluitend eigendom van een zeker deel der soekoe, door welks vereenigde krachten en gedurige zorgen, de ontginning bewerkt en de instandhouding mogelijk is. Daarom dan ook, dat men, door het graven van groote kanalen, of het opdammen van rivieren, voor het onder water zetten van rijstland benoodigd, waarbij de krachten van een enkel huisgezin zouden te kort schieten, een bepaald eigendoms-regt verkrijgt op de velden, welke door dusdanige middelen artificiëel verdronken en voor den rijstbouw geschikt gemaakt worden; maar met het erlangen van dit regt, wordt de bezitter verpligt tot al zulke konservatieve verrigtingen, als voor de instandhouding van het geheel noodzakelijk zijn.

De bouwlanden van zulk eene gemeente worden tusschen den adel en den burgerstand verdeeld, die zoo veel gronds kunnen verkrijgen als hunne behoefte eischt, of zij genegen zijn te bewerken. Maar zeer zeldzaam ontstaan twisten over het bezit; wijl in de meeste streken de overvloed van het voor bebouwing geschikte land op verre na niet evenredig is aan de geringe bevolking.

De „ompang dalam" formeren een specie van feodalen stand; zij zijn als het ware de leenmannen van den adel; het deel dat deze, bij publieke werken of in algemeene heerediensten, behoort te presteren, wordt door hen verrigt; van de landen, door de aristokratie bezeten, erlangen zij een gedeelte, hetgeen door hen gekultiveerd wordt, en dat in gewone tijden door erfregt op hunne nazaten overgaat.

Onverminderd deze verdeeling van landerijen, bezit het opperhoofd des geslachts eene voldoende uitgestrektheid gronds, dat door hem en zijn slaven bebouwd wordt en waarin hij en zij middel van bestaan vinden; dit is een domein aan zijnen staat verbonden, waarop geene successieregten gelden, maar dat bij overlijden in handen van zijne opvolger als coriahoofd overgaat.

Men ziet dus uit dit alles, dat de wetten van grondbezit in de Battalanden, met geringe uitzonderingen van latere feodale herkomst, patriarchaal zijn; ieder kiest en bebouwt zijn akker binnen het territoir der coria waartoe hij behoort, naar lust en zin, geniet de vruchten van zijnen arbeid zonder aan eenige grond- of andere lasten onderworpen te zijn; want de geringe hommages, welke hij aan het algemeen hoofd verpligt is te brengen, kunnen niet zoo genoemd worden, als behoorende eer tot de pligten, welke ieder kind jegens zijnen vader in acht behoort te nemen, waarvoor deze hem wederkeerig, zoo zulks te pas komt, met raad bijstaat en beschermt en overigens met al de zorgen en moeijelijkheden beladen is, welke het bestuur van zulk een groot gezin van zelve met zich voert.

In Mandheling en Ankola zijn, door de Padriesche overheersching en onze nadere tusschenkomst, deze eenvoudige instellingen van eerste maatschappelijke zamenvoeging in vele opzigten gewijzigd en daardoor den hoofden een zekere souvereine magt verleend geworden, die zij langs alle we-

gen handhaven, en die de buitengewone vrijheidszucht der massa, zoo wel als hunne neiging tot ledigheid aan banden gelegd heeft, en even noodzakelijk was voor een geregeld bestuur als voor den bloei van het land.

De hoofden van het Maleische gedeelte der bevolking, zoo als die van Natal, hebben zich deze oppermagt reeds veel vroeger, en zoo als de voorzigtigheid het veroorloofde, aangematigd; zij beschouwen zich dan ook als de eenige grondeigenaars, althans handelen zoo, en beschikken dikwijls over den grond alsof hij, even als op Java, een domein van den Vorst ware. Zoo geven zij gronden aan vreemdelingen weg tegen afstand van een aanzienlijk gedeelte van den oogst; terwijl zij de natuurlijke voortbrengselen van den grond als hun direkt eigendom hebben doen aanmerken. Daarom mag de inzameling van kampher of het graven van goud alleen tegen hooge retributiën aan hen plaats vinden; zelfs komt hun de helft van het ivoor toe van elken olifant die binnen hun gebied gedood wordt. Voor het overige is de wijze van grondbezit daar in hoofdzaken gelijk aan dat der Battastammen.

Partikuliere grond-eigenaars zijn, voor zoo ver mij bekend is, in deze residentie niet; alles is inderdaad woeste of gemeente-grond, hoezeer hier en daar op deze instelling door gelukzoekers inbreuk mag gemaakt zijn."

De waarde van statistieke opgaven omtrent Java.

Gelijk ligt te voorzien en te verwachten was, heeft het Goudsch Kronijkske mijn boekje en mijnen persoon behandeld, zoo als het dat gewoon is te doen met geschriften en personen, die, niet zijnen geest ademende, *iets anders* trachten aan te toonen dan hetgeen dat blad en zijne vrienden zoo gaarne zouden zien, dat, gelijk vroeger, onverdeeld geloof en ingang vond; namelijk, dat de Javanen, *door* en *onder* de werking van het kultuurstelsel, gelukkig zijn en in voorspoed en welvaart leven. Ook ik heb dat geloof, die dwaling gedeeld, totdat ik, in 1846 eene reis over Java doende, op eene treurige wijze in mijn goed geloof en vertrouwen werd geschokt. Met eigen oog had ik toen en later herhaalde gelegenheid te zien en waar te nemen, dat er *zeer veel* op de waarheid dier bewering valt af te dingen, en dit heeft mij geleid tot een naauwgezet onderzoek en eene langdurige studie dezer aangelegenheid. De uitkomsten daarvan heb ik bekend gemaakt. Het laat zich begrijpen, dat zij, die wel vroeger in ambtelijke betrekking in Indië waren, doch thans in Nederland zijnde niet de gelegenheid hadden, zoo als ik, om zelf den tegenwoordigen toestand van Java en de Javanen waar te nemen, de veelvuldige verzekeringen „dat het den Javaan *zoo wel gaat*" ter goeder trouw aannemen en verdedigen. Of het Goudsch Kronijkske tot dezulken behoort, zal ik ter toetse brengen.

In de eerste plaats begint dat blad *met eene onwaarheid* in zijn n°. 109 van 10 Augustus, door te vragen, „of ik niet *indirekt* medepligtig ben aan de ellende, aan den hongersnood die Java *volgens mijn gevoelen* (?) geteisterd heeft, daar ik zelf zou gezegd hebben *dat mijne overtuiging daarvan reeds dagteekent van jaren herwaarts.*"

In waarheid heb ik op bl. 10 van mijn boekje geschreven „In 1844 heb ik den minister van koloniën, den heer J. C. BAUD, in eene nota op het groote gewigt *der vermeerdering van Java's bevolking, in het belang van Nederland*, opmerkzaam gemaakt (van hongersnood enz. wist ik toen niets.) En op bl. 35 „dat in den gewonen toewas, zoo als men dien gedurende 17 jaren waarnam, *sedert 5 jaren* een gevoelige teruggang wordt opgemerkt."

Mijn boekje is geschreven (zoo als de dagteekening aanduidt) in 1850, zoodat mij dat feit (honger en ellende) en zijne oorzaken in 1844 onmogelijk bekend kon zijn. Er is in mijn geschrift nergens een woord van te vinden. Ik noem zulks een verkrachting der waarheid ter *kwader trouw.*

In de tweede plaats heb ik in mijn boekje maar uiterst zelden vermeld wat ik zelf gezien en waargenomen heb, maar mij doorgaans bepaald tot hetgeen uit de officiële rapporten aan het Gouvernement was af te leiden,

zoo als zij in verschillende gedrukte geschriften te vinden zijn, *waarop ik telkens*, bij de aanhaling van feiten, *verwezen heb.*

Wat doet nu het G. K. bij zijne aanhaling uit mijn boekje? In stede van ook op *die bronnen* te wijzen en te zeggen, „volgens het rapport van dien resident, of dat geschrift, of dien officiëlen staat," zegt het bij voorkeur en telkens „volgens den heer BOSCH, zoo als de heer BOSCH zegt," wel wetende dat hetgeen een schrijver zegt, van wien beweerd wordt dat hij zijne cijfers *„uit de lucht gegrepen*, aardig gegroepeerd en zeer onzaakkundig gebruikt en toegepast heeft," verder weinig geloof en vertrouwen zal vinden.

Ik noem dat *opzettelijke misleiding van het publiek ter kwader trouw.*

In de derde plaats, heeft het G. K., zonder eenig *deugdelijk bewijs*, mijne grondcijfers verworpen en eenvoudig gezegd *„ze deugen niet"*; wel wetende dat men, aan den hefboom zijn steunpunt ontnemende, niet dan een onnut en magteloos werktuig overhoudt, wel wetende dat het mij even onmogelijk is, de deugdzaamheid der bevolkingstaten van 1828 te *bewijzen*, als dat blad bij magte is *de valschheid* van die officiële stukken *overtuigend aan te toonen.*

Op die wijze poogt het G. K. eene grondige wetenschappelijke bewijsvoering onmogelijk te maken, iets *waarom het ook blijkbaar te doen is*, zoo als de vraag (in n°. 109) bewijst, of het den militair geoorloofd is „in zoodanige beoordeeling te treden", namelijk van een onderwerp, dat tot de wetenschap behoort en zonder zulk een onderzoek nooit gekend noch gewaardeerd kan worden.

Kon het G. K. het beoogde verbod verwerven, dan was het toppunt van zijn wenschen en streven bereikt; dan kan men voortdurend, zoo als weleer, de natie in onwetenheid omtrent hare kostbare Oostersche bezittingen houden en met schoonklinkende woorden blijven voortdeklameren, „dat Java en de Javanen zoo rijk, zoo gelukkig en welvarende zijn"; dan kan men elke stem die zich daartegen verheft, als die van leugenaars, kwalijk gezinde nieuwigheidzoekers en (roode) republikeinen brandmerken, die Java en zijne welvaart met die van Nederland te gronde pogen te rigten; wetende dat de natie (te regt) van zulk volk eenen afkeer heeft. Immers beoefenaars der wetenschap, mannen onafhankelijk van de regering, zijn hier niet te vinden; alleen ambtenaren en millitairen kunnen licht over deze en meer andere belangen verspreiden. Kon men nu van de regering verkrijgen om dat te verbieden, dan was de zaak gewonnen; want ambtenaren en militairen hebben te veel besef van hunne verpligting, en kennen het algemeen en hun eigen belang te goed, dan dat zij ongehoorzaam konden worden aan het wettig gezag; ofschoon men ook daaromtrent, *zonder eenig bewijs*, niet geschroomd heeft onwaarheid en laster te verspreiden. Wel jammer voor het G. K. en zijne voorstanders, dat men het zoo ver nog niet heeft kunnen brengen. Dan was de baan voor de oppositie vrij, om elken maatregel van verligting in den toestand der Javanen, welken de regering in het welbegrepen belang van Nederland en Indië zou willen nemen, als eene

nuttelooze of schadelijke vrijgevigheid af te schilderen en het Gouvernement in zijne heilzame oogmerken te belemmeren. Onder zulk een verbod zouden die lastige, veel bewijzende cijfers van den heer BOSCH niet zijn verschenen, en dan had het G. K. geene toevlugt behoeven te nemen tot middelen, welke hij, die opregt is en omtrent de deugdzaamheid zijner zaak geen onderzoek schuwt, veracht en verwerpt.

Het G. K. grijpt het eenige bruikbare en zeker het gemakkelijkste middel aan om mijne bewijzen te ontzenuwen. Zoo als het zegt, zijn mijne cijfers omtrent de bevolking in 1823 en 1828, ofschoon op officiële gegevens berustende, geheel onjuist — alzoo is het klaar, dat mijne aantooning op *eenen geheel valschen grondslag rust.* Zou het G. K. nu in waarheid gelooven, dat ik op mijnen leeftijd en op mijn standpunt mij zoo ligtvaardig en onbezonnen aan een onderwerp zou hebben gewaagd, dat met den bloei van mijn vaderland, deze gewesten en hunne talrijke bevolking in zulk een innig verband staat? Zou het G. K. werkelijk gelooven, dat ik zoo weinig ben toegerust om mijne bewering, waar het noodig is, verder te staven? dat ik zoo weinig in mijn onderwerp ben doorgedrongen, dat het eerste er over waaijende windje het gebouwde, gelijk het kaartenhuis eens kinds, doet ineenstorten? Dan durf ik de verzekering geven, dat het zich daarin bedrogen zal vinden.

Ik zou nu even als het G. K. de juistheid mijner cijfers omtrent de bevolking met breede redeneringen kunnen betoogen. Ik zou kunnen vragen, waartoe het G. K. dan meent dat die officiële bevolkingsstaten opgemaakt en ingediend moeten worden, als men weet dat zij valsch zijn en niet bij magte is ze zuiver en juist te doen zamenstellen? of het G. K. meent, dat zij moeten strekken, om de regering te misleiden of tot grondslag harer handeling en contrôle te dienen? Ik zou kunnen aanvoeren, dat, volgens de erkentenis van het G. K. zelve, de staten van 1835 tot 1845 *meer naauwkeurig* zijn, en dat daaruit toch een *toewas* in bevolking van 201,636 zielen *in het jaar* blijkt, wat men wel *zeer aanzienlijk* mag noemen. Ik zou verder kunnen bewijzen, dat zelfs in het jaar 1846, nadat zeer ongunstige omstandigheden in de residentiën Cheribon, Rembang en Kadoe daarop eenen belangrijken invloed hadden uitgeoefend, de bevolking desniettegenstaande nog met 125,000 zielen is toegenomen, en dat sedert in de jaren 1847 en 1851 de bevolking in de residentie Samarang, Japara en Pakalongan 18,1 percent verminderd is. Doch om dit alles aan te toonen, zou ik eene nieuwe brochure met tabellen en vele cijfers moeten schrijven, en wat zou zulks toch baten voor degenen die niet overtuigd willen zijn? Ten slotte zou het G. K. met *dezelfde* argumenten zeggen, *„uwe cijfers zijn onjuist."* Ik doe er daarom voor het oogenblik afstand van, en vind het *verkiesselijker* het G. K. met zijne eigene wapens te weerleggen; het heeft mij daartoe nog al in de hand gewerkt en de taak gemakkelijk gemaakt.

De bewijzen, om de waarheid tot leugen, de opregtheid tot misleiding en bedrog te maken, zijn niet gereedelijk te vinden, en dikwerf worden

daartoe oogenschijnlijk goede argumenten gebezigd, zonder dat men altijd de konsekwentie berekent, *die er eigenlijk in ligt.* Zoo is het ook gegaan met het G. K. Zonder het in de bijzonderheden te volgen, zal ik alleen zijne konklusie ter toetse brengen *).

In n°. 114 van 28 Augustus zegt het Goudsch Kronijkske, „dat, wanneer de bevolking van vroeger juist ware bekend geweest, men *geen hoogere* aantooning van konsumtie van zout zou verkrijgen *dan nu*, dat is ruim 8 *pond per hoofd.*"

Indien wij de juistheid dezer bewering eens voor een oogenblik doen gelden, dan volgt daaruit een veel ongunstiger resultaat dan *ik* beweerd heb het geval te zijn.

Ten bewijze:

De volgende staat is officiëel en opgemaakt door den Direkteur der produkten en civiele magazijnen; gelijk men weet is de verkoop van zout aan de kontrôle van de rekenkamer onderworpen. Elk resident is jegens dat ligchaam rekenpligtig voor de hoeveelheid zout, die hij in zijne residentie debiteert. *Daarin kunnen noch mogen* dus onjuistheden of fouten voorkomen.

*) Toen wij onlangs (jaargang 1851, II blz. 144) een verslag gaven van de hoogst belangrijke brochure van Dr. BOSCH, schreven wij onder anderen: „Wij begrijpen zeer goed waarom de schrijvers van het Goudsch Kronijkske zoo zorgvuldig hunne anonijmiteit trachten te bewaren. En toch begint er al meer licht in die werkplaats der duisternis te vallen, dan noodig is, om de arbeiders te onderscheiden. Ik voor mij houd mij aan 't geen ik reeds vóór eenige maanden heb verklaard; ik neem geen notitie van hun geschrijf, hoe ze mijn persoon ook pogen te mishandelen. Maar nu ze een verdienstelijk dienaar van den staat, een eerlijk man, een achtenswaardig huisvader in het ongeluk zouden willen storten, omdat hij eene waarheid durft verkondigen, die hun onaangenaam en misschien nadeelig is, nu heb ik niet kunnen zwijgen, ofschoon Dr. BOSCH reeds heeft te kennen gegeven, dat hij handelen zal als ik." Er zou thans nog minder reden bestaan, om tegen het artikel van het bestaande blaadje op te komen, omdat het schijnt, dat het zich met Indische aangelegenheden niet meer inlaat. Maar er is eene andere reden, waarom wij dit opstel van Dr. BOSCH, die de beoordeeling van het oorbare der plaatsing aan ons over liet, toch hebben opgenomen. Dergelijke argumenten, maar op meer beleefde en humane wijze, zijn ook door een enkel lid in de Tweede Kamer, bij de diskussiën over de begrooting van 1852, onlangs bijgebragt. 't Is dus niet overbodig, dat ze worden wederlegd, iets 't welk Dr. BOSCH, althans naar onze meening, in dit artikel op zulk eene wijze doet, dat ze in hunnen wortel zijn afgesneden.

REDAKTIE.

NAMEN DER RESIDENTIËN.	NAMEN DER VERKOOP-PAKHUIZEN.	GEDEBITEERDE HOEVEELHEDEN in 1849.		GEDEBITEERDE HOEVEELHEDEN in 1830.		AANMERKINGEN.
Bantam	Tanara.	785	2 1/2	711	12 3/4	
	Serang.	120	18 1/2			
	Anjer	78	24 5/8			
	Tjiringen	140	1/4			
	Pandeglang . . .	105	20 7/8			
Batavia	Batavia	701	21 5/8	*) 1700	—	*) Hieronder is Buitenzorg gerekend.
	Bekassie	157	3 1/8			
	Tangerang. . . .	407	6			
Buitenzorg	Buitenzorg. . . .	380	—			
Krawang	Pamanoekan. . .	74	1	42	00 1/4	
	Tjabang Boengir	35	18 1/2	21	02	
	Krawang	83	12	63	21	
Preanger Regentschappen	Tjikao.	95	21 5/8	92	13	
	Tjanjoer.	293	11 7/8	315	01	
	Bandong.	341	1	222	13	
	Karang Sambong	185	2 1/2	382	16	
	Limbangan . . .	229	8	154	20	
	Kalie Poetang. .	—	—	157	11	
	Banjer.	213	19 1/2	26	16	
	Wijnkoopsbaai. .	23	26 3/4	64	12	
	Soekaboemie. . .	94	10 3/4			
	Tjawie.	122	10 1/16			
	Soemedang. . . .	117	8 15/16			
Cheribon	Cheribon.	792	24 15/16	767	20	
	Indramaijoe . . .	56	23 3/4	185	17	
	Madjalingka. . .	—	—			
Tagal	Tagal	642	2 3/4	622	01	
Pakalongan	Pakalongan . . .	741	4	954	—	
Samarang	Samarang	1054	13 1/2	*) 1579	22	*) Hieronder is Salatiga berekend.
	Salatiga	302	10			
Kadoe	Magelang	866	14	179	20	
Bagelen	Poerworedjo . . .	246	20 13/16			
	Karang Anjer. .	195	11 3/8			
	Ambal.	244	8 1/16			
	Wonosobo	209	1 3/16			
Banjoemas	Banjoemas. . . .	38	4 7/8			
	Tjilatjap.	653	24 7/8			
	Banjarnegara . .	240	22			
Madioen	Ngawie	576	18 3/4			
Patjitan	Patjitan	132	17	275	06	
	Panval.	271	28	•		
Kedirie	Kedirie	372	2 7/8			
	Ngrawe	183	14 1/4			
	Trigie	119	23 5/8			
Japara.	Japara.	240	26	393	23	
	Jawana	255	7 3/4	433	27	
Rembang	Rembang	83	9	198	23	
	Toeban	125	8	181	02	
	Bodjonegoro. . .	271	1/8			
Soerabaja	Grissee.	1691	26 7/8	836	03	
	Soerabaja	812	3/8	1002	10	
	Bawean	39	16	1373	—	
	Sumanap	221	7 3/8	520	03	
	Pamakassan . . .	14	25 1/4	11		
	Bangcallang. . .	333	13 1/4	256	09	
Pasoeroean.	Pasoeroean. . . .	850	9 5/8	700	02	
Bezoekie.	Bezoekie.	288	28 7/8	237	23	
	Panaroekan . . .	138	13 1/8	90	01	
	Probolingo. . . .	191	18 3/4	153	19	
	Lemadjang . . .	64	29 5/16			
	Banjoewangie . .	51	24	33	18	
		18397	24 10/16	14938	29	

Men ziet daaruit, dat in 1830 de bevolking in de oude Gouvernements residentiën konsumeerde 14,938 koijangs zout of 56,011,500 oude ponden. In mijn boekje zijn die cijfers iets minder en dus niet volkomen juist. Men ziet daaruit al verder, dat daaraan *geen deel hadden* de bewoners der residentiën Soerakarta, Djokjokarta, Bagelen, Banjoemas, Madioen en Kediri. Wanneer nu de bevolking in 1830 slechts 8 ponden zout verbruikte, zoo als het G. K. beweert en verzekert, dan geeft dat, bij eene konsumtie van ruim 56 millioen ponden, eene bevolking van 7,000,000 *). Om nu geene ongelijke of ongelijknamige grootheden te gebruiken, zoo als het G. K. mij ten laste legt, moet men van de 18,397 koijangs, in 1849 verbruikt, aftrekken de hoeveelheid zout door de bevolking van Bagelen, Banjoemas, Madioen en Kediri gekonsumeerd, die in 1830 daaraan geen deel namen, 3080 koijangs; en dan blijven over = 15,317 koijangs voor de bevolking in de oude residentiën, die in 1830 daarvan 14,938 verbruikten, alzoo eene meerdere hoeveelheid in 1849 van slechts 379 koijangs = 1,421,250 oude ponden. Tegen 8 pond per hoofd, geeft zulks eene *meerdere* bevolking in 1849 dan in 1830 van 177656 zielen = 9,350 toewas in het jaar. Het is toch wel al te ongerijmd, om te kunnen gelooven, dat de Javasche bevolking in 19 jaren van rust en vrede genoegzaam stationair in hare vermenigvuldiging zou gebleven zijn, en toch is het de *onwederlegbare* uitkomst der bewering van het G. K. en alzoo niet uit de *onjuiste bevolkingsstaten* verkregen. Het G. K. kan die uitkomst bij geene mogelijkheid wraken, en dus niet anders dan toestemmen, — òf —, dat de bevolking in 1849 *veel grooter* is dan in 1830, en, daar zij zoo weinig meer zout verbruikt in 1849 dan in 1830, zich gevolgelijk zeer heeft moeten bekrimpen in deze eerste levensbehoefte, — òf —, dat de bevolking, thans evenveel zout gebruikende als in 1830, in stede van in zielental zeer aanzienlijk toe te nemen, integendeel bijna stationair gebleven is.

Een dezer beide alternatieven moet het G. K. nu wel aannemen, en beiden zijn even fataal voor zijne bewering „ dat de bevolking van Java, in stede van door verarming minder zout te gebruiken dan vroeger, integendeel door verspreiding *van welvaart*, als *een gevolg* van het door den graaf VAN DEN BOSCH *ingevoerd stelsel van kultuur, de comsumtie van zout is toegenomen.*"

Want neemt het G. K. aan, dat de bevolking niet meer dan met 9,350 zielen in het jaar is toegenomen, dan verwijs ik dat blad naar MALTHUS, pag. 8 (Fr. vertaling) waar hij zegt:

Nous pouvons donc tenir *pour certain* que, lorsque la population n'est arrêtée par aucun obstacle, *elle va doublant* tous les vingt cinq ans et croit de période en période, selon une progression géométrique.

*) Voeg hierbij 2,400,000 Javanen welke de Vorstenlanden en de vier nieuwe residentiën bewonen, dan geeft dat in 1830 reeds eene bevolking van 9,400,000 en in 1850 (zie naamregister) waren er maar 9,265,000. Welk eene schoone toekomst en vooruitgang zou het G. K. ons willen opdringen.

Pag. 20. 1°. „ Une population *est nécessairement limitée par les moyens de subsistance.*"

2°. Une population croit invariablement, *partout où croissent les moyens de subsistance, à moins que des obstacles puissants et manifestes ne l'arrêtent.*"

Pag. 304. „ Une abondance de riches terres, qui ne coutent que fort peu de chose, ou même rien du tout (en deze overvloed is op Java in ieders bereik) *est une cause de population si puissante qu'en général elle surmonte tous les obstacles.*"

Dat zijn de stellige uitspraken der wetenschap. Is de bevolking van Java, in het bezit van eenen overvloed van weinig kostende vruchtbare gronden, in 25 jaren nu niet zeer vermenigvuldigd, zooals het G. K. zegt, maar integendeel genoegzaam stationair gebleven, dan moet het G. K. toegeven, dat zeer gewigtige onoverkomelijke hinderpalen in den weg zijn gelegd, om deze wetten der natuur in haren loop te stuiten — en dat is doodelijk voor zijne bewering van rijkdom en welvaart onder de Javanen. Is daarentegen de bevolking in 25 jaren bijna verdubbeld, zooals ik beweer, dan heeft zij zich, uithoofde eener toenemende armoede, in het gebruik van zout zeer moeten bekrimpen, aangezien zij daarvan in 1849 slechts 379 koijangs meer verbruikte dan in 1830.

Ik laat het aan de keuze van het G. K. over, welke dezer beide stellingen het nu wil aannemen, daar zij beiden evenveel tegen zijne bewering bewijzen; terwijl het omtrent de middelen welke de Javaan bezit, om genoegzaam zout te kunnen betalen, inzage zal kunnen nemen van het berigt van den resident van Soerabaija aan het Gouvernement d.d. 27 Maart 1844 n°. 96/32, welks inhoud ik geraden acht hier niet mede te deelen, dat mij zeker door het G. K. niet euvel zal geduid worden.

Het G. K. zegt nu wel, dat de bewoners der vorstenlanden van Bagelen, Banjoemas, Madioen en Kediri in 1830 het zout in de Gouvernementslanden kwamen koopen; doch dit is weder zoo ongerijmd, dat er wel door geen zaakkundige eenig geloof aan zal gehecht worden. Immers de geheele Zuiderzee ligt voor de bewoners dier landen open, en dus is de aanmaak van zout door niets gelimiteerd geweest en kostte het slechts *f* 1 de pikol. Neemt men nu den versten afstand van het zuiderstrand, en dus voor de konsumtie van eigen gemaakt zout het ongunstigst, dan is de prijs, bezwaard met het transport, nog veel geringer dan waarvoor het Gouvernement dat artikel verkocht *f* 6 de pikol. Is het nu denkbaar, dat de bevolking liever *duur* Gouvernements dan *goedkoop* eigen gemaakt zout verbruikt heeft? Integendeel mag men aannemen, dat er veel zout van de zuider-residentiën in de Gouvernements-landen is gesmokkeld, en dus het verbruik in 1830 nog grooter is geweest dan door het monopolie is gedebiteerd. Te Pasoeroean wonende van 1829 tot 1831, heb ik meermalen gehoord van de aanhaling in het gebergte van klandestien zout, uit Kediri aangevoerd. Wie nog twijfelt sla slechts den meermalen aangehaalden staat van het verkoop van zout open, en hij zal bevinden, dat toen in 1834 in de

vier nieuwe residentiën zoutverkooppakhuizen waren opgerigt, en het debiet, op alle mogelijke wijze bevorderd werd, en het zout voor 33 pCt. minder dan in 1830 te verkrijgen was, men toch in 1835 nog niet meer dan ongeveer 1678 koijangs heeft kunnen verkoopen, onder eene bevolking die p. m. 3500 koijangs voor hare behoefte verbruikt. Mogt het G. K. die 1678 koijangs volstrekt van het in 1830 verbruikte zout willen aftrekken, dan heb ik er vrede mede. Zulks zal de konsumtie per hoofd in 1830 slechts met bijna één pond verminderen, en dan blijft het verschil tusschen het toenmalig en tegenwoordig verbruik nog aanzienlijk genoeg om de ongunstige gevolgtrekking te bevestigen, welke ieder onbevooroordeelde er uit zal afleiden.

Dezelfde taktiek als bij het zout, volgt het G. K. ten aanzien van den rijstoogst, door eenvoudig te zeggen „*de opgaven deugen niet, men tast daaromtrent in den blinde rond*, men kan er zich niet op verlaten" (n°. 110 en 114).

Maar beseft het G. K. dan in het geheel niet, welk een vreesselijke blaam en verantwoording het daarmede op het voormalige Gouvernement werpt? Hoe? de regering zou over den grond, den arbeid en den tijd van de Javanen beschikken, en hen dwingen op hunnen graanakker suiker, indigo en tabak te telen, en de verkregene hoeveelheden zelfs in fraktiën van ponden kunnen doen konstateren, en het zou geheel onverschillig zijn omtrent *de hoeveelheid* voedingsmiddelen (rijst) welke diezelfde Javanen verkrijgen? Het Gouvernement zou zich in die jaren niet verzekerd hebben, dat het verslag van den Direkteur der kultures omtrent de hoegrootheid van den rijstoogst op waarheid en juiste gegevens berustte? en zich nimmer de vraag hebben voorgesteld en doen onderzoeken, of de geoogste hoeveelheid rijst toereikend was, om de bevolking van Java goed te voeden en duurzaam in stand te houden, maar wel of er genoegzaam produkten geteeld werden om de Nederlandsche schepen te vullen? Dat zou onverantwoordelijk en al te erg zijn. Wij gelooven het niet. Indien men aan deze bewering van het G. K. waarde kan hechten, dan zouden immers de Javanen nog veel beklagenswaardiger zijn dan elders de slaven, wier meesters ten minste waken en zorgen, dat hunne schuren steeds toereikende van voedingsmiddelen zijn voorzien. Doch ik laat deze bewering voor rekening van het G. K., dat zich blijkbaar niet anders weet te redden dan door te beweren, dat de residentie-verslagen en andere officiëele stukken, zoo als zij door het Gouvernement aangenomen worden, *valsch* en *onwaar* zijn.

Wie daaraan nu *meer* waarde hecht kan zich, dáár waar ik van die stukken gebruik gemaakt heb, veilig op de gevolgtrekking verlaten, en zeker zijn, dat ik ze ten gunstigste voor de bevolking gesteld heb. Intusschen komen er in mijn boekje ook vele cijfers voor, zoo als b. v. omtrent den oogst in Kadoe *vóór* 1830, welke slechts *speculatief* zijn, om van de bekende gegevens, langs rationelen weg, tot de onbekende te besluiten, zoo als dat in de wetenschap gebruikelijk en geoorloofd is. Zij

hebben nogtans geene stellige waarde en zijn *als zoodanig* ook niet voorgedragen.

Op bladz. 57 van mijn boekje heb ik uit den „blik op het bestuur van Nederlandsch Indië", blz. 103, overgenomen, dat de landrente in Kadoe vóór de invoering van het kultuurstelsel *f* 560,000 bedroeg, en dat zulks gelijk was aan $^2/_5$ der waarde van den oogst. Hiervan zegt het G. K. n°. 114, dat het stellen van dien aanslag op $^2/_5$ van dien oogst „*geheel uit de lucht gegrepen is*" daar het volgens de Engelsche revenu instruktie zijn moet $^1/_5$ en niet $^2/_5$. Onder het Engelsche bestuur was dat werkelijk de grondslag; doch indien het G. K. *de waarheid* lief had en alleen *deze* verdedigde, dan had het er moeten bijvoegen, dat de Javanen *toen* in alles vrij en niet tot de heerendiensten verpligt waren, welke onder ons bestuur weder zijn ingevoerd; het G. K. had dan moeten zeggen, „dat de heerendiensten den Javaan, noch de beschikking over zijnen persoon, noch over zijnen tijd en arbeid, noch over zijne bezitting laten. Dat men in die kategorie begrijpt de levering van karren, buffels, eijeren, kippen, olie, brandhout, klappers, bamboe, gras, vruchten, met een woord alles wat men bij den Javaan vindt om over te beschikken tot zeer geringe en onevenredige prijzen. Dat zulks eene wijde deur is voor knevelarij, zonder de mogelijkheid van kontrôle, terwijl de personele diensten op zich zelve reeds eene aanzienlijke belasting daarstellen." Immers is ieder hoofd van een huisgezin verpligt 1 van 7 dagen *om niet* te werken = 52 dagen in het jaar = 83,200,000 dagen door de 1,600,000 huisgezinnen op Gouvernementsgrond wonende. Stelt men nu de waarde van een dag arbeid = 15 duiten, dan geeft dat alleen eene belasting van 12,480,000 koper, door de Javanen in den vorm van heerendiensten opgebragt, *wanneer die heerendiensten binnen den wettigen grens beperkt blijven?*

Deze heerendiensten, en al wat men onder dien naam van den Javaan vordert, beletten zijne welvaart steeds meer en meer en zijn de *meest wezenlijke oorzaak geweest*, dat de vrije produktie niet dien snellen vooruitgang heeft gehad., welke men anders in 1816 mogt verwachten. Zoo lang de heerendiensten bestaan, zal noch de vrije kultuur noch eenige tak van industrie hier met andere landen kunnen wedijveren en in gelijke mate bloeijen.

Toen nu na de overname van de Engelschen, de heerendiensten weder op Java werden ingevoerd, begreep men te regt, dat de landrenten in evenredigheid van de nieuwe belasting (in den vorm van heerendiensten) verminderd dienden te worden, en het Gouvernement gedoogde dat de landrente in rede van $^1/_5$ der waarde van den oogst werd geheven, omdat de bevolking bij de heerendiensten onmogelijk $^2/_5$ van haren rijstoogst kon blijven betalen. Had het G. K. dat alles nu aangevoerd, dan zou het der waarheid getrouw geweest zijn en niet den schijn op de regering hebben geworpen, dat zij bij de overname van Java de reeds zware belastingen onder de Engelschen *nog eenmaal* in den vorm van heerendiensten vorderde. Indien het waarheid was, dat de bevolking voortaan nog $^2/_5$ van haren oogst moest betalen, dan zouden de uitkomsten in mijn boekje op bl. 51—60

veel ongunstiger worden, daar ik niet $^2/_5$ maar slechts $^1/_5$ van den oogst, als belasting, heb afgestaan. Doch dat $^1/_5$ en niet $^2/_5$ de gemiddelde grondslag der belasting nu en sints 1818 is geweest, met uitzondering van de koffij, zou ik uit vele schrijvers en daadzaken kunnen aantoonen, ware zulks niet van zoo algemeene bekendheid, dat ik mij niet verwaardigen zal, bij zulk eene pertinente kwade trouw nog bewijzen aan te voeren. Anderen mogen nu oordeelen met welk regt het G. K. in n°. 118 van 11 September zegevierend uitroept: „Hoe jammer voor den heer PARVÉ dat N°s. 109, 110 en 114 van het G. K. slechts een weinig te laat zijn gekomen," enz.

Ik heb die nummers ter toets gebragt, en ook ik ken den heer PARVÉ te veel gezond verstand, te veel kennis van de Indische aangelegenheden toe, dan dat hij voor het denkend publiek, met die losse *onware* bewering van het G. K. zou instemmen. De heer PARVÉ heeft, blijkens zijne geschriften, die aangelegenheden te goed bestudeerd, om die artikels van het G. K. evenzeer als het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië niet naar juiste waarde te schatten. Wij twijfelen er niet aan, of de heer PARVÉ heeft ze in de weegschaal gelegd en gelijk wij *te ligt* bevonden, en hij zal met ons instemmen dat noch de goede zaak, noch het publiek, noch wij beiden iets zouden verloren hebben, indien ze *niet verschenen waren.*

Op bl. 132 van mijn boekje staat gedrukt, dat de algemeene invoer in $18^{22}/_{23}$ is geweest *f* 21,000,000, en evenwel doet het G. K. het voorkomen, alsof ik deze bewijzen voor de welvaart van een volk geheel had voorbij gezien. Het G. K. zegt, dat had ik slechts stil gestaan bij de omstandigheid, dat de algemeene invoer van goederen in Indië van 1830 tot 1850 van 14 millioenen tot 23 millioen gestegen is, ik dan niet zou hebben uitgeroepen: „Wel arm moet het volk zijn" enz.

In waarheid hebben wij hier eenen meerderen invoer van 2 millioen dan 28 jaren te voren, toen er (volgens mij) *half zoo veel verbruikers* waren als thans, en dat is toch wel geene zoo schitterende uitkomst om zich daarop te beroemen. Het zal op menigeen eenen geheel anderen indruk maken dan het G. K. verlangt. Men weet toch, dat in 1830 het land door eenen vijfjarigen oorlog voor een groot gedeelte verwoest, en dus de Javanen verhinderd waren eene genoegzame hoeveelheid produkten te telen, om die in ruil voor eenen ruimeren invoer van goederen aan te bieden, zoodat de jaren 1825 tot 1830 daaromtrent *niets* kunnen bewijzen. De bevolking verkeerde toen in den onnatuurlijken toestand van oorlog en vernieling.

Ik laat nu de beoordeeling van het G. K. aan het publiek over, en zal mij verder niet vermoeijen noch met de opgeworpen vragen — die in mijn boekje zijn opgelost — noch met hetgeen het G. K. nog later mogt willen aanvoeren; daar ik geloof, duidelijk genoeg te hebben aangetoond, welk eenen strijd het voert en welke waarde men er aan heeft te hechten.

BATAVIA,
25 November 1851.

Dr. W. BOSCH.

De heer Dr. W. BOSCH, die ons het voorgaande artikel met de laatste landpost ter toezond, voegde daarbij de opgave van eenige errata, in zijne brochure voorkomende, verzoek, daaraan tevens eene plaats toe te staan. „Ik weet geen ander middel" schreef die ongelukkige fouten te herstellen." Wij voldoen gaarne aan zijn verlangen, door ze te laten volgen.

bl.	19 —	regel	2 v. o.	*staat:*	in het standpunt	*lees:*	en van het standpunt	bl.	98 —	regel	13 v. b.	*staat:*	bevolking	*lees:*	[illegible]
»	23 —	»	3 v. b.	»	en de laatste	»	in de laatste	»	99 —	»	12 v. b.	»	waarin	»	[illegible]
»	24 —	»	3 v. o.	»	hun, eene eventuele	»	hier eene even snelle	»	99 —	»	4 v. o.	»	vóór	»	[illegible]
»	27 —	»	3 v. b.	»	kwaad gebruik geschuwd	»	kwaad geschuwd	»	101 —	»	2 v. o.	»	2	»	[illegible]
»	29 —	»	6 v. b.	»	*vele middelen*	»	*alle middelen*	»	102 —	»	15 v. o.	»	43,506	»	[illegible]
»	31 —	»	1 v. o.	»	bij volken	»	bij alle volken	»	103 —	»	7 v. o.	»	*nominaal*	»	[illegible]
»	35 —	»	8 v. o.	»	van 1845	»	dan 1845	»	110 —	»	14 v. o.	»	42,000,000	»	[illegible]
»	36 —	»	16 v. o.	»	1848	»	1843	»	111 —	»	9 v. o.	»	stelsel met	»	[illegible]
»	37 —	»	10 v. o.	»	plus	»	la plus	»	115 —	»	13 v. o.	»	170	»	[illegible]
»	43 —	»	4 v. o.	»	van	»	van	»	115 —	»	7 v. o.	»	Meerdere	»	[illegible]
»	46 —	»	5 v. b.	»	$1^1/_2$katje	»	$1^1/_2$ pond	»	118 —	»	10 v. b.	»	kneveling	»	[illegible]
»	46 —	»	9 v. b.	»	voor 1830	»	vóór 1830	»	118 —	»	4 v. o.	»	468,000	»	[illegible]
»	48 —	»	20 v. b.	»	1850	»	1830	»	120 —	»	10 v. o.	»	traag	»	[illegible]
»	53 —	»	7 v. o.	»	nog	»	noch	»	122 —	»	12 v. o.	»	welvarender	»	[illegible]
»	55 —	»	11 v. b.	»	121,426	»	128,426	»	124 —	»	1 v. b.	»	en of alle	»	[illegible]
»	62 —	»	2 v. b.	»	vervult	»	aanvult	»	125 —	»	1 v. o.	»	*f* 350	»	[illegible]
»	63 —	»	5 v. o.	»	*f* 6,25 koper	»	*f* 6,25 rec.	»	125 —	»	1 v. o.	»	?	»	[illegible]
»	65 —	»	2 v. b.	»	6,720,000	»	6,710,000 pikols	»	124 —	»	8 v. o.	»	van	»	[illegible]
»	66 —	»	2 v. b.	»	1841	»	1844	»	133 —	»	13 v. o.	»	invoer	»	[illegible]
»	68 —	»	7 v. o.	»	dat is	»	dan is	»	136 —	»	9 v. b.	»	bedroeg, 45,000,000	»	[illegible]
»	68 —	»	18 v. b.	»	171,770	»	151,770	»	140 —	»	2 v. b.	»	Un jour *Codias'* étonna	»	[illegible]
»	68 —	»	3 v. b.	»	van	»	zijn								
»	84 —	»	13 v. b.	»	Tahura	»	Japara								
»	90 —	»	9 v. b.	»	127,24	»	127,124	»	141 —	»	12 v. o.	»	vijftig	»	[illegible]
»	95 —	»	7 v. b.	»	dat	»	dus	»	142 —	»	17 v. b.	»	600,000	»	[illegible]
»	96 —	»	14 v. b.	»	afzonderde	»	afzondert	»	144 —	»	5 v. b.	»	ze	»	[illegible]
»	97 —	»	4 v. b.	»	productie	»	producten	»	144 —	»	5 v. b.	»	nog	»	[illegible]

Waar zijn waarachtige berigten omtrent den toestand van Nederlandsch Indië te zoeken?

De vraag, die wij boven dit opstel plaatsten, wordt inderdaad zeer gewigtig. Immers, onze tegenwoordige grondwettige instellingen maken het volstrekt noodzakelijk, dat de Nederlandsche natie en hare vertegenwoordigers bekend zijn met de gebeurtenissen, die in de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen plaats grijpen. Hoe toch zal die vertegenwoordiging anders de taak volbrengen, welke op haar gelegd is? Maar, waar nu de waarheid te zoeken? 't Is waar, de grondwet verpligt den Minister van Koloniën, om „jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag te geven van het beheer dier koloniën en bezittingen en van den staat waarin zij zich bevinden"; maar de wijze, waarop de tegenwoordige Minister dat gebod interpreteert en ten uitvoer legt, maakt het onmogelijk, uit dat verslag gebeurtenissen anders dan als „faits accomplis" te leeren kennen, want — in 't laatst van 1851 werd het verslag over 1849 ingediend! 't Moge een belangrijk stuk zijn voor de aardrijkskunde en statistiek en geschiedenis van Indië, als middel om ons met de gebeurtenissen van den dag bekend te maken, waarop de Staten-Generaal invloed behooren uit te oefenen, is het van geringe waarde. Wel deelt de *Staats-Courant* elke maand 't een en ander mede, maar meer over den staat van het gewas, over het weder, over ongelukken van branden en overstroomingen, over verschijnselen in de natuur, dan over verschijnselen in de staatkundige wereld, en al waagt zij zich nu en dan op dat terrein, dan wordt er niet meer en niet anders verhaald, dan de Minister goed vindt en in alle geval dan hem zelven bekend is. Nu hebben in de laatste jaren partikulieren getracht aan te vullen, 't geen aan de officiële openbaarheid der Indische aangelegenheden ontbrak. Zoo hebben verscheiden verdienstelijke mannen hunne pen gewijd aan het publiceren van geschriften over hoogst gewigtige onderwerpen. Zoo zijn er maandwerken ontstaan, uitsluitend of hoofdzakelijk aan Indië toegewijd. Zoo hebben Nederlandsche dagbladen zich in korrespondentie gesteld met onze Indische broeders, en is er zelfs een blad „*de Indiër*", dat zich geheel aan de belangen van Nederlandsch Indië heeft gewijd. Maar ook ten opzigte dezer lofwaardige pogingen moet menigeen in den laatsten tijd aan het twijfelen zijn geraakt. Immers wanneer een Minister van Koloniën al die geschriften zonder onderscheid brandmerkt als uit eene baatzuchtige en logenachtige bron voortkomende, en daarbij slechts zeer enkele zeldzame uitzonderingen toelaat,

dan moet zulk eene verklaring, in 's lands vergaderzaal, ten aanhoore der geheele natie afgelegd, het vertrouwen van menigeen wel aan 't wankelen brengen.

Bij gelegenheid der diskussiën over het adres van antwoord op de troonrede zei de Minister: „Wanneer men alles leest en onderzoekt wat in den laatsten tijd over Indische aangelegenheden is geschreven en van daar is medegedeeld, en die geschriften wel analiseert, dan bespeurt men dat niet zoo zeer de ware belangen van Nederland of de koloniën als speciale oogmerken de drijfveer van menig schrijver is geweest; en zoo het al in die gevallen niet op den voorgrond staat, zal men dan toch veelal zien, dat het meer te doen is om personen dan om de zaak."

In de zitting van 8 December l. l., bij gelegenheid der diskussiën over de begrooting van zijn departement, is de Minister daarop teruggekomen. Na eerst eenen brief van den regent van Damak aan den resident van Samarang te hebben voorgelezen, waarin dat inlandsch hoofd zich beklaagt over eene, verkeerd door hem begrepen, uitdrukking in „*de Indiër*" (een brief waarover wij nadere berigten uit Indië verwachten, ten einde het mysterieuse, waarin deze gansche zaak gehuld is, te kunnen wegnemen), gaat de Minister aldus voort: „Ik heb, afgescheiden van het onderwerpelijk feit, een bewijs willen leveren, dat de berigten, die hier in dagbladen worden medegedeeld, niet altijd juist zijn, en u willen waarschuwen tegen de overdrijving van sommige dagbladschrijvers, die — ik zal nu niet beoordeelen met welk doel — de zaken wel eens voorstellen, zoo als zij dat goedvinden. Men heeft mij eens in de kamer verweten, geen vriend te zijn van de tegenwoordige Indische litteratuur. Ik kan echter de rangschikking van zoodanige geschriften onder hetgeen ik door litteratuur versta, niet aannemen. Niet zelden zijn de medegedeelde berigten van dien aard, dat men er niet veel aan hechten kan, vooral wanneer men de overtuiging heeft, dat niet alles wat van of over Indië geschreven wordt, waarheid is, en het bij dat schrijven niet altoos om waarheid te doen is. Het spijt mij, dat ik op dit onderwerp moet terugkomen, ik zou dit voorzeker niet gedaan hebben, indien hier verleden zaturdag geen melding ware gemaakt van zekere dagbladen, die zich, op eene eigenaardige wijze, de belangen van Nederlandsch Indië aantrokken. Ik zou het niet gedaan hebben, omdat ik het eigenlijk beneden de waardigheid der kamer acht, om zich bij gelegenheden als deze met zulke bijzonderheden in te laten. Nu er evenwel van gesproken is, vraag ik u, of gij, die welligt die bladen leest, niet met mij instemt, dat de wijze waarop daarin over zaken en personen gesproken wordt, een nieuw bewijs levert van hetgeen ik eenigen tijd geleden, gezegd heb: dat dit schrijven, namelijk, veelal geschiedde niet om de zaken maar om personen, niet in het algemeen belang maar met bijoogmerken. Het heeft althans op mij dien indruk gemaakt, en die indruk is onuitwischbaar."

Het kan ons voornemen niet zijn deze, in een wolk van overtollige woorden gehulde, en zonder een zweem van bewijs ingebragte beschuldi-

ging te wederleggen of te ontzenuwen. Dat is niet mogelijk, tenzij het den beschuldiger gelegen kome eenige argumenten tot staving zijner verklaring bij te brengen. Tot zoo lang kunnen wij volstaan met zijne aanklagt te ontkennen, en zijne woorden om te keeren en te zeggen: „lees die geschriften en antwoord mij, of de Minister zich niet vergist."

Maar wij willen voor het tegenwoordige ons bepalen bij de beantwoording der vraag: zijn de berigten, die de Minister van Koloniën aan de Staten-Generaal mededeelt, altoos waarachtig? Kan men een onvoorwaardelijk vertrouwen schenken aan al wat die staatsman in 's Lands vergaderzaal ter tafel brengt? Wij zullen een feit mededeelen, dat niet is tegen te spreken, en wij zullen dan den lezer zelven deze vragen laten beantwoorden.

Gij herinnert u, dat de heer Mr. B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS, in de zitting der Tweede Kamer van den 4den Maart 1850, den Minister van Koloniën heeft geïnterpelleerd over den hongersnood en de ellende, die in Damak en Grobogan, residentie Samarang, in dien tijd heerschten, over de oorzaken dier verschijnselen, over de middelen, die bereids waren aangewend, om deze ellende te verzachten enz. Mijn geachte vriend heeft bij die gelegenheid een welsprekend en treffend tafereel opgehangen van den toestand, waarin de geteisterde streken van Java, *volgens door hem ontvangen partikuliere berigten*, zich bevonden. Die berigten kwamen hierop neder: „dat op de Gouvernementslanden van Damak en Grobogan de bevolking tot eenen algemeenen staat van armoede zou zijn vervallen, en dat alleen de inlandsche hoofden nog in welvaart verkeeren; dat de geringe Javanen door toenemende ellende ten laatste genoodzaakt zijn geworden, hunne buffels, hunne ploegen en hun huisraad te verkoopen; dat de buffels, het onmisbare lastdier in den Javaanschen landbouw, voor een spotprijs te koop zijn, wat niet alleen in de residentie Samarang maar ook elders op Java het geval zoude zijn; dat in Damak de bevolking zich ten laatste genoodzaakt heeft gezien, om, in plaats van padi of rijst, zich met wortelen, kruiden, boombladeren, bamboe en wat dies meer zij te voeden; dat hieruit spoedig epidemische ziekten ontwikkeld zijn, die ook reeds sedert een half jaar een gedeelte van de residentie Tagal teisteren, en die altijd het gevolg van gebrek en hongersnood worden; dat eindelijk de inlandsche bevolking van Damak en Grobogan in stille wanhoop bij duizendtallen (het minst opgegeven getal is 13,000, doch een officiëel berigt aan het Indisch bestuur zou dit op 25,000 brengen) is opgebroken, hare dessa's en de graven der vaderen, waaraan zij zoo zeer gehecht is, heeft verlaten, om zich over Java te verspreiden, waarvan treurige gevolgen voor de openbare veiligheid gevreesd worden; dat de lijken der Javanen overal langs den weg verspreid liggen, waar men ze, zoo goed en zoo kwaad als men kan, op de plek zelve, waar zij hunnen laatsten snik gaven, begraaft; dat wel is waar op de pasében bij den rongo te Poerwodadi rijstuitdeelingen plaats grijpen, maar dat een groot getal Javanen niet in staat geweest is, om hunne uitgeteerde ligchamen zoo

ver voort te slepen, en onderweg zijn bezweken; dat velen, op de pasében gekomen, het slagtoffer van overdadig spijsgebruik geworden zijn; dat een getal van meer dan *duizend* Javanen, dat echter in sommige berigten aanzienlijk grooter is, in diep deerniswaardigen toestand te Samarang aangekomen zijn, en daar het medelijden van hunne hardvochtige onderdrukkers, de Chinezen, hebben opgewekt, zoodat dadelijk in het Chinesche kamp eene kollekte is geschied, welke op staanden voet *f* 10,000 heeft opgebragt; dat ook de Europeanen te Samarang giften bijeengebragt hebben; dat door een handelshuis eene gift van *f* 1000 is gedaan, en dat ook te Batavia liefdegiften worden ingezameld, om in den eersten dringenden nood te voorzien; dat in de eerste dagen de dagelijksche sterfte onder deze lieden gemiddeld een dertigtal beliep en de lijken al spoedig niet meer begraven konden worden, maar men ze in de kali of rivier liet werpen; dat met geene tijdelijke liefdegiften de kwaal meer te helpen zou zijn, daar de rijstoogst nog ver verwijderd was; dat de bevolking in de afdeelingen Damak en Grobogan buffels en werktuigen voor den landhouw miste en de zaadpadi, die men haar gaf of zou geven, tot voedsel gebruikt werd."

Ziedaar hoedanig de toestand van Damak en Grobogan was, volgens de partikuliere berigten van mijnen vriend SLOET TOT OLDHUIS. En wat antwoordde de Minister van Koloniën? Hij was van oordeel, dat, volgens zijne officiële berigten „de zaak, over het algemeen genomen, niet dat verschrikkelijke en verontrustende voor de toekomst opleverde, als het tafereel door den geachten spreker uit Zwolle opgehangen, zou kunnen doen veronderstellen." Hij beschuldigde mijn vriend SLOET van overdrijving. „De Gouverneur-Generaal" zeide hij „waarschuwt mij in zijne brieven tegen de overdreven berigten, welke over deze zaak te Batavia zijn verspreid, en gewis ook in Nederland weerklank zullen vinden. Ik moet ook verklaren, dat de volksmassa, welke men beweert, dat in den ellendigsten toestand in de hoofdplaats Samarang zou zijn aangekomen, volgens mijne informatiën niet zoo groot is als door sommigen wordt opgegeven."

Ook naar de oorzaken van de vreesselijken volksramp deed de heer SLOET bij deze interpellatie, onderzoek. „Alle partikuliere berigten", zeide hij, „stemmen daarin overeen, dat de ramp in deze afdeeling moet geweten worden aan de verarming en uitputting van de Gouvernements-bevolking waarvoor als oorzaken worden opgegeven: 1°. de hoog opgevoerde landrente; 2°. de menigvuldige heerediensten, die van de bevolking gevorderd worden, alsmede aan de vestingwerken van Samarang en Ambarawa. Wierd deze bewering als eene onbetwistbare waarheid door mij betracht, dan zoude ik deswege geene vragen tot den Minister rigten; doch ik wilde alleen de juistheid dier bewering uit zijnen mond hooren toestemmen of logenstraffen. Evenwel moet ik opmerken, dat zij overigens schijn van waarheid heeft:

„*Ten eerste*, omdat alle partikuliere berigten dienaangaande eenstemmig zijn en er geene afspraak, geen gemeenschappelijk doel bestaan kan tusschen zoovele berigtgevers, in verschillende maatschappelijke standen geplaatst en in verschillende oorden van Java gevestigd;

„*Ten tweede*, omdat de vaststelling der landrente, ofschoon zulks door den resident, in overleg met de dorpshoofden, geschiedt, niettemin in het wezen der zaak willekeurig is, waarvan de aanhoudende opdrijving eindelijk de krachten der bevolking te boven moet gaan en waaruit volgt, dat de tijdelijke heffing van eene hooge landrente, die een geheel verval van de Javaansche opgezetenen voorafgaat, niet bewijst, dat de bevolking werkelijk in bloei en welvaart toegenomen zoude zijn;

„*Ten derde*, omdat in menigvuldige geschriften, die in de laatste jaren over Indië in het licht verschenen zijn, mede beweerd wordt, dat de bevolking niet meer in staat is, om de hoog opgevoerde landrenten langer te kunnen torschen, noch langer de heerendiensten te bewijzen, die men van haar vordert;

„*Ten vierde*, omdat het vorderen van ongeoorloofde en onmatige heerediensten, niet alleen voor de vestingwerken maar zelfs tot bijzondere belangen, straffeloos kan plaats grijpen, daar hierover geen kontrôle bestaat in de afgelegen afdeelingen, dewijl de Javanen, die zich beklagen, door hunne hoofden gekweld worden; en het beginsel van het nog in werking zijnde koloniale stelsel is, waaraan men in Britsch Indië vroeger even sterk gehecht was als bij ons, maar waar men het ter goeder uur heeft laten varen, om namelijk de vestiging van Europeanen in de binnenlanden te keeren, die anders de natuurlijke kontroleurs der ambtenaren zouden zijn."

De Minister van Koloniën verschilde van den heer SLOET in zijne beschouwing der oorzaken van de volksramp. Hij schreef die in de eerste plaats toe aan een misgewas: „De berigten," zeide hij „die van het Gouvernement zijn ontvangen, bevestigen, dat, tengevolge van een misgewas in de afdeelingen Demak en Grobogan in de residentie Samarang, een wanoogst van rijst heeft plaats gehad, en dat die wanoogst gedeeltelijk en voornamelijk is toeteschrijven aan overstroomingen, die aldaar sedert verscheiden maanden door aanhoudende regens zijn veroorzaakt." In de tweede plaats droegen, volgens den Minister, de Javanen zelve er de schuld van; immers zeide hij: „Afgescheiden van die berigten wil ik der vergadering mededeelen, dat door het Gouvernement een onderzoek ter dezer zake is ingesteld geworden, en het Indisch bestuur zich de zaak ernstig heeft aangetrokken. Dit onderzoek heeft ten gevolge gehad, dat men bevonden heeft, dat na den rijken oogst van 1848, als wanneer beide gewassen bijzonder voordeelig zijn uitgevallen, de Javaan niet gezorgd heeft van dien rijken oogst over te leggen, zoodat zijne gewone zorgeloosheid hier weder oorzaak is geweest van de nooddruft, die zich thans zoo gevoelig openbaart." En eindelijk in de derde plaats, zou het mogelijk kunnen zijn, maar hieromtrent is de Minister in 't onzekere, „dat enkele misbruiken tot dit ongeluk hebben medegewerkt, om, bij het slecht gebruik van zijnen tijdelijken overvloed, dezen staat van zaken voor den Javaan te verergeren. Bij eene zoo groote oppervlakte als Java bezit, en de lokale omstandigheden, is het voor het bestuur onmogelijk, alle gebreken en berispelijke gedragingen ten eenenmale te voorkomen, en het

nemen van afdoende maatregelen tot wegneming van al wat minder goed of verkeerd is, wordt daarom oneindig moeijelijker dan zulks aan een wel geordend bestuur in Europa valt."

Ziedaar een Minister, steunende op de officiële bescheiden van den Gouverneur-Generaal, die ze weder van den resident van Samarang had ontvangen — tegenover eenen volksvertegenwoordiger, gewapend met berigten van partikulieren in verscheiden oorden van Java, ook te Samarang, gevestigd. Beider beschouwing van den aard en de uitgestrektheid van de volksramp, zoowel als van de oorzaken van het onheil, loopen hemelsbreed uiteen. Aan welke zijde is de waarheid? Natuurlijk moeten zij, die over dagbladen en schrijvers en partikuliere berigten denken als de Minister, onmiddellijk alle geloof aan den heer SLOET laten varen, en de officiële bescheiden als loutere waarheid aannemen. En, inderdaad, er zijn in en buiten de kamer velen geweest, die zoo hebben gehandeld, en die mijnen vriend SLOET beklaagden als een goedhartig man, dien men deerlijk heeft bij den neus gehad.

En wat heeft nu de uitkomst geleerd? Dat de waarheid, de volle waarheid aan de zijde van den heer SLOET was; dat de Minister, op het oogenblik dat hij sprak, voorgelicht was door verkeerde rapporten; dat de grond, waarop hij stond, waggelde, die van zijn tegenpartij vast en onwrikbaar was; dat de volksvertegenwoordiging misleid werd door onwaarachtige berigten van den Minister, die op zijne beurt, zonder te weten dat ze onwaarachtig waren, ze ontvangen had van den Gouverneur-Generaal; die ze weder op zijne beurt ontvangen had van den resident van Samarang. In dit geval durven wij zoo stout spreken, omdat wij het bewijs, het onomstootelijk bewijs, het officiële bewijs in handen hebben en onmiddellijk zullen laten volgen. 't Is het besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 Mei 1850 n°. 1, van den volgenden inhoud.

„Gelet

„*a.* Op het besluit van 3 November 1849 n°. 1, bij hetwelk, naar aanleiding van het berigt van den resident van Samarang A.... van 30 October 1849, n°. 9, dat er onder de bevolking heerscht gebrek aan voedsel, en dat er reeds vele menschen van honger sterven, terwijl men een aantal inlanders van het eene distrikt naar het andere ziet wijken, om voedsel te zoeken, alles ten gevolge van den ongunstigen padi-oogst, bij 's lands kas te Samarang zijn beschikbaar gesteld *f* 10,000, ten einde door den resident op de meest doelmatige wijze te worden aangewend, om de hulpbehoevenden onder de bevolking met rijst en zout te gemoet te komen.

„*b.* Op het besluit van 5 Januarij 1850, n°. 2, bij hetwelk aan den resident van Samarang is te kennen gegeven, dat de door hem, gedurende de maanden November en December genomen maatregelen en voorzorgen, betreffende de hulpbehoevenden in de afdeelingen Samarang, Demak en Grobogan, in het algemeen worden goedgekeurd; mitsgaders op de bij hetzelve verhandelde missive van den Direkteur der kultures van 28 December 1849, n°. $^{437}/_{14}$, te kennen gevende, dat het hem geraden voorkomt, den resident

van Japara POTTER in kommissie te stellen, ten einde gezamenlijk met den resident van Samarang A.... maatregelen van voorziening te nemen, of voorstellen te doen, en zulks op grond, dat van den resident van Samarang A.... welligt niet te verwachten is de vereischte krachtdadige tusschenkomst, wanneer hij daarin niet wordt bijgestaan.

„*c.* Op het besluit van 26 Januarij 1850, n°. 10, bij hetwelk, naar aanleiding van het berigt van den resident van Samarang A.... van 8 Januarij 1850 n°. $^{11}/_{1}$, dat de geruchten, welke ter zake van de in de afdeelingen Demak, Grobogan en Samarang heerschende ellende, in omloop zijn gebragt, zeer overdreven en bezijden de waarheid zijn, daar het getal naar de hoofdplaats opgekomen hulpbehoevenden niet meer bedraagt dan 1551 personen, die allen, door de zorg van het plaatselijk bestuur in daarvoor ingerigte lokalen nabij de stad gehuisvest, gevoed en zoo nuttig mogelijk te werk gesteld worden, zoodat de toestand dier bevolking niet van dien aard is, dat buitengewone maatregelen zouden worden vereischt; terwijl, ten vervolge op het besluit van 5 Januarij 1850, n°. 2 aan denzelven is te kennen gegeven, dat zijne verrigtingen worden goedgekeurd, en hij resident is gelast, spoedig en tot zeker bedrag eene nadere aanvraag te doen tot beschikbaarstelling der fondsen, om overeenkomstig art. 1 van het besluit van 3 November 1849 n°. 1 te worden aangewend, met magtiging om, des gevorderd, daarover zooveel noodig te beschikken, en met kennisgave, dat het aan hem, als hoofd van het plaatselijk bestuur, wordt overgelaten, al of niet aan te nemen de bijdragen van partikulieren tot leniging van de armoede der bevolking.

„*d.* Op het besluit van 3 Maart 1850, n°. 1, bij hetwelk, naar aanleiding van den brief van den resident van Samarang A.... van 1 Februarij 1850, n°. $^{4}/_{1}$, is goedgekeurd, dat, boven de som van *f* 10,000, beschikbaar gesteld bij besluit van 3 November 1849, n°. 1, nog door den resident van Samarang is beschikt over eene som van *f* 14,000 tot den inkoop van rijst, zout enz. ten einde daarmede de hulpbehoevende bevolking aldaar te gemoet te komen.

„*e.* Op den kabinetsbrief van 6 Maart 1850, L^{a}. A., bij welken aan den resident A.... niet is toegestaan een door hem, bij brief van 22 Februarij 1850 aangevraagd verlof naar Batavia, onder opmerking dat deze aanvrage niet zoo zeer met bevreemding als met een pijnlijk gevoel ontvangen is, daar het onvoegzaam zoude zijn, dat een resident het aan zijn bestuur toevertrouwde gewest verlaat, wanneer hetzelve geteisterd wordt door hongersnood, epidemie en overstroomingen, en de aanvrage alzoo getuigt van gebrek aan besef van zijn standpunt, van zijne verpligtingen en van belangstelling in de dienst en in het lot der bevolking.

„*f.* Op het besluit van 12 Maart 1850, n°. 4, bij hetwelk, naar aanleiding van den brief van den resident van Samarang van 26 Februarij 1850, n°. $^{22}/_{1}$, magtiging is verleend, om nog te beschikken over eene som van *f* 15,000, tot inkoop van rijst, zout enz., ten einde de hulpbehoevenden onder de bevolking van Samarang te gemoet te komen.

„*g.* Op het besluit van 5 April 1850, n°. 11, bij hetwelk de resident van Samarang onder anderen is aangeschreven, om de in de door hem aangeboden missive van den assistent-resident van Demak en Grobogan van 14 Januarij 1850, n°. $^{108}/_{1}$ erkende verkeerdheden en misbruiken zonder verwijl na te gaan, en het noodige te verrigten of voor te stellen, om aan dezelve een einde te maken; zoodat het dorpsbestuur te Demak landrente betale van deszelfs velden, de belasting „rodjo poendoetan" worde afgeschaft, en het loon der kultures behoorlijk aan de planters worde uitbetaald; zijnde dit besluit verhandeld in de missive van den Direkteur der kultures van den 27 Februarij 1850, n°. $^{797}/_{14}$, onder anderen te kennen gevende, dat er, bij eene ernstige overweging der belangen van land en volk, voldoende termen zijn om den resident van Samarang A.... te doen vervangen.

„*h.* Op het besluit van 9 April 1850 n°. 1, bij hetwelk de ambtenaar S. ..... op zijn verzoek eervol is ontheven van de verdere vervulling der betrekking van assistent-resident van Demak en Grobogan.

„Gelezen:

„1°. De missive van den resident van Samarang A. ..... van 12 April 1850 n°. $^{15}/_{1}$, aandringende op de vervanging van den assistent-resident van Demak en Grobogan S. ....., onder mededeeling, dat de wedono's der verschillende distrikten en nog eenige mindere hoofden eenparig hebben verklaard, dat zij in geruimen tijd dezen ambtenaar in de distrikten niet hadden ontmoet, zoodat deze de goede uitkomsten, welke het padigewas toen beloofde, niet als een gevolg van zijne bemoeijenis aanmerken kan.

„2°. De missive van den resident van Samarang van 16 April 1850 n°. $^{18}/_{1}$, in antwoord op den kabinetsbrief van 6 April 1850 La. A, onder anderen berigtende:

„dat, ofschoon de berigten door reizigers over de ellende der bevolking „eenigzins (?) overdreven zijn, die ellende niettemin *groot* is, en de sterf„gevallen onder de bedoelde behoeftigen *aanmerkelijk* zijn; dat dit echter „niet anders kan, wanneer door een zamenloop van omstandigheden, *duizenden* „menschen tot *volslagen gebrek* zijn gebragt, en de ligchamelijke verzwak„king van dien aard is, dat redding eenlijk door toediening van voedsel „niet te verkrijgen is, en *die toediening integendeel den dood aanbrengt;* dat „in dien toestand, waarin de ongelukkigen naar de hoofdplaatsen van Sa„marang, Demak en Grobogan gekomen zijn, *van wie elke persoon ver„keerde in levensgevaar, zij de zorgvolste geneeskundige behandeling zouden „hebben moeten genieten, en door doelmatige geneesmiddelen tot een nieuw leven „moesten zijn teruggebragt*, om door spijzen, in geringe hoeveelheid en met „voorzigtige vermeerdering toegediend, te kunnen herstellen; doch dat aan „de toepassing van zulke reddingsmiddelen niet te denken was, en maat„regelen van algemeenen aard de eenige waren, welke het bestuur ten „behoeve van deze ongelukkigen aanwenden kon;

„dat de te Samarang gekomen behoeftigen aanvankelijk gehuisvest zijn „in het nieuwe kettingkwartier; toen het aantal boven de 250 steeg, in

„het pakhuis te Kali-Gaweh, en toen meer dan 1400 personen zich ter „erlanging van voedsel aanboden, in de groote loodsen te Djati-Ngaleh „en Kali-Almog; zoodat men te Samarang geen honderden ongelukkige „wezens, ten prooi van de volslagenste ellende, op de straten heeft vin- „den liggen, zoo als zij ook te Demak en Grobogan, in behoorlijk inge- „rigte loodsen, zijn gehuisvest en zoo veel mogelijk zijn verzorgd en gespijst;

„dat zijnerzijds niet ontkend wordt, dat enkele ongelukkigen, deze ver- „zorgingsplaatsen verlatende, op de straten en wegen aangetroffen zijn, of „dat *lijken van uitgehongerden op den grooten weg naar Demak werden ge- „vonden;* dat langs de loodsen te Djati-Ngaleh en Kali-Almog, op den „grooten weg naar Oengarang, of langs het pakhuis te Kali-Gaweh, op „den grooten weg naar Demak, *honderden behoeftigen in den ellendigsten „toestand van vermagering en uitputting aangetroffen zijn*, maar dat ontkend „wordt, dat gegrond zoude zijn het verwijt, dat niet met oordeel en zorg „alles gedaan is, wat tot leniging van deze rampen zoude strekken;

„dat de voeding heeft bestaan in rijst, zout en visch, waar die te ver- „krijgen was, en dat te Samarang dagelijks betalingen gedaan zijn van 4 „duiten aan eenen man, 2 duiten aan eene vrouw, 1 duit aan een kind „voor onbeduidend werk; doch dat deze betaling later *op de helft* is ver- „minderd, en *sedert* is ingetrokken, in verband met den maatregel, om „de behoeftigen naar hunne dessa's te doen terugkeeren en uit de fondsen, „door partikulieren te zamengebragt, verstrekt is aan al de behoeftigen „een kleedje van karong (stroolappen);

„dat van de verstrekking van voedsel in de dessa's afgezien is, omdat „dit ten gevolge zou hebben gehad, dat schier de geheele bevolking zich „geneigd zou hebben betoond, *om volslagen armoede voor te wenden*, waar- „door alle neiging tot werken spoedig zou hebben opgehouden, om deze „rampen in hunne gevolgen nog drukkender te maken."

„Eindigende de resident met de verklaring, „dat, hoe verschrikkelijk „de tooneelen van ellende ook zijn, welke de toestand der, ten gevolge „van geleden gebrek bezweken ongelukkigen oplevert, door hen, die de „behandeling van die ongelukkigen van nabij hebben kunnen gadeslaan, „zal moeten zijn verkregen de verzekering, dat van de zijde van hem re- „sident geene middelen tot leniging onbeproefd zijn gelaten. Terwijl, „buiten de liefdegaven, door de Samarangsche ingezetenen aangeboden, en „blijkens zijne missive van 26 Februarij 1850 n°. 22 aangenomen, nog „ontvangen is een bedrag van *f* 13,000 aan rijst; en ook niet afgewezen „is een aanbod van den resident van Soerabaja, om aldaar liefdegaven in „te zamelen, maar dat waarschijnlijk aan dit voornemen geen gevolg ge- „geven is, *omdat de ramp, bij een partikulier schrijven van hem resident, „niet zoo erg is afgeschilderd, als men onderstelde en hij ook toen niet kon „voorzien, wat nader zoude gebeuren.*"

„3°. De missive van den direkteur der kultures van 27 April 1850 n°. $^{1318}/_{14}$, aanbiedende eene missive van den resident van Samarang A. ..... van 16 April 1850 n°. $^{18}/_{3}$, mededeelende, dat hij nog niet in

staat is een speciaal verslag nopens de afdeeling Demak en Grobogan in te dienen; doch zeer ongunstige berigten indienende nopens den staat van het rijstgewas in andere gedeelten dier residentie, als zijnde het gewas op vele plaatsen door wormen aangetast; terwijl nu reeds door den regent van Kendal gezegd wordt, dat daar waar het kwaad zich geopenbaard heeft, een zesde gedeelte der aanplantingen zal verloren gaan;

„Gevende de direkteur te kennen, dat de ziekte in het padigewas dezelfde is als die, welke in het verleden jaar zulke aanzienlijke misgewassen heeft doen plaats hebben, tot welker vergoeding, bij cirkulaire van hem direkteur in Augustus 1849, de noodige voorschriften zijn uitgevaardigd, welke echter onder Samarang niet naar behooren opgevolgd zijn; want dat aldaar toegelaten is, dat in de afdeeling Grobogan is ingekocht slechte zaadpadi, op hetwelk de resident opmerkzaam gemaakt is, en waaromtrent dessa's-hoofden zich hebben bezwaard, zonder dat de resident aan de zaak verder gevolg gegeven heeft; dat het, zonder krachtdadige voorzieningen, te duchten is, dat de hongersnood te Samarang zal blijven voortduren, omdat de mislukking der velden grooter zijn zal, dan de resident opgeeft, zoodat, bij nadere bevestiging van deze berigten, onmiddellijk maatregelen zullen moeten worden beraamd, om de bevolking in staat te stellen hare velden met aardvruchten te beplanten, maatregelen welke het best plaatselijk beoordeeld kunnen worden, waarom hij in overweging geeft, eenen hoofdambtenaar naar Samarang te zenden, om, in overeenstemming met den resident, de noodige middelen van voorziening te overleggen, en des noodig oordeelende, dadelijk in werking te brengen.

„En in aanmerking nemende:

„I. Dat de resident van Samarang A. ....., bij brief van 21 December 1849 n°. 11, berigtende op de vraag, of de omstandigheden van de afdeeling Demak en Grobogan vorderden, dat de assistent-resident S. ..... onverwijld door eenen anderen ambtenaar worde vervangen, verklaarde: dat het daartoe leidend verzoek niet behoorde ingewilligd te worden, vermits deze, ten volle bekend zijnde met de oorzaken der drukkende omstandigheden, in welke de bevolking verkeerde, geacht moet worden beter dan eenig ander te weten, wat tot leniging dezer rampen moet worden aangewend; iets hetwelk in geenendeele bevestigd is door zijne latere brieven van 18 Februarij 1850 n°. $^{15}/_{1}$, van 29 Maart 1850 n°. $^{6}/_{1}$ en van 12 April 1850 n°. $^{18}/_{1}$, bij welke alle op vervanging van dien ambtenaar aangedrongen is.

„II. Dat de resident van Samarang A. ....., bij missive van 8 Januarij 1850 n°. $^{11}/_{1}$, verklaarde, *dat de berigten door den direkteur der kultures omtrent de ellende in Samarang medegedeeld totaal valsch waren, en dat zij, die van daar die berigten naar Batavia hebben overgezonden, de gevolgen hunner ligtzinnigheid of logentaal behoorden te ondervinden*, daar zij zich hebben schuldig gemaakt aan het verwekken van noodelooze bezorgdheid aan het Gouvernement, en in de missive van den 26sten Februarij 1852 n°. 22 te kennen geeft, *dat de verzorgd wordende hulpbehoevenden het welligt nimmer*

zoo goed hebben gehad; terwijl hij nu de erkentenis aflegt, *dat de ellende zóó groot is geweest, dat door de toediening alleen van doelmatige geneesmiddelen herstel voor de hulpbehoevenden mogelijk was*, en *dat aan de noodlijdenden niet uitbetaald zijn de 4 duiten daags, welke hij als bedeeling voldoende voordroeg in zijnen brief van den* 30sten *October* 1849 n°. $^{9}/_{11}$.

„Uit welk een en ander dus volgt, *dat de regering gelaten is in een vertrouwen op de doelmatigheid der aangewende middelen, van hetwelk de besluiten van* 5 *Januarij* 1850 n°. 2 *en* 26 *Januarij* 1850 n°. 10 *een uitvloeisel waren; terwijl in tegendeel moesten zijn aangewend andere en meer doorslaande middelen van voorziening, welker aanwending niet in overweging gegeven en dus buiten hare kennis gebleven is.*

„III. *Dat de thans overgelegde staten aantoonen een grooter getal noodlijdenden, dan aanvankelijk in de missive van den resident van Samarang* A..... *van* den 8sten *Januarij* 1850 n°. $^{11}/_{1}$ *opgegeven werd;* en althans in deszelfs missive van den 16den April 1850 n°. $^{16}/_{4}$, *niet is bevestigd, dat die lieden ooit nuttig zijn te werk gesteld, en alzoo moet worden aangenomen, dat de regering met den waren toestand der zaken, zelfs op afvrage, onbekend gelaten is* *).

„IV. Dat de missive van den resident van Samarang A..... van den 29sten Januarij 1850 n°. $^{9}/_{3}$, en de bij die missive overgelegde brief van den assistent-resident van Demak en Grobogan s..... van den 14den Januarij 1850 n°. 108 aantoonen, *dat de rampen, van hoogerhand gezonden, vermeerderd zijn door vele misbruiken van vroeger dagteekening, welke niet zijn te keer gegaan, en door voortdurende aanhoudende overdrijving van heerediensten*, terwijl weinig zorg gedragen is voor de bevolking door de aanplanting van peul- en aardvruchten, *en zij evenmin verligt is door eene min strenge invordering der landrenten;* zoodat bezwaarlijk kan worden beweerd, dat de resident van Samarang A..... diligent geweest is in de voorkoming of leniging van rampen, welke de afdeelingen van Samarang, Demak en Grobogan hebben getroffen.

„En dientengevolge overwegende, dat, bij eene dreigende herhaling van het misgewas, het bestuur van de belangrijke residentie Samarang niet langer kan worden gelaten in handen van den ambtenaar A....., maar moet worden toevertrouwd aan eenen ambtenaar, van wien verwacht mag worden meer openhartigheid, doorzigt en voortvarendheid.

„Nog gelet op art. 10 van het reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indië, hetwelk, bij het aanwezen van slechts twee leden, behalve den waarnemenden vice-president, niet toegelaten heeft een lid uit den raad van Indië te zenden naar Samarang, ten einde, na onderzoek, zoodanige maatregelen te nemen, als de omstandigheden mogten gebieden;

„Mitsgaders op de kabinetsmissive van den 18den Junij 1847 n°. 188 †),

---

*) In de staten der ziekten, uitgehongerden, gestorvenen enz., door den resident overgelegd aan het Gouvernement, waren de getallen abusief opgeteld, zoodat naderhand de inspekteur V. D. P., er eene fout in ontdekte, waardoor eenige duizenden te weinig waren opgegeven.

†) Zie deze missive in haar geheel medegedeeld in mijne Reis over Java, Madura en Bali I.

houdende, dat, zonder aanzien van personen en dienstjaren, zullen worden gestraft diegenen, die door onverschilligheid, nalatigheid of gebrek aan doorzigt zullen toonen, niet mede te werken tot bevordering van het doel der regering, in de vervulling der op haar rustende verpligting, om tusschen den prijs van de eerste behoeften des levens en de geldelijke verdiensten der bevolking het verbroken evenwigt te herstellen, door ten behoeve van den landbouw des volks te doen, wat mogelijk is, en zoo veel mogelijk na te laten al wat dien landbouw belemmert of minder vruchtdragend doet zijn;

„ De raden van Nederlandsch Indië gehoord.

„ Zoo is goedgevonden en verstaan enz."

Toen de minister van koloniën *den* 4den *Maart* 1850 de berigten van den heer SLOET als onjuist en overdreven, voor 't oog der gansche natie, brandmerkte, stond hij op het standpunt, waarop de officiële bescheiden van den resident van Samarang, speciaal de missives van Januarij in het voorgaand besluit aangehaald, door tusschenkomst van het Indische bestuur te Batavia, hem geplaatst hadden.

Maar den 6den Mei 1850 verklaarde het Indische bestuur, in het zoo even medegedeelde besluit, dat het tot Januarij en zelfs later misleid is geworden; dat de ellende veel grooter is geweest, dan men aanvankelijk aan de regering had opgegeven; dat de resident van Samarang de partikuliere berigten omtrent den toestand dier residentie wel voor overdreven en onwaarachtig had verklaard, maar dat nu bleek dat zij veel digter bij de waarheid kwamen dan de officiële; in een woord, „ dat de regering met den waren toestand der zaken, zelfs op aanvrage, onbekend gelaten is."

Op dat standpunt stond de minister. Maar de heer SLOET kende toen reeds dien „ waren toestand van zaken, waarmede men de regering had onbekend gelaten;" hij kende dien uit *partikuliere berigten*. En bovendien hij kende de ware oorzaak van dien toestand, zoo als de regering ze, blijkens dit besluit, later leerde kennen en waarvan de minister bij deze interpellatie niets scheen te weten. Hij wist toen reeds, blijkens zijne vragen, „ dat de rampen, van hooger hand gezonden, vermeerderd zijn door vele misbruiken van vroeger dagteekening, welke niet zijn te keer gegaan, en door voortdurende aanhoudende overdrijving van heerediensten, ... terwijl de bevolking niet verligt is door eene min strenge invordering der landrenten", — 't geen, volgens het medegedeelde besluit, de regering eerst later vernam, en daarom ook door den Minister aan den heer SLOET niet werd toegegeven.

Zoo heeft dus dit gouvernements besluit van 6 Mei 1850 onwederlegbaar bewezen, dat de kennis van den waarachtigen toestand der residentie Samarang, *op den* 4den *Maart* 1850, niet geweest is bij het Gouvernement, „'t welk daarmede" blijkens zijne eigene latere verklaring, „onbekend was gelaten", maar bij den heer SLOET, die uit partikuliere bescheiden zijne wetenschap had geput. Wij hopen, dat, na deze ondervinding, de heer PAHUD voorzigtiger zal wezen in zijne beoordeeling en veroordee-

ling van het geen, op eene andere dan officiële wijze, ter zijner kennisse wordt gebragt. De zaak was hier van 't uiterste gewigt. 't Gold het behoud van eenige duizenden Javanen, die van ellende, gebrek en kommer omkwamen, ten gevolge van misbruiken en verkeerde handelingen der ambtenaren. „Er zijn maatregelen beraamd om die ramp te lenigen," zeide de Minister tot den heer SLOET. „Ik kan de verzekering geven, dat door het Indische bestuur al die maatregelen zijn genomen, welke strekken kunnen tot doelmatige voorziening in den bestaanden nood." Ja wel, maar de Indische regering verklaart later zelve: „dat er andere en meer doorslaande middelen van voorziening hadden moeten zijn aangewend, welker aanwending niet in overweging gegeven, en dus buiten hare kennis gebleven is." De heer SLOET heeft thans de zelfvoldoening, neen, het streelend bewustzijn, van, *met kennis van zaken*, te hebben gestreden voor de verbetering en verzachting van het lot van duizenden ongelukkigen. Den heer PAHUD heeft het waarschijnlijk een pijnlijk gevoel veroorzaakt, dat hij, blindelings steunende op de officiële rapporten, tegen de waarheid gestreden heeft. Maar waarom heeft hij, toen hem dit besluit van 6 Mei 1850 bekend werd, niet openhartig aan de kamer verklaard, dat hij den 4den Maart 1850 misleid was, en de heer SLOET aan de volksvertegenwoordiging een waarachtig tafereel heeft opgehangen van den toestand van Samarang, en de oorzaken van die droevige verschijnselen met kennis van zaken heeft aangewezen? In 't belang der waarheid, en om mijnen miskenden vriend de eere terug te geven, die men getracht heeft hem te ontnemen, heb ik mij verpligt gerekend het bewuste besluit mede te deelen, en op al deze omstandigheden opmerkzaam te maken. Dat besluit is niet „geheim", en men kan dus de exceptie van niet ontvankelijkheid om die reden, een kunstgreep die men reeds meermalen heeft aangewend, hier niet inroepen.

De Willemskerk te Batavia.

't Is nu twintig jaren geleden, dat het plan tot het stichten van de Willemskerk tot stand kwam. Er was groote behoefte aan. Sedert het begin dezer eeuw werden de Europesche ingezetenen van Batavia langzamerhand uit de eigenlijke stad gedreven, gedeeltelijk door de ongezondheid dier plaats, gedeeltelijk door de maatregelen van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, onder wiens plannen van hervorming ook eene uitbreiding van Batavia naar de landzijde behoorde. Op die wijze is de oude stad, vroeger „de paerel van het Oosten", al meer en meer vervallen, en thans slechts bewoond door Chinezen, Arabieren, Maleijers enz. en door eenige afstammelingen van Europeanen, terwijl buiten die stad eene nieuwe stad verrezen is, ongeveer vijf uren in omtrek groot, prijkende met breede wegen, uitgestrekte pleinen en fraaije gebouwen, niet aan elkander in regelmatige straten belendende, maar allen kleine villa's, in bevallige tuinen, vol geurige bloemen, en beschaduwd door tamarinde- en waringi-boomen.

De oude stad is rijk geweest aan kerken, die ook in 't verre Oosten van den godsdienstigen zin onzer vaderen getuigden. In 't begin dezer eeuw kondt gij er de groote achthoekige kerk nog bewonderen, die aan den westkant van het stadhuisplein in 1733 gebouwd was, — thans wordt er een naauwkeurig houten model, fraai gesneden en bewerkt, in 't kabinet van 't Bataviaasch Genootschap, van bewaard; maar dat is ook al wat er van overbleef, want onder het bestuur en op bevel van DAENDELS, werd het gebouw zelf afgebroken, omdat het, zoo als men voorgaf, bouwvallig was. Vele ingezetenen boden te vergeefs aanzienlijke sommen aan, om hunne schoone kerk te doen herstellen, want het lag in de plannen van den Gouverneur-Generaal, om de stad te verleggen, — en de kerk moest dien kruistogt openen.

Een jaar vroeger had de stad nog een andere kerk verloren. Tusschen „de roea-Malaka" en de groote rivier was in 1670 „de Portugesche kerk" gebouwd. 't Is bekend, dat vroeger vele afstammelingen van Portugezen te Batavia woonden, die, ofschoon ze van het Roomsch Katholicisme tot de Hervormde kerk waren overgegaan, de taal hunner voorouders hadden bewaard. Voor hen was die kerk bestemd. In Januarij 1808 werd zij echter door een fellen brand, veroorzaakt door onvoorzigtigheid van Chinesche werklieden bij eene herstelling van het orgel, geheel vernield.

Twee jaren vroeger was nog een derde kerk verdwenen. 't Was die op het eiland Onrust, digt bij Batavia, waar zeer vele Europesche werklieden van de Oost-Indische Kompagnie woonden, en in welk gebouw des

Zondags door een der predikanten van Batavia dienst werd gedaan. Het werd in 1806 door de Engelschen verbrand.

Op het voormalig „Kasteels-plein" was den 26 Junij 1747, onder het bestuur en door krachtige medewerking en bescherming van den Gouverneur-Generaal baron VAN IMHOFF, de eerste steen gelegd van de „Luthersche kerk," die den 28sten September 1749 werd ingewijd. In 1831 werden de fondamenten, bij eene overstrooming, zoodanig ondermijnd en het geheele gebouw geschokt, dat bij daarop volgende aardbevingen de muren zeer gevaarlijke scheuren en afwijkingen ondergingen, welke van dien aard bevonden werden, dat het kerkgebouw niet alleen voor de dienst afgekeurd moest worden, maar dat, tot voorkoming van ongelukken, het slopen onvermijdelijk werd.

Toen was er in de stad Batavia nog slechts ééne kerk, de zoogenaamde „Portugesche Buitenkerk," digt bij de Jassen-brug. Den 23sten Augustus 1695 werd zij ingewijd. 't Is een schoon voortreffelijk vierkant gebouw, dat nu sedert 1831 de eenige kerk was, waarin niet alleen de Hervormden maar ook de Lutherschen hunne godsdienstoefeningen hielden. Bovendien werd er in het schoolgebouw te Weltevreden, voornamelijk voor de militairen, om de veertien dagen eene leerrede uitgesproken.

't Was dus eene heugelijke gebeurtenis, toen in 1832 door de Hervormde en Luthersche gemeenten werd overeengekomen, om, in het midden der nieuwe stad, tot gezamenlijk gebruik, gemeenschappelijk een bedehuis te stichten, waarvan de uitvoering aan eene kommissie uit beide kerkeraden werd opgedragen. Na het zamenstellen van een plan, werden de kosten gedeeltelijk uit de fondsen der beide gemeenten, gedeeltelijk uit vrijwillige bijdragen van vele leden der gemeente, en gedeeltelijk uit eene tegemoetkoming van het Gouvernement gevonden. Aan den heer J. H. HORST, een „inlandsch kind," die nimmer in Europa was geweest, maar die door eigen inspanning en studie een bekwaam architekt was geworden, werd de leiding van het werk opgedragen; en de wijze, waarop hij zich van die taak heeft gekweten, is een nieuw argument tegen hen die beweren, dat eene geboorte in Indië uit gemengd bloed, en het gemis eener Europesche opvoeding het onmogelijk zouden maken, dat zulke „inlandsche kinderen" in vakken van kunst en wetenschap zouden kunnen uitmunten.

Den 24sten Augustus 1835 werd de eerste steen gelegd door den toenmaligen Gouverneur-Generaal ad interim J. C. BAUD. De plaats, waar de kerk werd gesticht, was uitnemend gekozen. Zij staat aan een vierkant plein, een uur gaans in omtrek groot, „het Koningsplein" genaamd, in 't midden der nieuwe stad gelegen. Vier jaren later, den 24sten Augustus werd zij ingewijd. 't Is een groote, schoone koepelkerk, met breede waranda's, een prachtige vestibule, schoone kolonnades, wit bepleisterde muren, en met marmer bevloerd. Zij is een twintigtal trappen hoog uit den grond gebouwd. Een paar jaren later, werd een, te Haarlem vervaardigd, uitmuntend orgel tegenover den predikstoel geplaatst, en thans is het geheel een sieraad van Batavia.

De eerste gewone leerrede, die er in gehouden werd, eindigde aldus: „o Mogt dit huis Gods, dat de afgodstempels en moskeën dezer plaats in schoonheid en pracht overtreft, ook uitmunten door de broederlijke liefde, door de belangstelling in de godsdienst van CHRISTUS, en door den ootmoed en de vernedering voor GOD, die zijne bezoekers bezielen! o Mogt met dezen nieuwen tempel ook een nieuwe geest van wijsheid en deugd en godsvrucht in onze harten ontvlammen, die zich in geheel onzen christelijken wandel openbaart! Ouders, als gij uwen kinderen, in den vroegen morgen den Hemelschen vader leerdet bidden, brengt ze dan hier in de ure des gebeds, hier wordt het goede in hunne harten gezaaid, hier worden ze voorbereid voor den hemel! Ja, zoo als hier de gebeden en de lofzangen en de dankliederen, uit het midden der vergaderde menigte klimmen tot den troon van den Almagtige, zoo zal ook eenmaal dáár het Halleluja der gezaligden klinken door de gewelven des Hemels. Die dan hier hart en mond niet leerde paren bij de bede en het lied der Christenen, hoe zal hij dáár kunnen instemmen in de toonen der gezaligden?"

De Willemskerk te Batavia.

Kl.te Lith. v. C.W.Meding.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Warnasarie, Indisch Jaarboekje 1851. Batavia 1851.

Amice!

Inderdaad ik zou bijna berouw gevoelen, dat ik, *als het ware* zoo lichtvaardig „ja" zeide op uwe vraag om een paar woorden over de „Warnasarie" te schrijven in uw Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië. *Trouwens* — vergeef mij dat ik, mensch als ik ben, mij door een slecht voorbeeld liet wegslepen, en al driemaal in zulk een kort bestek woorden bezigde, die gij, even keurig stylist als warm redenaar, al genoeg in de Tweede Kamer uit een excellenten mond hebt moeten aanhooren — trouwens zeg ik, het is een hoogst moeilijke taak, voor wier vervulling ik zeker zou terugdeinzen indien het „belofte maakt schuld" mij niet herinnerde aan mijne zedelijke verplichting. Het is toch vóór mij gezegd, dat de verschijning van een letterkundig jaarboekjen in Indië in zich-zelve niet onbeduidend is, en gij weet, dat ik tot hen behoor, die „het boekske aan de poort met liefde en vriendschap hebben begroet"; maar men mag toch voor het vale en fletsche, dat onder de veelkleurigheid van bloemen schuilt, de oogen niet sluiten, en het geurlooze niet met den naam van welriekend bestempelen, al gevoelt men dat de „Warnasarie" naar een geheel anderen maatstaf moet worden beoordeeld dan de jaarboekjens in het moederland. Intusschen — het is en blijft een verblijdend verschijnsel, dat de vierde jaargang van dit bundeltjen op mijn schrijftafel ligt; het is een bewijs dat de zucht niet is uitgedoofd, die door de verschijning van den eersten jaargang zich zoo duidelijk verried, de zucht om het goede en schoone bevorderlijk te zijn aan gindsche zijde van den oceaan, de zucht om de waarheid ook onder fraaie vormen voort te planten in het land van schoonheid en eeuwige jeugd, (al bleek het ook vroeger dat „het zwarte beest" in Indië voor veel zwarter wordt gehouden dan het waarlijk is), de zucht om getuigenis af te leggen van de geestbeschaving, waardoor zich het leven in onze Oostersche gewesten meer en meer kenmerkt. En zeker, waar men arbeidt aan de ontwikkeling van den mensch; waar men het goede om het goede huldigt en de verspreiding van menschlijkheid en christendom voorstaat; daar treft men mij aan in de voorste rei der toejuichers en neem ik niet het minste deel aan de algemeene akklamatie. Uit dat oogpunt dan ook wensch ik het keurig gedrukte boekjen te beschouwen — en dan kan en mag het rezultaat niet dan gunstig zijn over het algemeen, en moet men de oogen sluiten voor het gebrekkige, dat het bundeltjen nog aankleeft — al eischt de waarheid

ook te zeggen, dat de door MUNNICH bezorgde verzameling nog niet is overtroffen. Het wordt ook in dezen jaargang bevestigd, dat het bijeenbrengen van een soortgelijken bundel in Indië met veel meer moeilijkheden dan ten onzent gepaard gaat, al heeft daar het materiëele geen afbrekende stem bij de samenlezing, gelijk hier wel eens geschied is. De geweldig groote afstanden, de bezwaren van de nog niet algemeen geregelde post, het geringe aantal letterkundigen of dichtkunstbeoefenaren — dichters durf ik de meesten niet noemen in den zin, die aan dat woord moet worden gehecht — vergis ik mij, als ik daarin een bijna onoverkomelijken hinderpaal voor de redaktie van een Indiesch jaarboekjen zie? En daarenboven — schijnen de verplaatsing van redakteuren en de dood van een enkelen ook al het bezwaar in het samenstellen van een bundeltjen als het onderwerpelijke te vermeerderen. Of bedrieg ik mij, dat de heer VAN DEINSE die dezen vierden jaargang voor den heer KOOL voltooide, de vierde redakteur is? Wanneer men ook dit bedenkt, wordt de eisch, dien men doen wil in het belang der kunst, te recht lager gestemd, en staat men verwonderd over den moed en den lust, die het aangevangene doen voortzetten in een land, waar „de beoefening der fraaije letteren slechts bij wijze van uitspanning en nimmer als gezette studie kan plaats vinden," en verheugt het den waardeerder van volharding, in den edelsten zin des woords, dat de vijfde jaargang voor 1852 met de landmail mag worden te gemoet gezien.

En zouden in die bladen ook soms een herinnering voorkomen aan den man, die eigenlijk dezen jaargang bezorgde? Het zou mij, en zeker ook u, welkom zijn een gedachtenisoffer aan Mr. G. G. KOOL, den Javaanschen zanger van den Indiaan COLLAH, er in aan te treffen, aan hem, wiens beeld zeker nog levendig oprijst voor het zielsoog van menig onzer, die hem in Nederland ontmoette. Voor mij — het is mij alsof ik dien half zwarten dichter nog ten mijnent zie, brandende van liefde voor de poëzij; het is mij alsof ik hem met zijne wel ietwat moeilijke uitspraak nog zijn dichtstuk *de zondares*, later opgenomen in zijn bij TJASINK verschenen gedichten, hoor deklameeren met al den overdrijvenden gloed van het Oosten, maar toch met eene warmte en kracht, die menig zoon des Noordens hem benijden mocht. Het is mij alsof ik hem nog hoor gewagen van zijne liefde voor Nederland, en hem nogmaals de vreeze hoor uiten voor dat uur, hetwelk hem zou oproepen terug te keeren naar zijn geboortegrond, dien hij wel aanhing, maar waarvoor hij de ware liefde scheen te hebben verloren, daar de behoefte naar meerder beschaving, door het leeren kennen der beschaving, in hem geboren was. 't Is mij of ik den ontslapen dichter terug vind in enkele brokstukken — ja in de geheele strekking van COLLAH. Onder de aanteekeningen toch troffen mij de regels: „Ongeschikt voor eene maatschappij, geheel strijdig met zijne beginselen, gevoelt hij zich een vreemde in zijn vaderland en tegenover zijne naaste betrekkingen, die hem niet begrijpen," en een weinig verder de uitdrukking; „slaaf! leer mij in mijn vaderland gelukkig zijn!" vooral in verband met zijn vroegere taal, bij de naderende scheiding van Nederland uitgedrukt:

En toch, 'k weet niet welk een smarte,
Als verbeeldings tooverhand
Zich maar uitstrekt naar dat strand,
Opwelt in mijn krimpend harte!

Maar wat er van deze gissing waarheid zij — zeker is het dat de fragmenten uit KOOLS dichtstuk de eereplaats verdienen onder het poëtische gedeelte van de „Warnasarie." Zij kenmerken zich door verbeeldingskracht, gloed, gevoel, natuur- en historiekennis; zij verraden vrij wat heerschappij over den vorm en de taal; zij leeren ons daarenboven in den dichter den man zien, die het menschelijk hart heeft bestudeerd. Of is de beschrijving der redding van het kind van bl. 38—41 niet meesterlijk in meer dan een opzicht? Of komt het u niet voor dat zijne Oostersche beelden en vergelijkingen aan zijne poëzij een waas van frischheid schenken, zonder dat ze voor den Europeaan iets duisters geven aan zijnen vorm? En zijn regels als deze, om de waarheid die ze bevatten, niet waardig iedere bloemlezing ten sieraad te zijn?

Daar is een tijdperk in het leven,
Waarin het bloed versnelder vloeit,
Het hart van hooger warmte gloeit,
En 't hoofd, met fierheid opgeheven,
De wereld toespreekt met een blik:
„Zie, de Atlas, die gerust durft wagen
„U op zijn breeden rug te dragen,
„De reus der Godeneeuw ben ik!"
Die eigenwaan, — de kranke bloesem
Der jonkheid, die allengs verdort
Als 't middag in ons leven wordt, —
Ontkiemde welig in mijn boezem.
Hoe steeg de vuurvlam van mijn trots,
Toen ik door 't grillig spel des lots,
Reeds bij het dagen van mijn morgen,
Mij zag gedrukt door mannenzorgen!

Wij bejammeren het, dat de zanger zoo betrekkelijk kort na zijne aankomst op Java is ontrukt aan zijn geboortegrond, aan zijne betrekkingen, aan de kunst. Het is reeds bewaarheid wat hij zong in zijn „Vaarwel aan AGNETA."

Ik kom nimmer, nimmermeer
Als ik heenga, herwaart weêr!

maar de herinnering zal zijn graf groen houden ook in onze gedachten; en moge het misschien waarheid zijn dat de grootsten van geest dikwijls de zwaksten zijn naar het lichaam, zeker is het, dat hun kort leven vaak langer is geweest, dan het lange leven van hen, wier lichaam sterker dan hun geest was. Ruste KOOL in vrede onder de schaduw der palmen in het land van bergen, watervallen en stroomen, en mogen de laatsten lieflijk voortruischen langs de terp die zijne asch bewaart!

KOOLS leven en werkzaamheid, maar meer nog hetgeen hij arbeidde, zal toch altijd een levende tegenspraak zijn van veler bewering, alsof een uit gemengd bloed gesprotene voor geestbeschaving en talenten geen ziel hadde ontvangen van den Gever aller goede gaven. De Kaïnsvloek, is, naar ik voor zeker geloof, op Golgotha voor alle natiën en tongen verloren gegaan.

Wat mij in vroegere jaargangen der „Warnasarie" niet heeft willen bevallen, is het gemis aan het zuiver karakteristiek Javaansche, waardoor zij hun oorsprong niet genoegzaam aanduidden, en dezelfde aanklacht moet ik ook voor 1851 doen gelden. Het is — en niemant zal het mij gewis meer toestemmen dan gij — het is te bejammeren dat maar een paar — ik spreek nog altijd van de bijdragen in gebonden stijl, die zich zeker het best leent tot treffende bewerking er van — de natuur en de geschiedenis van Java, de legenden en volkssagen hebben gekozen tot hun onderwerp. Ik bedoel de heeren A. J. BIK, Pz. en L. BURER. Deze wezen in hun „De Banjier" en „Een wilde zwijnenjagt in het gebergte" den weg aan voor menigen anderen medewerker, al mogen beide niet in éénen adem worden genoemd, wat de dichterlijke bewerking betreft. De „Banjier" staat zeker in bewerking zoo verre boven het laatste dichtstukjen, als het sujet van gene zich boven dit verheft. Voor mij ik geef in een Indiesch jaarboekjen aan die onderwerpen verre de voorkeur boven duizend en eenmaal bezongen sujetten als: „De laster" en vertalingen naar BYRON, LEONARD en JEAN BEBOUL, al waren ze ook nog tienmaal beter dan de hier voorkomende.

Toch moest de vertolking van het „Fare thee well, and if for ever" na BEETS' meesterlijke overzetting niet meer worden beproefd. Of zou men in Indië onbekend zijn gebleven met diens voortreffelijke navolgingen van den Britschen zanger? De „leeuw op het Waterloo-plein" door P. KNUTTEL, DZN., en „De Nederlandsche vlag te Bantam, den 30sten Mei 1850," door Mr. B. G. RINIA VAN NAUTA, ziedaar in mijn oog dichtstukjens die den geest aangeven, welken ik hier ongaarne zag gemist. Het zal wel voor allen van belang zijn de liefde voor Nederland en den roem des voorgeslachts levendig te houden in onze Oost-Indische bezittingen; en vaderlandsche herinneringen — het is u bekend hoe mijn hart er voor klopt, en hoe ik geloof door het opwekken daarvan den geest der vaderen te doen blijven voortleven in de harten van tijdgenoot en nakomeling. Het populariseeren van grootsche feiten is als het ware de inënting van nieuw bloed in de aderen des volks. Maar wanneer men Java bezingt, dat „paradijs voor dichtleer of penseel," zoo als MELJER ergens zong, dan heeft men regt dien zang bezielder te eischen dan dien van genoemden heer VAN NAUTA; dan moet men bij de lezing er van niet doen denken aan het ambacht van verzensmid; dan heeft men andere aanloopen noodig dan het over — over — over — gewone," dat men den rijkdom des lands niet kan malen;" dan moet men een MELJER of TER HAAR zijn, om ons te kunnen boeien door zijn zang, en zeker een anderen toon aanslaan dan deze —

ô Schoonst juweel van d' oceaan,
Uw wouden en uw velden
Als die vol gouden halmen staan,
Kan ik naar eisch niet melden!

want, men zou den zanger met volle recht kunnen toeroepen: waarom de vermelding dan toch begonnen? Als men reeds vooraf zijne onmacht gevoelt, moet men zijne onmacht niet openlijk ten toon stellen: en zelf-tentoonstelling,

schoon minder dan zelfmoord, geeft aanleiding tot zelfvernedering. Wat de heer VAN NAUTA op bl. 22 zegt, onderschrijf ik gaarne met u:

Moog steeds in 's lands vergaderzaal
De waarheid zich doen hooren,
Maar laat ze nooit door vuige taal
Van zelf- en baatzucht smoren!

lees: gesmoord worden. Ik weet niet of onder die woorden een bedekte adder schuilt; maar dit weet ik, dat gij ze hem nazegt, en dat niets gemakkelijker valt dan den man van kordaatheid en moed, van waarheidszin en onflaauwheid, in verdenking te brengen van zelfzuchtige oogmerken. Wie het geloof in zich omdraagt aan eene vergeldende Voorzienigheid, laat zich niet leiden, op welk gebied ook, dan door de stem des gewetens — en gelukkig zeker wie dat altoos vrijspreekt van eigenbelang. Op het staatkundige terrein houdt men het er voor, dat zijn tegenstander er altijd mede behebt is. Zou ook de gelijkenis van den balk en den splinter uit het Evangelie hier niet van toepassing zijn? En zijn het alleen de liberalen, die de ellende over Europa brengen? Of behoort LOUIS NAPOLEON tot de hunne? Peccatur intra muros et extra — maar boven alle partijen staat de onwraakbare rechter — God. Ik zou van de poëzij kunnen afstappen, indien ik u niet nog op een paar bijdragen wilde wijzen, welke tot deze rubriek behooren. Ik bedoel de „Proeven van Chinesche poëzij" door Mr. L. J. A. TOLLENS en „Bij het vertrek onzer twee lievelingen naar Europa," door J. C. VAN SCHUILENBURCH. De eerste zijn in hun aard niet onverdienstelijk. Ze doen u zien, dat het menschelijk hart overal hetzelfde is, dat men ook in China op een ambt vlamt en er ook moeders gevonden worden, die even eerzuchtig zijn voor hare kinderen als de moeders in Europa; gij bemerkt er uit dat ook daar de kloosterling hare klachten slaakt; zij bewijzen u dat de natuur zich aan geen oord laat dwingen. Van uit de verte rijzen er stemmen tegen op, die de ziel doorsnijden. Neen — het sterkt mij op nieuw in hetgeen ik vroeger eens zong van den mensch:

God schiep hem voor geen cel, maar voor de levenszorgen!

en ik verheug mij, dat uit China mij ook de bevestiging dier woorden tegenruischt, zoo als ik het toejuich dat de Tijdspiegel de proeven heeft overgenomen, vooral om de diep gevoelde Elegie. Het dichtstukjen van den heer v. s. ademt het innigste gevoel — liefde tot zijne kinderen, en lokt de tranen in de oogen. Wie vader is gevoelt de smart van den vader, die zijne beide lievelingen moet zien vertrekken naar Europa, wier opvoeding daar bevolen wordt door de wet. Ik behoef u wel niet te wijzen op het roerende van dit dichtstukjen, zoo min als ik u andermaal zal moeten verzekeren, hoezeer ik met u een voorschrift der staatkunde bejammer, dat de voordeelen (?) eener Europesche opvoeding eischt ten koste van het familieleven. Gij hebt ze zelf bestreden — die wet, met al den gloed uwer overtuiging. Maar zouden de regeerders onzer Oost-Indische bezittingen, die zelf vaders waren of zijn, geen middel kunnen uitdenken, dat te gemoet kwam aan de eischen

der politiek, en het hart van ouders, die vaak hunne kinderen als VAN DER POOLEN terug krijgen, naar een Europesche vorming misvormd en miswrongen, en dus in hunne zoetste verwachtingen bedrogen? Ik zou den heer VAN SCHULJLENBURCH de hand willen drukken voor de gevoelvolle bladzijden die hij toebracht aan de „Warnasarie" en terwijl ik hem toebid, dat hij zijne kinderen moge zien opwassen in het goede en wederzien als hem waardige telgen, hoop ik dat hij nog vaak zijne ziel uitstorte — ook in voor hem minder schokkende onderwerpen. Hij heeft bewezen dat ook in de heete luchtstreken een gelegenheidsgedicht in waarheid tot poëzij kan worden opgevoerd — en wie weet niet hoe hoog BILDERDIJK een gelukkig geslaagd gelegenheidsvers stelde! Roept gij den dichter ook niet met mij een „tot wederziens!" toe, en hebt gij niet ja en amen gezegd op het „Iets over de opvoeding in Nederland van hier geborenen," van den Haagschen burger VAN DER ELST? Mij dunkt gij doet beide. VAN DER ELST heeft op nieuw gepleit tegen de verplichting aan in Indië wonenden opgelegd, om de schoonste proef van ouderlijke liefde te geven in het zenden hunner zonen naar Nederland. Hij heeft dat gedaan met gloed en leven, met liefde voor zijn onderwerp vervuld. Hij moet, komt mij voor, zelf vader zijn en huiveren tegen het tijdstip, dat hem ook zal worden afgevraagd een dergelijk offer te brengen op het „altaar der noodzakelijkheid," zoo als hij zich uitdrukte, om het zoo te kunnen beschrijven. Zijne slotwoorden zijn vol waarheid, en gaarne onderschrijft mijn hart ze, dat doordrongen is van de juistheid zijner opmerking. „Het gaat met de opvoeding van kinderen even als met de ontginning van woeste gronden: hoe meer moeite, zorg en oplettendheid men er aan besteden wil, hoe betere resultaten men daarvan doorgaans in de toekomst mag verwachten." Mogten wij bij de opvoeding van ons kroost dat altijd voor oogen houden, en God bidden om kracht tot elke naleving van den duren ons opgelegden plicht om hen vooral te brengen tot Christus!

Stukjens als die van VAN DER ELST zijn gewenschte bijdragen voor een Indiesch jaarboekjen. Zoo herinner ik mij uit een vroeger jaargang er een, „Asïssa" geloof ik dat het ten titel voerde, hetwelk de verhouding schetste van een echtgenoot, die een Javaansche dienstmaagd moeder had doen worden — welke hem de vadervreugde had geschonken, door zijne vrouw hem onthouden. Meesterlijk was daarin de jaloezij geschilderd van de ware en vernederde echtgenoote; treffend het lijden der ongelukkige dochter, de vrucht der verboden liefde die, als eene onbekende in zijn huis verkeert, en waarvoor de vrouw meent dat hij een ongeoorloofde liefde koestert, en niet minder krachtig is de ondragelijke toestand er in geteekend van den man, die gezondigd had tegen God. Zulke schetsen leeren ons Java kennen en toestanden, waarvan wij hier geen begrip hebben, en die zeker naast uw Tijdschrift zullen strekken om Nederland bekend te maken, met de zeden en gewoonten van dat land, hetwelk ons vroeger slechts gold om wat hier eens een Minister van finantiën boven alles verkieslijk scheen — het produktief. Die zucht van den laatste herinnert mij een vroeger gepubliceerd versjen in

1847, hetwelk ik hier invlecht, of mijn brief daarom misschien eenige belangrijkheid hebben mocht:

PIET.

Ik heb verleden week mijn tiende kind gekregen,
Maar 't valt me zwaar genoeg, en ook mijn Truitjen-lief.

HEIN.

Och, daarom niet getreurd; maak dies u niet verlegen;
Als maar van Haal het hoort gedijt het u tot zegen,
En wordt gij kontroleur, alleen om 't produktief.

„Ardie, of het slagtoffer van Javaansche minnenijd" — waartoe toch altoos dien wansmaak van *of*, door onzen eersten dichter zoo geestig gehekeld bij titels van tooneelvoortbrengsels? — „Ardie", door J. A. CASPEISZ, schoon karaktertrekken van den Javaan behelzende, is naar mijn inzien niet zeer belangrijk, en mist het boeiende van een levendigen en eigenaardigen stijl. Toch zullen er zeker velen met u hebben gejuicht over dezen op bl. 102 voorkomenden zin. „Beschaaft en verlicht hen (de Javanen), dan eerst zal men met onpartijdigheid hunne goede of kwade inborst kunnen beoordeelen. Welligt zullen ze den verlichten en meestal ondankbaren Europeaan in dankbaarheid overtreffen." Het is toch of ik u hoor spreken op uwe reize, en of ik fideel met u over dat u onvergetelijke volk keuvel.

Een „togtje naar den Gedé en Pangerango," door J. N. GRIMMIUS las ik met genoegen en schijnt, blijkens de noten, met waarheidsliefde en geweten geschreven. Het is geen der minste bijdragen van de verzameling en gewis ook belangrijker dan de epizode uit het leven van den man, dien al beurt men, zoo als de dichter zegt, het afgodsbeeld weer op een zonnewagen, mijn sympathie nooit verwerven kan, omdat ik voor geen dwingeland kan knielen, daar het mij is aangeboren slavenkluisters te vloeken; en omdat ik, zij het ook in veler oog eenzijdig, in NAPOLEON altijd meer den verdrukker, den overweldiger zie van mijn vaderland, dan den genie, die de wereld van anarchie gered heeft. Deze dagen toch leveren op nieuw het bewijs op, dat zijn overweldigensgeest niet met zijn op St. Helena opgegraven beenderen in het hôtel der Invaliden te Parijs is ter ruste gelegd, en dat wij zoo gerust niet behoeven te wezen, nu de hand geslagen is aan de goederen der familie ORLEANS, dat de zich noemende groote, maar wel bezien eigenlijk bitter kleine, natie niet eens zou kunnen worden uitgezonden om Napoleontische oorlogskontributie. God behoede Europa evenwel voor een nieuwe loslating der Napoleontische bandrekels! Dan ik dwaal onwillekeurig af, vervoerd door een onderwerp, waarbij mijn hart altijd warm wordt. Gelukkig evenwel, dat ik het slot van mijn epistel nader en er mij na, „De zeereis, fragement uit een onuitgegeven werk, getiteld: „Java op de weegschaal," door COSMAS, niets meer ter vermelding overblijft. En wat is aangenamer dan met een goeden indruk te scheiden van alles wat wij gaarne zien en aantreffen? Ontegenzeggelijk kent ook gij boven al wat het jaarboekjen bevat, aan dit stuk den palm toe. Voor mij, ik vind dien COSMAS een juweel van een kaerel. Ik weet niet of gij even

als wijlen een dienaar der kroon die in 1831, „door een zwart gordijn zag waar ontrouw en verraad achter te lezen stonden" zoo als het liedtjen zeide, door den sluijer der anonymiteit iets prettigers dan dat alles — het gelaat van den man ziet; maar dit komt mij voor, dat het een ferm, open, degelijk gelaat zijn moet dat er achter schuilt; geen gluiperig glurend of glurend gluiperig. De schrijver van dit stuk *moet* onder een flink uiterlijk een flinke ziel met zich omdragen, en ik beken gaarne dat ik hem herhaaldelijk in mijne gedachten de hand heb gedrukt. Waar hij de groote en kleine zee — de oproerige en effene wateren — schildert, is hij meester van de taal en van het gemoed, zoo als BILDERDIJK en MATTHIJS DE VRIES zeggen, en tevens dichter in den waren zin des woords — al zou de Gids met zijne veldwinnende afbreekwoede er ook weer wat van af te takelen weten — en laat hij, waar hij Java penseelt, menige beschrijving, van dat heerlijke eiland door anderen gegeven, achter zich. Moet ik u met den vinger wijzen op zijne humoristische voorstellingen van het scheepsleven? op zijn menschen- en natuurkennis? op zijn veelzijdigheid in één woord? Dat is gewis overbodig — doch dit moet ik u zeggen, dat hij mijn hart heeft gestolen en ik hem lief heb gekregen, omdat ik hem voor den zeeman heb hooren pleiten met een warmte en overtuiging, met een kracht en degelijkheid, die verrukken en in gloed ontsteken. Die toffeling, neen aan de kaakstelling, van den „huiszittenden reeder" op blz. 152 en 153, doet aan de best geschreven brokken onzer letterkunde denken en vereert het hart beide en het hoofd des schrijvers. Zijn stuk maakt aanspraak op blijvende waarde en doet mij reikhalzend uitzien naar zijn geheelen arbeid. Zoo „Warnasari's" korf alleen zulke bloemen bevatte als die hij aan haar afstond — zou ze menig inlandschen ruiker naar de kroon steken.

Et me voilà au bout de mon Latin — maar, zoo ik hoop, geenszins van onze vriendschappelijke gedachtewisselingen op het gebied van letter- en volkenkunde, waartoe ik mij aanbevolen houde — al geef ik de mijne liever niet over aan de pers. Gij hebt het echter van dezen brief gewild — „Ainsi soit il!" zeg ik met BÉRANGER; evenwel niet om te eindigen in de taal, waarin zoo menig Nederlandsche dame bedrevener is, dan in hare moedersprake — „omdat men zich geschikter in 't Fransch kan uitdrukken." Zeg mij bij gelegenheid eens of de Javaansche dames ook liever Hollandsch spreken? Ik zou — dit verzeker ik u, alleen op het punt van nationale taal- en letterkunde despoot kunnen zijn. Maar er is toch vooruitgang in deze: het Fransche tooneel rukt uit; weldra spreekt men aan het hof ook de taal der naburen slechts bij uitzondring; zal men er Hollandsche boeken lezen; dan volgt de fashion en — maar ik dwaal niet langer af van mijn onderwerp, en eindig met den doorgesneden Alexandrijn, dien L. BURER boven zijn „wilde zwijnenjagt in 't gebergte" als motto plaatste:

Neem het zoo als het is
Niet zoo als 't wezen kon.

'S GRAVENHAGE,
Februari 1852.

T. T.
S. J. VAN DEN BERGH.

VARIA.

Er heeft zich, reeds eenigen tijd geleden, te Batavia eene kommissie gevormd, ten doel hebbende, om den toestand van behoeftige Christenkinderen in Indië, zoowel door een beter onderwijs als door de opleiding tot den ambachtsstand, te verbeteren. Die vereeniging had eene konceptcirkulaire in gereedheid gebragt, waarin haar plan werd uiteengezet, en de Christen-ingezetenen werden aangespoord, om daaraan deel te nemen. De groote heeren onttrokken zich echter aan deze gewigtige zaak, — want dat lag toen niet in de rigting van het bestuur. Thans is dat anders geworden. De Gouverneur-Generaal VAN TWIST toont eene groote belangstelling in de zedelijke en stoffelijke verbetering van den toestand dier ongelukkigen en, daar het vooral in Indië waar is

Regis ad exemplar totus componitur orbis,

zijn er thans mannen van invloed, die de zaak goedkeuren en toejuichen. Dat wij ons hierin uitermate verheugen, zal ieder wel begrijpen, die weet, hoe wij altoos gestreden hebben in 't belang dier verongelijkte en verwaarloosde „inlandsche kinderen." De cirkulaire, die in gereedheid is gebragt, is van den volgenden inhoud.

„De ondergeteekenden nemen de vrijheid aan de Christen-ingezetenen van Nederlandsch Indië bekend te maken, dat zij zich hebben vereenigd tot een kommissie ter verbetering van den toestand van behoeftige Christenkinderen in deze gewesten, ten einde voorloopig althans de leiding dezer aangelegenheid op zich te nemen. Zij doen zulks in de overtuiging en het vertrouwen, dat ieder, die het met de zaak der burgerbeschaving en met het lot zijner landgenooten en broeders wel meent, aan zoodanige ondernemingen zijne goedkeuring hechten, en de kommissie in haren veel omvattenden en moeijelijken arbeid tegemoetkomen en ondersteunen zal. Wij noemden de taak veel omvattend en moeijelijk, en inderdaad zulks zal op het oogenblik wel geen breedvoerig betoog behoeven. Hoe groot is niet het aantal der afstammelingen van Europeanen, vooral in de hoofdplaatsen, die in de duisternis rondleven en voor eene welgeordende maatschappij, waar arbeid en burgerdeugd heerschen, verloren zijn! Hoe velen hunner zouden onder behoorlijke en vaste leiding vatbaar zijn, om aan hoogere bedoelingen eenmaal te beantwoorden, dat is: bruikbare leden van den staat, nuttige deelhebbers aan de volksnijverheid, goede verzorgers van hun gezin te worden. Maar ook hoeveel volharding, vasten wil, onderzoek en bemoeijing zal die leiding niet kosten, hoeveel geldelijke bijdragen zullen er voortdurend noodig zijn, om op den gelegden grondslag bestendig en krachtig voort te werken.

De voorloopige kommissie acht het noodzakelijk en doelmatig aan landgenooten en medeburgers in korte trekken haar ontwerp en hare bedoelingen mede te deelen.

1°. Het doel is: opleiding van behoeftige Christenkinderen, in Nederlandsch Oost-Indië geboren, tot ambachten;

2°. Te Batavia zal eene direktie, en te Samarang en Soerabaja zullen sub-direktiën bestaan, aan wier zorgen de leerlingen en hunne opleiding zijn toevertrouwd, en die voorts alles besturen wat tot deze aangelegenheid betrekking heeft;

3°. De benoodigde fondsen zullen gevonden worden door inschrijvingen van 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90 of 100 gulden 's jaars naar verkiezing, mitsgaders uit donatiën enz.;

4°. Als leerlingen zullen worden aangenomen, jongens niet beneden de 15 jaren, van erkend behoeftige ouders, van ligchamelijke gezondheid, voldoende krachtsontwikkeling, goede geestvermogens en van goed gedrag;

5°. De direktiën zullen zich overtuigen, dat zij, die als leerlingen wenschen te worden aangenomen, behoorlijk lager onderwijs hebben genoten, zoodat zij voldoende in het Hollandsch kunnen lezen, schrijven en rekenen; voorts doen de direktiën onderzoek naar hunnen godsdienstigen toestand, en zorgen mede, dat, zoo de aannemeling nog geen lidmaat is zijner kerk, hem de gelegenheid worde gegeven, het noodige onderwijs daartoe deelachtig te worden;

6°. Het lager- en godsdienstig onderwijs wordt gedurende het leerlingschap onderhouden en voortgezet, naarmate de gelegenheden en fondsen zulks toelaten (zondag- of avondscholen);

7°. De direktiën zullen gelegenheid zoeken, dat alle leerlingen onderrigt in het *teekenen* ontvangen, als eene erkende behoefte tot vorming van den goeden handwerksman;

8°. Aan de voortzetting van het lager onderwijs zal verbonden zijn, dat de meer gevorderde leerlingen het eenvoudig boekhouden aanleeren;

9°. Onder het voortdurend toezigt van gekommitteerde leden der direktiën worden de leerlingen tot een ambacht bekwaam gemaakt, hetzij zij daartoe op kosten van het fonds bij zoodanige burgers besteed worden, die hun het gekozen ambacht in bepaalden tijd behoorlijk kunnen leeren, hetzij tot het voorgestelde einde de tusschenkomst der regering worde ingeroepen, om ze in 's lands werkplaatsen te doen bekwamen. Daarbij zorgen de direktiën, dat de leerlingen behoorlijk gevoed en overeenkomstig hunnen stand gekleed en gehuisvest worden;

10°. De leerlingen kiezen zich *geheel vrijwillig* zeker ambacht, de direktiën leiden en beoordeelen slechts die keuze;

11°. De direktiën zullen voortdurend uit hunnen boezem het noodige getal leden kommitteren, die belast zijn met het naauwkeurigste en strengste toezigt over de opleiding en de vorderingen der leerlingen, over hun zedelijk en godsdienstig gedrag enz.;

12°. Minstens tweemaal 's jaars verschijnen alle leerlingen met hunne

meesters voor de vergadering der direktie, ten einde hunne industriële, verstandelijke en godsdienstige vorderingen enz. beoordeeld worden.

13°. Ter aanmoediging en belooning worden den leerlingen, die zich zulks door hunne vorderingen boven anderen waardig maakten, bij gelegenheden, boeken, instrumenten of teekeningen als prijzen geschonken.

14°. Na voleindigden leertijd zorgt de direktie, dat de leerlingen de uitoefening van het aangeleerde ambacht kennen, om dat dan zelfstandig in de maatschappij voort te zetten.

15°. De direktie te Batavia belegt eenmaal 's jaars eene algemeene vergadering, ter openbare verantwoording harer bemoeijingen, en geeft voorts een omstandig verslag harer werkzaamheden in druk, hetwelk der regering mitsgaders den leden en kontribuërenden zal worden aangeboden.

16°. De voorloopige kommissie biedt dit haar ontwerp der regering aan, met eerbiedig verzoek, dat hare goede gunst de pogingen der vereeniging voortdurend en zoo veel mogelijk zal willen ondersteunen.

Wij hopen, dat bovenstaande ontwikkeling van ons plan voldoende zal wezen, om de algemeene belangstelling op te wekken, en om velen naar hun vermogen tot medewerking en ondersteuning bereidwillig te doen zijn. — Mogen de inschrijvingen op nevensgaande lijsten zoodanig bedrag opleveren, dat op goeden grond al aanstonds met de uitvoering der plans een aanvang kan worden gemaakt. Moge de algemeene gezindheid jegens deze onderneming bestendig zoodanig wezen, dat aan het nu jeugdige en kleine beginsel eenmaal eene waardige, krachtige en veelbelovende uitbreiding voor de toekomst worde verzekerd!"

De overland-mail, in December van Java vertrokken en zoo even aangekomen, brengt ons eene, in de Javasche Courant van 20 December l. l. n°. 102 voorkomende, publikatie van den Gouverneur-Generaal VAN TWIST, die dezen staatsman tot eer verstrekt en het zegel drukt op hetgeen dit Tijdschrift zoo lang en zoo luide gepredikt heeft. De Gouverneur-Generaal heeft in aanmerking genomen:

„Dat de belasting op de bazar's en warong's op Java, en vooral de verpachting van dit middel, het binnenlandsch verkeer belemmert, alsmede de strekking heeft, om den prijs te verhoogen van alle artikelen, die op de bazar's verkocht worden, meest alle artikelen van behoefte voor den minderen man:

„Dat zij den belastingschuldige in eene onmiddellijke en dagelijksche aanraking brengt met den belastingheffer;

„Dat zij wegens het vele en uitgebreide toezigt, dat uit den aard der zaak voor de behoorlijke inning wordt gevorderd, aanleiding geeft, dat de som, welke van die belasting in 's lands kas vloeit, ten eenenmale onevenredig is aan den last, welke daardoor op de bevolking is gelegd;

„Dat zij verder aanleiding geeft tot een aantal misbruiken en knevelarijën welke niet schijnen te kunnen worden geweerd noch bedwongen, en

welke waarschijnlijk eenen nog grooteren last op de bevolking brengen, dan de evenbedoelde kosten van inning;

„En eindelijk, dat zij eene onzedelijke strekking heeft, als gevende aanleiding niet alleen tot knevelarij aan de eene, maar ook tot sluikerij aan de andere zijde, en zelfs tot omkooping van ambtenaren;

„Dat, om al deze redenen, tot de afschaffing der belasting op de bazar's en warong's, en vooral van de verpachting van dit middel, behoort te worden overgegaan, overal waar zulks doenlijk is, en wel zoo spoedig mogelijk."

Wij juichen den man toe, die eindelijk den moed heeft gehad, om in een staatsstuk voor deze waarheden openlijk uit te komen. Ook zijne voorgangers waren er van overtuigd, maar niemand hunner heeft ze durven uitspreken. Wij mogen de veronderstelling wagen, dat, indien de gebeurtenissen van 1848 niet hadden plaats gehad, en de drukpers, met name ons Tijdschrift, de misbruiken en gruwelen, waaronder de bevolking door die verderfelijke bazarpacht gebukt ging, niet gedurig en met kracht en, wij erkennen het gaarne, zelfs wel eens met heftigheid, had aan 't licht gebragt, de weldadige maatregel, dien wij thans mogen aankondigen, ook nu nog niet zou genomen zijn.

Op grond der zoo even medegedeelde overwegingen, die thans op eene officiële wijze bevestigen hetgeen wij op tallooze bladzijden van ons Maandwerk hebben geschreven, heeft de Gouverneur-Generaal bepaald: „Art 1. De belasting op de bazar's en warong's wordt afgeschaft, en dus ook de verpachting van dat middel over geheel Java, behoudens de uitzonderingen bij art. 2 te vermelden." Behoeven wij te zeggen, dat dit besluit eene streelende zelfvoldoening bij ons heeft te weeg gebragt? In den strijd, dien wij voeren, zijn wij aan menige verongelijking en verguizing blootgesteld; maar alles vergeten wij, en gemakkelijk valt het hoon en smaad te verduren, wanneer eindelijk, gelijk thans, tot stand wordt gebragt, wat wij, uit innige overtuiging, in 't belang eener bevolking van tien millioen zielen, die wij lief hebben, en tot het welbegrepen voordeel van het vaderland, nuttig en noodzakelijk achten. Deze heugelijke gebeurtenis is ons een krachtige spoorslag, om voort te gaan op den ingeslagen weg, om onze beginselen onbeschroomd te verkondigen en te verdedigen, om zonder eenige barmhartigheid den sluijer te verscheuren, die nog zoo veel misbruiken, verdrukkingen en gruwelen bedekt, en om onwrikbaar te blijven staan op het standpunt, dat wij hebben gemeend te moeten kiezen. De Gouverneur-Generaal, die zóó, niet door ijdele woorden, maar door zijne daden toont, dat hij verbeteren, zuiveren, hervormen wil, zal, al mogen we ook enkele handelingen soms afkeuren, door onze kritiek niet lastig worden gevallen. Wij zullen trachten, naar ons geringe vermogen, hem zijne schoone maar moeijelijke taak te verligten.

Niet over geheel Java zijn de bazarpachten nog afgeschaft. De Gouverneur-Generaal verklaart, „dat die afschaffing, althans voor het oogenblik, niet doenlijk is:

„1°. in de residentie Batavia en in de afdeelingen Buitenzorg en Krawang, uithoofde van het aanwezen aldaar van een zeer aanzienlijk aantal *particuliere* bazar's; zoodat, ten opzigte van de genoemde residentie en afdeelingen, bij afschaffing, eene bijzondere regeling noodzakelijk zal zijn;

„2°. in de residentie der Preanger-regentschappen en in de regentschappen Madura, Sumanap en Pamakasan, op het eiland Madura, alwaar van landswege geene verpachting der bazar's plaats heeft, waar de opbrengsten der bazar's een der voordeelen uitmaken van de inlandsche hoofden, zoodat ook hier eene voorafgaande bijzondere regeling noodzakelijk zoude zijn; terwijl ook

„3°. geenerlei verandering zal behooren te worden gebragt in het bebestaande omtrent de, in Djokdjokarta aanwezige, neutrale en aan het genoemde rijk en aan Soerakarta behoorende zoogenaamde heilige bazar's, bekend onder de namen van Pasar-Gedée en Imogiri, waarvan de geregtigheid, door de priesters geïnd, tot nuttige en godsdienstige einden bestemd is."

Wij eerbiedigen en erkennen gereedelijk de moeijelijkheden, in deze drie punten opgenoemd, die voor als nog de onmiddellijke afschaffing der bazarpachten in die streken in den weg staan. Alleen nemen wij de vrijheid, hierbij de noodzakelijkheid te herinneren eener geheele hervorming van den politieken toestand der Preanger-regentschappen. Gelijk omtrent de noodzakelijkheid der afschaffing van de bazarpacht, is ook ten opzigte dier hervorming iedereen er van overtuigd, dat zij dringend vereischt wordt. Maar geen der Opperlandvoogden had tot dus verre den moed, de handen aan 't werk te slaan. Moge ook deze schoone taak voor den heer DUIJMAER VAN TWIST zijn weggelegd!

De derde bijzonderheid in de publikatie voorkomende, betreft de noodzakelijkheid, dat de bazar's behouden blijven. De Gouverneur-Generaal is van oordeel, „dat, hoe wenschelijk ook de afschaffing der bazar-regten moge zijn, het echter van het uiterste belang te achten is, dat de bazar zelve, als een uitstekend middel, om het onderling verkeer en den binnenlandschen handel te bevorderen, worde behouden, en daarom van Gouvernementswege maatregelen behooren te worden genomen voor het in stand houden en onderhouden der bazar's en bazar-lootsen, hetwelk tot dus verre is gebragt ten laste van de bazar-pachters, alsmede ten opzigte van de policie op de bazar's, voor zoo ver die tot hiertoe aan die pachters was opgedragen;

„Dat er geene overwegende bezwaren tegen schijnen te bestaan, om het onderhoud en schoonhouden der bazar's op te dragen aan de betrokkene en door de afschaffing der bazargeregtigheid vooral bevoordeelde bevolking."

Wij vereenigen ons volkomen met deze beschouwingen. Indien ooit de bevolking met genoegen „heerediensten" heeft verrigt, 't geen wij gelooven dat maar uiterst zelden het geval was, dan zal het in deze aangelegenheid zijn, omdat zij ze hier tot haar eigen voordeel ziet aangewend. Wij keuren dan ook de volgende bepalingen volkomen goed, zoo lang namelijk al de

heerendiensten niet finaal zijn afgeschaft: „Art. 3. De bazar's en de daarop staande lootsen worden, bij wijze van heerendiensten, door de bevolking onderhouden en schoongehouden; Art. 4. De policie op de bazar's wordt, onder toezigt der distriktshoofden, uitgeoefend door de hoofden der naastbijgelegen kampong's en dessa's; behoorende het tot de eerste pligten dezer hoofden te zorgen, dat geenerlei heffing, hoe ook genaamd en onder welke voorwendsels ook, meer op de bazar's geschiede; Art. 5. De onderwerpen, in de beide laatste artikelen vervat, zullen bij bijzondere bepalingen worden geregeld."

In eene tweede publikatie, in dezelfde courant voorkomende, worden nieuwe bepalingen vastgesteld op de *belasting op het bedrijf op Java*, waardoor de Gouverneur het equivalent tracht te vinden van de opbrengst der afgeschafte bazarbelasting. Met uitzondering van de landbouwers, die aan de betaling der landrenten onderworpen zijn, en van de hoofden, voorzien van eene akte van aanstelling van den Gouverneur-Generaal of van het hoofd van het gewestelijk bestuur, zijn alle inlanders en daarmede gelijkgestelde personen (dus ook Chinezen) die belasting op het bedrijf verschuldigd, naar eene klassifikatie van twaalf klassen, waarvan de laagste *f* 1,00 en de hoogste *f* 500 bedraagt. Ook met dit beginsel kunnen wij ons vereenigen, te meer, dewijl daardoor eene klasse van ingezetenen van Nederlandsch Indië (de Chinezen), die tot dusverre groote privilegiën genoot, een billijk aandeel in de lasten zal dragen, die vroeger bijna alleen op de Javanen drukten.

Nadat de recensie van den jaargang 1851 van het Indisch jaarboekje „Warnasari" reeds was afgedrukt, ontvingen wij zoo even met de December-mail reeds den jaargang 1852. 't Kan niet anders, of den verdienstelijken mannen, die in Indië bijdragen voor dat geschrift hebben geleverd, moet het aangenaam wezen te zien, dat ook de letterkundigen in het Vaderland belang stellen in hunnen arbeid, en dat een onzer beroemdste dichters zulk een over 't algemeen gunstig oordeel daarover velt. Wij hopen in de gelegenheid te worden gesteld, in eene volgende aflevering, van diezelfde zijde eene beschouwing van de Warnasari voor 1852 mede te deelen, en bepalen ons thans bij de verklaring, dat het ons verheugt, dat de verzameling van Indische bloemen, die ons onder dezen titel wordt aangeboden, nog niet is verwelkt.

Wij hebben met de December-mail nog eenige bijzonderheden, omtrent de zoo veel geruchtmakende zaak van den toestand der werkzaamheden aan de algemeene sekretarie, onder het bestuur van den heer Mr. C. VISSCHER, vernomen, die wij thans, tot aanvulling van ons berigt in de vorige aflevering, zullen mededeelen. De eerste aanleiding tot het onderzoek naar dien achterstand moet niet alleen geweest zijn het antwoord der

leden van den raad van Indië op de aanschrijving van den Gouverneur-Generaal; maar vooral ook menig verzoek van verschillende autoriteiten, om afdoening van bij het Gouvernement aanhangige aangelegenheden of voorstellen. De heer Mr. A. PRINS, thans algemeene sekretaris, stelde daarop bekend, dat de daarover handelende stukken bij den heer VISSCHER waren. De Gouverneur-Generaal heeft toen die stukken van hem terug verzocht, en daarop bleek het dat eene zeer groote menigte onafgedaan nog onder hem was. Daaronder zegt men, dat drie of vier doodvonnissen waren, welke bleken drie of vier jaren oud te zijn. De Gouverneur-Generaal zond ze nu onmiddellijk, met de daarbij behoorende verzoekschriften om gratie der veroordeelden, die reeds drie of vier jaren lang in den kerker op de beslissing van hun lot gewacht hadden, aan den Prokureur-Generaal bij het Hoog-Geregtshof te Batavia, om te dienen van konsideratie en advies, of er geene termen bestaan, om de betrokkenen gratie der doodstraf te verleenen, dewijl die zaak zoo lang hangende was gebleven. De redenen van deze drie- of vierjarige vertraging, achtte het Gouvernement echter niet noodig aan het Hof mede te deelen. De Prokureur-Generaal moet in zijn advies onder anderen hebben te kennen gegeven, dat de ambtenaar, die zich aan het aanhouden dier stukken had schuldig gemaakt, geregtelijk moest vervolgd worden, doch dat hij daartoe niet kon adviseren, omdat hem daaromtrent geen advies gevraagd was. Toen werden de stukken tot hetzelfde einde gezonden aan het Hoog-Geregtshof te Batavia, dat echter dit laatste punt onaangeroerd liet. Men was te Batavia in gespannen verwachting, hoe deze gewigtige zaak zou afloopen.

Ik laat thans, in gevolge mijne belofte, weder een paar vragen volgen, naar aanleiding van hetgeen de heer J. C. BAUD onlangs bij de diskussiën over de staatsbegrooting in de Tweede Kamer gezegd heeft over de evangelisatie op Java.

6°. Is het natuurlijk, is het mogelijk, dat de Javanen, dat is de groote massa die in de binnenlanden woont, de landbouwers, afkeuren, dat onze soldaten en matrozen niet bidden? Is het waar, dat „die gemeene Javanen, wanneer de dorpspriester het teeken geeft, het gebed doen, door den koran voorgeschreven?" Als de heer BAUD zich in de dessa's en kampong's begeeft, en onderzoekt, hoe het daar eigenlijk met de godsdienst onder de dorpsbewoners gesteld is, dan zal hij tot geheel andere resultaten komen, en inzien, dat de gedachte, die zijn Javaan hier aan den Javaanschen landbouwer toeschrijft, eigenlijk eene ongerijmdheid is. De heer STOLTE heeft te regt van de onwetenheid der Javaansche priesters gesproken. Zij kennen eenige gebeden, in de Arabische taal, maar verstaan er geen woord van. Al hunne geestelijke werkzaamheden bepalen zich bij het prevelen van die, zelfs door hen niet verstane, Arabische formulieren, bij gelegenheid van geboorten, besnijdenissen, huwelijken en

sterfgevallen. Bovendien spreken zij, op vaste tijden, dezelfde niet verstane Arabische gebeden uit in de missighit (moskée). Maar hunne kudde? die ziet gij er nooit, dan enkel oude lieden, en eenigen meer bij 't begin en einde der poeassa (vasten). En bidden in hunne huizen? Hoe zouden de goede menschen kunnen bidden, wanneer hunne godsdienst voorschrijft, dat dit altoos in 't Arabisch moet geschieden, en zelfs de priester het daarin niet verder gebragt heeft, dan wij zoo even verhaalden. Neen, in den regel bidden de Javaansche landbouwers evenmin als onze soldaten en matrozen, en is het dus eene ongerijmdheid hun eenige verwondering op de lippen te leggen over het niet bidden van onze soldaten en matrozen. Bovendien, wanneer komen ze met dezen in aanraking?

7°. Is het natuurlijk, is het mogelijk, dat de Javanen zich er aan ergeren, „dat de Christen-geestelijken zich weinig bekommeren om de dure verpligting, welke het evangelie aan zijne dienaren oplegt, en dat het troosten en bijstaan der vele zieken, die in de hospitalen hun leven eindigen, aan velen hunner eene onbehagelijke taak schijnt te zijn?" Wij gaan nu van de veronderstelling uit, dat het waar is, ofschoon wij het zonder omwegen voor eene onwaarheid verklaren. De Javanen weten in den regel niet, wat een hospitaal is. Zij zelven hebben zulke inrigtingen niet. Bij de Javanen is het bijstaan en troosten van zieken door geestelijken eene bijna geheel onbekende zaak. De werkzaamheden van den Javaanschen priester beginnen gewoonlijk na den dood, bij het lijk, dat gewasschen en gereinigd moet worden, en waarbij hij gebeden moet prevelen. Hoe is het dus mogelijk de Javaansche landbouwers verwondering in den mond te leggen, dat de Christenleeraars in de hospitalen de zieken niet troosten en bijstaan? Hoe is het mogelijk, dat dit als een argument kan worden bijgebragt tegen de Evangelisatie van Java? Inderdaad, die Javaan, dien de heer BAUD sprekend invoert, toont wel, dat hij reeds sedert lang zijn geboorteland verlaten en er slechts als kind verkeerd had, en dat hij weinig bekend is met de denkbeelden zijner eigen landgenooten.

Wij zullen in ons volgend nommer voortgaan met onze vragen, waarvan wij er nog velen in voorraad hebben.

Muntwezen in Nederlandsch Indië.

XI.

Beschouwingen van den Gouverneur-Generaal.

Wanneer men den geldelijken toestand nagaat, waarin Nederlandsch Indië thans verkeert, zal men er de bevestiging in vinden, van het geen de staathuishoudkunde en de ondervinding van alle tijden leert omtrent de nadeelige en verderfelijke gevolgen der afwijkingen, welke de regeringen zich veroorloven van de beginselen, naar welke de uitgifte en het gebruik der munten zich moeten regelen.

Volgens die beginselen moet de grondstof van munt of geld, de minst veranderlijke inwendige waarde bezitten; geld of munt moet daarom van goud of zilver zijn, omdat, schoon deze metalen ook in waarde veranderen, zulks niet plotseling, maar alleen langzamerhand geschiedt, zoodat de verandering geene perturbatiën veroorzaakt, waardoor de verhouding der waardij in bezittingen onzeker wordt en schokken ondergaat, die verderfelijk werken op het algemeen belang.

Van dit beginsel is afgeweken, bij de publikatie van 14 Januarij 1817, waarbij koperen munt gelijk is gesteld met zilveren en gouden.

In schijn heeft die afwijking minder plaats gehad bij de publikatie van 18 Februarij 1826; maar de daarbij voorkomende bepalingen, dat niemand verpligt zal kunnen worden, om, in betaling van groote of kleine sommen, meer dan ter waarde van tien gulden koperen duiten aan te nemen, waaruit van zelf de verpligting voortvloeit, om tien gulden in die munt te ontvangen, laat in de toepassing voor de afwijking van het beginsel zoodanige ruimte, dat zij niet dan van den schadelijksten invloed kan zijn.

Door deze afwijking werd de bevoegdheid, om landrenten en pachten in duiten te voldoen, niet eene gunst, maar eene noodzakelijkheid; omdat; in de meeste gevallen, landrenten en pachten tot beneden dat bedrag verschuldigd zijn; en daaruit vloeide van zelve voort, dat het Gouvernement, eene aanzienlijke hoeveelheid duiten ontvangende, wel genoodzaakt werd, om ook daarmede zijne betalingen te doen; waartoe het dan ook geregtigd was voor soldijën, arbeidsloon en alle uitgaven, die zich tot tien gulden laten reduceren.

Het in deze afwijking gelegen kwaad zou buiten twijfel gering zijn geweest, wanneer het bedrag der in omloop zijnde duiten in evenredigheid was gehouden tot de behoeften der wederkeerige ontvangsten en betalingen, en vooral wanneer het Gouvernement zich niet onttrokken had aan de verpligting, om, meer dan tien gulden moetende betalen, het in zilver

of goud te doen. Maar de reduktie der verhouding van de duiten tot den gulden van 120 tot 100, met eene gelijktijdige uitgifte van zes millioenen aan die munt, moest al spoedig eene depreciatie te weeg brengen, die, naarmate van nieuwe uitgiften, niet dan toenemen kon. En die depreciaties moesten nog aanzienlijker worden, toen het Gouvernement zich zelf van de opvolging der verpligting van boven tien gulden in goud en zilver te betalen losmaakte, zonder wederkeerig meer dan die som aan te nemen. Al ware het trouwens dat het laatste had plaats gehad, zoude daarmede de waarde van het koper niet verbeterd zijn geworden, zoo lang de wet voor de gemeente van kracht bleef, en dus onder haar het koper voor geen aanzienlijke sommen kon worden gebruikt.

Bij de invoering van het muntstelsel van 1826, mag de bedoeling geweest zijn (hetwelk mij echter niet genoegzaam blijkt), om het koper enkel als scheidemunt in omloop te laten, — die bedoeling, zoo zij al bestaan heeft, moest verloren gaan met de bepaling, dat landrenten en pachten in duiten konden worden voldaan; — zij moest verloren gaan door de bepaling, dat tien gulden in die munt eene wettige betaling zou zijn; — zij moest verloren gaan, toen, bij de invoering van het stelsel van kultures, alle betalingen van produkten in koper werden bedongen; — maar vooral ging zij ten eenenmale verloren, toen het Gouvernement zich aan de uit de publikatie van 18 Februarij 1826 voortvloeijende verpligting onttrok, en nog wel zonder dezelfde vrijheid wederkeerig toe te staan.

Door al deze oorzaken werd in de daad de koper-cirkulatie daargesteld, en daar dit koper de innerlijke waarde en de bepaalde verhouding tot goud en zilver niet bezit, spreekt het van zelve, dat een ieders belang moest medebrengen, om het laatste terug te houden, met dat gevolg, dat het uit de wandeling is verdwenen.

Wanneer nu deze koperen munt voornamelijk had gediend, tusschen het Gouvernement en de gemeente, tot betaling aan den eenen kant van lasten en aan den anderen tot voldoening van gewone uitgaven, laat zich de mogelijkheid nog denken, dat die cirkulatie geenen zoo nadeeligen invloed op de waarde van goederen zou geoefend hebben, als nader is ondervonden, en dat zelfs nevens die cirkulatie eene andere van gouden en zilveren munten zou zijn blijven bestaan; maar deze laatste moest geheel ophouden toen:

1°. Het Gouvernement de voorname opkooper werd van produkten met welker waarde de invoeren moesten worden voldaan.

2°. Het Gouvernement die produkten betaalde met koperen munt.

In het jaar 1830 en 1831, voor de invoering van het stelsel van kultures en van de Gouvernements-monopoliën, bestond reeds eene agio van 25 à 30 pCt. op de zilveren munt. Hieruit volgt dat toen reeds meer koper in omloop was, dan de behoefte vorderde; want ware dit het geval niet geweest, zou het à pari bij het Gouvernement hebben kunnen worden geplaatst, en daardoor zijn volle waarde hebben behouden.

Zoo het toen aanwezige koper, gelijk niet betwijfeld mag worden, reeds

boven de behoefte der dagelijksche betalingen was, zal men ligt beseffen, wat daarvan nader geworden is.

Van dien tijd af zijn jaar aan jaar millioenen guldens aan duiten aangebragt of geslagen, waarmede niet zijn betaald 's Gouvernements uitgaven, — want daartoe waren de inkomsten voldoende, — maar de koffij die vroeger werd verkocht, — de suiker voor welker levering was gekontrakteerd, — de indigo en andere produkten, voor de aanplanting of fabrikatie van welke met de inlanders overeenkomsten zijn aangegaan. Alle de daartoe gebezigde aanzienlijke sommen mogen geacht worden, boven de behoeften, in omloop te zijn gebragt. Van daar dan ook dat het verlies op die munt van 25 à 30 pCt. gerezen is tot 65 à 70 pCt.

Op deze uitgifte en betalingen heeft het Gouvernement groote winsten genoten, maar daaromtrent valt aan te merken:

1°. Dat, voor zoo ver die winst gelegen is in de mindere waarde, met regt mag betwijfeld worden, of zij den toets van het geoorloofde wel kan doorstaan. Daargelaten of de ambtenaar zich in billijkheid aan alle kortingen moet onderwerpen en of niet tusschen hem en het Gouvernement een kwasi-kontrakt bestaat, volgens hetwelk hij zijne diensten, tegen eene bepaalde bezoldiging, aan den lande leent, zal toch niet kunnen worden ontkend, dat, wanneer een wezenlijk kontrakt bestaat, gelijk met den matroos en soldaat het geval is, aan de verpligtingen en bedingen van dat kontrakt moet worden voldaan.

Dezelfde aanmerking geldt ten aanzien van betalingsprijzen, in koper bedongen, op een tijdstip van mindere agio, omdat de vermeerderde agio kan beschouwd worden als voortvloeijende uit de daden van het Gouvernement; — de *f* 12, thans aan den inlander voor koffij betaald wordende, zijn niet meer de *f* 12, welke hij in 1832 ontving.

2°. Dat de bedoelde winsten geenszins genoten worden op de betalingen, welke bij vrijwillige overeenkomst van het Gouvernement worden bedongen. Zoodra de staat de waarde der munt vermindert, waarmede hij betaalt, rijst onmiddellijk in dezelfde evenredigheid de prijs van al wat de staat zich moet aanschaffen. Wanneer heden 50 cents, of een halve gulden, wordt verklaard een gulden te zijn, zal, zoodra zulks bekend is, voor elke waar van 50 cents onmiddellijk één gulden worden gevraagd, en te gelijker tijd zal die staat, zoo hij de belastingen of zijne inkomsten niet verdubbelt, een verlies lijden van 50 pCt.

Door de verklaring dat landrenten, pachten enz. in koper kunnen worden betaald, zouden die belastingen, indien tijdens die verklaring de tegenwoordige agio had bestaan, in wezenlijkheid met het bedrag van die agio zijn verminderd.

Dat verlies zou niet gevoeld zijn bij de betalingen, welke het Gouvernement, hetzij ten regte of ten onregte, in zijne magt had met dat zelfde koper in stede van in zilver te voldoen; maar het gevoelt dat verlies bij elke betaling in voldoening van goederen, die aan den staat door vrije kontraktanten geleverd worden.

Dit verlies wordt thans iederen dag ondervonden, en het wordt grooter naarmate de agio toeneemt; want de belastingen in koper blijven dezelfde, maar alle uitgaven, behalve betalingen die gedwongen moeten aangenomen worden, vermeerderen in verhouding tot de toenemende agio.

Teregt wordt daarom gezegd, dat, behoudens evengemelde uitzonderingen, door eene invoering van een' verminderden standaard van munt, de staat slechts éénmaal winst geniet, bij de betaling van zijne schulden in die verminderde munt; maar daarentegen verliest, op al wat aan hem vrijwillig geleverd wordt.

Uit deze aanmerkingen volgt, hoe nadeelig de betalingen in koper werken op de belastingen, die vroeger geheel in zilver werden betaald en sedert niet zijn verhoogd geworden. Landrenten mogen eenigzins, schoon zeker niet geheel, verhoogd zijn, in evenredigheid van de mindere waarde van kopergeld, maar dit is het geval niet met de opbrengsten van zegels, wagenbelasting, alle pachten naar tarieven geheven wordende, welke, daar zij niet verhoogd zijn, den staat zoo veel minder opbrengen, als de agio thans bedraagt.

Het zou dus zeer verkeerd zijn te beweren, dat alleen diegenen belang hebben in de herstelling van betalingen in zilver, die genoodzaakt zijn dezelfde nominale waarde thans in koper te ontvangen, — neen, het is wel en voornamelijk de staat, die daarbij belang heeft, — want deze moge op de uitgegeven duiten winst behalen, zijne wezenlijke inkomsten verminderen, naar mate de agio toeneemt, en in dezelfde evenredigheid verliest hij bij elke betaling, in voldoening van inkoopen of leverantie van vrijwillige kontraktanten.

Op de noodzakelijkheid eener verbeterde cirkulatie of van het herstel der zilveren cirkulatie, is door den Direkteur-Generaal van finantiën en door de verschillende rapporteurs wel in algemeene bewoordingen aangedrongen, maar de reden van die noodzakelijkheid is niet vermeld. Ik heb daarom gemeend, haar met weinige woorden te moeten aanduiden; en nu, zoo ik meen, genoegzaam aangetoond hebbende, dat zij bestaat, zoowel in 's Gouvernements belang, als in dat van het algemeen, zal ik kunnen overgaan tot de behandeling der voorstellen, tot welke de Direkteur-Generaal is geleid geworden.

Wat de oorzaak aangaat der bestaande ongelegenheid, komen de faktorij der Nederlandsche Handel-maatschappij en de Direktie der Javasche bank, met den Direkteur-Generaal van finantiën overeen, dat zij gelegen is in het uitsluitend geworden gebruik van kopergeld als betaalmiddel, ten gevolge van hetwelk de cirkulatie van edele metalen is verdrongen en gezegd kan worden geheel te hebben opgehouden.

De Direkteuren van finantiën, en na hen de Vice-President en de raden van Indië, erkennen dezelfde oorzaak, maar wijten het kwaad meer aan het misbruik van de koperen munt, dan aan het gebruik, hetwelk eenigen der adviseurs niet alleen als voordeelig en wenschelijk, maar ook als noodzakelijk aanmerken.

Het lijdt geen twijfel, dat, wanneer de uitgifte van kopergeld behoorlijk wordt geregeld en in verhouding gebragt tot het noodwendig gebruik, daaruit geen misbruik en ook geen nadeel zal kunnen ontstaan; in zoo ver zijn de laatste adviseurs volkomen in het gelijk en zullen de eerste ook met hen niet verschillen; — maar dit toegegeven zijnde, wordt het de vraag, waar het misbruik begint? en deze laat zich niet anders beantwoorden, dan door de bepaling, in hoeverre het gebruik van kopergeld noodzakelijk is; eene bepaling, die zich als van zelve aanwijst in de betalingen, welke met geene mogelijkheid met zilver kunnen worden gedaan, zoodat alleen betalingen in koper noodig zijn, wanneer zij minder bedragen dan een gulden *). Zoodra zij *f* 1,00 te boven gaan, wordt geen koper meer vereischt, omdat zilver kan worden gebezigd. Worden duiten boven die waarde opgedrongen, dan bestaat reeds het misbruik, want dan geschiedt de betaling met eene munt die de wezenlijke waarde niet bezit. Dan reeds geschiedt er onregt †).

Aan deze beginselen, die onwedersprekelijk zijn, het voorstel van den Direkteur-Generaal van finantiën toetsende, om ontvangsten en betalingen in kopergeld gerekend 120 de gulden, wettig te beschouwen, moet ik zwarigheid maken het aan te nemen en betuigen niet te begrijpen, hoe het door hem is overeen te brengen, met den zamenhang zijner zoo zuivere denkbeelden en redeneringen, omtrent de waarde en cirkulatie van geld. Ik zou vermoeden, dat dit voorstel zijn oorsprong verschuldigd is aan de schijnbare zwarigheid, welke zich bij het herstel eener zilver-cirkulatie op kan doen, en welke waarschijnlijk bij eenen overgang van betalingen, die vroeger in koper hebben mogen plaats hebben, tot betalingen met zilver, zullen ondervonden worden. Bezwarend toch schijnt het, dat bij voorbeeld voor eene landrente, welke thans met 100 duiten kan worden voldaan, een zilveren gulden zal worden geëischt, voor welken op dit oogenblik 170 duiten kunnen worden verkregen. Deze zwarigheid noem ik echter slechts schijnbaar, omdat zij gelegen is in de enorme depreciatie van de koperen munt en met het wegnemen dier depreciatie moet ophouden.

(I.) Meer dan waarschijnlijk toch is het, dat, wanneer voor 24 millioen of meer aan duiten uit de wandeling mogten worden getrokken, bij de groote behoefte aan scheidemunt, onder eene bevolking van acht millioen zielen, ongerekend de bevolking der buitenbezittingen, de in omloop blijvende duiten zoodanig in waarde zullen toenemen, dat het onverschillig zal worden met een zilveren gulden, dan wel met 100 of 120 duiten te betalen; en het wel eens zou kunnen gebeuren, dat nog minder waarde aan het guldenstuk zal worden gehecht §).

*) Van half of kwartguldens-stukjes wordt niet gesproken, omdat deze alleen als scheidemunt moeten worden beschouwd.

†) Niet altoos geschiedt er onregt, wanneer er betalingen gedaan worden, met eene munt, die de wezenlijke innerlijke waarde niet bezit. Maar wanneer zij die waarde niet bezit, moet die waarde conventioneel vrijwillig bestaan, door een ieder zonder uitzondering daaraan worden gehecht; zoodra dit ophoudt moet zoodanige munt, hetzij die koper, papier, of zilver zij, ophouden wettig betaalmiddel te wezen. Dit is nu met de duiten het geval geworden.

§) De cijfers (I) enz. duiden het onderwerp aan, waarop de Direkteur-Generaal van finantiën in de volgende nota heeft geantwoord. Men zal daar diezelfde cijfers terug vinden. RED.

Zoolang die gelijkheid niet verkregen is, mag er beweerd worden, dat er te veel koper in omloop is en zal het bestuur er zich op moeten toeleggen, om het te verminderen.

Het invorderen der belastingen in zilver, wanneer het Gouvernement zijne betalingen in zilver doet, is niet onbillijk ook in het bijzonder niet ten aanzien van de landrenten.

Voor 1826 werden de landrenten betaald in zilver of in koper, de gulden gerekend tegen 120 duiten. In dat jaar werden 100 duiten verklaard één gulden te zijn (men vergat, geloof ik, de landrenten in dezelfde evenredigheid te verhoogen), en het gevolg was, eene reduktie van $^1/_6$ der belasting in het voordeel der bevolking (II).

De 120 duiten maakten op dat tijdstip wezenlijk nagenoeg f1,00; de belasting werd indedaad in zilver betaald. Waarom zou zij dus nu niet in zilver worden gevorderd?

Nog meer is dit waar ten aanzien van andere belastingen, alle verponding, zegels, wagens- en paardengelden enz.; waarvan de voldoening eerst later, bij het verdringen van zilver, in koper is toegestaan.

De bevoegdheid om in koper te voldoen was toen billijk, ja noodzakelijk, omdat het Gouvernement zijne betalingen voor een aanzienlijk gedeelte in koper deed.

In den oorsprong zijn dus alle belastingen in zilver opgelegd. Zij zijn nominaal niet verhoogd en bij gevolg brengen zij thans, gelijk boven reeds is aangemerkt, zoo veel minder op als de agio bedraagt. Het voordeel van die vermindering wordt geheel genoten door degenen, die geene gedwongen betaling hebben ontvangen en het nadeel geheel gedragen door het Gouvernement; — zoodra het Gouvernement, hetwelk door de buitensporige uitgifte van koper oorzaak van de agio is, door eene billijke en in de gevolgen voordeelige opoffering de agio doet verdringen en de zilver-cirkulatie herstelt, heeft het meer regtmatige aanspraak op de betaling der lasten in zilver. Niemand zal zich daarover hebben te beklagen.

Er kan, bij de intrekking van 24 millioen of meer koper of bij de herstelling der cirkulatie in zilver, noch voor het Gouvernement, noch voor de cirkulatie gevaar zijn, om, de maat van de belastingschuldigen volmetende, bij den aanvang althans nog voldoening van belastingen in koper toe te staan; omdat, zoo als boven is opgeteekend, even als voorheen heeft plaats gehad, koper met zilver gelijk zal staan; en welligt het eerste meer dan het laatste zal worden gezocht. Zoodra echter dit punt zal zijn bereikt, zullen alle betalingen en ontvangsten in koper moeten worden afgeschaft, ten einde de mogelijkheid van het misbruik en van het bedrog door invoering van vreemde duiten af te weren en weder te geraken tot de eenige gezonde geld-cirkulatie, die een welgeregelde staat vordert en regtmatig van het bestuur mag gevorderd worden.

Met de betalingen der belastingen in zilver, staat in naauw verband die van de produkten welke aan het Gouvernement worden geleverd. Daar de levering in het algemeen tegen betaling in koper is bedongen, zal,

bij eene verandering in het cirkulerend medium, de vraag worden, op welke wijze en naar welken maatstaf zij zal worden gedaan? Het spreekt van zelf, dat, wanneer de gulden weer tot 100 duiten mogt worden gebragt, dit op zich zelf geen vermeerdering van prijzen zou kunnen te weeg brengen en dat als dan bij voorbeeld de koffij, voor welke *f* 12.00 of 1200 duiten wordt betaald, ook met 1200 duiten betaald zoude behooren te blijven, schoon nu slechts *f* 10,00 genoemd wordende (III).

Ook ten aanzien der kontrakten, in de meeste van welke de bevoegdheid is bedongen *f* 6.00 koper te betalen met *f* 5.00 zilver, kan geen twijfel bestaan. Maar de vraag is, of de guldens in koper toegezegd, onverschillig in hoeveel onderdeelen of duiten verdeeld, met een gelijk getal zilveren guldenstukken moeten worden voldaan, en aldus *f* 12.00 koper, die thans voor de koffij worden ontvangen, met *f* 12.00 zilver zouden moeten betaald worden.

In de eerste plaats valt hieromtrent aan te merken, dat voor de koffij den inlander nimmer een vaste prijs is vastgesteld. Bij resolutie van 8 Augustus 1832 (Staatsblad n°. 32) is bepaald, dat het niet wegens belasting aan het Gouvernement verschuldigde $^3/_5$ gedeelte van het produkt, waarover vroeger vrijelijk werd beschikt, aan het Gouvernement zal worden geleverd *tegen den marktprijs*. Daar de marktprijs thans hoogstens kan berekend worden, op *f* 18.00 zilver bankpapier, gelijkstaande met hoogstens *f* 14.40 zilver, zoo zou, wanneer de inlander met specie werd betaald, hem wettig toekomen *f* 8.64 voor den pikol.

Met deze betaling zou hij zich dan ook op dit oogenblik zeer wel te vreden houden en zich niet hebben te beklagen. Wil men echter, schoon naar mijn inzien verkeerd, den prijs van *f* 12.00 koper, door den inlander reeds verscheidene jaren genoten, als vast beschouwen, dan zou deze in billijkheid moeten gereduceerd worden met de agio, welke tijdens de bepaling van 1832 bestond, dat is minstens 25 pCt. en dus behooren betaald te worden *f* 9.00 zilver de pikol.

De indigo en andere produkten op Java, waarvan de levering onder dezelfde hooge agio is bedongen, zouden met dezelfde reduktie moeten worden betaald. Met de specerijen in de Molukkos is het anders gelegen. Tijdens de prijzen daarvan zijn toegezegd, zijn zij in zilver bedoeld. In koper op den tegenwoordigen stand betaald wordende, zijn de planters met de daad benadeeld en zullen zij, bij eene herstelling eener betaling in zilver, zelfs geene vergoeding genieten voor de verliezen, welke zij hebben ondergaan.

Ik heb gemeend over de wijze van betaling van de aan het Gouvernement verschuldigde belastingen en van den prijs door het Gouvernement verschuldigd, voor aan hetzelve geleverd wordende produkten, te moeten uitwijden, omdat daarin eene zwarigheid schijnt gevonden te worden, tegen de herstelling eener deugdzame geld-cirkulatie. Het tegendeel is, vertrouw ik, genoegzaam bewezen, en zoo zij al eenigzins bestaat in de onveranderlijke schokken, aan alle gewigtige veranderingen verbonden, is

zij echter niet dan van een tijdelijk en ondergeschikt belang, bij hetwelk het daarom onnoodig is lang stil te staan. Met eenige woorden slechts zal, na de aantooning der verderfelijke gevolgen eener koperen cirkulatie, behoeven gewaagd te worden van de daarmede gelijkstaande nadeelen van papieren munt, en dit te minder omdat over haar wel hier en daar ter loop is melding gemaakt, maar nimmer als een middel van verbetering of herstel. Zilver representerend papier heeft dan alleen waarde, wanneer het ieder dag tegen zilver kan worden verwisseld. Wanneer dit niet mogelijk is, houdt het op de waarde te vertegenwoordigen, welke er op staat uitgedrukt, en moet niemand meer verpligt kunnen worden het aan te nemen.

Hieruit volgt, dat, wanneer de zilver-cirkulatie, met uitsluiting van koper, zal hersteld worden, het tegenwoordig bankpapier niet langer ontvangbaar meer zal kunnen zijn bij 's lands kas, tenzij het weder tegen specie bij de bank verwisseld kan worden. Voor de bank zal evenwel uit de verpligting om te verzilveren in dat geval geen nadeel kunnen ontstaan, aangezien, bij de wederinvoering eener zilveren cirkulatie, zij van zelve weer in staat zal zijn, om aan die verpligting te kunnen voldoen en de operatiën te hervatten, waaruit hare voordeelen moeten ontspruiten. Daar de Direkteur-Generaal van het voorstel om de bank met hare baten en lasten van het Gouvernement over te nemen en voor eigen rekening te doen werken, terug gekomen is, behoeft ook door mij daarover niet verder te worden gehandeld; en kan ik mij bepalen tot het aanteekenen, dat ik mij daarmede niet zou hebben kunnen vereenigen, — zoowel om de redenen door de faktorij der Nederlandsche Handel-maatschappij aangevoerd, als uit hoofde van de overtuiging, dat daarmede de deur geopend zoude zijn tot de overmatige emissie van papier, dat in den aanvang verwisselbaar zou zijn, maar al zeer ligt door misbruik, waartoe soms moeijelijke omstandigheden leiden, zou ophouden het te zijn. „Experience" zegt RICARDO, „shows, that neither a state nor a bank even have had the unnestreched power of essuing paper money, without abusing that power."

Van groot gewigt is de vraag, of de herstelling van de zilver cirkulatie van zoodanigen invloed kan geacht worden te zijn op den wisselkoers, dat de daaruit thans voortspruitende ongelegenheden geheel zouden ophouden.

De factorij is dit gevoelen toegedaan; het verdient met aandacht te worden onderzocht.

Het lijdt geen twijfel, dat de koers van den wissel zich regelt naar de meerdere of mindere behoefte, om gelden van de eene plaats naar de andere over te brengen, en dat deze behoefte in het algemeen ontstaat, door de meerdere ingevoerde dan uitgevoerde waarde van goederen. In Indië wordt bovendien de behoefte vermeerderd, door de gedurige overmaking van overgewonnen kapitalen en van inkomsten, welke niet in Indië maar in Nederland worden verteerd.

Wanneer de aanzienlijke uitvoeren van goederen worden vergeleken met de invoeren, dan zal men zich moeijelijk een begrip kunnen maken, hoe

het mogelijk zij, dat zij in het nadeel van Indië staan; namelijk, dat voor den zilveren gulden één opgeld moet worden betaald, zoodat voor 80, 75 en nog minder centen in Holland, te Batavia één gulden moet worden besteed of voor een gulden *f* 1,25 en meer.

In de drie laatste jaren toch 1840, 1841 en 1842, hebben de invoeren gezamenlijk bedragen *f* 76,388.377, of gemiddeld 's jaars *f* 25,439,459.

Daarentegen is uitgevoerd voor eene waarde van *f* 196,065,761, of gemiddeld *f* 65,355.254 's jaars, zoodat in eene ronde som voor 40 millioen, meer is uitgevoerd dan ingevoerd.

Eenigzins minder voordeelig is het resultaat der uitvoeren, wanneer de vergelijking zich bepaalt tot de in- en uitvoeren van en naar Europa, en Amerika en daarvan dus afgetrokken worden die van en naar landen, gelegen beoosten de Kaap de Goede Hoop, wanneer men in dezelfde jaren verkrijgt:

invoeren	*f* 50,495.380
gemiddeld 's jaars	- 16,165.026
uitvoeren	- 159,131.465
gemiddeld 's jaars	- 51,710.488

en dus in eene ronde som *f* 35,500.00 meer uitgevoerde dan ingevoerde waarde.

Dit bedrag gereduceerd tot 80 pCt. voor den gulden, geeft een som van *f* 26,625.000, welke Europa en Amerika, om met Java te likwideren, aan hetzelve schuldig zouden zijn; waaruit volgt, dat de wissel op die landen, in stede van nadeelig, zoo als thans het geval is, in het voordeel van Java zou moeten staan.

De reden, waarom het tegenovergestelde plaats heeft, is echter niet ver te zoeken; zij kan geene andere zijn, dan dat voor een nog aanzienlijker bedrag, dan de aangewezene *f* 26,625.000, voor Gouvernements rekening, als het ware in voldoening van schuld aan het vaderland, wordt weggevoerd, waarvoor geene waarde naar Indië terugvloeit; — zoodat, tot soldering der partikuliere inkomsten en overwinsten, voortbrengselen en goederen van uitvoer ontbreken.

Hoe veel de over te maken partikuliere inkomsten en overwinsten bedragen, is moeijelijk na te gaan. Een gedeelte daarvan wordt, door middel van delegatiën, door het Gouvernement uit de opbrengst van zijne produkten betaald.

Het meerdere is waarschijnlijk niet aanzienlijk en schijnt te moeten verminderen, door de reeds toenemende vestiging van kapitalen in landelijke en industriële ondernemingen hier te lande.

Het konstateren van het ontbrekende, tot verevening der invoeren, valt minder moeijelijk.

Getracht hebbende het door eenigzins globale berekeningen uit de handelsverslagen na te gaan, zoo zijn door mij verkregen de navolgende resultaten.

In de jaren 1840, 1841 en 1842, heeft de uitvoer voor partikuliere

rekening, aan de navolgende hoofd-artikelen van handel naar Europa en Amerika bedragen:

Arak voor eene waarde van	*f*	408,000
Goud „ „ „ „	-	220,000
Huiden „ „ „ „	-	764,000
Indigo „ „ „ „	-	175,000
Koffij „ „ „ „	-	5,964,000
Peper „ „ „ „	-	492,000
Rottan „ „ „ „	-	335,000
Rijst „ „ „ „	-	2,390,000
Suiker „ „ „ „	-	2,960,000
Tabak „ „ „ „	-	783,000
Diverse „ „ „ „	-	504,000
Gezamenlijk voor . . .	*f*	14,595.000

onder deze som is niet begrepen, de waarde der koffij, suiker en indigo, voor partikuliere rekening naar Nederland gevoerd, omdat dit uit de handelsverslagen niet kan worden opgemaakt. Daarvoor in drie jaren stellende. . . . . *f* 2,000,000

Voor uitvoer van tin voor partikuliere rekening heb ik niets gesteld, omdat dit artikel zal ophouden voor partikulieren verkrijgbaar te zijn.

Zoo bekomt men voor partikuliere uitvoer	*f*	16,595,000
Of gemiddeld 's jaars	-	6,000,000

Boven is gezien, dat de invoer over drie jaren gemiddeld bedraagt *f* 16,000,000, waaruit zou volgen, dat jaarlijks voor remises zoude ontbreken *f* 10,000,000.

Onder deze tien millioen zijn echter begrepen, ruim vijf millioen aan lijnwaden door de Handel-maatschappij ingevoerd, welke door middel van Gouvernements produkten worden betaald.

Deze strekken dus in mindering van het aangetoonde ontbrekende, hetwelk daardoor wordt gebragt op *f* 5,000,000 's jaars.

Aannemende, dat voor dit bedrag, door den partikulieren handel, geene handelswaren in betaling kunnen gevonden worden, mag men met regt naar de reden vragen, waarom daarvoor geene andere middelen van overmaking schijnen gevonden te worden. Want ofschoon alle hoofdprodukten aan het Gouvernement worden geleverd en hoezeer het Gouvernement daarvoor niet de hooge prijzen betaalt, welke de partikuliere handel door mededinging welligt zou moeten besteden, worden daarvoor evenwel jaarlijks aanzienlijke sommen uitgekeerd, welke voor 1841 zijn begroot geweest op *f* 26,240,562 voor 1842 *f* 29,147,444 voor 1843 *f* 30,206,215; en welke dus in kompensatie moeten komen voor de zooveel minder bedragende invoeren.

De reden nu, waarom dit zoo aanzienlijke fonds niet tot remise kan dienen, is geene andere dan die zoo juist en duidelijk in de memorie der fak-

torij *) is aangetoond, dat de aan het Gouvernement geleverde produkten uitsluitend worden betaald met duiten; eene munt of waar, voor den uitvoer ongeschikt, en waarvan de waarde om dezelfde reden moet verminderen, naar mate de ophooping grooter wordt. Werden diezelfde voortbrengselen in zilver betaald, zelfs met eene reduktie der prijzen van 25 a 30, ja, zelfs 40 pCt., dan nog kan een overvloed van zilver en gouden specie ontstaan, waarmede niet alleen de balans van in- en uitvoer zou zijn te herstellen, maar ook alle overwinsten en renten zonder moeite naar het vaderland zouden terugvloeijen (IV).

Dat hierdoor de vrees niet behoeft te bestaan, dat te veel zilver en goud zou uitgevoerd worden en dus weer gebrek aan die speciën zou geboren worden, volgt reeds alleen daaruit, dat niet meer uitgevoerd kan worden, dan de behoefte vordert, en dat die behoefte door de invoeren wordt bepaald.

Met het volste regt, heeft de direktie der faktorij uit het tot dus verre ontwikkelde afgeleid, dat de oorzaak van den verderfelijken lagen wisselkoers alleen gelegen is, in de uitsluitende betaling van de Gouvernements produkten met de gedeprecieerde koperen munt, en dat het voorname middel tot herstel van den koers te vinden is, in de betaling der produkten met zilveren munt, dat is eene munt, die niet alleen dient als cirkulerend medium, maar ook als handelswaar bij gebrek aan andere verkoopbare goederen.

Een tweede hoogst belangrijke konsekwentie, welke uit het bovenstaande voortvloeit, is, dat men zich vergist met de bewering, dat tot herstel van den wisselkoers de verkoop, hetzij geheel dan wel gedeeltelijk, zou vereischt worden der produkten, welke aan het Gouvernement worden geleverd. Dit te beweren staat trouwens gelijk met de stelling, dat ieder koopman, die produkten van den inlander of uit de eerste hand heeft ontvangen, die produkten in het voordeel van den wissel hier publiek zou moeten doen opveilen. Het Gouvernement staat, in dit opzigt, met den partikulieren handelaar volkomen gelijk; het koopt koffij, suiker, indigo enz. en voert ze uit, maar, na even als de koopman den prijs van den fabrijkant of planter te hebben betaald. Of de prijs, welken het besteedt niet gelijk staat met dien van den partikulieren handel, doet niets ter zake, zoo lang het algemeen bedrag daarvan genoegzaam is, om alle invoeren te helpen dekken; zullende, wanneer dit het geval niet meer mogt wezen, het eenige gevolg daarvan zijn eene verandering in den stand van den wisselkoers.

Of het Gouvernement, zoo lang het zijne kommerciële uitgaven niet kan dekken met het excedent der territoriale inkomsten, en dus tot dat einde geld naar Indië moet voeren, uit het oogpunt beschouwd van financiëel, kommerciëel en politiek belang, niet beter zou doen, om de door hetzelve gekochte produkten geheel of gedeeltelijk in Indië te verkoopen,

*) Zie: „Het afzonderlijk advies van de faktorij der Nederlandsche Handel-maatschappij", in dezen jaargang van dit Tijdschrift, blz. 24 enz.

is eene kwestie, welke dus van de behandeld wordende geheel afgescheiden kan worden. Bij de beantwoording dier vraag, zal moeten worden gelet op de opofferingen, welke het overzenden van aanzienlijke sommen in zilver en goud vordert, — op het behoud der nationale vaart, — op de meerdere of mindere aanspraak van vreemden op de verkrijging van retouren voor hunne handelswaren, — op de botsingen, welke uit het gebrek daaraan zouden kunnen ontstaan, of meer diergelijke omstandigheden; maar, ik herhaal het, de zaak zelve is vreemd aan het herstel van den wisselkoers, hetwelk alleen vordert de daarstelling van eene uitvoerbare waarde, die gevonden zal worden, evenzoo in geld-speciën, als in andere geldswaren.

Staat het nu vast, dat in 's Gouvernements financiëel belang, in dat van zijne dienaren, in dat van alle ingezetenen, en tot herstel van den wisselkoers, de tegenwoordige koperen munt-cirkulatie behoort te worden vervangen door eene van zilveren en gouden speciën, zoo moet van zelf het onderzoek volgen naar de middelen, welke tot de bereiking van dat doel kunnen leiden.

Volgens opgaaf van den Direkteur-Generaal van finantiën, zouden sedert 1816 in omloop zijn gebragt, voor 35 millioen duiten, de gulden van 100 duiten, en zou het bedrag der vroeger geslagene niet aanzienlijk wezen (V).

Het is moeijelijk te bepalen, hoeveel van die duiten als scheidemunt in omloop moet blijven, de ondervinding zal zulks het beste doen blijken.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat in het jaar 1830 reeds een agio bestond, van 125 à 130, en dat sedert dat jaar in omloop zijn gebragt voor 25 millioen aan duiten (volgens den bijgevoegden staat), dan volgt daaruit, dat in de eerste plaats dit geheel bedrag zonder ongerief buiten de wandeling kan worden gebragt, en dat ook welligt verder behoort te worden gegaan, speciaal in het geval, dat geene landrenten en pachten in koper zullen kunnen worden voldaan, iets waardoor de behoefte aan die munt aanmerkelijk zal verminderen.

Daar geen betere grond dan evengemelde, mijns inziens, te vinden is, kan het door den Direkteur-Generaal opgegeven, met de emissie van 1830 nagenoeg overeenkomend cijfer, het veiligst aangenomen worden, en mitsdien het in te wisselen bedrag worden gerekend op 24 millioen guldens van 100 duiten.

Wanneer de duiten ophouden een wettig betalingsmiddel uit te maken en zij alleen dienen voor het gebruik der onderdeelen van den gulden, zoo volgt daaruit van zelf de intrekking van het koper representerend papier, waarvan voor eene waarde van zes millioen is in omloop gebragt, zoodat in het geheel in te wisselen zou zijn dertig millioen.

Van deze dertig millioen zijn tot nog toe gedeponeerd zes millioen aan duiten, waardoor het bedrag, voor welks intrekking of verwisseling middelen moeten gevonden worden, terug komt op 24 millioen.

Van deze 24 millioen bevindt zich een zeer beduidend gedeelte in 's lands kassen, die aldus behooren tot het administratief kapitaal.

Het lijdt geloof ik geen twijfel, dat, wanneer in stede van koper geen andere munt meer gangbaar zal zijn dan goud of zilver of, in geval dat het tegen specie verwisselbaar zal zijn, ook bankpapier, de voor de dagelijksche dienst benoodigde gelden tot een aanmerkelijk bedrag zullen kunnen worden verminderd; zijnde het genoeg bekend, dat voornamelijk de moeijelijkheid, gelegen in het behandelen en vervoeren van koperen munt, de noodzakelijkheid heeft te weeg gebragt, om het administratief kapitaal te brengen op *f* 12,500,000.

Dit zoo wezenlijk bezwaar eenmaal weggenomen zijnde, zal, zonder dat daaruit verlegenheid is te vreezen, gevolg kunnen gegeven worden aan het in het verleden jaar door den Direkteur-Generaal gedaan voorstel, om gemeld kapitaal te bepalen op *f* 8,000,000, zoodat, minder dan boven berekend is, in te wisselen zullen zijn *f* 4,500,000, en mitsdien de geheele intrekking der koperen munt over niet meer zal behoeven te werken dan *f* 19,500,000.

Na het intewisselen bedrag te hebben bepaald, behoort te worden uitgemaakt, hoeveel duiten voor een zilveren gulden worden gevorderd. Bij den eersten opslag zal men waarschijnlijk beweren, dat de duiten, uitgegeven zijnde in de verhouding van 100 voor eenen gulden, de billijkheid medebrengt, om ze tegen dien maatstaf terug te nemen. Deze beschouwing zou echter oppervlakkig en bedriegelijk zijn (VI).

Niemand toch, die niet verpligt is duiten in betaling aan te nemen, zal die munt ontvangen zonder zich door hoogere prijzen schadeloos te stellen tegen de nadeelige agio, die er op bestaat.

Men biede op dit oogenblik aan leveranciers, aannemers, kooplieden, in stede van duiten, zilveren munt aan, en men zal onmiddellijk eene vermindering van 40 à 50 en meer percenten genieten. De leverancier, aannemer, koopman verliest dus niet het verschil van de agio; alleen, gelijk boven is aangemerkt, wordt dat verlies geleden door degenen, die genoodzaakt zijn 100 duiten aan te nemen als een zilveren gulden; en dus door 's lands dienaren, het leger, de zeemagt en gedeeltelijk door de bevolking, onderworpen aan verpligte leverantiën. Geen dezer klassen blijft intusschen in het bezit dier duiten. De zeer weinigen, die iets kunnen overleggen, doen het met de geringe zilver-ontvangsten, zich haastende om zich van het kopergeld te ontdoen. De overigen zijn het niet verpligt, en met het oogenblik van den overgang uit hunne handen, wordt het verlies daarop reeds geleden, want zij bekomen er niets meer voor, dan de waarde voor welke die munt gangbaar is. Veilig mag men daarom stellen, dat in wezenlijkheid geen duiten in de verhouding van 100 duiten voor een gulden in omloop zijn, en dat men, met ze tegen dat getal in te wisselen, den houder een geschenk zou doen, waarop zij geen aanspraak mag maken. Schoon natuurlijk in eenen minderen graad, is hetzelfde waar van eene inwisseling tegen 120 duiten.

Het spreekt van zelf dat de ontvangsten, bij vrijwillige overeenkomsten tegen dien maatstaf, bezwaard zijn met de hoogere agio van den dag der

overeenkomst. Bij eene agio van 150 duiten de gulden, zullen voor eene waarde van *f* 100 zilver, bij voorbeeld voor een horologie van dien prijs, altoos gevorderd worden 15,000 duiten; komt men nu overeen, dat de gulden, met welke deze prijs wordt betaald, zal gerekend worden tegen 120 duiten, dan is het zeker, dat niet zullen worden gevraagd *f* 100 makende slechts 1200 duiten, maar wel *f* 125 gelijk staande aan 1500 duiten, of de wezenlijke waarde van dien dag aan zilver.

Even dus als met den gulden van 100 duiten, aan 's lands dienaren betaald wordende, plaats heeft, verliest de gulden van 120 duiten zijne waarde, zoodra hij eenmaal betaald is, met uitzondering alleen voor betalingen, die het Gouvernement tot dien maatstaf aanneemt, in welk geval het verlies van de agio door hetzelve wordt geleden.

Uit deze uitzondering volgt, dat degeen, die zulke betalingen doet, het voordeel van dezelfde agio geniet, kunnende voor zijnen zilveren gulden bij voorbeeld 150 duiten koopen, met 120 van welke hij den zoogenaamden zilveren gulden, aan het Gouvernement verschuldigd, kan voldoen.

Uit het voorgaande mag worden afgeleid, dat tot maatstaf der inwisseling noch behoeft genomen te worden de gulden van 100 duiten, in welke de gulden thans is verdeeld, noch de 120 duiten op welke de waarde later willekeurig is bepaald geworden *), en dat de houders wezenlijk geene meerdere aanspraak hebben, dan op den gulden berekend naar de agio van den dag.

Daar deze evenwel variabel is en in vele opzigten afhangt van de handelingen van het Gouvernement, is het noodzakelijk een cijfer te bepalen, hetwelk, eenmaal voor de verwisseling aangenomen zijnde, alle verdere agio zal doen ophouden, en tevens zal de billijkheid medebrengen, om dit cijfer te stellen beneden de agio, ter voorkoming der mogelijkheid van verlies voor de houders der duiten.

Wanneer dus, bij den tegenwoordigen stand der agio, de inwisseling bepaald werd tegen 130 de gulden, zou, dunkt mij, door de houders van het koper nog een aanzienlijk voordeel worden behaald. Zonder nu nog dit cijfer bepaaldelijk aangenomen te willen hebben, zal het tot basis dienen der berekeningen, welke hier onder zullen volgen.

Daar van de in omloop zijnde en te vernietigen koperen munt en het koper representerend papier, ten bedrage van *f* 30,000,000, gerekend kunnen worden in 's lands kassen beschikbaar te zijn *f* 6,000,000 aan gedeponeerde duiten en *f* 5,500,000 administratief kapitaal, te zamen *f* 10,500,000; zoo zullen de middelen moeten gevonden worden, ter inwisseling van nog *f* 19,500,000. Als deze ingewisseld worden, de gulden berekend op 130 centen, zoo zullen benoodigd zijn *f* 15,000,000 zilver.

*) Het is eene dwaling te gelooven, dat 120 duiten in het algemeen in Indië beschouwd worden de waarde van een gulden uit te maken, — zoo dit waar is, zou die waarde stand hebben gehouden. Facto wordt het ongegronde der stelling weersproken, want over geheel Indië zijn thans 150, 160 en 170 duiten de waarde van eenen gulden. Dat de gulden vroeger door 120 duiten is gerepresenteerd en deze een gulden waard zijn geweest, is alleen daaraan toe te schrijven, dat die waarde legaal als scheidemunt was aangenomen, en dat die scheidemunt vroeger niet als wettig betalingsmiddel is aangemerkt, zoodat de uitgifte beperkt bleef.

Deze gelden zijn in Indië niet te verkrijgen en zullen dus in Nederland dienen te worden genegotieerd. Of daartoe de mogelijkheid bestaat, kan hier geen punt van onderzoek uitmaken. Aan twijfel kan het naauwelijks onderhevig zijn.

Het is er verre van af, dat de opoffering, ten koste van welke de geldsomloop te herstellen is, op *f* 15,000,000 zoude te staan komen. Daartegen toch komt het Gouvernement in het bezit van *f* 19,500,000 aan duiten en van het beschikken over *f* 4,500,000 aan de zelfde munt, zoodat 24 millioenen gulden aan koper zullen kunnen worden versmolten en te gelde gemaakt.

Volgens de berekening van den Direkteur-Generaal van finantiën, maken de 24 millioenen duiten (deze berekenen het ℭ op 320 stuks) 7,500,000 ℭ, welke in Nederland waard zijn *f* 1.20, en waarvoor door hem in Indië gesteld wordt een gulden, zoodat het geheel bedrag zou opbrengen *f* 7,500,000, of de helft van het benoodigde voor de inwisseling, waarvan het verlies dus zou gereduceerd zijn op hetzelfde bedrag van *f* 7,500,000.

Zulk eene opoffering zal ik niet onaanzienlijk noemen; maar, behalve de volstrekte noodzakelijkheid, om tot maatregelen te besluiten, die, welke zij ook mogen wezen, min of meer en zeker mede voor het oogenblik in geen geringen graad, gedeeltelijk zullen drukken, houde ik mij overtuigd, dat zij niet kunnen opwegen tegen de nog veel aanzienlijker voordeelen, die er uit zullen voortvloeijen en welke het voldoende zal wezen met eenige woorden aan te stippen.

In de eerste plaats zullen 's lands inkomsten, zelfs dan wanneer het cijfer eenigzins mogt verminderd moeten worden, bepaald en verzekerd zijn, en ophouden in eene munt voldaan te worden, waarvan de waarde bij het Gouvernement niet dan door willekeurige bepaling stand kan houden; 's lands belang zou dan niet langer medebrengen een stelsel te handhaven, welks regtmatigheid en zedelijkheid niet zonder grond in twijfel wordt getrokken.

Het cijfer der uitgaven zal door de betalingen in zilver aanmerkelijk worden verminderd, vermits de betaling der produkten, voor welke thans *f* 30,000.00 worden besteed, minstens 25 pCt. minder zal worden.

Orde en regelmaat zal in de finantiën worden bevorderd, doordien men zal ophouden ongelijke waarden bijeen te tellen en tot cijfers te komen, welke geenen wezenlijken stand van zaken kunnen aantoonen.

De door gebrek aan retouren en remises kwijnende en afnemende particuliere handel, speciaal met het moederland, zal herleven, doordien de uitgezondene waarden zullen kunnen worden voldaan.

De koloniale overwinsten, thans in haren loop gestremd, zullen het moederland in ruime mate toevloeijen.

De inlandsche handel zal eenen nieuwen prikkel ontvangen, want het lijdt geen twijfel, dat ook deze door het onhandelbaar en in minachting vervallen betalingsmiddel is afgenomen en belemmerd.

Ons politiek aanzien onder den inlander zal er bij winnen; men mag

het zich toch niet verbergen, dat de betalingen aan inlandsche hoofden en vooral aan Vorsten, hetzij tot vergoeding van afgestane regten en inkomsten, hetzij als onderhoud en bezoldiging, hen tegen hunnen zin worden opgedrongen in eene munt, waarvan zij, voor eenigzins aanzienlijke uitgaven, geen gebruik kunnen maken, en waarmede zij weten, dat het Gouvernement zelf voor zijne ontvangsten niet algemeen genoegen neemt.

Het vertrouwen eindelijk, de welvaart, de tevredenheid onder de ingezetenen en 's lands dienaren zullen zoodanig opgewekt en geschraagd zijn, dat alle maatregelen van het bestuur er door zullen worden bevorderd, en ieder lid der maatschappij met nieuwen lust zal arbeiden, zoowel in zijn individuëel belang, als in dat dezer bezittingen en van het moederland.

Al het bovenstaande nu te zamen trekkende zal daaruit blijken:

Dat ik het met den Direkteur-Generaal van finantiën en met de faktorij der Nederlandsche Handel-maatschappij volkomen eens ben, dat de algemeene kommerciële en finantiële ongelegenheid, waarin Indië verkeert, toe te schrijven is aan de bovenmatige uitgifte van koperen munt, tengevolge van welke zilver en goudgeld uit de cirkulatie is verdrongen en vervangen door een cirkulerend medium, hetwelk uit den aard daartoe niet kan dienen, als missende zoowel innerlijke waarde, als die, welke krediet en vertrouwen daaraan kunnen hechten.

Dat alleen daardoor veroorzaakt wordt het enorm verlies, geleden wordende door degenen, die genoodzaakt zijn die munt aan te nemen.

Dat de wisselkoers, zich regelende naar de aanvraag van te remitteren waarde, door het substituëren van onuitvoerbaar koper, in stede van produkten, goud en zilver, tot de tegenwoordige laagte is gebragt en nog lager zal moet dalen.

Dat de bestaande ongelegenheid alleen kan opgeheven worden, door het wegnemen der aangewezen oorzaak, en bij gevolg door de inwisseling en intrekking van de koperen munt. Dat tot hetzelfde einde, het geene volstrekte noodzakelijkheid is, om produkten, aan het Gouvernement geleverd, publiek in Indië te doën verkoopen.

Dat ter bereiking van gemeld doel het voldoende is, alle betalingen en ontvangsten te herstellen in zilveren of gouden munt.

Dat in dit opzigt verder door mij wordt gegaan, dan door den Direkteur-Generaal van finantiën; moetende, naar mijn oordeel, koperen munt dienen alleen als scheidemunt, en voor niet meer ontvangbaar zijn, dan voor minder dan één gulden, even als dit bij de wet van 25 September 1816 art. 18 in Nederland is bepaald.

Dat men wel in dit laatste, ter bevordering van den gang en alleen bij den aanvang totdat de zilver-cirkulatie algemeen zal zijn geworden en de koperen munt door schaarschte in behoorlijke verhouding zal zijn gebragt, nog uitzondering zou kunnen gedoogen; zoodat onder die voorwaarden en dus tijdelijk kopergeld nog tot vijf of tien gulden zou kunnen worden toegelaten, als wettig betalingsmiddel. Dat alle produkten, welke aan het Gouvernement worden geleverd, in zilver betaald zullen moeten worden.

Dat van de in omloop zijnde koperen munt, voor een bedrag van 24 millioen gulden aan duiten en zes millioenen koper-papier zal moeten worden ingetrokken of verwisseld.

Dat tot dat einde zes millioen, gedeponeerd als waarborg voor het koper-papier, en vier en een half millioen, waarmede het administratief kapitaal zal worden verminderd, buiten de wandeling zullen moeten worden gehouden, en negentien en een half millioen worden ingewisseld, de 120 duiten tegen een gulden.

Dat de tot inwisseling benoodigde gelden, in Nederland, door middel eener negotiatie, moeten worden verkregen, ten bedrage van *f* 15,000.00, ingeval de inwisseling, op den evengemelden voet wordt bepaald, of van zoo veel meer of minder, als naar de aan te nemen verhouding zal worden vereischt.

Dat het buiten omloop gehouden en het ingewisselde koper zal moeten worden versmolten tot staven, voorts nog op de meest voordeelige wijze te gelde gemaakt, en strekken in mindering van de aangegane schuld of andere daarmede gelijkstaande koloniale schulden

---

XII.

Aanmerkingen van den Direkteur-Generaal van financiën op de beschouwingen van den Gouverneur-Generaal.

I. Is er na de inwisseling van *f* 24,000,000 duiten nog zooveel koper in omloop, dat men het wil of moet bezigen om te betalen, alsdan moet de gemeente de pas niet worden afgesneden, zich daarvan als wettig betaalmiddel, tegen den koers van 120 duiten, te kunnen bedienen. Is daarentegen de massa alsdan niet grooter, om voor scheidemunt te worden gebruikt, zoo zal men zich daarvan op geene andere wijze bedienen.

Men moet niet uit het oog verliezen, dat de omzettingen voor het dagelijksche leven van den Javaan van betrekkelijk geringe waarde zijn. Zijne verschuldigde belastingen voor landrenten, huistaks etc. worden voldaan door kleine sommen, die hij van lieverlede bij zijne hoofden brengt, welke de fakulteit moeten hebben, om die in natura bij de gaarders der belastingen te storten.

Hetzelfde is het geval met de pachten van bazars, visscherijen, opium etc. etc., welke, vooral wat de eerstgemelde betreft, in kleine sommen aan scheidemunt door de gemeente worden betaald.

Van daar dat op Java het kopergeld, bij ontstentenis van andere scheidemmnt, niet dienen kan om alleen in betalingen beneden een gulden te worden gebezigd. Deze daadzaak kan echter worden verholpen, door de uitgifte van eene zeer groote hoeveelheid zilveren onderdeelen van den gulden, hetwelk echter geene andere werkelijke wettige strekking heeft, dan om den omslag aan de manupulatie van duiten verbonden te vermij-

den. Zoo lang die kleine munt niet voorhanden is, kan en moet er, zonder eenigen invloed op de realisatie van geringe waarden uit te oefenen, eene grootere hoeveelheid duiten in omloop blijven.

In de zaak, zoo als die door mij is voorgesteld, is dus geen kwaad, noch in beginsel, noch in toepassing, — indien slechts de hoeveelheid koper in de cirkulatie niet zoo groot is, dat er een verschil bestaat in de realisatie; dat is, dat men voor eenen zilveren gulden meer kan realiseren aan waarde, dan voor 120 koperen duiten; of met andere woorden, dat men voor 120 duiten, geen zilveren gulden kan erlangen.

Deze theorie is overal waar, maar die welke in de nota voorkomt, niet, omdat zij van den staat der maatschappij afhangt, — daarom zegt professor MALTHUS: „de staathuishoudkunde is in de toepassing niet gelijk aan de mathesis; deze laatste is invariabel, de andere niet."

Men kan niet in alle landen het zelfde beginsel aannemen omtrent de hoeveelheid der benoodigde scheidemunt, in verhouding tot de hoeveelheid van de eenheid van den standpenning. Dáár waar de levensmiddelen en arbeidsloonen goedkoop zijn, is meer behoefte aan scheidemunt, dan daar waar die duurder zijn. Zoo heeft men in Zuid-Duitschland meer en kleiner scheidemunt noodig dan in Frankrijk, dáár meer dan in Holland en in Holland veel meer dan in Engeland. Nergens is het verboden groote betalingen in scheidemunt te doen. In Holland betaalde men vroeger in zakken zesthalven, schellingen, achten, pietjes en zelfs dubbeltjes, — thans in zakken vijfjes en stukken van tien centen. In Frankrijk kan men groote betalingen doen, even zoo goed in kwart als in vijf francstukjes. In Engeland heeft men echter bepaald, (maar op een tijdstip toen de zilveren scheidemunt, namelijk de shillings en six-pences, zoo slecht waren, dat men de valsche van de echte niet konde onderscheiden) dat niemand verpligt was meer dan twee pond sterling, dus vier en twintig guldens, in scheidemunt aan te nemen.

Van groote betalingen in koper is, behalve in Zweden, Denemarken en vroeger Rusland, nergens kwestie, omdat de daarvoor aanwezige hoeveelheid zoodanig betrekkelijk gering is, dat eene groote accumulatie schier onmogelijk is.

Dat er op Java eene zeer groote behoefte aan scheidemunt bestaat, zal wel geen betoog behoeven, wanneer men slechts in aanmerking neemt, dat van *f* 4,00 tot *f* 6,00 's maands de prijs van het arbeidsloon is.

Even als het grof zilvergeld, is ook de zilveren scheidemunt uit de cirkulatie verdwenen, namelijk door uitvoer en verwerking; zoolang dus daarin niet zal zijn voorzien zullen de duiten de eenige scheidemunt zijn; daarom en om de aangevoerde redenen, kan en mag dus het Gouvernement niet bepalen, dat zij niet gelijkstandig met zilvergeld zullen kunnen en mogen cirkuleren. Eene limite deswege zoude alleen belemmering in de cirkulatie en de omzetting van kapitaal en waarde ten gevolge hebben, zonder eenig nut te stichten. Het Gouvernement moet alleen zorgen, zoo als gezegd is, dat er niet zoo veel duiten in de cirkulatie zijn, om een

verschil tusschen den omloop daarvan en den zilveren gulden te kunnen daarstellen. Het gebruik van duiten heeft het kwaad niet daargesteld, maar het misbruik.

Wanneer eenmaal de overtollige duiten zullen zijn ingewisseld en versmolten, zoodat 120 duiten met een zilveren gulden gelijkstandig zullen zijn, moet men zich aan de cirkulatie en het gebruik der duiten niet meer gelegen laten liggen; de maatschappij zal dit van zelf regelen; groote betalingen in duiten worden bovendien eene onmogelijkheid.

Wil men echter, nadat de overtollige duiten zullen zijn opgewisseld, tegen de eenheid van den standpenning, voor het gemak der cirkulatie, zilveren scheidemunt aanvoeren, en daarvoor als dan wederom duiten inwisselen, zoo zal men een goed werk doen. Maar vermits daarmede nieuwe opofferingen gepaard gaan, waarvoor het Gouvernement althans geene noemenswaardige kompensatie zal bekomen, zoo kan men dit vooreerst uitstellen; de gemeente zal er niets anders bij winnen dan gemak in de omzetting.

II. De verhooging van landrenten heeft hier en daar plaats gehad; — die verhooging was echter niet met eene gezonde staathuishoudkunde overeen te brengen; — de gulden is de eenheid, waarin de belasting is uitgeschreven, die bleef dezelfde, — de houder der duiten won door de reduktie eens, namelijk op de duiten die hij bezat; maar daarvoor mogt men hem niet altoos laten verliezen. Als men van dit beginsel uitging, zoude men, bij eene verhooging der eenheid van den standpenning in verhouding tot de onderdeelen en een ander metaal, waarvan hier de rede is, de landrenten, bij de regeling van het muntstelsel, wederom moeten verminderen met $^1/_6$.

Men heeft ook, zoo als in de nota voorkomt, de belasting, door het brengen van den gulden van 120 op 100 duiten, niet gereduceerd met $^1/_6$; die is dezelfde gebleven welke de landbouwer was verschuldigd voor de reduktie; stelle $^1/_6$ van zijn gewas; dit betaalde hij, hetzij in natura, hetzij in geld, volgens den prijs dien men hem daarvoor aan de markt betaalde. De prijs der rijst was bijv. vijf gulden zilver de pikol; de landman, die vijf pikols rijst produceert, was daarvoor dan schuldig een pikol rijst of vijf gulden van 120 duiten. Nu wordt een zilveren gulden gelijk gesteld met 100 duiten. Toen hij na deze reduktie zijn rijstgewas verkocht, bekwam hij daarvoor ook 25 gulden of 2500 duiten; had nu het Gouvernement te gelijk met de reduktie zijne belasting verhoogd met $^1/_6$ of hem de blijvende betaling opgelegd van 600 duiten, alsdan betaalde hij niet meer $^1/_6$ van zijn produkt, maar ruim $^1/_4$. De reduktie of vermeerdering van de onderdeelen van den standpenning van een ander metaal dan de eenheid der munt, heeft met de eenheid, waarvan de belasting is uitgeschreven, of waarin de omzetting van waarde geschiedt, niets gemeen. Het is alleen van invloed op de hoeveelheid, die ieder individu op het oogenblik der verandering in zijn bezit heeft. Zegt men een gulden zal zijn gelijkstandig aan 100 duiten, in plaats van 120 duiten, zoo wint de

houder 20 pCt. op al de duiten, die hij bezit; heeft het omgekeerde plaats, alsdan verliest hij zooveel; maar beide, winst en verlies, bestaan slechts eens.

Ik herhaal: eene reduktie of verhooging van het onderdeel (altoos in een ander metaal, want anders is geene verandering denkbaar) van den standpenning heeft met de regeling van waarde, „prijs" genaamd, niets gemeen, omdat deze is gebaseerd op de eenheid (in alle beschaafde landen zilver) en niet op een metaal dat alleen tot scheidemunt dient.

Ik heb hier de zaak beschouwd in eenen algemeenen zin, en zoo als de cirkulatie was, tijdens de reduktie der duiten in 1826, toen werkelijk 120 en kort daarop 100 duiten met eenen zilveren gulden gelijk stonden.

In onze tegenwoordige verwarde huishouding van koper en, niet dan in koper realisabel, zilver papier, houden schier alle redeneringen op.

Als de zaken van den geldsomloop eenmaal hersteld zullen zijn, zal echter de landman hetzelfde aandeel voor zijn produkt moeten opbrengen, dat hij thans is verschuldigd, hetzij in natura, hetzij volgens den marktprijs.

Andere belastingen, die nominaal zijn uitgeschreven, zal men nominaal blijven heffen in de eenheid van den standpenning. In Nederland heeft men ook de gulden van 160 op 100 duiten gebragt, maar zulks heeft, bij de regeling der waarde, in het algemeen geen invloed gehad. Ik zal een bewijs aanvoeren. Een stuiver of $^1/_{20}$ gedeelte van een gulden, staat gelijk aan 8 duiten, acht duiten nu worden gelijk gesteld aan vijf centen; men kreeg echter voor vijf centen even zoo veel gewigt aan brood, als vroeger voor acht duiten. Alleen de onderdeelen zullen worden herleid, in zelver voege als zulks in 1826 heeft plaats gehad, — dáár waar men niet anders is overeengekomen, zal men ook in de eenheid nominaal blijven betalen, — de inkomende regten blijven de bij tarief bepaalde hoeveelheid percenten van de waarde der goederen, — en de traktementen en soldijen zullen worden betaald, zoo als die nominaal zijn vastgesteld. Voor de produktie zal men nominaal minder betalen, dan de eenheid in koper, omdat men zich heeft voorbehouden in zilver eenheid minder te betalen; — hetzelfde is het geval met bestaande kontrakten wegens aannemingen, leverantiën, transporten etc. etc., waarbij dit alternatief is bedongen.

Om de door mij aangevoerde redenen, moet de fakulteit om koper en zilver te kunnen betalen blijvend zijn, althans tot dat er eene genoegzame hoeveelheid scheidemunt zal zijn aangebragt, — maar dan zal men om dezelfde redenen de scheidemunt even zoo en onbepaald moeten aannemen, als de eenheid van den standpenning.

Het argument om den invoer van nagemaakte duiten te weren, is van groot belang; die aanmaak geschiedt of heeft althans plaats gehad, zoo als in mijne memorie voorkomt, in Engeland. Het opperbestuur zal daartegen vertoogen kunnen inbrengen.

Om het kwaad in deze aangelegenheid radikaal te stuiten, heeft men twee middelen: namelijk, de duiten meer in verhouding te brengen tot derzelver waarde tot den gulden, dat is, er meer aan een gulden gelijkstandig te

verklaren, dan wel nieuwe en zwaardere duiten te slaan, en die tegen de thans in omloop zijnde in te wisselen. Ik heb dit punt in mijne memorie onaangeroerd gelaten, om niet te veel op eens te willen. Men moet eerst, door de inwisseling, het evenwigt tusschen koper en zilver herstellen, en er de werking eenigen tijd van zien; daarna zal men tot het eerste of het tweede radikale middel van redres kunnen besluiten. Het eenvoudigste en minst kostbare voor het Gouvernement, nadat de inwisseling zal hebben plaats gehad, zal zijn, om eensklaps te bepalen, dat een zilveren gulden zal zijn honderd vijftig duiten, hetwelk nagenoeg gelijk staat aan hetgeen de duiten kosten, aan inkoopsprijs, vracht en muntloon en andere kosten *). Hierdoor zal alleen, maar slechts eens, verloren worden 25 percent op hetgeen bij 's lands kas en ieder individu daarvan voorhanden is. Ik zoude daarom aan de verhooging de voorkeur geven, boven het maken van nieuwe duiten.

III. Er is slechts een punt, waaruit geredeneerd moet worden bij de regeling dezer aangelegenheid, namelijk dit: waartoe heeft het Gouvernement zich verbonden?

1°. Om de koffij te betalen volgens den marktprijs.

2°. De suiker en indigo te voldoen in koper, met behoud van het regt, om, zilver betalende, *f* 6 koper te voldoen met *f* 5 zilver.

3°. De specerijen in de Molukkos in zilveren munt te voldoen, want toen de prijs daarvoor bepaald werd, was er geene andere munt als betaalmiddel (ten principale), daar het koper toen werkelijk was scheidemunt.

Ten aanzien van het eerste punt.

De prijs die in 1833 voor de koffij is bepaald als marktprijs, namelijk *f* 25,00 bestaat nog. Of dit zilver of koper is wordt niet gezegd, men moet het er echter voor houden, dat zulks zilver is, vermits nog in het jaar te voren die munt staat uitgedrukt bij de prijsbepaling, (zie publikatie van 20 April 1832, Staatsblad n°. 20) en zij vroeger altoos stilzwijgend zilver was. Men heeft echter steeds betaald in koper, naar den maatstaf van 100 centen per gulden. Bij eene herstelling der cirkulatie, zoude men alzoo geslingerd worden tusschen de goede trouw en billijkheid; — dit vervalt echter vermits het Gouvernement, alhoewel in geene tien jaren daarin verandering gebragt hebbende, het regt heeft om alle jaren te bepalen, tot welken prijs het, de koffij van de bevolking zal aannemen.

Zoolang de tegenwoordige staat van zaken met betrekking tot den geldsomloop blijft bestaan, is aan geene prijsvermindering te denken, althans zoude zulks tegen het belang der kultuur zijn. Intusschen is de prijs, die aan de bevolking betaald wordt, zoodanig hoog geworden, dat het Gou-

---

*) Drie honderd en twintig duiten kosten hier . . . . . *f* 1,89
Bij interest 6 pCt. . . . . - 0,11
f 2,00

Voor 200 centen heeft men 320 duiten, hoeveel voor één gulden of 100 centen? Antwoord 160 duiten. Voor dit gering verschil, zal men geen duiten namaken.

vernement nagenoeg geen voordeel meer heeft van de koffijkultuur; — zoodat het èn de $^3/_5$ èn de uitgaande regten geheel verliest. De koffij brengt thans in Nederland zuiver nog geen 14 de pikol op. Men betaalt aan

de bevolking, inkoopsprijs	*f* 12,00
transportkosten	- 2,00
spillage, afscheep en provisie der faktorij	- 1,00
diverse en direkte uitgaven, door de koffijkultuur veroorzaakt, procento's etc.	- 1,50
Te zamen koper	*f* 16,50
in zilver betalende, zoude zulks bedragen	- 13,75

of nagenoeg zooveel als men in Nederland terugbekomt.

Zoodat het Gouvernement verliest:

$^3/_5$ belasting op 800,000 pikols à *f* 14	*f* 4,880,000
Uitgaande regten stelle	- 2,120,000
Te zamen	*f* 7,000,000

Wanneer daarbij het aanzienlijke verlies op de suikerkultuur wordt in aanmerking genomen, zoo spreekt het van zelf, dat deze staat van zaken niet langer kan voortduren.

Zoo als ik in mijne memorie heb gezegd, is eene prijsbepaling in zilver het eenige middel van herstel. In de nota komt voor eene prijsbepaling

van *f* 8,64 de pikol zilver-specie, zegge	*f* 8,64
bij diverse kosten hiervoren vermeld, koper *f* 4,50	- 3,60
Te zamen	*f* 12,24
de opbrengst in Nederland is	- 14,00
Blijft winst voor het Gouvernement	*f* 1,76

of voor 100,000 pikols *f* 1,380,000.

Hierdoor zoude het Gouvernement dan nog in lang niet gedekt zijn, voor het bedrag van $^3/_5$ als belasting.

Men behoorde dus den prijs, voor de koffij te betalen, niet hooger te stellen dan *f* 8,00 zilver. Zulks is aan geene zwarigheid of eenige onbillijkheid onderworpen, vermits de Javaan sedert eenige jaren voor de *f* 12,00 koper, die aan hem worden betaald, hetzij in buitenlandsche objekten, hetzij in zilver, door elkander geen *f* 8,00 zilver realiseert; daar hij voor geene 150 duiten een zilveren gulden of de waarde daarvan in buitenlandsche voorwerpen bekomen kan, en dit zijn toch de zaken, waarvoor hij in den regel het geld, dat hij voor de koffij ontvangt, wil realiseren.

Ik heb dit punt persoonlijk in Bantam en Cheribon onderzocht, en zulks onderhands aan anderen elders opgedragen, en ik heb de verzekering bekomen, dat met eene betaling van *f* 8,00 zilvergeld de Javaan zeer tevreden zoude zijn.

Ten aanzien van het tweede punt.

1°. De betaling der suiker is eene afgedane zaak; alle kontrakten zijn aangegaan in koper, en in elk kontrakt, is uitgedrukt, dat het Gouvernement *f* 6,00 koper met *f* 5,00 zilver kan betalen.

2°. De voldoening van indigo valt in de termen van het besluit van

den Kommissaris-Generaal van 4 Januarij 1834 n°. 4, en men zal over *f* 6,00 koper *f* 5,00 zilver moeten blijven betalen.

Over het derde punt heb ik niets meer te zeggen.

Over 't algemeen merk ik aan, dat men bij de regeling dezer zaak niet bij konsekwentie moet redeneren, maar op aangenomen uitgedrukte beginselen moet afgaan en handelen; men mag die niet laten varen op het oogenblik dat men tot de toepassing kan komen. Het Gouvernement heeft, in het opgemeld besluit van den Kommissaris-Generaal, een vast beginsel aangenomen, aan hetwelk het ieder dag blijkens de Javasche Couranten vasthoudt, (ik heb kort na mijne terugkomst in Indië voorgesteld, daarvan geen gebruik meer te maken, maar daarin is niet getreden) namelijk, dat het zes gulden koper gelijkstandig beschouwt met vijf gulden zilver; — daarvan kan en mag het dus alleenlijk uitgaan, en niet van beschouwingen van den stand der agio op het zilvergeld, op het een of ander tijdstip. De vermelde verhouding is, als het ware, eene met de maatschappij aangegane verbintenis en in vele gevallen bepaaldelijk uitgedrukt, — de goede trouw, en in vele opzigten het regt, verzetten zich tegen eene afwijking van dezelve.

IV. Ik kan mij wel met de algemeene konklusie vereenigen, maar niet met alle redeneringen en gevolgtrekkingen; — dit is een der moeijelijkste punten in de staatshuishoudkunde. Men heeft aangenomen, dat het maken van eene zoogenaamde balans van handel eene onmogelijkheid is, omdat men niet weet:

a. Hoeveel verkocht is.

b. Tot welke prijzen.

c. Waarvoor het provenu gediend heeft.

d. Hoeveel de uitgevoerde produkten hebben opgebragt op de plaats van hunne bestemming.

e. Waarvan en voor welk bedrag de uitgevoerde produkten hebben gediend — namelijk:

1°. Retouren van ontvangen koopmanschappen;

2°. Betaling van bestaande schulden;

3°. Het doen van inkoopen;

4°. Kwijting van geïnde renten;

5°. Overzending van geloste kapitalen en uitgeloten publieke effecten;

6°. Overwinsten enz. enz. enz.

Er zijn vele waarheden in de bijzonderheden van de nota voorkomende, maar men heeft niet op alles gelet, om tot konklusie te komen. Ik geloof het voorzigtiger is die details achterwege te laten.

Er is slechts eene zaak, die volkomen bewezen is, namelijk: dat Java veel meer aan voorwerpen voor het buitenland produceert, dan het behoeft; — de invoer van de voorwerpen is niet voldoende, om ze te betalen, zoodat er numerair moet worden aangevoerd, om het verschil te dekken.

Het Gouvernement is opkooper van het belangrijkste deel der pro-

dukten, die het betaalt met zijne overwinsten, met het provenu der lijnwaden van de Handel-Maatschappij, met twee en half millioen zilvergeld, met vier à vijf millioen, jaarlijks aangemaakt wordende, koperen duiten, en met vijf millioen, die uit de gewone inkomsten in Nederland worden betaald door het Departement van koloniën, voor goederen, delegatiën en andere betalingen.

Indien men het tin aan de algemeene konkurrentie overliet en het tekort niet aanvulde met 4 of 5 millioen 's jaars aan duiten, maar zoo veel noodig met zilvergeld, zoude de wisselkoers op Java zeer gunstig staan; maar die koers is thans niet ongunstig, — zij is niet slechts hetgeen zij wezen moet, maar zij is voordeelig. De wisselkoers is in alle landen gebaseerd op de innerlijke verhouding der munten, waarin de wissel getrokken en betaald werd, in verband met de kosten van transport van het numerair en de voordeelen of nadeelen van den handel met de betrokkene plaats; — maar die koers is niet gebaseerd op een gedepreciëerd betaalmiddel, zoo als op Java het geval is.

De bovenstaande waarheid wordt ook op Java bevestigd, waar de wissel staat in verhouding tot de waarde van het op Java gebezigd wordende zilver betaalmiddel, in verhouding tot zilvergeld.

Een zilveren bankgulden kan men op Java slechts realiseren voor 80 centen zilver; hoe zoude men dus daarvoor in een ander land meer zilver kunnen bekomen?

Indien de produkten die van Java worden gezonden zooveel winst gaven, dat daaruit het verschil, tusschen het zilver betaalmiddel, waarmede die gekocht worden, en het werkelijke zilvergeld konde worden gevonden, zoude de wissel voordeeliger staan, in verhouding tot het Javasche betaalmiddel, dan thans het geval is; met andere woorden, indien de agio op het zilvergeld, in verhouding tot het zilver bankpapier, op de produkten genomen werd, zoude de wisselkoers voordeeliger staan, namelijk, men zou dan elders voor zilver bankpapier een zilveren gulden, kunnen bekomen; terwijl men, zoo als gezegd is, op Java daarvoor slechts vier vijfde van eenen zilveren gulden of 80 centen kan verkrijgen.

Zoo als de wisselkoers thans is, is hij zoo als ik heb opgemerkt, voor deelig. Wanneer men honderd zilveren guldens naar Nederland zendt, betaaltmen daarvoor:

Uitgaande regten.	5 pCt.
Vracht van assurantie	4 pCt.
Te zamen . . .	9 pCt.

en men bekomt alzoo in Nederland, slechts een en negentig gulden.

Voor 100 zilveren guldens bekomt men honderd vijf en twintig gulden zilver bankpapier. Wanneer men voor de hoeveelheid bankpapier een wissel op Nederland koopt tegen 75 cents per gulden, bekomt men in Nederland terug drie en negentig guldens en vijf en negentig cents; de koers is in de laatste tijden 80 cents per gulden geweest, als wanneer men honderd gulden, in Nederland terug bekwam.

Toen het zilvergeld tegen bankpapier à pari in de bank verkrijgbaar was, betaalde men, om vijf en negentig gulden in Nederland te bekomen, op Java honderd zilveren guldens.

Uit het bovenstaande volgt, dat de wissel, wanneer hij op 80 cents is, voordeelig of à pari staat, en op 75 cents, iets beneden de gewone koers; de depreciatie van het bankpapier is alzoo de voorname zoo niet de eenige oorzaak van den stand van den wissel.

Houden nu die oorzaken op, zoo zullen ook de gevolgen ophouden. Dat men zoo als de konklusie der nota is, het gepepreciëerde betaalmiddel door een reëel zilver vervange, en het verbroken evenwigt zal zich van zelfs herstellen, hetzij het Gouvernement zelf de produkten koopt, of dat die door anderen worden gekocht.

Te willen beweren, dat de wisselkoers te laag is, staat gelijk met te zeggen, dat men eenen zilveren bankgulden, waarvoor men op Java slechts 80 centen zilver kan bekomen, in Nederland moet kunnen verwisselen tegen pari of daaromtrent.

V. De juiste hoeveelheid der duiten, die in omloop zijn, is moeijelijk te bepalen; ik neem aan, dat, zoo als in mijne memorie voorkomt, uit de wandeling zullen moeten worden genomen:

duiten	*f* 24,000,000
koper representerend papier.	- 6,000,000
te zamen.	*f* 30,000,000

Waar die hoeveelheid zich bij de inwisseling zal bevinden is thans niet te bepalen; hoeveel alsdan daarvan in 's lands kassen en hoeveel onder de bevolking zal zijn, kan men vooraf niet weten.

Er zijn thans bij de bank gedeponeerd:

duiten	*f* 6,000,000
koperpapier	- 2,400,000
in 's lands kas echter nog het eigendom der faktorij, stelle.	- 5,600,000
te zamen	*f* 14,000,000

zoodat er van de gemeente zoude moeten worden ingewisseld *f* 16,000,000.

Maar dit bedrag zal veel aanzienlijker zijn, omdat de depôts van duiten en de bank spoedig zullen moeten worden aangesproken, om in het te kort in de Indische administratie te voorzien. Mijne vroegere voorstellen omtrent de vermindering van het administratief kapitaal (echter waarin niet is getreden) hebben zoo ik geloof voor een groot gedeelte reeds hun beslag verkregen; iets 't welk ik hoop in het begin van Februarij te zullen kunnen aantoonen, daar ik de noodige middelen beraamd heb, om alsdan zoo na mogelijk den waren staat van 's lands financiën te kennen. Men moet niet uit het oog verliezen, dat voor het jaar 1842 en 1843, minder in de Indische kas is gestort, dan het aangewezen te kort bij de Indische begrooting over die beide jaren, namelijk twaalf millioen; dat voor het tin, hetwelk nu aan de faktorij moet worden afgegeven, niets in de Indische kas komt, en dat van het Japansche koper geen duiten zullen worden gemunt; welk een en ander mag geschat worden op vijftien mil-

lioen minder, dan waarop bij de begrooting, over die beide jaren is gerekend. De invloed, die zulks op de grootheid van het administratief kapitaal heeft gehad, zal zoo als gezegd is nader blijken. Hierbij moet nog worden in aanmerking genomen, dat de gedeponeerde *f* 2,400,000 bij de bank van haar zullen moeten worden ingewisseld, hetzij tegen zilver, hetzij tegen specie, en dat daarvoor dan ook twee millioen noodig zijn, waartoe 's lands kas thans in de onmogelijkheid is *).

Mijn voorstel om de *f* 3,000,000 specie, bij de bank gedeponeerd, voor de inwisseling der duiten te bezigen, is komen te vervallen.

Onder al deze veranderde omstandigheden thans berekeningen te maken, omtrent hetgeen voor de inwisseling van duiten en koper representerend papier noodig is, beschouw ik als eene onmogelijkheid. Veiligst acht ik het alzoo, eene negociatie aan te gaan voor de intrekking van vier en twintig millioen koper en koperpapier; waarvoor benoodigd zullen zijn twintig millioen in stede van veertien millioen, zoo als vroeger bij de memorie door mij is voorgesteld geworden, namelijk zeventien millioen in numerair uit te zenden en drie millioen om daarvoor wissels af te geven. Daar ik op drie millioen specie van de bank had gerekend, geeft zulks eene vermeerdering van drie millioen, en even zoo veel ten gevolge der vermindering van het administratief kapitaal.

Bevindt men bij uitkomst dat zulks te veel is, alsdan kan de suppletie voor zilvergeld, in een volgend jaar, in evenredigheid worden verminderd. Zal het blijken dat men niet genoeg heeft, zoo zal men in Indië middelen kunnen beramen, om in het ontbrekende te voorzien.

VI. Ik zal mij alleenlijk bepalen tot het kardinale punt, namelijk de inwisseling der duiten, tegen 130 per gulden in stede van 120.

Na al het geen bereids is gezegd, moet ik mij stellig daartegen verklaren. Aan zulk eene schending van goede trouw mag het Gouvernement zich niet schuldig maken en vooral daarom niet, omdat de geldelijke voordeelen daaruit te ontstaan betrekkelijk gering zijn; want het verschil tusschen 130 en 120 is slechts ruim 8 pCt., hetwelk over eene inwisseling van *f* 25,000,000 beloopt *f* 1,920,000 koper of zilver à *f* 1,20 duiten per gulden *f* 1,600,000 zilver, en dit is dus ook het maximum, waarop het verschil kan worden gerekend.

Ik erken geredelijk, dat noch inlander, noch Chinees, noch Europeaan er op rekent, om de 120 duiten, die het Gouvernement hem als een zilveren gulden heeft betaald, voor de waarde van eenen zilveren gulden wederom te zullen kunnen uitgeven, aangezien men daartoe 150 tot 160 en meer duiten noodig heeft. Maar wie is oorzaak van die waarheid? Immers het Gouvernement, dat door de uitgifte van zoo vele millioenen kopergeld, hem voor datgeen, waarvoor het een zilveren gulden was ver-

*) Om een denkbeeld te geven, hoedanig het thans met het administratief kapitaal gesteld is, zal ik slechts aanvoeren, dat het saldo in 's lands kassen in lange niet voldoende is, om de faktorij hare gestorte gelden terug te geven, de beleeningen voor tin etc., bij de bank af te lossen en de aldus gedeponeerde *f* 2,400,000 koper papier in te wisselen.

schuldigd, eene waarde namelijk van 120 duiten, nu slechts 50 pCt. van den zilveren gulden heeft gegeven."

Zal nu, omdat door deze ongeoorloofde handelingen van het Gouvernement de gemeente een zoo aanzienlijk verlies heeft geleden en nog dagelijks is lijdende, namelijk door het ontstaan van zooveel agio op het zilvergeld, het Gouvernement zeggen? „Met deze omstandigheid wil ik mijn voordeel doen, ik heb mij nooit aan agio gestoord, ik heb nooit onderzocht hoeveel gij kondet erlangen voor de 120 duiten die ik u als een zilveren gulden heb betaald; ik heb volgehouden, dat 120 duiten gelijkstandig waren aan een' zilveren gulden; dagelijks heb ik dit aangekondigd; bij alle verbindtenissen met de gemeente aangegaan, hetzij op korten of langen termijn, heb ik dit beginsel vastgehouden; — maar nu ik zie, dat de geheele maatschappij, door deze mijne handelingen te gronde zoude gaan, en ik door mijn eigenwerk schatten verlies, nu wil ik mijne fout herstellen, — daarbij zal ik echter het beginsel, dat ik zoo lang heb vastgehouden en waarvan ik nooit ben afgegaan, laten varen. Ik zeg thans aan u gemeente, dat een zilveren gulden gelijkstaat, aan 130 duiten en niet aan 120 duiten; ik wil niet langer de cirkulatie van die duiten gedoogen. Gij zult ze aan mij teruggeven, niet voor de waarde, waarvoor ik u gisteren nog verpligt heb ze aan' te nemen, maar voor 8 pCt. minder."

En een Nederlandsch-Gouvernement, dat goede trouw en regtvaardigheid ten leus wil hebben, zoude tot eene zoodanige handeling overgaan? en dat om te besparen *f* 1,600,000? Maar werden die dan nog bepaard? Ik zal daartegen aanstonds eenige belangrijke contra-posten inbrengen.

Indien het Gouvernement bepaalt, dat het een zilveren gulden gelijkstandig acht met 130 duiten, zoo kan dit niet alleen zijn voor de uitwisseling van duiten, maar moeten alle aangegane verbindtenissen naar dien maatstaf vereffend worden.

De suiker- en andere fabriekanten zijn aan het Gouvernement schuldig in kopergeld uitgedrukt. . . . . *f* 8,000,000
Verschillende aannemers en leverancieren stellen slechts . - 6,000,000
Te zamen. . *f* 14,000,000

In de met hen geslotene kontrakten is het beginsel aangenomen, dat zes gulden koper gelijkstaan met vijf gulden zilver.

Heeft men eenmaal bepaald, dat zulks het geval niet meer is, en dat 130 duiten door het Gouvernement worden verklaard te zijn gelijkstandig aan een zilveren gulden, zoo kan men van deze alleen niet vorderen, dat zij hunne schulden aan het Gouvernement in zilver zullen betalen, naar den maatstaf van 120 duiten. Want dan zouden zij 8 pCt. moeten verliezen. De kontrakten en schulden moeten dus ook herleid worden naar den maatstaf van 130 duiten per gulden.

Over een bedrag van *f* 14,000,000 koper geeft dit een verlies, voor het Gouvernement van *f* 1,120,000 koper, of à 120 duiten zilver *f* 935,000. Dit nu van het bovenstaande verschil van *f* 1,600,000 aftrekkende, wordt het voordeel van het Gouvernement, door den in de nota voorgestelden

maatstaf van inwisseling der duiten, slechts ƒ 665,000. Voorwaar eene som te nietig, om, wanneer het op de toepassing aankomt van het aangenomene gedurende tien jaren vastgehouden beginsel, daarvan af te wijken.

Ik beken dat de gemeente, wanneer zij voor 120 of 130 duiten van het Gouvernement zilveren guldens bekomt, aanzienlijk zal worden bevoordeeld, en de redeneringen, daarover in de nota voorkomende, zijn staathuishoudkundig waar; maar dat dit voordeel aan de gemeente door het Gouvernement zal worden gegeven, vordert de goede trouw en het door het Gouvernement jaren lang vastgehouden beginsel; 't is ook slechts eenmaal eene vergoeding voor het nadeel jaren achter elkander geleden.

Alvorens te eindigen, moet ik nog mijne meening ter neêr stellen over het volgende, in de nota voorkomende:

„Het is eene dwaling te gelooven, dat 120 duiten in het algemeen in Indië beschouwd worden, de waarde van een gulden uit te maken. Zoo dit waar was, zou die waarde hebben stand gehouden. Facto wordt het ongegronde der stelling weêrsproken, want door geheel Indië, zijn thans 150, 160, 170 duiten de waarde van eenen gulden."

„Dat de gulden vroeger door 120 duiten is gerepresenteerd en deze een gulden waard zijn geweest, is alleen daaraan toe te schrijven, dat die waarde legaal als scheidemunt was aangenomen, en dat die scheidemunt vroeger niet als wettig betalingsmiddel is aangemerkt, zoodat de uitgifte beperkt bleef."

Het woord „Indische gulden" is eene benaming van lateren tijd en dateert van het tijdperk, dat de Oost-Indische bezittingen aan het rijk waren overgegaan. Het is eene uitvinding van den zoogenaamden Aziatischen raad. De eersten zijn meen ik, geslagen in 1802 en moesten dienen voor het gebruik aan de Kaap en de Oost-Indië. Dit was de gewone Nederlandsche gulden, hebbende aan de eene zijde het wapen van Nederland, en aan de keerzijde een scheepje; de onderdeelen waren halve, kwart en achtste guldens. Zij zouden in Indië gelijkstandig cirkuleren, met de aldaar in omloop zijnde Javasche en andere ropijen, die gemiddeld de waarde hadden van 1½ Nederlandsche gulden. Men was van het onbestaanbaar denkbeeld uitgegaan, dat het zilver 20 pCt. in Indië meer waard was, dan in Nederland, — welk denkbeeld de Kommissarissen-Generaal in 1817, ook hebben overgenomen en waarom zij bepaald hebben, dat een Nederlandsche gulden zoude cirkuleren voor 24 stuivers en dus gelijkstandig, aan de ropij, welke over het algemeen eene innerlijke waarde had van 24 stuivers Nederlandsch courant.

Ik heb de Indische zilveren guldens en de onderdeelen nog op Java gekend. Het was vreemd, eene van die kwart Indische guldens te zien, naast en gelijkstandig met de schellingen of kwart ropijen, die door de Oost-Indische Kompagnie waren uitgezonden, welke schellingen, als de waarde van zes Nederlandsche stuivers hebbende, werkelijk waren een vierde van de ropij, terwijl de kwart Indische gulden naauwelijks een vijfde er van waardig was.

Al die ropijen en Indische guldens zijn echter, even als zoo vele andere in- en uitheemsche zilveren en gouden muntspeciën, reeds voor lang verdwenen, ten gevolge van de papier- en koper-emissiën, welke met het jaar 1791 beginnen en bij afwisseling voortgeduurd hebben.

Daar nu de Oost-Indische gulden met de ropij was gelijk gesteld geworden, werd in 1817 voor hem ook dezelfde hoeveelheid duiten bepaald, als waaraan de ropij, sedert onheugelijke tijden, was gelijk gesteld namelijk 120. Een ropij, vier Hollandsche en vooral Zeeuwsche schellingen, alsmede twaalf Hollandsche en in andere provinciën geslagen dubbeltjes, en honderd twintig duiten stonden gelijk. Maar de Oost-Indische Kompagnie wist wijselijk het evenwigt tusschen deze verschillende muntspeciën te bewaren, zoodat zij tot de bepaalde of aangewezen waarde cirkuleerden. De Oost-Indische Kompagnie zoude, naar de verhouding der koperen tot de zilveren munt in Nederland, de ropij hebben gelijkstandig moeten stellen met 192 duiten, maar zij maakte daarin een verschil van ruim 50 pCt. om de kosten van muntslag, — toen veel grooter dan in latere tijden, — vracht en onkosten goed te maken, en nog eenige winst over te houden.

Hoeveel zulks geweest is, kan door mij niet worden opgegeven *), maar die winst konde zij zonder gevaar genieten, omdat zij niet zooveel duiten zond, om voor eene depreciatie te duchten en zij voor geen namaken vreesde. Ook kwam daarbij dat toen de Inlandsche bevolking werkelijk duiten bezigde, voor het vervaardigen van eenige huisselijke en andere benoodigdheden. Overal in Indië, tot dat wij door onze groote aanvoeren van koper het evenwigt hebben verbroken en de duiten ophielden scheidemunt te zijn, was een ropij gelijkstandig aan honderd twintig, — de schelling aan dertig, — en een dubbeltje aan tien duiten. Ofschoon er thans geen zilvergeld cirkuleert, spreekt de inlander op Java toch altijd noch van „100 perak" of „120 tembaga"; dit perak is echter bankpapier.

Indien men niet voor het namaken onzer duiten in vreemde landen te vreezen had, iets waarvan het voorbeeld bestaat, zoude er geene zwarigheid in bestaan om den maatstaf van 120 duiten per gulden zilver te behouden; maar daar het koper thans zooveel goedkooper is dan in vroegere tijden, de kosten van muntslag ook aanzienlijk minder zijn, en er daardoor eene groote winst te behalen is, zoo vordert de wet der noodzakelijkheid, om de innerlijke waarde der duiten, vermeerderd met muntloon, vracht, assurantie en andere onkosten, zoo na mogelijk met de nominale gelijk te stellen, en alzoo, zoo als door mij vroeger is gezegd, op 150 per gulden; maar NA dat de inwisseling tegen den maatstaf van 120 zal hebben plaats gehad.

De slotsom van al het in deze verhandelde is hoofdzakelijk:

1°. Dat onder de veranderde omstandigheden, na het schrijven mijner memorie, van 8 Februarij ll., welke korteling in deze zijn vermeld, het raadzaam is, om eene leening te sluiten in Nederland van twintig millioen

*) Zoo ik mij niet vergis, waren de kompagnie's duiten zwaarder dan de Nederlandsche.

gulden, waarvan zeventien millioen uit te zenden in specie en voor drie millioen wissels op Nederland af te geven.

2°. De inwisseling der duiten te doen gevolg nemen, naar den maatstaf van 120 duiten per gulden.

3°. Alle bestaande kontrakten waarbij gezegd is, dat zes gulden koper gelijkstandig zijn met vijf gulden zilver, naar den maatstaf in zilver te veranderen.

4°. De koffij aan den inlander te betalen, met *f* 8.00 zilver de pikol.

5°. Daar waar het Gouvernement stilzwijgend zilver verschuldigd is of te vorderen heeft, het nominale bedrag in zilver te ontvangen en te betalen, zoo als de traktementen en soldijen en zoodanig andere betalingen, ontvangsten en belastingen, als welke niet in koper zijn bedongen, naar den maatstaf van 100 duiten per gulden.

6°. Daar waar men zich heeft voorbehouden in koper te betalen, tegen 100 centen per gulden, de betalingen te regelen in zilver naar den maatstaf van vijf voor zes gulden.

7°. Geene, limite althans aanvankelijk, te bepalen hoeveel koper men zal verpligt zijn in betaling aan te nemen.

8°. Nadat de inwisseling der overtollige duiten plaats gehad, en 120 in een zilveren gulden zonder verschil zullen cirkuleren, een gulden gelijkstandig te stellen met 150 duiten.

XIII.

Antwoord op de aanmerkingen van den Direkteur-Generaal, door den Gouverneur-Generaal.

ad I. Het alhier aangevoerde kan gelden tegen de strikte toepassing der door mij ontwikkelde theorie, maar niet tegen de theorie zelve, welke geene andere is, dan die waarop de redeneringen van den Direkteur-Generaal steunen. Met vele zijner aanmerkingen (welke geene andere theorie daarstellen) kan ik mij vereenigen, zoo als uit mijne nota zelve op te maken is.

Indien daarom nog koper zal aangenomen worden, moet het slechts transitoir zijn, zoo als door mij is voorgesteld, tot dat de zilver cirkulatie algemeen zal zijn gevestigd.

Desniettemin zal relatief veel koper in omloop moeten zijn, als scheidemunt. De meeste dagelijksche artikelen van behoefte der bevolking worden verhandeld in geringe onderdeelen van den gulden; bijgevolg moet er veel scheidemunt zijn, maar dit bewijst geenszins, dat de scheidemunt ook als wezenlijke munt moet worden gebezigd. In Britsch Indië wordt, onder dezelfde omstandigheden, geene andere dan zilveren munt bij het Gouvernement verhandeld.

Er zijn daar evenwel ook koper stukken van $^1/_{64}$ ropij of $^1/_4$ van de 16 onderdeelen van de ropij in omloop. Ook zijn er „kowries", waarvan 5120 een ropij uitmaken.

Met meer reden dus dan voor de ontvangst van duiten wordt aangevoerdt, zouden de kowries dan ook wezenlijke munt moeten zijn, want daarvan is eene groote menigte onder de Hindoes noodig.

Het zou zeer nadeelig zijn, den omloop der duiten te veel te beperken, omdat dit noodwendig duurte zou veroorzaken. Veel scheidemunt is noodig, om de geringe behoeften ligt verwisselbaar te maken, en daardoor op lage prijzen te houden, maar dit kan geschieden, zonder van de gezonde beginselen af te wijken welke de waarde en den omloop der munt regelen, en die vast staan.

Er moet veel koper zijn, maar men wake tegen het *te veel* en dit zal maar al te ligt ontstaan, wanneer het gebruik van koper niet bepaald wordt tot scheidemunt.

De toepassing der ware beginselen kan, zoo als door den Direkteur-Generaal is aangetoond, moeijelijk wezen; maar die moeijelijkheid ligt niet in den aard der zaak; ik verwijs op Britsch Indië.

Zoo de zinsnede van MALTHUS zag op de theorie der munten, zou die juist zijn, want die theorie is niet variabel.

ad II. De Direkteur-Generaal heeft hier volkomen gelijk wanneer bepaald wordt, dat de belastingen enkel kunnen geschieden, met de eenheid dat is in zilver. Dan maakt de verdeeling van den gulden geen verschil in het bedrag der betalingen. Maar dit houdt op waarheid te zijn, wanneer men betalingen van meer dan een gulden met de onderdeelen toelaat, om de eenvoudige reden, dat 120 duiten bijv. meer waard zijn dan 100 duiten. Wanneer de $^{3}/_{5}$ van het produkt worden voldaan in goud of in zilver, van maakt hetgeen verschil of de gulden bestaat, uit 120 dan wel uit 100 onderdeelen; maar verleent men bevoegdheid om, niettegenstaande 100 slechts nominaal en 120 relatief de waarde daarstelt, evenwel met koper à 100 te betalen, — van is het verschil van belang.

Met den gulden van 120 duiten te brengen op 100, is de waarde der duiten in rekening verhoogd; alle ontvangsten zijn daardoor verminderd, en vermits de betrekkelijk wezenlijke waarde van 120 duiten is gebleven, volgt daaruit, dat alleen de betalingen, welke tegen die verhouding worden opgedrongen, het Gouvernement voordeel aanbrengen. Ik herhaal echter dat de onderdeeling onverschillig is, zoo lang duiten alleen dienen voor scheidemunt, en dat in zoo ver met den Direkteur-Generaal wordt ingestemd. Zoodra daarentegen duiten als wettig betalingmiddel worden aangemerkt, is op die munt volkomen toepasselijk, het door mij aangevoerde, omtrent de gevolgen van het altereren van zilvermunt.

ad III. De hier voorkomende redeneringen komen hoofdzakelijk met die van de nota overeen.

ad IV. Met deze aanmerkingen wordt door mij geheel ingestemd. De theorie der balans is moeijelijk en gevaarlijk; maar, wanneer de uitvoeren zoo aanzienlijk meer bedragen dan de invoer als op Java, valt er niet te betwijfelen of de balans (daargelaten of dit winst aanduide) in het voordeel moet staan, dat is: dat specie moet aangevoerd worden, tot betaling der

waren, die met geene andere invoeren zijn betaald. Mijne redeneringen blijven daarom in haar geheel.

ad V. Het bedrag der intewisselen duiten en van de tot dat einde te negotieren gelden, zal gevoegelijk onderzocht en bepaald kunnen worden, nadat men het omtrent den maatregel in het algemeen eens zal wezen.

ad VI. Tegen de inwisseling der duiten, de gulden berekend op 130, wordt door den Direkteur-Generaal aangevoerd het onredelijke dat daarin gelegen zou zijn.

Ik kan niet toegeven, dat de maatregel uit dat oogpunt als onaannemelijk zou kunnen worden beschouwd.

Het spreekt van zelf dat de schulden aan het Gouvernemet, zoo als die der suikerfabriekanten waarvan de terugbetaling met 120 voor den gulden is bepaald, tegen die verhouding bij voortduring zullen kunnen worden voldaan. De door hen te leveren suiker, zal dus steeds in die evenredigheid worden berekend; vermits evenwel die schuld niet in duiten, maar in suiker wordt betaald, kan zij van geen invloed zijn op het bedrag der in te wisselen duiten hetwelk het zelfde blijft.

Daar den Direkteur-Generaal zelf erkent, dat niemand met eene inwisseling tegen 130 de gulden zal verliezen, — ja zelfs dat er in het algemeen voordeel bij zal worden genoten, — zoo vervalt, dunkt mij, de tegenwerping in het onzedelijke gevonden.

Zeer wenschelijk ware het, uit een oogpunt van zedelijkheid, dat diegenen, die met de ontvangsten van koper benadeeld zijn geworden, konden worden schadeloos gesteld; — maar daar dit onmogelijk is, kan ik niet inzien, waarom aan de houders van duiten voordeelen zouden worden toegekend, waarop zij geene aanspraak kunnen maken.

Gaarne beken ik echter dat wanneer duiten, gerekend 120 de gulden, in omloop en ontvangbaar zullen blijven, in eene inwisseling van 130 tegen den gulden zwarigheden kunnen gelegen zijn. Het is ook daarom, dat ik ze minder als een voorstel wil aangemerkt hebben, dan wel als een denkbeeld dat mij voorkomt ernstige overweging te verdienen.

ad VII. Tegen de geschiedkundige voorstelling der verdeeling van den gulden in 100 duiten, heb ik geene aanmerkingen. Het schijnt ook de bedoeling van den Direkteur-Generaal te zijn geweest, mijne stelling toe te lichten maar niet om ze te betwisten.

XIV.

Wederantwoord op het antwoord van den Gouverneur-Generaal, op de aanmerkingen van den Direkteur-Generaal.

Het is en blijft eene onregtvaardigheid, om iemand door wettelijke bepalingen of dwangmiddelen te noodzaken, om een betaalmiddel aan te nemen, dat niet ten alle tijde tegen goud of zilver à pari kan worden verwisseld.

De Gouvernementen hebben „par leurs positions vis à vis les sujets," het in hunne magt, om de ingezetenen te verpligten, een zoodanig betaalmiddel van hetzelve in betaling aan te nemen, maar hebben geenszins het regt noch de magt, om de ingezetenen onderling te dwingen, hunne goederen of waarden tegen dat betaalmiddel te ruilen.

Dwangmiddelen tot eene dusdadige verpligting kunnen dan ook alleen noòdig zijn, wanneer het bedoelde betaalmiddel niet tegen zilver of goud à pari verwisselbaar is.

Maar aangezien de ingezetenen, bij het aangaan van transaktiën, de munt of het betaalmiddel kunnen en zullen stipuleren, waarin de voldoening zal geschieden, vervalt ook de magt van het Gouvernement in deze.

Is het betaalmiddel, waarvan hier de rede is, ten allen tijde tegen goud of zilver verwisselbaar, dan zal niemand weigeren zulks te ontvangen. Is het dit niet, dan wordt zulks eene zaak van konveniëntie. Dwangmiddelen zijn dus even onregtvaardig, als doelloos; terwijl bovendien de ondervinding geleerd heeft, dat alle straffen, zelfs die des doods, op het agioteren, zulks niet hebben kunnen tegengaan.

In Pruissen bestaat een dwangmiddel ten aanzien van het Gouvernementspapier-betaalmiddel, maar in eenen geheel tegenovergestelden zin, namelijk: dat de ingezetenen verpligt zijn, om een zeker gedeelte van de verschuldigde belastingen in papier te betalen.

Koopen en betalen is eene ruiling, — daarin mag het Gouvernement even zoo min tusschen beide komen, als in alle andere ruilingen of de regeling der waarde, die de ruilers aan de door hen geruild wordende voorwerpen hechten.

ad I. Het voorbeeld van Britsch-Indië is niet toepasselijk op Java. Bovendien is eene noemenswaardige betaling in cawries onmogelijk; — vooreerst zouden er ontelbare millioenen cawries in omloop moeten zijn, en ten tweede maken de transportkosten zulks ondoenlijk.

In Britsch-Indië dienen de cawries ook niet om groote waarden te betalen, maar om een betaalmiddel te zijn van waarden beneden $^1/_{64}$ gedeelte van de ropij; — want er bestaat een scheidemunt van $^1/_{16}$ en $^1/_{64}$ gedeelte van de ropij, de eene zilver, de andere koper. Daaruit alleen kan men afleiden, dat het bedrag aan cawries, berekend in ropijen, betrekkelijk zeer gering moet zijn. Die cawrie is een betaalmiddel, van vorige eeuwen herkomstig; het zijn zoogenaamde zee-schelpen, in het algemeen „katjes" genaamd. Hoeveel is er niet noodig, om 5120 van die schelpen te zoeken, en hoe lastig is het vervoeren niet! Uit den aard der zaak kunnen zij dus nooit in 's lands kas komen.

Op Java bestaat geen andere scheidemunt dan duiten, dubbelde, enkelde en halve; de laatste zijn echter nagenoeg verdwenen en worden niet meer gemunt. Zoo lang die door geene andere scheidemunt zijn vervangen, moeten zij bij 's Lands kassen gelijkstandig met zilvergeld worden ontvangen, en dus ook wederom worden uitgegeven.

Het Gouvernement brengt de munt in omloop; het moet zorgen, dat

die goed is geregeld; het mag in het gebruik, dat de ingezetenen van de munt maken, geene moeijelijkheden daarstellen en niet weigeren terug te ontvangen, hetgeen door hetzelve is uitgegeven. Doet men zulks dan depreciëert het Gouvernement zijne eigen munt, iets, waarvan de schatkist de schade moet ondervinden. Zonder noodzakelijkheid brengt het eene agio op de eenheid van den standpenning in verhouding tot de scheidemunt.

Een pachter heeft bij voorbeeld ingezameld duizend guldens aan duiten; zoo hij die niet aan het Gouvernement mag betalen, moet hij die bij anderen tegen zilver verwisselen, en over de last, dien de verwisselaar heeft van tellen, bewaren en transporteren, wil deze gerenumereerd worden.

De inlander kan zijn jaarlijksche padjak of landrenten aan zijn dorpshoofd met $^{3}/_{12}$ gedeelten betalen; wanneer die bedragen *f* 8 per huisgezin 's jaars, zoo kan hij niet anders dan in duiten betalen, want er is geene andere scheidemunt, of hij brengt een gulden en bekomt duiten terug. Zal nu het Gouvernement van het dorpshoofd in ontvangst nemen dezelfde munt, die deze van zijne ingezetenen heeft ontvangen? Zoo niet, dan moet hij, die in koper aan zijn dorpshoofd betaalt, eenig geld bijpassen om hem in staat te stellen, de duiten tegen zilvergeld te verwisselen, om de eenvoudige reden, dat die verwisseling niet kosteloos zal geschieden.

Wanneer de duiten eenmaal in de relative innerlijke verhouding tot de zilveren eenheid van den standpenning zullen zijn gebragt (uit vrees voor frauduleusen invoer), en er geen meer duiten in omloop zullen zijn, dan voor de omzettingen in de maatschappij noodig zijn, alsdan kan er geen verschil in de regeling (anders gezegd de prijs) van waarde in het algemeen bestaan, — even zoo min als in de munt, waarin de soldering geschiedt. De waarde der duiten als betaalmiddel moet alsdan gelijkstandig blijven aan zilvergeld, zoo als die eenmaal is daargesteld, omdat de maatschappij daaraan even veel behoefte heeft, als aan zilvergeld. Maar wordt het evenwigt door het Gouvernement verbroken, zoo als in eene zoo ruime mate heeft plaats gehad, of weigert het Gouvernement de duiten als betaalmiddel aan te nemen, alsdan zal en moet er een verschil bestaan tusschen de zilveren eenheid van den standpenning en zijne koperen onderdeelen.

En wanneer zijn er beperkende maatregelen in deze genomen? Immers alleen dan, wanneer de innerlijke waarde der scheidemunt niet in verhouding stond met de eenheid van den standpenning, hetzij door gemakkelijkheid van vervalsching, zoo als in Engeland met de shillings en six pences het geval is geweest, dat er eene te groote hoeveelheid scheidemunt van een inferieur metaal was in omloop gebragt, waarvan de innerlijke waarde niet in verhouding was tot de eenheid van den standpenning, zoo als onder anderen in Frankrijk, na de vorige revolutie, het geval is geweest.

In zoodanige landen, waar de scheidemunt in zilver in onevenredige waarde tot de eenheid van den standpenning (de kosten van muntslag daaronder begrepen) en de hoeveelheid koperen scheidemunt in evenredigheid staat tot de behoefte, — bestaan dan ook geene beperkingen en zijn die ook geheel overbodig.

Indien men de cirkulatie op Java niet met meer duiten belast dan men behoeft, en er dus, zoo als thans, geen prijs in zilver en een ander in koper bestaat, dan behoeft men bij gebrek aan zilveren scheidemunt de betaling in duiten niet te beperken. Voor het Gouvernement is zij, zoo als is aangetoond, schadelijk en voor partikulieren doelloos; zijn er geene duiten te veel, dan is eene beperking overbodig, en zijn er te veel, dan zal men, bij het aangaan van transaktiën, de munt waarin betaald moet worden, bepalen.

Bovendien geloof ik, dat, wanneer iemand zilvergeld is verschuldigd, of aangenomen heeft in zilver te betalen, de regter hem zoude verpligten, om in zilvergeld te voldoen en niet zoude verklaren, dat hij in koper kan betalen, en wel omdat kopergeld niet is zilvergeld, en er kopergeld en zilvergeld bestaat.

In vroegere tijden moest men, om geen klein zilvergeld te behoeven aan te nemen, bepalen grof zilvergeld; dit was ook het gewone formulier bij notariële obligatiën.

Na deze uiteenzetting moet ik herhalen, dat onderwerpelijk geene beperkende maatregelen behoeven noch behooren genomen te worden.

ad II. Men moet op den voorgrond stellen, dat de winst op de verhooging der waarde van de duiten in 1826 maar eens is genoten, namelijk, dat degeen, die heden of vóór de verhooging 600 duiten bezat, gelijkstaande aan vijf gulden (hetzij eene reële of nominale gulden), morgen, dat is na de verhooging, zes gulden rijk was.

Ook dezelfde winst genoot het Gouvernement op het saldo duiten in de kassen. Maar hiermede hield het effekt op, en alle transaktiën en alle betalingen bleven dezelfde. Eenig verschil bestond alleen in de omzetting van waarde van één à vijf duiten: men kocht b. v. gisteren voor een gulden 120 mangas of andere vruchten, — en heden slechts 100, omdat hierin geene verandering of verhooging mogelijk is; maar voor andere kleinigheden, waarvoor men vóór de verhooging 6 duiten betaalde, voldoet men *na* dezelve 5 duiten.

Deze stelling, in de beantwoording mijner bedenkingen voorkomende, zoude waar zijn, indien de waarde der produkten berekend werd in een getal duiten en men dus vóór of *na* de verhooging, voor dezelve het zelfde getal duiten ontving, — maar daarentegen de belastingen in nominale guldens van 20 pCt. minder waarde dan duiten, konden voldaan worden; maar dit is het geval niet; nominaal, namelijk de eenheid van den standpenning, bleef het tantum en de verhoudingwaarde hetzelfde; want het geld dient ook en wel voornamelijk, om de betrekkelijke waarde van voorwerpen van verschillenden aard te regelen en aan te wijzen.

Is de betrekkelijke nominale waarde van het eene voorwerp, met het andere staande als van 1 tot 2, 3, 5, 6 of wat het wezen mag, — zoo blijft die dezelfde, omdat de verandering op alle waarden, denzelfden invloed heeft, wat ook het betaalmiddel is, waarvan men zich bedient.

Indien de duiten alleen tot scheidemunt dienen, dan heeft de verande-

ring derzelve, in verhouding tot de nominale eenheid van den standpenning, geen ander gevolg, noch voor den staat, noch voor de ingezetenen, dan de twee cathegoriën hiervoren aangegaan.

Maar dienen de duiten tot algemeen betaalmiddel, alsdan verandert de nominale waarde van alle voorwerpen, in verhouding tot zilver en goud, omdat 120 duiten meer innerlijke waarde hebben dan 100 duiten. Bij de verwisseling van de duiten tot zilver en goud voor uitvoer naar het Buitenland, wordt het gewigt in aanmerking genomen, en voor binnenlandsch gebruik het getal. Ik zal een voorbeeld geven.

Thans is de prijs van een stuk cambrix, in zilver bankpapier betaalbaar of in guldens van 120 duiten, 5 gulden en die van een pikol rijst dezelfde.

Voor een zilveren gulden kan men heden stellig 150 duiten bekomen, alzoo betaalt men voor een stuk cambrix of voor een pikol rijst vier zilveren guldens.

Heeft er geene verandering plaats, in de betrekkelijke waarde, tusschen een stuk cambrix en een pikol rijst, door meer of mindere vraag naar het eene of andere artikel, en welke verandering zich door den prijs aanduidt, zoo is die morgen dezelfde. Maar nu moet, door eene verandering in de onderdeelen van den nominalen standpenning, de waarde van het ander gesaldeerd worden, met guldens van 150 in plaats van 120 duiten; alsdan is daarvan het gevolg, dat men, in zilver willende betalen, niet meer vier maar zes zilveren guldens noodig heeft; bij eene verandering van de waarde der nominale guldens, in eenen omgekeerden zin, heeft het tegenovergestelde plaats.

Ik zal het aangevoerde op de schatkist toepassen.

De verandering van het getal duiten op een gulden, dáár waar de belastingen en betalingen in nominale guldens of in de eenheid van den standpenning zijn uitgeschreven, oefent geen invloed uit op de omzettingen in de schatkist; alleen wanneer het betaalmiddel, waarin de omzettingen der schatkist geschieden, kopergeld is, moet de schatkist nominaal meer betalen voor alle leverantiën, waarmede het buitenland direkt of indirekt iets gemeen heeft; indien namelijk het getal duiten op den nominalen gulden vermindert, en minder, wanneer zulks wordt vermeerderd.

Het spreekt van zelf, dat hiermede niets gemeens heeft, het onderscheid, dat bij het Indisch Gouvernement bestaat, tusschen nominale en nominale guldens, namelijk, dat het ontvangt en betaalt in guldens van 120 en van 100 duiten, want daardoor vervalt men in eene betrekkelijke berekening. De Gouverneur-Generaal is uitgegaan van het standpunt van 1826, toen de schatkist slechts éénen nominalen gulden verhandelde, namelijk, vóór de verandering van 120 duiten, en *na* de verandering van 100 duiten; daarop heb ik geantwoord:

ad VI. Ik moet bij mijn gevoelen blijven en herhaal, dat staathuishoudkundig de redeneringen van den Gouverneur-Generaal waar zijn, en dat de houder van duiten, bij eene verwisseling ad 130 per gulden, meer zilvergeld voor zijne duiten zal erlangen, dan hij thans kan bekomen. Maar

ik blijf evenwel het er voor houden, dat, aangezien het Gouvernement tien jaren achter elkander heeft volgehouden, dat 120 duiten met een zilveren gulden gelijk staan, en betalingen in zilveren guldens verschuldigd, met 120 duiten heeft voldaan, het diezelfde duiten voor 130 tegen een zilveren gulden moet terug nemen. De gevolgtrekking der saldering, met de suikerfabrikanten is juist, maar mijne redenering omtrent andere schulden aan het Gouvernement in koper blijft bestaan, waarmede dan toch het voordeel der inwisseling à 130 in plaats van 120 vermindert.

Een suikerfabrikant is schuldig aan het Gouvernement, *f* 120,000 koper, die hij terug moet betalen, in suiker à *f* 12 koper; hij is dus schuldig aan het Gouvernement 10,000 pikols suiker, waarvan hij de waarde vooruit heeft ontvangen. Maar bovendien moet hij al de door hem gemaakt wordende suiker aan het Gouvernement leveren welke hem in geld moet worden betaald, volgens den maatstaf van 120 duiten per gulden. Na de inwisseling der duiten kan het Gouvernement hem in zilver betalen en, volgens de in het kontrakt vermelde verhouding, moet men hem voor een pikol suiker ad *f* 12 koper, betalen *f* 10 zilveren guldens. Gesteld hij levert 10,000 pikols suiker, daarvoor moet hem volgens kontrakt worden voldaan, in zilver *f* 100,000; maar wanneer het Gouvernement eenmaal bepaald heeft dat 130 duiten gelijkstandig zijn aan een zilveren gulden, zoo zoude het hem *f* 7700 minder kunnen voldoen. Betaalt men hem in koper, naar den maatstaf van 120 duiten, zoo zal hij ontvangen, voor 10,000 pikols suiker, 1,200,000 duiten. Daarvoor zilvergeld willende bekomen, of het als zilvergeld willende uitgeven, zal hij dit moeten doen à 130 duiten per gulden, en dus zilver ontvangen *f* 92,300 in plaats van *f* 100,000. Maar hoe dit zij; zoo als ik in mijne bedenkingen heb gezegd, is het voordeel voor het Gouvernement te gering, om van eene nog dagelijks aangenomen wordende verhouding, nu het op de toepassing aankomt, af te wijken.

Ik beken met den Gouverneur-Generaal, dat het wenschelijk ware om hen, die door de betaling in kopergeld geleden hebben, schadeloos te stellen, en niet alleen de bezitters der duiten; maar dit behoort tot de pia-vota.

Ik moet hiermede nog in verband brengen mijn denkbeeld, om, nadat de inwisseling der duiten zal hebben opgehouden, de gulden op 150 duiten te bepalen.

Vóór dat die maatregel wordt genomen, zal men in het algemeen moeten bepalen, dat alle met het Gouvernement nog loopende verbindtenissen in koper zullen worden afgerekend of herleid in zilver, naar den maatstaf van 120 duiten per gulden, en dat de deswege bestaande kontrakten naar dien maatstaf zullen worden gewijzigd.

Hier eindigt deze belangrijke verzameling van officiële bescheiden over het muntwezen van Nederlandsch Indië.

't Zal wel niet noodig wezen onzen lezers opmerkzaam te maken, dat deze stukken niet alleen eene historische maar ook eene praktische waarde hebben, vooral bij de beoordeeling en behandeling van de wet op het muntwezen in Indië, die dezer dagen in de afdeelingen der tweede kamer van de Staten-Generaal is onderzocht. Die praktische waarde is de voorname reden geweest, waarom wij deze stukken in dit Tijdschrift hebben opgenomen. Wij eindigen evenwel met de opmerking, dat de besluiten van den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN omtrent het recepissen-stelsel nog niet waren genomen, toen deze geschriften werden op papier gebragt, en die gebeurtenis op de beoordeeling der beschouwingen van de verschillende adviseurs eenen gewigtigen invloed moet uitoefenen.

DE REDAKTIE.

Het eiland Timor.

I.

Plaatsbeschrijving.

Het eiland Timor wordt, in onderscheiding van de eilanden van „Klein Timor," veeltijds „Groot Timor" genaamd. Het ligt in zijn middelpunt op nagenoeg 9° Z. B. en 125° O. L. De O. N. O. hoek ligt op 8° 25/ Z. B. en 127° 15/ O. L. en de W. Z. W. punt op 10° 23/ B. en 123° 30/ L. De uitgestrektheid of lengte van het eiland is van den O. N. O. tot den Z. W. hoek 82 geopraphische mijlen. De breedte is zeer ongelijk en maakt op eenige plaatsen een verschil van bijna de helft. De voornaamste breedte is in het midden, waar men Lifouw aan de noord- en Noi-mina aan de zuidzijde heeft, en die daar 15 of 16 mijlen beslaat. Het smalste gedeelte, waar Lawai aan de noord- en Waisoroe aan de zuidkust ligt, is slechts 7¾ mijlen. De Z. W. hoek is het smalste gedeelte van geheel Timor.

De gesteldheid van het eiland is ten noorden zeer bergachtig. De zuidkust is daarentegen zeer vlak; de grond is daar zeer vruchtbaar, doch rivieren van eenig aanbelang treft men er weinig aan.

Het zal, om naauwkeurig met de verschillende plaatsen van het eiland bekend te worden, misschien niet ongevallig zijn, hier eene korte beschrijving dier plaatsen te laten volgen. Wij beginnen alzoo met den N. O. hoek en zullen eerst langs de noord- en daarna langs de zuidkust wandelen.

Juist aan den N. O. uithoek, of zoo als de inlanders het noemen „kapala tanah", ligt een klein lang eiland van nagenoeg één mijl in uitgestrektheid. Het is onbewoond en grootendeels niet veel meer dan een zandbank. Wij noemen het „Noesa-Bissi," de Engelschen „Poeloe-Jakke."

Van den N. O. kant loopt de wal 7 of 8 mijlen W. ten N. Drie mijlen van de punt ligt Lelewa, met eene kleine baai. Intusschen is het voor vreemdelingen niet zeer raadzaam, om aan den N. O. en Z. kant landwaarts in te gaan, dewijl de inboorlingen daar weinig te vertrouwen zijn.

Ruim een mijl van Lelewa ligt het regentschap Laga, waar de Portugezen een kommandant hebben, en waar het niet zoo gevaarlijk is om aan den wal te gaan, indien er maar eene betere ankerplaats was.

Een weinig verder ligt de Mantoetoe, een der voornaamste plaatsen, die de Portugezen op dit eiland bezitten. Drie mijlen van daar ontmoet men de baai van Delli.

Delli is de hoofdplaats van het Portugesche gedeelte van Timor. Er

zijn een Gouvernement, een fiskaal en mindere ambtenaren. 't Kan met regt als een der ongezondste plaatsen van 't geheele eiland worden aangemerkt. Vreemdelingen worden er spoedig door slepende koortsen aangetast, krijgen dikke en opgezette ligchamen, waaraan ze jaren lang lijden, en worden, als ze er blijven, meestal de slagtoffers der ziekte. Velen schrijven die ziekten grootendeels aan het drinkwater toe.

Het garnizoen te Delli staat onder de bevelen van eenen kolonel, die wederom een groot aantal officieren onder zich heeft. De bezetting was er tot het jaar 1819 zeer gering, doch sedert de onlusten, die er toen plaats hadden, is er aanmerkelijke versterking van Goa gekomen. Vóór dien tijd was er ook slechts een weinig beteekenend fort. De Gouverneur van Delli, geloof slaande aan de uitgestrooide geruchten, dat de Nederlandsche resident van Koepang Delli zou komen aanvallen, liet in 1819 in der haast eene sterkte opwerpen aan de zeekust, waarvoor hij eene ongehoorde som ten laste van dien resident in rekening bragt, doch die even weinig betaald is als de overige, toen door hem noodeloos gemaakte onkosten.

Van de reede gezien heeft Delli geen onaangenaam voorkomen. Genoegzaam alle huizen zijn wel niet van steen gebouwd, doch van binnen met fijne matten bevloerd; uitgenomen de kerk, het pachthuis, het huis van den Gouverneur enz. die van steen opgetrokken doch ook slechts met bladen bedekt zijn. Delli is eene zeer vruchtbare streek, bijzonder wat de bovenlanden betreft. De tarwe groeit er zeer goed en is daar zoo overvloedig, dat er nu en dan kleine kwantiteiten van worden uitgevoerd.

Al de ingezetenen, inlanders en zelfs de slaven van Delli en der andere Portugesche bezittingen op dit eiland zijn Christenen, maar hoogst onkundig en bijgeloovig. Gedoopt te zijn en een kruis op de borst te hebben is bij hen genoeg, om een christen te wezen. Scholen en godsdienstig onderwijs worden geheel verwaarloosd. De priester, die van Goa of Makao hier gezonden wordt, verrigt het grootste gedeelte van zijn dienstwerk in het Latijn. Hij leest de mis voor, gaat nu en dan rond om te doopen of de dooden te begraven, en ontvangt zoo wel voor het een als ander goede betaling van de arme inlanders.

De reede van Delli binnen te zeilen is voor een vreemdeling gevaarlijk wegens de droogten, die daar van weerskant en aan den ingang der baai gevonden worden. Daarom is er ook altijd een loots gereed, om de schepen en vaartuigen, die daartoe een seinschot doen, binnen de lootsen. Men kan, in geval van nood, niet veel op bijstand van den wal hopen.

Van de reede van Delli vertrekkende, loopt de wal nog ongeveer acht mijl W. ten N. Men vindt daar de plaatsen Montai, Lebie en Loksan, waar overal de Portugesche vlag waait. Verder op buigt de wal een weinig in, en dan ontmoet men het regentschap Mobara, eene zeer volkrijke plaats, die te voren onder het Portugesche bestuur stond, doch voor eenige jaren, moede dat juk langer te dragen, de wapens tegen de Portugezen opvatte, zich vrij vocht en zich onder de Nederlandsche vlag begaf.

Ten westen van Mobara heeft men de vermaarde klip Parimbala of Tandjong Mobara, waar de stroom met eene vreesselijke vaart genoegzaam altoos om de West loopt. Vele vaartuigen en schepen zijn, bijzonder na de kentering van de Westmoeson, als ze naar 't Oosten zeilen, verpligt zich somtijds acht of tien dagen op die hoogte op te houden en worden door den stroom heen en weer gedreven. Daarom is het veel raadzamer, niet langs de kust van Timor maar langs den overwal, het eiland Ombai, te zeilen, tot men de punt Parimbala voorbij is, daar aan dien kant de stroom nooit zoo sterk om het W. loopt.

Als men de punt Parimbala voorbij is, vormt de wal een bogt of inham, die zich N. W. uitstrekt, en waar men geschikte ankerplaatsen heeft. Aan de westkant van die bogt heeft men Batoe-Pade, eene Portugesche plaats, waar zich een kommandant met eenige militairen bevinden, gelijk wij mede eene bezetting hebben op het daar nabij gelegen Atapoepoe of Fialarang, dat een mijl of zes van Batoe-Pade gelegen is.

Het was deze plaats, waarover, in het jaar 1818, de groote oneenigheden gerezen zijn tusschen het Nederlandsche en Portugesche bestuur op dit eiland. Dat Atapoepoe ons in waarheid toebehoorde is door de uitkomst bewezen. De Portugezen matigden zich daar de opperheerschappij aan, en heschen hunne vlag. De resident HAZAART, hierover met regt gebelgd, vertrok, na eene vruchtelooze briefwisseling met den Portugeschen Gouverneur, waarin hij de zaak in der minne zocht af te maken, met eene aanzienelijke magt derwaarts, en bragt die plaats weder onder onze vlag. Na zich verantwoord te hebben, is hij door de regering van Nederlandsch Indië weer eervol in zijn ambt hersteld.

Van Atapoepoe loopt de wal wederom genoegzaam westelijk. 7 of 8 mijlen van daar heeft men de bogt Lisali, en 3 mijlen verder Oeikoesi, hetwelk de Portugesche vlag voert, doch waar die natie weinig te zeggen heeft. Drie mijlen verder om de west ontmoet men Lifouw, 't welk te voren de hoofdplaats der Portugezen was, voor zij zich te Delli gevestigd hadden.

Van Lifouw houdt het land dezelfde strekking tot op Batoe-meirah, waar men, bijzonder in de Z. O. moesson, veel door rukwinden langs de kusten wordt overvallen.

Van Batoe-meirah strekt de wal zich Z. W. ten W. uit, en vormt te Soetrana, waar de Nederlandsche vlag waait, weer eene baai, met eene schoone ankerplaats. Juist tegenover Soetrana heeft men een klein eiland Poeloe-Batoe genaamd, hetwelk nagenoeg 1½ mijl van de kust in zee ligt en waar, veel schildpad gevonden wordt. Verder op, waar men zoo wel digt aan strand als binnenslands vele hooge bergen heeft, die wel 6 of 7 mijlen ver in zee kunnen gezien worden, loopt het land Z. W. tot nabij Tandjong-Goemoek, waar wederom een inham is en versch water gevonden wordt. Verder op ontmoet men weer een punt dat zich in zee uitstrekt, waarna men in de baai van Amfoang komt. Amfoang is een der Timoresche regentschappen, dat sedert de eerste aankomst der

Nederlanders, als bondgenoot van de kompagnie is aangenomen. Te voren was het een magtig rijk, maar het heeft veel van zijne magt verloren, dewijl de twee grootste rijksbestuurders van den vorst zelve het gezag over hunne onderdanen zich hebben aangematigd, en, hoewel zij thans nog altoos veel eerbied hebben voor hunnen ouden meester, zich evenwel gansch niet aan zijne bevelen laten gelegen liggen.

Van Amfoang vertrekkende, ontmoet men terstond Tandjong-mas, een punt dat zich daar in zee uitstrekt. Die punt heeft van verre in zee het voorkomen van een afgezonderd eiland. Drie of vier mijlen van Tandjong-mas, genoegzaam altijd zuidelijk gaande, heeft men de baai Bolleratte, die nagenoeg tien mijlen uitgestrekt is, en die wel eens door onkundige zeelieden voor de baai van Koepang is aangezien. In die baai kan men gerust voor anker gaan. Tegen alle winden is men daar beschut, uitgenomen tegen den N. W. wind, waarom het in die moesson altijd van het grootste gevaar vergezeld is de baai binnen te loopen. — 5 of 6 mijlen van Bolleratte heeft men Silvianoe, en de daar uitstekende hoek voorbij zeilende, komt men op Salamoe, juist aan den ingang van de baai van Koepang.

Deze baai is ongeveer vijf mijlen diep, en strekt zich N. W. en Z. O. uit. Juist in het midden, twee mijlen van de reede, heeft men een klein eiland „het schildpad-eiland" genaamd, hetwelk slechts een zandbank is en aan de regter en linker hand eenen doortogt voor de schepen overlaat. Bij het inzeilen is het nooit raadzaam, digt langs dit eiland te gaan, om reden het een rif onderwater heeft, dat zich bijzonder aan den westkant wel eene mijl ver uitstrekt.

De baai inzeilende en den koers langs den wal houdende, waar evenwel de vaartuigen terstond naar de reede oversteken, ontdekt men het eiland Poeloe-Tikoes genaamd, en twee mijlen verder O. ten N. opsturende, Poeloe-Boerong, hetwelk in de west-moesson eene veilige schuilplaats is voor de schepen en vaartuigen, die alsdan op de reede niet veilig zijn. Een mijl van Poeloe-Boerong heeft men Paritti, waar in het jaar 1825 eene nieuwe kolonie is opgerigt. Dit is eene zeer vruchtbare streek.

Dieper in de baai, twee en een halve mijl van Paritti, heeft men het vlek Babauw, eene wel bevolkte plaats, bewoond door onderscheidene natie's. Wij hebben daar een kommandant en mindere hoofden, eene kerk en schoolmeester. Babauw kan met regt worden aangemerkt als de broodkamer van Koepang, want alle ingezetenen bearbeiden daar hunne rijstvelden, als waartoe het te Koepang al te klipachtig is. Twee mijlen van Babauw heeft men Naibaki, een gehucht, waar ook eenige Christenen wonen. Een weinig verder op ontmoet men Taroes en Maniki, waar men veel gawan-boomen vindt, en waar ook padi en djagon verbouwd worden. Een halve mijl van Maniki vindt men Noenoesoei, waar men een kampong Rottinezen heeft. Al verder om de west langs strand gaande, komt men op groot en klein Oeisappe, welke twee plaatsen door eene schoone rivier van elkander gescheiden zijn. Het grootste gedeelte der inwoners aldaar

zijn Rottinezen en Christenen, waarom ook daar een school opgerigt en een onderwijzer geplaatst is.

Van Oeisappe voortgaande, ontmoet men langs de stranden veel kokostuinen tot men op Owa komt, waar men eenige fraaije tuinen met daarin staande huizen heeft, en een kwart mijl verder komt men te Koepang.

Koepang is de plaats, waar wij sedert de eerste aankomst der Nederlanders op dit eiland een fort hebben „Concordia" genaamd, de hoofdplaats van onze bezittingen op dit eiland. De plaats ligt juist aan de groote rivier, die de stad als het ware in tweeën scheidt, en wier water langs de klip van het kasteel in zee stroomt, hetwelk geen klein gerief is voor de zeelieden, die hier aankomen, doordien zij hunne watervaten zoo goed als aan strand met versch water kunnen vullen.

Koepang is een zeer klipachtig land, waarom de ingezetenen ook verpligt zijn hunne levensmiddelen op zekeren afstand van de stad te verbouwen. Indien men de schoone landerijen ziet, die op eenige mijlen afstand van Koepang gevonden worden, dan moet men waarlijk verwonderd staan, dat juist dit klipachtig gedeelte tot de hoofdplaats is gekozen.

Het water, dat men hier in overvloed heeft, is zeer gezond, daar het voor het grootste gedeelte bronwater is. Een kwart mijl van Koepang te Owa heeft men eene mineraal-bron, aan wier water door velen eene genezende kracht wordt toegekend, bijzonder voor wonden en huidziekten.

Koepang was te voren de woonplaats van den regent van het regentschap van dien naam, doch bij de aankomst der Hollanders alhier, in het jaar 1613, gaf de toen regerende vorst, die de eerste van onze bondgenooten was, het land aan de Kompagnie over, verdeelde een groot gedeelte van hetzelve onder de Timoresche vorsten, die van de bovenlanden waren afgekomen, om zich onder de bescherming van de Kompagnie te begeven, en vertrok met zijne onderdanen naar het eiland Samauw, hetwelk een en een halve mijl ten Z. W. van Koepang gelegen is en toen nog onbevolkt was.

Van Koepang vertrekkende, moet men door de straat Samauw, welke in het Maleisch „Moeloet-Rotti" of „de mond van Rotti" genaamd wordt. De wal loopt van daar nog 2½ mijl Z. W. aan; daar ontmoet men de plaats Bolk, waar ook wederom eenige Rottinezen wonen, die daar meest van hunne djagon-tuinen en den vischvangst leven. Juist tegenover Bolk heeft men „het Bokken-eiland," dat in een bogt van Samauw gelegen is en beter „Herten-eiland" zou genaamd worden, omdat hier eene tallooze menigte van deze dieren is. Dit eiland is onbewoond, heeft geen versch water, doch juist in het midden is een heuveltje, waar bestendig een salpeterachtig water uit den grond opborrelt, waarvan de herten drinken, weshalve hun vleesch ook altijd mager en onaangenaam is. Het Bokken-eiland, digt bij Samauw gelegen, vormt een fraaije baai, waar, in de N. W. moesson, de schepen van de reede dikwijls voor anker gaan wegens de meerdere veiligheid aldaar.

Van Bolk strekt zich de wal eerst W. en daarna Z. W. uit, tot men

aan de punt Oeisina komt, waarna men eindelijk de Z. W. hoek ontmoet. Is men de hoek omgevaren, dan loopt de wal meer dan tien mijlen O. N. O. aan, en heeft hij hier en daar eenige veruitstekende punten en diepe bogten. Het land is daar bijna onbevolkt, tot men in Amarassi komt, een regentschap, hetwelk onder ons Gouvernement staat, doch hetwelk vele achtereenvolgende jaren lang met de zoogenaamde zwarte Portugezen tegen ons zamenspande, en waar wij, in de onderscheiden expeditiën tegen Amarassi gevoerd, vele manschappen hebben verloren. Sedert onze eerste aankomst alhier werden er gedurig veldtogten tegen Amarassi ondernomen, en het was eerst in het jaar 1752 dat het zich geheel aan het Nederlandsche bestuur onderwierp. Tot heden is het aan zijne toen gedane beloften getrouw gebleven en heeft het van die getrouwheid ook, in het leveren van vele hulptroepen tegen den rebellerenden vorst van Amanoebang onderscheiden malen bewijs gegeven.

Zes mijlen van Amarassi heeft men Batoe-poeti, ook „de witte hoek" genaamd, waar een weinig landwaarts in een hoog gebergte zich verheft. Van daar loopt de wal een weinig noordwaarts, waar men, op een halven mijl afstand van het land, eene parelbank heeft, doch wier parelen van gansch geene waarde zijn. Juist tegenover de parelbank vindt men eene baai of inham, die bijna twee mijlen diep en drie breed is, doch waarvan de opening of ingang naauwelijks een kwart mijl beslaat; zij wordt „het parelbanksgat" genaamd. Van daar strekt de wal zich genoegzaam geheel oost uit; het land is er weder bijna onbewoond, tot men op Noimina komt. Hier bevindt zich eene zich ver in zee uitstrekkende zandbank. Aan de punt van Noimina is eene groote rivier van versch water, die daar in zee loopt. Digt bij Noimina treft men Norana aan, en, op een paar mijl afstand, Amanoebang. Dit regentschap heeft vele jaren lang tegen ons Gouvernement de wapenen opgevat. Om de N. O. van Amanoebang liggen de regentschappen Amanatong, Waiwikoe en Wahali, welke zich in het jaar 1751 en 1752 onder de gehoorzaamheid van het Nederlandsche bestuur begeven hebben, hoewel wij daar, door onze geringe magt op Timor en door de afgelegenheid der plaatsen, zeer weinig kunnen uitrigten. Het grootste voordeel, dat wij van die plaatsen trekken, is, dat onze Koepangsche handelaars, vooral de Chinezen, daar de produkten zoo als was en sandelhout gaan inkoopen en naar Koepang afbrengen, 't welk dus voor 's lands in- en uitgaande regten nog al van eenig belang is.

Van Wahali vertrekkende, loopt de wal 4 mijlen ver met eene bogt genoegzaam N. O. Daar heeft men Sawai en een halve mijl verder op Kamenasa, welke beide regentschappen zich in het jaar 1775 onder de bescherming van de toenmalige Kompagnie begeven hebben. Te Kamenasa loopt de wal, met eene kleine elleboog, een weinig in zee, en van daar neemt hij weer zijne vorige strekking aan. Twee mijlen hooger op heeft men Ramea, en op diezelfde hoogte een weinig landwaarts in Goenoe, welke in het jaar 1757 aan de Kompagnie gehoorzaam zijn geworden.

Twee mijlen van Ramea ligt Manfai, juist op eene zich ver in zee uit-

strekkende punt, van waar de kust eene geheel andere rigting heeft en zich N. ten O. uitstrekt. Het land is daar het meest bevolkt en men treft, in eene uitgestrektheid van nagenoeg 18 mijlen lands langs zeestrand, bijna geene onbewoonde plaatsen aan. Men heeft daar de negeriën of kampongs Alla, Matawa, Kailakoe, Lamoro, (waar een weinig om de N. een kleine baai en geschikte ankerplaats is), Loeka, Waikeke, Wailowora, Korara, (waar digt aan den wal eene zandbank in zee is), Boilijn, Sarouw, Watrouw, Mauw en Maumissi. Alle deze kampongs zijn in het jaar 1757, door de onderscheiden regenten zelven of door hunne afgezondenen, onder de gehoorzaamheid der Kompagnie gebragt, doch door al te verren afstand van plaats, ook wel door onverschilligheid van eenige der vroegere opperhoofden van Timor, en vooral door de vleijerijen en kuiperijen der Portugezen, hebben de meesten dier regentschappen de Portugesche vlag en de R. Catholijke godsdienst aangenomen, zoodat zij thans als onderdanen van dit Gouvernement worden beschouwd. Maar in waarheid behooren zij, uit kracht der gemaakte verbonden, onder ons bestuur.

Van Maumissie, loopt de wal genoegzaam geheel N. aan. Men ontmoet daar verder niets dan een hoog gebergte, hetwelk zich tot aan het hoofd van het land of Noesa-bissi uitstrekt.

De zuidkust van het eiland Timor heeft over het geheel veel laag land, bijzonder digt aan het zeestrand, hetwelk voor het grootste gedeelte met bosschen en boomen bedekt is, en aan de kust een zeer verrukkelijk aanzien geeft. Men heeft er vele ankerplaatsen, waar de schepen, op 15 tot 20 vademen water, gerust hunne ankers mogen uitwerpen. Zij kunnen tot op een kwart of een halve mijl afstand onder den wal komen, bijzonder in de westmoesson, daar dit in de oostmoesson door de hooge zee wel eens met gevaar vergezeld is. Het gebeurt evenwel weinig, dat deze kust bezocht wordt. De Engelsche walvischvangers of transportschepen, die van Australië of Melvil-eiland terugkomen, gaan er nu en dan voor een gedeelte den wal langs, en komen daarna te Koepang, om zich van provisie te voorzien, maar zij gaan er niet aan wal, om zich van verversching te voorzien. Daarom is het bevreemdend dat HORSBURG hen als „most hospitable" beschrijft, meer nog dan die van de N. kust. Door de Koepangsche handelaren wordt dit echter geheel tegengesproken; immers dezen durven slechts op eenige plaatsen, zoo als op Noesa-bissi, met de boot digt aan strand te komen, om zoo met de aan strand staande inlanders te handelen, terwijl eenigen van het bootsvolk, met overgehaalde snaphanen, op de bewegingen van hen, die meest altijd met pijl en boog gewapend zijn, acht moeten geven.

II.

Bevolking.

Het is onmogelijk, den oorsprong van Timor's bevolking op te sporen,

omdat de Timorezen in 't geheel geen schrift of schriftelijke overlevering hebben. Hunne mondelinge verhalen zijn zoo ongegrond, en met zoo vele bijgeloovigheden opgevuld, dat men zich in verlegenheid ziet, als men dienaangaande iets wil mededeelen. Al wat wij dus over de eerste bevolking van Timor zeggen zullen, steunt enkel op gissingen, doch die van alle waarschijnlijkheid niet ten eenemaal ontbloot zijn.

't Schijnt, dat het eiland Timor door dé volkeren van een of meer der oostelijke eilanden is bevolkt geworden. Wij hebben daarvoor de volgende gronden. Officiële stukken bevestigen het verhaal, dat dit eiland door den koning van Ternate aan de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij vercerd werd. Waarschijnlijk beschouwde die koning dat land als door zijne voormalige onderdanen bevolkt en dus als eene kolonie die hem toebehoorde. Het oostelijk gedeelte van Timor is overal goed bevolkt, terwijl men in de westelijke streken geheele dagen reizen kan, zonder dat men een huis of mensch ontmoet; ook is het westen vroeger door het langzame afzakken der bevolking van het oosten bewoond geworden, dewijl deze waarschijnlijk voor nieuw aankomende kolonisten moest plaats maken en daarom naar het westen toog. De Timorezen hebben almede veel overeenkomst met de bewoners van de oostelijke eilanden, zoo in hunne taal als zeden en gewoonten. De oude bewoners van Timor kunnen in drie natiën verdeeld worden, als: de Timorezen, Beloenezen en Koepangnezen, die zoo wel door hunne kleeding als taal, gewoonten en zeden van elkander verschillen, en zich voor het grootste gedeelte tot op of na de komst der Hollanders gescheiden hielden.

De Beloenezen kan men als de voornaamste en magtigste van de drie genoemde natiën aanmerken. Zij bewonen een aanmerkelijk gedeelte van het eiland en strekken zich uit van Amanoeton, op de zuidkust, langs den N. O. hoek tot op Mobara aan den noordkant. Het is hoogst waarschijnlijk, dat de echte Timorezen, de eerste bevolkers van dit eiland, die allen van den N. O. kant zijn komen afzakken, door de Beloenezen van daar verjaagd zijn, gelijk wij reeds hebben aangemerkt. De Timorezen bewonen den Z. en N. kant en de binnenlanden van Amanoeton naar het zuidwesten, en van Amphoang noordwaarts tot aan de baai van Koepang; terwijl dat distrikt te voren door het koningrijk van Koepang bevolkt was, doch door den toen regerenden koning, bij de aankomst der Hollanders, aan hen is ingeruimd, die zich met zijne onderdanen naar het eiland Samauw heeft begeven. Ieder der drie natiën had ook, van vroegere tijden af, zijn eigen opperheer, dien wij in onze taal „Keizer" zouden noemen. Zij oefenden een onbepaald oppermagtig gezag uit, niet alleen over hunne onderdanen maar ook over hunne ondergeschikte regenten, en beslisten naar willekeur over het leven en den dood van hunne onderhoorigen.

De hoofd-regent der Beloenezen woont te Waihale en wordt Rieuw-rai genaamd. Zijn gezag strekt zich nagenoeg langs de geheele zuidkust uit; hij ontvangt van bijna alle ondergeschikte regenten de teekenen van hunne hulde.

De „sonnabai" of Keizer der Timorezen had voormaals zijn verblijf in het gebergte, waar hij toen een groot en onbepaald gezag uitoefende over alle de Timoresche regenten. Bij de aankomst der Hollanders vertrok de helft van het rijk of de zusterlijke stam naar Koepang, om zich aan de Kompagnie te onderwerpen, zoodat toen reeds dat rijk in tweeën gescheurd werd. De afgekomen regent, die zich in het distrikt Koepang nederzette, werd door de Kompagnie als bondgenoot en dus als onafhankelijk vorst erkend. Hoewel hij altoos met den sonnabai in de bovenlanden in goede harmonie leefde, en zij elkanders belangen bleven behartigen, gebeurde het toch, dat er nu en dan, door toelating en oogluiking der Timorsche opperhoofden, wier persoonlijk belang daarmede al veel verbonden was, eenige oneenigheden en overweldigingen hebben plaats gehad. In vervolg van tijd onttrokken onderscheiden andere regenten hunne gehoorzaamheid aan den Keizer, en kwamen zich met de Kompagnie als bondgenooten verbinden en bij ons bescherming zoeken. Dit duurt tot op heden voort, zoodat van het geheele keizerrijk der Timorezen weinig meer dan de bloote naam en titel overgebleven is, en de tegenwoordige Keizer, die zich ook reeds verscheiden jaren meer als vijand dan als vriend van het Gouvernement gedragen heeft, genoegzaam geheel verlaten en van alle hulp ontbloot is.

Het is intusschen de voorname politiek van het Gouvernement, om op Timor, waar onze magt zoo gering is, de opperheerschappij van een eenig vorst zooveel mogelijk tegen te gaan, en de zich onafhankelijk gemaakt hebbende regenten in dien staat te bevestigen en te beschermen. Eendragt maakt magt, en wij zouden, wanneer de Keizer in zijn oud gezag was blijven voortduren, al dikwijls groot gevaar hebben geloopen, terwijl wij nu, alle de overige regenten op onzen kant hebbende, altoos op hunnen onderstand mogen rekenen, en ieder regent op zich zelf het zelden zal durven wagen tegen het Gouvernement den oorlog aan te vangen.

De regering der Timorezen is volstrekt willekeurig, bijzonder van hen, die in de bovenlanden wonen en ver van het Gouvernement verwijderd zijn. Zij beslissen naar willekeur over het leven en den dood hunner onderdanen; want, hoewel zij om iemand ter dood te laten brengen, het vonnis door de zoogenaamde rijksgrooten laten uitspreken, geschiedt dat slechts dan, wanneer een misdadiger wordt aangeklaagd iets te hebben ondernomen tegen het algemeen welzijn. Men heeft maar al te veel voorbeelden, dat vorsten, uit een bijzonderen afkeer of uit jaloezij, in koelen bloede of in drift, iemand terstond op eene zeer wreede wijze om het leven lieten brengen. Wanneer in de nabijheid van het Gouvernement misdaden van aanbelang worden bedreven, dan is de vorst verpligt, den misdadiger aan den resident over te leveren, die dan naar bevind van zaken handelt en naar onze wetten straft.

De onderdanen hebben een zeer overdreven, slaafschen eerbied voor hunne radja's, die zij onder de verhevene eernamen van „Zonen der Zon" enz. begroeten.

Nooit zal een gemeen man, met zijnen vorst sprekende, zich durven

verstouten hem aan te zien, maar altoos zal hij met neêrgeslagen oogen en de hand voor den mond hem toespreken. Zich van hem verwijderende, zal hij, met het aangezigt naar den regent gekeerd, zoo lang achterwaarts gaan, tot hij niet meer onder het bereik van zijn oog is.

Zoodra een vorst een zijner onderdanen laat roepen, is deze verpligt dadelijk te komen. Is het, dat hij geroepen wordt wegens gepleegde misdaad, dan moet hij hem die hem komt roepen, ook betalen. Bij diefstal wordt de dubbelde vergoeding geëischt, en tevens nog eene zekere boete, en voor het in het blok zetten ook nog „blokgeld." Kan hij dat niet betalen, dan werd hij vroeger slaaf, doch nu betalen de kampongshoofden of betrekkingen voor hem. Ongelukkig is het, dat ook de Timorezen geene beschreven wetten hebben en hunne regtsoefeningen alleen op oude gewoonten steunen, waardoor vele beuzelachtige misdaden al te streng, en wederom anderen al te ligt gestraft worden; terwijl goud, buffels of koralen de straffen zeer kunnen verminderen, en zelfs velen zich daarvoor vrij kunnen koopen. Heeft de vorst iets te werken, dan laat hij dit zijne onderdanen doen. Eenigen geven het werkvolk dan de kost, en na de voltooijing van het werk een feest, dat somtijds acht of tien dagen lang duurt.

De troonsopvolging is niet altoos zeker. Wanneer een vorst sterft, die broeders en zonen heeft, dan is de oudste der broeders aan de beurt. Is deze daartoe ongeschikt, dan volgen de overige broeders, en wanneer die allen onbekwaam en onwaardig zijn, dan eerst wordt de oudste zoon verkozen. Men heeft evenwel voorbeelden, dat men in de verkiezing niet zoo zeer op de naaste betrekkingen zag, maar op hem, van wien men kon verwachten, dat hij het meest tot nut der onderdanen zou regeren.

De rijksgrooten en kampongs-hoofden onder den Keizer worden door dezen vorst aangesteld; die onder het Nederlandsche bestuur stelt de resident aan. Na het afleggen van den eed van getrouwheid aan het Gouvernement wordt hem de stok of rottan met een gouden of zilveren knop, waarop het wapen der oude Oost-Indische Kompagnie staat, overhandigd. Die eed geschiedt onder den blooten hemel op de volgende wijze. Een korporaal met 8 of 12 soldaten wordt voor het residentie-huis ontboden. Zij vormen een kring en presenteren hunne geweren. Daarop wordt aan den nieuw aangestelden regent een glas overhandigd, gevuld met sterken drank, waarin een weinig aarde, kruiden en een kogel wordt gedaan, en dat met de punt van een sabel wordt omgeroerd. Dit glas neemt hij aan en, na het uitspreken van eenige woorden, drinkt hij het vocht er uit, hiermede te kennen gevende, dat hij God tot getuige roept van zijn eed, en scherp geschut of het zwaard hem mag treffen, wanneer hij dien eed verbreekt of aan het Gouvernement ontrouw wordt. De christen-regenten leggen den eed naar de wijze der Christenen af.

Wanneer nu een nieuw regent is aangesteld, dan heeft hij niet alleen het bestuur over zijne negeri en onderdanen, maar ook over de rijksschatten, welke bestaan in platen van goud en zilver, in koralen, welke

in groote achting staan en bij buitengewone gelegenheden ook wel openbaar worden ten toon gesteld.

De Timorezen zijn gewoon jaarlijks aan hunnen vorst een gedeelte padi, djagong of iets anders als eene schatting te geven, hetwelk zij „poni" noemen, en dat met veel statie en gejuich door honderden te gelijk wordt aangebragt. Bovendien bearbeiden zij de rijstvelden en djagongtuinen der regenten, doch zij, die onder ons bestuur staan, worden ook in dit opzigt het zachtste behandeld.

De Timorezen zijn over het algemeen wel gemaakt, doch niet zeer groot noch zwaar van leden. Hunne huid is koperkleurig, alhoewel eenigen zeer zwart zijn. Zij hebben zwart haar, dat bij sommigen kroes en roodachtig is, en hetwelk zij laten groeijen of met een hoofddoek of een stuk linnen naar boven binden. De neus is plat, de mond loopt een weinig naar beneden, en de meesten hebben zwarte doch sommigen blaauwe oogen. Hunne gedaante heeft weinig schoons en aantrekkelijks.

Dat zij lui zijn, is algemeen bekend. Zij zijn ongevoelig, onnadenkend en moeijelijk te onderwijzen. Zij onderscheiden zich in dezen ongunstig van alle de nabijgelegen eilanden, ofschoon de inwoners op Rotti zeker voor een gedeelte van dezelfde afkomst zijn. Welligt is dat groot onderscheid aan de verschillende regeringswijs te wijten.

De Timorezen zijn zeer lafhartig. Nooit durven zij voor den vijand staan; zij zoeken hem altoos door verrassingen en list, bij nacht en ontijd, afbreuk te doen; en wanneer eenigen van hunne partij neergeveld zijn, nemen zij de vlugt en trachten dan mede te voeren wat zij maar vinden kunnen. Somtijds durven zij evenwel den aftrekkenden vijand wel eens te vervolgen, dewijl die aftogten veelal ongeregeld toegaan; doch zij verwijderen zich nooit ver van hunne sterkten of forten. In den oorlog zijn zij woest en onmenschelijk. Hunne krijgsgevangenen, zoo wel onweerbare vrouwen, onnoozele kinderen als zwakke afgeleefde grijsaards, kappen zij het hoofd af. Zoo doen zij ook met de gesneuvelden. Zij voeren die in triomf naar hunne negeriën, waar zij, na ze schoon gemaakt en gerookt te hebben, onderscheiden achtereenvolgende nachten, bij het houden van feesten rondom de hoofden dansen, en ze dan, als zegeteekenen van hunnen moed, aan een staak ophangen.

Zij zijn ten hoogsten bijgeloovig. Afgoden of bijzondere eeredienst hebben zij niet. Zij gelooven aan het bestaan van een opperste wezen, dat zij „Oesinenoe" noemen; maar zij zeggen, dat hij al te verheven is, dan dat hij zich met de daden en lotgevallen der stervelingen zou bemoeijen, en al te goed, dan dat hij hun eenig onheil zou toe schikken.

Van daar, dat zij zich ook niet bekreunen om hem te eeren en te dienen. Wanneer hun eenig onheil of krankte of smartelijk verlies treft, dan schrijven zij dit toe aan betooveringen of werkingen van den duivel, en trachten zij dezen door het slagten van eenig vee weder te verzoenen. Zij dragen veeltijds eenige kruiden of wortelen om het ligchaam, welke, naar zij gelooven, de kracht bezitten, om alle nadeelige werking van den duivel

tegen te gaan. Zij hebben ook bijzonder veel eerbied voor hunne afgestorven voorouders, en gelooven, dat ook dezen de magt bezitten, hen wegens gepleegde misdaden met ziekten te bezoeken. Ontrouw en verraad is een hoofdtrek van hun karakter. Een plaat goud of een snoer koralen is genoeg, om hen hunne plegtigste beloften en verbindtenissen te doen verbreken en in vijandschap te doen zamenspannen tegen hen, die te voren hunne beste vrienden of landgenooten waren. Gelukkig is het voor ons, dat hunne magt gering is en zij onder elkander veelal verdeeld zijn, zoodat zij door hunne ontrouw en wispelturigheid weinig nadeel kunnen toebrengen, te meer daar zij door hunne vreesachtigheid veelal in toom worden gehouden.

De Timorezen bezitten zeer weinig hartstogten. In koelen bloede verrigten zij wat zij hebben voorgenomen, meestal op eene geheime en verraderlijke wijze. In hunne verkeering zijn zij minzaam, doch zij verbergen, onder de nederigste houding en den innemendsten toon, somwijlen de slechtste voornemens, iets dat uit hun argwaan voortspruit, dien zij tegen allen en vooral tegen Europeanen koesteren. Men kan dus nooit de ware gevoelens van een Timorees omtrent eenige zaak ontdekken, tenzij men reeds vooraf dienaangaande eenige inlichting van elders heeft verkregen.

Geleerdheid kennen zij geheel niet. Hunne kinderen laten zij opgroeijen als het vee. De kinderen zijn, van hunne vroege jeugd af, bijna geheel aan zich zelve overgelaten, en moeten op handen en voeten kruipen, tot zij zelf kunnen gaan. De kleeding der Timoresche mannen bestaat in een kleedje van wit lijnwaad 6 of 7 voeten lang en 2 of 3 breed, met rood gestreepte randen, waarop eenige bloemen zijn, die door de vrouwen van katoen gemaakt worden. Kleedjes hebben zij om hunne lendenen geslagen, die gewoonlijk tot aan de knieën afhangen. Bovendien dragen zij nog een „salimot" of mantel, die zij zoowel in al te heeten zonneschijn als in regenachtig en koel weer om de schouders hangen. Zij dragen witte armringen van ivoor of van zekere witachtige schelp gemaakt, welke door de Chinesche of andere handelaren worden aangebragt. Wanneer zij ten oorlog gaan versieren zij zich met gouden of zilveren platen en koralen, welke zij „moetiezalah" noemen en die een zeer hooge waarde hebben. Alsdan hebben hunne voorvechters ook onderscheiden vaandeltjes van zijden of andere fijne roodgekleurde doeken, waarop de veeren van onderscheiden vogelen gestoken zijn.

De vrouwen der grooten dragen armringen van goud en zilver, ook lange snoeren koralen om den hals, en koperen ringen aan de beenen; op de handen, armen, beenen, de borst en andere deelen van het ligchaam zijn zij getatouëerd; allerlei soorten van bloemen en starren prikken zij daarop met de punt van eene speld of een scherpen doorn en het sap van de indigo vrucht. De gemeene vrouwen dragen slechts een sarong van rood, met wit gestreept, lijnwaad, van 5 voet lang, welke zij onder de armen vastbinden. De vrouwen van Rotti en Savoe dragen de borsten naakt.

Hunne huwelijken gaan met zeer vele omstandigheden vergezeld, vooral in de gevolgen. Indien iemand vele dochters heeft, wordt hij rijk genoemd, want wanneer hij ze uittrouwt ontvangt hij er goud en vee voor, waarvan hij zelf de hoeveelheid bepaalt, wanneer een jongman om de dochter aanzoek doet. Dit noemen zij „belies," en zoo lang die niet betaald zijn, blijft de vader of voogd het regt behouden, over de vrouw en alle de kinderen, welke zij geteeld heeft. Ook mag het lijk der persoon, voor wie die „belies" nog onvoldaan is, niet worden ter aarde besteld. Van daar, dat men voorbeelden heeft van lijken, die 10 of 12 jaren na hun overlijden in goed digt gemaakte kisten boven aarde blijven staan.

De veelwijverij is bij hen zeer algemeen, vooral onder de vorsten; het staat een ieder vrij, zoo vele vrouwen te trouwen als hij betalen en onderhouden kan. De Timoresche vrouwen zijn meer de slavinnen dan de gezellinnen van den man. Zij moeten veel meer werken dan hare echtgenooten. Zij spinnen katoen, weven de kleedjes en salimots', en verwen ze. Bovendien zijn zij hare manneif behulpzaam in het bebouwen van den grond, in het planten, zaaijen, maaijen en verkoopen der landvruchten.

In hunne huishouding heerscht tevredenheid. Zelden heeft men voorbeelden van echtscheidingen, vooral niet in den gemeenen stand.

Bij sterfgevallen hebben zij zonderlinge gewoonten. Wanneer de vorst sterft, scheren in sommige regentschappen de onderdanen hunne hoofden kaal. Een vreesselijk gehuil wordt dan door de vrouwen aangeheven, en verscheiden snaphaanschoten worden gelost, waarbij veel vee, als buffels, varkens enz. wordt geslagt. Het lijk wordt gewasschen en op een tafel gelegd, versierd met gouden en zilveren platen en koralen; zoo blijft het een of twee dagen liggen, terwijl de naaste vrouwelijke bloedverwanten er om zitten te weenen. Van een kapokboom, die men uitholt, wordt de kist gemaakt en daarin wordt het versierde lijk gelegd; de deksel wordt goed digt gemaakt, en zoo blijft het lijk boven aarde, tot men in staat is, de nog verschuldigde „belies" te betalen, en de andere noodwendigheden tot de begrafenis in gereedheid te brengen.

Niettegenstaande de lijken zoo lang boven aarde staan, maken vooral de vrouwen, bij het begraven, weder hetzelfde misbaar als bij het overlijden. Het begraven gaat met kostbare feesten vergezeld. In de binnenlanden van Timor heeft men de barbaarsche gewoonte, om eenige hoofden te vellen van inboorlingen van het een of ander regentschap, waarmede men in onmin leeft, eer het lijk van den overleden vorst kan begraven worden. Wanneer het lijk grafwaarts wordt gebragt, hebben de vrouwen de gewoonte, daarin de dragers te willen verhinderen; doch zij laten het eindelijk los, waarop het in de grafplaats der koninklijke familie wordt gelegd.

Behalve hetgeen op de begrafenis gegeten wordt, slagt men nog eene groote hoeveelheid vee, als buffels en varkens, die in stukken worden gehakt en, benevens rijst, djagong, kokosnooten en andere vruchten, aan de op de begrafenis verzochten worden uitgedeeld.

In het regentschap Koepang en Sonnabai had men in vroeger tijd de onmenschelijke gewoonte, een of twee levende slaven, voorzien van eenige mondbehoeften en een gong, mede in het graf van den koning op te sluiten, met toezegging dat, wanneer de voorraad van levensbehoeften op was, zij de gong moesten slaan, waarop men de grafkelder zou openen en ander eten geven; doch de ongelukkigen werden daarin dan deerlijk bedrogen, en moesten een ellendigen dood sterven. Het is natuurlijk, dat deze gewoonte sedert onze vestiging op dit eiland, althans daar waar onze invloed ver genoeg reikte, niet meer plaats heeft gehad.

De nieuw verkoren koning is verpligt, alle de vrouwen van zijn voorganger te onderhouden; daarom hebben ze meestal de gewoonte, om ze als hunne vrouwen aan te nemen. Ik ken vrouwen, die langs dien weg bij twee gebroeders onderscheiden kinderen hebben geteeld.

Volksspelen, gelijk bij vele Indische natiën, vindt men onder de Timorezen niet. Zij hebben een dans, dien zij „tona-tona" noemen, waarbij verscheiden mannen en vrouwen eenen ronden kring formeren, geweldig op den grond trappen en gedurig het woord „tona-tona" herhalen. Deze dans is zeer regelmatig, doch tevens zeer eentoonig, en 't is te verwonderen dat zij daarmede onderscheiden nachten kunnen doorbrengen. Dit spel gaat dikwerf met ongeoorloofde vermaken vergezeld. De vorsten, die in de nabijheid der Europeanen wonen, hebben ook de gong, doch daarop laten zij alleen bij plegtige gelegenheden spelen. Hunne veldmuzijk maken zij op den hoorn van een buffel, waarop des nachts in het bosch wordt geblazen, 'tgeen een akelig geluid geeft.

Over het algemeen zijn zij groote liefhebbers van dobbelen. De „batoe-dadoe" of dobbelsteen is onder hen maar al te wel bekend. Eenigen der vorsten zijn liefhebbers van het schaakspel. In het spelen zijn zij zeer roekeloos; velen verliezen daardoor hunne geheele bezitting en vervallen ten laatste tot stelen en moorden.

Vaartuigen of kanoes hebben zij niet. Die, welke langs de kusten gevonden worden, behooren aan of zijn aangebragt door vreemdelingen. Zij zijn zeer bevreesd om op zee te gaan. De Rottinezen, die hier op onderscheiden plaatsen wonen, en zoo ook de Solorezen, hebben „beroes", waarmede zij op de vischvangst gaan en ook het een en ander langs de kust vervoeren. Zij worden gemaakt van eenen dikken boom, dien zij uithollen. Daaraan hechten zij aan weerskanten drie stukken hout, 6 of 7 voet van elkander, vast. Aan de uiterste einden van deze houten hechten zij een bamboe of een ander stuk ligt drijvend hout, waardoor dus het vaartuig belet wordt om te slaan. De zeilen, die zij gebruiken, zijn langwerpig vierkant en van stroomatten gemaakt.

De Timorezen wonen zeer zelden in geregelde kampongs of dorpen. Een radja of regeringshoofd woont slechts onder een klein aantal zijner onderdanen of lijfeigenen. In het algemeen leven zij verstrooid in de bosschen en veranderen nagenoeg alle jaren van woonplaats, om reden zij nooit langer dan twee jaren achtereen denzelfden grond bearbeiden voor

het aanplanten van djagong. Waar zij deze hunne zoogenaamde tuinen aanleggen, slaan zij ook hunne huizen op, die dus natuurlijk slechts hutten zijn, welke laag op den grond staan.

Hunne hutten loopen boven spits toe en zijn met bladen of met een soort van lang gras, dat zij „fiel" noemen gedekt. Dit dak rust op in den grond geplante stutten. Vensters hebben zij niet, maar slechts een lagen ingang of deur, waardoor men bukkend of kruipend in de woning komt.

De plaats of negeri, waar een koning woont, is omringd van een hooge breede „pagger," die niet gemetseld maar slechts van ruwe klippen opgetrokken is. In de binnenlanden ligt die plaats meestal op hooge steile rotsen en bergen, die slechts van ten hoogsten twee zijden te beklimmen zijn. Dat doen zij, opdat zij in den oorlog voor den vijand ongenaakbaar zouden zijn. Verwonderlijk is het, dat nagenoeg op alle zoodanige rotsen wellen van versch water worden gevonden. Daar hun aanleg zoo gering en hunne behoeften zoo ligt te bevredigen zijn, is het niet te verwonderen dat men onder de Timorezen niet het minste sieraad in de hutten aantreft. De voornaamsten hebben slechts eenige kommen van grof porselein, welke door de Chinezen worden aangebragt. Potten van aarde, „pariok" genaamd, bakken zij zelven van roode aarde. De geringeren maken hunne borden en schotels van eene groote soort van kalabassen, die zij uithollen en droogen. Een stuk bambol, beneden, juist aan de kwast, afgesneden, en 3 of 4 duim lang, dat zij „tibak" noemen, dient hun voor glas of kopje.

Gelijk al de Indiërs van dezen archipel, zoo zijn ook de Timorezen liefhebbers van sirih te kaauwen, waarbij zij tabak gebruiken, dien zij zelven aanplanten, en die van eene slechte kwaliteit is. Geen wijn maar arak en andere sterke dranken worden door de handelaren veel aangebragt en onder de inlanders verkocht. Koffij en thee kennen zij niet anders dan bij naam. Zij drinken gewoonlijk klaar water en een drank „karoe" genaamd, waartoe zij het sap van den palmboom op eenige wortelen laten trekken, hetwelk, na zijne gisting in eene te groote hoeveelheid gebruikt, eene bedwelmende kracht heeft. Gewoonlijk gebruiken zij dit tweemalen des daags, waardoor, gelijk eenigen willen, de geslachtsdrift niet weinig wordt opgewekt.

Ieder Timorees heeft zijn eigen snaphaan, welke in vroeger tijd hier in zeer groote menigte werden aangebragt; daarmede gaan zij veelal op de varkens en buffels ter jagt. Zij hebben ook een soort van sabels, „klewang" genaamd, en pieken, welke zij zelven maken en als hunne wapens ook in den oorlog gebruiken. Aan de zuidkust van Timor is pijl en boog het gewone verdedigingsmiddel. Op de vischvangst leggen zij zich gansch niet toe, hetwelk ook al aan hunne luiheid moet worden toegeschreven. Bij laag water is het de gewoonte der vrouwen en kinderen, die digt aan de zee wonen, om de visschen en schelpen op te zoeken, die tusschen de klippen zijn achtergebleven; zij noemen dat „makanmeting."

III.

Geschiedenis.

Timor kan verdeeld worden in vier afdeelingen, als 1°. landstreken, welke geheel onafhankelijk zijn; 2°. landstreken onder de vlag van Portugal behoorende; 3°. landstreken, die aan de zoogenaamde zwarte Portugezen ondergeschikt zijn, en 4°. die, welke onder het bestuur van het Nederlandsche Gouvernement staan. Het zal hier niet overbodig zijn, om van elke dezer afdeelingen eene korte beschrijving te laten volgen.

1°. Dat gedeelte van Timor, hetwelk geheel onafhankelijk is en door zijnen eigen koning geregeerd wordt, is nagenoeg de geheele zuidkust, en wordt in het algemeen „Beloe" genaamd. Het wordt geregeerd door onderscheiden van elkander onafhankelijke vorsten, doch welke allen aan den grootvorst WAIWIKO WAIHALI veel eerbied en soms ook veel teekenen van ondergeschiktheid bewijzen. Deze WAIWIKO WAIHALI is ook hoofdvorst van het regentschap Fialarang aan de noordkust van het eiland gelegen, dat onder het Nederlandsche bestuur staat; doch hij zelf onthoudt zich, in weêrwil van zijne gedane beloften, van alle onderhandelingen met het Gouvernement, alhoewel hij het gezag en regt der Nederlanders op Fialarang altijd erkend heeft.

Daar het geheele eiland Timor in vroeger tijd door den koning van Ternate aan de Hollanders ten geschenke is gegeven, zou het Gouvernement dus ook billijke aanspraak op de zuidkust zelve kunnen maken, te meer daar in de jaren 1752 en 1757 en 1773, door genoegzaam al de vorsten van Beloe, of door hunne gevolmagtigden, kontrakten van onderwerping en hulde met het Nederlandsche bestuur zijn aangegaan. Jammer is het maar, dat die kontrakten door sommige voormalige Nederlandsche opperhoofden van Timor niet beter zijn gehandhaafd, daar dezen zich alleen vergenoegden wanneer zij op Beloe vrij handelen konden, en zich weinig lieten gelegen zijn, om het gezag der Kompagnie te bevestigen en uit te breiden.

De handel evenwel staat op Beloe zoo wel voor de Hollanders als voor de Portugezen open, en op de meeste plaatsen is de inlander zeer handelbaar. Gelijk het was en sandelhout de voornaamste voortbrengselen van Timor zijn, zoo wordt het laatste artikel daar vooral in grooten voorraad gevonden, daar het aan de noordkust niet zoo goed groeijen wil. In vroeger tijd, toen de slavenhandel nog gedreven werd, werden er ook alle jaar geen gering aantal van Beloe gehaald. Het was valt daar zoo overvloedig niet als wel op andere plaatsen. De Chinezen en eenige Christen handelaren van Koepang vertrekken gewoonlijk tegen het einde van de westmoesson, in Februarij of Maart, derwaarts met kleine twee-mast vaartuigen, en verruilen de voortbrensgelen van het land tegen wit en blaauw linnen van de grofste soort, zakdoeken, kapmessen, boslemmermessen, grove porseleinen kommen, koralen, koperdraad en andere snuisterijen. Deze handel wordt gemeenlijk met zeer veel voordeel gedreven, zoodat

men zich verwonderen moet, dat er niet meer liefhebbers voor gevonden worden; doch dit ontstaat waarschijnlijk uit de moeijelijkheid der reis en de gevaren, waarmede men op zee te worstelen heeft, aangezien de zuidkust van het eiland op vele plaatsen niet dan met de uiterste moeite te genaken is.

2°. Die plaatsen op Timor, welke onder de vlag van Portugal behooren, hebben wij hierboven reeds opgenoemd. Zij liggen voornamelijk aan den noord-oostkant van het eiland. De hoofdplaats der Portugezen op het eiland was te voren Lifouw, maar nadat zij van daar door de inlanders verjaagd zijn, hebben zij zich te Delli gevestigd, waar zij tot dusverre nog niet zeer uitgebreid zijn. Hunne magt onder de inlanders is zeer gering; zij regeren hen voornamelijk door de godsdienst, en daarom maken zij er veel werk van, om de inboorlingen dien te doen aannemen.

Te Delli resideert een Gouverneur, die een volstrekt willekeurig gezag uitoefent. Zoo men zegt werd te voren dit Gouvernement verpacht; hij, die het meest bood, aanvaarde dit ambt voor drie of vijf jaren, en bevlijtigde zich dus, om gedurende dien tijd, door geweldige knevelarijen, eene aanmerkelijke som gelds bijeen te schrapen. Doch na de gerezen onlusten in het jaar 1818 is dit veranderd, en zoo wel de Gouverneur als de overige ambtenaren ontvangen nu hunne salarissen van het Gouvernement.

Op dat gedeelte van Timor, dat aan de Portugezen behoort, werd de slavenhandel nog voor weinige jaren sterk gedreven. De ongelukkige slagtoffers werden met het Makaosche schip, dat alle jaar te Delli kwam, of met andere smokkelaars-vaartuigen vervoerd. Thans is dit wel eenigzins verminderd, maar toch worden er nog jaarlijks verscheiden ongelukkigen in slavenketenen geklonken. Was, goud en koper wordt in eene zeer groote hoeveelheid gevonden. Het eerste wordt door de handelaren van Java ingekocht en uitgevoerd. De schepen zijn er vrij van ankeragie-geld. De uitgaande regten zijn 12 pCt. De kooper moet, bij het toewegen van de gekochte was, alle mogelijke omzigtigheid gebruiken, ten einde door valsche gewigten niet bedrogen te worden, gelijk onderscheiden malen gebeurd is. De tarwe gedijt er ook zeer wel, en wél zoo, dat er jaarlijks nog al eene tamelijke hoeveelheid tegen *f* 8 en 9 de pikol wordt uitgevoerd.

In vroeger tijd heerschte er eene bestendige vijandschap of afgunst tusschen de blanke Portugezen en de Hollanders. Zij gedoogden niet, dat de Koepanghandelaren in de onder hun bestuur staande negeriën handel dreven, schoon zij over het geheele eiland, en ook in de distrikten die aan de Hollanders behooren, zich ongehinderd verspreidden. In het jaar 1818 hebben zij geen dubbelzinnig bewijs gegeven, hoe zij trachtten om de bevestiging of uitbreiding van het Nederlandsche gezag met geweld te keer te gaan. Maar thans is het dienaangaande veel beter. Onze handelaren hebben overal vrijen toegang, en de daar residerende Gouverneur onthoudt zich zorgvuldig van alles, wat tot onaangenaamheid of afkeerigheid tusschen de beide Gouvernementen zou kunnen aanleiding geven.

3°. De landen, aan de zoogenaamde „zwarte Portugezen" ondergeschikt,

liggen aan den noordkant van het eiland. Hunne voornaamste negeri is Oeikoesi, waar ook hun hoofd woonachtig is, die D'ORNAIJ genoemd wordt. In zekere beschrijving heb ik gevonden, dat deze D'ORNAIJ van Europesche Portugezen zou afkomstig zijn, gelijk ook het volk dat door hem geregeerd wordt, en dat zij zich van het Portugesche gezag hebben onttrokken, om zelf een gebied op te rigten. Dit gezegde verraadt echter de onkunde van den schrijver. Het volk, dat onder het bestuur van D'ORNAIJ staat, bestaat geheel uit inlanders, van Beloe afkomstig, en welligt vermengd met volk van Adonare op de kust van Solor, waar deze D'ORNAIJ ook nog al iets te zeggen heeft. En wat D'ORNAIJ aangaat, hij is afkomstig van zekeren JOHAN D'ORNAIJ, die in het jaar 1627 kommandant was der Hollandsche bezetting op het eiland Solor. Deze was van voornemen geweest om onze vestiging aldaar aan de Portugezen over te geven, en toen hij in gevaar kwam om dēswege gevangen genomen en gestraft te worden, liep hij naar de Portugezen over. Daar hij dadelijk zijn godsdienst verzaakte en Roomsch Katholijk werd, werd hij zoo gunstig ontvangen en bejegend, dat eindelijk zijn zoon tot gezaghebber van Larantoeka en de nog overgebleven bezittingen op Timor werd aangesteld. Ik heb zelf bij den onlangs overleden D'ORNAIJ gegeten; toen verhaalde hij mij, dat hij van Hollandsche afkomst en zijn voorvader te Amsterdam geboren was, doch al het overige verzweeg hij, en daar ik geheel alleen was, oordeelde ik het raadzaamst, niet te laten blijken, dat ik iets van de geschiedenis wist. De D'ORNAIJ's hebben verbindtenissen aangegaan met vele in de binnenlanden wonende regenten. Zij voeren de Portugesche vlag, doch zijn niet ondergeschikt aan dat Gouvernement. Zij belijden de Roomsch Katholijke godsdienst; gedurig komt een priester van Delli, om de kinderen te doopen, doch zij zijn zeer dom en onwetend, en verbeelden zich, dat het genoeg is gedoopt te zijn en een kruis op de borst te dragen, om een Christen te wezen. Deze zoogenaamde „zwarte Portugezen" waren den Hollanders, zoowel op Timor als op Solor, ten allen tijde zeer vijandig, en zochten hen op alle mogelijke wijze afbreuk te doen. In de vorige eeuw hebben zij tot tweemalen onze hoofdplaats Koepang belegerd, de laatste maal met eene zeer aanzienlijke magt, doch bij eene overrompeling des nachts door de onzen met list werden ze totaal verslagen. In het laatst der vorige eeuw wist D'ORNAIJ den heer PLUSKOW, toen in die omstreken den oorlog voerende en alles door de magt zijner wapenen onderwerpende, met al zijn gevolg op eene listige wijze, onder voorwendsel van den vrede te willen sluiten, te Oeikoesi aan wal te lokken, en toen men aan den maaltijd zat, hen allen op de moorddadigste wijze van het leven te berooven. Na dien tijd hebben zij zich stil gehouden. Onze Koepang-handelaren gaan er thans handel drijven.

4°. Nu komen wij tot die landen, welke onder het Nederlandsche bestuur staan. Wij zullen ons daarbij iets langer moeten ophouden. Het is bekend, dat Timor reeds sints 1613 onder de Nederlanders gestaan heeft. De heer APPOLLONIUS SCHOT, kommanderende het schip „*Ter Veer*," was

de eerste Hollander, die hier landde en met de vorsten van Timor een verbond sloot. Daartoe werd hij op Solor zijnde uitgelokt, door het berigt, dat hier zeer veel sandelhout viel, 't welk in China wel getrokken was en met veel winst kon verhandeld worden. De vorsten, welke zich met de kompagnie in verbond begaven, waren die van Koepang, Amabi, Sonnabai, Amfoang en Taibenoe. Deze worden ook nog altoos als „vrienden en bondgenooten" van het Gouvernement betiteld, waarop zij dikwijls niet weinig hoovaardig zijn. Het eerste opperhoofd dat de Hollanders hier hadden was JAN GIJSBERTSZOON DE VRIJE, die door den heer SCHOT met een kapitein en eenig krijgsvolk hier werd achter gelaten, om, volgens gemaakte kontrakten, het sandelhout van de vorsten voor vastgestelde prijzen in te koopen en voor de kompagnie te handelen.

Bij onze komst alhier, hadden de Portugezen op Koepang reeds eene sterkte, doch toen zij hoorden, dat de Hollanders naderden, hebben ze die waarschijnlijk uit eigen beweging verlaten, aangezien men nooit gehoord heeft, dat de Hollanders zich door kracht van wapenen van dit eiland hebben meester gemaakt. Die sterkte stond op dezelfde plaats, waar zich nu het fort „Concordia" bevindt, dat veel kleiner is dan het vorige, maar nog te groot voor de tegenwoordig daarin dienstdoende krijgslieden.

Van het fort zelf moet ik hier aanmerken, dat het van weinig nut is ter verdediging tegen den vijand, zoo van land als van zee. In de nabijheid zijn hoogten en rotsen, die veel hooger zijn dan het fort zelf, zoodat men van daar met snaphanen al wat op de batterijen van het fort staat, treffen kan, en het onmogelijk is om het daarin tegen eenen welgewapenden vijand te kunnen uithouden. Dit is klaarlijk gebleken in de jaren 1797 en 1811 toen de Engelschen, na het fort te zijn meester geworden, zoodanig van die hoogten en rotsen begroet werden, dat zij zich genoodzaakt zagen de sterkte in alle haast te verlaten, met een verlies van een aanmerkelijk getal manschappen. Tegen een vijand ter zee is het ook van weinig nut, doordien, zoowel aan den oost- als westkant, overal geschikte landingsplaatsen zijn. In het jaar 1811 kwamen dan ook de Engelschen niet te Koepang maar een halve mijl meer westwaarts aan wal, marcheerden des nachts in stilte op, en overrompelden Concordia.

Kort nadat de Hollanders hier gevestigd waren, hadden zij al spoedig tegen de Portugezen te strijden, die eenige in de bovenlanden wonende regenten tegen hen aanhitsten, en, onder het bestuur van ANTONIO D'ORNALJ, eene aanzienlijke magt op de been bragten. In het jaar 1655 werd de majoor en opperhoofd van Timor S. VERHELJDEN, toen op eene expeditie tegen den vijand in het regentschap Amakono zijnde, nadat hij schandelijk door zijne manschappen was verlaten, door evengenoemden D'ORNALJ eigenhandig nedergeveld. Het volgende jaar had de vijand zich in het regentschap Amarassi genesteld. De Hollanders zonden, onder het geleide van den heer HAMING VAN OUDSHOORN, daartegen al weder eenen aanzienlijke magt af; doch, zoo wel door de inlanders misleid en in nood verlaten, als onbekend met de gesteldheid van het land en den vijand, kwamen zij vruchteloos

na veel schade geleden te hebben van deze expeditie terug. Dit een en ander waren de redenen, dat men voornemens was, onze bezetting van Timor naar het nabij gelegen eiland Rotti te verplaatsen; doch daar men den pas begonnen handel in het sandelhout, die met zooveel voordeel gedreven werd, niet wilde staken en de Portugezen ons op Koepang nog al in rust lieten, viel dat plan weder in duigen, en vond men goed om de vesting Concordia aanmerkelijk te verbeteren, en daar de hoofdplaats der Nederlandsche bezittingen op Timor te maken, gelijk het ook altijd tot op heden geweest is.

Evenwel was de handel met de inboorlingen zeer belemmerd, doordien de Portugezen zich in de bovenlanden overal nestelden en ons geen geringen afbreuk deden. Hunne magt groeide aanmerkelijk aan, en wel zoo, dat zij zich eindelijk durfden verstouten, om in het jaar 1742 met eene magt van, zoo men zegt, 40,000 man, Koepang te belegeren. Zij wilden vroeg in den morgenstond een aanval doen en alles over de kling doen springen. Gelukkig kreeg men daarvan tijdig kennis. Laat in den avond werd er door het opperhoofd eene vergadering belegd, dewijl alles in de grootste vrees was. Door een bijzonder toeval waagde het een gering aantal Mardijkers, om den vijand des nachts in zijne legerplaats te overrompelen. Dit gelukte terwijl allen nog vast in den slaap lagen. Eene vreesselijke slagting werd door de onzen aangerigt. De vijand ontwaakte in verbazing; hij trachtte te vlugten; de donkerheid van den nacht belette elkander te onderscheiden; elk trachtte zich door het vlugten van eenen overmijdelijken dood te redden. In deze wanorde sloeg de een den ander neder, en den bevelhebber D'ORNALY gelukte het naauwelijks, om met een zeer klein getal zijner manschappen den dood te ontkomen.

Daarop kwam in het jaar 1756 de heer PARAVICINI als kommissaris te Timor, om de zaken te onderzoeken en met de vorsten nieuwe kontrakten en verbindtenisen aan te gaan en te sluiten. Al de vorsten, ook van de zuidkust, verbonden zich, hetzij in persoon of door hunne gemagtigden, om met de Kompagnie als vrienden te verkeeren, elkander tegen hunne gemeenschappelijke vijanden bij te staan, en de voortbrengselen van hunne landen aan geene andere natiën dan aan de Hollanders te verkoopen voor de daartoe vastgestelde prijzen. In vervolg van tijd zijn evenwel die verbindtenissen weinig nagekomen. Velen der opperhoofden van Koepang waren alleen op hun gemak en eigenbelang bedacht, en zorgden dus niet genoeg, om de vorsten gedurig aan hunne belofte te herinneren, en hen, die ontrouw werden, weder tot hunnen pligt te doen wederkeeren. De vorsten, die ver afgelegen waren, dat ziende, werden onverschillig, onttrokken zich stilzwijgend aan de gehoorzaamheid en onderwerping aan de Hollanders, en werden dus geheel onafhankelijk, zoodat zij tot op heden zoo wel aan de Portugezen als aan de Koepangsche handelaren hunne produkten, als was en sandelhout, verkoopen.

Hoewel de zwarte Portugezen het nu niet durfden wagen, de Hollanders in de nabijheid van Koepang aan te vallen, heulden echter nog velen der

binnenlandsche regenten in het geheim met D'ORNALY, die zich reeds lang voor dien tijd aan het Portugesche oppergezag onttrokken en zich onafhankelijk verklaard had. Dit duurde tot het jaar 1768, toen hier zekere heer PLUSKOW opperhoofd was. Deze was een zeer dapper en oorlogzuchtig man, en onderwierp, zoo wel op het eiland Rotti als op Timor, onderscheiden weerspannige regenten door magt van wapenen aan het Nederlandsche bestuur. Geduld, overleg en moed maakten te zamen, dat alles voor hem moest wijken. Overal waar hij kwam vlugtte de vijand, en onderwierpen zich de regenten aan hem. Hij zou waarschijnlijk het geheele eiland (het kleine gedeelte dat toen nog slechts aan de Portugezen behoorde uitgezonderd) aan het Nederlandsche bestuur onderworpen hebben, ware het niet, dat hij op zulk eene moorddadige wijze door D'ORNALY te Oeikoesi met de zijnen van het leven was beroofd.

Zoo leefden en handelden de Hollanders op Timor rustig en ongestoord, tot het jaar 1785, toen de zoogenaamde „kleine keizer" of de sonnebai der bovenlanden vijandelijke aanslagen smeedde. De vorst was overleden; een zijner eerste rijksgrooten was regerend voogd, en de erfprins was ter zijner opvoeding bij het toenmalig opperhoofd op Timor. De rijksbestuurder zocht zich langs alle slinksche wegen in het gezag te bevestigen, en was dienaangaande met het opperhoofd in onderhandeling. De prins, lont ruikende, hoorde van eene verborgen plaats het gesprek aan, waarin over zijnen ondergang gehandeld werd. Daarop nam hij terstond een paard en reed in eens, zonder zich ergens op te houden of te rusten, naar zijn land. Daar gekomen, werd hij door zijne onderdanen goed ontvangen, aanvaardde de regering, versterkte zich, en zocht zich op zijnen overheerschenden rijksbestierder en voogd te wreken. Daar deze door het opperhoofd beschermd werd, vreesde men, dat hij met zijne verzamelde magt, die toen gansch niet gering was, Koepang zou aanvallen. Van daar, dat men toen ook deze plaats in tegenweer stelde, en rondom de stad een pagger opwierp, hoewel hij nooit eenen vijandelijken aanval op deze plaats gedaan heeft. Deze vorst, ALFONSUS genaamd, was een bij uitstek schrander man. Hij was te Koepang gedoopt en wel onderwezen. Hij voerde eenen zeer schoonen briefstijl. Hij stierf in het jaar 1819 nalatende eenen zoon, die thans nog regeert, doch met het Gouvernement in geene vertrouwelijke aanraking komt.

Nadat deze gevreesde storm was overgewaaid ging alles weder zijnen ouden gang. De handel werd weer als naar gewoonte met de inlandsche vorsten, bijzonder met hen, die aan het strand woonden, gedreven, en men had binnen 's lands niets te vreezen, tot, in het jaar 1795, te Koepang eene vreesselijke aardbeving plaats had, die twee dagen bij geringe tusschenpoozingen duurde. Dit gaf eene groote verslagenheid onder de ingezetenen, doch God verhoedde, dat er groote schade werd aangerigt. De kerk stortte echter in, en het digt daarbij staande Gouvernementshuis leed ook veel; een zolderbalk viel neer en brak het been van den heer WANJON die toen opperhoofd was.

In het jaar 1797 kwamen te Timor twee Engelsche schepen van Amboina en eischten Timor op. Eene vergadering werd belegd van de ambtenaren en voornaamste ingezetenen, ten einde gemeenschappelijk te beraadslagen, wat in deze kritieke omstandigheden het best te doen was. Eindelijk besloot men, de plaats bij verdrag aan de Engelschen over te geven, hetgeen ook daags daarop geschiedde. De Engelschen namen bezit van het fort, en gedroegen zich zeer rustig en vreedzaam. Intusschen had de toenmalige zoogenaamde „sekundus", of tweede van de plaats, des nachts te voren het voornaamste gedeelte van 's Kompagnie's eigendommen, zoowel eene groote hoeveelheid sandelhout als andere waren, uit het pakhuis in het fort laten weghalen, ten einde zich daarmede te verrijken. De Engelsche kommandant eischte verantwoording, en de sekundus, met reden beducht dat zijne dieverij moest uitkomen, wist een gedeelte der inlanders aan te hitsen, eene zamenzwering te beramen en velen der Engelschen, waaronder eenige der voornaamste officieren, op eene schandelijke wijze te laten vermoorden. De Engelschen stelden zich dadelijk in staat van tegenweer. Zoowel uit het fort, waarin zij zich opgesloten hadden, als van de twee op de reede liggende schepen werd Koepang gebombardeerd. De arme ingezetenen, die geheel onschuldig waren en van niets wisten, hoorden het een en het ander en verlieten vol vrees hunne woningen. Het zaamgevloeid komplot maakte daarvan gebruik, plunderde de huizen, en stak die eindelijk in den brand, waardoor nagenoeg geheel Koepang verwoest werd en honderden van alles beroofd zijn. Het was den Engelschen onmogelijk, zich in het fort lang te kunnen verdedigen, om reden men van de rondom liggende hoogten allen, die zich op de batterijen vertoonden, met snaphaanschoten treffen kon; zij konden dus het geschut niet langer besturen. Om die reden verlieten zij des avonds het fort, en lieten zich aan den zeekant van de klippen in hunne booten, terwijl reeds eenige minuten later de meeste gebouwen in het fort in de lucht sprongen.

Nadat dit voorval, doch waarschijnlijk niet in al zijne zwarte kleuren, ter kennis gebragt was van de hooge regering te Batavia, vond de laatste goed, om in het jaar 1799 den heer DOZER als Kommissaris herwaarts te zenden, ten einde de zaak van nabij te onderzoeken. Deze ging hierin zeer nalatig te werk, weshalve de Indische hooge regering in 1800 goedvond, hem door den heer LOFSTETH te laten vervangen. Deze landde hier met den heer GIESLER als sekretaris en onderzocht de zaken onpartijdig. Alles getuigde tegen den sekundus; maar daar LOFSTETH, voor zijne kommissie geëindigd was, in het jaar 1802 kwam te sterven, is die zaak als het ware in vergetelheid geraakt.

Na het overlijden van LOFSTETH, aanvaardde zijn sekretaris GIESLER provisioneel de regering als opperhoofd van Timor, en werd hij door de hooge regering ook als zoodanig aangesteld. Naar men zegt, was dit een man van een zeer onvast karakter, die terstond bij zijne benoeming eene geheele verandering aannam in zijn verkeer onder zijne voormalige vrienden. Er viel niets aanmerkelijks ten tijde zijner regering voor. Nog in het zelfde jaar

zijner aanstelling werd hij door den heer VAN KREUNEN opgevolgd. Ook van dezen vindt men niets bijzonders opgeteekend.

Nadat de heer VAN KREUNEN hier overleden was, kwam in het jaar 1809 de heer STOPKEERB als opperhoofd. Hij was een man die, zoo het schijnt, gansch geen aanleg had, om een land als Timor, waar zoo vele onderscheiden natiën wonen, te regeren. Hoewel hij een zeer goed karakter bezat, was hij al te toegevend, en liet daardoor het land door baatzuchtige personen besturen. Hieruit zijn vele ongeregeldheden ontstaan. De heer STOPKEERB kende zelf zijn gebrek en verzocht daarom in 1809 zijn ontslag, dat hem ook door den Maarschalk DAENDELS gegeven werd, terwijl de heer HAZAART als resident van Timor werd aangesteld, en in het jaar 1810 in die waardigheid aldaar van Batavia aankwam.

Bij zijne komst moeten te Koepang de zaken niet zeer gunstig gestaan hebben. De geldmiddelen en ammunitie, die voorhanden waren, waren zeer gering, en men leefde in bestendige vrees van door de Engelschen overvallen te worden. Door de toegevendheid van den vorigen resident hadden vele partikuliere personen zich in lands zaken gemengd, en speelden eene wonderlijke rol.

Daar het gebrek aan geld dag aan dag toenam, was de resident al spoedig in de noodzakelijkheid gebragt, om eene som van 1200 rijksdaalders uit de diakonie-kas te ligten, ten einde zoo te verhoeden, dat de militairen moesten worden afgedankt.

In het jaar 1811 kwamen de Engelschen voor Koepang, en namen 's nachts stil bezit van het fort, en zetten de soldaten in arrest, voor nog de resident, die buiten het fort woont, daarvan iets wist. In den morgenstond hoorde hij dit eerst. Daarop begaf hij zich terstond te paard naar het nabijgelegen gebergte, en liet hij intusschen aan al de ingezetenen zeggen, dat ieder in zijn eigen huis en aan zijn gewonen arbeid moest blijven en geene vijandelijkheden moest bedrijven. Terwijl de resident met eenige regenten in gesprek was en manschappen verzameld had, hadden de Engelschen den toen waarnemenden sekretaris in arrest genomen en naar boord van het schip gezonden; en, wat nog erger was, zij waren in de huizen van eenige der aanzienlijkste ingezetenen aan het plunderen der goederen en kostbaarheden. Zoodra de resident hiervan kennis kreeg, gaf hij onmiddellijk bevel, om op den vijand los te gaan. De Timorezen kwamen in grooten getale met een woest geschreeuw van het gebergte. De Engelschen, dit hoorende, vlugtten in allerijl naar het fort en stelden zich daar in staat van tegenweer. De ingezetenen, burgers en Mardijkers, kwamen toen ook in de wapenen en namen eenigen gevangen, terwijl anderen sneuvelden.

In den beginne vuurden de Engelschen geweldig met het geschut in het fort; doch zoodra ons volk zich op de daarbij liggende hoogten verspreid had, werd hen dit wel afgeleerd. Gelukkig was het, dat de resident eenig kruid van zich zelven in huis had, en van het lood zijner vensterramen in haast kogels liet gieten, om onder de inlanders uit te deelen. Ons volk gedroeg zich dapper en de Engelschen, na reeds veel manschap-

pen verloren te hebben, geen kans ziende om te overwinnen, en het aantal onzer manschappen gedurig ziende aangroeijen, besloten om zich des avonds in stilte van de rotsen, waarop het fort gebouwd is, aan zeekant in hunne booten neer te laten, en alzoo het gevaar te ontsnappen.

Toen eindelijk al onze koloniën aan de Engelschen waren overgegeven, doch voor dat men hiervan te Koepang berigt ontvangen had, kwam daar in het jaar 1812 het schip „the Hasper" kommandant TERNTON, voor Koepang ten anker, en eischte Timor op. Kruid en lood was er niet meer, en de soldaten en ambtenaren hadden sinds lang hunne salarissen niet ontvangen, zoodat het ten uiterste moeijelijk was, om zich te verdedigen. Maar dat zou ook onnoodig geweest zijn, dewijl, zoo als de kommandant zeide, en met geloofbare brieven staafde, niet alleen Java maar ook alle zijne onderhoorigheden bij verdrag door den toenmaligen gouverneur JANSSEN aan de Engelschen was overgegeven. De resident verzamelde de hoofden, radjas en ingezetenen, om gemeenschappelijk te beraadslagen, wat in dezen het raadzaamst was. Eindelijk besloot men, om Timor aan de Engelschen over te geven, onder voorwaarde, dat de resident HAZAART in het bestuur zou blijven, tot er zeker berigt aangaande de overgave der koloniën aan de Engelschen zou zijn ontvangen, en dat, indien het verhaal van den Engelschen kommandant niet bewaarheid werd, dan de Engelsche vlag dadelijk weder zou worden neergehaald en de Nederlandsche weer moest worden geheschen. Nadat dit kontrakt door beide partijen was onderteekend, ging Timor aan de Engelschen over, zijnde dit voor het eerst dat hier, na de vestiging der Hollanders in het jaar 1613, eene vreemde vlag waaide.

De eerste Engelsche ambtenaar, die te Koepang geregeerd heeft, was de heer KNIBBE, een Hollander, doch officier in Engelschen dienst, die als kommandant van Makassar gezonden werd, om den heer HAZAART van zijne waardigheid te ontslaan en het gezag te Koepang te aanvaarden. Men zegt, dat de Engelschen in 1811 aldaar zoodanig waren bejegend en daarvan nog zoo verschrikt waren, dat zij vreesden een Engelschman te zenden, maar er slechts een Hollander aan waagden; een verhaal dat niet van alle waarheid schijnt ontbloot te zijn, doordien spoedig de heer WATSON, een geboren Engelschman, den heer KNIBBE kwam vervangen. In dat zelfde jaar kwam de heer BORN als Engelsch resident om den heer WATSON af te lossen.

De inlanders hebben bij onderscheiden gelegenheden hunne verkleefdheid aan het Nederlandsche bestuur op het zigtbaarste ten toon gespreid. De heer KNIBBE had het eenmaal zoo warm, dat hij, door de inlanders op eenen kleinen afstand van Koepang verjaagd en met steenen geworpen wordende, met verlies van zijnen hoed het hazenpad moest kiezen, om in de nabijheid van het fort te komen. Een der vorsten gaf eens een feest waarop de Engelsche resident en zijn sekretaris, benevens de voornaamste ingezetenen van Koepang, genoodigd waren. Hij deed toen het voorstel, om die beide ambtenaren, die zich beschonken ter slaap hadden neergelegd,

eenvoudig den hals af te snijden en zich van het Engelsche gezag te ontslaan. Gelukkig dat de gewezen resident HAZAART ook daar tegenwoordig was en dit wreede plan verijdelde.

In het jaar 1814 werd de eerste expeditie tegen den nog rebellerenden vorst van Amanoebang opgezonden. De onderscheidene oorzaken, dat dit regentschap zich wederspannig tegen het Gouvernement gedroeg, moeten wij hier kort mededeelen. Amanoebang was het eerste regentschap op Timor, met welks regent de Hollanders in 1613 in aanraking kwamen. Sedert zij zich hier gevestigd hadden, was een gedeelte der bevolking van Amanoebang van de bovenlanden afgekomen en had zich in de nabijheid van Koepang neergezet. Een van des vorsten naaste bloedverwanten had over dat gedeelte het bestuur. Hij maakte zich in vervolg van tijd allengskens meer onafhankelijk, alhoewel er eene goede verstandhouding onder hen plaats bleef houden. Nu gebeurde het, dat in het jaar 1807, toen zeker persoon van den regent in de bovenlanden te Koepang was, deze zich in onkuischheid had afgegeven met een der bijwijven van dien regent, welke toen te Koepang regeerde. De beleedigde regent liet den misdadiger dadelijk in het blok zetten en zoo men zegt, beroofde hij hem op eene onmenschelijke wijze van het leven. Toen de regent in de bovenlanden hoorde, dat die persoon zoo wreed vermoord was, klaagde hij, welligt zijne misdaad niet kennende, daarover aan het toenmalig opperhoofd en eischte herstel van eer. Doch de moordenaar stond bij sommige personen te Koepang in groote achting, weshalve op de klagten geen acht werd gegeven, en de regent van Amanoebang dus geene voldoening kreeg. Nu zocht hij zich zelf te wreken. In stilte kwam hij af, overviel de plaats waar de moord gepleegd was, vermoordde eenige lieden en voerde veel vee als buit mede. In plaats nu van deze zaak in der minne af te doen, trok de regering van Koepang zich het lot van den moordenaar aan. Daardoor ontstond eene verwijdering tusschen den regent van Amanoebang, welke eindelijk in openbare geweldenarijen en vijandelijkheden is uitgebarsten. De expeditie, die in het jaar 1814 is uitgerust, kwam vruchteloos terug, gelijk ook naderhand vele andere. Wel is waar, dat men den vijand zeer veel afbreuk deed, doch het was onmogelijk, met de aanwezige magt hem tot onderwerping te nopen, bijaldien de inwendige verdeeldheden in dat rijk zulks niet bevorderden. In het jaar 1823 ben ik in persoon in Amanoebang geweest en heb ik zoowel de sterkte als de wijze van oorlogen van den vijand gezien. Durfden zij voor het front komen en tegen onze manschappen staan, dan zou de zaak spoedig beslist zijn. Doch zij blijven in hun zoogenaamd fort, dat van ruwe klippen is opgeworpen, en waarin verscheiden onderaardsche holen zijn, en zenden slechts nu en dan eenige manschappen buiten, die zich niet ver van het fort durven verwijderen, maar in de nabijheid wat dansen en springen, hunne snaphanen op ons volk losschieten, en dan weer in haast zich naar het fort begeven. Intusschen zijn zij zeer ondernemend om hunnen vijand op eene listige wijze

afbreuk te doen of te bestelen. Zoo had zich, toen wij daar waren, een persoon uit het fort durven begeven, die kruipend op handen en voeten in het midden van ons leger kwam, en daar onderscheiden paarden losmaakte, zich op een daarvan plaatste en, terwijl hij, door de donkerheid van den nacht begunstigd, weg reed, ons volk op eene tergende wijze uitschold en met den buit doorging; wel wetende, dat men, uit vrees van ons eigen volk te raken, niet op hem durfde vuren.

In den loop van het jaar 1814 stierf de Engelsche resident en juist 40 dagen daarna de sekretaris. In eene belegde landsvergadering van de vorsten en voornaamste ingezetenen werd de heer HAZAART verzocht, om provisioneel het gezag weder te aanvaarden, gelijk hij ook deed, en waarin hij bleef tot de overgave van Timor aan het Nederlandsche Gouvernement in 1815, wanneer hij als Engelsch resident de plaats overgaf en ze als Nederlandsch resident overnam, en als zoodanig door de hooge Indische regering bevestigd werd.

In het jaar 1818 ontstonden de zooveel gerucht gemaakt hebbende oneenigheden tusschen de Nederlandsche en Portugesche autoriteit op Timor, over het regentschap Fialarang, waarvan wij te voren reeds gesproken hebben. Deze verschillen hadden ten gevolge, dat van wege de regering te Batavia naar Koepang gezonden werd de luitenant-kolonel TAETS VAN AMERONGEN, in de hoedanigheid van gekommitteerde, om de zaak volledig te onderzoeken, met last om den heer resident HAZAART naar Batavia te doen gaan, ten einde van zijne verrigtingen verantwoording te doen. Hij bragt den voor Timor benoemden resident M. HALEWIJN mede, die in December 1818 als zoodanig het bestuur aanvaardde. Ten tijde dat de heer HALEWIJN te Koepang regeerde, zijnde tot de maand April 1820, viel er weinig van aanbelang voor, uitgenomen eenige kleine verschillen tusschen sommige regentschappen op het eiland Rotti, welke dus ook gemakkelijk door het aanwenden van gepaste maatregelen konden vereffend worden.

In April 1820 kwam de heer HAZAART weder van Batavia. Geheel geregtvaardigd, was hij weer eervol hersteld, en nam hij, twee dagen na zijne aankomst, het bestuur van den heer HALEWIJN over, tot algemeene blijdschap der vorsten en ingezetenen.

De heer HAZAART, die te Koepang geboren en met de zeden en gewoonten der inlanders zeer vertrouwd was, wist de onderscheiden onder deze residentie behoorende eilanden en volken op een bewonderenswaardige wijze te regeren. Hij was bij allen bewind en gevreesd. Door hulpvaardigheid en weldaden wist hij de inlanders tot getrouwheid aan het Gouvernement te verbinden of hen door gestrengheid tot hunnen pligt te noodzaken.

D. B.

Afschaffing van de djoedjoer in Palembang.

De vorige mail bragt ons een opstel over de afschaffing van de djoedjoer in Palembang, door „een Palembanger ambtenaar" onderteekend. Het werd vergezeld van eenen korten brief, die hetzelfde onderschrift droeg en van den volgenden inhoud was:

„Mijne persoonlijke belangen verbieden mij, deze letteren en de hierbij gevoegde nota te onderteekenen. Een ambtenaar, die aan zijne meerderen lof toebrengt, of met minder goedkeuring spreekt over daden en handelingen van anderen, moet hier altoos vroeg of laat boeten voor 't geen hij openbaarde. Al wat ik schreef is zuivere waarheid, die bevestigd kan worden door dokumenten, berustende in 's Gouvernements archief, en door de getuigenis van ambtenaren en officieren, die van 1841 tot 1848 te Palembang aanwezig waren.

„Is de nota volgens uw oordeel belangrijk genoeg voor eene plaatsing in uw Tijdschrift, dan zal mij dit zeer aangenaam zijn, vooral ook om der billijkheid en onpartijdigheid wille."

Het is om deze laatste reden, dat wij in dit geval van onzen stelregel zijn afgegaan. Die regel is, dat wij nimmer stukken plaatsen, waarin feiten worden medegedeeld, tenzij de schrijver zich *aan ons* bekend heeft gemaakt. Maar dewijl in dit opstel lof wordt toegezwaaid aan eenen man, dien wij hoogachten en die ook in ons Tijdschrift vroeger belangrijke artikelen geplaatst heeft, ofschoon zijne politieke beginselen niet met de onze overeenkomen; en omdat daarin een feit wordt medegedeeld, 't welk, vooral met het oog op de tegenwoordige gebeurtenissen in Palembang, wel waardig is goed gekend te worden, daarom nemen wij dit artikel op. Wij hopen, dat het anderen, die mede met deze omstandigheden bekend zijn, zal uitlokken hunne beschouwingen te openbaren. Wat ons zelven betreft, wij onthouden ons voor als nog van elke oordeelvelling, maar zien ons toch verpligt reeds dadelijk te verklaren, dat wij ons volstrekt niet kunnen vereenigen met de afkeuring, die hier den waardigen opvolger van den heer DE KOCK, den heer STEINMETZ, thans resident der Preanger-regentschappen, te beurt valt. Integendeel wij gelooven, dat het te bejammeren is, dat de voorstellen van dezen voortreffelijken man niet zijn opgevolgd, en men hem, uit welke beweegredenen dan ook, aan eenen werkkring heeft onttrokken, waarin hij misschien de ongelukken zou voorkomen hebben, die thans het ongelukkige Palembang teisteren.

Bovendien moeten wij den geëerden steller van het volgende artikel herinneren, dat gebeurtenissen, als die welke wij thans in Palembang aanschouwen, gewoonlijk langzamerhand worden voorbereid; en dat het

daarom nog geen bewijs is voor de voortreffelijkheid van een vroeger bestuur, wanneer later onlusten uitbarsten, terwijl onder dat bestuur de rust niet gestoord werd.

Gedurende een drietal jaren is met buitengewone belangstelling in Nederland het oog gevestigd op de belangen van Nederlandsch Indië, en tracht men dat schoone land niet alleen meer bekend maar ook gelukkiger te maken. Menigvuldig zijn de wenken gegeven tot vermeerdering van bloei en welvaart onzer koloniën en zedelijke verbetering en hervorming harer bevolkingen. Maar nog talrijker zijn de aanwijzingen tot herstel van verkeerdheden en kwaad en misbruiken. En toch — één kwaad, dat aan de ontwikkeling der maatschappij knaagt, één kwaad, waardoor tallooze ongelukken en naamlooze ellende geboren worden, waardoor de vermeerdering en uitbreiding der bevolking wordt belemmerd en belet, dat groote kwaad is nog slechts door weinigen gadegeslagen, door enkelen bekend gemaakt. Is het, dewijl zeden en gewoonten en gebruiken der Indische volkeren nog zoo weinig onderzocht en gebrekkig verhaald zijn? Of moet de oorzaak worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de aandacht van het publiek voornamelijk en bijna uitsluitend op Java is gevestigd, en de rijke zoogenaamde „buitenbezittingen" nog weinig de sympathie van hen, die over Indië schrijven, hebben opgewekt?

Het onderwerp, waarover wij thans eenige woorden in 't midden willen brengen, betreft voornamelijk een gebruik bij het aangaan van een huwelijk, dat op de meeste eilanden van den Indischen archipel, met uitzondering van Java, wordt aangetroffen, een gebruik waardoor de vrouw door den man wordt gekocht voor eenen dikwijls zeer aanzienlijken bruidschat. Het woord, waardoor dit gebruik wordt aangeduid, is op de verschillende eilanden van den archipel verschillend; doch het meest bekende woord, vooral onder de Maleische rassen in zwang, is „djoedjoer."

De djoedjoer is eene aloude, geheiligde verpligting, een gebruik, door priesters, hoofden en volk met naauwgezetheid nageleefd, omdat daaraan de voornaamste geldelijke belangen van die priesters en hoofden en van de huisgezinnen verbonden zijn. 't Is eene adat, waardoor het hoofd van een huisgezin aan de djoedjoer eenmaal zijn geheele vermogen of een gedeelte zijner fortuin, zijne geheele vrijheid of een gedeelte daarvan, ten offer bragt. Toen hij dat huisgezin begon te stichten, toen hij zijne vrouw huwde, moest hij voor haar bezit aan haren vader of familie eene som betalen, of liever eene schuld aangaan, waarvoor hij zijne vrijheid aan diezelfde familie verpandde. Nu verlangt hij ook op zijne beurt, dat hij, door zijne eigen dochters, weder in 't bezit komt van zijn geld, of gered wordt uit zijne, met slavernij gelijkstaande, banden.

De djoedjoer is alzoo de bruidschat, dien ieder man betalen moet, wanneer hij verlangt te huwen. Het geldelijk bedrag, dat de djoedjoer vordert, is verschillend. In de eerste plaats regelt zich dat naar de eerste

instellingen der volkstammen; in de tweede plaats naarmate het meisje of de vrouw van eenen hoogeren of lageren rang, van minder of meer vermogen is. De som is echter betrekkelijk altoos hoog. Voor een meisje uit de volksklasse is zij van 30 tot 60 Sp. matten; voor de dochter van welgezeten personen of hoofden tot 1000 Sp. matten; voor eene weduwe uit de volksklasse 20 Sp. matten; en steeds is zij in prijs toenemende, naarmate van stand en rijkdom.

Neemt men nu hierbij in aanmerking, dat de inlandsche volkeren meestal bij den dag leven; dat jongelingen en ongehuwde mannen in den regel slechts zoo veel verdienen als voor hunne, zeer geringe, dagelijksche behoeften noodig is; dat zij zelden gelden of voorwerpen van waarde bezitten; — dan kan men nagaan, hoe moeijelijk het voor hen is, om eene vrouw te vinden. Neem daarbij in aanmerking, dat bij meest alle Indische volkeren van onzen archipel (de hoofdplaatsen alleen uitgezonderd) de zeden met gestrengheid bewaard worden, dat de geringste inbreuk daarop door een strenge straf achtervolgd wordt, dat die straf oneindig zwaarder is dan de reeds drukkende huishoudelijke wetten, — en gij kunt u voorstellen hoe natuurlijk het is, dat zeer vele mannen nimmer huwen en nimmer kunnen bijdragen tot vermeerdering der bevolking.

Er zijn uitzonderingen, maar daarbij is het geneesmiddel erger dan de kwaal. Wanneer een man niet in staat is, den bruidschat te voldoen, en hij verlangt evenwel te huwen, of, in enkele gevallen, wanneer hij tot het huwelijk genoodzaakt wordt, dan verkoopt hij aan het hoofd van het huisgezin zijner aanstaande vrouw zijne geheele vrijheid; dat is: hij verbindt zich, om voor dat huisgezin te werken en het nimmer te verlaten, tot dat hij eenmaal den bruidschat zal kunnen betalen. Vindt hij gedurende zijn leven daartoe de mogelijkheid niet, dan zijn zijne kinderen eveneens dienstbaar en dan duurt die dienstbaarheid, tot zijne dochters door haar huwelijk kunnen opbrengen, wat hij voor de moeder verschuldigd is. Sterft zijne vrouw zonder kinderen, dan blijft de man in dienst bij hare ouders of familie, en dan verandert zijn toestand niet, al gaat hij ook een tweede huwelijk aan. Sterft de man, voordat er kinderen geboren zijn, dan wordt zijn broeder of naaste mannelijke bloedverwant genoodzaakt, de weduwe tot vrouw te nemen. Deze aloude huishoudelijke wetten, deze voorvaderlijke adat, welke door geene latere Mohamedaansche verordeningen is kunnen gewijzigd worden, blijft met de uiterste gestrengheid gehandhaafd. Gemakkelijk kan men zich voorstellen, welke de gevolgen moeten zijn van instellingen, die het huwelijk zoo moeijelijk maken, vooral wanneer men daarbij het oog vestigt op de eenvoudige maar tevens uiterst strenge zeden, die de aanraking tusschen ongetrouwde jongelieden van verschillende kunne zoo hoogst moeijelijk maken.

Vele hoofden van bestuur hebben ingezien, welk eenen verderfelijken invloed de djoedjoer uitoefent op de anders gewone vermenigvuldiging der bevolking. Groot is het aantal vrouwen, dat ongehuwd blijft; groot het aantal mannen, die niet alleen verhinderd worden, eene stille rustige plaats

in de maatschappij in te nemen, nuttige leden dier maatschappij te worden, mede te werken tot het algemeene welzijn en het geluk en de welvaart van het geheel, maar die ook gewoonlijk rondzwerven en vagebonden worden. En toch hebben het nog slechts twee personen durven wagen, in die ijzeren adat een greep te doen, en die sedert eeuwen bestaande verderfelijke instelling aan te tasten. Zelfs zij, die anders meer billijke, op Europesche begrippen gegronde, wetten en verordeningen gaven, die gewigtige regelingen van zedelijken aard tot stand bragten, die godsdienst en aloude gewoonten wisten te wijzigen, tot verhooging van de welvaart en den bloei van het volk, hebben tegen eene verandering in de djoedjoer-instelling opgezien, en het als onmogelijk beschouwd, eene wijziging te brengen in eene volksgewoonte, waaraan zoo vele persoonlijke en financiële belangen verbonden zijn.

Ook in het geheele gebied van Palembang heerschte de djoedjoer, met uitzondering van de hoofdplaats, en hoezeer de verschillende rassen, die dat gebied bewonen, langzamerhand tot orde en regel gebragt waren, hoezeer rust en vrede heerschten, welvaart en bloei toenamen, bleef de bevolking toch in aantal stationair. De djoedjoer was een onoverkomelijke hinderpaal, om die bevolking te doen toenemen.

In 1841 was het den resident van Palembang, kolonel BUSCHKENS, gelukt, eene kampong, Pegagang-oeloe genaamd, van de djoedjoer te bevrijden. Door naauwe betrekkingen tusschen de hoofden dier kampong en de hoofdplaats, was dit werk tot stand gebragt, maar vooral ook dewijl te Pegagang-oeloe de Mohamedaansche leerstellingen beter werden opgevolgd, dan in alle andere streken der residentie, aangezien zich daar zeer vele Palembangers uit de hoofdplaats hadden nedergezet. De resident DE KOCK zag mede het hooge gewigt van de afschaffing der djoedjoer in. Bovendien had het voorbeeld van Pegagang-oeloe hem daarvan de mogelijkheid geleerd. Bij het aanvaarden van het bestuur van Palembang in November 1841, nam hij zich al dadelijk voor, om een groot gedeelte der bevolking te ontheffen van eene adat, welke met zoo veel regt een volkskanker kan genoemd worden. De zaak was uiterst moeijelijk. Het geheele vertrouwen en de liefde der bevolking, geduld, overreding ten einde aan onbeschaafde menschen het zedelijke kwaad dezer instelling begrijpelijk te maken en het nut harer afschaffing te betoogen — dat alles werd er toe vereischt. Maar bovendien moesten allen, die persoonlijk en geldelijk belang bij de djoedjoer hadden, overtuigd worden, dat het afstand doen hunner regten eene zedelijke en godsdienstige verpligting was. Vijf jaren achtereen is de resident DE KOCK, met geduld, met onbegrijpelijke moeite, met opoffering van eigen middelen, met onophoudelijke overredingskracht, bezig geweest, om een gedeelte der Palembangers over te halen, de djoedjoer af te schaffen. Geene schoonklinkende en wijdsche rapporten bood hij het Gouvernement aan, maar in stilte werkte hij voort, tot dat hij de overtuiging had, dat hij zijn doel zou bereiken.

Toen het oogenblik daar was, waarop hij meende eene algeheele verandering in de maatschappelijke zeden en gewoonten der Palembangers te kunnen

brengen, begaf hij zich naar Batavia, om den Gouverneur-Generaal mondeling met zijn plan bekend te maken. De heer ROCHUSSEN stemde dadelijk toe in alle voorstellen, want onmiddelijk zag die landvoogd in, dat de zaak een gewigtige stap van vooruitgang was in 't belang der bevolking, en het gegronde vooruitzigt opende tot verhoogden bloei en uitgebreider welvaart van Palembang, en dat dit alles kon verkregen worden zonder de geringste materiële opoffering van de zijde van 't Gouvernement.

In Januarij 1846 keerde de heer DE KOCK naar Palembang terug, met de eenvoudige mondelinge toestemming van den Gouverneur-Generaal. Naauwelijks waren eenige maanden verloopen, of de djoedjoer was afgeschaft in de provincies Komering-ilier, Komering-oeloe, Ogan-ilier en Ogan-oeloe, het grootste gedeelte der Moesi, de geheele Banjoeassing, een gedeelte der Lamatang en Rawas. Duizenden en duizenden hadden de verderfelijke adat afgezworen. Honderden jongelieden, die elkander lief hadden, traden onmiddellijk in het huwelijk. Een geheel nieuwe en voor het volk weldadige verordening verving de djoedjoer.

Dit grootsche werk is tot stand gebragt zonder ophef of geschreeuw, zonder openbare mededeeling, zonder eenige belooning voor den heer DE KOCK, dan een korte brief van dankbetuiging en goedkeuring, namens den Gouverneur-Generaal, door den algemeenen sekretaris geschreven. Nimmer is er melding gemaakt van een feit, dat dan toch wel verdiende in eenige welwillende overweging genomen te worden. De ambtenaar, die trouw en gemoedelijk, doch zonder veel ophef, zijn pligt vervult, die niet met vele woorden en praalzucht zand in de oogen tracht te werpen, wordt in Indië gewoonlijk niet het meest geprezen. Maar dat is ook niet noodig en daarom hebben wij deze regelen ook niet geschreven. Wij hebben daartoe een andere drijfveer. Eene gebeurtenis, die van overwegend belang is voor het welzijn der bevolking, behoort meer bekendheid te erlangen, ten einde tot een voorbeeld en spoorslag te dienen voor andere ambtenaren. Zij kunnen er uit zien, hoe geschikte en bekwame personen, alleen door goeden wil, veel tot nut en vooruitgang der volkeren, die aan onze zorg zijn toevertrouwd, kunnen doen.

Er is nog een andere beweegreden, die mij tot dit schrijven heeft gebragt. Bijna zeven jaren was de heer DE KOCK resident van Palembang. 't Waren voor de geheele residentie en 't gansche volk jaren van rust en vrede, van geluk en voorspoed, van welvaart en vooruitgang, van handel en volksvlijt. Hoofden en bevolking waren innig gehecht aan den heer DE KOCK en hadden eerbied voor hem. De vooruitzigten dezer schoone en veel belovende residentie waren vrolijk en helder. Maar naauwelijks was de heer DE KOCK vertrokken, of hervormingen, reorganisatie, omverwerpingen hadden plaats; oorlogen en onrust, achteruitgang, stilstand van handel, ellende en gebrek vervingen den vorigen gelukkigen toestand.

De heer DE KOCK is thans op wachtgeld. Wat hiervan de reden zij, weet ik niet. 't Is mij onbekend, of hij, in zijne betrekking van Gou-

vernements-kommissaris van Bali en van resident van Djokdjokarta even veel redenen van tevredenheid gegeven en nut gesticht heeft als te Palembang. Maar dit weet ik, dat in Palembang zijn naam in dankbare zegening zal blijven, te meer dewijl aan de herinnering van een gelukkig verleden, zich thans aldaar een donker en droevig vooruitzigt paart, geteisterd als het wordt door de gruwelen van een binnenlandschen oorlog.

November 1851. *Een Palembanger ambtenaar.*

Bijdrage tot de kennis van den rijstbouw op Java.

Het is eene bewezene waarheid, dat de rijst-kultuur, sedert de invoering van het kultuur-stelsel op Java, van jaar tot jaar trapsgewijze, zoo wel in kwantiteit als in kwaliteit, in evenredigheid van de hoeveelheid met dat produkt beplante velden, is achteruitgegaan, hetgeen aan verschillende oorzaken is toe te schrijven; zeker is een der hoofdoorzaken daarvan, het algemeen gebrek aan goede zaadpadi, en wel om de volgende redenen.

1°. Dat jaarlijks het ingewonnen zaad van de rijstvelden van 1ste, 2de, 3de, en 4de, klasse, weder tot voortplanting wordt gebezigd, zoodat het van zelf spreekt, dat het zaad van de velden van de 2de, 3de en 4de klasse, veel minder geschikt of veel inproduktiver is, dan dat van de velden der 1ste klasse; te meer wanneer het zaad niet verwisseld maar op dezelfde velden, waarvan het afkomstig is, weder wordt geplant.

2°. Dat veelal door misgewassen gebrek aan goed padizaad, ja, zelfs volslagen gebrek daaraan bestaat.

3°. Dat de landbouwer dikwijls, door nood gedrongen, zich verpligt ziet, om de weinige zaadpadi, die hij voorhanden heeft, tot zijn levensonderhoud te moeten verbruiken.

4°. Dat bij misgewassen, volgens de bestaande bepalingen, wel 's Gouvernements tusschenkomst kan worden ingeroepen, tot het verstrekken van zaadpadi; doch men niet altoos bij magte is, om daaraan op het gewenschte tijdstip te voldoen.

5°. Dat bij misgewassen gewoonlijk padi-dzakat *) (wanneer zij voorhanden is) tot zaad wordt verstrekt, die zeker niet voor de beste padisoort kan gehouden worden, dewijl voor de dzakat de slechte padi wordt afgezonderd, en

6°. Dat nog op vele plaatsen de zaadpadi met de aren halmsgewijze tot voortplanting wordt geplant, in stede van korrelsgewijze gezaaid te worden, waardoor het zaad, te digt in elkander gedrongen, gedeeltelijk stikt en slecht opkomt, en tot voortplanting veel minder geschikt is.

Zoo is het dus meerendeels alleen aan het gemis van goede zaadpadi toe te schrijven, dat vele velden ter naauwernood de helft van den gewonen oogst, die daarvan kan verwacht worden, opbrengen, waardoor onberekenbare verliezen worden geleden †).

---

*) De „padi-dzakat" noemt men die padi, welke door elken landbouwer, bij den oogst, aan den priester moet worden afgestaan, om te dienen voor het onderhoud van armen en behoeftigen en in 't algemeen voor liefdadige en godsdienstige doeleinden. REDAKTIE.

†) Wij gelooven, dat de geëerde schrijver volkomen gelijk heeft, en zijn hem zeer erkentelijk voor deze belangrijke opmerkingen. Ondertusschen is er bovendien nog eene gewigtige

Ten einde dit kwaad zooveel mogelijk voor te komen, en zorg te kunnen dragen, van geen gebrek aan goede zaadpadi te hebben, zal men het volgende in acht dienen te nemen:

a. Dat bij elke dessa jaarlijks een gedeelte (zooveel als noodig zal worden geacht) van de beste en geschiktste rijstvelden met goede zaadpadi, in evenredigheid van de uitgestrektheid der te beplanten velden, met de meeste zorg worde bereid en beplant.

b. Dat de daarvan verkregen goede zaadpadi in eene daarvoor expresselijk aan te houden lombong (padischuur) worde geborgen, om tot bezaaijing der akkers in het volgende jaar te kunnen strekken.

c. Dat de tot zaadpadi gekozene velden geregeld worden verwisseld, zoodat niet dan na 4 of 5 jaar op hetzelfde veld weder padi wordt gezaaid.

d. Dat de velden, die jaarlijks ter inwinning van zaadpadi zijn beplant, zullen worden beschouwd als aan de gezamenlijke landbouwers van de dessa toe te behooren, en dus door hen zullen moeten bereid, beplant, gesurveilleerd en ingeoogst worden, waarvan geene belasting hoegenaamd zal worden geheven.

e. Dat de zaadpadi, welke onder de verantwoording van het dessabestuur zal worden gesteld, telken jaren op de meest geschikte tijdstippen onder het toezigt van dat bestuur aan de landbouwers maatsgewijze, naar gelang van de uitgestrektheid der door hen te beplanten velden, zal worden verdeeld, waarvan eene naauwkeurige aanteekening zal moeten worden gehouden, ten einde zich te kunnen overtuigen, dat het zaad werkelijk uitgeplant is, en

f. Dat aan het dessahoofd, ter aanmoediging en behartiging van den rijstbouw, voor elke bouw die het maximum aan padi oplevert, een ze-

---

omstandigheid, die niet weinig tot nadeel en achteruitgang van het rijstgewas op Java heeft bijgedragen, en die wij vroeger reeds hebben uiteengezet in de volgende woorden: "De schepper van het kultuurstelsel wist, dat bijna overal, waar de gelegenheid zich aanbood (en die gelegenheden waren zeer talrijk), de dessa's hare sawah's langzamerhand uit eigen beweging meer en meer uitbreidden, en hij begreep, dat dit nog in grooter mate plaats zou hebben, wanneer zij een gedeelte harer velden met produkten voor de Europesche markt zoude moeten beplanten. Hij had zich daarin niet vergist, en het is eene bewezene waarheid, dat thans, ook nadat zulk een groot aantal sawah's met suikerriet, indigo, tabak, enz. beplant is, in de uitgestrektheid gronds, die voor het verbouwen van rijst wordt gebezigd, geene verandering is gekomen. Men zou oppervlakkig de gevolgtrekking maken, dat er alzoo even veel rijst geteeld wordt, maar een naauwkeuriger onderzoek brengt ons tot een geheel ander resultaat.

"Er zijn twee wijzen, waarop de sawah's bewerkt kunnen worden. Volgens de eene worden de velden zoodanig met zorg bearbeid en beplant, dat de oogst eerst na zes of acht maanden en zelfs nog later, naar gelang van het klimaat, kan plaats hebben. Volgens de andere kan er reeds na drie of vier maanden geoogst worden. De eerste vereischt veel meer tijd en werk, maar werpt ook van 30 tot 50 pCt. meer produkt af. Vóór de invoering van het kultuurstelsel, werden verreweg de meeste sawah's op de eerstgenoemde wijze bearbeid, maar tegenwoordig is de regel juist omgekeerd, en wordt het grootste gedeelte der padi na drie of vier maanden geoogst. Daarvan is natuurlijk het gevolg, niet alleen, dat het produkt in hoeveelheid is afgenomen, maar ook dat het in geaardheid aanmerkelijk is verminderd, want de rijstsoort, die vroeger algemeen geplant werd, en eenen veel beteren oogst verzekerde (padi dalem), is bijna overal vervangen geworden door eene veel mindere soort (padi genjah of tjirch). Dat alzoo, hoewel de oppervlakte der sawah-velden, gebruikt voor den rijstbouw, dezelfde is gebleven, de kwantiteit en kwaliteit der rijst, die Java jaarlijks voortbrengt, verminderd moet wezen, behoeft geen betoog." Zie Dr. W. R. VAN HOËVELL *Reis over Java, Madura en Bali I*, 62 *en* 63. Vergelijk vooral het artikel "De heer LAUNIJ over den toestand van Java", voorkomende in dit Tijdschrift, 13de jaargang II, 35. REDAKTIE.

kere premie (bv. 30 duiten) zal worden uitgekeerd; dewijl dat hoofd zich thans weinig of niet bekommert, hoe de landbouwer zijne akkers beplant, en alleen daarop uit is, om zijne sawah-velden en die der Inlandsche hoofden, waarover hem het toezigt is opgedragen, ten nadeele van het algemeen te bevorderen, door ze van overvloedig water te voorzien, zoodat, wanneer die velden in het centrum gelegen zijn, de overige velden daaraan dikwijls gebrek moeten lijden.

Wanneer het bovenstaande stipt in acht wordt genomen, zal men zeker veel minder misgewassen te vreezen hebben. De landbouwer zal alsdan het belangrijk voordeel genieten van steeds van goed zaad-padi voorzien te zijn. De rijstvelden zullen met de beste padi-soorten op de meest geschikte tijdstippen kunnen beplant worden, en eene veel betere en grootere produktie opbrengen; en de beambten, die met het toezigt over de rijst-kultuur zijn belast, zullen daardoor van lieverlede in de gelegenheid gesteld zijn, om jaarlijks de hoeveelheid velden van elke dessa, voor die kultuur afgezonderd en beplant, naauwkeurig te kunnen nagaan.

TJIAMIES,
25 October 1851.

P. C. E. CAROLUS.
Adsistent bij de indigo-kultuur.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Prachtuitgave van Javasche oudheden. Verzameling van groote gelithografiëerde platen, in kleurdruk der meest belangrijke en trotsche bouwvallen van tempels en andere oudheden in Neerlands-Indië. Opgedragen aan Z. K. H. prins HENDRIK der Nederlanden. Uitgegeven en gelithografiëerd ter koninklijke steendrukkerij van C. W. MIELING te 's Hage, 1ste aflevering, 1852.

„Het doel dezer uitgave van de Javasche oudheden is voornamelijk, om, in navolging van hetgeen in andere landen plaats vindt, de belangrijkste en trotsche overblijfselen dier bouwvallen van tempels, aan de Hindoe godsdienst gewijd, en andere oudheden, die Java bevat, meer algemeen bekend te maken, en eenige proeven aan te bieden van de merkwaardige ruïnen, die, als verholen in de digtste bosschen of bedolven onder eene vulkanische aardkorst, eeuwen lang ten prooi waren aan de verwoesting van den tijd en de ondermijning, door de krachtvol groeijende en tusschen de steenvoegen doordringende wortelen van reusachtige kiara of waringinboomen te weeg gebragt." Met deze woorden wordt, in een prospektus, het doel aangewezen van het werk, waavan wij thans de eerste aflevering aankondigen. Men moet die monumenten eener vroegere periode van beschaving en kunstzin op Java gezien hebben, gedenkstukken, die nu nog na eeuwen den roem verkondigen van het genie dat ze schiep en van de beitel die ze in 't leven riep, maar die dagelijks meer den vernielenden invloed ondervinden van regen en zonneschijn en vegetatie — men moet die gebouwen in 't midden der wildernissen, die puinhoopen waarop boomen en bloemen groeijen, die beelden van hunne voetstukken geworpen, opgezocht en bewonderd hebben, om het doel, dat de uitgevers van dit prachtwerk zich voorstellen, op zijn regte waarde te schatten.

Tot dusverre is er van de oudheden van Java al te weinig notitie genomen. „Lang" zegt het prospektus teregt „lang bleven deze ruïnen onopgemerkt. De overigens voor de Indische geschiedenis zoo hoogst verdienstelijke VALENTIJN maakt daarvan geene melding. Eerst in het begin dezer eeuw, toen de heer NICOLAAS ENGELHARD, Gouverneur van Java's oostkust, als zoodanig te Samarang gevestigd was, werden, onder zijn bestuur, door een verdienstelijk Ingenieur uitvoerige teekeningen vervaardigd van de plannen en opstand van eenige der voornaamste tempels, van welke teekeningen sommige in het belangrijk werk, *the History of Java*, van den Gouverneur-Generaal SIR STAMFORD RAFFLES zijn overgenomen, echter op eene te kleine schaal om een denkbeeld van de juiste type dezer

overblijfselen terug te geven". En die afbeeldingen in het werk van RAFFLES zijn tot dusverre nog altoos genoegzaam het eenige, dat kan strekken om hen, die niet in de gelegenheid zijn, om de oudheden op de plaats zelve op te nemen, eenig denkbeeld te geven van hare talrijkheid, hare schoonheid en hare onschatbare waarde voor de wetenschap.

't Zal dus wel niet noodig zijn, de verklaring af te leggen, dat wij ons verheugen in het zien eener poging, om eindelijk op eene groote schaal en door vereeniging van krachten tot stand te brengen 't geen maar al te zeer is verwaarloosd. „In dit werk" zegt het prospektus „zullen voorkomen de afbeeldingen der voornaamste oudheden van Java, naar de belangrijke collectie teekeningen van den heer S. SIEBURG, en afbeeldingen naar Daguerreotijpen, op last van het bestuur vervaardigd; beide door den direkteur der koninklijke akademie te Delft, waar zij berusten, welwillend daartoe afgestaan; terwijl het verder zal zamengesteld worden uit bijdragen van kunstlievende Indische ambtenaren, en verrijkt zijn met eigenaardige stoffage".

Als eene proeve van 't geen door deze vereeniging van verschillende krachten zal kunnen worden tot stand gebragt, beschouwen wij de eerste aflevering die thans voor ons ligt. „Wij vleijen ons" zegt de uitgever zeer bescheiden, „dat de zorg aan de uitvoering besteed, de namen der verdienstelijke meesters, die zich met de teekening op steen hebben willen belasten, en de hoogte, waarop men thans alhier is gevorderd om met verschillende tinten te drukken, deze proeven met andere werken van dien aard zullen kunnen doen mededingen." Deze aflevering bewijst, dat men zich niet ten onregte met dit vooruitzigt heeft gevleid. Wij aarzelen niet, zonder eenige omwegen te verklaren, dat deze vier platen van Javasche oudheden en natuurtooneelen verre weg overtreffen, 't geen wij tot dus verre in plaatwerken van Java hebben gezien. In het volgende nommer van dit Tijdschrift zullen wij, door eene uitvoerige beschrijving, rekenschap geven van deze onze verklaring.

VARIA.

Velen beweren, dat de suiker-kultuur, zoo als zij meestal niet in naam maar inderdaad in werking is, aan de bevolking van Java groote voordeelen oplevert. Men wijst tot voorbeelden hiervoor aan de residentiën Pasoeroean en Bazoeki, waar de suiker-kultuur zeer uitgebreid is, de bevolking toeneemt en de handel bloeit. Een naauwgezet onderzoek dezer aangelegenheid kan niet anders dan hoogst wenschelijk zijn. De waarheid kan niet genoeg aan het licht worden gebragt.

Onlangs werden genoemde residentiën door mij bezocht. Ik zelf was getroffen door de levendigheid, die er heerschte; ik meende op het gelaat der bevolking tevredenheid te bespeuren. Het berouwt mij slechts, dat ik geene zeer juiste opgaven heb kunnen verkrijgen omtrent het verzorgen en oppassen der suikerriettuinen, ten einde daaruit met juistheid de verdiensten der bevolking, naar evenredigheid van den arbeid, te kunnen berekenen. Slechts vernam ik van eenen ambtenaar aldaar, dat de bevolking zoo talrijk was, dat men met weinig moeite de menigvuldige diensten, bij de suikerfabrijken vereischt, aan anderen kon opdragen dan aan de vaste suikerrietplanters, zoodat dezen bijna niet anders te doen hadden, dan voor de suikerriettuinen te zorgen. Een ander ambtenaar zeide mij, dat velen der vaste planters koeli's hadden, die voor hen het werk verrigtten, terwijl de vaste planters zich geheel aan den landbouw voor eigen rekening konden overgeven. Velen dezer koeli's zouden Madurezen zijn, die hun land verlaten hadden, om in die residentie een beter lot te zoeken.

Is hetgeen ik vernomen heb waarheid, dan is het een raadsel, waarom de bevolking van eenige residentiën in 't westen van Java, met de suiker-kultuur belast, in welvaart en in getal *schrikbarend* achteruit gaat, spoedig opgelost. Aldaar worden de koelidiensten bij de verschillende fabrijken, in strijd met de beginselen van het kultuurstelsel, door de vaste suikerrietplanters verrigt. Voor de verzorging van ieder bouw van 500 □ roeden suikerriet vindt men naauwelijks vier planters afgezonderd. Op hen rusten alle diensten, zoodanig dat zij bijna geen tijd hebben, om hunne rijstvelden naar behooren te bebouwen. Men meent zelfs op goede gronden te kunnen beweren, dat door de geringe bewerking, die de velden met padi beplant ondergaan, deze minstens een vijfde minder produkt voortbrengen, dan anders het geval zoude zijn *). Niet onbelangrijk zal het zijn, eene bereke-

*) Men vergelijke hierbij vooral hetgeen wij daaromtrent, in overeenstemming met den heer LAUNY, hebben geschreven. Zie Dr. W. R. VAN HOËVELL, Reis over Java, Madura en Bali I, 63, 't geen thans door de getuigenis van eenen derden, geheel op zich zelf staanden, ooggetuige wordt bevestigd. (REDAKTIE.)

ning te laten volgen van de verdiensten, welke de bevolking der residentiën Samarang, Pakalongan, Tagal en Cheribon van de suikerkultuur geniet. Daaruit zal kunnen afgeleid worden, of deze kultuur voor die provinciën werkelijk zoo vele voordeelen aan hare inwoners schenkt, als sommigen vermeenen te mogen beweren.

Het gemiddelde voortbrengsel van de bouw van 500 □ roeden zal ik ruim nemen, ten einde het verwijt niet te hooren, dat ik de zaken van de slechtste zijde heb beschouwd. Stellen wij, dat de bouw aldaar oplevert 35 pikols suiker, waarvoor eene betaling aan de planters van *f* 102.010 recepissen te goed wordt gedaan.

Om een duidelijk overzigt te erlangen van de uitgaven, welke de bevolking te doen heeft voor een bouw suikerriet, zullen wij ons een aanplant van 400 bouws voorstellen, de bouw door vier planters verzorgd.

De arbeid aan de suikerriettuinen, van de vier planters, voor iedere bouw afgezonderd, gevorderd, houdt aan van April tot Oktober en dat wel bijna doorgaande. Zij zijn daarna verpligt, om in de overige maanden van het jaar te zorgen, dat er in de tuinen geen stilstaand water blijve liggen, dat het riet niet omver valt enz. Men rekent, dat zij gedurende dezen tijd, om de drie of vier dagen eenen dag, hunnen tijd aan de suikerkultuur dienen te besteden.

Van deze zelfde vier planters wordt doorgaans, gedurende de zeven of acht maanden van den tijd dat het riet gesneden en gefabriceerd wordt (maaltijd), dagelijks één aan de fabrikanten overgegeven, om in het belang der onderneming koelidiensten te verrigten, waarvoor zij, niettegenstaande het zware werk dat van hen gevergd wordt, zich met 15 of 20 duiten daags moeten vergenoegen.

Behalve al dezen arbeid zijn zij verpligt, de volgende uitgaven zich te getroosten.

Voor het aanleggen van 100 bruggetjes, ten einde de suikerriet-tuinen naar behooren door ambtenaren en fabrikanten bezocht kunnen worden à *f* 2.00	*f*	200.00
Voor vijf bruggen, om het transport van riet te bevorderen à *f* 40.00	-	200.00
Voor de omheining der suikerriet-tuinen met bamboe of wild hout, om te voorkomen dat zij door wilde zwijnen worden beschadigd à *f* 5.00 de bouw voor 400 bouws.	-	2,000.00
Voor nachtwakers, om toe te zien, dat het suikerriet niet ontvreemd worde, gerekend op de 10 bouws een waker, die door de 40 planters wordt betaald, waarvoor ieder planter in een jaar *f* 2.00 afzondert; maakt op de bouw suikerriet *f* 8.00 of over 400 bouws.	-	3,200.00
Voor het opzetten van 40 wachthuisjes, waarin de wakers den nacht doorbrengen à *f* 3.00 ieder.	-	120.00
Om voor te komen, dat het suikerriet, hetwelk aan de kan-		
Per transport	*f*	5,720.00

Transportere	*f* 5,720.00
ten van den weg staat, omver valt, tot stutting, voor de bouw ongeveer 40 bamboezen, à 3 duiten de bamboe, maakt over 400 bouws.	- 400.00
Wegens landrenten van 400 bouws grond met suikerriet beplant à *f* 8.00.	- 3,200.00
Als verlies dient er bijgevoegd te worden, dat de grond, die met suikerriet is beplant geweest, en een volgend jaar met padi beplant wordt, behalve de grootere moeite om dien te bebouwen, *zeker* ¼ minder aan produkt opbrengt; zoodat, indien hij anders 24 hammat padi opbragt, hij nu, na met suikerriet beplant te zijn, slechts 18 hammat opbrengt; gevolgelijk een verlies van 6 hammat, welke over de 400 bouws uitmaken 2400 en welke, gering genomen, gesteld kunnen worden op eene waarde van.	- 4,000.00
Alzoo te zamen . . .	*f* 13,320.00

De planters ontvangen voor hunne moeite, de opbrengst van de bouw suikerriet op 35 pikols gesteld, over 400 bouws, gerekend à *f* 102,010 rec., een gezamenlijk bedrag van *f* 40,833.040 rec. Na aftrek der vereischte kosten, door hen zelven te doen, genieten zij alzoo zuiver *f* 27,513.040 rec. Deze som over 1600 planters verdeeld wordende, trekt ieder planter daaruit in het jaar iets meer dan *f* 17, waarvoor hij het geheele jaar door bijna zonder ophouden moet arbeiden.

Vergelijkt men nu dezen stand van zaken met dien van Pasoeroean en Bazoeki, dan zal men ontwaren, dat in de genoemde residentiën vooreerst de bouw suikerriet, zoo als mij daar gezegd is, gemiddeld ongeveer 50 pikols opbrengt. De grond schijnt daar voor de suikerteelt geschikter te zijn. Ten anderen, dat de vaste planters bijna allen koeli's hebben, zoodat het werk in de suikerriet-tuinen voor hen niet veel te beteekenen heeft. Bovendien hebben zij slechts zeer zelden koeli-diensten voor de fabrijken te verrigten, omdat, gelijk opgemerkt is, daarvoor genoeg ander volk is te vinden.

De vaste planters in de residentiën Pasoeroean en Bazoeki zijn hierdoor in de gelegenheid, hunne rijstvelden in den regentijd naar behooren te bebouwen, en in den droogen tijd met aardvruchten enz. te beplanten, hetgeen in de residentiën Samarang, Pakalongan, Tagal en Cheribon het geval niet is; althans niet in dezelfde verhouding als door de planters in eerstgenoemde residentiën wordt in acht genomen.

Ik maak hieruit op, dat, wil men de welvaart der bevolking in 't westen van Java met ernst bevorderen, men er toe moet overgaan, om de bouw suikerriet door meer planters te laten onderhouden, op zulk eene wijze, dat zij, gelijk in Pasoeroean en Bazoeki, tijd hebben, om voor zich zelven iets te verrigten. Immers zal men toch wel met mij erkennen, dat iemand, wien men bijna al zijnen tijd ontneemt, en wien men daarvoor niet meer dan *f* 17.00 's jaars betaalt, onmogelijk met een huisgezin, waar-

voor hij ook moet zorgen, zal kunnen leven. *Voor iemand, die van zijnen dagelijkschen handenarbeid moet leven, is het verlies van tijd volmaakt gelijk aan geldverlies.*

In vele streken der westelijke residentiën van Java, waar vroeger eene gegoede bevolking gevestigd was, ziet men om deze reden de bevolking van lieverlede verdwijnen; de dessa's zijn grootendeels verlaten en liggen met onkruid begroeid. Zelfs den reiziger valt dit in het oog; hoe zou het zijn, wanneer onbevooroordeelde personen, die de waarheid niet vreezen, dit naauwgezet onderzochten!

Wij willen van de regering van den heer DUYMAER VAN TWIST, die reeds zulk een groote weldaad aan de Javaansche bevolking geschonken heeft, verwachten, dat ook in dezen treurigen en in zijne gevolgen doodelijken stand van zaken eene krachtige hervorming zal gebragt worden, vóór het te laat is. O.

Van een zeventigjarigen grijsaard, die zeer langen tijd op Java heeft doorgebragt, eigenaar van een groot landgoed aldaar geweest is, en door langdurige ondervinding en opzettelijke studie Java en de Javanen kent, lazen wij dezer dagen de volgende opmerkingen:

„I. Het verkoopen en in erfpacht uitgeven van gronden aan Nederlanders op Java en in onze overige bezittingen in Indië, is steeds door mij als wenschelijk beschouwd, 1°. om het lot van den Javaan te verbeteren en hem langzamerhand van de despotische onderdrukking zijner eigen hoofden te ontslaan, 2°. om door het partikulier landbezit vooral het eiland Java voor de Engelschen van minder waarde te doen worden.

„'t Zal echter eene zware taak zijn om de publieke meening voor het uitgeven van landen te winnen, omdat daartegen, vooral door de ambtenaren in Indië en ook zelfs door hen, die zich met pensioen in Nederderland gevestigd hebben, al het mogelijke wordt gedaan, ten einde het te beletten. De hoofdredenen daarvoor zijn tweeërlei: vooreerst, de wangunst, dat het een partikulier grondbezitter door eigen industrie beter zou gaan dan een ambtenaar, en ten tweede, dat het hun gemakkelijker valt, om over 1000 Javanen dan over 10 Europeanen het despotisme uit te oefenen. 't Is bekend, dat de Europesche landeigenaren bij „parasiteplanten" worden vergeleken, zie onder anderen:

Adres van A. DE WILDE *aan Z. M. den Koning over het bewind van den Gouverneur-Generaal* VAN DER CAPELLEN blz. 48 enz.

„Indien het Gouvernement niet besluiten wil, om in de binnenlanden van Java landen aan Nederlanders af te staan, waarom laat het zich dan daartoe niet bewegen, in weinig bevolkte en ver afgelegen distrikten, als die van de Wijnkoopersbaai tot de baai Tjilatjap, langs het zuiderstrand? Zij zijn, in vergelijking hunner uitgebreidheid, zeer schaars bevolkt en brengen thans genoegzaam niets op. Deze distrikten, in verschillende perceelen verdeeld, zoodanig dat op elk een zoo veel mogelijk gelijk aantal

inwoners zich bevindt, zouden zeer wel te verkoopen of in erfpacht uit te geven zijn voor den prijs, dien het Gouvernement thans ontvangt van de landrenten of de geringe hoeveelheid koffij, die daar met de grootste moeite geteeld wordt. Die landen zouden als eigendom en onder onmiddellijk toezigt van Europeanen langzamerhand verbeteren. Door die verbetering zou de grondeigenaar of huurder voor zijne moeite beloond worden, en zou het Gouvernement bij slot van rekening nog het meest bevoordeeld zijn.

„II. De tegenwoordige wijze van heffing der landrenten heeft aanleiding gegeven, dat, in de laatste jaren, zeer vele Javanen den hongerdood zijn gestorven. Bij het verpachten der rijstvelden of van de landrenten dier velden, wil ieder ambtenaar zijn onderhoorig distrikt bijzonder produktief doen zijn, ten einde daardoor bij het Gouvernement den naam te verwerven, dat hij zijn pligt doet en zich verdienstelijk maakt. De velden worden dan aan de meestbiedenden verpacht; daardoor worden velen van de velden beroofd, die zij vroeger gekultiveerd hadden; en zoo maakt men zich aan schreeuwende onregtvaardigheid schuldig.

„Ten einde dit kwaad weg te nemen, moeten de gekultiveerde gronden kadastraal worden opgemeten. De kultivateur behoudt dan de door hem bebouwde gronden als of ze zijn eigendom waren, zoo lang hij aan de verpligting, hem door het Gouvernement opgelegd, voldoet.

„Maar als men spreekt van zulk eene kadastrale opmeting, dan wijst men ons op het groote aantal ambtenaren, dat daarvoor noodig is en heeft men nog andere niet te overkomen bezwaren! Maar, dat zijn alles maar voorwendsels. 't Gouvernement behoeft geen enkelen ambtenaar meer te hebben. Toen ik in het jaar 1814, als landeigenaar, ondervond, dat eene zoo als men nu zegt „kadastrale opmeting" (maar welken naam ik toen nog niet kende) vereischt werd, om geregeld, en zonder eenige drukking op den kultivateur, het aan den landeigenaar toekomende $^1/_5$ gedeelte van het gewas te innen, kwam mij onmiddellijk voor den geest, dat eene opmeting noodig was, om daardoor te weten en laten weten, wat ieder houder der rijstvelden voor dat $^1/_5$ gedeelte, bij een gemiddeld gewas, moest betalen. Het kwam mij niet in de gedachten, dat ik daartoe de hulp van Europesche landmeters enz. noodig had. Ik liet die opmetingen geregeld door de dorpspriesters en hoofden bewerkstelligen. Het landgoed Soekaboemi, waar ik dit deed, bestond uit vijf distrikten, en was grooter dan een der provinciën Holland; en niettegenstaande ik in bijna al mijne ondernemingen en verbeteringen èn door den regent èn door de Europesche ambtenaren werd tegengewerkt, is het mij echter gelukt, al de sawah-velden, in betrekkelijk korten tijd, te hebben opgemeten. Indien ik, als partikulier landeigenaar, dit nu heb kunnen doen, met hoeveel meer gemak zal ieder resident met alle zijne onderhoorige ambtenaren hetzelfde kunnen verrigten!"

„III. Eene geheele afschaffing der heerediensten diende op Java te worden ingevoerd. Bij mij op Soekaboemi bestonden geene heerediensten meer, en ik heb mij bij de afschaffing daarvan zeer wel bevonden. Al wie

niet zelf op Java geweest is en met het lot van den Javaan bekend is geworden, kan zich geen denkbeeld vormen van de knevelarijen, waartoe die heerediensten aanleiding geven. Wanneer de Javaan zijne hem door het Gouvernement opgelegde landrenten aan dat Gouvernement of aan den partikulieren landbezitter betaalt, waarom hem dan nog met drukkende heerediensten belast?"

Wij hebben deze denkbeelden, de resultaten van langdurige ondervinding en veelvuldig onderzoek van eenen achtenswaardigen grijsaard, niet aan onze lezers willen onthouden.

Het artikel in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië over Julij 1851, ten opschrift voerende „De heer LAUNY over den toestand van Java" noopt mij, het daarin vermelde aangaande de suiker-kultuur nader toe te lichten, en wel wat betreft de nadeelen, die de bevolking bij de teelt van suikerriet ondervindt.

In de eerste plaats wordt de landbouwer, gedurende den maaltijd, bij omslag dessa'sgewijs, van zijnen veldarbeid getrokken, om deel te nemen aan het fabriekaat, tegen een gering loon. Wil de opgeroepen landbouwer zich van dien arbeid vrijwaren, dan dient hij eenige duiten bij het vastgestelde loon te passen, opdat daarvoor een vrijwilliger alsdan in zijne plaats kunne optreden. Wel is waar tracht het tegenwoordige Gouvernement op eene loffelijke wijze, het fabriekaat van de kultuur te scheiden, door den fabriekanten de verpligting op te leggen, om ingevolge hun kontrakt zich van eigen werkvolk te voorzien; doch deze maatregel treft waarschijnlijk het doel niet, uithoofde bij dit nieuwe voorschrift het voorbehoud staat uitgedrukt, „dat het Gouvernement den betrokken fabriekant toch met werklieden zal helpen, indien hij slechts kan aantoonen geen volk te kunnen krijgen." Tegen welk loon deze fabriekant de aantooning doen moet, staat niet bekend, zoodat vermoedelijk daarmede bedoeld wordt, het loon door het Gouvernement zelf bepaald, en waarvoor, gelijk gezegd is, geen koelie verkrijgbaar is. En toch, — wil men van gedwongen arbeid tot vrije kultuur komen, dan dient het fabriekaat van de kultuur ten eenenmale afgescheiden te worden; of, met andere woorden, de landman niet gedwongen te zijn, den veldarbeid te verlaten, om in de fabriek dag en nacht werk te verrigten, tegen een loon ongeveer $^1/_3$ minder, dan hetgeen hij voor zijn werk, bij zijnen buurman of ieder ander Javaan, bedingen kan.

Dat de bevolking dezen fabriekarbeid als heerendienst aanmerkt, daarvoor spreekt voldoende het over en weder berekenen der plantloonen tusschen de planters onderling, als wanneer een verhuisde planter, hoezeer hij den aanplant tot aan het snijden toe heeft helpen tot stand brengen, echter minder krijgt, omdat hij verhuisd is, vóór den maaltijd, en hij dus in den fabriekarbeid van het riet, waarvoor hij uitbetaling ontvangt, niet heeft gedeeld.

Voor zulk werk echter, dat oefening vereischt, bij voorbeeld voor het

schuimen, het vuurstoken enz., weten de fabriekanten zeer goed zich van eigen werkvolk te voorzien; waarom zouden zij zich dus geen werkvolk kunnen aanschaffen, voor grover arbeid, bij voorbeeld voor het dragen van ampas, van suikerpotten enz. waartoe gemeenlijk 's daags eens zoo veel koeli's per fabriek benuttigd worden?

Men tracht steeds de onbillijkheid aan te toonen van het verhoogen der koelieloonen, op grond dat het Gouvernement, de suiker tegen een minderen dan den marktprijs van de fabriekanten in levering nemende (gewoonlijk *f* 10 koper), ook verpligt is, de onkosten van het fabriekaat zoo laag mogelijk te stellen; zonder echter daarbij aan te merken, dat dezelfde pikol suiker, vrijwillig in de fabrieken bearbeid, toch op niet meer dan *f* 8 aan den fabriekant zoude te staan komen; daar gelaten zulke fabriekanten, voor wie zoodanige reden niet bestaat, als genietende de vrije beschikking over hun geheel produkt.

Verder heeft men nog geopperd, dat, indien het Gouvernement geen koelies leverde, de Javaan alsdan niet meer zoude willen werken, even als of de Javaan niet, gelijk elk mensch, zijn lot wenscht te verbeteren, zelfs door zwaar te arbeiden. Getuigt daarvoor niet zijn noeste vlijt bij de bearbeiding zijner eigen velden, waarvan hij zich den oogst, soms willekeurig voor de helft, door zijne eigene hoofden ziet ontnemen? En voorzeker pleiten daarvoor de duizende zoogenaamde menoempangs, die, als koelies bij den landbouwer dienende, even gaarne in de fabrieken zouden willen werken, indien het loon slechts evenredig ware aan den zwaren arbeid.

Ten slotte heeft men het onstaatkundige van het stijgen der koelieloonen in 't midden gebragt, waardoor Java in den prijs der suiker niet meer met het buitenland zoude kunnen konkureren, als of het stijgen der werkloonen door dwang te keeren, en niet van den prijs der eerste levensbehoeften afhankelijk zoude zijn. Juist door het koelieloon op eene zekere laagte te houden, doet men de eerste levensbehoeften stijgen, daar de landbouwer (die volgens het kultuurstelsel alleen tot den fabriekarbeid kan gedwongen worden), van het hem vreemde koelie-werk willende verschoond blijven, het afkoopt, daardoor verarmt, of op den verkoop zijner veldprodukten zulks tracht terug te winnen. Z.

't Was den 4den December 1851 een heldere maneschijn. De straten van Soerabaja waren dus prachtig verlicht! Ik begaf mij in die verlichting naar het gebouw, waar de eerste vergadering der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, na de herleving van haar Departement hier ter stede, zou gehouden worden. De overtuiging bestond bij mij, dat het Soerabajasche publiek blijken zou geven van gelijken tred te willen houden met Batavia en Samarang in ontwikkeling en beschaving, en dat de direktie, na vroeger dikwerf vruchteloos aangewende moeite, om aan deze maatschappij leven en bloei te geven, nu weder al hare krachten zou in-

spannen. Die overtuiging gaf mij de stellige verwachting, dat deze bijeenkomst door een groot gedeelte van Soerabaja's ingezetenen zou worden bijgewoond, en ieder daarvan eene genoegelijke herinnering zou bewaren.

Ik zal thans, ofschoon met andere woorden, herhalen wat omtrent het n die bijeenkomst verhandelde gedrukt staat in het „Soerabajasch advertentieblad" van 6 December l. l. In het voorbijgaan zij gezegd, dat in de wandeling, dit advertentieblaadje (het eenige voortbrengsel der Soerabajasche pers!) bestempeld wordt met den naam van „het gepriviligeerde lorretje." Bij eene volgende gelegenheid kom ik stellig op dat „blaadje" terug, onder overlegging van eene geboorteakte en een dienststaat. 't Zou immers jammer zijn, om dat „blaadje" maar zoo goeds moeds en ongestoord zijnen weg te laten gaan, zonder eens zijnen lof uit te spreken voor hen, die buiten Soerabaja wonen — en het dus niet kennen.

De heer predikant BRUMUND opende dan, met eene schoone en toepasselijke rede, de vergadering; toonde, in korte en levendige trekken, het vroeger bloeijen en kwijnen dezer maatschappij aan; ontwikkelde het nut dat eene dergelijke instelling stichten kon; wees op de rijke vruchten, die, door de onvermoeide pogingen tot uitbreiding van volksbeschaving en volksgeluk, te verkrijgen waren; sprak over hetgeen reeds in 't belang der zedelijke ontwikkeling der Europesche en Javaansche bevolking te Soerabaja gedaan is; en herinnerde de krachtige woorden waarin mede de hoogleeraar VETH de afgevaardigden der verschillende departementen in het Vaderland tot deelneming in het werk der opvoeding op Java opwekte.

Toen noodigde de metallique stem van den penningmeester den sekretaris uit, het verslag uittebrengen van den staat van 't departement. Twee nieuwe direkteuren werden benoemd, de heeren J. BRUMUND en Mr. J. W. C. BAKE; de gelegenheid werd gegeven om toe te treden tot het lidmaatschap aan hen, die tot dusverre achter waren gebleven; velen maakten daarvan gebruik om hunne namen te laten inschrijven, anderen om stilletjes weg te sluipen.

Maar wij hebben nog geen gewag gemaakt van den man, die in alle dergelijke bijeenkomsten gewoonlijk eene groote rol speelt. Gij zult mij waarschijnlijk reeds bij u zelven gevraagd hebben: „waar was 1°. de voorzitter? en 2°. de ondervoorzitter?" Ik antwoord de voorzitter was bij deze plegtige gelegenheid afwezig, en zijn plaatsvervanger *scheen* tegenwoordig, doch hield n°. 1 in gedachten gezelschap.

Gaf deze eerste bijeenkomst het bewijs van eene warme belangstelling in den bloei der maatschappij, zij gaf mij althans ook stof genoeg om te treuren over koelheid en onverschilligheid. Het hoofd van het plaatselijk bestuur „brillait par son absence." Er was eene reden voor; de sluis te Milirip moest op dien dag, en op geen anderen, worden bezocht! Ook al de daaropvolgende sporten van den ladder, en die zijn vrij talrijk, werden te vergeefs gezocht. Bijna niemand, die in eenige naauwe aanraking stond met geborduurde kragen, toga's of hoeden met pluimen, was op te merken. Wij zochten er wel naar, gesteund door de meening „zoekt en

gij zult vinden;" wij zochten wel in alle hoeken, onder stoelen en tafels, maar wij vonden niets dan tabaksdamp, volstrekt niets, dat naar een ambtenaar rook. Doch wel beschouwd, hadden ze geen gelijk? Wat behoeft een ambtenaar mede te werken „tot nut van 't algemeen?" Wat behoeft hij zich te bekommeren, om het beschaven en opvoeden van menschen? Hij is immers ambtenaar! Voor dergelijke zaken is het hier veel te warm! En bovendien, 't zijn allemaal illusiën; mon Dieu, qu'en faire!

Ja, dat Java is een raar land, een zonderling zamenstel vol eigenaardigheden, waarvan de organische kompositie alles behalve in orde schijnt te zijn! Ik wil niet zeggen, dat hoofd en hersenen (Batavia en Buitenzorg) niet meer werken; het bewijs van het tegendeel vindt gij in de pijnstillende middelen, die thans worden toegediend; maar men vergete niet, dat ook de overige ledematen, bij het toedienen dier medicijnen, eenige zorg en oppassing noodig hebben. Er worden thans allerlei inrigtingen van opvoeding en onderwijs te Batavia door de regering opgerigt of bevorderd, moge zij ook eens naar het andere eind van Java zien! Maar hoe dit zij, of wij daarop mogen rekenen of niet — zeker is het: die zich zelf helpt, dien helpt God. Wij hopen, dat spoedig, in alle residentiën van Java, ze mogen dan nabij of veraf zijn van Batavia en Buitenzorg, ze mogen dan van die zetels des bestuurs al of niet de impulsie ontvangen, bij grooten en kleinen, bij ambtenaren en militairen, bij burgers en inlandsche kinderen, de zucht zal ontwaken, om al wat tot opwekking van den sluimerenden volksgeest, en tot verlichting en beschaving kan strekken, te ondersteunen en te bevorderen.

G. N. DS.

De Lampongsche distrikten op het eiland Sumatra.

Van het jaar 1819 tot 1833 voerde de heer J. A. DU BOIS het bestuur over dat gedeelte van Sumatra, 't welk onder den naam van „de Lampongsche distrikten" bekend is. Reeds deze omstandigheid, dat hij veertien jaren eene betrekking bekleedde, die hem meer dan iemand anders in de gelegenheid stelde, om er met alles bekend te worden, 't welk hem eenigzins belang inboezemde, doet ons vermoeden, dat eene beschrijving van die landstreek, door hem gedurende zijn verblijf aldaar opgemaakt, hoogst gewigtige bijdragen kan bevatten voor de kennis van een land en een volk, die nog maar al te zeer tot dusverre door het Nederlandsche Gouvernement zijn verwaarloosd. Deze veronderstelling dringt zich nog krachtiger op bij allen, die den heer DU BOIS gekend hebben. Ofschoon te Middelburg in Zeeland geboren, verliet hij echter reeds zijn vaderland op eenen leeftijd van zeven jaren, en moet hij dus geteld worden onder die paria's van de Indische maatschappij, die men „inlandsche kinderen" noemt. Immers zijne gansche vorming en opvoeding ontving hij in Indië; al wat hij kende en wist had hij daar geleerd. Had hij dus in de tegenwoordige orde van zaken geleefd, dan had men tot hem gezegd: „ofschoon wij erkennen, dat gij vele kundigheden bezit en een zeer geschikt ambtenaar voor het binnenlandsch bestuur zoudt zijn, kunnen wij u echter niet gebruiken, dewijl gij die kundigheden niet in Nederland, maar in Indië hebt verkregen."

Vroegere besturen dachten er zoo niet over. Ofschoon de middelen van opvoeding in Indië vooral in dien tijd veel te wenschen overlieten, werd DU BOIS echter voor het wapen der genie opgeleid, en bragt hij het door eigen inspanning en studie weldra zoo ver, dat hij reeds in zeer jeugdigen leeftijd tot officier werd bevorderd. Dat hij in bekwaamheid en dienstijver bij hen, die in Europa waren opgevoed, niet achter stond, of liever, dat hij door talenten en moed boven velen uitmuntte, blijkt uit de omstandigheid, dat de gouverneur-generaal DAENDELS hem in zijne onmiddellijke nabijheid plaatste, en hij bij dezen niet zeer gemakkelijken, maar door geestkracht en fermiteit uitmuntenden, opperlandvoogd, als kapitein-adjudant heeft gediend, tot het bestuur aan den gouverneur-generaal JANSSENS overging. DAENDELS had de gewoonte, om verdiensten te erkennen en van braafheid en bekwaamheid partij te trekken, overal waar hij ze aantrof, zonder zich door vooroordeelen tegen kleur of afkomst te laten terughou-

den. De „Bataviasche Courant van den 8 van Lentemaand 1811" bevat daarvan onder anderen een merkwaardig voorbeeld. De korporaal KELLENS was een zeer dapper en bekwaam krijgsman, voor hoogere rangen zeer geschikt, en die om zijne verdiensten reeds lang officier had behooren te zijn. Maar zijne kleur verried zijne afkomst van Indisch bloed; hij had meer dan een gemengden tint; hij was donkerbruin, en daarom werd hij door zijne superieuren zoo niet achteruitgezet, althans zeer in de schaduw geplaatst. Op zekeren dag had hij de stoutmoedigheid aan den gouververneur-generaal DAENDELS een brief te schrijven, waarin hij zijne aanspraken, gegrond op zijn staat van dienst, deed gelden. Een paar dagen later werd hij bij den ontzagwekkenden en gevreesden maarschalk ontboden. Hij verwachtte eigenlijk eens duchtig doorgehaald te zullen worden, omdat hij zich regtstreeks tot den opperlandvoogd had gewend, 't geen streed met de militaire hierarchie.

— „Korporaal" zeide de maarschalk," „ik heb uw brief gelezen; uwe reklames zijn gegrond; ik benoem u tot *eersten luitenant kwartiermeester!*"

— „Ik dank Uwe Exc.!" riep KELLENS uit, en zou er nog zeer veel van dien aard hebben bijgevoegd, zoo DAENDELS hem niet, op eenen ijskoukouden toon, in de rede was gevallen.

— „Maar, luitenant, omdat gij uwe chefs gepasseerd hebt, geef ik u tweemaal vier en twintig uur arrest!"

In de zoo even aangehaalde Courant leest gij: „In het eerste regiment infanterie van linie, aangesteld tot *eersten luitenant-kwartiermeester* de kadetkorporaal A. B. KELLENS."

Maar ik dwaal geheel van mijn onderwerp af. Ik keer tot DU BOIS terug. Onder een man als DAENDELS kon iemand van zijn karakter niet onopgemerkt blijven. Immers een mijner vrienden te Batavia, die mij dezer dagen de verhandeling over de Lampong-distrikten toezond, schreef mij over DU BOIS: „Ik heb dezen braven man zeer goed gekend, want ik heb in de Lampong's eenigen tijd onder hem gediend. Hij was een getrouw opvolger der voorschriften van eerlijkheid en deugd, een opregt burger van den staat, een held in gevaren, onwrikbaar en onverzettelijk, wanneer het zijne beginselen betrof." Dat waren juist de mannen, die DAENDELS noodig had en wist te vinden, al trachtten ook anderen, die door slinksche wegen en intrigues groot waren geworden, hen op den achtergrond te houden. Toen echter het scherpziend oog van den opperlandvoogd, aan wien Indië, in weerwil van zijne gebreken, veel heeft te danken, door den nevel niet meer heendrong, waarin waarachtige verdiensten in Indië meestal gehuld zijn; toen later ijdelheid, grootspraak en vleijerij zich weder eenen weg wisten te banen, en ingetogenheid en eenvoud verdrongen, toen werd ook DU BOIS vergeten en miskend. In 1819 aan het hoofd van 't bestuur der Lampong-distrikten geplaatst, werd hij daar gelaten tot zijnen dood, die in 1833 plaats greep.

Maar die veertien jaren zijn niet verloren geweest. Zonder te spreken van zijn bestuur zelf, en het nut dat hij, voor zoo verre zijne geringe

middelen toelieten, in zijne betrekking voor de Lampong's heeft gesticht, zijn wij in alle geval aan hem eene beschrijving dier landstreek verschuldigd, die het resultaat is van een langdurig en naauwkeurig onderzoek. Wij verheugen ons, in de gelegenheid gesteld te zijn, ze aan onze lezers mede te deelen.

Wij miskennen de verdienste niet van den arbeid van den bekenden natuurkundige H. ZOLLINGER, die in ditzelfde Tijdschrift een hoogst belangrijk artikel heeft geplaatst, onder den titel van: „De Lampongsche distrikten en hun tegenwoordige toestand" *). Als men het weinige, dat MARSDEN in zijne *History of Sumatra* over dit gedeelte van het door hem beschreven eiland uitzondert, is die verhandeling van den heer ZOLLINGER de eenige bron voor de kennis der Lampong's; maar zij is uitvoeriger in de beschrijving van het land, dan van de zeden en gewoonten der inwoners. In het opstel van DU BOIS is juist het omgekeerde het geval. Wanneer wij dus thans dat opstel laten volgen, dan leveren wij eene belangrijke bijdrage voor de kennis der Lampong's, waardoor de verhandeling van den heer ZOLLINGER wordt aangevuld. En waar beiden dezelfde zaak hebben behandeld, daar zal de overeenkomst, die de lezer tusschen hen aantreft, hem een waarborg zijn voor beider waarheidsliefde. De aanteekeningen, die wij ons veroorlooven er bij te voegen, strekken 't zij tot verduidelijking, 't zij tot uitbreiding van 't geen in den text voorkomt.

I.

Grensscheiding, uitgestrektheid en bevolking.

De Lampong †), voor zoo verre dat land in de laatste tijden aan den sulthan van Bantam, en nu aan Nederland behoort, maakt het zuidelijkste gedeelte van het eiland Sumatra uit. Het is omtrent 500 vierkante mijlen groot, en bevat nagenoeg eene bevolking van 60,000 zielen §). Ten zuiden en oosten grenst het aan de zee, ten noorden en noordwesten aan het rijk van Palembang, ten zuidwesten aan Benkoelen. Van deze twee laatste naburige landen, Palembang en Benkoelen, wordt het afgescheiden door eene denkbeeldige lijn, die een aanvang neemt aan eene der uiterste punten der vlaktehoek of Tanjong Tina genaamd. Toen de Engelschen vóór 1824 op Sumatra nog hunne bezittingen hadden, stond hier in vroeger tijden het grensmerk. Maar, volgens ingewonnen berigten, werd dit grensmerk door zekeren Mr. CAMPBELL, destijds eerste ambtenaar der

*) Zie het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, negende jaargang, I, 1.

†) De heer DU BOIS schrijft „Lamping"; op welken grond is ons onbekend. Daar echter het algemeene gebruik de schrijfwijze „Lampong" medebrengt, hebben wij gemeend ons daaraan te moeten houden, te meer omdat wij geene etymologische gronden kennen, waarom de spelling van DU BOIS de voorkeur zou verdienen.

§) Volgens MELVILL VAN CARNBEE beslaan de Lampong's eene oppervlakte van 535 □ geographische mijlen = 12926 □ palen, eene uitgestrektheid als die van de Preanger-regentschappen en Bantam op Java gezamenlijk. De bevolking wordt door ZOLLINGER opgegeven te bedragen 82,905 zielen.

Engelsche O.-Indische Kompagnie te Croë, weggenomen, en vervoerd tot op de hoogte van Tampang, eene plaats aan den wester-oever der Samangkasche bogt, waar men het, denkelijk uithoofde men het niet verder oostwaarts konde brengen dewijl het een zwaar stuk hout was, heeft laten stranden, en waar het in de maand Julij 1819 nog door mij gevonden werd. Van Tanjong Tjina loopt de lijn noordoostwaarts over de hoogste toppen van het tusschen Boerne, aan de Samangkasche bogt, en Benkoenat gelegen gebergte Boekiet-Sawah; vervolgens in dezelfde rigting over de hoogste toppen van het aan Boekiet-Sawah verbonden gebergte Boekiet-Barisan, in een noord-oostelijke rigting van Croë. Van daar rigt zich de lijn noord-oostwaarts, over de hoogste punten van het land, tusschen den linkerarm der rivier Palembang, Soengi-Kommering genaamd, en de rivier Soengie-Pisang, een tak die bij Boemiagoeng in de Wai-oempoe (de regterarm der rivier Toelang Bawang) valt tot aan den oorsprong van zeker riviertje Soengi-Matjan genaamd; — daarna langs Soengi-Matjan, tot waar dit riviertje zich ontlast in de rivier Lampoejang, een tak, die in de bovengemelde rivier Palembang, niet ver boven zekere kampong Padamaran, valt; — al verder loopt de lijn de Lampoejang af, tot aan een gehucht Kotta-Bissi genaamd; — en van daar, doch tot dus verre onbekend in welke rigting, tot aan den oorsprong van zekere rivier Soengi-Tawar, en dan langs deze rivier tot waar zij zich in de zee ontlast *), en waar men zegt dat voorheen, op last van de Nederlandsche O.-Indische Kompagnie, in overeenstemming met den toenmaligen Vorst van Palembang en Bantam, een merkpaal gezet is, die men zich herinnert, dat ettelijke jaren geleden door de zeeroovers omver is gehaald, waarschijnlijk om zich meester te maken van de looden plaat, waarmede de top voor het inwateren bekleed was. Deze lijn van de mond der rivier Soengi-Tawar tot op het gemelde punt noord-oostwaarts van Croë, en voorts van daar, over de hoogste toppen van de Boekiet-Barisan en Sawah, tot aan de Tanjong Tjina, zegt men, dat door een der vroegste sulthans van Bantam is aangewezen. Dit moet in de historie der Lampongers, in het bezit van Raden INTAN, beschreven staan.

II.

Verdeeling en bestuur.

Het Lampongsche grondgebied, voor zoo verre het hier boven beschreven staat, kan gezegd worden verdeeld te zijn in vijf provinciën, die hare

*) Volgens ZOLLINGER zijn landwaarts in de grenzen volgenderwijs zaamgesteld. De rivier Masoedji, die van Mata-wsloe (de acht oogen) komt; vervolgens eene denkbeeldige lijn tot aan de beek Toeba; daarna de rivier Pisang, tot aan den oorsprong in het meer Serodja. Van hier weder een denkbeeldige lijn over de toppen van den berg Poenkan, van den heuvel Mandah, over den Pamatang-Trangaman tot aan den boekit-Pasagi. Deze grenzen scheiden het land van Palembang. Van den boekit-Pasagi over den rug der bergketen, die bij den Barisan begint, tot tusschen de voorgebergten Soeleman en tandjong-Tjina, grenst het land aan Benkoelen.

namen schijnen ontleend te hebben van de rivieren en zeeboezems, aan welke zij gelegen zijn. Die namen zijn de volgende. 1°. Toelang-bawang, 2°. Sipoeti, 3°. Sekampong, 4°. Telok-betong en 5°. Samangka *). Of echter over die provinciën ooit radja's of algemeene gezagvoerders geregeerd hebben, is, uit gebrek aan eene geschreven historie van dit land, niet te ontdekken. Ondertusschen is zulks niet waarschijnlijk.

Overigens is ieder dier provinciën verdeeld in eenige distrikten (marga), van welke de ondergeschikte plaatsen min of meer verstrooid liggen. Over elk dier distrikten voert een kapala-marga of hoofd een onafhankelijk gezag, onder den titel van toean-ratoe, dalm of sulthan. Sommige hoofden, zoowel die van den eersten rang als anderen, nemen gewoonlijk in hun gevorderden ouderdom den naam van „oempoe" aan, benevens den een of anderen bijnaam. Het woord „oempoe" beteekent grootvader en grootmoeder. In vorige eeuwen was „ratoe" de titel, dien de voornaamste Vorsten op Java voerden. Hij schijnt hier, vóór dat het Lampongsche aan den sulthan van Bantam onderworpen was, mede in gebruik te zijn geweest, en eerst weer, even als vele andere gewoonten, aangenomen sedert de Lampongers aan de regering der Bantamsche sulthans onttrokken zijn geraakt. De distrikten zijn genaamd naar het geslacht of den stam, waartoe de bevolking sedert onheugelijke tijden behoort. Tot ieder distrikt behooren eenige dorpen „tioe's," zelden meer dan tien, welke dorpen weder afgedeeld zijn in buurten, „toempoek" of „soekoe," genaamd van tien, twaalf of meer in getal. De vermeerdering der buurten in een dorp ontstaat zelden anders dan uit de heerschzucht van den in ouderdom opvolgenden broeder van den kapala-soekoe (het hoofd van de buurtschap). Scheidingen van dien aard noemt men „tettes-boengkar." Zij kunnen echter niet dan met toestemming der overige hoofden van het dorp plaats grijpen, en niet voordat het aanstaande hoofd daarvoor aan de gezamenlijke hoofden van het dorp de „benettes-boengkar," ten bedrage van 40 reaal, betaald heeft. Zoo vindt men dorpen, voornamelijk in het Aboengsche aan den linkerarm van de rivier Toelang Bawang, waarin twaalf buurten zijn, van welke de hoofden, wanneer de plaats door de handelaars bezocht wordt, die gewoon zijn aan het oudste hoofd een geschenk te brengen, tot dezen zeggen: „goea radja" (ik ben het hoofd), en een ander „goea radja toea" (ik ben het oudste hoofd) en een derde „goea radja jang palieng toea" (ik ben het alleroudste hoofd) enz. Ook vindt men niet zelden buurten, in welke slechts één huis staat, daar de radja geen ander gezag dan over zijne eigen familie heeft; ja zelfs vindt men er waarvan de radja gevlugt is, zoodat er geen of een onbewoond huis staat.

Over ieder van deze buurten voert alzoo een afzonderlijk hoofd, onder de benaming van „kapala-soekoe," en meestal met een zeer hoogdravenden titel, het gezag. Ze zijn gehouden de bevelen van de hoofden der oudste buurt in het dorp op te volgen, en zijn gezamenlijk aan hem onder-

*) Volgens ZOLLINGER maakt ook Maringei eene afzonderlijke provincie uit. DU BOIS schijnt dat landschap onder Sekampong te rekenen.

geschikt, of behooren dit ten minste te zijn. Voorheen waren zij dit aan den „kapala marga."

De gehuchten, die men in sommige gedeelten van Java, bepaaldelijk in Bantam, „padoekoean" noemt, dragen hier den naam van „oemboel." Er behooren van deze somtijds wel drie of vier, tot zestien en meer, tot een dorp. Ze zijn meestal op verre afstanden van deze aan kleine riviertjes gelegen. De „oemboel" worden zelden anders dan door de mindere klasse voornamelijk de slaven (badoea) bewoond, en het is in de nabijheid van deze „oemboel," dat men de ladangs tot het planten van padi, kapas en andere produkten aanlegt; in de nabijheid der dorpen (tioe) vindt men zelden ladangs *).

III.

Titels der Lampongers van Menangkabouwschen oorsprong.

De titels van Sekallobrahschen of Menangkabouwschen oorsprong en de wijze, waarop deze op de nakomelingschap overgaan, heb ik tot dus verre nog niet met volkomen zekerheid kunnen opsporen. 't Gebrek aan geschreven oorkonden, waarin de geschiedenis van het land geboekt staat, is daarvan oorzaak. Daarbij weet de tegenwoordige generatie weinig van hen die voor haar leefden. Waarschijnlijk hebben echter de marga-hoofden in vroeger tijden allen den titel van „toean ratoe" gevoerd; de hoofden der oudste buurten in de dorpen dien van „kapala soekoetoho," en de hoofden der overige buurten in een dorp dien van „kapala-soekoe."

Het gezag over een „oemboel" of gehucht wordt gevoerd door den aanlegger of zijne erven, of door een der lijfeigenen van dezen, die hij bij overerving van zijne ouders verkregen heeft („boedak-poesaka") De oudste broeder of, bij gebrek aan broeders, de oudste zoon van eenig gezagvoerend persoon, mits uit een wettig huwelijk gesproten, voert den titel van „panjiembang;" deze neemt gewoonlijk de dienst van pateh (adjunkt of sekretaris) waar, en volgt, bij overlijden, in de regering op. Bij ontstentenis van broeders of zonen uit een echt bed gesproten, wordt de oudste onechte broeder of zoon als opvolger verklaard door het geven van een maaltijd aan de inwoners van 't dorp, waartoe een of meer buffels geslagt worden. Indien een Lamponger, van welken stand ook, twee of meer vrouwen heeft, verklaart hij gewoonlijk, door het slagten van een buffel, en die van de mindere klassen door het slagten van een geit of een paar hoenders, en het geven van een maaltijd, den zoon of de

*) Er is alzoo een groot verschil tusschen eene buurt („toempoek" of „soekoe") en een gehucht („oemboel"). De buurten („Soekoe") zijn de afdeelingen van het dorp zelf; de gehuchten („oemboel") zijn, even als op Java de „doekoe" of „dadoekoean," een tak of afstammeling van het dorp, ontstaan uit zijne eigen bevolking, en meestal als een kind van het dorp beschouwd. 't Eenige onderscheid tusschen Java en de Lampongs ten dezen opzigte is, dat de gehuchten hier op grooteren afstand van het dorp liggen, en voornamelijk door geringen en slaven bewoond worden; terwijl ze op Java door dezelfde soort van inwoners als het dorp zelf bewoond zijn, ofschoon ze altoos aan het dessa's bestuur onderworpen blijven en niet zelfstandig worden.

dochter, die hij bij de vrouw die hij het laatst nam verwekte, als geboren uit de vrouw die hij het eerst huwde; mits dat deze van hooger geboorte zij, en nog geen kinderen heeft. Hij doet dat om zijn kind daardoor hooger in rang in de maatschappij te plaatsen.

Wanneer er geen broeders in leven zijn, of kinderen van de mannelijke kunne, gaat de opvolging over aan den oudsten en het naast met den overledene in familiebetrekking staanden inwoner der plaats, onder voorwaarde dat deze vermogen genoeg heeft, om eenige buffels te slagten en een maaltijd aan de inwoners der plaats te geven. Anders kiest men een ander uit zijne neergaande linie, want op deugd of bekwaamheid ziet geen Lamponger.

IV.

Titels door de Bantamsche sulthans gegeven.

De Bantamsche sulthans hebben aan de kapala-marga (distriktshoofden) den titel gegeven van „pangerang" of „kjai-aria," naar mate de hoeveelheid van peper, die zij jaarlijks konden leveren, of naar mate de waarde was van het geschenk, waarmede zij de residenten en de Javaansche ministers, onder wier bestier zij behoorden, hadden weten om te koopen, die dan voor hen bij de hooge magten te Bantam in de bres sprongen; en ofschoon deze titels boven de hoogste Lampongsche gerekend werden, zijn ze echter bij de tegenwoordige generatie weinig geteld, dan alleen bij het opleggen van boeten aan schuldigen, zoo als hierna zal aangetoond worden. De pangerang's of kjai-aria's, hoofden van een distrikt of geslacht, kregen bij hunne aanstelling een patent (piagem) van koper, waarvan eenigen met zilveren randen omzet waren, een pak fraaije Javaansche kleederen, zoo als men aan het hof gewoon is te dragen, alsmede gedenkstukken (siembangan), bestaande uit grof geschut, krissen, pieken en ander wapentuig, op welks bezit de erven van hen, die deze gedenkstukken voorheen ontvangen hebben, zelfs tot heden nog veel waarde stellen. De toemenggong's en ngabehis, zoo wel als de kjai-aria's, die geene hoofden van een distrikt waren, kregen bij hunne benaming geen patent (piagem) en slechts een kris met gouden handvat en scheede (pondok), en een pak hofkleederen, geëvenredigd aan hun verkregen titel.

De tegenwoordige distriktshoofden (kapala-marga) van het distrikt Oejoeng-Goenoeng of van het geslacht Soewai-apoe, in het Toelang-Bawangsche, hebben, sedert de Lampongers aan de regering der Bantamsche sulthan's onttrokken zijn, den titel van „kjai-aria" afgelegd, en dien van „toean-ratoe" aangenomen. Anderen weder hebben zich de titels van „soesoehoenan" of „sulthan-dalm", of „dalm-pangerang" aangematigd. De titel van pangerang is tegenwoordig onder de Lampongers zoo algemeen, dat men zelfs onder hen, die door tegenspoed of door een losbandig leven tot den slavenstand vervallen, personen vindt, die dezen titel voeren. Ook vindt men onder de hedendaagsche Lampongers hoofden, die, behalve een

der boven beschreven titels, uit hoogmoed of uit zucht om zich boven anderen te verheffen, nog bovendien zeer hoogdravende ja zeer godlasterende namen aangenomen hebben *). Zoo was er onder anderen een, die zich den naam gegeven had van „Allah-bidjil," hetwelk „louter God" beteekent, en een ander, die zich in slecht Arabisch noemde, „prins GABRIEL, gunsteling van het Opperwezen, die gewoon is zijne zaken met God te overleggen, met de engelen te slapen, ja slechts nog een stap te doen heeft om aan God gelijk te zijn."

V.

Inkomsten der hoofden.

Ofschoon de hoofden voorheen onder de regering der Bantamsche sulthans in geen geval boeten, hooger dan dertig reaal, van schuldigen mogten heffen, en daar beneden tot vijf reaal, naar mate van den rang, dien het hoofd, door wien de boete opgelegd werd, bekleedde, wordt hiermede tegenwoordig nog, in de verre van het Europesche gezag gelegen plaatsen, zoo onverschillig gehandeld, dat iemand, die zich mogelijk aan niets anders dan aan het gebruik van den een of anderen opschik welke niet aan zijn rang geoorloofd is schuldig heeft gemaakt, in eens met zijne familie tot den slavenstand wordt vernederd.

Ook thans nog bestaan de inkomsten der hoofden uit boeten, die zij aan schuldigen opleggen. Van ieder uitgewezen geschil hebben zij bovendien de „laba," zijnde het $^1/_8$ gedeelte der waarde van de zaak, waarover het geschil loopt. Deze wordt half door de eene en half door de andere partij betaald. Zij hebben almede de „oeang oesoer," dat is het $^1/_{10}$ der waarde van de zaak, waarover het geschil loopt. De winner van het proces is gehouden deze te betalen bij de uitspraak of bij de uitlossing van het pand, dat de partijen gehouden zijn in handen der parawatien's te stellen, alvorens men tot het onderzoek van hunne zaak overgaat. In dat pand moet ieder afzonderlijk de waarde hebben van de zaak waarover het geschil is. Hij, die zulks niet in geld, goederen, of lijfeigenen kan bezorgen, geeft zijne aangehuwde zuster, jonge broeders of zijn vrouw en kinderen, en, zoo hij niets van dit alles heeft, zijn persoon te pande. Daaraan is gedeeltelijk het lijfeigenschap toe te schrijven. Tot hunne inkomsten behoort ook het opvatloon (oeang-peneboes), dat van de weggeloopen lijfeigenen, die binnen de grenzen van hun gebied, 't zij ze door hen zelven of door hunne onderhoorigen, ja zelfs door de eigenaars achterhaald en opgevat worden, aan hen moet worden uitgekeerd, ten be-

*) Ook ZOLLINGER, die in 1845 de Lampongs bezocht, vond dit zelfde misbruik van titels, zoodat die dwaasheden er nog niet op verbeterd zijn. "De dorpshoofden" zegt hij "zijn meestal niets minder dan pangerang. Ze verhoogen zich niet alleen zeer gaarne met dezen titel, maar voegen er ook nog hoogdravende namen bij. Zoo heeft men een "pangerang-pah" (viervorst), een "pangerang segala ratoe" (vorst boven alle koningen), en de zeer brave en verdienstelijke pangerang te Tarabangi heeft zich den naam van "semporna djaja" (de volmaakte) gegeven."

drage van zes reaal voor ieder slaaf, of daar beneden, naar mate van de nabijheid der woonplaats des eigenaars. Voorts hebben zij ¼ van alle binnen de grenzen van hun gebied, in de bosschen gevonden wordende, olijfantstanden en rinosceroshorens, de „oeang-papadang" genaamd. Van menschen, die niet tot hun dorp behooren, en ladang's binnen de grenzen van hun gebied aanleggen, hebben zij de grondhuur. Van de huwelijken, die tusschen meisjes, wier ouders onder hun gezag staan, met mannen van andere plaatsen gesloten worden, hebben zij de „oepa-batien," welke voor meest alle plaatsen verschillende is, en waarvan het bedrag derhalve niet bekend is gesteld. De „kabouw jeroen joengan," of ongemerkte buffels, die in de bosschen binnen de grenzen van het kampongs-gebied gevonden worden, vervallen in eigendom aan den kapala soekoetoho, het hoofd van de oudste buurt in het dorp *). Overigens hebben de hoofden der plaatsen, die aan zee gelegen zijn of aan voor vreemde praauw-dagang bevaarbare rivieren, nog het ankeragegeld van ieder aankomende praauw, ten bedrage van een tot vier ropijen.

VI.

Uiterlijke teekenen der Lampongsche hoofden.

Behalve de reeds gemelde Bantamsche koperen patenten (piagem) en gedenkstukken (siembangan), die nog door enkelen bewaard worden, hebben de hoofden bovendien eenige uiterlijke teekenen, waarvan ik den oorsprong nog niet heb kunnen ontdekken, uithoofde van den volslagen achterlijken staat, waarin zich de tegenwoordige generatie bevindt, en bij gebrek aan boeken, in welke iets omtrent hunne gebruiken of gewoonten bekend staat. Deze teekenen zijn: 1°. de papadon, 2°. de sasako en 3°. de sawangkorie. De papadon schijnt eene navolging van den troon der vorsten te wezen, en heeft de gedaante van een langwerpig vierkante voetbank, voorzien van vier stevige voeten, meestal gemaakt uit één enkel stuk zwaar en zeer duurzaam hout, zelden meer dan 9 of 10 duim hoog, 4 voet lang en 3 voet breed †). Tot dezen troon laten de hoofden, van wat

*) Het zijn alleen de inwoners van Telok, Samangka en Sekampong, die hunne buffels tot het bewerken van hunne sawah's en het dragen van goederen als padi enz. gebruiken, en ze dus meest in de nabijheid van hunne woonplaats houden. De inwoners der provinciën Sipoeti en Toelang-bawang zijn niet gewoon hunne buffels te hoeden, of tot iets anders dan tot slagtdieren te gebruiken. Slechts om de twee of drie jaren verzamelen zij ze in kralen, daartoe door de gezamenlijke bevolking van een kampong in de bosschen gemaakt. Ieder eigenaar heeft zijn vast merk, hetwelk op een der horens van het dier, links of regts, op deze of gene wijze gesneden of gestoken wordt; zij, die geen merk hebben en niet meer bij de moeder loopen, noemt men „kabouw jeroen joengan."

†) De beschrijving van de papadon en van de regten daaraan verbonden, is bij DU BOIS veel naauwkeuriger dan bij ZOLLINGER. Het verblijf van 17 dagen in de Lampongs schijnt voor dezen geleerde te kort te zijn geweest, om den aard van dit gebruik goed te leeren kennen. Immers hij beschouwt de papadon als een middel, om in den adelstand te worden opgenomen. „Diegene, welke in dien stand wordt ingelijfd," zegt hij, „wordt in een soort van zegewagen in het dorp rondgetrokken (naik papadon) of in een draagstoel gedragen, en gaat eene eerepoort door, die in de nabijheid van het gemeentehuis staat en slechts bij feestelijke gelegenheden geopend wordt. Bij den maaltijd op het gemeentehuis zit de opgenomene op den eerestoel, waarop hij in het dorp rondgedragen of getrokken werd." Men zal zien, dat hier de aard van de papadon geheel miskend is.

rang ook, zich door het geven van een feest en maaltijden verheffen. Dat houdt een Lamponger voor de grootste eer, die hem met mogelijkheid kan aangedaan worden, en niets is er, dat hem en zijne familie, ja zelfs zijne verste naastbestaanden, tot hooger rang in de maatschappij verheft. Het stelt hem in staat, hooger boeten aan schuldigen te mogen opleggen; zijne dochter of zuster, voor wie hij, vóór zijne verheffing tot de papadon, slechts 100 realen djoedjoer durfde vragen, verkoopt hij nu aan hem, die haar tot vrouw neemt, voor 400 realen; en aangezien zij zeer gesteld zijn op rijkdom of om rijk te schijnen, leent hij bij deze gelegenheid alle mogelijke kostbaarheden, die hij bij elkander kan krijgen, om ze aan het publiek als zijn eigendom te vertoonen, of ten minste daardoor het krediet, dat hij bij anderen heeft, te kennen te geven. De omtrek van de papadon is, voor den tijd dat hij daarop gezeten is, beplakt of met zeer dunne gouden plaatjes ter grootte van een Spaansche mat of met zilveren Spaansche daalders, waarvan hem gewoonlijk geen enkele in eigendom behoort. Die met goud versierde papadon heet men „papadon tata mas" en de andere „papadon tata reaal."

Nadat al de plegtigheden, die gewoonlijk tot de papadon-verheffing van een hoofd behooren, zijn afgeloopen, wordt de papadon in de publieke zaal (sêset) *) weggeborgen, en nimmer door den eigenaar meer bezeten, of tot iets anders in zijn leven gebruikt, dan om daardoor zijn rouw aan te toonen. Want heeft iemand zijne grootheid zoodanig gekrenkt, dat hij zich genoodzaakt ziet daarover wraak te nemen, dan is hij gehouden de papadon zoo lang uit de sêset te nemen en te verbergen, totdat hij zich gewroken heeft. Heeft iemand de onvoorzigtigheid daarop te gaan zitten of er iets op te leggen, dan vervalt hij daardoor in eene boete.

De „sasako" is een fraai gebeeldhouwde leuning of rugsteunsel, dat tot een onderscheidingsteeken dient van minderen rang dan de papadon. De hoofden, die geen vermogen hebben om zich tot de papadon te verheffen, laten zich tegen dit rugsteunsel aanzetten, mede onder het geven van feesten en maaltijden. Die sasako wordt eveneens in de publieke zaal ten toon gesteld, en er wordt op dezelfde wijze mede gehandeld als met de papadon, in geval van beleedigd te zijn. Laat de bezitter zich naderhand tot de papadon verheffen, dan hecht men de sasako aan de papadon, op de manier van een leuningstoel, en dan is die nog van grooter waarde.

*) In de oudste buurt van ieder dorp is een publieke vergaderzaal, bij de Lampongers «sêset" of «balidana" genaamd. In deze wordt over de voornaamste regtsgedingen gehandeld en worden voorname feesten gevierd. Zij dienen tevens tot huisvesting van vreemdelingen van rang. Overigens vindt men in elke ondergeschikte buurt een klein publiek gebouw «passeban" of «angoeng" of «loengoek" genaamd, waarin het hoofd der buurt met zijne oudste onderhoorigen kleine zaken afdoet, betreffende degenen, die onder zijn direkt gezag behooren. Zij dienen tevens tot huisvesting voor vreemdelingen en bezoekers van minder aanzien, en het geven van kleine maaltijden. ZOLLINGER noemt dit raad- of gemeentehuis of publieke vergaderzaal «sessah." «Het bestaat," volgens hem, «uit een enkel ruim vertrek, maar heeft toch verscheiden afdeelingen, waar de verschillende klassen der bevolking afzonderlijk gaan zitten. De muren en vloer zijn van gevlochten bamboe. Het huis dient te gelijker tijd tot herberg voor doortrekkende vreemdelingen, die het echter niet durven betreden, voordat zij eenen gemeente-burger daarom aangesproken hebben, die het dan 't eerst betreedt. De bevelen der regering worden in dit raadhuis aan een balk opgehangen, zoodat ieder ze kan lezen."

De „lawangkori" is eene soort van overdekte eerepoort, van welke de deuren en het overige houtwerk fraai gebeeldhouwd zijn. In sommige gedeelten der Lampongs vindt men ze gedeeltelijk van gebakken steen, met kalk zeer net opgebouwd of bemetseld, en afgezet met porcelein, waarop figuren staan uitgedrukt. Met het regt, om zich dit teeken van grootheid aan te schaffen, is het even zoo gelegen, als met dat van de papadon en sasako. De lawangkori staat gewoonlijk in de nabijheid der woning van den eigenaar, en wordt gebruikt voor vreemde bezoekers, bruid en bruidegom, en verder voor ieder die verlangt deze eer te genieten, mits hij daarvoor een karbouw of de waarde daarvan in geld of goed aan den eigenaar geeft. De eigenaar zelf gaat er door, wanneer hij de eene of andere goede daad verrigt heeft *), of voorheen als hij van Bantam terugkwam en daar den een of anderen titel of eenig gedenkstuk verkregen had. Te Kampong Angariep, 2½ uur benoorden Boerne, in het Samangkasche, heb ik een „lawangkori" gezien, waarvan de vleugels door een van hout gemaakten pagger verlengd waren, die de buurt, waarover de eigenaar der lawangkori het gezag voerde, geheel insloot. Voor de gewone passage, waren daarin aan de rivierzijde twee openingen gelaten. Men zegt, dat dergelijke omheiningen der verschillende buurten in een kampong voorheen door het geheele Lampongsche in gebruik waren, en eerst onder de tegenwoordige generatie verwaarloosd zijn. Ook vond ik die te Samangka of Kampong Angariep met afbeeldsels van menschenhoofden, van hout gemaakt, bezet; 't geen mij doet veronderstellen, dat die van zeer ouds en vóór den invoer van 't Mohamedanisme, dat in dit land nog zeer weinig wortel geschoten heeft, in gebruik zijn geweest.

VII.

Boeten.

Het bedrag van de boeten, die de verschillende hoofden aan schuldigen opleggen, schijnt in vroeger tijden door de sulthans van Bantam bepaald te zijn als volgt.

De „kapala-marga" hoofd van een distrikt of geslacht, die hetzij door eigen verkregen regt hetzij bij overerving in het bezit is van een piagem (patent), en zich heeft doen verheffen tot de papadon, heeft het regt om een boete ten bedrage van 30 reaal, namelijk 15 uit hoofde van het bezit van zijn piagem en 15 voor dat van de papadon, te eischen. Hij die geen piagem heeft, doch den titel van „kiai-aria" of „toemenggong" of „ngabehi," 't zij door eigen regt of bij overerving, voert, en tot de papadon verheven is, kan 15 reaal eischen, namelijk 7½ uit hoofde van zijn Bantamschen titel, en 7½ uit hoofde van zijne verheffing tot de papadon. Hij, die geen Bantamschen titel heeft, doch tot de papadon verheven is, kan

*) De Lampongers, voornamelijk die van de voornamere klassen, zijn gewoon om zich door moorden, zelfs aan onschuldigen, te wreken, of zich daardoor van eene schande die hun is aangedaan te zuiveren. Dergelijke moorden en wraakoefeningen beschouwen zij als goede daden.

10 realen eischen, die slechts een sasako of rugsteunsel heeft, niet meer dan 7½ reaal, en hij die geen van die teekens heeft 5, reaal. Onder de Aboengsche volken zijn alle boeten, naar men zegt, 50 ten 100 hooger; of echter deze verhooging aan ingeslopen misbruiken of aan eene regeling der Bantamsche sulthans haren oorsprong te danken heeft, is onbekend. Langs de Wai-oempoe, en de daarin vallende tak Wai-besai, in de distrikten of geslachten van Pamoeka, Baradatoe, Braga (waarvan Boemiagoeng de hoofdkampong is), Simenga en Barasakti, is hierin door den sulthan van Palembang verandering gemaakt, en de hoogste boete bepaald op 36, de minste op 12 reaal, waarvan het ⅔ gedeelte aan den sulthan moest gebragt worden. De boete van 36 reaal was bekend onder den naam van „ampat-likoer-darablas" (vier en twintig twaalf.)

VIII.

Wetten.

Ofschoon de Lampongers, behalve die welke het centraal gedeelte bewonen, aanspraak maken op den naam van Muselmannen, blijkt echter uit hunne zeden, dat de wet, door MOHAMAD in den Koran aan zijne discipelen gegeven, hun geheel vreemd is. Zij regelen zich naar hunne aloude gebruiken, die misschien zeer verbasterd zijn, en, zoo men zegt, naar voorschriften in zeker boek van Madjapahitschen oorsprong, „radjassoe" genaamd, doch hetwelk ik, ondanks alle daartoe aangewende moeite, nog niet heb kunnen magtig worden; zoo min als de wetboeken, die zij voorheen van de Bantamsche sulthans ontvingen, ten einde zich daarnaar te regelen. Het zijn alleen de bewoners der stranden, in de nabijheid van Bantam, die onophoudelijk door vreemden bezocht worden, die eenigzins kennis hebben van het Mohamedanisme. Priesters zijn er misschien geen tien in de geheele Lampongs, voor zoo verre het land in de laatste tijden aan de sulthans van Bantam onderworpen was. En die priesters zijn dan nog meest allen Bantamsche vlugtelingen en valsche leeraren, die een dom volk, dat bovendien door 't gemis eener goede regering geheel bedorven is, in het plegen van groote misdaden sterkt, door hun „djimat's" (geschriften waaraan zij bovennatuurlijk vermogen toekennen) te verkoopen. Voornamelijk zijn de zoogenaamde heiligen of „hadji's" een ongeluk voor dit volk.

IX.

Straffen.

Geene lijfstraffen worden in de Lampong's uitgeoefend. Alle straffen bestaan in geldboeten. Heeft iemand een ander ligt gewond, dan wordt hem eene boete opgelegd, en wordt hij bovendien verwezen tot de betaling van eene som gelds, geëvenredigd aan den rang die de gekwetste in de maatschappij bekleedt. Deze betaling noemt men „penêpoeng," en

wordt tot het koopen van een buffel, geit of hoen gebruikt, welk dier geslagt wordt, en door de partijen en hunne naastbestaanden, op een daartoe bereiden maaltijd, als een teeken van verzoening gegeten.

Heeft een vrij persoon het hoofd van zijn kaboeajan of een van diens kinderen of andere bloedverwanten vermoord, dan eischen de naastbestaanden van den vermoorde den moordenaar, benevens allen die in familiebetrekking tot hem staan (van het mannelijke geslacht) op, om zich door de vernieling van dezen te wreken, en zich zoodoende van de schande, die hun is aangedaan, te zuiveren. 't Gebeurt echter zelden ergens anders dan in die streken, waar het volk nog in eenen meer wilden staat leeft, dat aan dezen eisch voldaan wordt. Meestal worden in zulke gevallen de hoofden der aangrenzende kaboeajan's verzocht, om als bemiddelaars tusschen beide te komen. Dan worden de schuldige of zijne naastbestaanden, in geval hij zelf voortvlugtig is, veroordeeld tot de betaling aan de naastbestaanden van den vermoorde, van de „bangoen," ten bedrage van 1000 reaal of 800 indien de vermoorde de oudste broeder of zoon en „panjiembang" (opvolger bij overlijden) van het hoofd van een distrikt of geslacht is. De som wordt geringer tot 400 reaal, naar mate de vermoorde meer of minder naauw aan zulk een hoofd vermaagschapt is. Voorts worden de schuldige of zijne naastbestaanden verwezen tot de levering van een stuk wit linnen 4 of 5 ellen lang, om het lijk in te wikkelen; vijf karbouwen, van welke er een geslagt wordt bij de begrafenis tot „poenoesoemboemi," een op den 3den, een op den 7den, een op den 40sten, en een op den 100sten dag na de begrafenis van den vermoorde; voorts nog tot de levering van een of twee afgeslagen menschenhoofden, hoe verscher hoe beter, om tot voldoening aan de beleedigde nabestaanden te strekken. Een „irawan" dat is een levend mensch, die aan een paal wordt gebonden en door de nabestaanden van den vermoorde al dansende met steken van piek, kris en klewang wordt overladen, wordt vervolgens als een slagtdier den hals afgesneden. Het bloed van dit slagtoffer wordt met dat van den tot poenoesoemboemi geleverden buffel gemengd, en door de beleedigden gebezigd, om zich te bestrijken en in het water te mengen, bestemd om zich te reinigen van de schande, waarmede zij door den dood van den vermoorden bevlekt zijn. Het lijk van den tot irawan gediend hebbenden persoon, wordt op de gewone landswijze begraven, en de geleverde menschenhoofden worden, nadat die aan de beleedigden tot voetbanken gediend hebben, om in de publieke zaal, waarin bij die gelegenheid een groote maaltijd vergezeld van spelen en vermaken gegeven wordt, op te treden, aan de voeten van den vermoorde begraven. De „orang Aboeng" *) begraven het lijk van

*) De „orang Aboeng" is een volk van den stam of „boeai", die den naam draagt van „njonjai". Uit dien stam zijn een negen- of tiental takken gesproten, welke bijna allen den linkerarm der rivier van Toelang-bawang, of de takken Wai-aboeng en Wai-gahan bewonen, bijna in het midden van de Lampongsche distrikten, in eene strekking Z. O. ten O, ongeveer 25 uur gaans van Boemiagong. Het is een volk, dat door zijne naburen, die zij „Lampongpingiran" noemen, om zijne wreede en roofzuchtige geaardheid zeer gevreesd is. Hun dialekt verschilt aanmerkelijk van dat der overige Lampongers.

de irawan's niet, dan na vooraf daarop met piek en schild in de hand getoernooid te hebben. De moordenaar is verpligt den irawan en de menschenhoofden zelf te leveren, die tot volkomen genoegen der beleedigden moeten strekken. Om nu niet weer op een nieuwe misdaad betrapt te worden, waartoe die verpligting hem natuurlijk moet brengen, begeeft hij zich ten dien einde naar afgelegen gedeelten van het land. Rijken nemen hiertoe wel (ofschoon men hen daarvoor met den naam van bloodaards bestempelt) slaven, die zij met hun eigen geld gekocht hebben; slaven, die zij bij erfenis verkregen hebben („boedak- of boedoea-poesaka") worden niet aangenomen.

In de maand Januarij 1819 heb ik een troep „orang Aboeng", die door een man zich noemende „sulthan ampat blas tioe", en hoofd van de kampong Bakoeran gelegen aan de linkerarm der rivier Toelang Bawang, werden aangevoerd, doen achterhalen. Hij voerde een inwoner van het distrikt Lampong-Komering mede naar zijne woonplaats, die aan hem tot irawan geleverd was door eenige schelmen, welke zijn vrouw en kind gestolen en te Palembang verkocht hadden.

In de maand Augustus van het jaar 1819 werd mij door een der hoofden van Kampong Tiginonnong, met name kjai-aria SIENGAMATTA, iemand die door zijn landgenooten voor een ware Muselman gehouden werd, waarschijnlijk omdat hij tweemaal daags gewoon is te bidden, de begraafplaats van twee menschenhoofden vertoond, die hij kort te voren, benevens een levend mensch, een buffel en andere betalingen en geschenken, aangenomen had van het volk van Goenoeng-dewa, een kampong gelegen aan de rivier Sipoeti, voor de schande die dezen hem aangedaan hadden door het vermoorden van zijn broeder. Met zeer veel geestdrift verhaalde hij mij, hoe hij zich aan het genoemde slagtoffer, dat een slaaf was geweest dien men voor acht Spaansche matten gekocht had, had gewroken, en wees hij mij de plaats aan, waar die ongelukkige gebonden had gestaan. Het hoofd had hij, daar zijn broeder in het bosch op een afgelegen plaats vermoord en het lijk niet gevonden was, aan de trap van zijne woning begraven, opdat hij of een ieder die in of uit ging den kop met voeten zou betreden, hetwelk hem en zijn nabestaanden ook voor dat niet vinden van het lijk tot een soort van voldoening strekte.

Indien soortgelijke moorden aan menschen van rang worden bedreven, en de dader tot een ander geslacht (kaboeajan) behoort, dan komen de volken van de twee kaboeajan's gewoonlijk eerst tegen elkander in opstand, alvorens de beleedigden door de volken der aangrenzende kaboeajans tot inschikkelijkheid te brengen zijn. Van daar, sedert de laatste jaren of sedert het land aan de regering der Bantamsche sulthans onttrokken is geraakt, alle de schrikkelijke verwoestingen voornamelijk in de provincie Toelang-bawang en Sipoeti. Zoodra men er in geslaagd is ze tot rede te brengen, wordt de misdadiger of zijn naastbestaande, en anders de volken van het distrikt waartoe de misdadiger behoort, aangezet tot het opbrengen zoo als wij boven hebben gemeld. Somtijds wordt de

misdadiger, indien deze een persoon van geringe geboorte is, aan de beleedigden uitgeleverd, iets waarmede dezen in dat geval genoegen moeten nemen en waarmede zij dan gewoonlijk handelen als anders met den „irawan", met dat onderscheid echter, dat diens lijk, in stede van de doodshoofden, aan de voeten van hem dien hij vermoordde, begraven wordt, en wel in een dwarsche rigting.

De grootste schande, die eene familie van rang overkomen kan, is als er een vaff hare nabestaanden door een slaaf vermoord wordt. In zulk een geval, begeven de oudsten van de familie zich naar afgelegene plaatsen, om zich van die schande, door het vermoorden meestal van ongewapende mannen, weerlooze vrouwen, en onnoozele kinderen, te zuiveren, en om, tot bewijs hiervan, de hoofden van die ongelukkige slagtoffers in zegepraal te huis te brengen. Is de moord in het geheim geschied en de dader niet uit te vinden, dan kunnen de nabestaanden zich van de schande, die hun daardoor overkomen is, zuiveren door het slagten van een slaaf, waartoe zij gewoonlijk een afgeleefde koopen.

In de nabij Bantam gelegene plaatsen is het volk gewoon een van hun eigen slaven te nemen tot irawan, en hem alleen in schijn dood te steken en te slagten, hem vervolgens werkelijk aan den meestbiedende te verkoopen, en de daarvoor ontvangene penningen aan hun kampong en andere in den omtrek wonende buren, die anders niet in gezelschap met hen blijven willen, uit te deelen; doch die mindere bloeddorstigheid is alleen aan oude vrees voor straffen, te voren door het Gouvernement van Bantam op die wreedheid gesteld, toe te schrijven. Ook in het Toelang-bawangsche is men, sedert het aanwezen van een Europeesch gezag, huiverig die wreedheden uit te oefenen, maar ik houd mij verzekerd, dat zij nog maar al te dikwijls in de afgelegen gedeelten plaats grijpen.

Iemand, die een anders slaaf gedood heeft, kan volstaan met den eigenaar daarvoor 30 reaal te betalen, zoo de vermoorde een man is; als 't eene vrouw is, betaalt hij 40 reaal, behalve een boete en de andere proces-onkosten, indien namelijk daarover tusschem hem en den eigenaar van den slaaf verschil ontstaat en de zaak door den regter uitgewezen wordt.

Als de eene slaaf den anderen vermoord heeft, wordt de moordenaar, zonder aan eenige verdere straf bloot te staan, afgestaan aan de beschadigde persoon, mits deze daarin genoegen neemt; anders is de eigenaar van den moordenaar gehouden, den bepaalden „oeang-bangoen," ten bedrage van 30 reaal als de vermoorde een man is, en als 't een vrouw is 40 reaal, te betalen.

Als eenig hoofd of gezagvoerend persoon een van zijne vrije ondergeschikten, uit de buurt waarover hij het gezag voert, vermoord heeft, wordt hij door de gezamenlijke hoofden der kampong, op aanklagt van de beleedigde naastbestaanden, verwezen tot het betalen van de „oeang-bangoen, geëvenredigd aan den rang van den vermoorde, en van de „oeang-slamat", alsmede tot het leveren van een stuk wit linnen, om er het lijk in te winden, en een buffel of bok, om te dienen tot poenoesoemboemi. Op

oudermoord staat geen straf, als mede niet op het vermoorden van zijne eigen vrouwen, kinderen, broeders of zusters, of van een slaaf dien men met zijn eigen geld gekocht heeft. Iemand, die tot zulk eene daad vervoerd wordt, stelt zich slechts bloot aan het verwijt van zich zelven te bederven of schade toe te brengen (njadang-ramna).

Ik heb nog geen Lamponger gevonden, wien het heugde, dat men ooit in de noodzakelijkheid is geweest, het verleiden van eene maagd te straffen; en zulks is ook niet waarschijnlijk; want heeft iemand, die vermogen bezit, een meisje beneden zijnen rang geschonden, dan trouwt hij ze, en noemt haar zijne vrouw, ofschoon hij haar tot niets anders dan zijne slavin gebruikt; of hij geeft haar een woning, of laat haar aan het huis van hare ouders zitten, zonder ooit meer naar haar om te zien. Daar eene Lampongsche vrouw geene echtscheiding vorderen kan, is het geene bijzonderheid, dat een Lamponger, die vele vrouwen heeft, ze somtijds ettelijke jaren laat zitten, zonder naar haar om te zien of haar eenig onderhoud te zenden. Ik heb er een als schrijver in mijn dienst, die zeven vrouwen heeft, van welke hij er één reeds in geen 4 jaren gezien heeft, niettegenstaande hij bij deze kinderen heeft en zij aan ééne en dezelfde rivier met hem woont slechts op een afstand van 5 of 6 dagen reizens. Is het meisje daarentegen van aanzienlijke geboorte, dan stelt hij er zich eene eer in, zulk eene vrouw te hebben, en dan blijft hij steeds met haar aan het huis van zijn schoonvader wonen, tot dat hij in staat is de „djoedjoer" te betalen. Bloedschande (salla-poerie) en echtschending (riendang-babai) worden echter gestraft, door de schuldigen te verdrinken of te onthoofden. Er zijn nog, sedert de laatste zes verloopen jaren, voor zoo veel men weet, in het Toelang-bawangsche drie voorbeelden van geweest.

X.

Diefstal en roof.

Als aan iemand iets ontstolen of ontroofd is, en hij den dader uitgevonden heeft, onderzoekt hij gewoonlijk eerst of deze een bemiddeld persoon is. Hiervan niet genoegzaam overtuigd zijnde vraagt hij hem, of hij genegen is, het gestolene of geroofde te vergoeden, zelden minder dan met de enkele waarde daar boven, hetgeen men „kadoea-watang" noemt, of met de dubbele waarde daar boven, hetgeen men „katiga-watang" noemt *), en waarvan de eisch gewoonlijk afhangt van de meerdere of mindere hebzucht of vervolgzucht van den beschadigde. Neemt de dief hier genoegen in, dan is de zaak afgeloopen; anders klaagt de beschadigde hem aan, niet voor hetgene hij hem ontvreemdde, maar voor eens of tweemaal de waarde daarenboven. De beschadigde mag dit bij den regter doen, wijl zulks in het voordeel van den laatste is, zoo als reeds is aan-

*) „Ginti-watang" is de enkele teruggave van het gestolene of het kostende daarvan, in geld of in goederen.

gewezen in het artikel over de „inkomsten der hoofden". Indien de beschadigde persoon over hem, die hem beschadigde heeft gezegepraald, en deze of zijn nabestaanden geen vermogen hebben om hem te redden, door het gestolene naar den eisch te vergoeden, dan wordt hij slaaf van hem, dien hij beschadigd heeft. Hierbij dient in het oog gehouden te worden, dat in de Lampongs, even als in vele andere Maleische landen, de kinderen der voornaamste lieden doorgaans de voornaamste vagebonden zijn, en dat het daarom niet zelden gebeurt, dat de beleedigde partijen in het ongelijk gesteld worden, en haar daarenboven somtijds nog grooter onheilen overkomen.

Als een slaaf iets aan iemand ontvreemd heeft, wordt zijn meester daarvoor in regten vervolgd, en bedraagt de waarde van het gestolene meer dan hij zijn meester waardig is, dan levert deze hem aan den beschadigde uit. Hiermede moet deze zich vergenoegen; doch wordt het gestolene in het huis van den meester gevonden, dan vervalt hij daardoor in de zoogenaamde „hoekoem-kadoenoeng," eene straf, waarbij hij niet alleen verwezen wordt tot het teruggeven van het gestolene, maar buitendien tot het betalen van eene boete, tenzij hij een persoon van hoogen rang is. Te Te lok-betong is mij bekend, dat de boete bij de genoemde hoekoem, bepaald is op twaalf reaal; te Samangka (Boerne), en in het Sckampongsche zegt men, dat die willekeurig geheven wordt; en in het Toelang-bawangsche bedraagt zij van 30 tot 5 reaal, naarmate van den rang, dien het hoofd bekleedt, door wien de boete geheven wordt.

XI.

Getuigen.

De getuigenis van twee personen van onbesproken gedrag is voldoende voor overtuiging van eene misdaad; mits zij, of een van hen, hetgeen zij getuigden, met eede bevestigen. Doet de getuige dit, dan laat de beschuldigde zich het vonnis, dat over hem uitgesproken wordt, welgevallen; echter zelden langer, al is hij ook bij zich zelven van de misdaad overtuigd, dan tot hij gelegenheid vindt, om op een ander te appelleren, die hij denkt dat het proces in zijn voordeel kan doen veranderen, al zoude hij ook zijn eigen vrijheid en die van zijne familie daarvoor opofferen. Ik word hiervan nog dagelijks overtuigd door zaken, welke mij door sommigen aangegeven worden, die reeds driemaal, tien en twaalf jaar geleden, door anderen in hun nadeel uitgesproken en afgedaan waren. Dit appel komt uit niets anders voort dan uit het ongelukkig denkbeeld, dat de Lampongers, ja zelfs den minste onder hen bezielt, van door zulk een vonnis vernederd te zijn. Door moord wreekt hij zich daar somtijds in het geheim over, indien hij daartoe gelegenheid vindt, aan hem, die over hem gezegevierd heeft, of aan hem, die hem schuldig verklaarde, of anders, in afgelegene ladangs, aan arme onschuldigen.

Vrouwen of slaven worden zelden in zaken van aangelegenheid geroepen, en zoo zulks al geschiedt, wordt op hun getuigenis weinig acht geslagen.

XII.

Eeden.

Alleen in Telok-betong en Samangka (Boerne) heb ik gebruik zien maken van den Koran bij het afleggen van den eed. Te Tiginennong, in het Toelang-bawangsche, heb ik dat boek ook wel zien gebruiken, doch zulks geschiedde meer uithoofde van mijn aanwezen, daar de Lampongers daar anders gewoon zijn, den eed te doen op het graf van zekeren MINAK-SENGADJA, een der aloudste bekende stamvaders na OEMPOE SROENTING van het geslacht of de „boeai," die den naam draagt van „boeai-boean." Ieder „boeai" of „kaboeaian" (geslacht) heeft eene soortgelijke grafstede, waaraan het volk, sedert onheugelijke tijden, ook het verkrijgen zijner begeerten, onder het doen van offerhanden en het branden van wierook, afbidt.

Een beschuldigde is gehouden, om hem, die tegen hem getuigt, voor het doen van een eed, 3 reaal te betalen of daarboven, naarmate van den rang, dien de persoon, van wien de eed gevergd wordt, in de maatschappij bekleedt. Of dit eene Bantamsche instelling of een oud Lampongsch gebruik is, heeft mij nog niemand, zelfs onder de voornaamste hoofden, kunnen verklaren. Alleen weet men, dat het, onder het voormalige Bantamsche bestier, ook door de Europesche beambten en de ministers (jenjans) van den sulthan gelast en de betaling ingevorderd werd. In zaken, waarin geen getuigen hoegenaamd zijn, gaat men over tot het raadplegen der geesten, 't geen de „hoekoem-petting" genaamd wordt. De wijze, waarop dit raadplegen geschiedt, is vierderlei. Ik zal ze thans mededeelen.

Men neemt een stuk kadjangmat, hetwelk te zamengebonden wordt op de manier van een halven cylinder, en aan beide einden wordt digt gemaakt. Anders neemt men een houten trog, 5 of 6 voet lang, ½ of 2 voet wijd, en even zoo diep. Deze wordt dwars, met de holte benedenwaarts gekeerd, gelegd op een daartoe op den grond gemaakte streep, waarvan het eene einde dat des aanklagers en het andere dat van den aangeklaagde voorstelt. Vervolgens neemt men een ongeschonden haan, dien men in eene schuinsche rigting over de trog houdt, den hals afsnijdt en onder de trog doet, om dood te spartelen. De partij, aan wier zijde het dier dan gevonden wordt, wordt in het ongelijk gesteld. Wordt de haan in het midden op de streep gevonden, dan noemt men dit „balgoi" (gelijkstandig), en dan herhaalt men de operatie andermaal.

Eene tweede manier, waarop de geesten geraadpleegd worden, is de „hoekoem-silem." Men stelt haar op de volgende wijze in het werk. Men neemt twee stukken bamboe, en schrijft op het eene de woorden: „ik ben niet schuldig" en op het andere: „gij zijt schuldig." De stukken bamboe, die aldus beschreven zijn, bindt men ieder in een afzonderlijk stuk linnen, mits van gelijke stof en kleuren. Dan laat men twee jongelingen op een diepe plaats („oelok" of „kedoeng") in de rivier gaan; men werpt hun de dus beschreven en met linnen omwonden stukken bamboe

toe; ieder jongeling neemt er een van, onverschillig welk stuk, en duikt daarmede naar het bed der rivier; zij houden het uit zoo lang zij kunnen; die 't eerst boven komt met de bamboe, wordt door de „parowatin's" (regters) onderzocht; heeft hij de bamboe, waarop geschreven staat: „ik ben niet schuldig," dan wordt de aanklager gelast aan hem, dien hij aanklaagde, vergoeding van eer te geven; in het tegengestelde geval wordt hij gestraft.

De derde manier heet: „hoekoem tjeloep-kawah." Daarbij is de aanklager gehouden, ten einde de waarheid van zijn voorgeven te staven, om een ring of een stuk geld, uit een, met water en olie gemengd en in een stalen pan tot den hoogsten graad van hitte gebragt, vocht, met de bloote hand te visschen. Doet hij zulks, zonder zich te branden, dan wordt de door hem aangeklaagde schuldig verklaard, tenzij dat deze zulks ook doet zonder zich te branden; in welk geval de partijen gehouden zijn, zich te bevredigen en alle vervolging te staken.

Eindelijk heet de laatste manier „hoekoem-blah-bangkalang." Dan maakt men een hok, bij wijze van een tijgerval, $2^1/_2$ tot 4 voet lang, 2 of $2^1/_4$ voet hoog, en een half voet breed, aan het einde voorzien van eene sluiting, en aan het andere einde van een vasten planken bodem, door welken in het midden een gat is gemaakt. Als het hok vervaardigd is, dan plaatst men, aan ieder der langste zijden, twee menschen met bloote pieken gewapend, met het scherp gerigt tusschen de opening der houten waarvan het hok gemaakt is. Vervolgens gelast men den aanklager daar in te kruipen en zijn tong te steken door het zoo even genoemde gat in de plank, het hok word gesloten nadat hij daar in gekropen is. Als hij zijn tong door het gat gestoken heeft, strijkt men er met een stuk gloeijend ijzer over. Staat de persoon deze proef door, dan wordt de beschuldigde veroordeeld; zoo niet, dan houdt men hem voor een valsch beschuldigde.

Men zegt, dat men in vroeger tijden en nog in afgelegene gedeelten van het land, hen die deze proef niet doorstaan, op het terugtrekken van hun tong, in het hok af laat maken door de met pieken gewapende lieden die, gelijk boven gezegd is, aan de zijden van het hok geplaatst zijn. In sommige gedeelten der Lampongs wordt de gemelde „hoekoem" (proef) in het werk gesteld, zonder de „gloegoen" (het hok). Hij, die de proef zal ondergaan, wordt geblinddoekt, terwijl hij daarna zijn tong door een plank steekt waarin een gat is gemaakt. Bij deze „hoekoem-blah-bangkalang" wordt het doorstaan van de proef mede aan den beschuldigde ter keuze gelaten, in geval de aanklager daar ongeschonden afkomt en de beschuldigde dus schuldig verklaard is. Bij deze wijze van pleiten, gelijk mede bij de „hoekoem-tjeloep-kamah," stellen de partijen een pand in handen van den regter. Ook hebben de regters daar geen inkomsten van. Alleen is de aanklager of zijn naastbestaande, nadat de zaak is uitgewezen, gehouden een maaltijd te geven.

XIII.

Erfenissen.

Als een Lamponger meer dan eene vrouw heeft, benoemt hij tot „panjiembang-noea" dengene van zijne zonen, dien hij bij zijne vrouw, welke van de aanzienlijkste geboorte is, verwekt heeft. Hij kan het ook een anderen zoon doen, die niet uit deze geboren is, maar dien hij tot haar kind verklaard heeft door het slagten van een buffel en het geven van een maaltijd aan vrienden en naastbestaanden, zoo als hierboven reeds is verhaald. Deze zoon is het, die, bij zijn overlijden, de helft van alle roerende goederen erft, waaronder zijne zusters mede begrepen zijn. Zijne broeders ontvangen de overige helft.

In geval dat de overledene geen zoons nalaat, vervalt de geheele nalatenschap aan zijne ouders of bij ontstentenis van dezen aan zijnen in ouderdom opvolgenden broeder. Verwekt deze een zoon bij eene der vrouwen van den overledene, dan wordt deze voor opvolger of „panjiembang-noea" van den overledene gehouden. Verwekt hij geen zoon bij een der van zijn broeder verkregene vrouwen vóór zijn afsterven, dan wordt de zoon, dien hij verwekte bij eene der vrouwen die hij zelf getrouwd heeft, de „panjiembang-noea" (opvolger) van den oudsten, wiens zaad als 't ware in geen geval verloren mag raken.

Heeft deze nu vermogen genoeg, dan trouwt hij twee vrouwen van gelijken rang, en benoemt den zoon, dien hij verwekt bij de vrouw die hij het eerste huwde, tot den opvolger van zijn overleden vader, en dien, welken hij bij de vrouw die hij het laatst trouwde verwekt, tot zijn eigen opvolger bij zijn afsterven. Iemand kan een vreemde tot zijn wettigen vader, broeder of kind aannemen, en in zoodanige gevallen tot erfgenaam verklaren, alware het, dat hij daartoe slaven kocht. Dit geschiedt, gelijk hierboven reeds is gemeld, door het slagten van een buffel of geit en het geven van een maaltijd. Lieden van rang of rijken laten deze plegtigheid gewoonlijk van spelen en vermakelijkheden verzeld gaan, b. v. van het toernooispel of „mangige", van den dans of „menari" enz.

De kleinzoon is de opvolger en erfgenaam van zijn grootvader; ook is deze gehouden zijne grootmoeder en andere door zijn grootvader nagelaten vrouwen tot de zijne te verklaren. Dit noemt men „ngapoei". Men heeft mij echter geen voorbeeld kunnen aanwijzen, dat een kleinzoon zijn vaders moeder tot vrouw zou genomen of beslapen hebben; en zulks is ook niet waarschijnlijk. Zij sterven gewoonlijk als weduwen. 't Is echter niet zeldzaam, dat een kleinzoon de overige door zijn grootvader nagelaten weduwen, doch geen bijzitten, tot vrouw neemt. Bij een volkomen gebrek aan naastbestaanden van de mannelijke kunne, vervalt al het door een overledene nagelatene, met de vrouwen ingesloten, aan den kapala-soekoe (hoofd der buurt), in welke het sterfhuis is.

XIV.

Huwelijken.

De ouderdom, op welken de Lampongers gewoon zijn te huwen, is niet wel te bepalen, daar zulks meestal afhangt van het vermogen van hunne ouders of naastbestaanden. Tot meerderjarigheid gekomen of in geval van ouderloosheid hangt dit meestal af van hunne naastbestaanden of hun eigen toestand. Indien hij geen geld heeft om de „djoedjoer", die de vader van een meisje voor zijne dochter vraagt, te kunnen betalen, of liever indien hij geen geld heeft, om een meisje te koopen, en geen getrouwde broeders, neven en grootvaders heeft, wier vrouw of vrouwen hij bij afsterven verpligt is tot de zijne te nemen, dan blijft hij gewoonlijk ongetrouwd, en sterft zonder kinderen na te laten. Dit is zeer dikwijls het geval onder de Lampongers, en waarschijnlijk hebben zij hiervan het zoo onder hen bekende schertsend vloekwoord ontleend van „Matti-mahanai!", dat is; „Sterf als jongeling!". Vermogende lieden verbinden hunne kinderen somtijds, terwijl zij nog in de kindsche jaren zijn; dit zegt men, dat grootheid aanduidt; doch zulks is veeltijds voor eene vrouw van een ongelukkig gevolg, aangezien de echtscheiding gezegd kan worden onbekend aan de Lampongers te zijn.

De huwelijken, die vooraf door de ouders besproken en aan de inwoners publiek gemaakt worden, noemt men „mingan-wawaai", dat is „het goede huwelijk". Deze manier schijnt van vreemden overgenomen te zijn, mogelijk van de Bantammers, na den invoer van het Mahomedanisme.

De huwelijken, die door de ouders besproken worden doch niet publiek gemaakt worden, schijnen meer tot de aloude Lampongsche manier te behooren. Deze noemt men: „sabombangan kiempoenan" dat is „wegvoeren bij voorkennis". Daarbij wordt het meisje, eenige dagen en somtijds weken, voor dat de huwelijks-plegtigheid plaats heeft, door haar minnaar vervoerd. De eerstgemelde manier is echter tegenwoordig het meest in gebruik, en wel zoo men zegt, omdat deze van minder kosten verzeld gaat.

Bij de huwelijken, die den naam dragen van „sabombangan kiempoenan," is mij gezegd en heb ik gedeeltelijk persoonlijk ondervonden, dat de volgende gebruiken en plegtigheden plaats hebben.

De jongeling vervoert het meisje en verbergt haar in zijn vaders woning of aan het huis van de voornaamste persoon in de buurt; dit laatste ingeval het meisje van hooger geboorte is dan hij zelf. Nadat dus eenige dagen of weken verloopen zijn, komt de vader van het meisje, wel uitgedost als of hij ten strijde wilde gaan, en met een haan in een „tjindie" hangende onder zijn arm, aan het hoofd van eene welgewapende bende, om zijne dochter te zoeken. De inwoners der kampong, in welke deze zich bevindt, van zijne komst verwittigd, wachten hem aan den ingang van hun kampong op, die bij deze gelegenheid met „tjindie's" afgesloten wordt, ook allen wel gewapend, als of men hem kwam verdelgen. Als de aankomende partij tot op een korten afstand genaderd is, biedt men den kwasi-

verstoorden vader een buffel en een geit aan, ten teeken dat men aan den eisch, dien hij voor het gemis van zijn dochter doen zal, zal voldoen. Hierop nadert hij, met eene houding als of hij den hem aangeboden buffel wilde doorsteken, en laat zich, nadat men hem zijn piek ontnomen heeft, door de inwoners tot binnen de kampong voor de publieke zaal geleiden. Daar vindt hij een, van rottan afgeperkt en met tjiendie's omhangen vierkant, in hetwelk hij zich begeeft met een der inwoners of den vader van den vervoerder van zijne dochter, mits deze een gelijken rang met hem in de maatschappij bekleedt; dan laat hij zijn medegebragten haan, tegen een door den anderen in het perk gebragte, ten strijde los. Terwijl de hanen aan het vechten zijn, nemen zij beiden in ieder hand een blooten kris, die hun door bedienden worden toegereikt, en beginnen te dansen of eigenlijk te toernooijen („mangigel"). De omstanders zorgen intusschen, dat de haan, door den vader van het meisje medegebragt, de nederlaag bekomt. Dit houdt men voor het teeken, dat hij afstand doet van zijne vervoerde dochter.

Nadat het toernooispel, in hetwelk zij door anderen afgewisseld worden, is afgeloopen, begeeft men zich in de „sêset" of publieke zaal, om over de „djoejoer" te spreken. Deze bedraagt voor een meisje van den hoogsten rang gewoonlijk een duizend reaal, en bij de anderen daar beneden tot zestig reaal; welk laatste cijfer de prijs is, waarvoor een eigenaar gewoonlijk zijn slavin aan een ander ten huwelijk geeft en afstaat.

Men zegt, dat in vroeger tijden, toen er meer welvaart onder de Lampongers was en meer vrede heerschte, lieden van rang het bedrag, dat men hun als „djoedjoer" of „serragh" voor hunne dochter gaf, op een half reaal na, terugschonken aan den vader van den jongeling, om daarvan zijne aanstaande gehuwde dochter te kleeden. Deze gewoonte, welke bij de hedendaagsche Lampongers niet in gebruik is, noemt men „babarjena." Tegenwoordig neemt een ieder zooveel als hij krijgen kan voor het gemis van zijne dochter; de meeste verschillen der Lampongers spruiten uit den verkoop van hunne dochters, zusters of nichten voort.

Nadat men de zaak omtrent de djoedjoer eens is geworden en afgedaan heeft, begeeft men zich aan den maaltijd; en daarna wordt het paar in den echt verbonden. Gedurende het overige gedeelte van den dag vermaakt een ieder zich (de gehuwde vrouwen alleen uitgezonderd) met de muzijk van den gammelan, met het praten en tabak rooken uit niepabladen, en in den vooravond met den dans (menarie), die door het vermaak „tjangot eda-eda" genaamd, wordt afgewisseld, en tot aan den anderen morgen duurt. Dan is de geheele huwelijksplegtigheid afgeloopen en keert ieder naar zijn huis terug. Bij rijken duren deze vermaken somtijds een geheele week of langer.

In kampongs, waar geen pengoeloe's gevonden worden of van andere plaatsen te ontbieden zijn, geschieden de echtverbindtenissen op de volgende, waarschijnlijk aloude, wijze. De bruidegom en de bruid zetten zich, in 't bijzijn van hunne ouders en naastbestaanden, naast elkander neder. Dan

legt de bruidegom zijn linkerknie op de beide knieën van de bruid, dit noemt men „tiendies-siela" en maakt de geheele plegtigheid uit, waardoor het paar aan elkaar in den echt verbonden is. Lieden van rang zitten hiertoe in eene van bamboe gemaakte vierkanten opene cel, „patja-hadji" genaamd, en overdekt met „tjiendies" en andere zijden stoffen. De mindere klassen verrigten de plegtigheid binnens huis en op den vloer gezeten.

Nadat het paar in den echt verbonden is, geeft men aan beiden ieder een naam „adek," welke bij bekkenslag aan de lieden van het gezelschap bekend gemaakt wordt. Ook deelt de moeder der bruid bij die gelegenheid eenige kleedingstukken uit, die zij zegt dat het handwerk van haar dochter zijn. De ontvangers geven daarvoor rijst en andere eetwaren aan het jonge paar in vergelding, en de moeder van den bruidegom geeft eenige kleedingstukken aan hare aangehuwde dochter. De gift van de moeder der bruid noemt men „panga-maijan," en die van de moeder van den bruidegom aan hare gehuwddochter „pangiman."

Het geven van den naam („adek") aan getrouwden geschiedt door zeven tikken aan hun voorhoofd te doen, met eenige takjes van de areng-mas, de tjaphorie en de andardewang-plant, te zamen gebonden met zeven draden van verschillend gekleurd garen of zijde.

XV.

Djoedjoer *).

Men zegt, dat er slechts vijf verschillende eischen zijn, die een Lamponger vermag te doen voor den afstand van zijne dochter; deze klimmen af, naar evenredigheid van den rang dien de vader van het meisje in de maatschappij bekleedt. Sedert welke tijden echter en door wie deze instelling gemaakt is weet men niet. Een duizend reaal is de som, die de „kapala-marga," welke men gezien heeft dat onder de Lampongers de personen van den hoogsten rang zijn, vermag te eischen, en zoodanigen eisch noemt men „bandi-poeloe." De hoofden der dorpen, of de oudste buurt in een dorp, mits tot de papadon verheven of van de „asal-papadon" (familie van iemand die tot de papadon verheven is) zijnde, zijn geregtigd tot een eisch van vier honderd realen. Dusdanigen eisch noemt men „bandi-soenai." De hoofden der ondergeschikte buurten in een dorp, mits tot de papadon verheven of van de „asal-papadon" zijnde, mogen drie honderd en tien reaal eischen; dusdanig een eisch noemt men „bandi-pietoe." De vrije ingezetenen, die geen hoofden zijn, mogen een honderd reaal vragen; dusdanigen eisch noemt men „bandi-lima." De som, die een eigenaar voor den afstand van zijne slavin vermag te vragen, is onder de benedenlanders of „Lampong-piengieran" zeventig reaal, zoo de slavin er namelijk eene is, die hij door erfenis van zijn voorvaders ont-

*) Zie over de „djoedjoer" en de afschaffing van deze verderfelijke adat in een gedeelte van Palembang, een onlangs in dit Tijdschrift en dezen zelfden jaargang geplaatst artikel.

vangen heeft, 't welk men „badoea-poesaka" noemt, en zestig, zoo hij die gekocht of op eene andere wijze verkregen heeft. Wij spraken zoo even van de „asal-papadon." Tot beter verstand dier uitdrukking kan het volgende dienen. Ofschoon men tegenwoordig vele hoofden vindt, die, uit gebrek aan vermogen veroorzaakt door de verwoestingen, in welke het land eerst door hen zelven en naderhand door gelukzoekers gebragt is, niet tot de papadon verheven zijn, vindt men er bijna geene, die niet in den eersten of tweeden graad van eenen, die tot de papapon verheven is, afstammen. Dit noemt men „asal-papadon," of „het geslacht van de papadon." Een voorbeeld is de familie „Hadji," van welke onpartijdigen zeggen, dat het 't oudste van alle de overige Lampongsche geslachten of „boeai" is. De voorvaders van dit geslacht hebben, in vorige eeuwen, een vloek op hunne nakomelingen gelegd, die zich tot de papadon zouden verheffen, tenzij die papadon van het hart (gale) van de „tjappa" gemaakt zij, welke plant geen hout, dat boven de twee duim in omtrek is, heeft en zeer broos is. In het Toelangbawangsche bevond zich voorheen een voorname tak van dien stam; doch deze en andere voorname stammen of kaboeajans als die van Semengo, Boengamajang, Predelja enz. zijn, sedert de laatst verloopen 20 jaren, bijna geheel tot niets gebragt.

De Aboengers, en andere volken van het centraal gedeelte der Lampongs, eischen voor djoedjoer of het gemis van een „badoea poesaka," tachtig reaal, en naar evenredigheid minder, als ze geen „poesaka" zijn. Heeft het meisje ouders of broeders, en zijn dezen de slaven van hun meester, dan zijn dezen geregtigd tot den ontvangst van tien realen, indien de ontvangen djoedjoer zestig realen bedraagt, of daar boven naar evenredigheid. Tien reaal is de eigenaar gehouden te besteden voor haar bruidskleeren en eenig huisraad, zoodat hij slechts veertig reaal voor zijn zuiver aandeel behoudt, namelijk als de „djoedjoer" of „serragh" zestig reaal bedraagt.

De zucht naar rijkdommen, en dat alleen om zich boven anderen te verheffen, heeft velen onder de hedendaagsche Lampongers, en mogelijk was zulks hetzelfde geval bij de vorigen, zoo verre gebragt, dat die van minder rang hunne dochters door die van hooger rang als hun kinderen laten aannemen, om een hooger djoedjoer te kunnen eischen, waarvan zij dan een gedeelte aan den persoon geven, die hunne dochter aangenomen had.

De djoedjoer wordt zelden anders dan in slaven of in goederen betaald. Een slaaf wordt gerekend tegen dertig reaal, eene slavin tegen veertig onverschillig van wat ouderdom. Een reaal of de zwaarte van een reaal gemaakt goud, van sieraden die nog te gebruiken zijn, wordt aangenomen tegen tien reaal zilver of ander wettig geld, bruikbaar in de Lampongs. Onbewerkt als stofgoud, nabij de plaatsen waar dit metaal gevonden wordt, wordt een reaal berekend tegen zes reaal zilver, en in afgelegene plaatsen tegen acht reaal. Bruikbaar zilverwerk, als penkok, pendok, blah-leppang, boen of bokor, wordt aangenomen de reaal zwaarte tegen een reaal, en onbruikbaar tegen 20 ten 100 minder.

Minvermogende lieden trouwen, hoewel zulks tot schande gerekend wordt, hun zoon uit onder voorwaarde, dat deze aan het huis van zijn schoonvader zal blijven wonen, voor wien hij dan verpligt is te werken; dit noemt men „njiring-djoedjoer." Dit verblijf duurt bij velen tot hem een dochter geboren wordt, en deze huwbaar is, wanneer hij ze aan zijn schoonvader of aan diens erven, voor zoo veel als zijn losgeld bedraagt, afstaat; dit noemt men „oetang kadjang bekawan samier."

Men dient in aanmerking te nemen, dat de eisch, dien een vader tot de djoedjoer voor den afstand van zijne dochter doet, mits dat deze de boven bekendgestelde sommen niet overschrijde, altoos aangenomen wordt, en wel vermits de vader van den jongeling rekent op de rijkdommen, die zijn aanstaande behuwddochter van haar ouders ten huwelijk zal krijgen, waarover zijn zoon vrijelijk zal hebben te beschikken; en hij vindt zich daarin zeer bedrogen, indien deze ten minste niet de helft van de geëischte djoedjoer bedraagt. Indien de eisch van den vader van het meisje een duizend realen als djoedjoer was, dan geeft hij twee honderd vijf en twintig realen, welke voor de „boentel-kadoet" of „poetoes-tali" van een duizend gehouden wordt. Is de eisch vier honderd realen dan is de „poetoes-tali" een honderd en vijftien; tachtig indien zijn eisch drie honderd en tien is; zestig indien zijn eisch honderd is; en veertig indien zijn eisch zestig reaal is. Ook schat men, in geval van zoodanige verschillen, de tot djoedjoer geleverde slaven naar hun ouderdom; in welk geval men zelden tot dertig reaal voor een slaaf en veertig reaal voor eene slavin rekent. Het reaal bewerkt goud rekent men dan voor zeven reaal zilver of ander wettig en in de Lampongs bruikbaar geld, in stede van tien, en de acht realen bewerkt zilver slechts tegen zes realen.

XVI.

Bijwijven.

Het houden van bijwijven is vrij algemeen onder de Lampongers en voornamelijk onder de hoofden en rijken, die zich, behalve door hunne vrouwen, door huisslavinnen of „lambang" laten bedienen, waarbij zij niet zelden kinderen verwekken, die zij wettig kunnen verklaren door het slagten van een buffel of bok en het geven van een maaltijd. Men vindt Lampongers, die, behalve de vrouwen, die zij van hun afgestorven naastbestaanden tot de hunne erkend hebben, en behalve vier vrouwen, die zij zelve genomen hebben, buitendien nog eenige goendik (bijwijven) er op na houden. ENDIKATOEAN, een afgeleefd grijsaard, een der hoofden van kampong Boemiajoe, in het Toelang-bawangsche, heeft er op deze manier dertien, en radhen GADJA, een der hoofden van kampong-kotta Boemiaboeng, mede in het Toelang-bawangsche gelegen, heeft er veertien; en zoo is het met een aantal anderen het geval. De Lampongers zijn gewoon aan hun naastbestaanden en verdere ingezetenen der kampongs, in welke zij wonen, bij het slagten van een paar hoenders en onder het geven van een kleinen

maaltijd, publiek te maken, dat zij deze of gene van hunne bedienden tot goendiek gemaakt hebben. Dezen worden dan mede bij zijn overlijden door zijnen broeder of een van zijn naastbestaande neven tot zich genomen („ samalang.")

XVII.

Echtscheidingen.

Te Telok-betong, de zoogenaamde Lampongsche bogt, en te Boerne, aan de bogt van Samangka, houdt het volk zich meer dan elders in de Lampongs als of het de Mahomedaansche godsdienst toegedaan was. Dit spruit voort uit eene soort van oude vrees voor het Gouvernement van den sulthan van Bantam, van welks vernietiging nog bijna geen Lamponger gegronde kennis heeft, en uit het verlangen om door de vreemdelingen, die deze plaatsen onafgebroken bezoeken, niet met den naam van „kafier" (ongeloovigen) bestempeld te worden. Daar gebeurt het somtijds dat een vrouw, die om dringende reden een echtscheiding vordert, haar wensch verkrijgt; doch, ofschoon bij de wet door MAHOMED aan de Muzelmannen voorgeschreven bepaald is, dat de kinderen, uit het ontbonden huwelijk gesproten, gedeeld zullen worden, is mij verzekerd, dat zulks daar geen plaats heeft. De man alleen blijft in het bezit van de kinderen. De djoedjoer, die de man aan zijn vrouws vader of aan diens erven betaald heeft, is zij verpligt terug te geven; de goederen, die zij bij haar huwelijk heeft aangebragt, neemt zij terug, en hetgene zij sedert hare verbintenis overgewonnen heeft, blijft het aandeel van den man. In het Toelang-bawangsche Sipoetische en Sekampongsche, zoo wel als in het Telok-betongsche en Samangkasche, met uitzondering van de twee bovengemelde plaatsen, heeft men, volgens getuigenis van velen, die daaromtrent gesproken hebben, nog nimmer een voorbeeld van echtscheiding bijgewoond.

XVIII.

Besnijdenis.

Besnijdenis ondergaan de kinderen van vermogende lieden in den loop van hun zevende en tiende jaar; en zij, wier ouders geen genoegzaam vermogen hebben om feesten en maaltijden, die bij dit volk daarmede als 't ware vereenzelvigd zijn, te bekostigen, ondergaan deze kunstbewerking meestal zeer laat; velen, zegt men, in het geheel niet; en de volken, die dieper in de binnenlanden wonen, of de zoogenoemde Aboeng, maken zich zulks tot geen wet. De operatie wordt hier, even als op Java, meest door „ doekoen" (een soort van inlandsche geneesheeren of vrouwen) gedaan; aan de jongens geschiedt deze met een zeer scherp snijdend mes, en aan de meisjes, welke echter in de Lampongs nog veel zeldzamer besneden worden, met eene schaar. Het gewone geschenk, dat de doekoens voor het besnijden van een jongen genieten is van zes tot twaalf oeang's

(dubbeltjes), en voor een meisje, dat door vrouwen („doekoen prampocan") besneden wordt drie oeang's, of een „toekel" (streng) garen, ter waarde van drie oeang's. Eenige mannen laten zich voor de tweede maal besnijden in vergevorderden ouderdom, in de hoop van daardoor hunne krachten van hun twintigste jaar weer te krijgen. Van deze is een der hoofden van kampong Boemiagong, in het Toelag-bawangsche, een voorbeeld, die echter daarin ongetwijfeld voorgangers heeft gehad en ook waarschijnlijk volgelingen; te meer dewijl eene van zijne vrouwen, omtrent een jaar na deze tweede operatie, een dochter gebaard heeft, welk kind nog in leven is, en door de Lampongers als een wonder beschouwd wordt.

XIX.

Begrafenissen.

Wanneer een Lamponger overleden is, worden alle zijne naastbestaande vrienden, die in de nabijheid wonen, geroepen. Eenigen begeven zich, na het doode ligchaam gezien te hebben, dadelijk naar de begraafplaats der kampong. De begraafplaatsen der meeste kampongs zijn afgedeeld in zoo veel deelen als er buurten in de kampong zijn, zoodat ieder buurt eene afzonderlijke begraafplaats heeft. Daar graven zij een graf, ter diepte van drie tot vijf asta's (7½ tot 7 voet). De overige vrienden wasschen intusschen het lijk met water, in hetwelk op een steen („batoe-giling") fijn gewreven rijst en bladeren van den bidaraboom, alsmede een afkooksel van „limoen-" of citroen-bladeren gemengd is. Nadat het lijk gewasschen is, wordt het in wit linnen gewonden. Vervolgens worden er gebeden over gedaan, indien er zich op de plaats een geestelijke of andere persoon bevindt, die deze dienst verrigten kan; anders niet. Daarna wordt het lijk op een baar gelegd en naar het graf gedragen. Het wordt in het graf op de linkerzijde gelegd, met het gezigt naar Mecca of naar het noordwesten gekeerd, en het hoofd zoodanig gedraaid, dat de neus den bodem der kuil raakt; de voorste vinger van de regterhand wordt gedeeltelijk op den bodem der kuil in den grond gestoken, en het hoofd wordt door een of drie van aarde gemaakte ballen ondersteund. Ook ondersteunt men het ligchaam voor het omvallen met aarden ballen. Vervolgens dekt men de onderste verdieping der kuil met planken. Als dit houten deksel uit één stuk bestaat, noemt men het „daka," en uit meer dan een stuk bestaande „padoeng". Overigens heeft de doorsnede op een Lampongsch graf, waar de vastheid van den grond zulks gedoogt, de gedaante als volgt:

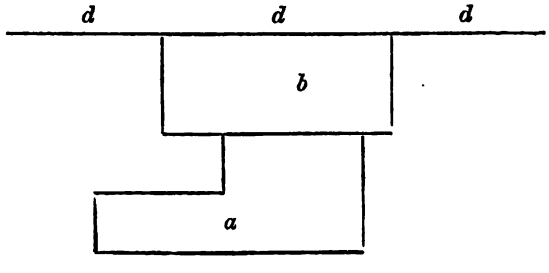

De holte gemerkt *a* wordt „tjepoeri" genaamd, en is de plaats, waarin het lijk gelegd wordt; *b* stelt het houten deksel voor; *d* is de begane grond.

Men vult de bovenste verdieping verder met aarde aan. Als zij gevuld is, wordt de grond min of meer opgehoogd. Dan plant men twee achtkantig gesneden stukken hout, „tjieri" genaamd, een ter plaatse, waar het hoofd en het andere waar de beenen gelegen zijn, op het graf.

Daarna begeeft men zich naar de kampong terug, om den maaltijd „poenoesoemboemi" te eten, mits dat de overlédene een natuurlijken dood gestorven zij; anders wordt de maaltijd, is hij aan de gevolgen van moord gestorven, niet gegeven, voor dat de naastbestaanden zich daarover gewroken hebben. Ook wordt het ligchaam in dat geval steelsgewijze, somtijds des nachts, begraven, en worden geen merkbare teekenen op het graf gezet; de grond wordt ook niet opgehoogd.

Den 3^{den}, 7^{den}, 40sten en 100sten dag worden er maaltijden gegeven, voorafgegaan door het lezen van een gebed „doa-roh," zoo er iemand in de nabijheid te vinden is, die deze dienst verrigten kan, en altoos zoo de overledene een natuurlijken dood gestorven is; want in het tegenovergestelde geval, rekent men de begrafenis eerst van den dag, dat de naastbestaanden zich over den dood van den vermoorde gewroken hebben.

De Lampongers eeren de asch van hunne voorvaderen en naastbestaanden, die een natuurlijken dood gestorven zijn, of over welker dood zij zich anders gewroken hebben, door het ophoogen van den grond, onder welken de asch begraven ligt. Deze ophooging gaat van maaltijden vergezeld. Die van het zuidelijk gedeelte, zoo als te Radja-bassa en andere plaatsen, aan de zoogenaamde Lampongsche bogt en aan de bogt van Samangka, onderscheiden de begraafplaatsen der ouden van die der jonge lieden zich, door vlaggetjes van geverwd papier en waaijers van bamboe daarop te planten. De lijken der hoofden worden, mits, als reeds gezegd is, aan een natuurlijken dood gestorven, alvorens men die begraaft, in de publieke zaal der kampong, op de baar liggende, ten toon gesteld, om aan naastbestaanden en anderen, over welke zij bij hun leven het gezag voerden, de gelegenheid te geven, de gewone eerbewijzen daaraan te doen, zoo als het kussen der voeten „soedjoet". Was de overledene een tot de papadon verheven hoofd, dan wordt de baar, waarop het lijk gelegen is, boven op de papadon gesteld; zijn in 't leven gebruikte kris-poesaka, kopia en voornaamste kleedingstukken worden op de baar aan de zijde gelegd; vrienden en naastbestaanden zenden hunne beste krissen, kopia's en kleedingstukken, om op de baar gelegd en, nadat de begrafenis is afgeloopen, aan hen teruggezonden te worden. Onder de meeste geslachten is het de gewoonte, dat de vrouwen door den overledene nagelaten, ingeval haar nog geen zoon geboren is, gehouden zijn, om het lijk te dansen „menarie" al huilende en onder het onophoudelijk geroep van „kakade! kakade!" of „attaneno! attaneno!" De jongsten zijn zelfs gekleed en versierd met het teeken van maagd, namelijk de

„tali-galla" of halsband, en de oudsten, of zij met welke de overledene het langst getrouwd is geweest, zijn in manskleederen gekleed en gewapend met zooveel krissen als aan den rang zijn verbonden, dien de overledene in zijn leven bekleedde. De persoon, die den overledene in het gezag dat hij bekleedde is opgevolgd, toernooit met iemand van zijn rang op het plein voor de woning.

XX.

Spelen en vermaken.

De Lampongers zeggen, slechts één spel van Lampongschen oorsprong te hebben, waarbij gedobbeld wordt. Het is het „jahi-spel". Het wordt gespeeld met acht koperen duiten, die aan de eene zijde wit gemaakt worden. Uitheemsche spelen hebben zij echter in menigte. Het „koopmannen" en „lanteren" met Europesche kaarten wordt door de bewoners van het hart der Lampong, te Sallagai en op andere plaatsen in het Aboengsche, voornamelijk te kotta Boemi, zoo goed, als door de bewoners der stad en omstreken van Batavia, gespeeld. Op het hanevechten „menjaboeng" en het „ketjek", welk laatste men zegt, dat van Bali oorspronkelijk is, zijn zij echter het meest verzot. Men vindt vaders, die zich zelven èn vrouwen èn kinderen, broeders en zusters, met het spel tot slaven gemaakt hebben. De hoofden, in stede van zulks tegen te gaan, zijn juist diegene, die de dobbelaars het meest aanmoedigen, en hen van de middelen voorzien, om er deel aan te nemen. Indien iemand der spelers geen geld meer heeft, dan leent de bankier (pengelamoe-ontong) hem zoo veel koperen duiten, die met kalk zijn wit gemaakt en in het spel de waarde van een reaal ieder hebben, als hij denkt dat de dobbelaar bij verkoop waard is. Is deze een hem bekend persoon en iemand die familie heeft, dan geeft hij hem meer krediet.

Zij hebben geen ronging, topping of waijang-spelen, maar een soort van toernooispel, „mengigel" genaamd, en een dans waarmede zij zich bij de toonen van de gamelan vermaken. Het toernooispel (mengigel) wordt alleen door de mannen uitgevoerd, en nimmer des nachts, altoos over dag; aan den dans (menari) nemen ook de jonge dochters deel, en wel het voornaamste; dit vermaak heeft alleen des avonds plaats. Nadat men zich daarmede verlustigd heeft, verwijderen zich de meisjes voor eenige oogenblikken, om hare bedden die uit matjes en een kussen bestaan, te gaan halen; ze spreiden die in de zaal uit, zetten of leggen er zich op neder, om uit te rusten, of om met de mannen, bij voorkeur de ongehuwden, te praten, of om elkander panton's (verzen) toe te zingen. Wanneer ze dit laatste doen, rigten ze zich op, rusten, met het hoofd op den regter arm, tegen over elkander evenwijdig gespannen rottan, over welke een kleed wordt gehangen, waar achter zij zich bijna geheel verbergen. In die houding en op die wijze zingen zij elkander beurtelings de panton's toe. Dat vermaak noemt men „tjang" of „angida-ida".

Indragiri in 1850.

Aan de oostkust van Sumatra ligt, tusschen Djambi en Siak, de kleine staat Indragiri, grootendeels door Javaansche volkplantingen bewoond. Het voornaamste gedeelte van dit rijk is dat 't welk de rivier Indragiri doorkruist. Als men deze rivier opvaart, ziet men achtereenvolgens de volgende plaatsen en eilanden: 1°. Poeloe-Mas, 2°. Poeloe-Parak, waar de rivier in twee armen verdeeld wordt, die zich beiden in zee uitstorten, 3°. Poeloe-Palas, 4°. Poeloe-Pingnali, 5°. Poeloe-Tiga, 6°. Kwala Tjenako, waar het Nederlandsch Gouvernement van Indragiri in vroeger eeuw zijne eerste verblijfplaats gehad heeft, 7°. Poeloe-Djoemahad, 8°. Poeloe Glang, 9°. Poeloe-Kamoedoe, 10°. Poeloe Pekanlaïs, van 1838 tot 1843 de residentie van den assistent-resident van Indragiri, 11°. Poeloe-Gadjah, 12°. Ringat, de hoofdplaats van Indragiri. Maar wanneer men nu de rivier van Poeloe-Mas tot Ringat opvaart, al deze opgenoemde plaatsen voorbij, dan treft men nog slechts hier en daar een enkele hut aan. Zoo weinig bevolkt, woest en wild is deze geheele streek.

Van Kwala-Tjenako, waar onze eerste vestiging was, of liever „waar wij" volgens VALENTIJN „een loge en opperhoofd hadden, om het goud en de peper daar vallende in te zamelen", zegt dezelfde schrijver, dat het „een mooi vlek was, waar wel twee honderd gemeene huizen zijn, nevens eene schoone bazar of markt, en ettelijke Moorsche tempels. Deze plaats ligt zeer wel voor den handel, niet ver van zee, aan eene fraaije rivier, waardoor daar groote vaart en een sterke toevloed van kooplieden is." Maar van al die grootheid bestaat thans niets meer. Kwala-Tjonakoe is teruggekeerd tot den toestand, waarin het voor onze vestiging verkeerde, dat is een volslagen wildernis.

De hoofdplaats van Indragiri is Ringat, gelegen op 0° 21' Z. B. en 102° 33' O. L. v. Gr., ongeveer vijftien of zestien Duitsche mijlen van zee, en aan beide oevers van de rivier Indragiri gebouwd. Zij bestaat uit de volgende kampong's: 1°. Bezar, 2°. Poeloe, 3°. Dagan, 4°. Krip, 5°. Bendara, 6°. Toemenggong. Al deze kampongs liggen links en regts aan den oever der rivier, bestaan gezamenlijk uit niet veel meer dan 200 huizen, en hebben eene bevolking van ongeveer 2000 zielen.

De bevolking, die de boorden bewoont van de rivier Indragiri verder opwaarts en van de rivier Pranap, die bij het dorp van dienzelfden naam in de Indragiri valt, is oneindig talrijker dan die van de hoofdplaats, en wordt volgens opgave van den onderkoning of soethan moedah (over wien straks nader) op ongeveer 10,000 zielen geschat. In hoeverre

die opgave echter juist is, valt moeijelijk te beoordeelen. Ondertusschen is het toch bekend, dat, vier uren hooger op dan Pranap langs de rivier Indragiri, de dessa Batoe-Ridjal ligt, en zes uren opwaarts langs de Pranap de dessa Pamatang. Deze drie voornaamste plaatsen, Pranap, Batoe-Ridjal en Pamatang, dragen met elkander vereenigd den naam van „Tiga-Loeroeng". De landbouw is het voornaamste middel van bestaan van de ingezetenen, en rijst het gewas, aan welks bebouwing zij zich hoofdzakelijk toewijden. In ladangs of drooge rijstvelden wordt het produkt geteeld. Hetzelfde veld wordt slechts eenmaal beplant, en ligt gedurende drie jaren braak, terwijl in dien tusschentijd jaarlijksche overstroomingen der rivieren weder de noodige vruchtbaarheid daaraan geven. Turksche tarwe (djagong) wordt, bij het aanleggen der ladangs, bijna gelijktijdig met de padi geplant. Indigo van de gewone inheemsche soort groeit er weelderig. De katoenboom wordt er almede gevonden. Tabak teelt men er in de binnenlanden van goede hoedanigheid, en suikerriet bedekt er uitgestrekte velden.

Vóór wij verder gaan, moeten wij hier verhalen, dat de Nederlandsche regering zich in 1838 te Indragiri weder trachtte te vestigen. Immers de soethan of vorst van dit rijk had in dat jaar uit eigen beweging pogingen gedaan, om de souvereiniteit zijner landen aan het Nederlandsch Gouvernement op te dragen. Diensvolgens werd eene kommissie, bestaande uit de heeren GOLDMAN, resident van Riouw, DE PEREZ, assistent-resident, en WALBEHN, algemeene ontvanger te Riouw, vergezeld van troepen ter bezetting van Indragiri, derwaarts gezonden, en den 27sten September werd het verdrag, waarbij die afstand werkelijk plaats had, met de gebruikelijke plegtigheden gesloten. In het traktaat werd onder anderen eene bepaling opgenomen, dat het Nederlandsche Gouvernement op alle ingevoerde vreemde koopmansgoederen, alsmede op het zout, een nader te bepalen regt zoude mogen heffen, terwijl de bewoners van Indragiri in de gelegenheid zouden gesteld worden, om gemelde of andere benoodigde zaken van Java of Palembang, of van eenige andere Nederlandsche bezitting te halen. Tot dus verre werden deze gewesten van hunne benoodigdheden in Europesche fabriekwaren en andere artikelen, schier alleen door de Britsche kooplieden van Singapoera en Poelo Pinang voorzien, terwijl de Britsche goederen, langs de rivieren, tot in het hart des lands en zelfs tot onze bezittingen op de Westkust van Sumatra doordrongen, waar het niet zelden gebeurde, „dat, wanneer de „agent der Handelmaatschappij het Nederlandsche fabrikaat aan den bewo„ner van Matoea of Padang zocht te slijten, deze hem het Engelsche voor„hield, ten teeken dat hij voorzien was en zijne waar niet noodig had" *). Te Pekanlaïs, nabij de hoofdplaats Ringat, werd eene benteng (versterking) aangelegd, waarin een luitenant met 40 soldaten post vatte, terwijl een gewapende schoener of kanonneerboot op de rivier van Indragiri gestationeerd werd. Ook werd een assistent-resident benoemd, die de nieuwe bezitting, als onderhoorigheid van Riouw, zou besturen.

*) Zie de inleiding van prof. P. J. VETH blz. XIII enz. voor het werk getiteld: *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra*, door H. J. J. L. ridder DE STUERS.

Maar deze inrigting was slechts van zeer korten duur. Naar het heette, omdat men op Sumatra voortaan eene andere politiek wilde volgen en de bezetting van dat eiland inkrimpen, maar inderdaad, omdat men toegaf aan de vertoogen van Engeland tegen onze vestiging te Indragiri, werd reeds in 1843 het geheele etablissement aldaar weder vernietigd. Na de wijze waarop de hoogleeraar VETH die gebeurtenis heeft uiteen gezet, valt er niet meer aan te twijfelen, dat de beweegreden, die het Nederlandsche Gouvernement gebragt heeft tot het intrekken van zijne vestigingen te Indragiri, en eenige andere plaatsen op de Oostkust van Sumatra, geene andere is, dan eene laakbare zwakheid tegenover de ongegronde, en onregtmatige vertoogen van Engeland. Het koncentreren van de magt, die wij voor Sumatra beschikbaar konden houden, was sedert lang eene noodzakelijkheid, maar daarmede hadden onze nederzettingen op de Oostkust niets gemeen. De bezetting daarvan werd wel het eerst en het meest door eene goede staatkunde gevorderd. „Meester van de stranden en van de handelswegen langs de groote rivieren te zijn, den handel van Singapoera met de Oostkust en van daar tot in het hart des lands te kunnen kontroleren, en de mogelijkheid tot voordeelige konkurrentie aan onzen eigen handel te kunnen openen, ziedaar wat eene goede politiek begeerlijk moest voorkomen! ziedaar wat de konsequentie van ons eigen systeem vooral ons drong te beoogen! *Door de ontruiming onzer positiën op de Oostkust, werden de belangen van den handel en van de schatkist opgeofferd, en Sumatra veroordeeld een altijddurende lastpost te zijn;* want dat de schaarschheid zoowel als de aard der bevolking ons nimmer veroorloven zoude, van het produktief vermogen des eilands vergoeding voor de ontzettende kosten der bezetting te verwachten, — dat de hoop, om van Sumatra een tweede Java te maken, een ijdel droombeeld was, had de ondervinding ons reeds genoeg kunnen leeren. Het zou dus in de hoogste mate onze bevreemding moeten wekken, dat juist de Oostkust op last van het Ministerie van Koloniën moest ontruimd worden, indien niet de Singapoersche bladen ons de zekerheid hadden gegeven, dat de vertoogen van het Britsche kabinet, door de herhaalde klagten der Kamer van Koophandel te Singapoera uitgelokt, krachtig hebben medegewerkt, om den last tot ontruiming uit te lokken van juist dat gedeelte des eilands, bij welks bezetting, na die der Westkusthavens, wij ongetwijfeld het meeste belang hadden. De minister gaf, wel is waar, op eene interpellatie in de tweede kamer, te kennen, dat onze bezetting van de monden der Oostkust-rivieren alleen een gevolg was geweest van onze oorlogen met de Padries, en ten doel had gehad te verhinderen, dat zij van de Engelschen kruid en wapenen ontvingen; dat daarom, bij het eindigen des oorlogs, die posten natuurlijk waren ingetrokken; en dat aan het Britsche kabinet was te kennen gegeven, dat die intrekking alleen om deze reden had plaats gehad. Maar het argument kon weinig kracht hebben voor hem, die wist (wat trouwens niemand in de kamer scheen te weten) dat de bezetting der Oostkust eerst na het einde van den oorlog had plaats gehad, en werd meer dan gelogenstraft door een officiëel stuk,

medegedeeld in de Singapore-Freepress van 9 Januarij 1847, waarin met duidelijke woorden werd gezegd, dat de Nederlandsche posten op Sumatra's Oostkust ingevolge Britsche vertoogen waren ingetrokken" *).

Den 27 Maart 1850 kwam Z. M. schoener „*Banka*", luitenant ter zee 2de klasse BAAK, vergezeld van de kruisbooten n°. 31 en 60, bij het eiland Palas. Zij had aan boord den resident van Riouw, den heer BAUMGARDT, een man, die niet alleen gedurende zijn tweejarig bestuur dier residentie door beleid en waardigheid, de rust onder de heterogene bestanddeelen, waaruit zij bestaat, inwendig heeft bewaard en zich, bij de handhaving der regten van Nederland, de achting der Britsche autoriteiten te Singapoera heeft weten te verwerven, maar die ook hoogst gewigtige en van kennis en heldere inzigten getuigende voorstellen tot verbetering en hervorming dier residentie aan het Gouvernement heeft gedaan. Vergezeld van den kommandant van „*de Banka*" en van den officier van gezondheid VERNHOUT, begaf hij zich in een der beide kruispraauwen, en voer daarin de rivier op, voorbij de verschillende plaatsen en eilanden, die wij zoo straks hebben opgenoemd, tot Pekanlaïs, het vroegere verblijf van den assistent-resident van Indragiri, maar thans in een wildernis herschapen. Twee dagen had men voor dezen togt noodig, zoodat de kruispraauw zich eerst den avond van 29 Maart voor Pekanlaïs bevond. Daar lag een „bidar" of pronksloep van den vorst van Indragiri gereed, ten einde den resident en zijn gevolg af te halen. Spoedig had het gezelschap die bestegen; onmiddellijk vertrok men; den ganschen nacht werd de reis voortgezet, en reeds den volgenden morgen vroegtijdig had men de hoofdplaats Ringat bereikt.

De „bidar" hield stil vóór den dalm (paleis) van den vorst. Een salut werd ter eere van den vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement gelost. Aan den oever stond de soethan-moeda of onderkoning, een man van middelbaren leeftijd, ongeveer 40 of 45 jaren oud. Hij had een zeer gunstig en beschaafd, ofschoon ietwat zwaarlijvig, voorkomen. Met de gewone pligtplegingen ontving hij zijne gasten, en geleidde hen naar eene pondopo, naast den dalm van den vorst opgeslagen, en voor een verblijf van den resident opzettelijk ingerigt. De soethan-moeda begon met vele verontschuldigingen omdat dit verblijf nog niet gereed was; en werkelijk hield men zich nog bezig met de wanden door kadjang-matten te bekleeden. Eerst tien dagen geleden had de vorst van het rijk van het voornemen van den resident, om Indragiri te bezoeken, berigt ontvangen, en die tijd was te kort geweest, om alles voor eene behoorlijke en zijner waardige ontvangst in gereedheid te brengen; te meer dewijl de vorst, door een aanhoudende ongesteldheid gekweld, zich thans eenige dagreizen ver, in de bovenlanden bevond, om te beproeven of hij zijne

*) Zie „De geschiedenis van Sumatra, door prof. P. J. VETH," voorkomende in *de Gids*, Februarij 1850, blz. 176 en 177. Vergelijk de reeds aangehaalde inleiding van prof. P. J. VETH, voor het werk van H. J. J. L. RIDDER DE STUERS *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter westkust van Sumatra*, blz. LV. en volgenden.

gekrenkte gezondheid kon herstellen. Men had hem echter onmiddellijk van 's residents aankomst in de rivier van Indragiri kennis gegeven, en nu hoopte de onderkoning, dat de vorst spoedig naar Ringat zou terugkeeren. En ofschoon nu deze verwachting niet werd verwezenlijkt, was toch de bejegening, die de vertegenwoordiger van het Nederlandsche gouvernement gedurende zijn verblijf van den onderkoning en de rijksgrooten ontving, even beleefd en vriendschappelijk, als de ontvangst hartelijk was geweest.

De dalm of het paleis van den vorst is tezamengesteld van de steenen en overige materialen, afkomstig van de assistent-residentswoning, die in 1838 te Pekanlaïs werd gebouwd en reeds in 1843 werd afgebroken. Toen ons etablissement in dat jaar werd ingetrokken, werd die woning aan den vorst ten geschenke gegeven, die ze onmiddellijk naar Ringat liet overbrengen, in eene inlandsche dalm herschiep, en er zelf introk. Maar behalve dezen dalm, zijn de overige woningen, ook die van de andere rijksgrooten, ellendige, van bamboe vervaardigde verblijven.

De eerste waardigheid van het rijk van Indragiri is in handen van den „soethan," die echter meer algemeen genaamd wordt „jang dipertoean besar," of bij verkorting „jang toean besar." De tegenwoordige soethan heet RADJA SAÏD. Hij is thans ruim 55 jaar oud, maar is, door zijnen aanhoudenden ziekelijken toestand, niet in staat om zich met het bestuur te bemoeijen. De amfioen is, gelijk voor zoo vele inlandsche vorsten van den Archipel, ook voor hem eene bron van veel ellende. Zoodanig is hij aan het misbruik van dit heulsap verslaafd, dat hij soms dagen en weken lang zijn dalm niet verlaat, voor niemand te spreken is en in eenen aanhoudenden staat van verdooving verkeert. Het bestuur van het rijk is alzoo geheel toevertrouwd aan den reeds genoemden „soethan-moeda," onderkoning of rijksbestierder, die den naam draagt van RADJA DJOEMAHAD, bijgestaan door den oudsten zoon van den soethan, „radja ALI" genaamd. Bovendien zijn er nog twee rijksgrooten, die den titel voeren van „bandahara" en van „toemenggong." Dezen staan den soethan-moeda en radja ALI bij in de regeling van alle zaken, die het rijk betreffen, alleen de executie van een doodvonnis uitgezonderd. In dat geval wordt de toestemming en goedkeuring van den soethan zelven vereischt. De soethan, de soethan-moeda, en de bandahara zijn van het rijk van Djohor (het oude Maleische rijk, waarvan thans nog de overblijfselen op het eiland en in den sulthan van Lingga bestaan) afkomstig; maar de toemenggong behoort tot eene oorspronkelijke familie van Indragiri. Van daar, dat ook tegenwoordig nog de benoeming van eenen soethan en soethan-moeda onderworpen is aan de goedkeuring van den sulthan van Lingga, ofschoon er geen voorbeeld van bestaat, dat die goedkeuring geweigerd is. Zoo heeft men ook de goedkeuring moeten vragen van den sulthan van Lingga op het in 1838 gesloten traktaat, nadat het gouvernement vooraf de tusschenkomst van dien vorst had ingeroepen om het voor te bereiden. Overigens zijn al die waardigheden in de familiën van hen, die ze bekleeden, onvervreemd-

baar, en dus erfelijk. Ofschoon de soethan en de rijksbestierder het regt hebben, om een hunner kinderen of naastbestaanden, bij hun leven, tot opvolger te benoemen, gebeurt het echter meestal, dat deze keuze aan de bevolking wordt overgelaten onder voorwaarde van in dezelfde familie die keuze te doen *).

Niet alleen de tegenwoordige soethan, maar ook de overige rijksgrooten zijn aan de amfioen verslaafd, en met de andere zonen van den soethan, nog zeven in getal, is het niet beter gesteld. Waar het bestuur uit zulke menschen bestaat, behoeven wij wel niet te zeggen, dat het rijk zich in eenen zeer beklagenswaardigen toestand moet bevinden; maar die toestand is vooral verergerd sedert het intrekken der Nederlandsche bezetting. Dat intrekken was eigenlijk een verbreken van het verdrag, op den 27 September 1838 tusschen de Nederlandsche kommissarisssn en den soethan gesloten. Het was dus niet meer dan billijk, dat aan den vorst eene schadeloosstelling werd toegelegd, en dat is werkelijk geschied. Zij bestaat in eene som van *f* 3,300, die hem jaarlijks wordt uitbetaald. Bij het traktaat van 1838 was hem eene jaarlijksche som van *f* 6600 toegekend voor den afstand van eenige regten en de vergunning, dat in zijn rijk een Nederlandsch etablissement zou worden opgerigt. De helft dier som behield hij in 1843, toen het traktaat verbroken werd. Ziedaar dus, behalve onze veel grootere politieke opofferingen en de vernederingen, die wij ons hebben laten welgevallen, den prijs waarvoor wij ons de welwillendheid der Singapoersche kooplieden hebben trachten te koopen. Reeds deze omstandigheid bewijst, wat Indragiri betreft, de waarheid van hetgeen de hoogleeraar VETH omtrent Sumatra in 't algemeen beweert, dat „het ver„oordeeld is, om een altijddurende lastpost te zijn." Deze som, gevoegd bij eenige geringe regten, welke op den afvoer der voortbrengselen uit de bovenlanden geheven worden, en eene belasting van ongeveer acht realen op den invoer van elke kojang zout, zijn de eenige inkomsten van den soethan en de rijksgrooten.

Sedert ons vertrek van Indragiri is er de handel van jaar tot jaar verminderd. Aanvoeren van elders bestaan er nagenoeg niet, en de uitvoeren zijn van weinig beteekenis. Ze bestaan hoofdzakelijk in rijst, wanneer die kultuur goed geslaagd is, rottan, een weinig stofgoud, ivoor in eene zeer geringe hoeveelheid, wasch, kapok, koffij, groene katjang, eenige houtsoorten als kaijoe-lakoh, kaijoe-garoe en kaijoe-tjandong; voorts damarbatoe, gom, mata-koetjing (eene soort van vernis), kamarang of gom waarvan diepah gemaakt wordt, djernang (de bloem van de rottan), kokosolie en drooge kokos. Thans worden de voortbrengselen van Indragiri, hoeveel of weinig ze wezen mogen, allen naar de markt van Singapoera gezonden. Met andere plaatsen wordt tegenwoordig volstrekt geen handel gedreven.

Toen de resident van Riouw zich in Maart 1850 te Ringat bevond,

*) Zie over deze verkiezingen een artikel, getiteld: „Eenige berigten omtrent Indragiri op de Oostkust van Sumatra" in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, vierde jaargang, I, 540 en volgenden.

heerschte er op die hoofdplaats een groot gebrek aan allerlei levensmiddelen. Het was veroorzaakt door twee op elkander gevolgde misgewassen van de rijstkultuur; en daar de handel geheel verloopen was, werd er natuurlijk van elders in den hongersnood niet voorzien. De sporen van groote armoede en ellende waren dan ook overal zigtbaar. Gevogelte, kippen en eenden, waren na enoeg voor geen geld te verkrijgen, en de rijst kostte van *f* 6 tot *f* 7 de pikol.

Men betreurt het te Ringat zeer, dat ons etablissement is opgebroken. Op den tweeden avond van het verblijf van den resident van Riouw aldaar, kwam de soethan-moeda hem geheel onverwacht een bezoek brengen. Hij zette zich regt op zijn gemak op een stoel neder, liet zich de amfioenpijp geven, en begon toen een zeer vertrouwelijk gesprek. Hij betreurde het, dat het Nederlandsche Gouvernement niet langer in Indragiri gevestigd is. „Sedert dien tijd" zeide hij, „is hier alle welvaart verdwenen; alle takken van nijverheid en volksvlijt zijn vernietigd. Wij vorsten kunnen onze waardigheid niet meer ophouden. Armoede en gebrek nemen van jaar tot jaar toe. Wij Maleijers kunnen geen rijk meer naar behooren besturen, zonder de hulp van een Europeesch gezag. De weinige Maleische staten, die nog zonder die hulp beheerd worden, strekken tot bewijs. Ik hoop, dat gij onzen toestand aan het Nederlandsche Gouvernement bekend zult maken, en het verzekeren, dat wij niets vuriger verlangen, dan dat de zaken op den vorigen voet worden hersteld."

Ziedaar een nieuw gezigtspunt, waaruit de politieke misslag onzer opbreking van de Oostkust van Sumatra kan beschouwd worden. De Engelsche kooplieden van Singapoera zijn nu ongestoord in de gelegenheid, om die staten ten hunnen voordeele te exploiteren, maar tot welzijn dier volkeren doen zij niets; ze zijn doof voor hunne klagten, blind voor hunne ellende. Het Engelsche Gouvernement heeft geen regt om er zich te vestigen; dat heeft, krachtens het traktaat van 1824, het onze alleen. Wij hebben de zwakheid gehad, voor onbillijke eischen te zwichten. Behalve onze eigen schade en schande, hebben wij daardoor den rampzaligen toestand van een volk bevorderd, dat nog altoos naar ons, als naar zijne redders, de handen uitstrekt.

Ook voor de handhaving der rust in deze streken van den Archipel is het intrekken van ons etablissement niet gunstig geweest. Er grijpen daar gedurig nog zoo veel verkeerdheden plaats; roof en moord zijn er nog zulke gewone verschijnselen, dat een goed bezette post als die van Indragiri niet anders dan voordeelig kon werken. Wij weten, dat de heer Baumgardt, na Indragiri bezocht te hebben, krachtige vertoogen aan het gouvernement heeft ingediend, om onze in 1843 verlaten positie weder in te nemen en toch betwijfelen wij, of het gebeuren zal. 't Schijnt, dat men het gevaar niet zien wil, 't welk van dezen kant ons gezag in den Archipel bedreigt, en moedwillig de oogen sluit voor een kanker, die ongemerkt al verder en verder voortvreet.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Prachtuitgave van Javasche oudheden. Verzameling van groote gelithografiëerde platen in kleurdruk, der meest belangrijke en trotsche bouwvallen van tempels en andere oudheden in Neerlands-Indië. Opgedragen aan Z. K. H. prins HENDRIK der Nederlanden. Uitgegeven en gelithografiëerd ter koninklijke steendrukkerij van C. W. MIELING te 's Hage, 1ste aflevering, 1852.

Toen wij ons er toe zetten, om de belofte te vervullen, waarmede wij de korte aankondiging van bovengemeld prachtwerk in onze vorige aflevering eindigden, toen wij rekenschap wilden geven van onze verklaring, „dat deze vier platen van Javasche oudheden en natuurtooneelen verre weg overtreffen, 't geen wij tot dusverre in plaatwerken van Java hebben gezien," — begrepen wij, dat eene belofte al zeer ligtvaardig kan worden afgelegd. Wat behoort er al niet toe, om te bewijzen, dat iets schoon is, ja, dat iets schooner is, dan al het overige. Die beoordeeling toch is bijna geheel subjektief. Daarom hebben wij onze toevlugt genomen tot eene soort van, naar 't ons voorkomt zeer geoorloofde, krijgslist. Wij hebben een der vier platen, waaruit de nu verschenen eerste aflevering bestaat, voor het formaat van ons Tijdschrift verkleind, laten namaken, en brengen die nu onzen lezers onder de oogen met het verzoek om zelf te oordeelen.

De eerste der vier platen stelt een der hoofdpoorten voor van de prachtige tempel van Boro-Boedo, in de residentie Kadoe. „De hoofdtempel" zegt de zeer korte tekst, die bij deze afdeeling is gevoegd, „op den top eens heuvels gebouwd, is door een aantal omgangen omgeven, die trapsgewijs tot den voet van dien heuvel nederdalen. Ten noorden, ten oosten, ten zuiden en ten westen, staan al die omgangen door eene opvolgende rij van trappen, alle van poorten voorzien, met elkaar in verbinding, zoodat men van den ingang des tempels beneden, langs al die trappen heen, het hoofdgebouw op den top kan gewaar worden. De betrekkelijke hoogte dier terrassen is ongelijk." Dezelfde text belooft, dat dit reusachtig overblijfsel van den Hindoetijd op Java, op eene volgende plaat, in zijn geheel zal worden voorgesteld. 't Is jammer, dat men met die voorstelling van het geheel niet is begonnen, en vervolgens de onderdeelen heeft behandeld; want het is te vreezen, dat alleen hij, die Boro-Boedo gezien heeft, zich nu een juist denkbeeld van deze poort en haren zamenhang met het geheele reuzenwerk zal kunnen vormen; en dat de text weinig opheldert, zult gij toestemmen, als gij weet, dat hetgeen wij er uit overschreven

bijna den ganschen inhoud uitmaakt. Maar dat neemt niets weg van de juistheid der teekening en voortreffelijkheid van uitvoering, die wij in deze voorstelling bewonderen. Ons, die het meesterstuk van oude Indische bouwkunde, dat zich in de vlakte van Kadoe verheft, meermalen bewonderd hebben, ons brengt zij de indrukken voor den geest, die wij, bij de aanschouwing van den trotschen tempel, hebben ontvangen, en wij danken den uitgever voor het genot, dat hij ons in die herinnering geschonken heeft.

De tweede plaat laat u de „ruïne van den tempel van Matjan-poeti" zien. Ik heb er mijne goede redenen voor, dat ik den text weder over schrijf, die bij deze voorstelling is gevoegd. „De ruïne ligt in een bosch, niet ver van de naauwe straat, die de eilanden van Java en Bali van elkander scheidt, in de tegenwoordige assistent-residentie Banjoewangi. Vroeger lag op dezen uitersten Oosthoek van Java het Balinesche rijk Balambangan. In weinige jaren schijnen deze ruïnen aanmerkelijk te zijn veranderd. Niet lang voor dat de teekening gemaakt werd, naar welke deze plaat is vervaardigd, moet het duidelijk te zien geweest zijn, dat de kleine verhevenheid, waarop de tempelmuren staan, den rug van eene schildpad voorstelde, en daarom heen lagen toen een paar slangen gekronkeld die thans, naar het schijnt, spoorloos verdwenen zijn. Is dit inderdaad zoo geweest, dan zou ik hierin eene voorstelling willen zien van de schildpadwording van den God Wisnoe. Men kent de Indische mythe van de voortbrenging des ambrozijns. Een zware berg werd in zee gezet. Wasoeki, de koning der slangen, liet zich voor koord gebruiken, dat men om den berg heen sloeg. Wisnoe veranderde zich in een schildpad en ging er onder liggen, om hem op te houden. Toen begon men van weerszijden bij beurten aan het koord te trekken, en den berg aldus heen en weer te draaijen, tot de zee, op deze wijs in beweging gebragt, eindelijk de gewenschte godenspijs opleverde. Het zou een merkwaardig gebruik zijn, dat men van de mythe gemaakt had: het is mij echter onbekend, of men ooit iets dergelijks bij andere tempels bespeurde, en zeker is het, dat alles steunt op eene misschien wel wat sterke verbeelding van vroegere teekenaars. Op eenigen afstand van dien tempel vindt men een steenen muur, die buiten het terrein valt dat de plaat afbeeldt. Digter bij, regts op den voorgrond der plaat, ziet men eene figuur, waarbij men aan de eene of andere monstergodheid schijnt te moeten denken.

„Bij den vervallen staat dezer ruïne en onze nog geringe kennis van den voormaligen tempelbouw in deze streken, moet iedere poging, om hare vroegere bestemming te bepalen, hoogst gewaagd zijn. Geleid echter door hetgeen de heer FRIEDERICH ons reeds van Bali mededeelde, mogen wij in deze ruïne misschien eenen hoofdtempel van den God Siwa herkennen, zoo als Bali er onderscheiden bezit, bewaakt door eene monstergodheid, en dan hier rustende, gelijk eenmaal die berg in de mythe, op de schildpad, omgeven door den in deze streken alom vereerden Wasoeki (Basoeki zegt men hier: de hoofdplaats Besoeki dankt hem haren naam.)

„Of de naam der dessa Matjan-Poetih, de dessa van den *witten tijger*,

JAVA

Z.K.H.

Uitgegeven

nog in eenig verband met den tempel staat? Misschien wel. — In de ruïnen der oude hoofdstad Mendang-Kamolan waart nog altijd een tijger rond, zoo zeggen de inlanders, vervaarlijk groot en op pooten krom van ouderdom, zoodat hij op de enkels moet loopen: maar daarvoor was hij ook getuige der vroegere grootheid van dat oord. Hij bewaakt daar die heilige plek, en de inlanders zien met huivering nu en dan zijne sporen op den weg. Zonder hem gezien te hebben, mogen wij het er ook nog voor houden dat hij eene *witte* kleur heeft. Hij zal wel een dier *witte tijgers* zijn, daar de Javanen gaarne van fabelen. Eigenlijk is de inlander niet geheel gerust, of het niet de een of ander van zijne voorouders is, die zijn oud eigendom beschermt. Men kent zijne oud-Hindoesche bijgeloovigheden, die het Mohammedanisme niet heeft kunnen uitroeijen. Een enkele heeft zulk eenen tijger soms in de verte gezien. En zou nu een dergelijke wachter ook niet hier de voor het nageslacht heilige overblijfselen van den vroegeren luister hunner oude hoofdstad Balambangan bewaken? Er zal vast wel eens in de buurt dezer ruïne zulk een tijger waargenomen zijn.

„Volgens de overlevering zou deze tempel in het begin der 17de eeuw gebouwd zijn door den Soesoehoenan TAWANG-ALOEN."

Ik moet verklaren, dat ik nimmer een Javaansch bosch, met zijne weelderige krachtvolle vegetatie, met zijne overdadige verscheidenheid van boomen en gewassen, met zijne wilde en woeste en toch sierlijke en bevallige vormen, zoo op het papier heb gezien, als deze voorstelling van Matjan-Poetih mij te genieten geeft. Dat bosch is klaarblijkelijk grootendeels fantazie; althans, zoo ik mij wel herinner, dan is de onmiddellijke omgeving van Matjan-Poetih eene andere. En toch heeft de teekenstift zulk eene trouwe kopij van eene *Javaansche* wildernis geleverd, dat niemand zich er in vergissen kan, die ooit in zulke wildernissen heeft rondgedoold.

Onder de derde plaat leest gij: „Artja domas, Asst. residentie Buitenzorg." De text zegt er het volgende van: „In de Soenda-landen, het westelijk gedeelte van Java, ontmoet men op de feesten der inlandsche grooten nog dikwerf een hoog bejaarden inlander, die uit de bewaard gebleven *babad's*, dat zijn geschiedkundige overleveringen, bij het snarenspel eener ketjapé, eene soort van citer, de daden der vorsten en de lotgevallen en ondergang bezingt van het magtige Padjadjaran, een rijk dat daar voor eeuwen bestond. Met welgevallen luistert de inlander, tot laat in den nacht, naar het eentoonig verhaal van den glans, die eenmaal dat vorstenhuis omgaf; hoe de Arabische heerscher HASANOEDIN, na het volk van Bantam de leer van MOHAMMED te hebben doen omhelzen en na tot sulthan verheven te zijn, met eene groote legermagt tegen de hoofdplaats optrok, en, omdat de destijds heerschende koning PRABOE SILI-WANGI de Boeda-godsdienst zijner vaderen niet wilde verzaken, stad en paleis geheel verwoestte; en hoe eindelijk de laatste vorst van Padjadjaran met acht honderd zijner volgelingen naar de ondoordringbare bosschen van het

Gedé-gebergte vluchtte, waar hij en de zijnen tot straf hunner halstarrigheid in steen veranderd werden.

„De bijgaande plaat stelt de plek voor, waar in het digte bosch, op een bergrug van den meer dan 9000 voet hoogen Gedé, bij eene diepe kloof, ongeveer vier uur gaans ten zuid-oosten van Buitenzorg, eenige ruwe beelden gevonden worden, die men „Artja domas" of de „acht honderd beelden" genoemd heeft. Op den voorgrond ziet men een gezelschap inlanders, waarvan er een bezig is met een steenen bal te omspannen, die daar op een anderen steen voor hem ligt. Hij wil zijn geluk beproeven; want een ieder die dezen bal met ééne hand kan opligten, heeft op al zijne ondernemingen zegen te wachten. In het verschiet ontwaart men den Pangerango en den krater van den Gedé. — De oude babad's verhalen dat de geest van den laatsten vorst van Padjadjaran daar nog rondwaart, doch dat alleen de ware geloovigen dien vermogen te zien. Daarom zou, naar het volk zegt, op den Seda-ratoe een bovenaardsche wachter staan, die elk een, die daar voorbij gaat, met het hoofd tegen de rotsen werpt. Staat iemand die proef door, zonder dat zijn hoofd verbrijzeld wordt, dan is de echtheid van zijn geloof bewezen. — Nog heden ten dage draagt de kleine vlakte tusschen den Seda-ratoe en den krater den naam van Aloen-aloen, d. i. het *voorplein*, en de verbeelding van het volk ziet in den krater het kookhuis en in den Pangerango het dak van het paleis of van den tempel van Padjadjaran zelve, allen eenmaal door magtige geesten gesticht.

„De eenvoudige Soendanees nadert met vrees, en niet gaarne alleen, de plaatsen, daar de geesten zijner voorvaderen nog vertoeven. Geen inlander zoude het ligt wagen, om met luidruchtig gamelan-spel, of door een geweerschot, de plegtige stilte, die daar heerscht, te storen en de geesten te vertoornen; immers zou dit zeker een sterfgeval onder zijn gezin of mislukking van den oogst ten gevolge hebben. Niettegenstaande hij gelooft aan de verhevenheid van den koran boven het vroeger beleden Boedisme, brengt hij, bij een bezoek van deze beelden, altijd zijn offer van doepa, d. i. wierook mede, en bidt daarbij voor de rust der zielen van zijne voorouders.

„Het volstrekt ontbreken van fijnere vormen en van eenige Boeda-type onder de beelden van Artja-Domas, zoude kunnen doen vermoeden, dat het misschien afgodsbeelden zijn der aloude bewoners van Java, daar ook op de andere eilanden van den Indischen Archipel dergelijke ruwe beelden gevonden worden, waaraan de bevolking godsdienstige eer bewijst.

„De steenen, die men bij de beelden van Artja-Domas vindt, zijn van de zelfde soort als die, welke men ook op enkele plaatsen van westelijk Java aantreft. Zoo is het bekend, dat de Bedoeïnen hunne heilige steenen, „lemah-bodas," *witte steenen*, hebben, waar de zielen hunner vromen heengaan, misschien om met de zielen hunner voorvaderen uit het rijk van Padjadjaran te verkeeren. Ook daar bestaan geene beelden met eenige Boeda-type; men vindt er niets dan steenen, gelijk aan die, welke hier

tusschen de ruwe steenen verspreid liggen. De babad verhaalt van deze Bedoeïnen, dat zij afstammen van PRABOE-SÊDA, zoon van den laatsten, bovengenoemden vorst van Padjadjaran, en zijne volgelingen, die naar het woeste Kendang-gebergte, bewesten den Salak, in het Bantamsche, de wijk genomen hebben.

„Ook vindt men nog dergelijke steenen bij den bekenden Batoe-toelis, den *beschreven steen*, digt bij Buitenzorg. Men verhaalt van dezen Batoe-toelis, dat een zekere KIAI AMANTENG, een Mohammedaansch priester, die mede tegen Padjadjaran optrok, dien uit Mekka medegebragt en als teeken der zegepraal van het Islamisme op den eigen plek zou neêrgezet hebben, waar vroeger het vorstelijk paleis van dat rijk stond. Dit verhaal echter vond zijnen oorsprong, althans zijne bevestiging hierin, dat men de later niet meer gekende letterteekens op dien steen verkeerdelijk voor Arabische hield. Maar de steenen, die daarbij staan, en die eene wanstaltige, menschelijke gedaante vertoonen, zouden zijn de minister van POERWA-KALI met zijne kinderen, die, ook omdat zij zich niet wilden bekeeren, in steen veranderd zijn. Een grootere, die daar in de nabijheid ligt, en waarop de indruk van twee vrouwenvoeten te zien is, zou de steen zijn, waarop eene der vrouwen van POERWA-KALI zoo lang bij haren versteenden echtgenoot is komen bidden en weenen, dat de steen, van hare tranen doorweekt, de indrukselen harer voeten behouden heeft.

„Van het bestaan van Boedisme worden in westelijk Java weinige sporen aangetroffen. Alleen is sedert eenige jaren bij het dorp Tji-manoek, in het westen van Bantam, in een donker woud, een aantal fraai bewerkte beelden ontdekt, waaronder een Ganesa, een Doerga, en een Linggam; de laatste op een sierlijk pedestal. Zij zijn gelijk aan de beelden, die men in het midden van Java gevonden heeft, en worden thans bewaard in den tuin van het assistent-residentiehuis te Tjiringin."

Een van de schoonste sieraden van de afbeeldingen, waarvan wij er u drie hebben voorgesteld, zijn de beelden en figuren, die er op voorkomen. Nimmer hebben wij Javanen zoo goed geteekend, zoo natuurlijk wedergegeven, zoo sprekend gelijkend gezien, als op deze platen. Zoo ziet gij op de afbeelding „Artja-domas" onder anderen een hadji of priester zitten, die inderdaad de type is van die soort van wezens op Java. Ik ben er van overtuigd, dat ieder die ze gezien heeft, het mij zal toestemmen. Zoo verzoek ik u een blik te werpen op de afbeelding, waarvan een verkleinde voorstelling u hierbij wordt aangeboden. 't Is eigenlijk de titelplaat van het geheele werk. In een schoon landschap, waarvan de achtergrond door 't gebergte wordt ingenomen, welks hoogste top een rookende krater is, ziet gij op den voorgrond drie inlanders bezig met een vlieger op te laten. Let eens op hunne houding, van alle drie verschillend, maar van alle drie juist zoo als een inlander zit. Let eens op de gelaatsuitdrukking van hem, die het touw in handen heeft, op die ernst bij het beuzelachtige spel, op de dikke vooruitstaande lippen, waartusschen een sirih-pruim gevat is, op dat loshangende haar, op al de vormen

en de geheele buiging van het ligchaam. Zaagt gij ooit de inlandsche kleeding getrouwer en natuurlijker teruggeven? die korte broeken, die loshangende sarong van den eenen, dat hooggekleurde badjoe van den anderen, die hoofddoeken van alle drie. Is 't niet als of gij ze voor u ziet? En toch hebben wij juist op die hoofddoeken eene aanmerking, en — men zal 't ons, als wij er opmerkzaam op gemaakt hebben, toegeven — een gegronde aanmerking. Die hoofddoeken zijn iets karakteristieks in Indië, of liever uit de wijze, waarop de verschillende volkeren die doeken zich om 't hoofd winden, kan het oog, dat er gewoon aan is, onmiddellijk opmaken, tot welken volkstam de persoon behoort die voor hem staat. De Maleijers dragen ze geheel anders dan de Boegis, dezen weer geheel anders dan de Javanen. Ja, nog sterker; onmiddellijk kunt gij den Javaan van 't oosten aan zijnen hoofddoek van dien van 't westen van het eiland onderscheiden. Nu verklaart gij de drie inlanders, die hier zijn voorgesteld, alleen om hunne hoofddoekken, onmiddellijk voor inwoners van 't westen van Java; ja ik zou bijna wel staande durven houden, dat de teekenaar zijne modellen te Batavia heeft gevonden. Maar daarom behoorden deze drie personen niet op deze plaat, want de ruïne is, zoo ik mij niet vergis, een der tempels van Prambanan bij Djokdjokarta, althans zeker een tempel die niet in de Soenda-landen wordt gevonden.

Ziedaar eene aanmerking op dat schoone plaatwerk — en wij zijn blijde, dat wij er eene gevonden hebben, want eene beoordeeling, die slechts goedkeuring en lof bevat, zou een ongewoon verschijnsel zijn. Den text, die bij deze platen gevoegd is, hebben wij overgeschreven, om u zelf over zijne waarde te laten oordeelen. Wij weten wel, dat voor zulk eenen arbeid de text slechts bijzaak is; wij gevoelen ook zeer goed al het bezwarende, dat zulk eene taak eigenaardig medebrengt; wij willen daarom ook geen afkeurend vonnis vellen; maar wij kunnen toch den wensch niet onderdrukken, dat de vorm wat behaaglijker, wat boeijender, wat meer overeenkomstig de platen was. Mij dunkt de aard van dit werk brengt mede dat de beschrijvingen, die bij de afbeeldingen gevoegd worden, vooral aesthetische waarde hebben.

Wij lezen onder de platen „A. J. BIK del." Zijn wij wel onderrigt, dan heeft het geheele werk zijnen geheelen oorsprong aan dien verdienstelijken man te danken, dan is het zijn geest, die er in heerscht, en heeft hij het talent van onderscheiden meesters met het zijne in beweging gebragt, om aan een prachtig plaatwerk van Java het leven te schenken. Wanneer men van de natuur vele gaven heeft ontvangen; wanneer men zich van der jeugd af in de tecken- en schilderkunst heeft geoefend; wanneer men het voorregt heeft gehad vijf jaren in de onmiddelijke nabijheid van den hoogleeraar REINWARDT te verkeeren, en dien geleerde op bijna al zijne togten door Indië te volgen; wanneer men al verder meer dan dertig jaren lang, met een geoefend oog, en een open gemoed voor al wat schoon is, op Java heeft doorgebragt, en in al dien tijd de tee-

kenpen niet heeft vaarwel gezegd — dan kan men, eindelijk in 't vaderland terug gekomen en door beroemde meesters gesteund, iets voortreffelijks leveren. Wij danken den heer BIK voor het genot, dat hij ons in deze vier platen reeds verschaft heeft; wij verlangen naar eene volgende aflevering; en wij hopen, dat de avond van zijn leven verhelderd zal blijven door het genot, dat de beoefening van een der schoonste kunsten aan hare beoefenaren schenkt.

Nota over de suikerkultuur op Java, voorafgegaan door eenige algemeene beschouwingen over het kultuurstelsel en den handel voor rekening van den staat, door J. KRUSEMAN, ridder der orde van den Ned. Leeuw, oud-direkteur generaal van financiën in Nederlandsch Indië. 's Gravenhage, 1852.

Als gij u de brochures herinnert, die de heer KRUSEMAN in 1848 heeft uitgegeven, dan zult gij u misschien verwonderen in dit boekske volzinnen te lezen als de volgende: „De graaf VAN DEN BOSCH, aan wien, als stichter van het onderhavige stelsel van kultuur en handel voor rekening van den staat, Nederland zulke groote verpligtingen heeft, plagt te zeggen: *le mieux est souvent l'ennemi du bien.* Ik zeg hem dit na. Immers, onder en door het stelsel, zijn er millioenen schats in 's lands kas gevloeid, en hebben ook de Indische handel en scheepvaart, en alle de daarvan afhankelijke en daaraan verbonden takken van nijverheid en middelen van bestaan, eene vroeger nooit gekende hoogte bereikt." Als gij u voorstelt al wat er tusschen den heer KRUSEMAN en den heer BAUD in dat merkwaardig jaar 1848 verhandeld is, zult gij u misschien verwonderen over den geheelen toon van tevredenheid, goedkeuring, toejuiching, vergoding van het bestaande koloniale stelsel, die er heerscht in het boekje, dat hij in 1852 heeft uitgegeven. Misschien denkt gij, dat dit toe te schrijven is aan groote hervormingen, die er hebben plaats gegrepen, zoodat de redenen van oppositie, die er onder het ministerie BAUD bestonden, onder dat van den heer PAHUD geheel zijn weggenomen. Maar dan vergist gij u deerlijk. De zaken zijn nog, op enkele kleine uitzonderingen na, precies zoo als vroeger. Maar waaraan is dan die verandering toe te schrijven, die in de geheele rigting van 's heeren KRUSEMANS polemiek en politiek schijnt te heerschen? Ik was er even verwonderd over als gij — en ik ben geëindigd met aan mij zelven het antwoord te geven: „dat komt omdat we nu in 1852 leven en toen waren we in 1848!"

De geheele inleiding van deze brochure, 16 bladzijden groot, is toegewijd aan eene lofrede op het bestaande koloniale stelsel. Wij zullen haar niet bestrijden. De kwestie is zóó gewigtig, zóó ingewikkeld en zóó teeder, dat wij eene lofrede, die alleen in hartstogtelijke uitboezemingen bestaat, even onschadelijk rekenen als exclamaties en declamaties, waarbij het stelsel wordt verguisd en gesmaad en verworpen. Alleen grondige redenering, kalme discussie, toetsing van de argumenten die voor en tegen worden ingebragt, beoordeeling der uitkomsten niet slechts voor Nederland

maar ook voor Java, niet slechts voor de schatkist maar ook voor den toestand waarin het kapitaal (dat is: Java en de Javanen) zich bevindt — ziedaar de eenige weg, waarop men tot eene uitkomst kan geraken. In zulk eene discussie, die sedert lang geopend is, heeft de heer KRUSEMAN zich blijkbaar niet willen mengen. Hij heeft slechts eene lofrede willen houden. Op wien? Op bladzijde 7 leest gij: „Twee groote, voor den inlander weldadige, maatregelen zijn reeds genomen: ik bedoel vooreerst de afschaffing der drukkende bazaarpacht, die de ontwikkeling van handel en nijverheid geheel belemmerde: een maatregel, hetzij in het voorbijgaan gezegd, waarop ik in het jaar 1827, als Direkteur der middelen en domeinen, en later, zelfs nadat ik de Indische dienst had verlaten, bij ieder Gouverneur-Generaal en bij ieder Minister van Koloniën met klem heb aangedrongen." Op blz. 10 verneemt gij: „Als Direkteur der middelen en domeinen, later als Direkteur-Generaal van financiën, en zelfs nadat ik tot het ambteloos leven was teruggekeerd, heb ik de aandacht der regering herhaaldelijk op dit hoogst gewigtig onderwerp gevestigd en daaromtrent voorstellen gedaan." Op blz. 15 treft gij 't volgende aan: „Ik heb mij aan het gevoelen van andersdenkenden niet gestoord, omdat ik getrouw wil blijven aan de eenige drijfveer van al mijne handelingen, zoo in als buiten 's lands dienst, namelijk de bevordering van het belang van mijn Vaderland. Dat dit niet altoos tot uitkomsten, bevredigend voor mijn zedelijk gevoel, heeft geleid, heb ik mij getroost, omdat het zelfbewustzijn van mijn pligt met naauwgezetheid te hebben volbragt, althans te hebben willen volbrengen, mij door niemand kan worden ontnomen."

Ik zou deze lofrede geheel laten rusten, indien er geene zinsneden in voorkwamen, die mijne vrienden en ik ons persoonlijk moeten aantrekken, en waarin op eenigen mijner geachtste ambtgenooten in de Tweede Kamer en mij een blaam wordt geworpen, die wij niet verdienen. „Er worden menschen gevonden" zegt de heer KRUSEMAN op blz. 13, „die ter goeder trouw gelooven, dat die zoo veel aanbrengende vrijheid moet worden tot stand gebragt; die zich zoodanig door schoone theoriën en fraaije tafereelen en schilderingen laten wegslepen, dat zij vermeenen als goede Nederlanders gehouden te zijn, om een gebouw te helpen sloopen, waarin het geluk en de welvaart van het Vaderland gevestigd zijn! Zelfs in 's lands vergaderzaal, onder de vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk, onder de vertegenwoordigers van de Nederlandsche belangen, hoort men de kreet opgaan, hoort men het der regering toeroepen: „Maak u los „van de Handel-maatschappij, betaal uwe schuld aan haar af, zelfs tot „nadeel van 's lands geldelijk belang; want, zijt gij eens van haar bevrijd, „dan kunt gij de produkten op Java verkoopen." Mag ik den heer KRUSEMAN vragen, wie der leden in de Tweede Kamer zoo gesproken heeft. 't Is waar, ik heb met vijf mijner ambtgenooten een amendement voorgesteld, om de schuld aan de Handel-maatschappij af te betalen. Maar wanneer hebben wij verklaard, dat dit geschiedde met het doel, om de produkten op Java te verkoopen? Wie heeft gezegd, dat die aflossing

moest plaats hebben *zelfs tot nadeel van 's lands geldelijk belang?* Is het geoorloofd, op die wijze eenen blaam te werpen op 's lands vertegenwoordiging, door eene gansch scheeve voorstelling der feiten? 't Is de gewone taktiek, maar die nu toch hare kracht grootendeels verloren heeft. Eerst overdrijft men de stellingen zijner tegenpartij, of dicht hem meeningen toe, waaraan hij nooit gedacht heeft, en dan bestrijdt men die overdreven voorstelling en gefingeerde meening!

De „nota over de suiker-kultuur", die eigenlijk de hoofdinhoud van het boekje uitmaakt, bevat eenige zeer juiste opmerkingen, die echter niet nieuw zijn. Nieuw was voor ons de redenering, dat eenige weinige centen, die de Javaan meer of minder verdient, „hem individueel niet zoo veel voordeel zullen aanbrengen, dat dit kan worden opgewogen tegen den nadeeligen invloed, die het totale bedrag (van die meerdere centen) op de kosten van het fabriekaat moet uitoefenen." Nieuw was ons ook de les: „Laat de suikerfabriekant, zoo lang zijn kontrakt duurt schatten overgaren en daarmede naar Nederland terugkeeren: dit is immers eene weldaad voor het Moederland." Gij kunt die les op blz. 23 nalezen! Bijzonder hebben ons getroffen de woorden: „Het Indisch Gouvernement moet niets onbeproefd laten, om vooruitgang en verbetering (in het suikerfabrikaat) tot stand te brengen; *het geve des noods aan fabriekanten, tegen billijke renten, de noodige gelden in voorschot*, om, door scheikundige en werktuigkundige middelen, het produkt te verbeteren en te vermeerderen."

Maar met zeer veel verwondering hebben wij een voorstel van den heer KRUSEMAN op blz. 23 gelezen, dat wij waarlijk, na de hevige wijze waarop hij tegen het stelsel van vrije kultuur en vrijen arbeid in de inleiding en ook nog in de nota deklameert, van hem niet verwacht hadden. „Er bestaat een beter en alles afdoend en overtuigend middel, om de waarheid ten volle te doen uitkomen, en ik durf dit met nadruk aanbevelen. Het bestaat daarin, om op drie verschillende punten van Java, de oprigting van eene suikerfabriek toe te staan, uit eigene middelen, onder verpligting, dat de belanghebbenden, buiten bemoeijenis van het Gouvernement en door vrijwillige overeenkomsten met de bevolking, bij het plaatselijk bestuur geregistreerd, zorgen voor aanplanting van het riet, onderhoud der velden, voor werkvolk en transport-middelen, alles tegen behoorlijke overeen te komen betaling. Het Gouvernement zal aan de belanghebbenden de vrije beschikking kunnen laten over de suiker, die zij produceren. Gedurende de drie eerste jaren zullen zij geene belasting betalen, maar met het vierde een halven gulden 's jaars, als recognitie, voor elke vervaardigde pikol suiker. Van de met suikerriet beplante velden moet de bevolking de landrenten aan het Gouvernement betalen. Men zou kunnen bepalen, dat voor de oprigting van de fabriek, het plaatselijk bestuur alle billijke hulp zal verleenen, zoo tot het verkrijgen en transporteren der materialen, als tot het verkrijgen van het werkvolk."

Wij zijn verwonderd over dit voorstel van den heer KRUSEMAN, omdat hij het doet, die zoo zeer van het verderfelijke van het stelsel van vrije kultuur

overtuigd is, dat hij den dwangarbeid der Javanen tot in de verste toekomst wil bestendigen. Het kultuurstelsel is niet volgens hem een stelsel van overgang om langzamerhand tot een vrijen en natuurlijken toestand te komen, iets waartoe de graaf VAN DEN BOSCH zelf het bestemd had. Maar het kultuurstelsel, èn de Gouvernementshandel èn het monopolie zijn juist beginselen, waarop onze koloniale staatkunde voor goed is gebouwd. Kan men met meer minachting spreken van hen, die het tegenovergestelde denkbeeld voorstaan, dan de heer KRUSEMAN doet in deze woorden? „Sedert men in de Staten-Generaal en in vlugschriften is gaan spreken en klagen over het kultuur-stelsel, en dit in een ongunstig daglicht is geplaatst geworden, sedert dien tijd schijnt het evenwel dat men met het stelsel een soort van vrijen arbeid wil in verband brengen, ten einde — om met de hervormers en bestrijders van het stelsel te spreken — maatregelen van overgang tot stand te brengen; maatregelen, die voorbereiden moeten het beginsel van vrije kultuur en vrijen arbeid; een beginsel, waardoor de Javaan *gelukkig zal moeten worden!!*" 't Staat er zoo lezer, met de twee uitroepingteekens en 't curçijf.

Maar, hoe is 't nu mogelijk, dat iemand die deze overtuiging heeft, toch Java en de Javanen aan zulk een rampzalige proef wil wagen, te meer omdat, volgens zijne denkbeelden omtrent de scheepvaart en den handel van Nederland, al wil de Javaan ook tegen behoorlijke betaling uit vrijen wil arbeiden, dit stelsel van vrijheid hoogst verderfelijk zou wezen voor 't moederland. Overigens zou ik, indien ik geene andere roeping had en eenige zucht in mij gevoelde, om rijk te worden, zeer genegen zijn, op de door den heer KRUSEMAN gestelde voorwaarden, een van die geprojekteerde drie suikerfabrieken te aanvaarden. Ik zou nog iets verder willen gaan; ik zou geen de minste hulp verlangen van het plaatselijk bestuur voor de oprigting der fabriek, het verkrijgen en transporteren der materialen en het verkrijgen van werkvolk. Maar daarentegen zou ik wenschen, dat van de bevolking geene heerediensten meer werden gevergd, en dat ik geen gevaar liep, uit de kolonie en dus uit mijne bezitting gezet te worden, wanneer ik mij verpligt rekende, misbruiken en verkeerdheden, die ik om mij zag, vooral wanneer ze met het belang mijner onderneming in verband stonden, aan het oordeel van den gouverneur-generaal, of, indien dit niet hielp, aan dat van de publieke opinie te onderwerpen. Zouden er niet meer liefhebbers voor dergelijke ondernemingen zijn? Zou de heer KRUSEMAN zelf er voor bedanken, wanneer ze hem, uit erkentelijkheid voor de prediking zijner behoudende beginselen, werd aangeboden?

Wij herinneren ons het motto, dat de heer J. C. BAUD plaatste op den titel van zijne brochure getiteld: „Het ontslag van J. D. KRUSEMAN als Direkteur-Generaal van financiën in Nederlandsch Indië, nader toegelicht." Wij lazen daar „Rien n'égalait la prestesse de ses évolutions contradictoires et l'aplomb aver lequel il changeait de drapeau." (Un homme sérieux). Verre zij het van ons zoo hatelijk een stempel op dit boekske van den

heer KRUSEMAN te willen stellen. Wel heeft hij het ons, voorstanders van hervorming, ten kwade geduid, „dat wij ons te veel laten beheerschen door *zedelijke* begrippen en redeneringen" (blz. 24); maar 't is misschien juist aan die begrippen toe te schrijven, dat wij nimmer de beweegredenen en bedoelingen onzer bestrijders beoordeelen, veel minder in verdenking trachten te brengen, ons eenvoudig bij de feiten en redeneringen bepalen, en daarom de verandering, die er in de algemeene zienswijze van den heer KRUSEMAN heeft plaats gegrepen, alleen konstateren door de woorden: „quantus mutatus ab illo!"

VARIA.

De heer L. VITALIS bood den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN den 21sten Junij 1850 eene memorie aan, die wij dezer dagen onder de oogen hebben gehad. De inhoud was hoogst merkwaardig. Hij begint met den Opperlandvoogd te herinneren, hoe hij, op diens verzoek, reeds in 1846, op talrijke misbruiken in de administratie en het bestuur en op den zwaren druk, waaronder het Javaansche volk gebukt ging, in een uitvoerig vertoog had opmerkzaam gemaakt. Hij had zich, ook na de mondelinge verzekeringen van den heer ROCHUSSEN, gevleid, dat nu met krachtige hand die stal van Augias zou worden schoon geveegd, en een betere toekomst voor den Javaan zou geboren worden. Maar die hoop was in rook verdwenen. Niets was er tot dat oogenblik veranderd, niets verbeterd. Daarom herhaalt hij nog eens, in krachtige bewoordingen, 't geen hij reeds eenmaal onder de aandacht van den heer ROCHUSSEN had gebragt. 't Zijn vooral ook de Direkteurs der kultures, die elkander sedert 1836 hebben opgevolgd, aan wie hij voor een groot deel de oorzaak der verkeerdheden en rampen toeschrijft, die men op Java betreurt. Zij hadden, bijgestaan door de vier inspekteurs van kultures, den waren toestand moeten kennen, de oorzaken opsporen, en de middelen van herstel voorstellen.

Wij kunnen den geheelen inhoud van dit stuk niet mededeelen. 't Is ook minder noodig, omdat de meeste aangelegenheden, die er in voorkomen, reeds in dit Tijdschrift zijn behandeld. Enkele zinsneden hebben echter meer dan andere onze aandacht getrokken, vooral ook omdat ze uit de pen zijn gevloeid van eenen man, die meer dan het vierde van eene eeuw midden onder de Javanen heeft doorgebragt." Men zegt „zoo schrijft hij, „dat de Javaan onberaden is, dat hij zijne voortbrengselen niet weet te bewaren voor onvoorziene omstandigheden. Men kan deze ongerijmdheden wijs maken aan een Gouvernement, dat het gedrag van zijne geemploijeerden niet nagaat, aan eenen Minister, die Java slechts heeft leeren kennen in de bureaux te Batavia en de Javanen in zijne bedienden; maar zulk een bewijsgrond zou men niet kunnen aanvoeren zonder zich belagchelijk te maken in de oogen van den landeigenaar, den suikerfabrikant en van ieder, die onder de Javanen verkeert. Stel u een volk voor, dat jaarlijks bijna 2,000,000 bouws grond bearbeidt en oogst, dat voor meer dan 40 millioen gulden aan produkten voor de Europesche markt fabriceert, dat voor eene waarde van bij de 150 millioen aan Indische produkten voortbrengt. Mag zulk een volk van traagheid en lusteloosheid beschuldigd worden, om zich en zijn huisgezin van het noodige te voorzien? Dat onder de massa enkele individuën zijn, die niet aan den volgenden dag denken, valt niet te ontkennen. Maar waar is dat niet het

geval? Over 't algemeen is de Javaan arbeidzaam, vooral wat de gewigtige zorg betreft, om zich en de zijnen van de eerste levensbehoeften te voorzien."

Bijzonder heeft ons ook het volgende getroffen: „De cirkulaire van den Gouverneur-Generaal van 18 Junij 1847 n°. 188 beveelt onder anderen, *dat bovenal vermeden worde alle nutteloze of alleen tot sieraad en verfraaijing leidende arbeid, door welke de bevolking van den landbouw teruggehouden wordt.* Welnu, voordat de tegenwoordige direkteur der kultures als resident de residentie Pakalongan verliet, gaf hij het bevel aan den regent, om een muur te doen bouwen, aan iedere zijde van den postweg, langs de geheele uitgestrektheid der hoofdplaats! Zijn opvolger heeft dat bevel gehandhaafd en de Javanen gedwongen deze muren te bouwen, in denzelfden tijd, dat zij in de diepste armoede waren gedompeld, zoo zelfs dat zij de belastingen van 1849 niet hebben kunnen opbrengen. Verscheiden inwoners zijn uit de residentie verdwenen, ten einde zich te onttrekken aan hun aandeel in den zwaren last, om die muren op te trekken. Anderen zagen zich verpligt, hunnen grond, met vruchtboomen beplant, hunne huizen en buffels, bestemd voor den landbouw, te verkoopen, ten einde de *f* 25 of daaromtrent te kunnen bekostigen voor den aankoop van klinkers, kalk *), zand en voor de betaling van dagloonen aan metselaars en koelis. De inspekteur der kultures heeft zich op de plaats begeven, om de beweegredenen van deze werken van verfraaijing te onderzoeken. Maar niettemin is de resident voortgegaan met het opbouwen der muren, die gezamenlijk meer dan drie palen of een uur gaans lengte hebben. Bovendien laat hij poorten bouwen aan de ingangen der plaats, die ieder meer dan *f* 500, aan de inwoners kosten. — Wie zal nu in 't vervolg in 't onderhoud van deze muren voorzien? — De gouverneur-generaal heeft het rapport van den inspekteur over deze aangelegenheid ontvangen; nogthans is er geen bevel op gevolgd, om de inwoners schadeloos te stellen, of die twee ambtenaren te straffen!" †)

Toen nu de heer VITALIS ook op deze missive, waarvan wij een paar uittreksels hebben medegedeeld, geen antwoord ontving, liet hij zich den 8sten Julij daaraanvolgende, op eene publieke audiëntie, aan den Gouverneur-Generaal voorstellen. De opperlandvoogd verweet hem dat hij een zeer ongepasten brief had geschreven. „'t Is mij zeer aangenaam" antwoordde de heer VITALIS, te vernemen, dat mijn brief ontvangen is. Wat

*) Deze metselspecie wordt gewoonlijk van Japara aangevoerd en kost *f* 9 of *f* 10 de kojang. REDAKTIE.

†) Als een tweede voorbeeld van dergelijk schreeuwend misbruik, herinneren wij, dat onder anderen in de residentie Tagal twee pasanggrahan's zijn gebouwd, die met regt op den naam van landhuizen aanspraak mogen maken. Ze zijn mede geheel op kosten der bevolking opgetrokken. Een partikulier, die de materialen en het werkvolk moet betalen, zou er eenige duizenden aan hebben moeten ten koste leggen. Een derde was er te Djatibarang in aanbouw — maar toen begon de drukpers er zich mede te bemoeijen, 't geen ten gevolge had, dat het plan niet werd ten uitvoer gelegd. „Die verfoeijelijke drukpers!" zal toen de resident waarschijnlijk gebulderd hebben; „die heerlijke drukpers!" hadden ongetwijfeld de Javanen gejuicht, als ze geweten hadden, dat ze aan haar verschuldigd waren, dat het onweer, 't welk hen dreigde, was afgedreven. REDAKTIE.

den inhoud betreft, die is het natuurlijk gevolg van het niet verwezenlijken der belofte, die Uwe Exc. mij in November 1846 heeft gegeven, dat namelijk, wanneer ik haar een verslag der misbruiken en abuizen in de administratie of het beheer der residentiën aanbood, dan maatregelen zouden genomen worden, ten einde de Javanen van alle onderdrukking te bevrijden." De Gouverneur-Generaal bleef ontevreden en verzocht voortaan van dergelijke brieven verschoond te blijven.

Wij hebben deze bijzonderheden belangrijk genoeg geacht om ze mede te deelen; al was het ook alleen om te doen zien, hoe weinig het tot dusverre baatte misbruiken en verkeerdheden aan het Gouvernement bekend te maken. De inhoud der nota was gewigtig genoeg. Reeds uit hetgeen wij mededeelden blijkt, dat er onder anderen eene zware beschuldiging in voorkomt tegen twee hoofdambtenaren. Bragt de pligt en de waardigheid van het Gouvernement niet mede, om onderzoek te doen naar de waarheid dier beschuldiging, en om of de beide hoofdambtenaren te straffen, of den heer VITALIS wegens laster te vervolgen? Maar de zaak bleef rusten; men deed er niets aan — en men eindigde met boos te zijn op den schrijver van den brief. Er zijn nog altoos menschen, die aldus redeneren: „Waartoe zou toch die vrijheid van drukpers dienen? Men kan immers aan het Gouvernement de verkeerdheden en misbruiken bekend maken?" Nu ja, men kan dat. Maar wat het helpt, blijkt weder uit het gebeurde met den heer VITALIS.

Men schrijft ons den 16 Februarij l.l. uit de binnenlanden van Java, dat toen reeds, door de intrekking der bazar-pachten, het handelsvertier in 't oog vallend was toegenomen. Men ziet thans in de dessa's, waar vroeger niets, althans niets publiek verkocht werd, eene menigte kleine handelaren in gedurige beweging. Vooral de verkoop van eetwaren is zeer vermenigvuldigd. Dat daardoor voorspoed en tevredenheid zullen toenemen, valt niet te betwijfelen.

Wanneer nu de heer DUYMAER VAN TWIST eerstdaags eene reis over Java zal ondernemen, gelijk, naar men ons verzekert, het voornemen is, dan raden wij hem aan eens eenige dessa's te bezoeken, ten einde op het leven en verkeer der Javanen eenen blik te werpen. Hij zal dan zien, hoe hij, door eenen enkelen krachtigen maatregel, aan eene gansche bevolking den zwaren last ontnomen heeft, waaronder zij zoo veel jaren heeft gezucht en geleden. Dat gezigt zal hem een reiner genot verschaffen, dan bij al de vleijerijen en halve vergoding, die schijnvrienden hem zullen aanbieden.

De publieke betrekking, die de redakteur van dit Tijdschrift tegenwoordig tijdelijk bekleedt, maakt het voor hem wenschelijk, zijn oordeel over aanhangige wetsontwerpen, vóór ze tot wet verheven zijn, in de kamer der Staten-Generaal en niet vooraf in publieke geschriften te kennen te ge-

ven. Ieder, die met den aard van parlementaire werkzaamheden bekend is, zal dit moeten toestemmen en goedkeuren. Dat is de reden, waarom de redaktie van dit Tijdschrift de voorstellen van wet, tot regeling van het muntwezen in Indië, en tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering van N. Indië, tot dus verre nog aan geen opzettelijke kritiek heeft onderworpen. Maar des te aangenamer is het ons daarom, in staat gesteld te worden, de beoordeeling van die ontwerpen door kundige mannen in Indië aan onze lezers te kunnen mededeelen. Zoo heeft de laatste landmail ons eene beschouwing gebragt over een der vele onderwerpen, die in het laatstgenoemde wetsontwerp worden geregeld. Wij haasten ons onze lezers er mede bekend te maken.

„Het wetsontwerp, bevattende het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, dat door den minister van koloniën aan de kamer is ingediend, werd onlangs in Indië bekend. Het zal bij de kamer worden behandeld, waarin mannen zitten, die te goed de behoeften van Nederlandsch Indië en de daarmede in verband staande belangen van het moederland kennen, dan dat men niet met vertrouwen en gerustheid hare beslissing in deze gewigtige zaak kan afwachten. Een punt wil ik evenwel zoo kort mogelijk aanroeren, omdat ik er in mijne tegenwoordige betrekking, naar ik meen, een weinig over kan oordeelen. Ik bedoel hoofdstuk IV, art. 60. Met verwondering heb ik dat artikel gelezen, waarin het beginsel der erfelijkheid in de mannelijke lijn voor de regenten openlijk beleden en voorgedragen wordt, ten einde in de wet op het beleid der regering, dus in de grondwet van Indië, opgenomen te worden. Nog meer verwonderde het mij, toen ik de memorie van toelichting las, en daarin de gewigtige gronden niet vond, waarop men meende tot het voorstellen van dit beginsel te moeten overgaan. De voornaamste reden, door de regering daarvoor opgegeven, is immers „gegrond op het hoog belang, om daardoor de inheemsche invloedrijke geslachten meer en meer aan het Nederlandsche bestuur te verbinden."

„Invloed hebben die geslachten, zoo lang dit het gouvernement goedvindt; althans dit moest zoo zijn, en bijna overal is het thans ook zoo. Personen worden regenten, die slechts door hunne bekwaamheid zijn opgeklommen, en men ziet dat de Javaan hen vreest en eerbiedigt; terwijl hij voor gevallen regenten van hooge geboorte geen de minste achting of eerbied of vrees meer betoont.

„Noch in de memorie van toelichting noch in het werkelijke leven en de maatschappij hier op Java, vind ik een bewijs voor de deugdelijkheid der stelling van den Minister.

„Wordt werkelijk door deze maatregel het beoogde doel bereikt?

„Er staat wel is waar, een aanhechtsel in art. 60 bij, „behoudens de voorwaarden van bekwaamheid, ijver, eerlijkheid en trouw", maar ik vraag, wie zal dit beslissen? of liever, wie zal de oneerlijkheid en ontrouw van eenen regent durven bewijzen, dewijl ieder ambtenaar te goed de tegenovergestelde inzigten van het gouvernement kent, en niet gevaar

loopen wil, van als ongeschikt te worden beschouwd om met den inlander om te gaan.

„Of wil het gouvernement zelf het onderzoek? Wat leert echter de ondervinding op Java dien aangaande?

„Dat het gouvernement geen onderzoek daarnaar verlangt.

„Dat de personen, die wij bedoelen, in den regel (enkele verdienstelijke mannen uitgezonderd) meestal gepriviligeerde knevelaars zijn.

„Bewijzen daarvoor zullen in overvloed kunnen worden verkregen, wanneer het gouvernement ze slechts verlangt. Ook bezit het reeds stukken genoeg, welke het voldoende hebben doen inzien, tot welke schreeuwende misdaden de regenten in staat zijn.

„Slechts één bewijs. De zaak van den onlangs ontslagenen regent van Kendal, radhen toemenggong ARIO POERBO DE NINGRAT, is bekend. Evenwel zoude hij nog thans regent van Kendal zijn, wanneer het ongeluk van Demak, hetwelk grootendeels door de afpersingen der hoofden is veroorzaakt geworden, geen streng voorbeeld voor andere knevelaars vorderde. Ik ken regenten, die, in weerwil dat zij een jaarlijksch inkomen van over de *f* 50,000 genieten, den kleinen, armen man voor nog geene *f* 100 recepis knevelen.

„Vraagt men thans, waarom de regenten zich zulke knevelarijen veroorloven? Het antwoord ligt bij de hand. Omdat het Gouvernement hen te veel ontziet; — uit welke redenen? weet ik niet; maar welke redenen daarvoor ook kunnen bestaan, gewis zijn zij niet zedelijk.

„Dit is stellig waar, dat door dit ontzien juist een' schadelijke invloed wordt geboren, welke, ten koste der belangen van den kleinen man, vermeerderd wordt.

„En toch ontzien zich de regenten nog voor den schijn, en trachten voor het uiterlijke eenen goeden naam te behouden, — niet omdat zij hopen, daardoor nog hooger te klimmen, of een grooter rang te verwerven; — zij hebben, dit gevoelen zij zelve te goed, reeds het hoogste punt bereikt, waarop een Javaan ooit hopen mag of wenschen kan. Op die hoogte zijnde, verlangen zij niets vuriger dan hun geslacht meer aanzien te bezorgen, en na hun dood hunne zonen de sinecure na te laten en te doen overerven.

„Dit is dus nog de eenige hefboom, waardoor men van den ijver, de trouw en de eerlijkheid eens regents zich zoude kunnen verzekeren. Valt die weg, en komt de tijd, dat de regent zegt: „saja poenja anak *misti* djadi regent, sebab saja poenja pakerdja-an tida koerang satoe apa," *) (en dit gebeurt, wanneer de voorschreven maatregel doorgaat), welke aansporing bestaat er dan nog voor hem, om zijn best te doen?

„In de memorie van toelichting wordt, tot verdediging van dezen maatregel, gewezen op de handelingen der O. I. Kompagnie en der vroegere regeringen. Ik ben geen vitter; niet alles verwerp ik, wat eertijds goed was en thans nog te gebruiken zoude zijn. Maar wie heeft de zaken zoo ver gebragt, en waarom hebben juist de regenten zich zulke knevelarijen

*) Dat is: „mijn zoon *moet* regent worden, dewijl op mijn gedrag niets te zeggen valt."

en afpersingen durven veroorloven? Is dit welligt de praktijk van anderhalve eeuw? Heeft misschien het oostersch vorsten-bestuur ook niet zijne goede zijde gehad? En is zijn beginsel, van den regenten niet zoo veel magt in handen te geven, en daardoor aan eenige familien het regt toe te staan, zich aanmatigingen en woelingen te veroorloven, niet even zoo goed en misschien beter?

„Wil de tegenwoordige regering echter de handelingen van de O. I. Kompagnie en vroegere regeringen ten voorbeeld nemen; welnu dat zij thans in het volgende hunne beginselen volge!!

„Noch door de O. I. Kompagnie, noch door de vroegere regeringen is de erfelijkheid der waardigheid van den regent *uitdrukkelijk* erkend; zij bleef slechts een onbeschreven gedragsregel.

„Waarom wil het tegenwoordig bestuur eenen anderen gedragsregel aannemen, wanneer het dien der vorige regeringen huldigt?

„De verzekeringen aan de regenten in 1830 tot en met 1836 gegeven, zoo ook de aanbevelingen van het ministerie van 1836, 1839 en 1841, bewijzen naar mijn inzien niets.

„Wat zullen de gevolgen van dezen maatregel zijn?

„Er zullen onafhankelijke vorstjes ontstaan, wier euvelmoed en eischen naderhand verder zullen gaan, dan het Gouvernement welligt in staat zal zijn, te voldoen. Eene gedurige, in 't begin heimelijke tegenwerking zal worden ondervonden. Het Gouvernement zal verpligt zijn, met groote moeijelijkheden te kampen, en te laat inzien, dat deze maatregel de regenten eerder beweegt, om pogingen te doen in strijd met de souvereiniteit van het Gouvernement, dan hen aan de regering naauwer te verbinden. Het zal bij langer aanhouden tot gewelddadige maatregelen moeten overgaan of laf toegeven.

„Zijne ambtenaren zullen in hunne dienst overal hinderpalen ontmoeten die zij niet te boven kunnen komen, waardoor altoosdurende wrijvingen ontstaan, welke en ten nadeele van het Gouvernement, en ten nadeele der arme en goedhartige bevolking van Java strekken zullen.

„Want waar de regent eenigzins baas is, daar zal hij overal zijne hongerige aanverwanten in de verschillende inferieure betrekkingen douwen, om eerstelijk hen kwijt te raken, en ten tweede daardoor creaturen te hebben, die hem blindelings volgen. Dezen zullen dan te goed inzien, dat hun eigen aanzien met dat van hunnen hoog geplaatsten aanverwant stijgen of vallen zal, en dierhalve zich weinig of in het geheel niet meer aan de ambtenaren storen, van wie evenwel het Gouvernement verlangt, dat zij in eene goede verstandhouding met hen zullen blijven; iets dat, zonder geheele wegwerping van alle gevoel van eigenwaarde of zonder eene zekere wreveligheid, welke botsingen veroorzaakt, niet kan geschieden.

„Zoo worden dan verwaande, meestal domme aanverwanten van den regent aan verdienstelijke inlandsche hoofden voorgetrokken, wier eenige schuld daarin bestaat, dat zij geene aanverwanten van den regent zijn.

„De zonen van den regent, in besef van hunne toekomstige grootheid, wor-

den verwaand, opgeblazen en zelfs stootend in hun gedrag, omdat zij van de jeugd af aan, door Europeanen en Inlanders met onderscheiding worden behandeld, 't welk hunne gevoelige jeugdige hersenen doet ontsteken. Ze zijn daardoor tot niets in staat, en krijgen geene praktische kennis, welke evenwel zoo hoogst noodig is. Zoo worden ze dan regenten en vervallen ze, bij hunnen afkeer van alle inspanning, waaraan zij van de jeugd af niet gewend zijn geworden, in handen van eenige geslepene aanverwanten, van priesters, of ook van sluwe Arabieren, aan wie in dat geval een geheel regentschap is overgeleverd.

„Bij eenen zoodanigen stand van zaken is natuurlijk de ongelukkige bevolking er het slechtste aan toe.

„Geloof maar vrij, wanneer eens de erflijkeid vaste wortels heeft geschoten, dat het Gouvernement dan niet zoo gemakkelijk meer tusschen beide zal kunnen treden.

„Aan lagere inlandsche hoofden, die door ijver en bekwaamheid uitmunten, wordt het vooruitzigt ontnomen, om eens ook regent te worden. Geen prikkel bestaat er meer, alleen begunstiging, gegrond op geboorteregt, geldt, en zet bekwaamheid en ijver op zijde.

„Is dit billijk en regtvaardig? Neen! Laat het Gouvernement het beginsel van erflijkheid althans niet openlijk belijden, en in het beleid der regering opnemen, maar het slechts als een zekere gedragsregel doen gelden, zonder eenige nadere bevestiging daaraan te geven, iets waarvoor in geen geval eenige noodzakelijkheid bestaat.

„Daardoor alleen zal een prikkel en eene gelegenheid bestaan voor allen; daardoor zal bij de regenten eene grootere aansporing geboren worden, om door eerlijkheid, trouw, bekwaamheid en ijver uit te munten; daardoor zal het Gouvernement tevens een groote hefboom bezitten, om ijver en eerlijkheid aan te moedigen en zich daarvan te verzekeren."

In den brief, waarbij een geacht handelshuis op Java ons dit artikel toezendt, lezen wij: „De steller van dit stuk is een ambtenaar; daarom wenscht hij onbekend te blijven, — en wat wonder! Gretig heb ik echter de gelegenheid te baat genomen, om daaraan eene expeditie te geven, te meer omdat geen ander belang dan het geven van eenen nuttigen wenk bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer de drijfveer van den schrijver is; terwijl ook bij mij de innige overtuiging bestaat, dat, wanneer het door de regering voorgestelde doorgaat, daaruit onberekenbaar rampzalige gevolgen voor de lijdzame en geduldige bevolking van Java zullen voortspruiten."

Allerongunstigst is het oordeel over hetzelfde ontwerp van wet, dat ons van eene andere hand werd medegedeeld, en waarvan wij den korten inhoud almede hieronder laten volgen: „Zoo hebben wij dan nu het met zooveel gespannen verwachting te gemoet geziene regerings-reglement! Hoe het hier ontvangen is, en welken indruk het heeft gemaakt, behoeft niet gezegd te worden. Zoo zullen wij dan bij voortduring, op den erfgrond

onzer vaderen, bij de gratie des Konings èn de gunst des Ministers van Koloniën èn de vergunning van den Gouverneur-Generaal, ons mogen nederzetten of blijven wonen, *zoolang* als, volgens art. 39, den Gouverneur-Generaal zulks zal behagen; want wie door *woorden*, daden of *geschriften* zich verzet tegen de gevestigde orde van zaken (zie Memorie van Toelichting) gaat *op*, of, zoo als de redakteur van het Tijdschrift voor N. Indië zegt, misschien *onder* het wachtschip. Zelfs als de ambtenaren gepensioneerd zijn, zal hun het pensioen (art. 35) nog niet eens wettig verzekerd zijn; het welbehagen der regering zal het hun weer kunnen ontnemen, als zij zich den toorn des Ministers of van den Gouverneur-Generaal op den hals halen, door b. v. een wetenschappelijk onderzoek, of alles wel waar is, wat omtrent de welvaart der Javasche bevolking op eene officiële wijze wordt bekend gemaakt. Het is waar, al wie zich hier op die voorwaarde nederzet, weet vooraf wat hij begint en waaraan hij zich zal hebben te onderwerpen. Maar ook onze kinderen? Is het niet alle perken van billijkheid en regtvaardigheid te buitengaande, dat ook zij uit hun Vaderland kunnen verwijderd worden, enkel wanneer de Gouverneur-Generaal het goed vindt? Hebben zij geene opvoeding te Delft genoten, dan is voor hunne loopbaan als ambtenaar een slagboom gesteld; land kunnen zij niet koopen of huren (art. 51); de handel blijft grootendeels monopolie — wat zullen zij beginnen? De Gouverneur-Generaal is afhankelijk van de gratie des Ministers, de resident van den Gouverneur-Generaal, de ingezetenen zijn overgeleverd aan de willekeur van den resident! Wee hun, zoo zij den resident, sekretaris, kommies of kontroleur mishagen! Heeft de Gouverneur-Generaal zich vergist of vergrepen, dan vertrekt hij naar Nederland (art. 33), om zijne straf te ontvangen — als of hij zoo dwaas zou zijn, en er geen Engeland of Amerika was, die een vrijplaats en genoegens voor een schatrijk man kunnen aanbieden. En de justitie. De regters kunnen *zonder hunne toestemming* niet tot andere betrekkingen geroepen worden (art. 83); maar velen zouden gaarne resident of raad van Indië zijn! En nu het onderwijs; de regering zal niet verpligt zijn, om voor meer dan lager onderwijs te zorgen (art. 109). En de wetenschappen worden in 't geheel niet genoemd. En de geneeskundige hulp voor de bevolking, in de beide laatste reglementen op het beleid der regering nog uitdrukkelijk vermeld, schijnt overtollig te zijn.

„Wij zijn alzoo sedert 1848 wel vooruitgegaan. 't Was wel de moeite waard, zulk eenen warmen strijd over de kolonie en het koloniale stelsel te voeren — nu de Minister de kwestiën zoo maar met een pennestreek doorhakt, zonder eene enkele schrede voorwaarts te doen."

De Japansche kambang- of partikuliere handel is in Februarij l.l. op nieuw voor vier jaren verpacht, en toegewezen aan den vorigen pachter DE WOLF, voor *f* 42,500 's jaars. Deze som bedraagt bijna het dubbelde

van het vorige jaar. De direkteur van financiën, de heer DE VEER, heeft, in navolging van 't geen vroeger gebeurd is, deze uitbesteding niet publiek aangekondigd, maar zich eenvoudig bepaald tot het schrijven eener cirkulaire aan enkele notabele Hollandsche kooplieden. Dat deze verpachting niet publiek heeft plaats gehad, maar zoo wat onder eenige goede vrienden is afgeloopen, moet natuurlijk eenen aanmerkelijken invloed uitoefenen op de konkurrentie der inschrijvers en op het geldelijk resultaat voor het Gouvernement. Nu vraagt men, waarom de heer DE VEER de zaak op deze wijze behandeld heeft? Scheen hem dit meer te zijn in 't belang van den lande — of in wiens belang? 't Is maar eene vraag. M. N.

Beginselen van eerlijkheid gaan met het thans bestaande dwangstelsel op Java moeijelijk te zamen. Een voorbeeld uit velen willen wij aanhalen, om daarmede te bewijzen hoe bezwaarlijk de regering zich in zulke zaken gelijk kan blijven. De edelste bedoelingen van het hoofd der regering schieten daarbij te kort; het navolgende zal het aantoonen.

De heer DUYMAER VAN TWIST was naauwelijks aan het bestuur, of hij wendde alle moeite aan, om de Javaansche bevolking voor afpersingen en voor knevelarijen te behoeden. Hiertoe vaardigde hij de strengste voorschriften uit; ambtenaren, die zich daarnaar niet gedroegen en meenden dat het de oude sleur zoude nemen, dat bevelen slechts bedreigingen behelsden, werden, nadat een naauwkeurig onderzoek omtrent hunne verkeerde handelingen gedaan was, uit de dienst verwijderd.

Gelukkig het land dat, na zoo geruimen tijd door zwakke handen bestuurd te zijn geweest, eindelijk iemand aan het hoofd heeft gekregen, die eenen vasten wil bezit en dezen wil tot heil van het algemeen wenscht te doen strekken.

Keeren wij echter terug tot het eerste gezegde, dat eerlijke beginselen met het dwangstelsel moeijelijk te zamen gaan.

De heer DUYMAER VAN TWIST beval onder anderen ook, dat de ambtenaren zich zouden onthouden, om, bij wijze van heerendiensten, zich mond- of andere huishoudelijke behoeften tegen verminderde prijzen door de bevolking te doen leveren.

Reeds vroeger trachtte de resident van Soerabaja, de heer DE PEREZ, misbruiken, welke van lieverlede in de residentie waren ingeslopen, uit te roeijen. De bevelen van den nieuwen Gouverneur-Generaal gaven echter meer klem aan zijne goede voornemens, en aan de ambtenaren dier residentie werd op de meest krachtige wijze bevolen, zich niets te veroorloven dat strijdig met den wil der regering zoude zijn. Een ieder moest hetgeen hij zich liet leveren, naar behooren betalen.

Om zelf het voorbeeld te geven, betaalde de resident zijne grassnijders den prijs, voor welken zij opgaven vrijwillig gras te zullen brengen. Deze prijs was *f* 10.00.

De resident van Soerabaja betaalt alzoo, om streng eerlijk te zijn, een

Javaan, die hem gras bezorgt, dagelijks 40 duiten. De arbeid, daarvoor vereischt, wordt volgender wijze berekend. Om het gras te snijden, twee uren; om het gras naar het huis des residents te vervoeren, twee uren; om het huis van den grassnijder weder te bereiken twee uren; derhalve zal deze grassnijder, ruim genomen, *zes* uren aan een niet zeer moeijelijken arbeid besteden, waarvoor hij daags 40 duiten erlangt.

Wij zullen aannemen, dat de resident van Soerabaja 20 paarden op stal heeft staan, waarvoor hij alzoo *twintig* grassnijders noodig zal hebben; als hij zich nu eens vermeette *een* dier grassnijders minder te betalen dan hetgeen hij gevraagd had, en het feit kwam ter kennisse van den Gouverneur-Generaal, dan twijfelen wij geen oogenblik of hij zou den heer DE PEREZ van zijne betrekking als resident van Soerabaja ontheffen.

„Niets billijker!" zal men ons antwoorden. Wij erkennen het en prijzen daarom zeer de gedragslijn, welke de tegenwoordige Gouverneur-Generaal zich voorgeschreven heeft.

Maar, lezer, weet gij wat de resident van Soerabaja mag en verpligt is te doen? dagelijks *méér* dan *duizend* menschen aan de suiker fabrikanten onder Soerabaja te leveren, tegen een loon van *twintig duiten*, waarvoor zij daags, minstens gedurende *negen* uren, gedwongen en met inspanning moeten werken. Hieruit ontleenen wij het bewijs, dat die *duizend* menschen en *méér* ieder voor 40 duiten te kort wordt gedaan, want wanneer *zes* uren arbeids 40 duiten geven, dan zouden *negen* uren 60 duiten moeten opbrengen.

Doch lichten wij nader toe, waarom de resident van Soerabaja zijne grassnijders zoo duur moet betalen. Grassnijders, in de dessas wonende, zijn ingedeeld in de heerendiensten (waaronder ook dikwijls het planten van suikerriet begrepen wordt); om nu vrije uren te hebben, ten einde gras te snijden, zijn zij verpligt remplaçanten, zoogenaamde „orang pondoks" bij zich te nemen, die bij hen inwonen en voor hen ook moeten werken, waarvoor de grassnijders hun kost en loon geven. Wij gelooven daarom over het geheel gerust te mogen aannemen, dat de koelidiensten, worden zij aan de mededinging overgelaten, waardoor de zoogenaamde „orang pondoks" daaraan deel zouden nemen, voor 30 of 40 duiten daags vrijwillig door de bevolking van Soerabaja zouden worden verleend. Hetgeen wij dus van 60 duiten zeiden, was slechts een uitvloeisel eener berekening voortvloeijende uit het dwangstelsel.

Maar wij hooren reeds eenige der lezers zeggen: ingeval de fabrikanten voor hunne koelis 30 of 40 duiten moeten betalen, dan zouden zij geen suiker meer met voordeel kunnen bereiden. Om met voordeel te kunnen werken, moet men de koeliloonen zoo laag mogelijk stellen, ten einde daardoor de suiker tegen lage prijzen aan de markt te kunnen brengen. Laten wij onderzoeken of de suiker werkelijk, ten gevolge van de lage koeliloonen, tegen lage prijzen aan de markt wordt gebragt.

De prijs der suiker wordt niet willekeurig door den fabrikant bepaald; in tegendeel, zij regelt zich geheel naar den marktprijs; de fabrikant kan

ze geen duit hooger van de hand zetten, en hij is te goed rekenmeester om ze voor minder te verkoopen dan dezen marktprijs.

Het zou al vrij onnoozel zijn te verwachten, dat de fabrikanten zouden zeggen „als wij met koelis tegen een loon van 40 duiten gewerkt hadden, dan zoude ons de suiker (daaronder de winst begrepen) *f* 12.00 de pikol kosten, maar thans, omdat wij met koelis tegen 20 duiten werken, kost ons de suiker *f* 10,00, derhalve zullen wij dezelve tegen *f* 10,00 aan de markt brengen."

Hooge of lage kolilbonen hebben niet den minsten invloed op den prijs, waarvoor de suiker, op Java geteeld, verkocht wordt. De koopman, die bij den fabrikant komt om zijne suiker te koopen, moet daarvoor zooveel betalen als hij, fabrikant, naar omstandigheden vermeent te mogen vragen. Wien wordt hier derhalve te kort gedaan? de bevolking ten koste van den fabrikant.

Is dit billijk? Kan zoo iets langer blijven bestaan onder de regering van iemand als de heer DUIJMAER VAN TWIST, die voor zoo regtschapen bekend staat? Zal den resident van Soerabaja niet eerlang ook verboden worden, menschen te dwingen voor loonen te werken, die zij zelve niet vermogen te bepalen?

Maar schorten wij ons oordeel op. Laten wij bedaard afwachten wat de heer DUIJMAER VAN TWIST nog zal doen. Voor den korten tijd, dien hij aan het hoofd van de regering staat, heeft hij reeds buitengewoon veel in het belang der Javaansche bevolking gedaan; hopen wij dat hierin ook ter zijner tijd voorzien zal worden, want de zaak spreekt te duidelijk, om het schreeuwend onbillijke daarvan niet te erkennen.

Z.

In 't laatst van December l.l. werd een jongeling van 18 jaren, een inlandsch kind, naar de gevangenis in de stad Batavia gebragt. Hij lag onder verdenking van op het postkantoor, waar hij werkzaam was, zich aan het ontvreemden van brieven met geld te hebben schuldig gemaakt; maar ieder, die tegen „inlandsche kinderen" en eene donkere kleur niet bevooroordeeld is, moest bekennen, dat die beminnelijke gelaatstrekken al zeer bedriegelijk moesten zijn, indien daarachter een booswicht verscholen was. Reeds een maand lang was hij opgesloten geweest; en nog had men geen zweem van bewijs gevonden, dat het vermoeden en de verdenking bevestigde. Zelfs de regter-kommissaris hield hem voor onschuldig — en toch werd hij in verzekerde bewaring gehouden. In een treurig, klein vertrek, omgeven van hooge muren, opgesloten; geheel aan zich zelven overgelaten, zonder iemand hoegenaamd te mogen spreken; de verpeste lucht inademende van de stadsgevangenis, waarin geen beschuldigde of schuldige het lang kan uithouden of hij is een prooi van den dood; neergedrukt door de verdenking die op hem kleefde, werd hij ziek. Maar nog altoos kwam er geene verandering in zijn lot. Niemand verscheen, om den armen knaap te bemoedigen en te troosten. Is het wonder dat hij,

terwijl de koorts in zijne aderen brandde, tot moedeloosheid, tot wanhoop, tot vertwijfeling werd gebragt? Hij was nog slechts achttien jaren oud!

Op zekeren morgen van de maand Februarij kwam de cipier binnen — en huiverde bij het vreesselijk schouwspel, dat zijne oogen trof. De ongelukkige jongeling had de handen aan zich zelven geslagen! Met een zijden zakdoek had hij zich aan het venster verwurgd!

Men vond onderscheiden brieven, die hij kort voor zijnen dood geschreven had, aan zijne vrienden en betrekkingen en een aan de justitie gerigt. In allen verklaart hij, dat hij onschuldig is. In den laatsten geeft hij te kennen, dat de verdenking waaronder hij ligt, de folteringen die hij daardoor lijdt, de ziekte die hem drukt, hem het leven ondragelijk maken — maar, gereed om zoo straks voor den regterstoel van den Alwetende te verschijnen, van Wien hij genade hoopt te verwerven voor zijn wanhoop, zweert hij, dat hij volkomen onschuldig is aan 't geen men hem te laste legt, en onbewust van eenige misdaad.

Bitter moet het lijden van den armen knaap geweest zijn. Toen zijne betrekkingen zijn stoffelijk overblijfsel in de gevangenis ontwaarden, voer eene siddering hen door de leden. De jongeling had, naar dit verblijf der ellende gaande, ravenzwart haar — nu was het grijs geworden.

Niemand twijfelt meer aan zijne onschuld — hij is een slagtoffer geworden van?.... wij zullen geen oordeel vellen; misschien zal de tijd het ophelderen.

Bij besluit van Z. M. den Koning van 23 Maart l.l., n°. 3, is het Algemeen Reglement voor de Nederlandsche Hervormde Kerk, door de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk vastgesteld den 9den September 1851, bekrachtigd. Maar daarbij zijn eenige voorwaarden gevoegd, waaronder deze bekrachtiging wordt verleend, waarvan er één voor de Hervormde Kerk in Nederlandsch Indië van het uiterste gewigt is.

Art. 4 van het Reglement, zoo als het door de Synode is vastgesteld, bepaalt onder anderen: „De belangen der Oost- en West-Indische Kerken zijn een voorwerp van aanhoudende zorg der Synode van de Nederlandsche Hervormde Kerk. De betrekking dier Kerken tot de Synode blijft op den tegenwoordigen voet, tot dat zij nader meer kerkelijk kan worden geregeld."

Wel verre van eenig radikalismus of eenig gevaar in deze hoogst onschuldige bepaling te vermoeden, hebben wij het betreurd, dat de Synode op die wijze de kerk van Indië laat in den toestand, waarin zij verkeert, dat is, zonder eenige kerkelijkheid en eenheid, overgegeven aan de volslagen willekeur van den staat, eene slavin van het Gouvernement. Maar wie stelt zich onze verbazing voor, toen wij uit het Koninklijk besluit, dat het reglement bekrachtigt, onder de voorwaarden ook deze aantroffen: „dat uit het voorkomende aan het slot van art. 4 niets zal worden afgeleid ten aanzien der bevoegdheid van de Synode der Nederlandsche *Her-*

vormde kerk, tot regeling der belangen en betrekkingen van de *Protestantsche* kerken in Neerlandsch Oost- en West-Indië, waaromtrent Wij Ons voorbehouden de bestaande bepalingen, zoo noodig, te wijzigen in verband tot de behoeften en belangen dier kerken, de regten van den staat en de aanspraken welke, naast de Hervormde kerk, ook de andere daarbij betrokken kerkgenootschappen kunnen doen gelden."

Wij zullen ons voorloopig eenige aanmerkingen veroorlooven.

1°. De Minister van Justitie, vooloopig belast met het bestuur van het departement voor de zaken der Hervormde eeredienst enz. schijnt niet onduidelijk, in dit besluit, de bevoegdheid der Synode der Nederlandsche *Hervormde* kerk te betwijfelen, om de belangen en betrekkingen van de *Protestantsche* kerken in Neêrlandsch Oost- en West-Indië te regelen. Bijzonder heeft ons die tegenstelling van „*Hervormde* kerk" en „*Protestantsche* kerken" getroffen, waaraan de Minister een groot gewigt hecht, daar hij ze door curçijve letters heeft aangeduid. Maar weet hij dan niet, dat die *benaming* van „Protestantsche kerken" alleen aan een Koninklijk besluit te danken is? Sedert onze eerste vestiging was er in Indië geene andere dan eene Hervormde kerk bekend. Later in 1746 werd ook te Batavia eene Luthersche kerk gesticht. Maar in 1835 werd plotseling bij een Koninklijk besluit van 11 December n°. 88 bepaald, dat „de Protestanten in Nederlandsch Oost-Indië voortaan maar één kerkgenootschap zullen vormen; zullende diensvolgens de Hervormde en Luthersche gemeenten te Batavia worden vereenigd; ten ware tegen dezen maatregel, bij het Indisch bestuur, door de betrokkene genootschappen of door een derzelve, zoodanige bezwaren mogten worden ingebragt, als dat bestuur raadzaam zoude oordeelen aan Ons te onderwerpen, vóór en aleer tot de bedoelde vereeniging mogt worden overgegaan." Die bezwaren zijn ingebragt, en de vereeniging heeft geen plaats gehad. Er bestaat te Batavia nog altoos eene afzonderlijke Luthersche gemeente. De overige Protestantsche gemeenten zijn *allen* Hervormde gemeenten. Met welk regt spreekt dan nu de Minister van Protestantsche kerken? En zoo vervalt de geheele tegenstelling, waarop het betwisten van het regt der Synode, om de belangen der Hervormde kerk in Indië te regelen, zou gegrond zijn *).

---

*) De heeren C. HOOIJER en J. PARÉ beschouwen de zaak eveneens als wij, en hebben volkomen gelijk, wanneer zij, in hunne *Aanteekeningen op het ontwerp van gerevideerd algemeen reglement voor het bestuur der Hervormde kerk in het Koningrijk der Nederlanden* blz. 8 het volgende zeggen: „In het wezen van de Oost-Indische Hervormde kerk is niets, wat reden geeft, om haar buiten ons Nederlandsch Hervormd kerkgenootschap te sluiten. Men zal hier toch niet tegen inbrengen, dat zij *Protestantsch* wordt genoemd. Limburg is ook door onze regering *Protestantsch* genoemd, maar evenwel door dit reglement in de gewone betrekking tot ons Hervormd kerkbestuur geplaatst. De *Protestantsch* verklaarde gemeenten van Veenhuizen en Ommerschans zijn ook uit ons kerkgenootschap nooit uitgesloten. *Protestantsch* is ook slechts een naam, welken de Oost-Indische kerk zelve niet aangenomen heeft, maar die haar, buiten alle kerkbesturen om, eigenmagtig is opgelegd door degenen, die er in het minst niet toe geregtigd waren. Bovendien is het een naam, die volstrekt niets tot het wezen der Oost-Indische Hervormde kerken, en zelfs niets of bijna niets in de onderlinge betrekking der Hervormde- en Luthersche gemeenten te Batavia veranderd heeft." Dergelijke redeneringen laten zich niet ontzenuwen door een enkel Koninklijk besluit, waarbij ex tripode eene tegenovergestelde uitspraak wordt gedaan, door geen enkel argument gestaafd.

2°. De Minister spreekt van „de aanspraken welke, naast de Hervormde kerk, ook de andere daarbij betrokken kerkgenootschappen kunnen doen gelden." Welke genootschappen zijn dat? Welke andere kerkgenootschappen kunnen aanspraken doen gelden, bij de regeling der belangen van de Hervormde kerk in Indië? Welke andere kerkgenootschappen zijn daarbij betrokken? Er is behalve de Luthersche gemeente te Batavia, in Indië geene enkele andere Protestantsche gemeente, dan Hervormden.

3°. 't Is reeds sedert lang eene dringende noodzakelijkheid geworden, dat de betrekking der Hervormde kerk van Indië tot de Synode meer kerkelijk worde geregeld. Het reglement der Synode geeft, in art. 4, niet onduidelijk te kennen, dat het in haar voornemen lag, die regeling weldra tot stand te brengen. Maar in het koninklijk besluit, behoudt het Gouvernement zich voor, om „de bestaande bepalingen, zoo noodig, te wijzigen in verband tot de behoeften en belangen der Indische kerken." De Minister is dus van meening, dat de Hervormde kerk in Indië bij voortduring moet blijven onder de suprematie van den staat. Maar de Minister van Koloniën heeft, als zijn gevoelen, meer dan eens te kennen gegeven, dat de kerk in Indië meer zelfstandig behoorde te worden. Hoe is dit met de homogeneïteit van het Ministerie overeen te brengen?

4°. Men heeft menigwerf zeer bedroevende schilderingen opgehangen van den beklagenswaardigen toestand, waarin de kerk in Indië zich bevindt. De heer J. C. BAUD heeft nog onlangs in de Tweede Kamer daarvan een staaltje gegeven. Zijn die schilderingen niet bezijden de waarheid, is dit dan geen bewijs, dat de staat, die tot dus verre de kerk heeft bestuurd en geregeld, zich zeer slecht van zijne verpligtingen kwijt? Inderdaad, zoo lang de kerk en hare dienaren in Indië in den tegenwoordigen afhankelijken en slaafschen toestand blijven, is er geen verbetering en vooruitgang, hervorming en leven in die kerk te wachten.

5°. Sedert de uitzetting van den bisschop GROOFF, is de Roomsch-Catholijke kerk in Indië geëmancipeerd. Zij zucht niet meer onder de looden hand van den staat; zij regelt zelf hare belangen en aangelegenheden; zij is onafhankelijk en vrij. Waarom mag nu hetzelfde regt ook niet aan de Hervormde kerk worden toegestaan? Waarom moet er met twee maten worden gemeten?

Wij vernamen onlangs met bijzonder veel genoegen de benoeming van de heeren SMULDERS, oud-president van de direktie der Javasche bank, en VARKEVISSCHER, resident van Pasoeroean, tot ridders der orde van den Nederlandschen Leeuw. Zonder nu in eene beoordeeling te willen treden der waarde, die aan dergelijke benoemingen te hechten is, verheugen wij er ons toch in, dat het Gouvernement nu eens een blijk van goedkeuring heeft gegeven aan twee mannen, die de algemeene achting in Indië genieten en verdienen. De eerste heeft in eene zeer langdurige loopbaan zich altoos onderscheiden door niet alledaagsche bekwaamheid, onkreukbare

trouw, en stipte eerlijkheid, eigenschappen, die in Indië onder hen die er eere en onderscheiding vinden, minder algemeen zijn dan men misschien zou veronderstellen. Daarbij is hij iemand, die een afschuw heeft van de misbruiken en verkeerdheden, het natuurlijk en noodzakelijk gevolg onzer koloniale politiek, welke ieder, die 't wel meent met de kolonie en het moederland, diep moet betreuren. Hij is een warme voorstander van al wat goed is en een edel menschenvriend. De weezen van Parapatan zegenen zijnen naam. Hij is een vriend van hervorming en vooruitgang, en, ofschoon aan den avond van zijn leven, klopt nog zijn hart met versnelde kracht als hij voor 't geluk van Java kan spreken of handelen. — De heer VARKEVISSCHER, reeds sedert een vijftiental jaren resident op Java, eerst van Tagal, daarna van Pasoeroean, heeft die beide residentiën met veel wijsheid en beleid, met voorzigtigheid en menschlievendheid bestuurd. Ik geloof niemand op Java te kort te doen, wanneer ik hem „den voortreffelijksten resident van 't gansche eiland" noem. Had het Gouvernement het geluk overal zulke ambtenaren te bezitten, dan zou er minder verarming en ellende zijn in een land, dat de natuur met de rijkste zegeningen heeft begiftigd.

De Lampongsche distrikten op het eiland Sumatra.

XXI.

Feesten.

Alle gewigtige gebeurtenissen zijn van maaltijden, waarin de feesten voornamelijk bestaan, vergezeld. Zij worden gehouden bij de besnijdenis van jongens, het tanden-slijpen (papar-kedees) en het boren van gaatjes door de oorlellen (beserah) van de meisjes; voorts bij het huwelijk, gelijk mede bij gelegenheid, dat eene vrouw van rang zich, na haar trouwen, voor de eerste maal buiten'shuis begeeft (toeroen di wai); en eindelijk, wanneer een hoofd zich door zijne onderhoorigen tot de papadon laat verheffen. Indien eene buurt nieuw is, of nog nimmer een hoofd gehad heeft, die tot de papadon verheven was, is hij, wien men daartoe verheffen zal, gehouden de „oeang pengadjen," ten bedrage van 40 reaal, aan het hoofd van de kampong te geven, ten einde verdeeld te worden onder alle bij het feest aanwezige en tot de papadon verheven hoofden; anders is zijne verheffing niet wettig. Tien karbouwen is het minste, dat zulk een hoofd bij die gelegenheid moet laten slagten, anders wordt hij bespot en voor een onvermogende gehouden. Zij, die veel onderhoorigen hebben om daartoe bijdragen te leveren, slagten er dertig, somtijds meer, en geven buitendien nog aan ieder aanwezig hoofd van andere geslachten een levenden karbouw ten geschenke. Iemand, wiens voorganger tot de papadon verheven was, kan volstaan met het geven van een maaltijd, waartoe slechts één karbouw geslagt wordt; doch indien zijn vermogen zulks eenigzins gedoogt, blijft hij niet in gebreke, om er een of twee meer dan zijn voorganger, al was het ook zijn vader, geslagt had, te offeren, ten einde daardoor te kennen te geven, dat hij verre boven dezen in rijkdom verheven is. Dat geeft hem het voorregt, om nog een kleine papadon te voegen bij dien, welken hem zijn voorganger heeft nagelaten.

Voorheen werd het verkrijgen van een Bantamschen titel, naarmate van de meerdere of mindere aanzienlijkheid van dien titel, en van het geschenkstuk (poesaka of siembangan), dat de persoon daarbij van den sulthan verworven had, met meerdere of mindere plegtigheid gevierd „pakes-jakan." Het „irouw" of „irawan", waarvan vroeger, onder het artikel IX over de *straffen* is gesproken, gaat gewoonlijk mede van een voornaam feest vergezeld. Zoo mede het gelukkig herstel van eenen zieke, indien men daartoe vooraf

beloften gedaan heeft. Voorts zijn er kleine feesten bij civile regtsgedingen en voornamelijk bij dezulke, waarin de „blah-bangkalang" als eed gevorderd wordt. Eindelijk zijn er nog feesten bij de godsdienstige bijeenkomsten, welke men echter slechts op zeer weinige plaatsen in de Lampongs aantreft, en die bij de meesten niet bekend zijn.

De buffels, die tot den maaltijd moeten dienen, worden des morgens na zonsopgang geslagt. Een gedeelte er van wordt er afgescheiden voor de jeugd, en aan de meisjes („moeli's") van de plaats en andere aanwezigen gegeven, om het voor den maaltijd te bereiden. Voor de gehuwde mannen wordt afzonderlijk gekookt. Tegen negen uur („tenga tjaka"), begeven de gasten zich in de zaal om te eten, de gehuwde mannen afzonderlijk, en de jongelingen en jonge dochters met hun vieren of zessen aan een houten schenkbord (doelang). Voor personen van den hoogsten rang wordt het eten in een soort van schotels „mata benama" genaamd, opgedragen; deze schotels zijn gewoonlijk familiestukken, sommigen van zeer verre verleden tijden en voor de bezitters van groote waarde, wijl zij gelooven, dat het krachtigste vergift, uit zoo een schotel ingenomen, op den mensch geen schadelijke uitwerking kan hebben.

Na de maaltijden begint het toernooispel (mengigel), dat gewoonlijk tot vier uren in den namiddag duurt. Zij, die niet toernooijen of hunne beurt gehad hebben, vermaken zich met rooken en praten met de jonge dochters (moeli's). Velen, voornamelijk de meer bejaarde lieden, zonderen zich af van het gezelschap tot na het toernooispel. Even voor zonsondergang wordt de tweede maaltijd gehouden, en daarna begint de dans (menari), welke gewoonlijk tot middernacht duurt, en die dan door het vermaak „angida-ida," vroeger, onder het artikel XX *spelen en vermaken* beschreven, wordt afgewisseld, 't geen tot den volgenden morgen duurt. Het op Java, voornamelijk onder de Soendasche volken, bekende spel „oedjoengan" wordt mede op vele plaatsen in de Lampongs op feesten gespeeld. Ook vermaakt men zich, na het toernooispel, met hanen-gevechten en des avonds of na den dans met kaarten of andere dobbelspelen.

XXII.

Levenswijs.

De Lampongers leven, als andere volken der Soendasche eilanden, geregeld of ongeregeld, naarmate dit met hun staat, stand en behoeften overeenkomt, eenige losbandige karakters hiervan uitgezonderd. De meesten staan gewoonlijk met zonsopgang op en begeven zich dadelijk naar de rivier om te baden, of om alleen hun aangezigt te wasschen, en de vrouwen bepaaldelijk om water te halen en hare kinderen te reinigen, de mannen en vrouwen ieder naar eene afzonderlijke plaats. Na deze reiniging, gebruiken eenigen een gering ontbijt, dat uit niets anders dan „nasi-katan," zonder eenige toespijs, bestaat. Voorname lieden drinken daarbij, doch

zelden anders dan als zij vreemden gelogeerd hebben, hun „wedang," bestaande in koffij of een afkooksel van het koffijblad, of dat van den grenaatappel of limoenboom of andere welriekende wortels. Vervolgens begeven zij zich aan hunne bezigheden, die onbepaald duren en onder de geringe klasse meestal plaats hebben op de padi-velden, sawah's of ladangs. Het middagmaal wordt onder voorname lieden op onbepaalde tijden gehouden, en onder de lage klasse gewoonlijk tusschen tien en elf uren; het avondmaal wordt door de meesten vóór zonsondergang gegeten. De menschen, die ver van huis, hetzij in hun ladangs of in de bosschen, iets te verrigten hebben, nemen hun „bekel" (voorraad), somtijds ontbijt en middagmaal, in een „takoeng" of „oepe" (het bekleedsel van de jonge pinangnoot) gewonden, mede. Des avonds begeven zich de mannen, die niet in hun ladangs blijven, bij hunne vrienden en naastbestaanden (mandjouw di klepah poewari), of ontvangen hen, en brengen dan den avond met praten door tot zij zich ter rust begeven. De jongelingen gaan de jonge dochters bezoeken (mandjouw di moeli). De vrouwen en jonge dochters houden zich bezig met het dragen van water, het zoeken van droog hout om te branden, het dorschen van padi en koken van rijst, het katoen spinnen en garen verwen, het stikken (soelam) van vrouwensarongs (tapi's) en van andere kleedingstukken, zoo als de „lamboeng jawa," een mannendragt, of van doeken, die men gebruikt tot het dekken van „tallams" of „doelangs," op welke de rijst bij feesten of als er vreemde bezoekers van rang zijn, wordt opgedischt. De jongens helpen hun vader in zijn werk of gaan hunne buurmeisjes gezelschap houden.

Indien er het een of ander kampongwerk te doen is, waartoe veel handen vereischt worden, zoo als voor het slepen van zware balken tot het bouwen van een publieke zaal, lokt men de jonge lieden van beide seksen bij elkander, om te helpen.

Het voedsel der Lampongers, zoowel het dagelijksche als dat bij buitengewone gelegenheden, gaat dat, waarvan de Javanen gewoonlijk leven, in eenvoudigheid te boven. De kapala marga, de persoon van den hoogsten rang onder de Lampongers, eet zelden anders dan rijst, met een weinig in water afgekookte of tot een „gegoele" bereide groente. Zij, die nabij de zee of vischrijke rivieren wonen, hebben daar somtijds een stuk visch bij, doch de bewoners der binnenlanden zelden anders dan een sambal, bereid van tjabé, zout en blatjan. Van de Aboeng's en andere bewoners van het centraal gedeelte der Lampongs, voor wie de suiker, die zij uit het sap van den arenboom stoken, als 't ware tot zout strekt, zegt men, dat zij iemand, die bij hen ten eten blijft, wel onthaald denken te hebben, zoo zij hem bij den maaltijd zout gegeven hebben.

Behalve het kouwen van siri, is het tabak rooken uit nipa-bladen, voor beide seksen, bij bejaarde lieden onontbeerlijk, en bij de jongen een soort van coquêtterie. De handel in nipa-bladen, die, zoo als bekend is, alleen nabij de zee groeijen, naar de binnenlanden, was voorheen, ofschoon wel geen glansrijk, toch een voornaam inkomen der Toelangba-

wangsche residenten; tegenwoordig, nu de handel in dat blad zoo wel als in andere artikelen op de rivier Toelangbawang aan een ieder is vrijgelaten, geeft die alleen, buiten den aftrek van transport-onkosten, een winst van 300 percent te Boemiagoeng, en dieper in de binnenlanden meer.

De opium wordt door de bewoners der plaatsen, langs de Telok-betoeng en Samangka gelegen, sterk gebruikt, alzoo men daar voornamelijk in de plaatsen langs de Telok Samangka, behalve van over zee, ook over land van Bergkoenat of Croë toevoer heeft. Door de volken, welke de oevers bewonen van de rivieren Sekampong, Sepoesie en Toelangbawang, alsmede Soengi-blitang (een kleine tak der rivier Palembang), die allen gestadig door vreemde handelaars bezocht worden, wordt de opium mede gerookt, doch niet zoo veel en alleen door sommige hoofden en enkele vermogende lieden.

XXIII.

Huizen.

Het getal der huizen in een kampong is afgedeeld in buurten van 3, 4 tot 8, zelden meer. De inwoners van iedere buurt zijn gewoonlijk allen zeer naauw aan elkander vermaagschapt, en het hoofd van de oudste familie in de buurt is tevens de persoon, aan wien zij allen gehoorzaamheid verschuldigd zijn, gelijk wij hierboven gezien hebben bij het artikel II *verdeeling en bestuur*. De huizen zijn min of meer cirkelvormig, waar de grond zulks toelaat, naast elkander om de publieke zaal (sêset) of in de ondergeschikte buurten om een kleine publieke zaal (anjong) gebouwd, op paalwerk 5 tot 7 voeten boven den grond, gewoonlijk van een pager omgeven, terwijl het erf of de plaats tot het bergen van brandhout, pluimvee en andere zaken gebezigd wordt. De Lampongers nemen minder dan de Javanen, bij den aanleg van hunne huizen, de plaatsing in acht van het front naar een der vier hoofdstreken van het kompas. De huizen zijn gewoonlijk van een of meer zolderingen voorzien, en, behalve in een midden-huis of vertrek voor het ontvangen van vreemde bezoekers, een plaats om te koken, en een voor het gemak der vrouwen, nog verdeeld in drie voorname afdeelingen, genaamd „proempoe", „balangan" en „tenga." Heeft een man meer dan eene vrouw, dan woont zij, met welke hij het eerst getrouwd is, in de afdeeling „proempoe", de tweede in de afdeeling „balangan," de derde in een aan de afdeeling „proempoe" aangebouwd vertrekje „prangenan-proempoe" genaamd, de vierde in een aan de afdeeling „balangan" aangebouwd vertrekje „prangenan-balangan" genaamd; en de vrouwen, die hij bij afsterven, hetzij van zijn grootvader of van een van zijn broeders of neven, tot de zijne heeft moeten nemen, of zijne goendiks (bijwijven) in de afdeeling „tenga", ieder tusschen een afschutsel van matten, indien de ruimte zulks toelaat, anders slapen de goendiks in het zoo even vermeld middenhuis, of op de eene of andere plaats. De derde der vrouwen, die hij zelf trouwde, is ondergeschikt en zoo veel

als een huismeid van de eerste, de vierde van de tweede, en de bijwijven van de vierde. De tweede en vierde zijn ook in sommige gevallen aan de eerste ondergeschikt, wijl deze na den man als het hoofd van de familie gerekend wordt. Hebben zij weinig of geen vrouwelijke slaven (lambangs), dan zijn de minsten ook verpligt water te dragen en andere diensten buitenshuis te doen.

Eene Lamponger vrouw, vooral zij die van voorname geboorte zijn, durft zich, zonder zich aan het bij dit volk zoo onverdragelijk verwijt van arm te zijn bloot te stellen, aan niemand anders dan aan haar eigen man en verdere huisgenooten vertoonen, alvorens zij een kind gebaard of een feest verzeld van een kostbaar gastmaal gegeven heeft. Dan geschiedt haar uitgang in statie. Men noemt dit „toeroen di wai", dat is „naar de rivier gaan".

Is de tweede vrouw, die een man zich ten huwelijk neemt, van aanzienlijker geboorte dan de eerste, dan is deze verpligt haar de afdeeling „proempoe" in te ruimen; doch zijn zij beiden van gelijken stand, dan is de man verpligt een tweede huis aan te leggen, en houdt hij zich beurtelings bij iedere vrouw een gelijk getal dagen op. Heeft hij slechts één huis, zoo als in het eerste geval, dan houdt hij zich, zoo hij eenigzins de orde er in wil bewaren, bij die, welke de „proempoe" bewoont, altoos nog twee nachten meer op dan bij haar, die in de „balangan" gehuisvest is. Heeft hij maar ééne vrouw, dan bewoont zijn, in ouderdom hem opvolgende en uit dien hoofde aan hem ondergeschikte broeder, als deze getrouwd is, de „balangan", mits dat de eerste geen zoon „panjiembang" heeft, die gehuwd is, want voor dezen ontruimt hij zelfs de „proempoe," en neemt hij zijn intrek in de „balangan". Trouwt zijn zoon eene tweede vrouw dan staat hij de „balangan" aan dezen af, en neemt hij zijn intrek in een der daarop in rang volgende vertrekken. Zoo komt de bovengemelde ondergeschikte broeder in de noodzakelijkheid, om zelf een huis aan te leggen; als echter zijne omstandigheden hem zulks niet gedoogen, dan rolt hij 's morgens zijn bed op en slaapt 's nachts in het middenhuis (tenga noea); en de vader komt ten laatste met zijn vrouw of vrouwen en nog ongehuwde kinderen op den zolder, somtijds op den tweeden, geheel onder de vorst van het dak. Men vindt huizen, in welke twintig tot dertig mannen, vrouwen, kinderen, of twee, drie en vier families, wonen, ofschoon zij slechts 25 of 30 vademen in het vierkant beslaan.

Aan de meeste huizen is in het front een stoep (garang) en een zitplaats (anjong) aangebouwd; de stoep wordt gebruikt om goederen op te droogen en te hangen of te leggen, en de zitplaats voor het salon der jonge dochters van den huize en jonge vreemde bezoekers.

De huizen zijn of geheel van hout of gedeeltelijk van hout en gedeeltelijk van niboeng, bamboe of boombast opgetimmerd. De stijlen der huizen van wel bemiddelde lieden zijn gewoonlijk sierlijk gebeeldhouwd en met atap van nipa, alang of biezen (pios) gemaakt, of met sirappen (pannen) van mangarawan-hout of sirap-bamboe gedekt. In de binnenlanden vindt

men de kostbaarste en fraaist bewerkte huizen; dit neemt af naarmate men de stranden nadert, dewijl de kampongs daar het meest door zeerooVers verwoest worden. Twee honderd reaal is de hoogste prijs, dien men zich kan herinneren dat ooit in de Lampongs voor een woonhuis betaald is. De overvloed van materialen maakt den bouw goedkoop, en ijzer wordt er niet aan gebruikt.

Als voorname lieden een huis gaan bewonen, gaat de familie in groote statie uit de oude woning daar in over, onder het slaan van de „bende" (bekken) en het vuren uit klein grof geschut (zela's), „ekkoor-loetong", „jallar-ambang", ook wel uit handgeweer als donderbussen en snaphanen.

Op plaatsen, zoo als langs de rivier Sekampong, Sipoeti en Toelangbawang, die tot ver in de binnenlanden zeer diep zijn en daarom veel bevaren worden, heeft men voor ieder kampong veel vlotten liggen; ten minste heeft iedere buurt er één, op welke gewoonlijk een „koemboeng" of afschutsel, somtijds overdekt en zeer net gemaakt, voor het gemak der vrouwen staat. Daarin vermag geen man te komen, voornamelijk geen vreemdeling, of wel geen vreemde Lamponger, tenzij hij zich aan het betalen van eene boete wilde blootstellen. De naam van deze vlotten is „djambang", en die, op welke men gewoonlijk goederen zoo als produkten of andere, de rivier afvoert, noemt men „rakit". Het is voor ieder Lamponger, die in statie komt, eene wet, en voor uitlanders eene soort van welvoegelijkheid, om, als zij aan een kampong komen, aan te leggen of uit te stappen op de djambang der oudste buurt der kampong.

XXIV.

Huisraad.

Het huisraad bestaat bij de rijken in zilveren „blah", „leppang", „boen", „koekatjoe", „bohor" en „peti", en „kandaga". De twee laatsten zijn gewoonlijk van hout met zilver beslagen en worden, benevens de vorigen, gebruikt om sirih in voor te zetten aan de gasten op de feesten of bij andere voorname gelegenheden; voornamelijk dient dit alles om den eigenaar na te dragen, als hij zich ergens in statie vertoont of als hij zich met het toernooijen of dansen verlustigt. De schotels „mata-benawa" vroeger in het artikel XXI *feesten* aangehaald, maken mede de voornaamste stukken van het huisraad uit; deze, zegt men, zijn gedenkstukken van de koningen van het voormalige Madjapahit op Java aan de Lampongers, die voor vier eeuwen leefden, geschonken. Voorts gebruikt men eenig grof porselein en aardewerk, koperen schenkbladen (tallan), houten schenkbladen met en zonder voetstukken (doelang), en „toetoep-sadjis" van bamboe, en somtijds, doch zelden, van zilver, benevens gestikte, en met verschillende gekleurde koralen opgenaaide, zakdoeken om de „tallan's" te dekken. De meesten hunner watervaten zijn „taboe's" eene zeker soort van pompoenen, die, als ze rijp genoeg en en wel uitgedroogd zijn, een harde, licht bruine schel van ¼ duim dikte hebben; het binnenste heeft men er dan uit laten

wegrotten door twee kleine gaten. Ook heeft men watervaten van bamboe; die van aarde zoo als „gendi's" zijn schaars, en worden zelden ergens anders gebezigd dan digt bij de stranden en nabij plaatsen, die door Palembangsche handelaars bezocht worden, in het distrikt Kommering, voornamelijk te Koerangan-njawa en Soengi Balitang. Alleen op enkele plaatsen, zeer diep in de binnenlanden gelegen, wordt aardewerk door het landvolk uit noodwendigheid vervaardigd, doch op verre na zoo goed niet als het Javaansche of Palembangsche.

Men brandt geen olie maar een soort van kaarsen van dammer (harpuis), fijn gestampt, daarna in de zon gedroogd, en in een koker van groene pisang bladen of van „takoeng" gewikkeld, en bij zeer buitengewone gelegenheden in groene, dun afgeschilde, bamboe-kokers gedaan en zoo gebrand. Deze kaarsen of lampen vereischen niet alleen gestadig iemand, die ze, door ze op te rakelen, aan het branden houdt, maar geven een onaangenaam licht en veel rook. Lampen en brandstof branden tegelijk weg.

Voorts heeft men matten van rottan en tikar of roembai-biezen gemaakt, en matrassen en kussens, gevuld met kapok of een soort van mos, „loemoetwakah" genaamd, en lakens en gordijnen van gestreept goed, en gedrukt katoen, ook van zijden stoffen. En eindelijk heeft men de werktuigen om padi te dorschen, zooals de „loempang of lesseng," de stampers, zeeven, manden en wannen.

De waarde van al het benoodigde huisraad, waarvan een der voornaamsten onder de Lampongers, namelijk de kapala-marga, die een huishouden heeft, behoort voorzien te zijn, wil hij voor een aanzienlijk radja-Lampong doorgaan, bedraagt een duizend Sp. matten, en de waarde van dat waarmede de minste in rang onder de Lampongers, zoo als een lijfeigene (badoea), wil hij voor welgezeten doorgaan, behoort uitgerust te zijn, bedraagt van zeven tot acht Sp. matten. Deze rekeningen zijn echter opgemaakt naar eene opgave van artikelen, waarmede de Lampongers voor 30 jaren uitgerust plagten te zijn, en kunnen in geenen deele toegepast worden op hunnen tegenwoordigen staat *).

XXV.

Kleeding.

De Lampongers, die den regterarm der rivier Toelang-bawang bewonen, kleeden zich min of meer op de Palembangsche wijze. De bewoners van Pagardewa, en de plaatsen daar beneden tot aan de zee gelegen, zoo wel als de meesten van de provincie Sipoeti Sekamping en die, welke langs de Lampongsche en Sawangkasche bogt wonen, zijn gekleed op de manier als de Bantamsche Javanen.

De volken van Semeong, Blalouw en Soewo, die het noorderdeel der

*) Daar het dertig jaren geleden is, dat de heer DU BOIS dit schreef, behooren zijne mededeelingen in 't laatste der vorige eeuw te huis.

provincie Samangka uitmaken, en velen der bewoners van het centraal gedeelte der Lampong's, kleeden zich veel met bereide bast van de „keloetoen," „ipoek", „kaneat" en „doeroeang," of van den „krebang"-boom. In het gezelschap van jonge dochters dient men echter behoorlijk gekleed te verschijnen, en wel voornamelijk in „sien jang dodot," bij de Lampongers „bidak" of „tjaka" genaamd, hetzij van Lampong's of Java's weefsel.

De vrouwen dragen de sarongs („tapi") van Lampongs weefsel tot over den boezem; ze zijn óf van katoen óf van zijden stoffen, en gewoonlijk gestikt met Chineesch gouddraad of zijde van verschillende kleuren en met lovertjes en zeer dun spiegel- of gekleurd-glas opgenaaid. Jong gehuwden, die nog geen kinderen gebaard hebben, hebben gedurende den ganschen dag, hetzij in of buiten huis, een sluijer (kando), bijna op de wijze van een tulband, van welke de twee slippen langs den rug afhangen; en zij, die kinderen hebben, dragen dien sluijer slechts als zij zich buiten huis begeven. De jonge dochters dragen, in stede van een „kando", een „toegoe," dat is een losse sluijer, die over het hoofd met beide einden langs de zijde afhangt; als zij dansen, hangen zij die over den regterschouder en behangen ze met „oeang baroes" of schellingen. De sarong (tapi) is niet boven de twee voet wijd en de strepen, zoowel als andere versierselen, loopen overdwars of zijn overdwars aangelegd. Ze kosten van één tot vijftien ropijen, zelden meer, tenzij ze met Europeesch gouddraad gestikt of ingeweven zijn. Bij den dans op groote feesten dragen de jonge dochters, en voornamelijk als zij de bruid zijn, een kleed om haar boezem, ten einde de tapi voor afzakken te bewaren, op de wijze van de „kekemban" der Javaansche vrouwen. Dat kleed is gewoonlijk van zijden stof en de zoomen zijn met schellingen of dubbeltjes behangen; het wordt „angket" of in de binnenlanden „pengelletjengeroh" genaamd.

De mannen dragen zelden andere sarongs van Lampong's weefsel, dan op de Javaansche, Boeginesche of andere buitenlandsche wijze gestreept. De meesten worden ingevoerd van Java en van Palembang; het is alleen in den omtrek van het Toelangbawangsche, waar ik mannen-sarongs door Lampongsche vrouwen heb zien weven. In het werk dragen de mannen slechts een stuk wit linnen „tellesan," drie ellen lang en één breed, om hun midden.

XXVI.

Sieraden.

De mannen dragen, behalven vingerringen, gouden soeasa en zilveren krisscheden (pendok) en buikplaten (badoeng), geen sieraden dan op feesten; dan zijn lieden van rang gewoonlijk gedost met een gouden „makoeta" (kroon) of een „kopia" van geslagen goud of van de eene of andere kostbare stof gemaakt op het hoofd; een gouden „glang bakas" (mannen armring) om het oppergedeelte van den regterarm, twee krissen of somtijds meer,

naarmate zij door hoogmoed vervoerd worden, met gouden scheeden en „kara" of „pamandek," en in een gordel met goud bezet, „boeloe-rantei" genaamd, gestoken.

De oudste zoon of panjiembang schikt zich op, als hij toernooit en danst, met al de sieraden, die zijn vader vermag te dragen. De dagelijksche opschik, die de jongelingen gewoon zijn te dragen, is even als van bejaarde of veel- gehuwde mannen, met uitzondering dat de eersten gouden of zilveren ringen in de ooren dragen, hetwelk men voor de laatstgemelden voor bespottelijk houdt. Kinderen van beide seksen doet men, uit een soort van bijgeloof, opdat de dood hen niet wegrukke, kettingjes van goud of zilver gemaakt, en met stukken geld of een of ander sieraad behangen, aan den hals; en in het zuiderdeel der Lampong's, zoo als in de provincies Sekampong, Tellok-betong en Samangka, dragen de meeste jongens, van hun geboorte tot aan hun huwelijk, een „kalajingai" (ring) om den hals. Men zegt, dat men daaraan voorheen de kinderen onderscheiden kon, de oudste zoon van het hoofd van een kaboeajan (geslacht) of een panjiembang-marga droeg dien geheel van goud; de zoon van het oudste hoofd in een kampong of panjiembang-tioe, droeg ze van goud gemengd met zilver, en de oudste zonen der overige hoofden in een kampong, panjiembang-soekoe, droegen ze geheel van zilver.

Gehuwde vrouwen dragen geene andere versierselen dan gouden soemboeng in de ooren en armversierselen, namelijk gouden of zilveren braceletten „pienko" en ringen „kalai-toendoen-alloe", „kallai-pijiet" en „kallai-biebiet"; dezen worden zelden anders dan van koper gemaakt. Bovendien dragen ze gouden ringen om de vingers.

De opschik van jonge dochters van voorname geboorte is prachtig; als zij dansen hebben zij gewoonlijk, behalve een rijk kleed om, op het hoofd een kroon van pandan-bladen gemaakt; voor het voorhoofd een reep dun geslagen goud op de wijze van een lint, 5 of 6 duim lang en ¾ duim breed, waarvan de einden spits zijn afgesneden, „kandoe-kedak" genaamd; in het haar hebben ze een groote hoornen kam, met „oeang-baroe" en stukjes zilver in een anderen vorm gesneden behangen; om het hoofd is een „jala-mani-mani" gevlochten op de wijze van een band van gouden koralen. De „jali-mani" is gemaakt van gouden koralen; dit sieraad heeft onderscheiden benamingen als: „jali-mani", „karang-papan", „senoe-i-soewi" en „patjan-wai", welke benamingen afhangen van de wijze waarop de koralen gemaakt en gesnoerd zijn; de eerstgemelde „jali-mani" wordt alleen door meisjes van hoogen rang gedragen. Achter ieder oor hebben ze een „soempoeng" (takje), gemaakt van dun geslagen reepjes goud of zilver, of, als zij de bruid zijn, van jonge pisangbladen „poepoe-poentie"; om den hals is een gouden band, „taligalla" genaamd, gewonden. De „taligalla" is een gouden, soeassa, zilveren of koperen band, die om den hals wordt gedragen, en, benevens een gouden of zilveren nagel aan de kleine vinger van de regter hand, het teeken van maagd. De slaven mogen er geen van goud, maar wel van soeassa, zilver of

koper dragen. Om de armen dragen voorts de meisjes drie of vier groote gouden, bol geslagen ringen, „glang-kana" genaamd, gewoonlijk met bloemwerk of andere afbeeldsels bewerkt. De overige armsieraden, die op groote feesten tegelijk met de „glang-kana" en op kleine danspartijen zonder deze, en door de meesten dagelijks, gedragen worden, zijn de gouden of zilveren braceletjes (pienko), op de wijze en ter grootte van de vruchten van den tjermé-boom gemaakt en aan een koordje geregen; de braceletten van glazen en zilveren koralen „pienko sellang" genaamd; de „kalai-toendoen-alloe," „kallai-pieiet" en „kalai-biebiet," welke drie laatsten, gelijk boven gezegd is, zelden anders dan van koper gemaakt gedragen worden.

Het teeken van de bruid te zijn is, behalve het bovengemelde takje van jonge pisang-bladen, de „kandoe lilin" en „siegar;" de eerste is op de wijze gemaakt van een langwerpigen, met een gouden plaat omgeven, valhoed; de „siegar" is gemaakt van goud en wordt op de „kandoe lilin" vastgemaakt, waardoor deze bijna het aanzien krijgt van een keizerskroon. Overigens hebben zij om den hals een „siema," dat is een snoer zeer groote gouden kralen van binnen opgevuld met harpuis.

XXVII.

Wapens.

De Lampongers gebruiken zeer zelden eenig schietgeweer, anders dan om met los kruid te schieten, op de feesten of bij de geboorte van kinderen en bij het overlijden en begraven van personen. De Bantamsche sulthan pleegde voorheen aan de Lampongsche hoofden, wier distrikt veel peper opleverde, ten einde die kultuur meer uit te breiden, ook, behalve de reeds vroeger, in het artikel IV over de *titel door de Bantamsche sulthans gegeven*, vermelde geschenken, kanonnen te geven. Te Kotaboemie-aboeng, in het Toelangbawangsche, ligt er een, tegenwoordig in de rivier, aan hetwelk men den naam gegeven heeft van „soebahan allah," „het wonderwerk van God," en het vermogen toeschrijft, dat de kogel, die daar uitgaat en op de vijanden geschoten wordt, zoo lang uit blijft, tot dat hij die allen gedood heeft, en daarna in het kanon terugkeert. Krissen, pieken en eenige klewangs zijn de eenige wapenen waar de Lampongers zich dagelijks van bedienen. In hun zoogenaamde „prangs" (oorlogen), die de volken van de eene „kaboeajan" (geslacht), of het volk van het ééne distrikt, tegen die van een ander somtijds voeren, gebruiken zij, behalve verscheiden soorten van schilden, harnassen en knodsen, de „pangalla of „tooija, zijnde een piek op een zeer langen stok, en de „pangalla-batoe" of „panoegoer," zijnde een lange bamboe, op het einde voorzien van een keisteen, waarop zij met veel behendigheid de piekstееken van den vijand weten af te weren, en wel zoodanig, dat deze zijn piek daar op breekt of buigt. Voorts gebruiken zij de „pangalla-oenah," een lange bamboe, aan welks einde dorens van rottan-gewas gebonden

zijn, ten einde te kunnen dienen, om iemand de huid op te scheuren of hem naar zich toe te trekken. De met dorens van rottan voorziene vork „tanga", bij de Lampongers „katjang-rambai" genaamd, een wapen op Java in gebruik om hen die amok maken of dieven te vangen, wordt mede door de Lampongers gebruikt in den oorlog; zoo ook voetangels (ranjouw) bij het overvallen van plaatsen, om goederen en menschen te rooven, 't welk zij „langar" noemen.

Te Negri-besar aan de Wai-Kanan, in het Toelangbawangsche, liggen drie kanonnen van aanzienlijk groot kaliber, mede door den Bantamschen sulthan gegeven. Een ligt er te Oeboel-oelah-saloe-e, aan de Soengi Balitang, een te kampong Messeer, en twee te kampong Blambangan aan de Wai Oempoe, in het Toelangbawangsche, door den sulthan van Palembang gegeven. En aan de Samangkasche (keizers) bogt te Wai Niepa liggen drie of vier kanonnen van groot kaliber van een aldaar gestrande brik.

XXVIII.

Oorzaken der geringe bevolking in de Lampongs.

De tegenwoordige bevolking, op eene oppervlakte groot ongeveer 1800 □ uren, die het Toelangbawangsche bevat, is slechts bevonden te zijn 28,435 zielen; en die der geheele Lampongs, met uitzondering van de provinciën, die onder de onlangs aangewonnen Palembangsche landen behooren, begroot ik, volgens bovengemelde schaal en de kennis die ik op mijne reizen door sommige gedeelten van dit land heb verkregen, op 80,000 of daaromtrent; hetwelk zeker, in vergelijking van de meeste landstreken op Java, op eene vruchtbare uitgestrektheid lands, nagenoeg 5000 □ uren groot, niet veel is.

De reden, waaraan deze geringe bevolking is toe te schrijven, is vooreerst de veelwijverij der meeste hoofden en rijken *); ten tweeden aan de groote sommen gelds, die een man hebben moet, om een meisje van hare ouders tot vrouw te krijgen of wel te koopen; iets waaruit voortvloeit, dat een groot gedeelte der mannen en ook maagden grijs worden en sterven, zonder immer getrouwd te zijn geweest of kinderen na te laten; en ten derden aan de gewoonte, die de Lampongers hebben, van de weduwen, die door hun afgestorvene broeders, neven en grootvaders nagelaten worden, tot hunne vrouwen te moeten nemen; van daar dat men kinderen, ja zelfs zuigelingen vindt, waarop vier, zes, ja somtijds meer vrouwen wachtende zijn. Te Tigenennong, aan de rivier Toelangbawang, ken ik een jongeling, nu hoogstens twaalf jaren oud, de zoon van wijlen zekeren pangeran DJALJA SIENGA, voormalig hoofd van het geslacht Boelan

*) Rijkdommen, die de hedendaagsche Lampongsche rijken bezitten, bestaan meestal in slaven of in menschen, die zij om een geringe schuld, welke dezen niet betalen, als slaven gebruiken. De gouden sieraden, waarmede zij op de feesten uitgedost zijn, hebben alleen een groot aanzien, en zijn bijna onophoudelijk, voor den tijd dat zij niet in gebruik zijn, in de handen van reizigers, die uitgezonden of gegaan zijn, om ze van dezen of genen te gaan leenen, of aan de eigenaars terug te brengen.

of de boeai Boelan, waarop nu sedert twee jaren zes weduwen, door een van zijn broeders nagelaten, wachten. Nu omtrent twee maanden geleden, heeft hij, bij het afsterven van een anderen broeder, bij de bovengemelde zes er nog een gekregen, met welke hij nu op het punt staat vereenigd te worden, na de besnijdenis ondergaan te hebben, waartoe men bezig is de toebereidselen voor een feest te maken. Voorts is de geringe bevolking van het land, behalve aan de voor dit volk zoo schrikkelijke kinderziekte, waartegen zij geene middelen hoegenaamd kennen, mede toe te schrijven aan de menigte menschen, die door moord en door het wild gedierte omgebragt worden; het getal der laatsten kan men veilig schatten over de geheele Lampongs op 675 menschen 's jaars. Dit getal is gegrond op eene schaal, gemaakt naar eene opgaaf, die ik mij heb laten doen door de hoofden van drie verschillende kampongs, in onderscheiden oorden van de zoo uitgestrekte provincie Toelang-bawang gelegen, uit welke men gezamenlijk, sedert de drie laatst verloopene jaren, gerekend tot aan het jaar 1819, op eene bevolking groot 2665 zielen, 90 meest allen gehuwde of huwbare mannen verloren heeft. Niet gering is ook het getal menschen dat een offer wordt van den tijger in de ladangs, en dat jaarlijks in de rivieren Samangka, Limauw, Sipoeti, Samangka, Rate, Telloek, en voornamelijk uit die van Sekampong, Sipoeti en Toelang-bawang een prooi wordt van den kaaiman. De menigte menschen, die sedert de regering der Bantamsche sulthans tot het jaar 1819, behalve door de zeeroovers weggevoerd, door de landshoofden naar buiten gezonden en als slaven verkocht zijn, durf ik gerust begrooten op $^1/_6$ der geheele bevolking. Ik heb Lampongers gesproken, die de hoeveelheid der uit het Toelang-bawangsche en Sipoetische over zee en op andere wijze naar vreemde plaatsen vervoerde menschen, sedert de Lampongers aan de regering van den sulthan van Bantam onttrokken zijn, op $^1/_3$ stelden. Dit is zigtbaar door alle gedeelten van het land, voornamelijk in het Toelang-bawangsche en de aangrenzende provincie Sipoeti. Zekere radhen GADJA, een der hoofden van kampong Kotta-boemi-abong, voorheen een der voornaamste geweldenaren in het Aboengsche, en nog, door zijne doortrapte en vuige listen, een gevaarlijk voorwerp, beroemt er zich op, en vond er zelfs geen zwarigheid in aan mij bij zekere gelegenheid te zeggen, dat het getal zijner landgenooten, zoowel mannen als vrouwen en kinderen, die hij sedert bovengemelden tijd door zijn „poepoedan" (opium-pijp) gezogen en tot het voldoen aan een aantal andere ondeugden aan vreemde handelaars verkocht had, tusschen de 4 en 500 beliep. Zoo vindt men er verscheiden, die, van zich zelven sprekende, zeggen; „koning der visschen" (radja-ikan) te zijn; waardoor ze te kennen geven, dat de kleine visschen geschapen zijn, om tot voedsel aan de groote te dienen, en gevolgelijk de mindere klassen onder de menschen tot dat der koningen. 't Is een titel, dien ieder Lamponger, al heeft hij slechts het gezag over zijne eigen familie, zich niet schaamt in den volsten zin te verdienen, voornamelijk als hij zich in zijne schuilhoeken bevindt, en tegen een ieder die hij denkt dat hem niet deeren kan.

XXIX.

Bergen, meren en rivieren.

Het Lampongsche is alleen bergachtig in het zuidelijke gedeelte, en loopt van daar, in een bijna onmerkbaar hellend vlak, naar het oosten naar de zee af. De strekking der bergen is, zoo als die van het eiland Sumatra in 't algemeen, van het zuidoosten naar het noordwesten. De voornaamste bergen zijn genaamd: goenoeng Radja-bassa aan de „Varkenshoek," Pamatang-loeboe-itie, Pamatang-sagoebak en Pamatang-sangar, tusschen Radja-bassa of de Varkenshoek en de post Tellok gelegen binnen 's lands west van Tanjong Salaki; de Pamatang-hoehoeloe-bettoeng, west van de post Tellok gelegen; de Pamatang-saweran nabij Rate; de Boekiet Soelah binnen 's lands oost van Kaloembajan nabij Partiwi gelegen; de goenoeng Tangkamoes (Keizerspiek), noord van Boerne, de Boekiet Sawa, de Goenoeng Passagi en meer anderen, waarvan de namen weinig bekend zijn, op de grenzen, tusschen het Sawankasche en de distrikten Bangkonat en Kroëe van Benkoelen gelegen. Deze laatstgenoemde bergen maken een keten uit, in het algemeen bekend onder den naam van „Boekiet-Barisan," die een aanvang neemt bij de uiterste punten van de Sawangkasche (Keizers) bogt, Kaloembajan en Tandjong Tjina (vlakke hoek), van waar zij, genoegzaam in een evenwijdige rigting van Sumatra's westkust, onafgebroken voortloopt tot bij Atjin, de noordpunt van het eiland.

Meren worden er, naar mij althans bekend is, niet gevonden in de Lampongs, voor zooverre die in den laatsten tijd aan den sulthan van Bantam behoorden; maar wel een groote menigte moerassen, bij de Lampongers „bawang" genaamd, in welke alleen gedurende den regentijd water staat.

De voornaamste rivieren in de Lampongs zijn de Toelang-bawang, welke van zijn oorsprong, aan de goenoeng Passagi of aan de Boekiet-Barisan, tot nabij kampong Diente, waar zij in zee valt, ruim 75 Nederlandsche mijlen loopt, en nagenoeg 60 mijlen opwaarts voor redelijk groote scheepvaartuigen bevaarbaar is; met groote vaartuigen, als kannonneerbooten en brikken, die niet boven de acht voet diep gaan, kan men niet wel verder opvaren dan hoogstens tot Pagar-dewa, een groote kampong, gelegen aan de vereeniging van Wai-Larem en Wai-Oempoe, ook genaamd Wai-Kiri en Wai-Kanan. Als men zich vervolgens van den mond der Toelangbawang zuidwaarts naar de Varkenshoek wendt, dan komt men aan de Sipoeti, een rivier, die weinig minder in rang is dan de Toelang bawang en een goeden afstand opwaarts bevaarbaar is voor vaartuigen, welke niet boven de zes voet diep gaan. Daarop volgen nog eenige minder groote rivieren, genaamd Kambas, Pennet, Maringai, Nieboeng en Tanjongmanok, welke, zoo als de twee bovengemelden, allen, doch niet zoo sterk als voorheen toen de Lampongs peper opleverden, door vreemde handelaars bezocht worden. Op de Tanjong-manok volgt de Sekampong, eene rivier van gelijken rang als de Sipoeti, doch wegens de menigte kronke-

lingen en over de rivier hangende boomen, moeijelijker om te bevaren. Van daar zuidwaarts tot aan de Varkenshoek en van de Varkenshoek (Tanjong toea) zuidwaarts tot aan Tellok, vindt men niet dan onbevaarbare spruiten, waarin men zelfs aan de monding niet met vaartuigen komen kan. De rivier Tellok-betong, zoowel als de van daar een uur gaans in het noordoosten gelegene rivier Balouw, bij de meesten Moearakwala genaamd, is slechts een korten afstand opwaarts bevaarbaar voor praauwen, niet boven de vijf kojans groot. Van den mond der rivier Tellok, langs den westelijken oever der Lampongsche bogt, tot aan haar westelijken uithoek, Bawang genaamd, ontmoet men de moeara's Lampassing, Oerdem, Gebang, Saboe, Menanga, Rate, Poendoe, Pidada en eindelijk Bawang. Van hier, om de west, naar de bogt van Samangka tot Boerne wendende, ontmoet men eerst twee voorname kreken, genaamd Kiloean, en Kaloembajan, vervolgens drie kleine spruiten, bij welke men gedurende de Oost-moesson gewoon is met praauw-dagang te ankeren, om water in te nemen of op goeden wind te wachten en die den naam dragen van Pakoe, Oembar en Tengor; daarna komt men aan de rivieren Poetie en Liemouw, welke gedurende de Oost-moesson, hoewel gevaarlijk, voornamelijk de laatstgenoemde, om in en uit te komen, toch door vreemde handelaars, vooral Bantamsche, bezocht worden. Op Liemouw volgt Watoe-bale, waarop, bij een klein spruitje, een schuilplaats is voor praauwen; dan volgen nog eenige kleine spruiten, ongenaakbaar uithoofde van het klippig strand, en daarop de ankerplaats Karang-Kandoeng, bij welke een redelijk breede rivier, die over een bed van zwarte keisteenen rolt, in zee valt, en de kampong Soera-morga of Boeai-nawang gevonden wordt. Op deze ankerplaats volgt Moeara-blah, voor welke gewoonlijk eene hooge branding staat, en die men uit dien hoofde niet met vaartuigen boven de grootte van djoekoengs binnen kan komen. Van daar komt men aan de Moeara of rivier Angariep, die zijn oorsprong neemt twee uren varens opwaarts, uit de rivier Samangka, en eindelijk bereikt men Moeara-boemi of eigenlijk de Samangka. De rivier Samangka is, ofschoon zij onder die van den tweeden rang in de Lampongs kan gerekend worden, niet dan bij springtijden geschikt om praauw-dagang in zich te ontvangen, en wordt zelden hooger dan tot Radjabassa, zes uren opwaarts, bevaren. Zij vindt haar voornaamsten oorsprong in het noorderdeel van de provincie Samangka, in het distrikt Semoöng, te Kanalie, aan den voet van den Goenoeng Passagi, vier of vijf dagen reizens langs een zeer moeijelijk voetpad noordwest van haar monding of van kampong Boerne; zij loopt van haar oorsprong bij Goenoeng Passagi, tusschen de twee bergketens, die, gelijk wij boven gemeld hebben, aan de twee uithoeken van de Samangka-baai beginnen. Aan den westelijken oever der Samangka-baai, of van Boerne tot op de grenzen van de Lampongs en Bengkoelen bij Tanjong-tjina, vindt men merkwaardige rivieren; ook is deze geheele kust niet, dan bij geheel stil weder, met vaartuigen te genaken.

Weder tot aan den mond der rivier Toelangbawang terug gekeerd zijnde, komt men, als men van daar noordwaarts gaat, eerst aan Soengi Masoedjie. Deze wordt veel bezocht om de vele rottan en dammer, die aan hare oevers in de bosschen gevonden worden, en wordt gezegd met den linkerarm der rivier van Palembang, de Ogan genaamd, nabij de kampong Padamaran verbonden te zijn. Haar voornaamste oorsprong echter vindt zij in een afgrond „Mata Wallo" genaamd, tusschen twee of drie heuvels gevormd, nabij Karang-agoeng, een kampong omtrent twee uren gaans, beneden Bomiagoeng gelegen. Ook deze tak is bevaarbaar of ten minsten bevaarbaar te maken tot omtrent een halven dag reizens beneden haar oorsprong. Van den mond der rivier Masoedji verder noordwaarts gaande, komt men aan Soengi-tawar, de grensscheiding tusschen het Lampong Toelangbawangsche en het Palembangsche grondgebied. Deze rivier strekt den zeeroovers, die de smalle handelaars, welke van Java op Palembang en de Lampongs varen, zoo aanhoudend verontrusten, gewoonlijk tot een plaats van verzameling. Of zij afzonderlijke bronnen heeft, dan of zij een arm is van het kanaal, dat zich met de bovengenoemde Ogan en de rivier Masoedji vereenigt, en hoe de gesteldheid is van den woesten grond, waarover zij afvloeit, — hiertoe zoude mogelijk een nuttig onderzoek in het werk gesteld kunnen worden.

De Soengi Blitang en Hitom zijn twee spruiten, die haar oorsprong vinden in den grond, die tusschen de Wai-Oempoe, regterarm van de Toelang-bawang, en de rivier Kommering, linkerarm van de rivier Palembang, gelegen is, twee of drie uren gaans noord van Boemiagoeng, de eerstgemelde aan den linkeroever van de rivier Kommering, onder Sêset of Balidana, en den tweede of Hitom in Mata-wallo, waarover we zoo even spraken. Deze twee spruiten vereenigen zich, omtrent twee uren varens beneden zekere aan de Soengi Blitang gelegen Oemboel-tambas; van deze vereeniging erlangen zij den naam van „Soengi Lempoejeng, welke rivier zich, na alvorens Soengi Matja en meer andere kleine takjes nog in haar schoot ontvangen, en zich door de moerassen Lebak-kaijoe en Lebak-koempai gekronkeld te hebben, nabij Padamaran in den linkerarm der rivier Palembang stort. Zekere Lamponger pangeran PIENTJANG genaamd, van de kampong Boemiagoeng, wordt gezegd, omtrent een eeuw geleden, de eerste geweest te zijn, die zich door de bovengemelde moerassen een weg naar Pandamaran gebaand heeft. Gedurende den regentijd, worden de gemelde spruiten Blitang en Hitom veel door Palembangsche handelaars bezocht, om padi, die daar geplant wordt door de bewoners der kampong's Toelang-bawang, Boemiagoeng, Messeer, Karangagoeng, Pakoe-won-rata, Goeroeng-waras en Goenoeng-tjahia, allen aan den regterarm der rivier Toelangbawang gelegen, en die in ruiling tegen zout, ijzerwerken en andere behoeften te verkrijgen is.

Soengi-haroean is een klein takje van Soengi-pisang, 't welk zijn water bij Boemiagoeng in den regterarm der rivier Toelang-bawang stort. Deze Soengi gaat men over als men van Koerangan-njawa naar Hampong-karang-

an of Boemiagoeng gaat. Naar dit takje heeft de sulthan van Palembang, vóór omtrent 50 jaren, uit de rivier Kommering, van een punt even boven Koerangan-njawa gelegen, een kanaal laten graven, welk werk onvoltooid is gebleven, zoo men zegt uithoofde van een, kwaad voorspellenden, droom, dien de kroonprins, welke het werk bestierde, destijds had. Men zegt ook, dat deze kroonprins slechts weinige maanden, nadat hij dezen kwaad voorspellenden droom gehad had, vermoord is.

XXX.

Metalen en Mineralen.

Goud wordt er gegraven of in de rivieren gevonden, in het Toelang-bawangsche nabij Boemi-ratoe en Pasoegian, twee dagen reizens voor voetgangers, of vier dagen varens boven Boemiagoeng; alsmede aan de bronnen van de rivier Sipoeti, bezuiden kampong Tankiet-Soedoe-Soedoe, aan den voet van goenoeng Doempoe, en mogelijk op verscheiden andere plaatsen, welke mij voor als nog onbekend zijn gebleven. De prijs, waarvoor de reaal, in de plaatsen aan de rivier Toelang-bawang gelegen, verkocht wordt, is van 12 tot 16 ropijen; doch dit verschil van prijzen ontstaat alleen, zoo men zegt, uit hoofde van de moeijelijkheid, waarmede het graven naar dit metaal aan den goenoeng Doempoe vergezeld gaat.

Zilver-, koper- of ijzermijnen zijn aan de Lampongs onbekend, doch tinmijnen, zoo men zegt, zoude men met veel voordeel kunnen openen aan de Pamatang Sariboe, nabij kampong Oeroen, aan de Tellok betoeng (Lampongsche bogt) en langs de rivier Sekampong.

Zwavel vindt men op den berg Radja-bassa, aan de Varkenshoek, en in het Toelangbawangsche, drie of vier dagen varens boven Boemiagoeng *), aan de rivier Geham, bij een klein spruitje Pila genaamd.

XXXI.

Lucht, gronden en voortbrengsels der bosschen.

Het luchtgestel in de Lampongs verschilt aanmerkelijk wat de gezondheid betreft, naarmate men het strand nadert, voornamelijk de zuiderstranden, waar men gestadig in de drooge moesson aan hevige zuidoosten, en gedurende den regentijd aan hevige zuidwesten winden blootgesteld is, die de uitwaseming van het ligchaam beletten en gevaarlijke koortsen veroorzaken. Aan de oostkust waaijen de winden gedurende de oostmoesson gewoonlijk van het noordoosten tot het zuiden, en in de west-moesson van het zuidwesten tot het noorden, doch deze winden zijn minder schadelijk. De zuide-

*) In deze landstreek hebben de meeste menschen kropgezwellen; sommigen grooter dan hun hoofd; voornamelijk die van zekere kampong Titi-samang genaamd, waar zich een klein spruitje in de rivier Tahami ontlast, welks water men zegt het vermogen te bezitten, om in zeer korten tijd de boomwortels, die er in neer groeijen, tot een verbazende dikte te doen zwellen.

wind waait op deze kust gewoonlijk zeer flaauw en meest des nachts, en wordt door de Bantamsche koopvaarders „daija" genaamd. Zuidweste winden waaijen gewoonlijk zeer sterk op deze oostkust bij het begin van de west-moeson. Het zijn hier niet de winden maar de modderachtige stranden die het land ongezond maken. De dampen, die des daags door de zon uit den alom geheel met zware bosschen overdekten grond opgetrokken worden, beginnen gewoonlijk even na zons ondergang zoo sterk te vallen, dat men meestal geen genot van het licht der maan heeft; ze zijn zelden des morgens geheel opgeklaard voor negen uren; en zijn naar alle waarschijnlijkheid de oorzaak, dat het volk, 't welk in de lage binnenlanden woont, op verre na zoo gezond en sterk niet schijnt te wezen als de bewoners der binnenlanden van Java. De scrophulus is eigen aan de meeste Lampongers. Andere bijzondere ziekten kennen zij niet dan de kinderziekte. Deze is de voorname plaag, waarvoor zij het meest bevreesd zijn; indien zij zich ergens in een kampong opdoet, zoekt ieder, die daar nog niet mede besmet geweest is, zich een schuilplaats in de meest onbewoonde gedeelten van het land, en komt hij niet weder te voorschijn vóór dat de ziekte geheel uitgewoed heeft. De moeder zelfs laat haar kroost, dat door die ziekte aangetast wordt, hulpeloos aan het noodlot over.

De gronden zijn door de geheele Lampong buitengewoon vruchtbaar, voornamelijk in de noorderhelft of in de provincies Sekampong, Sipoeti en Toelang-bawang, waar de wateren der groote rivier gewoonlijk in de regentijden tot op zeer verre afstanden buiten de oevers vloeijen, welke overstroomingen alomme eene vruchtbaarheid aanbrengen, die den landbouw bijna onnoodig maakt. De sawah's laat men, nadat ze door middel van uit de rivieren afgeleide kanalen zijn onder water gezet, eenvoudig door karbouwen betreden, om het gras uit te roeijen. Tot het planten van padi-gaga zuivert men een plek grond door het omhakken en wegbranden van de daarop staande boomen; dan legt men het zaad in kuiltjes, die slechts ter diepte van een of twee duim met een puntig stuk hout gemaakt zijn. Het gebruik van de ploeg is aan de Lampongers onbekend. De eenige instrumenten, die zij tot het bewerken van sawah's gebruiken, zijn de patjol en een tjandoeng of bissi (hakmes); en tot het aanleggen van gaga's gebruiken zij alleen de „engoema" of „behoema," een zeer ligte bijl, voorts een hakmes en de „korret", een instrument om te wieden. Het omhakken van de groote boomen geschiedt door de Lampongers met een eenvoudige bijl, die zelden zwaarder dan tien oncen weegt, met een buitengewone vaardigheid en behendigheid. Europesche groenten heb ik te Tellok, op den afstand van een steenworp van de zee, weelderig zien groeijen. De koffij plant zich zelven in de Lampongs zoo goed en mogelijk beter voort, dan op Java.

De voornaamste voortbrengselen, die de bosschen in dit land opleveren, zijn, behalve vele soorten van fraai en duurzaam hout, voor den uitvoer rottan en dammar (harpuis) van verschillende soorten, welke twee voordeelige artikelen men slechts met weinig moeite in te zamelen heeft. De

rottan en dammar strekken den Lampongers, behalve tot den verkoop aan vreemde handelaars, de eerste tot gebruik bij het bouwen hunner woningen en het maken van een aantal benoodigdheden, en het tweede, ofschoon hun grond een menigte van oliegevende planten oplevert, tot voedsel in de lampen. Planken van mangarawan-hout heeft men, sedert onheugelijke tijden, uit het Toelangbawangsche, Sipoetische en Sekampongsche, naar plaatsen tusschen Batavia en Bantam gelegen, en ook naar Bantam zelf uitgevoerd, en met groot voordeel verkocht. Mast- en zwaar hout voor ankerstokken van de grootste maat leveren de Lampongsche bosschen in menigte op; onder dezen zijn de besten voor masthouten de „kajoe-boeroet" en „kajoe-kandis", en voor ankerstokken de „kajoe-tenbesoe-rawang"; de „tenbesoe-tallang" is minder deugdzaam en zinkt ook niet in het water als eerstgemelde.

XXXII.

Dieren.

Onder de wilde dieren in de Lampong's mag de tijger, die hier veel grooter dan op Java gevonden wordt, aanspraak maken op de eerste plaats. Olifanten ontmoet men menigmaal bij troepen van 100 tot 150 en somtijds meer, die, welke alleen loopen, zijn gevaarlijke vijanden voor den mensch. De Lampongers noemen zulke alleenloopers „gadja-nihan" of „gadja-toengal"; en velen zijn ook zoo ingenomen met dien naam, dat zij zich zelven daarnaar laten noemen, wijl die iets schrikverwekkends beduidt. De olifanten, welke men bij troepen ontmoet, vlugten op het minste gerucht. Voorts zijn er rhinocerossen, beeren, wilde varkens, vijf of zes verschillende soorten van apen, wilde katten en bokken, en in de rivieren of diepe moerassen krokodillen van verbazende grootte. Huisdieren zijn, uitgenomen de karbouw en enkele geiten, in de Lampongs niet bekend.

Onder het gevogelte is de fraaije koewouw, ook wel „marak-lamping" genaamd, en dien ik door Europeanen de „Juno-vogel" heb hooren noemen. De paauw is in de Lampongs niet bekend, doch ander wild gevogelte in menigte, en van meer verschillende soorten dan op Java.

Onder de slangen, die men in de Lampongs in groote menigte en van veel verscheidenheid aantreft, is de „oelai-sawah" de grootste, en de „oelai-gelling" de kleinste, doch tevens de allervergiftigste. De eerstgemelde is in de Lampongs gezien zoo dik als een uitgegroeide klapperboom. De „oelai-gelling" is zelden langer dan van 5 tot 6 duim, en heeft nabij den kop twee pootjes, en omtrent de gedaante van een „kadal" dat is een grashagedis, doch niet zoo dik. Men heeft nimmer gehoord of gezien, dat iemand, die van een „oelai-gelling" gebeten is, twee uren daarna geleefd heeft. Zij nestelen veel op den grond aan de wortels van oude boomen, onder afgevallen bladeren of ander vuil, dat zij zelfs op een hoop vergaderen.

XXXIII.

Handel.

De handel op de Lampongs wordt meest gedreven aan de zuidkust door Javanen van plaatsen in Bantam, en enkele Boegis en Madurezen van het eiland Poeloe Pangang, in de bogt van Bantam gelegen, en door hen die Poeloe Pangang en Poeloe Klappa bewonen; ook wordt deze kust, voornamelijk de Tellok Samangka (Keizersbogt), bezocht door handelaars, komende van plaatsen op Sumatra's westkust gelegen, voornamelijk van Benkoelen. De plaatsen gelegen op de oostkust of wel aan de rivieren Toelang-bawang, Sepoeti, Kambas, Pennet, Margai, Neboeng, Tanjoeng Manok, en Sekampong, worden zelden anders dan door Boegis en Madurezen van Poeloe Pangang, Poeloe Klappa en Poeloe Panjang bezocht, alsmede door Maleijers en Boegis van Riouw en Linga. De invoer van de twee laatstgemelde eilanden bestaat voornamelijk in gambir, buskruid, amfioen, chits en zijden stoffen, alsmede grof porselein en andere Chinesche waren, en de uitvoer naar die eilanden bestaat in rijst, olifantstanden, tjoela's of rhinosceroshorens, was en voornamelijk slaven. Van Java en de bovengenoemde eilanden nabij Java gelegen, is de gewone uitvoer ijzer en aardewerk, zout, een weinig gambir en amfioen, oude klappa- en pinangnoten, Javaansche kleedjes, en grove chitsen; en de uitvoer naar Java bestaat in rottan, dammar (harpuis), olifantstanden, tjoela's, planken van mangarawanhout, kapas, katoembar, tripang, sipoet of andoor (kinkhoorntjes), die van Java naar Siam en andere plaatsen, op het schiereiland van Indië gelegen, worden uitgevoerd en aldaar als kleingeld gebruikt; voorts een weinig vogelnestjes, meestal van de allerslechtste soort, waarvan men de pikol van honderd vijf en twintig Hollandsche ponden gewoonlijk te Radja-bassa, Kaloembajan, Bloerne en Wai-nipa tegen koopwaren, ter waarde van 20 tot 25 reaal, inruilt. Slaven worden mede uit de Lampongs naar Java ter sluik ingevoerd, gewoonlijk nadat men ze eerst eenigen tijd op Poeloe Pangang of Poeloe Klappa verborgen heeft gehouden. De weinige handel, die met de volken van Sumatra's westkust en de Boeginesche inwoners van plaatsen op die kust gelegen in de Lampongs gevoerd wordt, bestaat, wat den invoer betreft, in amfioen en Bengaalsche chitsen, wit en blaauw linnen, mannen-sarongs, van Padangs en ook wel Java's, Bali's en Boegi's weefsel; en de uitvoer naar die plaatsen is zelden anders dan rijst en ook slaven. De uitvoer van het goud, dat de Lampongs opleveren, verdient bijna geene melding, evenmin als de peper, die voorheen rijkdommen aan de ingezetenen gaf. De zijworm wordt in de Lampongs gekweekt, doch in geen groote hoeveelheid, en daar deze bezigheid ongetwijfeld voor verbetering vatbaar is, zoude het mogelijk de moeite waard zijn indien dit door deskundigen onderzocht werd.

Geld is er bijna niet in de Lampongs; de handel geschiedt meest in ruiling, op schuld, van goederen tegen goederen, waarop de nachoda's (scheepsbevelhebbers) veeltijds een geheel jaar en somtijds langer verpligt

zijn te wachten, terwijl zij zich niet zelden op het einde bedrogen vinden. Dat is de oorzaak geweest van de vernieling door den Boeginees DAJANG RADJA aangerigt, die, vooral door het hoofd van het geslacht Tigamoan in de afdeeling Pagardewa, bedrogen was, en daarom in het jaar 1809, in de beneden landen van de provincie Toelang-bawang en in het Sipoetische, groote verwoesting heeft gebragt, welk voorbeeld daarna door menig ander van dien landaard gevolgd en tot diep in de binnenlanden doorgezet is. Deze Boeginees, DAJANG RADJA, wordt gezegd, met eenige welbemande en goed gewapende praauwen, waarvan er één rijke lading in had, van Riouw vertrokken te zijn, met voornemen om Muntok te vernielen, dewijl daar vroeger eenige van zijne naastbestaanden verraderlijk door de Palembangers waren omgebragt. Daar de moeson om naar Riouw terug te keeren verloopen was, zocht hij een schuilplaats in Toelang-bawang. Hier verkocht hij aan het hoofd van Pagardewa een goed gedeelte van zijne mede gebragte goederen, op schuld tegen rijst en andere levensmiddelen, om te dienen tot onderhoud van zijn volk. Deze schuld werd, ofschoon slechts volgens belofte langzamerhand, voldaan, tot dat hij, die tot de leverantie verpligt was, de voornemens van DAJANG RADJA tegen de Palembangers te Muntok ontdekt had. Om zich nu aan de verdere verpligtingen te onttrekken, gaf hij hiervan door die van Boemiagoeng aan den sulthan van Palembang kennis, met een aantal bijvoegselen, als of DAJANG RADJA het voornemen had, om Palembang van de zijde van Kommering aan te tasten. Daarom wierpen de Palembangers batterijen te Goenoeng Trang, te Negeri-besar en Nagara-batang, aan den regter-arm der rivier Toelang-bawang, en aan den weg, die van dezen arm tot aan de rivier Kommering (de linkerarm der Lampongsche rivier) loopt. Na tien kampongs verwoest en een aantal menschen buit gemaakt te hebben, vertrok DAJANG RADJA naar Sipoeti. Hier gaf hem het hoofd van het distrikt Goenoeng Dewa zijne dochter tot vrouw, en gebruikte hem en de zijnen, om de Lampongers, die zich niet aan zijn gezag wilden onderwerpen, te dwingen. Van daar de verwoesting van een aantal plaatsen in het Sipoetische. Vervolgens werd hij door radhen INTAN, die jaloersch van dien voorspoed van het evengemelde hoofd was, overgehaald naar Sikampong te gaan. Na alvorens aan radhen INTAN, door zijn aanwezen en het misbruiken van zijn naam, gelegenheid om zich te verrijken gegeven te hebben, is hij van daar, op aanzoek van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, naar Bantam overgestoken.

De Bantamsche djoeragans, van ouds met de Lampongers bekend, zijn de eenigen, die somtijds nog al een voordeeligen togt op de Lampongs doen, daar zij gewoonlijk voorgeven, voor de „orang-besar" in Bantam te handelen, en zij den hoofden de belofte doen, voor hen den een of anderen titel te zullen verwerven.

De inwoners langs de zuidkust, of van Kaloembajan, Poetie en Limouw aan de Tellok-betong en Semangka, en van Pedada en Rate aan de Tellok-betong, zijn gewoon met de zeeroovers, welke zich ten dien einde

veel in een beoosten Kaloembajan liggende kreek, „Kiloean" genaamd, ophouden, te heulen, en hen van het aanwezen en den staat der handelaars, die in hunne havens liggen, te onderrigten, na alvorens eerst een aantal goederen op schuld gekocht te hebben, om zich langs dien weg aan de betaling te onttrekken, en nog bovendien een aandeel in den buit, door de zeeroovers gemaakt, te verkrijgen. Het is niet zoo zeer uit vrees voor de handelaars, dat de Lampongers soortgelijken roof niet zonder behulp van vreemden bedrijven, ook niet uit vrees van niet weder door handelaars bezocht te worden, want op het toekomend geluk rekenen zij niet; maar zij doen dat, ten einde hunne schandelijke praktijken niet bekend worden aan, zoo als zij zich gewoonlijk uitdrukken, „radja Bantam" of „radja Batawi". Anderen op plaatsen, dieper binnen bovengemelde bogt gelegen, worden gezegd veel gebruik te maken van vergift, om zich meester te maken van iemands bezittingen; voornamelijk worden die van Boeinawang daarvoor uitgekreten.

XXXIV.

Slaven.

De aloude Lampongsche wetten worden gezegd niet te gedoogen, dat een Lamponger iemand, die met hem van een en dezelfde kaboeajan is, als slaaf gebruikt, maar wel als pandeling in geval van schulden; en als zoodanig mag hij hem aan anderen overdoen, zelfs buiten het distrikt, of aan iemand van een andere kaboeajan, tenzij de naastbestaanden van den schuldige het losgeld willen betalen, iets waarvan men zich moet vergewissen, voor men den schuldenaar overdoet. Iemand, die om schulden dienstbaar aan den ander geworden is, belooft gewoonlijk, door overwinst van zijn arbeid, zijne schulden te betalen, doch daartoe komt hij zelden, wegens de vele diensten, die hem van tijd tot tijd worden opgelegd door hem, aan wien hij schuldig is. Zij, die hunne vrijheid lossen, doen zulks gewoonlijk door middel van hun zoon of zonen, of door het afstaan van een of meer van hunne ongehuwde dochters, voor welke laatste de schuldeischer, behalve op de diensten die hij inmiddels van deze kan trekken, op de som rekent waarvoor hij ze aan haar minnaar zal uittrouwen. De broeder heeft het regt, om zijne zuster of nichten, die hem bij erfenis ten deel gevallen zijn, ofschoon men hem zulks min of meer tot schande rekent, over te doen, en de oudere broeder mag zijn jongen broeder aan een ander, onverschillig aan wien en waar, verpanden voor zekeren tijd, dien men hem gewoonlijk vooraf bepaalt. Hij is gehouden daar aan te voldoen, zoo hij zich niet door hem aangeklaagd wil zien, hetwelk niet zelden het geval is, en waaruit, uit hoofde van proces-onkosten, weer nieuwe schulden ontstaan, die voornamelijk in de laatst verloopen 20 jaren, of van den tijd dat de meeste hoofden zich in den verkoop van hunne onderhoorigen een bestaan gezocht hebben, aanleiding gegeven hebben tot ontvolking en andere onheilen. Voorheen waren de menschen, die men gewoonlijk we-

zenlijke slaven noemt, onder de Lampongers lieden, die, uit hoofde van gepleegde misdaad, waarvoor zij noch hunne naastbestaanden konden of wilden boeten, of uithoofde van schulden, die zij noch hunne naastbestaanden konden of wilden betalen, door de leden van de eene aan die van de andere kaboeajan waren overgeleverd; of 't waren menschen, die uit afgelegene plaatsen waren geroofd, in oorlógen op inlandsche of buitenlandsche vijanden verkregen, of afstammelingen van dezen. Het rooven van menschen uit andere distrikten heeft veel in deze laatste tijden onophoudelijk over en weer plaats gehad, en is nog niet opgehouden. Daar in het Sekampongsche de vader voor den zoon, de zoon voor zijn afgestorvene ouders of naastbestaanden, de oudere broeder voor zijn jongeren, de hoofden voor hunne onderhoorigen en de heer voor zijnen slaaf gehouden is te boeten, hebben hier de Lampongers de gewoonte, om menschen van andere plaatsen, onverschillig uit welke gedeelten van het land, als hun slaven aan te houden, en zelfs om zich aan hen te wreken door moord, zoo als hierboven in het artikel „straffen" beschreven is. Deze gewoonte noemen zij „mandek". Zij was bij mijne komst in de Lampongs zoo algemeen, dat zich iemand zelden in een ander distrikt durfde vertoonen, tenzij hij een geducht persoon was of geduchte lieden aldaar onder zijne kennissen had. Het is mij gebleken, dat hoofden, om het getal hunner onderhoorigen te vermeerderen of menschen tot hunne slaven te maken, en als zoodanig zoo wel naar buiten als binnen 's lands te verkoopen, families van anderen, die minder op zulke schanddaden waren afgerigt, of den moed niet hadden om zich daartegen te verzetten, eerst wisten te lokken, met hun bescherming te beloven of geringe verpligtingen op te leggen. Dan deden zij hun zamengezworene processen aan, waarmede natuurlijk de vervolgde voor zijnen valschen beschermer verscheen, maar dan werd hunne zaak door dezen in hun nadeel uitgesproken, en werd de vervolger met betaling te vreden gesteld, die naderhand de som teruggaf, om andermaal te kunnen dienen, en een geringe belooning geëvenredigd aan de winst voor zijn aandeel ontving. Ik heb er ook ontdekt, die door zulke onnoozelen goederen op schuld van vreemdelingen hadden laten koopen, of geldleeningen hadden laten doen, waarvoor de ontvanger zich tot slaaf gemaakt en weggevoerd had gezien terwijl de andere het genot had gehad. Bovendien geschieden er nog zeer vele dergelijke lage schelmstreken, te omslagtig om te beschrijven. Zoo zijn er geweest, die aan vreemde handelaars, van wie zij een groot bedrag goederen gekocht hadden, in het geheim afgelegen gehuchten lieten aanwijzen, om hen met de bewoners dier gehuchten te betalen.

XXXV.

Legenden en fabelen.

De Lampongers ontleenen hun eigen oorsprong van een Dewa (Engel), en dien van hun land of eigenlijk van het gansche eiland Sumatra, door

hen genoemd „Indalus" of „Poeloe Agaja," van eene groote slang. Op de volgende fabuleuse wijze zou die gebeurtenis hebben plaats gehad.

Zekere WALI OLAH, een inwoner van Tanah-besar (het vaste land van Azie), had zich in een, van een wit kleed vervaardigd, vaartuig op zee begeven. Daar ontmoette hij eene groote slang, die hij doodde. Het lijk van het dier veranderde in den berg Seboentang (Boekit Seboentang) bijgenaamd „Kadjang Sabidang," in de nabijheid der stad Palembang gelegen. Aan den voet van dien berg sloeg hij vervolgens zijne woning op. Nadat hij er eenigen tijd had doorgebragt, ontving hij den naam van radja ISCHANDER, van een Djin of een der booze geesten, radja PRIE genaamd. WALI OLAH, of nu radja ISCHANDER, nam vervolgens twee vrouwen, bij eene van welke hij een zoon verwekte. De booze geest, radja PRIE, verwekte bij de andere eene dochter. Beide kinderen leefden van hun geboorte af met elkander. Toen ze zich eens op zekeren tijd in de rivier begaven om te baden, werden zij door eene slang aangevallen, die den zoon van ISCHANDER doodde. Om meer ongelukken voor te komen, omheinde de radja de badplaats met een paalwerk van arenboomen (roedoeng); van daar de naam van „Pagar-roedoeng." De naam van „Menangkabouw" is, volgens de Lampongers, ontleend van een gevecht tusschen een driehoornigen buffel „Boedjang Galieng," aan radja ISCHANDER toebehoorende, met een olifant van radja PRIE, waarover de kabouw (buffel) in het gevecht zegepraalde.

Kort nadat de jonge radja ISCHANDER was omgekomen, werd de dochter van radja PRIE door een dewa (engel) in den slaap bezwangerd, en baarde een zoon, die door radja ISCHANDER in de zee geworpen werd, omdat hij over hare zwangerschap verstoord was. Het kind dreef en strandde op zeker eiland, van waar het door een garoeda (groote roofvogel) naar den top van den bovengemelden Boekit gevoerd werd. Door een zonderlingen zamenloop van omstandigheden kwam het te Pagar-roedong terug, zonder echter zijne afkomst daar te ontdekken. Onder den naam van SABATANG huwde de jongeling met een ander van radja ISCHANDER's kleinkinderen, jang di pertoeaan PAGARROEWANG genaamd, en vertrok met hem naar Madjapahit op Java. Op deze reis schiep SABATANG de regenboog uit de kiel van het schip, die zich gedurig in twist bevond met de planken en het andere houtwerk, waarvan het schip te zamen gesteld was. Te Madjapahit ontving SABATANG den naam van nachoda (scheepsbevelhebber) radhen POEHAWANG, in de historie der Javanen beter bekend. Hij kwam er mede in het bezit van het schip en de lading van jang di pertoean PAGARROEWANG, wien hij, om zich op zijn grootvader ISCHANDER te wreken, een proces had aangedaan. Met dit schip in zee gestoken zijnde, en na nog gedurende eenigen tijd groote zaken langs de kust van Java, voornamelijk in Bantam, verrigt te hebben, raakte hij op zijne terugreis naar zijne geboorteplaats, in het gezigt van Boekit Seboentang, aan den grond. Daar verkreeg hij, door het doen van boete (tapa) en offeranden en gebeden van de dewa (engel), dat zijn schip in een eiland veranderd werd,

hetwelk zich weldra met het land van Boekit Seboentang vereenigde *). Hij gaf er den naam aan van „Patang-oejong" en koos er tot zijn verblijf de plek Sakalobrah genaamd. Die plek lag volgens de Lampongers, bij een meer „Lahoet ranouw" genaamd, waaruit de linkerarm der rivier Palembang „Soengi Kommering" genaamd ontspruit, aan den voet van de Boekiet Pasagie. Daar verwekte SABATANG vele kinderen, waaronder zeven zonen waren, genaamd 1°. DARA POETI, 2°. TOEAN POETI INDANG SAKTIE, 3°. TOEAN POETI PANJANG SAKTIE, 4°. TOEAN HALITAN PA JOEDA, 5°. TOEAN HALI KEMBANGAN, 6°. TOEAN RADJA NJAWA, en 7°. EMPOE SEROENTIENG. De zes eersten stierven allen zonder kinderen natelaten; doch de laatste had vele kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen, die zich, naar mate er gebrek aan ruimte in Sakalobrah kwam, in verschillende rigtingen verspreidden, voornamelijk langs de rivier Moesi en langs de armen dezer rivier, Toelang-bawang, Sipoeti, Sekampong en Sawangka. Zij, die het eerst van Sakalobrah opbraken, en zich ergens nederzetten, werden gewoonlijk door een volgende kolonie genoodzaakt de rivier verder af te zakken. Dit is de oorzaak, dat die van het geslacht Iberdja, welke het beneden deel van Toelang-bawang bewonen, zich immer de alleenheersching over het geheele Toelang-bawangsche willen toekennen; die van Goenoeng Dewa aan de rivier Sipoeti, over het geheele Sipoetische; die van Balouw nabij de Betoeng over de bewoners der plaatsen langs Teloek gelegen, en eindelijk die van Kampong Partiwie, een halve dagreis binnenslands van Kaloembaijan gelegen, over het Sawangkasche, omdat zij de rivier, die dezen naam voert en bij Kampong Boerne in zee valt, eerst zijn komen afzakken, en langzamerhand door de op hen volgenden langs de boorden van de Sawangkasche bogt zijn voortgedreven.

De naam Lampong of Tanah Lampong, zeggen de Lampongers, dat ontleend is van dien van hun voorvader OEMPOE SEROENTIANG, die in zijn jeugd SEE LAMPONG geheeten was; doch de beteekenis van dit woord weet men niet. Hunne onderwerping aan de Bantammers schrijven zij toe, niet zoo zeer aan de overwinningen, die dat volk op hen behaald heeft, tijdens men hen dwong het Mohamedanisme te omhelzen, maar aan de omstandigheid, dat de Bantammers hunne tegenstrevers, die hun in handen vielen, naar het eiland Poeloe Pandjang voerden en levend roosterden (pangang), en zoo ten prooi van het gevogelte en de kaaimans lieten liggen. Daardoor bleven zij dus verstoken van het genot, om aan de zijde van hunne afgestorven familie begraven te worden, iets waaraan zelfs de hedendaagsche Lampongers nog sterk gehecht zijn. Om die reden onderwierpen zij zich, niet omdat de Bantammers de overwinning op hen behaald hadden. Het eiland Poeloe Pandjang zou aan deze wreede gruweldaden zijnen naam te danken hebben, namelijk van het woord „pangang,"

*) Het eiland Banka was, volgens de Lampongers, een Chinesche jonk, die, na alvorens, door nachoda radhen PAHAWANG overmeesterd te zijn, ter plaatse waar Banka ligt, vast geraakte en op zijne gebeden door de dewa's (engelen) in een eiland veranderd werd.

dat „roosteren" beteekent. Het verschil tusschen „pandjang" en „pangang" maakt deze etymologie echter wat ongeloofbaar.

Men heeft mij de volgende bijzonderheid verhaald. Radhen INTAN werd in het jaar 1810, op last van den Gouverneur-Generaal DAENDELS, naar het Toelang-bawangsche overgebragt, ten einde aldaar aan het volk als prins-regent der Lampongers voorgesteld te worden. Bij gelegenheid, dat hij bij zekeren pangeran JAJA SIENGA, hoofd van het geslacht, uit hoofde van zijn voorgewende afkomst van DARA-POETI, voorgaf aanspraak te hebben op den rang en de regering, hem door het Europeesch gezag op Java toegedacht, werd hij door dezen daarover zoodanig beschaamd gemaakt, dat hij kort daarop vertrok naar de plaats van waar men hem gebragt had, en dat hij zich sedert nimmer meer om eenig ander gedeelte der Lampongs, uitgenomen Sekampong, waar hij zijne woonplaats heeft, bekommerde. Dat men hem als prins-regent zoude erkennen zonder van vreemde magt ondersteund te zijn, is niet te verwachten van een volk, dat in stammen verdeeld is, die ieder op zich zelf door een onafhankelijk hoofd geregeerd worden, en welke de een nog meer dan de andere aanspraak meenen te hebben op de alleenheersching over de geheele Lampongs. Van daar is het, zegt men, dat radhen INTAN een boek, bevattende de historie der Lampongs, zoodanig in zijn voordeel heeft weten te veranderen, dat het bijna zijn geheele waarde verloren heeft. Verscheiden malen heb ik hem dit boek ter leen gevraagd, doch daartoe is hij niet over te halen.

De toestand en vooruitzigten van den handel te Samarang voornamelijk in het jaar 1850.

Het volgend artikel heeft zijnen oorsprong te danken aan eenen hoogst belangrijken brief van eenige der aanzienlijkste handelshuizen te Samarang, in 't begin van 1851 geschreven. De resident H. D. POTTER had die kooplieden verzocht, om hem in te lichten over de aangelegenheden van den handel gedurende het jaar 1850, en om zoo wel daarover als omtrent hetgeen tot verbetering daarvan zoude kunnen worden verrigt, hunne meening te kennen te geven. Met de meeste bereidvaardigheid is aan die uitnoodiging voldaan, en ons is het voorregt te beurt gevallen inzage van dat merkwaardig opstel te nemen. De voornaamste feiten en denkbeelden, die er in voorkomen, zullen wij thans aan onze lezers mededeelen.

De handel te Samarang is in de laatste jaren achtereenvolgend beduidend verminderd. Het jaar 1850 heeft zich bovendien, zelfs vergeleken met de onmiddellijk voorafgaande jaren, gekenmerkt door eenen verderen achteruitgang. De oorzaak van dit verontrustend verschijnsel schijnt te moeten worden toegeschreven aan de armoede onder de Javanen in verschillende omliggende gouvernements-residenties, en niet minder in de residentie Samarang, inzonderheid in de afdeelingen Demak en Grobogan. De gevolgen daarvan werken natuurlijk en onmiddellijk terug op den handel, en vooral op den invoerhandel, die van den verbruiker afhankelijk is, en de verbruikers te Samarang zijn voornamelijk de Javanen. De bewijzen hiervan zijn dan ook al dadelijk te vinden in het afgenomen debiet van zoo vele invoer-artikelen, welke tot den groothandel behooren, zoo als bij voorbeeld lijnwaden, lakens, metalen, preciosa's, goud, zilver enz.

Wat de *lijnwaden* betreft, heeft het debiet van witte en ongebleekte goederen vooral in de gewone kwaliteiten en soorten, gedurende de laatste jaren, geene vermindering ondergaan, terwijl in het artikel van witte en ongebleekte madapollams zelfs eene vermeerdering was te bespeuren. Men zoude zich echter grootelijks vergissen, wanneer men daaruit wilde afleiden, dat de lijnwaden-handel zich in eenen gunstigen toestand bevond. Het tegendeel is maar al te waar. In dezelfde verhouding, en meer nog dan het verbruik van witte en ruwe katoenen toenam, verminderde de konsumtie van alle betere en meer kostbare lijnwaden, zoo als: chitsen, imitatie-gebatikden, en andere geweven en gekleurde goederen. De berekening is, dat het debiet daarvan, tusschen 1840 en 1850, met 30 tot 40 per cent is afgenomen; zoodat er eene even groote vermindering in de waarde van

den lijnwaad-handel, ten nadeele van 's lands inkomsten, fabriekanten in het vaderland en kooplieden, heeft plaats gehad. In het jaar 1850, waarin zelfs fijne chitsen en andere *dure* gekleurde goederen te Samarang genoegzaam onverkoopbaar waren, hadden de geringe verkoopen nog slechts plaats tot nadeelige prijzen. Deze toestand van den handel der lijnwaden is natuurlijk een gevolg van den verarmden en ellendigen toestand der inlandsche bevolking, welke, *voor zoo verre zij zich nog kleeden kan*, zich moet bepalen tot het koopen van gewone en goedkoope artikelen, waaronder gebleekte en ongebleekte katoenen, die voor het grootste gedeelte blaauw geverwd worden, eene eerste plaats bestaan. De prijsverbetering, welke deze soort van goederen in 1850 onderging, moet in zeker opzigt hieraan worden toegeschreven. Zij was echter nog meer een gevolg van de rijzing in Europa van de ruwe grondstof en van de vastere houding van de factorij der Nederlandsche Handel-maatschappij, welke de markt dier artikelen min of meer in hare magt heeft en hare prijzen achtereenvolgend hooger stelde, nadat zij, door vroegere gedurig verlaagde verkoopen, vreemde soorten voor een gedeelte tijdelijk had verdrongen.

Lakens en dergelijke artikelen waren in het jaar 1850 schier onverkoopbaar, en terwijl de aanvoeren daarvan zeer gering waren, kan men hieruit afleiden, hoezeer het verbruik is afgenomen. In vroegere tijden werden fijne soorten lakens door gegoede Javanen gaarne en tot den uitzenders winstgevende prijzen genomen, terwijl de grovere soorten, alsmede „Spanish stripes" in aanzienlijke partijen, door den middelstand gezocht werden. Het onbeduidende, dat in het laatste jaar in voornoemde artikelen omging, moest echter nog tot verlies gevende prijzen worden verkocht, iets 't welk niet te wijten is aan verandering van smaak of behoeften, maar alleen daaraan, dat de vroegere verbruikers, ten gevolge van onvermogen, deze goederen niet meer hebben kunnen koopen, en van het gebruik daarvan moesten afzien.

Ook de handel in *metalen*, deelde in den algemeenen achteruitgang. Onder de voornaamste behoort in de eerste plaats *ijzer*. De konsumptie van het metaal bedroeg in vroegere jaren 15 tot 16,000 pikols 's jaars, maar is thans niet meer de helft van deze hoeveelheid. De invoeren bedroegen gedurende het jaar 1850 ongeveer 7000 pikols Zweedsch ijzer, welke voor de behoeften geheel voldoende zijn geweest, gelijk mede blijkt uit de weinig gefluktueerd hebbende prijzen, die voortdurend liepen tusschen de *f* 12 en *f* 13 de pikol. *Engelsch plat ijzer* is genoegzaam geheel verdrongen door het *Zweedsche*, zoodat de aanvoeren daarvan naauwelijks meer eenen naam verdienen; de waarde was *f* 7 of *f* 8 de pikol. *Spijkers* en *hoepelijzer* ging in beperkte hoeveelheden af; ook daarvan is het verbruik niet zeer aanzienlijk.

Van *staal* bedroeg de vroegere konsumptie 3 of 4000 pikols; thans zal zij zijn van 1500 tot 2000 pikols; de prijs wisselde in 1850 af van 11½ tot *f* 13.

Eene opvallende aanzienlijke vermindering was te bespeuren in het verbruik van *bladkoper*, gedurende de laatste jaren. Voorheen werden jaarlijks van dit artikel ongeveer 12000 pikols verkocht tot winstgevende prijzen; thans is het verbruik verminderd tot op 2 of 3000 pikols, en ofschoon de aanvoeren gedurende 1850 dit cijfer waarschijnlijk nog niet eens bereikten, zoo kon men toch slechts tot lage prijzen daarvan plaatsen; de hoogste prijzen zijn geweest *f* 100 tot *f* 110 de pikol, maar het meest waren zij beneden *f* 100 en zelfs tot *f* 90 de pikol. De vermindering in het verbruik van *bladkoper* strekt vooral ten blijke van de armoede, waartoe de Javaansche bevolking vervallen is, want voor het koperen van schepen wordt hier weinig of niet verkocht; al hetgeen van bladkoper werd aangevoerd, werd bijna uitsluitend door Javanen genomen, ter vervaardiging van ketels, potten en dergelijke zaken van huisselijk gebruik. Daar zij zich deze niet meer kunnen aanschaffen, moeten zij zich behelpen met voorwerpen van gewoon inlandsch aardewerk; daarin ligt de grootste oorzaak van de aanzienlijke vermindering in het verbruik van het ten deze verhandelde metaal.

Van *ruw koper* kan de behoefte van vroegere jaren op 2 of 3000 pikols begroot worden; de verkoopen van het jaar 1850 zullen ongeveer een vierde daarvan hebben bedragen, terwijl ook niet meer noodig was. De waarde van Japansch koper was in 1850 van *f* 63 tot *f* 70 de pikol.

De konsumptie van *zink*, *lood* en *blik* was voorheen, wat elk der beide eerstgenoemde metalen betreft, tusschen de 2 en 3000 pikols; in het jaar 1850 was daarnaar bijna geen vraag, in weerwil van hoogst onbeduidende aanvoeren en lage prijzen; de waarde was in dat jaar van *zink in blokken* of *platten* ongeveer *f* 18 en van *bloklood* *f* 15 of *f* 16 de pikol. Van *blik* kon men in vroegeren tijd 's jaars 3 of 4000 pikols plaatsen, en ofschoon ook daarvan het verbruik afnam, zoo is dit betrekkelijk niet zoo zeer verminderd, omdat in zeker opzigt dit metaal moet worden beschouwd, als meer behoorende tot het verbruik van Europeanen en Chinezen. Bij een tijdelijk gebrek van voorraad, liep *blik* in het begin des jaars 1850 op tot *f* 40 à *f* 45 het kistje, doch nadat weder aanvoeren plaats vonden, daalden de prijzen achtereenvolgend op *f* 35, *f* 30 en *f* 25.

Van gewoon Europeesch *aardewerk*, waren de verkoopen gedurende 1850 hoogst gering en moeijelijk te bewerkstelligen, 't welk deels een gevolg was van de afgenomen welvaart onder de inlandsche bevolking, en ook deels van de vrij aanzienlijke invoeren, welke van aardewerk uit China plaats vonden.

Van *gambir*, een artikel van groote inlandsche konsumptie, en van gewigt voor de inkomsten van het Gouvernement, werden in 1850 ingeklaard ruim 16,000 pikols, terwijl men beweert, dat de konsumptie weleer bedroeg 30,000 pikols. Eene vermindering der hooge regten op dit artikel verdient allezins de aandacht der regering, niet alleen omdat zulks eenen gunstigen invloed kon uitoefenen op het debiet, maar ook om den sluikschen invoer tegen te gaan; immers is het meer dan waarschijnlijk, dat niet weinig gambir op Java binnen gesmokkeld wordt.

't Schijnt minder noodzakelijk, om in bijzonderheden te treden ten opzigte van artikelen van meer uitsluitend Europesche konsumptie, zoo als: azijn, wijnen, genever, boter, kaas en andere provisiën en dranken. Het debiet verschilde weinig met vorige jaren, maar is toch in het algemeen ook iets verminderd, dewijl almede onder de Europesche ingezetenen de welvaart van vroegeren tijd niet meer bestaat. De aanvoeren der voornaamste artikelen waren in het algemeen ruim, en van eenige, zoo als *genever* en *boter*, zelfs aanzienlijk, en overschreden de behoefte, ten gevolge waarvan de afdoeningen slechts konden geschieden tot nadeelige prijzen voor de uitzenders.

Preciosa's, *goud* en *zilver*, waarin voorheen een groote handel gedreven werd, ondervonden natuurlijk, bij de verarming der Javanen, eene aanzienlijke vermindering van debiet. Het valt moeijelijk zulks met juistheid te begrooten; doch met zekerheid kan men aannemen, dat van die artikelen thans *door Javanen*, weinig of niets meer wordt gekocht, en dat de Chinezen genoegzaam de eenige koopers zijn, daar hetgeen door Europeanen daarvan wordt genomen, in geene aanmerking komen kan. Van goud en zilver, *vooral gemunt*, zijn de Chinezen om zoo te zeggen de eenige opkoopers, dewijl zij zich daarvan bedienen tot het doen van hunne inkoopen van tripang enz. te Makasser, alwaar, bij het gebrekkige muntstelsel thans op Java bestaande, men bezwaarlijk op eene andere wijze gelden van hier kan beschikbaar stellen. De invoeren van stofgoud beliepen in 1850 ongeveer 1100 thails. De in- en uitvoer van speciën is ons opgegeven geweest te zijn ongeveer *f* 80,000, en van ruwe diamanten werden ongeveer 1800 karaten aangebragt.

De handel met China heeft weinig veranderingen ondervonden. Zij is echter eer toe- dan afgenomen, althans te oordeelen naar de omstandigheid, dat er in het jaar 1850 meer schepen voor zijn gebezigd. De algemeene invoer van Chinesche goederen bedroeg in 1850 eene waarde van ongeveer *f* 700,000 zijnde daarvan:

Aan	thee, voor p. m.	*f* 150,000.00
„	zijde en zijden goederen.	- 104,000.00
„	droogerijen en medicijnen.	- 40,000.00
„	eetwaren.	- 106,000.00
„	aardewerken	- 51,000.00
„	papier.	- 73,000.00
„	verf en verfwaren.	- 32,000.00
„	vuurwerken	- 16,000.00
„	tabak.	- 16,000.00
„	paijongs.	- 11,000.00
„	kramerijen, steenen, enz.	- 100,000.00

Hieronder zijn ook begrepen eenige Chinesche goederen van Singapoera aangebragt.

De handel met den Archipel is betrekkelijk niet zoo aanzienlijk geweest, als men zoude verwachten. Hij bepaalde zich gedurende 1850 voorname-

lijk tot Borneo, van waar de gezamenlijke invoeren, (hoofdzakelijk rottan, goud, diamanten enz.) ruim 400,000 bedroegen, en verder tot Padang, de Lampongs, Riouw, Singapoera, Siam, Palembang, Celebes, Bali, Sumbawa, Timor, Trenganoe, enz., van welke plaatsen de gezamenlijke invoeren zullen geweest zijn tot een beloop van ruim *f* 1.000.000, waaronder begrepen zijn ongeveer *f* 330,000, de waarde van gambir van Riouw aangebragt, en waarvan reeds hierboven is gesproken.

De handel met den Archipel zou echter voor meer uitbreiding vatbaar zijn, wanneer, ten opzigte van Makassar, er meer gemak en minder schade bestond in het doen van remises van daar, welk ongerief, ten gevolge van het gebrekkige muntstelsel op Java, den handel met die plaats grootendeels belemmert; en ook vooral wanneer in het algemeen, de te Samarang komende inlandsche handelaren aldaar minder oponthoud en formaliteiten ondervonden bij hunne in- en uitklaringen, iets dat hen afkeerig maakt om Samarang te bezoeken, en hen de voorkeur doet geven aan het zooveel verder verwijderde Singapoera. Dit is, wel is waar, een vrijhaven, maar Samarang zou een deel van dien handel hebben wanneer er mindere formaliteiten bestonden, en het gouvernement het den inlandschen handelaren eenvoudiger maakte; want goederen uit het entrepôt zouden zij daar genoegzaam even goedkoop kunnen krijgen als te Singapoera.

De algemeene *uitvoer* van Samarang bedroeg gedurende het jaar 1850 bij raming eene waarde van negen of tien millioen guldens, de gouvernements-produkten daaronder begrepen.

Tot de artikelen van dien uitvoer behoort in de eerste plaats *koffij*. De partikuliere produktie van het jaar 1850 in de omstreken van Samarang begroot men op ongeveer 80,000 pikols tegen ongeveer 50,000 pikols in het jaar 1849, toen de oogst bijzonder ongunstig was. De uitvoeren geschiedden meerendeels naar Frankrijk, zoo als dit het geval geweest is gedurende de laatste tien jaren; echter is in het jaar 1850 opgemerkt, dat ook eenige partikuliere ladingen van dit artikel naar Holland werden afgescheept. De prijzen fluktueerden veel, en werden door den koortsachtigen toestand beheerscht, waarin koffij verkeerde op de Europesche markten. In het begin des jaars werd te Samarang besteed *f* 30 tot *f* 32 de pikol, maar kort daarop begon de daling, en in Julij en Augustus bereikten de prijzen hun laagste standpunt, en kwamen op *f* 21 tot *f* 22. In September en October verbeterden ze weder eenigzins, en vonden er afdoeningen plaats tegen *f* 23; terwijl, bij de daarna bekend wordende gunstige berigten uit Europa, spoedig eene aanzienlijke rijzing plaats vond, en men *f* 26, *f* 27 en zelfs tot *f* 28 en *f* 28½ de pikol besteedde.

Dat de produktie van dit artikel aanzienlijk is afgenomen, is bekend; de tegenwoordige opbrengst is nog slechts ongeveer een derde van hetgeen die vroeger was. De lage prijzen in Europa bragten natuurlijk veel toe aan den achteruitgang dezer kultuur, doch evenzeer leed zij, door het

gemis, dat zij had van bescherming des gouvernements; immers, terwijl reeds jaren lang de prijzen zoo laag en gedrukt waren geweest, bleef het gouvernement de zware regten van uitvoer van *f* 4 onder vreemde en *f* 2 onder Nederlandsche vlag de pikol, vermeerderd met 5 pCt. additioneel, nog altoos heffen. Deze regten bragten niet weinig toe tot de ruïne der planters, wier toestand nog hagchelijker werd bij de invoering in het jaar 1846 van het heillooze recepis-stelsel, waarvan de nadeelen grootendeels zijn nedergekomen en nog voortdurend drukken op de ondernemers van landelijke en industriële exploitatiën.

De suikerhandel was nagenoeg gelijk aan dien van 1849, zoo in kwantiteit als in prijzen, en breidde zich in de laatste jaren uit, toen de vrije beschikking van een derde der produktie meer algemeen door het gouvernement aan de fabrikanten werd toegestaan. De partikuliere uitvoer van dit artikel op de markt te Samarang in 1850 was bij raming ongeveer 90,000 pikols, en de prijzen waren van *f* 12½ tot *f* 14, n°. 16, met *f* ½ verschil voor ieder hooger of lager nommer. Verreweg het grootste gedeelte van de partikuliere suikers vond zijnen weg naar Holland; een gedeelte ging naar Zweden, en de rest werd naar verschillende landen uitgevoerd, waaronder wij ook opmerkten Nieuw-Holland. Onze gunstige ligging met betrekking tot dat werelddeel nagaande, achten wij het niet ondoelmatig, in het voorbijgaan op te merken, dat tusschen Nieuw-Holland en Java, belangrijke handelsbetrekkingen kunnen ontstaan, zoodat de bevordering daarvan wel aan de regering mag worden aanbevolen. Veel zouden die betrekkingen begunstigd worden bijaldien er eene geregelde kommunikatie tusschen Java en Australië bestond; en wanneer het gouvernement die gemeenschap nog kan helpen doen tot stand komen, is het te hopen dat dit zal geschieden. De gelegenheid daartoe zoude bestaan, wanneer de kommunikatie tusschen Engeland en Nieuw-Holland, via Singapoera, mogt tot stand komen, dewijl alsdan de stoomvaartuigen gevoegelijk Java kunnen aandoen, en hun zulks zelfs wenschelijk zijn zoude, ter inname van brandstof. Vroeger moeten hieromtrent reeds onderhandelingen hebben plaats gevonden. Het zoude te betreuren zijn, bijaldien zij mogten zijn afgesprongen door gebrek aan medewerking van onze regering.

De partikuliere produktie van indigo is gedurende de laatste jaren geweest ongeveer 180,000 ℔ 's jaars, doch in 1850 bereikte zij dat cijfer op verre na niet, daar de aanplantingen veel leden, ten gevolge der droogte gedurende den laatsten Oost-moeson; zoodat over dat jaar de opbrengst op ongeveer ¼ minder moet worden begroot. De prijzen van dat artikel ondervonden eene trapsgewijze verbetering, daar ze achtereenvolgend geloopen zijn van *f* 2½ tot *f* 3.85 het ℔. Het vond gedurende het geheele jaar willige koopers, waarbij mag worden opgemerkt, dat, terwijl in vroegere jaren indigo bijna uitsluitend voor Frankrijk werd genomen, in 1850 ook een aanzienlijk gedeelte werd gekocht voor Hollandsche rekening, en naar Nederland werd verzonden. Het is bewezen, dat dit artikel meer en meer de aandacht trekt, en een belangrijke tak kan uitmaken van den handel van Samarang.

Rijst kan men tegenwoordig te Samarang niet meer rangschikken onder artikelen van uitvoer, ten gevolge der bekende aangelegenheden, en van den toestand dezer kultuur in de omstreken en speciaal in de residentie zelve. Voorheen waren er aanzienlijke hoeveelheden verkrijgbaar tot zeer matige prijzen, voor den uitvoer naar China, den Archipel, enz. De uitvoer, tien jaren geleden, kan op ongeveer 170.000 pikols begroot worden; maar sedert de laatste jaren was van dit artikel de produktie niet eens voldoende voor de behoeften van Samarang zelve en de omstreken, en werd men ter voorziening daarin afhankelijk van invoeren van buiten, welke inzonderheid belangrijk waren gedurende het jaar 1850, en naar raming alstoen ongeveer 100.000 pikols hebben beloopen. De waarde van dit artikel fluktueerde in dat tijdvak zeer veel, zijnde de hoogste prijzen geweest van gewone witte rijst *f* 200 tot *f* 220 en de laagste *f* 110 tot *f* 120 de kojan van 28 pikols, terwijl van deze soort voorheen de gewone middelprijzen waren *f* 65 tot *f* 85 de kojan.

De handel in *koehuiden* bepaalde zich hoofdzakelijk tot inkoopen voor Hollandsche rekening, welker bedrag ongeveer 100.000 stuks zal zijn geweest, en tot hoogere prijzen, daar ze in het begin van 1850 *f* 27 en bij het einde van dat jaar *f* 33 à *f* 34 de korge of 20 stuks geweest zijn; terwijl in enkele gevallen ook inkoopen plaats vonden bij gewigt, en zelfs van 20 à 24 cents het ℔ besteed werd. Van *buffelhuiden* werd weinig genomen voor Europesche markten, en bepaalde zich de omzet bijna geheel tot inkoopen voor China. De omzet in 1850 van dit artikel kan op ongeveer 20.000 stuks geraamd worden tot prijzen van *f* 26 tot *f* 28 de korge. De handel in *rottan* leverde in 1850 weinig bijzonders op. Wat daarvan ter markt kwam, werd van Borneo aangebragt; de invoeren van daar bedroegen ongeveer 15000 pikols, die grootendeels verkocht werden voor den uitvoer naar China en Europesche markten; de prijzen liepen naar hoedanigheid tusschen *f* 5 tot *f* 7 de pikol. Voor *staartpeper* was het geheele jaar eene geregelde vraag, zoo voor Indische als Europesche markten; de prijzen liepen van *f* 26 tot *f* 34 de pikol, terwijl, door de geringe produktie, die ongeveer 2000 pikols hoogstens was, vele orders onuitgevoerd bleven. Het ware wenschelijk, dat dit artikel meer door de Javanen werd gekultiveerd, daar het alsdan geen onbelangrijken tak van handel zoude uitmaken, en de prijzen den planter voldoende zouden beloonen. *Arak* is op de markt te Samarang geen artikel van uitvoer, daar het schijnt dat de omliggende suikerfabrieken voor hunne siroop òf een ander débouché hebben, òf het niet der moeite waard achten er deze spiritus van te maken.

Van *cochenille* komt te Samarang niet veel ter markt, doch daarin is eenige vermeerdering te wachten, bij de uitbreiding der nopalkultuur in de residentie Djokdjokarta. Wat van deze verfstof in 1850 te Samarang werd aangevoerd, ging doorgaans voor rekening der eigenaren naar Singapoera, enz. welke markten een beter resultaat opleverden dan een verkoop te Samarang zoude hebben gegeven.

Bij den achteruitgang der kultuur van *tabak* voor de Europesche markten, was de uitvoer gedurende 1850 zeer onbeduidend, en bedroeg hij slechts ongeveer 2500 pikols; de prijzen waren gunstig en liepen van 35 tot 42 cents het ℔, de goede soorten. Dit artikel is de aandacht van het Gouvernement overwaardig; bij *doelmatige* aanmoediging moet deze kultuur, zoowel voor den planter als voor de inlandsche bevolking, winstgevend zijn. Wenschelijk ware het, dat dit belangrijk handelsartikel weder in ruimer mate op de markt te vinden ware.

De uitvoerhandel naar den Archipel, China, enz. heeft in het jaar 1850 geloopen over eene waarde van ruim twaalf ton, waarvan een groot gedeelte naar China en Singapoera, bestaande uit rottan, vogelnestjes, katoen, buffelhuiden, inlandsche eetwaren en andere artikelen. De uitvoeren naar Sumatra bedroegen ongeveer *f* 300.000, naar Borneo *f* 400.000 en Celebes ongeveer *f* 53.000, hoofdzakelijk bestaande in *tabak* voor de Indische markt, waarvan ongeveer 1500 codies of p. m. 9.000 pikols werden uitgevoerd, Javasche lijnwaden, gebatikde en geverfde katoenen, inlandsche koperwerken, en meer andere goederen, waaronder natuurlijk ook eenige van Europeschen oorsprong.

Bij den genoegzaam algemeenen achteruitgang van den handel, zoo als die uit het gegeven overzigt blijkt, is het moeijelijk omstandigheden aan te halen, die er gunstig op werkten, tenzij men als zoodanig wil beschouwen de willigte, die voor produkten bestond, en de betere prijzen voor eenige daarvan, ten deele ook een gevolg van lage vrachten, en van de voldoende scheepsruimte die aanwezig was. Gemakkelijker valt het de omstandigheden aan te duiden, die nadeelig werkten op den handel, en onder dezen moeten in de eerste plaats vermeld worden de armoede en ellende, waartoe de Javaansche bevolking vervallen is, wier toestand men gerust mag aannemen, dat bijna alleen de oorzaak is van den achteruitgang van zoo vele takken van handel en vertier. Wat aanleiding heeft gegeven en nog geeft tot de verarming der inlandsche bevolking, behoeft niet meer onderzocht te worden. Zonder die oorzaken weg te nemen, zal de handel in zijnen tegenwoordigen kwijnenden toestand moeten blijven. Onder de overige omstandigheden, die buitendien nadeelig werken op den handel, behoort almede de trapsgewijze afnemende welvaart onder de Europesche ingezetenen, vooral onder diegenen, die zich met landelijke en industriële ondernemingen bezig houden, van welke zoo velen in de laatste jaren nadeelige resultaten opleverden. Ook die nadeelige resultaten zijn niet geheel toe te schrijven aan eenen natuurlijken loop van zaken of van de tijden, maar zijn almede door andere oorzaken ontstaan. Indien het ook waar zij, dat vele Europeanen hun ongeluk hadden te danken aan overdrevene spekulatiën, aan verkeerde berekeningen bij landelijke ondernemingen, of aan buitengewoon lage prijzen van produkten; niet minder waar is het, dat veel onheil gesticht werd, en nog wordt gesticht door het tegenwoordige muntstelsel, dat op Java bestaat, en vooral ook door de

wijze waarop dat ingevoerd werd. De maatregelen, door het Gouvernement genomen bij de invoering van het recepis-stelsel in 1846, liggen nog versch in het geheugen; toen toch werden met eene pennestreek alle partikuliere belangen geschokt, en nergens werd dat meer gevoeld dan te Samarang en in de omstreken, waar zoo vele industriëele ondernemingen bestonden. Het is dan ook sedert dat noodlottige jaar, dat een merkbare achteruitgang in alles is te bespeuren.

Tot verbetering van den toestand van den handel kan veel gedaan worden. Vijf punten, daartoe van het uiterste gewigt, volgen hieronder als;

1°. Verbetering van den algemeenen toestand der inlandsche bevolking.
2°. Herstel van het muntwezen, en het brengen van de munt op eenen reëlen en vasten basis.
3°. Verbetering in de kommunikatie met de reede en met de binnenlanden.
4°. Aanmoediging van partikuliere industriën, en landelijke ondernemingen — door aan haar meer bescherming en liberale bepalingen te geven, dan thans het geval is, en
5°. Herziening van het tarief van inkomende en uitgaande regten, dat niet alleen drukkend, maar ook gebrekkig, en zelfs niet voor den tegenwoordigen toestand passend is.

I. In de eerste plaats. *Verbetering van den algemeenen toestand der inlandsche bevolking.*

Geene algemeene ontwikkeling zal hier volgen van den staatkundigen toestand van Java, ten einde daardoor den trapsgewijzen achteruitgang aan te toonen van den welstand der bevolking en zoo doende de staatkundige veranderingen aan te wijzen, die noodzakelijk moeten plaats vinden, alvorens in dien verachterden toestand eene gewenschte verbetering kan komen. Slechts eenige algemeene aanmerkingen zullen in het midden worden gebragt.

Wanneer in een land de *uitvoer* altijd den *invoer* zeer belangrijk overtreft, zonder dat het meerdere in specie of op eene andere wijze naar het land terugvloeit, maar voor doeleinden wordt gebezigd, die niets gemeens hebben met de belangen van het producerende land, dan moet noodwendig de welstand jaarlijks met de som verminderen van het excedent van den uitvoer, en eene trapsgewijze verarming plaats vinden. Er is dus aan geene radikale verbetering te denken, zoo lang in dien toestand geene verandering komt, en de opbrengsten van Java in zoo groote mate moeten strekken ten voordeele van Nederland. Veel kan er echter toch gedaan worden in het belang der bevolking, door het veranderen van het stelsel der belastingen, vooral door de heffing der indirekte belastingen te doen vervangen door directe, waardoor aan de bevolking enorme sommen zullen bespaard worden, die zij thans verliest door de kosten der perceptie en knevelarijen, daar die belastingen en vooral de ongelukkige bazarpachten niet kunnen worden gekontroleerd *).

*) Wij verheugen ons, dat die „ongelukkige bazar-pachten" reeds tot de geschiedenis behooren. Desniettemin willen wij hier in eene noot laten volgen wat in 't begin van 1851

Ook de *heerendiensten* behooren voor de inlandsche bevolking minder drukkend te worden gemaakt. Er wordt gezegd, dat de gedwongen kultuur-arbeid mede den achteruitgang der Javanen bevordert; zonder hieromtrent in beoordeeling te willen treden, schijnen de knevelarijen der inlandsche beambten bij de betalingen der buitendien lage loonen buiten twijfel te zijn. Andere middelen, zoo als verbetering der rijstkultuur, der kommunikatie middelen en dergelijken zullen bij het 3de en 4de punt worden behandeld.

II. *Herstel van het muntwezen en het brengen van de munt op eenen reëlen en vasten basis.*

Hier zal in geene wijdloopige staatkundige beschouwingen getreden worden over het tegenwoordige stelsel, dat, ofschoon door de invoerders niet verdedigd, echter desniettemin nu sedert vijf jaren is volgehouden, onder het voorwendsel dat het slechts „provisioneel" is. Uit het volgende zal echter blijken, hoe nadeelig de werking zijn moet van een cirkulerend medium, dat, slechts gewaarborgd door eene specie, verre beneden de waarde, welke de recepissen representeren, alzoo zijne waarde alleen ontleent aan de soliditeit van den debiteur, het gouvernement, dat door zijne magt de waarde van dat cirkulerend medium naar willekeur kan regelen, en bij de invoering van zijn papierengeld, de recepissen, daarvan reeds blijken gaf, door de bepaling, à priori, van de uitgifte van wissels op Nederland, meer bij wijze van eene concessie tot den koers van 95 cs.; maar tevens dat het gouvernement ook kan volstaan met de betaling van 120 duiten voor elken recepis-gulden, dus in dit geval met de betaling van ongeveer $^1/_5$ der waarde, waarop de houders aanspraak mogen maken. Immers de Indische gulden moet beschouwd worden als dezelfde waarde te bezitten van den Nederlandschen; en ook het gouvernement gaf daarvan blijken door de regeling van den wisselkoers, waarbij het 100 Indische (of recepis) guldens gelijk stelde aan 95 Nederlandsche; dus slechts een verschil maakte van ongeveer $5^1/_4$ pCt. Het behoeft nu wel geen betoog, dat die 120 duiten, welke volgens bepaling in Indië den recepisgulden uitmaken, op verre na niet gelijk zijn aan $^{95}/_{100}$ gulden Nederlandsch

---

daaromtrent geschreven werd, zoo wel om te doen zien, hoe juist de stellers van deze beschouwing van den Samarangschen handel de zaak hebben ingezien, als om den maatregel van den heer DUYMAER VAN TWIST in al zijne waarde te doen schatten.

„Het is," zoo schreven de Samarangsche kooplieden, „vooral de afschaffing der bazar-pachten, die wij *dringend* aanbevelen. Haar bestaan is de ruïne der Javanen; door de opheffing of vervanging daarvan zou het binnenlandsch vertier en de kleine handel belangrijk toenemen, terwijl hierdoor ook grootelijks zoude weggenomen worden de invloed op de Javanen van Chinezen, die thans, als pachters dier middelen of als ondergeschikten van hen, met een ambtelijk aanzien bekleed zijn, en daarvan maar al te zeer partij trekken. 't Is overbodig om dienaangaande in bijzonderheden te treden, of ook ongehoorde knevelarijen aan te halen, waarvan de Javaan het slagtoffer is ten gevolge der voornoemde belasting. 't Is algemeen bekend, hoe verderfelijk de werking der bazar-pachten is, terwijl zij ook buitendien haar doel missen; want zij verarmen de bevolking zonder dat het gouvernement een, daaraan geëvenredigd, voordeel er van trekt. Dit wordt ten vollen bewezen, door de knevelarijen, die bij de heffing plaats vinden. Te eer mag men verwachten, dat deze belasting zal worden afgeschaft, daar zij zoo gemakkelijk door eene of andere billijker en doelmatiger werkende belasting kan worden vervangen, waarbij, bij voorbeeld, het zout konde in aanmerking komen; daar toch eene verhooging van den prijs daarvan voor den Javaan minder drukkend zijn zoude, vooral wanneer hij het zich in kleine hoeveelheden kon aanschaffen uit de verkooppakhuizen, wier aantal op eene doelmatige wijze zou moeten worden vermeerderd.". REDACTIE.

Courant, en toch had die verhouding in de intrinsike waarde van den Indischen gulden ook moeten zijn bewaard gebleven. Met het oog op de behoeften en middelen der inlandsche bevolking, is er voor de doelmatigheid van het kopergeld zeer veel te zeggen; echter beweren wij tevens, dat dit geene aanleiding had behooren te zijn om aan dat kopergeld eene denkbeeldige waarde te geven. De *reële* waarde van een recepis-gulden in *kopergeld* of *duiten* moest zijn in verhouding tot den *Nederlandschen gulden*. Het nadeel aan den handel, door het tegenwoordig muntstelsel veroorzaakt, springt dadelijk in het oog. Het geld, dat in geen geval en nimmer buiten de kolonie als remise kan gebezigd worden, wordt met tegenzin ontvangen, met angst bezeten, en geene spekulatiën, die op tijd werken, kan men in dezen stand van zaken maken in eene kolonie, waar, bij staatkundige verwikkelingen of inlandsche beroerten, de inning of verzending van produkten zoude worden bemoeijelijkt of belet, en daardoor het geld, dat nog door deze produkten wordt gewaarborgd, eene *non-valeur* worden zoude. Spekulanten in Europa, die hier produkten inkoopen, zenden niet gaarne geld naar Java, omdat zij niet zeker zijn, dat daar altijd produkten aanwezig zijn, en dat geld kan ook in afwachting niet worden belegd, omdat men als retoer later niets dan recepissen zoude terug erlangen. Het trekken van wissels wordt, bij inkoopen van produkten, dikwerf moeijelijker, zoowel omdat de wissels alleen moeten dienen voor het surplus van den invoer boven den partikulieren uitvoer, als omdat de wissels, die het Gouvernement afgeeft, menigmaal konkurrentie maken met die van den handel. Hierdoor blijven dikwerf orders op produkten onuitgevoerd of worden inkoopen bemoeijelijkt, hetgeen niet anders dan nadeelig werken kan. Ongetwijfeld moet bij het bestuur van den staat het nadeel gevoeld worden, dat de uitgifte van wissels van wege het Gouvernement heeft op den partikulieren handel en den welstand der kolonie, maar evenzeer zal men daar de onmogelijkheid inzien, om dien maatregel te staken, daar de uitgifte van wissels op Nederland, nog het eenige ongelukkige middel is, om het krediet staande te houden van een papierengeld, waarvan de waarde zonder eenigen wettigen waarborg slechts imaginair is. Zoo draait het Gouvernement ten opzigte van zijn geldstelsel in eenen vicieusen cirkel, waaruit het nimmer kan geraken, dan door een muntstelsel, waarbij het geld, dat door het Gouvernement wordt uitgegeven, de intrinsike waarde heeft van de som, waarvoor het wordt gestempeld, en het papieren geld door voldoende waarborgen wordt gedekt.

Dat de wezenlijke belangen van deze gewesten dringende behoefte hebben aan een spoedig herstel van het muntwezen, behoeft geen verder betoog. Bij den tegenwoordigen onnatuurlijken staat van zaken, lijden handel en industrie; en hoe langer dit voortduurt, hoe meer die toestand verergert.

III. *Verbetering in de kommunikatie met de reede en de binnenlanden.*

Ten aanzien der kommunikatie met de reede, welke zoo gebrekkig en in allen deele zoo ellendig is, zoowel wat aangaat het vaarwater als de laadbooten, valt op te merken, dat *herhaald* door den handelstand te Sa-

marang, zoowel bij het bestuur der plaats als bij het Gouvernement, dringend werd verzocht, om daarin naar behooren te voorzien. Onder anderen geschiedde dit nog bij een rekwest van de gezamenlijke kooplieden aan het Gouvernement op den 16den Maart 1847. Bovendien hebben eenige kooplieden in dat zelfde jaar, toen de Minister van Staat, Gouverneur Generaal ROCHUSSEN, Samarang bezocht, de vrijheid genomen, dit belangrijk onderwerp verder persoonlijk hem voor te dragen, en bij die gelegenheid de toezegging ontvangen, dat daarin eerlang zoude worden voorzien. Ofschoon echter nagenoeg vier jaren verloopen zijn, is aan die zaak niet het minste gevolg gegeven; zij maakt nog altijd „bij het Gouvernement een punt van overweging uit."

Ondertusschen eischt het werk der verbetering van de kommunikatie met de reede den grootsten spoed, daar het voor den handel en welvaart van Samarang in het algemeen eene levensvraag is geworden, de algeheele verwaarloozing der zeewerken reeds den nadeeligsten invloed uitoefent, en het te vreezen is, dat, bij de veranderde scheepvaartwetten, de handel dier plaats zich voor een groot gedeelte zal verleggen, indien daarin niet wordt voorzien. De handelsbelangen mogen bij deze aangelegenheid met des te meer klem worden voorgedragen, als men de aanzienlijke som in aanmerking neemt, die door den handelstand te Samarang reeds is opgebragt aan de zoogenaamde 5 *pCt. additionele regten*, welke geheven worden *met het ostensibel doel van aanwending voor zeewerken en dergelijken*, maar waarvoor alhier nog bijna niets is uitgegeven. Deze additionele regten hebben sedert het jaar 1829 reeds opgebragt *f* 1,000,000 waarvan de renten alleen welligt grootendeels zouden toereikend zijn, om de kosten van het geheele werk te bestrijden. In het voor den handel op verre na niet gunstige jaar 1850 bedroegen die regten nog ruim *f* 40,000. De kooplieden mogen gevolgelijk met regt en billijkheid reklameren, en die bescherming hunner belangen vorderen, *waarvoor zij niet onbelangrijke sommen betalen.* Het is onbestaanbaar, dat de tweede handelplaats van Java, en waar jaarlijks voor millioenen schats wordt uit- en ingevoerd, in hare gemeenschap met de reede voor alle andere zoude moeten blijven onderdoen, en zulks terwijl de overtuiging bestaat, dat daarin behoorlijk kan worden voorzien, wanneer men slechts een goed kanaal wil graven, dat, in verband met, en door sluizen afgesloten van, de rivier, in zee uitkomt, dat alzoo het gebruik van de veranderde monding dier rivier zoude onnoodig maken, en dat tevens zoude toelaten het bezigen van groote en overdekte praauwen, waaraan zoo dringende behoefte bestaat, gelijk is aangetoond in het rekwest van den 16den Maart 1847.

Men heeft gezegd, dat er bij het Gouvernement door enkele personen bedenkingen waren geopperd tegen het graven van een kanaal, voorgevende dat de reede van Samarang van den zeekant aanslijkt, en dat dientengevolge het Gouvernement slechts zoude hebben besloten om eenen moddermolen te doen maken, ten einde een geul te graven door de bank voor de monding der Samarangsche rivier. Indien dit berigt juist is, dan moet hier worden opgemerkt, dat zulks een dier halve maatregelen zoude

zijn, welke tot geen resultaat leiden, daar het ligt te begrijpen is, dat eene geul, door eene modder- en zand- bank gegraven, bijna onmiddellijk door de werking van wind, tij en stroom, weder digt zoude geraken, en dus niet aan het doel zoude beantwoorden; terwijl daarenboven ook, wanneer de bewering van aanslijking der reede van den zeekant juist is, dit toch wel evenzeer het geval zijn moet voor de tegenwoordige monding der rivier, als zulks zijn zoude voor die van een te graven kanaal. Maar het is te verwachten, dat voor een kanaal nimmer zoodanige aanslijking kan zijn, als voor den mond eener rivier, die gedurig aarddeelen, enz. met zich voert. Bovendien zou een zoodanig kanaal, een eind ver met hoofden over de bank uitgebragt, voor zijne monding gemakkelijk door eenen moddermolen zijn zuiver te houden, omdat dit slechts over eene kleine oppervlakte zoude behoeven te geschieden; de kosten daarvan zouden, als het werk eens is daargesteld, jaarlijks gemakkelijk kunnen gevonden worden uit de gewone opbrengst der 5 pCt. additionele regten. Aan de uitvoerbaarheid en doelmatigheid van zulk een werk valt niet te twijfelen, zelfs moeten zich voor het daarstellen daarvan vroeger reeds partikulieren aan het bestuur hebben aangeboden, en projekten tot dat einde hebben ingediend.

Ook de herziening van het reglement op het praauwveer schijnt hoog noodig te wezen, vooral ten aanzien der bepalingen, die er te Samarang zijn bijgevoegd, en die op geene andere plaatsen van Java bestaan, zoo als de „overleg gelden", ten gevolge van oponthoud der praauwen bij slecht weder, laag water en andere omstandigheden, geheel onafhankelijk van de inladers der goederen; terwijl, door de ellendige praauwen waarvan men zich te Samarang moet bedienen, de handel reeds aan zoo vele avarijen, diefstal en spoliatiën van goederen is blootgesteld. 't Behoeft dus wel niet gezegd te worden, hoeveel te drukkender daardoor nog de tallooze „overleg gelden," waarin men gedurig vervalt, volgens slechts voor deze plaats vigerende bepalingen, moeten worden. Voorbeelden zou men kunnen aanhalen van beladingen van schepen, waarbij alleen de „overleg gelden" van praauwen eenige honderden guldens beliepen. Ook hierin dienen billijker verordeningen te komen.

Ten opzigte van de gemeenschap met de binnenlanden behoeft het wel geen betoog, welke onberekenbare verbetering in den welstand van Midden-Java zoude komen, door het aanleggen van eenen spoorweg van Samarang naar de binnen-residentiën.

Wanneer een stoomweg van hier over Ambarawa naar Magelan en Djokdjokarta tot naar Banjoemas, met eenen arm naar de residentie Soerakarta aangelegd werd, zoude, afgezien van alle politieke bewegredenen ten opzigte van het beheer der zuidelijke provinciën, die eene stoomkommunikatie zouden kunnen aanbevelen, der bevolking van Midden-Java, van het zuiden naar het noorden, een waarborg verschaft worden, zoowel tegen gebrek, als ook tegen de zoo vaak plaats hebbende duurte der eerste levensbehoeften; iets waarin thans, zoowel om de onbruikbaarheid der wegen in de westmoeson, als ook om de hooge transportloonen, niet kan worden voorzien. Tot staving van het gezegde kan worden aangehaald,

dat in het einde van 1848 en begin van 1849 de rijst bij groote schaarschte te Samarang *f* 25 kostte, terwijl de prijs terzelfder tijd te Banjoemas slechts *f* 3 de pikol was, zonder dat de slechte toestand der transportwegen het vervoer door draagbeesten of karren toeliet.

Wanneer de besparing van tijd en onkosten bij den handel en industrie, althans in den tegenwoordigen tijd, van het hoogste belang zijn, zoo is eene stoomkommunikatie met de binnenlanden, zoowel voor de landelijke kultures als ook voor den handel van Samarang, van groot gewigt. Met hoeveel meer spoed en met hoeveel minder kosten, zouden dan zoowel Gouvernements als partikuliere produkten afgevoerd kunnen worden, en daardoor beter met andere koloniën kunnen konkurreren?

Vermeerderde orders op Java-produkten zouden daardoor uitgelokt worden, en de handel en scheepvaart, en bijgevolg de staats-inkomsten, zouden daarbij aanzienlijk winnen. Ook de Javaan, en ieder ingezeten in de binnenlanden, zoude zich van zijne behoeften, althans van manufakturen, dranken en levensmiddelen, door minder transportloon, goedkooper kunnen voorzien, waardoor zijne kosten van onderhoud niet onbelangrijk zouden verminderen. Hoeveel werkbare Javanen zouden voor de kultures gewonnen worden, die thans aan het transporteren van Gouvernements en andere goederen gebezigd moeten worden, en welke sommen gelds zouden aan trek- en draagvee en aan karren bespaard worden; zonder nog te spreken van de teleurstellingen, die de bestaande transportwijze, zoo door het gedurig breken der karren, als het ziek en onbruikbaar worden en het bezwijken van het vee, onmisbaar ten gevolge heeft.

Voor Samarang zoude de aanleg van eenen spoorweg naar de residentie Soerakarta eene merkbare aanwinst van produkten ten gevolge hebben, namelijk van koffij en suiker, die thans langs de Solo-rivier naar Soerabaja afgevoerd worden. Daar die rivier echter niet anders dan in de Westmoeson, en dan nog met gevaar van schade, bevaarbaar is, zoo zijn onder anderen de eigenaren der suiker genoodzaakt, hunne produkten somtijds tot 6 maanden renteloos te laten liggen, op genoegzaam water der rivier wachtende, waardoor de suiker bijna nooit droog aan de markt komt; niet zelden gaan geheele praauwen met produkten op die rivier verloren. Wij beschouwen het aanleggen van spoorwegen voor uitvoerbaar; doch zoo lang de opbrengsten van Java uitsluitend moeten strekken ten voordeele van Nederland, zal aan het daarstellen van zulk een belangrijk kommunikatie-middel wel niet gedacht worden. De twee wijzen van gemeenschap thans bestaande met de binnenlanden en de omstreken, zijn:

Eerstens: De zoogenaamde karreweg naar de bovenlanden. In welke goede orde de groote rij- of postweg ook zij, deze is slechts een militaire en kommunikatie-weg voor Europeanen. De wezenlijke hartader van handel en industrie naar de bovenlanden is de karreweg, welke zich gewoonlijk in zulk eenen slechten staat bevindt, dat naauwelijks te denken valt aan het invoeren van behoorlijke karren en wagens voor den vervoer van goederen, en dat jaarlijks de veestapel van Java gedurige en hoogst be-

langrijke verliezen ondergaat. Men overdrijft niet wanneer men beweert, dat ongeveer de helft der trek- en draagbeesten, voor den vervoer van goederen en produkten gebezigd, jaarlijks daarbij bezwijkt en onbruikbaar wordt, ongerekend de schaden en avarijen, waaraan voortdurend de karren, enz. onderhevig zijn. Om dit kwaad weg te nemen, is het hoog noodig, dat er eene behoorlijke direktie over de wegen in het leven worde geroepen, onder het opzigt van bezoldigde inspekteurs. Daarbij diende van Gouvernementswege mede gezorgd te worden, voor de instandhouding en het onderhoud der wegen, zonder, gelijk thans, zulks geheel afhankelijk te maken van heerendiensten der bevolking. Indien de karrenwegen in even goeden staat werden gehouden, en dat is geenszins onmogelijk, als de groote rijwegen, en bepalingen werden gemaakt voor den vorm der karren, dan zouden ongetwijfeld dadelijk de transport-kosten verminderen, de veestapel verbeteren, en zou zonder bezwaar een gering tol- of weggeld kunnen worden geheven, ter tegemoetkoming der kosten, die uit de verbetering van den toestand der wegen zouden voortvloeijen.

Tweedens: De water-kommunikatie tusschen Samarang en de residentie Japara. Het thans bestaande kanaal is zeer gebrekkig en slechts in den regen-moeson bevaarbaar. Volgens ingewonnen informatiën van deskundigen, zoude gemakkelijk een ten alle tijde bevaarbaar kanaal daar te stellen zijn, zoowel van Joana naar Samarang, als van Samarang westwaarts naar Kendal, en dat tot mindere kosten, dan men oppervlakkig beschouwd denken zoude. Welke voordeelen dit kanaal voor den binnenlandschen handel en ook vooral voor de residentie Japara hebben zoude, behoeft wel niet betoogd te worden.

IV. *Aanmoediging van partikuliere industriën en landelijke ondernemingen door meer bescherming en liberaler bepalingen te geven, dan thans het geval is.*

't Is bekend, dat de handel van Samarang, wat den uitvoer aangaat, voornamelijk bestaat uit den intermediairen verkoop en afscheep van produkten. Hoe meer produkten er dus op deze markt komen, hoe levendiger ook de handel, en hoe grooter de algemeene welvaart is. Dat dus vermeerdering dier produkten alle aanmoediging verdient, behoeft wel geen betoog, te meer daar hierdoor de inkomsten des Gouvernements worden bevoordeeld niet alleen, maar zelfs de Nederlandsche handel daarbij belang heeft, omdat toch ook een deel dier produkten naar Nederland gaat, en gevolgelijk aanleiding geeft tot meer of minder gebruik van Nederlandsche schepen, en tot uitbreiding der tusschen het moederland en de kolonie bestaande handelsbetrekkingen.

Bij deze gelegenheid mag wel een woord gezegd worden in het belang van die kultures, welke geheel door eigen middelen zijn daargesteld, voornamelijk de vrije kultuur van produkten voor de Europesche markt, in de residentiën Soerakarta en Djokdjokarta of de zoogenaamde Vorstenlanden. Het is een feit, dat door de landverhuur aan Europeanen, de welvaart van die streken grootelijks is toegenomen, en dat die verhuur ook in het belang is van de verhuurders der landen. In weerwil hiervan, heeft het Gouvernement ze grootelijks belemmerd, zoowel door het verbod van het

op nieuw inhuren van landen, als door het bestaande, ondoelmatige en voor dezen tijd geheel ongepaste reglement voor de huurders van landen, die alsnu buitendien nog in eene onaangename onzekerheid worden gehouden, ten aanzien der vergunning des Gouvernements, om hunne eerlang eindigende huurkontrakten te verlengen.

Eenige jaren geleden stond het Gouvernement eene verlenging toe tot slechts het jaar 1859; althans zij werd aan verscheiden landverhuurders verleend, wier oude kontrakten of geëxpireerd of bijna afgeloopen waren. De nu bestaande kontrakten verschijnen tusschen nu en 1859, en het is dus meer dan tijd, dat het Gouvernement vergunning geve, om voor een nieuw tijdvak huurkontrakten aan te gaan, dewijl de exploitatie van landelijke zaken *op tijd* werkt, en men dit niet kan vergelijken met de huur en verhuur van een huis of dergelijken. De koffijplanter vreest natuurlijk dubbeld, groote onkosten te doen voor het aanleggen van nieuwe koffijtuinen, ter vervanging der oude, daar hij in onzekerheid verkeert of de verlenging zijner kontrakten later zal worden toegestaan, en tevens is hij beducht, dat de verhuurders, bij eventuëlen vooruitgang der landen, en wanneer de verlenging slechts op het laatste oogenblik gegeven wordt, alsdan zulke hooge huurprijzen zullen vragen, dat de planters daaraan niet zouden kunnen voldoen, zonder zich te ruïneren. De indigoplanter en suikerplanter verkeeren in dezelfde onaangename positie. Wenschelijk is het dus, dat daaraan spoedig een eind kome, dat weldra de vergunning moge worden gegeven, om nieuwe huurkontrakten aan te gaan, en dat de tegenwoordige bepalingen voor den landverhuur worden vervangen door liberale en doelmatige. 't Is onnoodig om hier in wijdloopige beschouwingen te treden, ten aanzien van het nut der landverhuur in de Vorstenlanden voor Gouvernement en bevolking; doch als het door velen gedeeld wordend gevoelen mag worden aangevoerd, dat zij in het belang van allen behoort te blijven bestaan. Immers hierdoor vinden vele Europeanen een bestaan, en hebben zij het vooruitzigt zelfs daarbij fortuin te maken; de produkten brengen niet weinig toe tot verlevendiging van onzen handel en scheepvaart, terwijl de gelden, die door exploitatie van landelijke zaken in omloop worden gebragt, evenzeer bijdragen tot het vermeerderen van de welvaart der Javanen, als tot een aanzienlijker debiet van vele artikelen van invoer, zoo dat ook de binnenlandsche handel er belang bij heeft. Het is dus buiten allen twijfel, dat eene industrie aanmoediging behoort te ontvangen, waarmede zoovele belangen zijn gemoeid, te meer daar zij wordt voortgezet, zonder eenige geldelijke hulp des Gouvernements, en zelfs bijdraagt tot vermeerdering van de inkomsten van den staat, zoo bij wijze van uitgaande regten op de produktie als anderzins. Wanneer eenmaal die verlenging der huurkontrakten en vergunning tot meerdere inhuur van landen, bij wijze van algemeenen maatregel, is toegestaan, dan kan men door den ijver der planters en hunne meerdere ondervinding spoedig eene belangrijke vermeerdering der stapelprodukten uit de Vorstenlanden, en daardoor eene groote verbetering in den handel van Samarang, verwachten.

Deze aangelegenheid mag alzoo dringend aan het Gouvernement worden aanbevolen.

Veel nut zoude er ook geboren worden, wanneer het Gouvernement almede maatregelen nam, om de oprigting van rijst-pelmolens in de binnenlanden door Europeanen gemakkelijk te maken, in plaats van die te bemoeijelijken. De invloed der Chinesche opkoopers, de grootste plaag der Javanen, zoude door deze konkurrentie verminderd en langzamerhand vernield worden. De molenaars zouden in hun belang zorgen, dat de Javaan van goede bibiet om te planten steeds voorzien bleef, en de rijst niet in kwaliteit afnam, zoo als in de residentie Samarang in de laatste jaren het geval scheen te zijn. In de afdeeling Poerwodadi, is thans slechts een enkel Europeaan, die eenen rijstmolen heeft, en nog slechts op eene kleine schaal. Zijn aanwezen is aldaar ook in den hongersnood van nut geweest; zooveel in zijne krachten lag heeft hij toegebragt tot leniging van den nood, zoo door hulp, als door het geven van doelmatige, onbaatzuchtige voorschotten.

Een gewigtig punt is ook dat der *houtbosschen*, waarop de aandacht in het bijzonder dient gevestigd te worden. Nu de bepalingen der nieuwe scheepvaartwetten de Nederlandsche schepen ook in de kleine havens op Java toelaten, hetgeen noodwendig eenen nadeeligen invloed hebben moet op de kustvaart, behoort men in staat te zijn, om in Indië schepen te bouwen, die voor de groote vaart op Europa, enz. met Europesche schepen kunnnen konkurreren. Door het eigenaardige van het beheer der houtbosschen, is het verkrijgen van het noodige djatihout voor den scheepsbouw hoogst moeijelijk, ja bijna onmogelijk, en dan nog voor zeer dure prijzen en nimmer met zekerheid der noodige hoeveelheden en dimensiën. Daarbij trekt het Gouvernement er geen nut van, en zijn, zoo als het thans gesteld is, die houtbosschen een drukkende last voor de bevolking; want zij moet voor weinig of geen loon, met onbegrijpelijke moeite, en door slechte werktuigen, met een groot verlies, het hout kappen en slepen naar de meesttijds ondoelmatig gelegen stapelplaatsen, van waar particulieren slechts na vele moeijelijkheden en tijdverlies het volkomen overtollige kunnen krijgen. Uitgestrekte houtbosschen worden, onder de bestaande bepalingen, bij gebrek aan wegen, vooral in de residentiën Soerakarta, Madioen en Rembang, nimmer geëxploiteerd, en men vindt er omgevallen en zoo wegrottende boomstammen in zulk eene groote menigte, dat daarvan geheele vloten zouden zijn te bouwen. Wil men den scheepsbouw en daardoor den handel van Nederlandsch Indië zelven aanmoedigen, dan dient er te zijn een hoofd-inspecteur der houtbosschen, met het noodige bezoldigde personeel, die al de bosschen onder kontrôle brengt, ze verdeelt, voor hetgeen gekapt kan worden den tijd berekent, dien het hout tot aan den vollen groei noodig heeft, en daarvan van wege het Gouvernement jaarlijks een gedeelte op publieke veilingen verkoopt. In den beginne zullen welligt zoodanige verkoopen minder opbrengen, omdat de opkoopers wegen van afvoer en een personeel voor het kappen en overvoe-

ren zich zullen moeten scheppen, maar deze zwarigheden zullen weldra verdwijnen; nieuwe kommunikatiën met de binnenlanden zullen geopend worden, en de houtbosschen, door jongen en geregelden aanplant voor uitputting en ondergang bewaard, zullen zoo doende voor het Gouvernement eene steeds ruim vloeijende bron van inkomsten opleveren, terwijl door scheepsbouw en handel er al dat nut van zal worden getrokken, waarvoor deze industrie vatbaar is.

V. Het *vijfde* punt is *eene herziening van het tarief der in- en uitgaande regten*. Indien reeds langen tijd de handel en ook de ingezetenen van Java hebben geklaagd over het in vele opzigten drukkende der *in- en uitgaande regten*, en naar veranderingen of wijzigingen daarvan gewenscht hebben, dan doet zich zulks ongetwijfeld te meer thans gevoelen, nu, bij de veranderde scheepvaart-wetten, deze tarieven geheel ondoelmatig zijn geworden en hare verdere handhaving het voordeel der tegenwoordige scheepvaartwetten denkbeeldig zoude maken, zoowel voor deze gewesten, als voor den handel met Europa en andere landen. Het zoude tot te uitgebreide en talrijke bijzonderheden leiden, wanneer hier eene meening moest geuit worden over de *inkomende en uitgaande regten*, gelijk die zijn, en behoorden te zijn. 't Is te hopen, dat deze belangrijke zaak de aandacht der regering reeds heeft tot zich getrokken, en dat zij, voor zoo verre noodig, den handelstand zal vergunnen deswege zijne meening bekend te maken, en die inlichtingen te geven, welke welligt ten algemeenen nutte kunnen dienstig zijn.

Dewijl het eene waarheid is, dat matige prijzen van koopwaren het verbruik vermeerderen en de handel in dezelfde verhouding daarvan toeneemt, zoo is het van belang dat ook de regten op goederen hiertoe medewerken.

Het Gouvernement behoort zulks vooral in het oog te houden, bij eene eventuele verandering in de hierboven bedoelde tarieven, terwijl de uitgaande regten op produkten zoo gering en gelijkmatig mogelijk moeten worden gesteld en verdeeld, en geene overdreven hooge regten op eenige artikelen van uitvoer, zoo als koffij, behooren te blijven bestaan. Men dient ten aanzien van den produktenhandel dezer kolonie in het oog te houden, dat men ze zooveel doenlijk moet vrijhouden van alle belemmeringen, ten einde des te beter de konkurrentie van andere koloniën te kunnen volhouden. Dat is ten opzigte van Europa des te noodzakelijker, omdat door den verren afstand van dat werelddeel, de Indische produkten noodwendig met hoogere scheepvrachten worden bezwaard dan die, welke op produkten komen van meer nabij en alzoo gunstiger gelegen landen.

Daar het stelsel van maten en gewigten aan het doel beantwoordt, zoo valt daaromtrent niets te zeggen. Alleen dient te worden opgemerkt, dat te Samarang voortdurend geene gelegenheid bestaat, om maten en gewigten te doen ijken, terwijl het van het grootste belang is dat daarin worde voorzien. Niet alleen voor geheel het handeldrijvend publiek, maar zelfs voor elk ingezetene is het noodzakelijk, om jaarlijks de juistheid van maten en gewigten op eene officiële wijze te kunnen doen konstateren.

Antwoord aan de heeren J. C. Baud en H. Stolte.

De heer J. C. BAUD heeft in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 6 December 1852, als eene wederlegging van mijn boekje over de vermeerdering van Java's bevolking willen beschouwd hebben hetgeen door een ander volksvertegenwoordiger (den heer STOLTE) is aangevoerd, namelijk dat ik „van *zeer verkeerde* grondslagen zou zijn uitgegaan." De volkstellingen, die tot grondslag mijner berekeningen hebben gediend, zegt men dat niet juist zijn, althans geene genoegzame waarde hebben; „waren zij juist," voegt die spreker er bij, „*zij zouden veel waarde hebben.*" Dit is weder eene van die beweringen, gemakkelijk om aan te voeren, doch onmogelijk om te bewijzen. Ik zal trachten, naar ik hoop, ook de beide volksvertegenwoordigers te overtuigen, dat mijne *grondslagen* eenig vertrouwen verdienen. Wanneer men bij dergelijken arbeid in de des betrekkelijke staten het onderling verband en de verhoudingen aantreft en bewaard ziet, welke men overal, bij meest alle volken, tusschen het getal mannen, vrouwen en kinderen, tusschen jongens en meisjes, waarneemt, wanneer men datzelfde terug vindt bij de geboorte en sterfte van geslachten en leeftijden en men jaar op jaar bijna gelijke uitkomsten verkrijgt, zoo als dat met een overgroot aantal der bevolkingsstaten, die mij tot grondslag hebben gediend, het geval is, dan verklaart de wetenschap zulke staten voor *nagenoeg* juist en geschikt om tot basis van de bedoelde berekeningen te kunnen dienen; geen zaakkundige zal het willen wraken. Het is overigens al te ongerijmd om te veronderstellen, dat dergelijke statistieken door den Javaan voorbedachtelijk *kunstmatig* zouden zijn ontworpen; zulks veronderstelt bij hem eene geslepenheid en fijnheid van berekening, waarvoor hij nog geheel onvatbaar is; wie zich daaraan schuldig maakte zou het met zulk eene lompheid doen, dat hij door den eersten ambtenaar den besten, dien het niet aan kennis en belangstelling ontbreekt, van zijn bedrog overtuigd zou worden.

Evenwel is de zaak voor de duurste belangen van het vaderland en Java van te veel gewigt, dan dat men er zich met eene losse onbewezene bewering of magtspreuk van zou kunnen of mogen afmaken. Ook de wetenschap verlangt en vordert bewijs en beslissing. Met onwederlegbare daadzaken moet aangetoond worden, of de bevolking van Java *betrekkelijk* in die mate en zoo regelmatig toeneemt, als op grond der ondervinding van vroegere jaren of volgens wetenschappelijke beginselen, de natuurlijke invloeden, waaronder zij leeft, mogelijk maken. Dit is het hoofdpunt, waarop alles aankomt en waarmee de welvaart van Nederland en Java toeneemt of vernietigd wordt. Hoe meer volk, hoe meer pro-

dukten, om welke te verkrijgen welvaart en overvloed van levensnoodwendigheden de eerste voorwaarden zijn. Waar die afnemen, kwijnt het volk weg en verdwijnen de produkten in evenredigheid. Dat dit *een verkeerde grondslag* is, zal niemand den heer STOLTE kunnen toegeven; maar wel zal ieder met mij instemmen, dat het de eenige en ware basis is, naar welke wij de welvaart dezer bevolking kunnen afmeten en waarop de toekomst, ja het bestaan van Nederland, berust. Treurig is het zeker, dat men dit zoo zeer heeft voorbij gezien of veronachtzaamd, dat men nu met eenigen *schijn* van waarheid kan beweren, dat wij omtrent dit hoofdpunt van vroegeren tijd geene juiste gegevens bezitten. Doch thans mag ik hopen dat ieder, die daartoe de gelegenheid heeft, zich in het algemeen belang opgewekt zal gevoelen, hieromtrent ter goeder trouw de waarheid te zoeken, en ze ook *dan* zal willen belijden, wanneer het mogt blijken, dat het door mij op den voorgrond gestelde feit — de *vermindering* der Javanen — met geene mogelijkheid te loochenen valt. In dat geval vertrouw ik, dat men niet opzettelijk de oogen voor het licht zal sluiten, opdat men niet roekeloos in stede van „*Gods gunst*" zich *Gods vloek* op het hoofd lade.

Men heeft erkend, en ik verzoek dat hiervan akte genomen wordt, „dat de bevolkings-staten eerst in de laatste jaren *de vereischte juistheid hebben verkregen.*"

Ik zal mij dus *tot de laatste jaren* bepalen en aanvangen met het jaar 1846, en alleen die residentiën nemen, waarvan de bevolkings-staten mij gebleken zijn, het bovenvermelde vereischte te bezitten, namelijk: overeenstemming in de cijfers, welke betrekking hebben op de gewone verhouding van het aantal mannen, vrouwen, kinderen, jongens, meisjes, geborenen en overledenen.

In mijne bewuste brochure heb ik op bladz. 35 en vervolgens uit de bevolkings-staten trachten te bewijzen, dat de bevolking van Java tot 1845 met p. m. 2,5 pCt. jaarlijks was toegenomen en dus in ongeveer 40 jaren zou verdubbelen *). Om nogtans elk voorwendsel aangaande de

*) Ten bewijze dat een toewas van 2,5 pCt. in het jaar geenszins te hoog is opgegeven voor plaatsen, waar daaraan *geene belemmeringen* in den weg zijn gelegd, moge de kleine bevolking van p. m. 80,000 zielen in Banjoewangi strekken, waar *geen suiker of indigo*, maar slechts een *weinig* koffij (aan ieder huisgezin niet meer dan *f* 2 opbrengende) en *veel* rijst geteeld wordt.

In 1850 zijn daár geboren 1349.
" " gestorven 455.

alzoo *meer* geboren dan gestorven 880, = 3 pCt. toewas in het jaar.

In 1851 zijn daár geboren 1414.
gestorven 710.

alzoo *meer* geboren dan gestorven 704, = 2,3 pCt toewas in het jaar: eene vermindering in vergelijking met 1850 van 0,7 pCt., doordien er in 1851 aan *buitengewone* ziekten, koortsen en cholera 259 personen gestorven zijn; doch ongeacht deze ongunstige omstandigheid zou zich de bevolking onder den voortduur dier buitengewone omstandigheden toch in 44 jaren verdubbelen. En welvarender provincie dan Banjoewangi is er op geheel Java niet aan te wijzen. De inlanders aldaar bezaten in 1845 niet minder dan 42,776 buffels en runderen benevens 8383 paarden, dus bijna per ziel één buffel of rund en op 3 zielen één paard. Zoo rijk is de Javaan nergens op het geheele eiland (vergelijk mijne brochure bladz. 84). Ieder huisgezin oogstte in 1845 ruim 12,5 pikols rijst, dus genoeg voor zijne behoefte (zie Tijdschrift voor N. I. jaarg. 1849, afl. 8, bladz. 135).

zijn. Het is de pligt van ieder, die het wel met Nederland en Java meent, dit te bevorderen. Mogt ook mijn werk daartoe maar eenigzins dienstig kunnen zijn, dan zou dat mijne schoonste belooning wezen voor de moeite, daaraan besteed.

Nog één woord over het aangevoerde vermeerderde debiet van lijnwaden, namelijk: dat sedert 1829 toen voor eene waarde van

ƒ 3,865,000 onder Ned. vlag.
- 1,564,000 „ Eng. „

Totaal ƒ 5,429,000 werd ingevoerd, en dat die waarde in 1850 tot boven de ƒ 9,000,000 gestegen is. Wanneer men niet wilde betwisten, dat de bevolking sedert 1830 met 5 pCt. is vermeerderd, dan zou die vermeerdering — *bij een gelijk verbruik* als in 1830 — de tegenwoordige behoefte aan lijnwaden reeds brengen op ruim 8 millioen; en wanneer men dan verder niet wil betwisten, dat vóór 1830 overal eene groote hoeveel *kapas* (gossypium Indicum), *als tweede gewas*, tot het weven van kleedjes enz., geteeld werd, en men nu bijna niets, althans veel minder van die katoen soort ziet aankweeken, waardoor de behoefte aan Europesche manufakturen en katoenen garens vermeerderen moet; dan heeft men eene natuurlijke oplossing van het verschijnsel, zonder dat het noodig is, zulks aan het kultuur-stelsel toe te schrijven; aangezien men zeker kan zijn, dat het grootste verbruik dáár plaats vindt, *waar de meeste rijst geteeld wordt;* alleen *dáár* is welvaart, iets waarvan men zich al weder ligt zal kunnen overtuigen (zie bladz. 63 mijner brochure). Ik heb dáár gezegd, dat in de residentie Pasoeroean de oogst voor ieder huisgezin bedraagt 12,37 pikols rijst. Gesteld dat dáár de rijst-oogst, *zoo als in andere provinciën*, eens daalde tot 6 pikols; wat zou dan het gevolg zijn? De ingezetenen van Pasoeroean zouden dan 6 pikols rijst moeten aankoopen volgens den gemiddelden marktprijs aldaar van ƒ7 = ƒ42 per gezin. Zij zouden daartoe besteden al hetgeen zij bij de suiker- en koffijkultuur verdienen; dat is p. m. ƒ 34, en daaraan nog niet eens genoeg hebben om in hunne nooddruft te voorzien, en niets overhouden om zich te kleeden en andere noodwendigheden aan te schaffen, waartoe zij nu p. m. ƒ 25 overhouden. Is het niet zonneklaar, dat de welvaart van den Javaan hoofdzakelijk in eenen toereikenden rijstoogst gelegen is, en dat de kultuurgelden hem eerst dan ten voordeele komen, wanneer die oogst voor zijne behoefte voldoende is?

Overigens had men, naast de ruim 9 millioen aan ingevoerde manufakturen, ook aandachtig moeten maken op den geheelen invoer, welke van 1834—1848 gemiddeld nog geene ƒ 25,000,000 heeft bedragen, terwijl in 1822, onder vrije industrie, produktie en handel, de geheele invoer reeds ƒ 21,000,000 bedroeg voor eene bevolking, die zeker naauwelijks het ⅘ van het tegenwoordige zielental uitmaakte.

Deze herinnering zou in het belang der waarheid geweest en het oordeel van velen te gemoet gekomen zijn. En het is immers de waarheid, die men zoekt en op het oog heeft.

Dr. W. BOSCH.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Beschouwingen over het Indische muntstelsel, naar aanleiding van de brochure van den heer Mr. C. W. MEES, over het muntstelsel van Nederlandsch Indië, en het oordeel daarover in het Algemeen Handelsblad en de Nieuwe Rotterdamsche Courant, door H. J. LION. Utrecht 1852.

De schrijver tracht, in deze brochure, te bewijzen, „dat het Gouvernement verpligt is, bij de inwisseling der recepissen tegen Nederlandsche guldens, de volle waarde der recepissen te voldoen, en dat die waarde gelijk staat aan *f* 100 Ned. voor *f* 100 rec., en niet, gelijk de schrijver beweert *f* 90 Ned. voor *f* 100 recepissen." Hij eindigt zijn geschrift met de volgende woorden: „Ik laat het publiek oordeelen, of ik niet onwederlegbaar heb bewezen:

„1°. Dat de *wettige* en *feitelijke* waarde van den recepisgulden en van 120 koperen duiten, tot verkrijging van alle behoeften en het doen van alle transaktiën met het buitenland, gelijk staat aan de nominale waarde van den Nederlandschen gulden.

„2°. Dat de Ned. gulden, in specie in Indië ingevoerd, wel het vertrouwen op de goede trouw van het Gouvernement overbodig maken, en de vrees voor de consekwentiën van staatkundige beroeringen zal doen verdwijnen, maar voor de rest geene grootere waarde *zal* hebben dan de hem thans vertegenwoordigende recepisgulden of 120 koperen duiten.

„3°. Dat die invoering geene de minste verandering in den prijs der goederen, en dus geenen schok in den handel zal veroorzaken.

„4°. Dat het Gouvernement volgens den wettelijken en feitelijken toestand verpligt is, de verwisseling te doen plaats hebben, gulden voor gulden.

„5°. Dat dus de heer MEES, in zijn werk „over het muntstelsel in Indië", van hoeveel eruditie, kennis van zaken, en ijzeren vlijt anders ook getuigende, ten opzigte van dit kapitale punt zich vergist, zijne redeneringen op eenen verkeerden grondslag gebaseerd, en daaruit geheel verkeerde gevolgtrekkingen heeft afgeleid."

Wij zijn het, omtrent deze aangelegenheid, geheel met den schrijver eens, en daar zijne wèl geschreven brochure, in een kort bestek, vele argumenten bevat, die door de tegenpartij moeijelijk zullen te ontzenuwen zijn, hebben wij, in 't belang der regtvaardige zaak die wij beiden voorstaan, het voornemen om enkele van die argumenten mede te deelen, ten einde onze lezers op te wekken, om zich het geschrift aan te schaffen en eigen te maken.

Het betoog, dat thans *f* 100 recepis *f* 100 Ned. vertegenwoordigen, is het eerste dat geleverd wordt. De publikatie van 29 Maart 1846 heeft die *wettige* en *feitelijke* waarde aan de recepissen gegeven. Door verscheiden vonnissen, zijn houders van hypothekaire en andere schuldbekentenissen, *allen in zilveren munt aangegaan*, veroordeeld, om recepissen aan te nemen, gulden voor gulden, op grond: dat volgens de voormelde publikatie de recepissen Nederlandsch courant vertegenwoordigen. Daaruit blijkt alzoo, dat die publikatie geen ijdel woord was, maar dat zij aan de recepissen niet alleen eene *wettige* maar ook eene *feitelijke* waarde heeft gegeven. Bovendien blijkt er uit, dat, *na* de intrekking van het koper vertegenwoordigend papier in 1846, niets anders op Java bestaat dan *zilver-vertegenwoordigend* papier, en *zilver-vertegenwoordigend* koper, waarvan een recepis-gulden of 120 koperen duiten den gulden Nederlandsch vertegenwoordigen. De omstandigheden, „dat het bankpapier, anders in zilvermunt, thans alleen in recepissen verwisselbaar is, dat de recepis wel *wettig* den Nederlandschen gulden vertegenwoordigt, maar voor het oogenblik *feitelijk* slechts tegen *f* 0,95 per wissel op Europa en tegen 120 duiten koper in Indië verwisselbaar is; en dat eindelijk de 120 koperen duiten, die de recepis vertegenwoordigt, als onbewerkt rood koper slechts eene waarde hebben van 31 cents;" al die omstandigheden bewijzen voldingend, dat het Indisch kopergeld, even als papier, *niets anders* is, dan door het Gouvernement aan de ingezetenen van Java gegeven (of *opgedrongen)* als een teeken, dat zekere, met de innerlijke in geene de minste verhouding staande waarde vertegenwoordigt; dat die handeling dus als eene soort van *gedwongen leening* is te beschouwen, en dat bij eventuële inwisseling dus daarmede moet worden gehandeld, gelijk bij elke amortisatie gebruikelijk is.

Door het Gouvernement van Nederlandsch Indië is dit ook wettig en feitelijk nooit anders begrepen. — Bij alle kontrakten, waarbij kopergeld was bedongen, heeft het Gouvernement zich het regt voorbehouden voor 600, of 5 maal 120 koperen duiten, 5 gulden zilver of tegen zilver verwisselbaar bankpapier te betalen. — De pachters, die voor eenen pachtschat in zilver hadden gekontrakteerd, konden, bij gebrek aan zilver, altijd volstaan met den pachtschat in koper, 120 duiten voor den gulden, te voldoen. — Wanneer ambtenaren een gedeelte van hun traktement naar Nederland delegeren, dan wordt dat gedeelte daar betaald in Nederlandsche guldens, gulden voor gulden.

De schrijver beweert in de tweede plaats, dat de heer MEES, bij de vaststelling der feitelijke waarde van den recepis-gulden op 90 pCt. Ned. courant, zich vergist heeft. Opmerkelijk is, in het betoog dat hij levert, vooral ook het volgende. De tegenwoordige stand van den wissel op Nederland à 95 bewijst, volgens hem, juist het tegenovergestelde van 't geen de heer MEES heeft willen aantoonen — bewijst, dat de *f* 100 recepissen te Batavia in dit oogenblik *f* 100 Ned. courant waard zijn, dat dus een eigenlijke wissel in het geheel niet bestaat, of ten minste zeer gering is,

en zich alleen vertoont in het verschil van tijd, waarmede de wissel *na dato* in Nederland betaalbaar is. Om dit duidelijk te maken gebruikt de schrijver de volgende vergelijking. Veronderstel, dat de Nederlandsche gulden in Indië is ingevoerd, en een koopman uit Nederland goederen zendt aan zijnen agent te Batavia, met last om die te verkoopen met 5 pCt. netto winst. Aangenomen, dat de faktuurswaarde *f* 100 bedraagt, dan moet daarop natuurlijk, behalve de 5 pCt. winst, ook nog verdiend worden de rente van het tijdsverloop, tusschen de verzending en ontvangst der remise, en de onkosten voor vracht, assurantie enz. van het te remitteren geld, de winst daaronder begrepen. Nemen wij aan dat de kosten bedragen *f* 10, dan zou men moeten veronderstellen, dat het doel bereikt is, wanneer de goederen te Batavia voor *f* 115 worden verkocht. Maar dit zou geheel en al misgerekend zijn. Men vergeet daarbij toch, dat de agent te Batavia, *f* 100 Ned. Courant uitvoerende, daarvan een uitgaand regt betaalt van 5 pCt. op gemunt zilver; dat dus, zoo lang de uitvoer uit Nederland en de invoer uit Java met 5 pCt. uitgaand regt bezwaard blijft, de Ned. gulden te Batavia werkelijk niet meer waard is dan 95 cents en nimmer meer waard zijn zal, onverschillig of men dien gulden daar in specie of in specie vertegenwoordigend papier bezit. Neemt dus de agent te Batavia eenen wissel à 95, dan heeft hij het geld tegen papier op Nederland à pari verwisseld. Wissel toch is het verschil in de waarde, die het geld van verschillende landen tegenover elkander telkens vertoont, door de fluktuatiën van den handel, en daardoor ontstane momentanele behoefte aan geld of goederen. Dit verschil nu bestaat niet in het cijfer der wissels, die men te Batavia op Nederland kan verkrijgen, aangezien dit pari is. Daarom zijn *f* 100 recepissen wezenlijk *f* 100 Ned. Cour. in Indië waard.

Eindelijk schetst de schrijver de gevolgen, die de verwisseling der recepissen, gulden voor gulden, zal hebben, en die, welke de verwisseling, 90 cents voor den gulden-recepis, zal na zich slepen.

Voor het eerste geval, zegt hij, is de zaak zeer eenvoudig. Daar de natuurlijke stand van den gulden Ned. Courant, voor transaktiën met Nederland (waarnaar zich alles regelt) *f* 95 tegen *f* 100 is, zal men te Batavia voor *f* 100 Ned. Courant niet meer kunnen krijgen, dan men vroeger voor *f* 100 recepis ontving. De wissel zal dus onder gelijke omstandigheden natuurlijk ook dezelfde blijven, daar het, bij verkoop van goederen, voor dengenen die *verkoopt* onverschillig is, of hij den prijs in zilver of in recepissen ontvangt; eveneens, als het voor den *kooper* onverschillig is, of hij in recepissen of in zilver betaalt. De eenige invloed, dien die verwisseling zal hebben, gulden voor gulden, zal die zijn, dat de gedurige *vrees* ophoudt *voor het nemen van maatregelen bij eventuële verwisseling*, of voor staatkundige gebeurtenissen, die in hare konsekwentiën de, alleen op de eerlijkheid en soliditeit van het Gouvernement gebaseerde, waarde der recepissen en koperen duiten konden doen verdwijnen. Bovendien zal het zilver, als handelswaar beschouwd, op zijn natuurlijk peil dalen, en niet

langer een voorwerp zijn van woekerachtigen handel en woekerachtige winsten vooral onder den inlander.

Maar indien het Gouvernement voor *f* 100 recepissen slechts *f* 90 Ned. Courant betaalde, dan zouden de gevolgen, volgens den schrijver, geheel anders zijn. De goederen, uit vreemde landen aangevoerd, zullen daardoor goedkooper noch duurder worden. Daar men echter voor *f* 100 Ned. Courant toch niet meer zou kunnen krijgen dan een wissel à *f* 95 en dus niet meer dan men vroeger voor *f* 100 recepissen ontving; daar echter *f* 100 Ned. Courant thans *f* 111 1/9 recepissen zouden vertegenwoordigen, zoo zou de kooper dan ook *f* 111 1/9 recepissen moeten betalen voor dezelfde hoeveelheid goederen, waarvoor hij vroeger *f* 100 recepissen betaalde. Voor zijne produkten zou hij echter geen duit meer ontvangen, daar voor den vreemdeling de waarde van den Ned. gulden en die van den recepisgulden gelijk zijn. Wie vroeger wettig *f* 10,000 bezat, zou dan niet meer dan *f* 9,000 bezitten. De waarde der vaste eigendommen zou met éénen slag een tiende dalen; en al de ingezetenen van Indië zouden van een zoodanig gedeelte van hunne fortuin beroofd zijn; het voordeel zou alleen zijn voor debiteuren, daar die nu ook een tiende minder schulden zouden bezitten dan vroeger.

Een tweede verderfelijk en beklagenswaardig gevolg zou zijn, dat men processen zou beginnen tegen het Gouvernement ten opzigte der verwisseling zelve; voorts processen wegens reduktie van hypotheek-, wissel- en andere schulden; processen wegens levering van produkten op kontrakten in recepissen gesloten; processen wegens te betalen huurpenningen, te ontvangen traktementen enz. Want men moet wel in het oog houden, dat de wet van 26 Maart 1846 bestaat, en niet kan weggecijferd worden. Iedereen zou er zich op beroepen, dat aan de wet op de reduktie geene terugwerkende kracht mag gegeven worden. En wat zou gebeuren met de schulden, die door het land aangegaan en op de koloniën zijn gevestigd, en waarvan de renten en aflossingen in Indië altijd in recepissen, gulden voor gulden, zijn betaald. Zou men die dan ook betalen in Nederl. guldens met reduktie van een tiende?

Wij hebben een uitvoerig verslag medegedeeld van dit kleine boekske, omdat wij het er voor houden, dat de argumenten, die zijn bijgebragt om te bewijzen, dat de recepis-guldens à pari tegen zilveren munt behooren ingewisseld te worden, onwederlegbaar zijn. Bij den strijd, die in de tweede kamer der Staten-Generaal is begonnen over dit, voor de belangen van de ingezetenen van Nederlandsch Indië en geheel den handel, zoo hoogst gewigtig onderwerp, is het van veel gewigt, dat men zich uit Indië doe hooren. Daarom verheugen mij ons, dat onlangs een adres, door zeer vele ingezetenen van Batavia, Samarang enz. geteekend, aan de kamer is ingezonden. Daarom verheugen wij ons ook over de uitgave dezer brochure. Zij eindigt met de volgende „Seitenhiebe" tegen ons. „Wij kunnen dit naschrift niet sluiten, zonder nog eene vraag ter overweging te geven aan Nederland en het Indisch publiek. De N. R. Courant en het Algem.

Handelsblad bebben ruiterlijk hunne meening gezegd over het punt in het werk van den heer MEES, dat wij in dit stuk hebben behandeld. Voor de belangen van Indië is het zeker een der belangrijkste. Een tiende van zijn fortuin is in de kwestie. Het „Tijdschrift voor Nederlandsch Indië," noch „de Indiër", de verdedigers der belangen van Indië per excellentie, hebben daarover hunne meening gezegd. Zij hebben gezwegen. Zijn dat *wezenlijk* de verdedigers der Indische belangen?"

Wij zullen ons tegen deze beschuldiging niet verdedigen. Voor onze welwillende lezers is dat niet noodig; zij weten dat de redakteur van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, door de publieke betrekking, die hij de eer heeft te bekleeden, zijne argumenten in de eerste plaats dáár dient aan te voeren, waar ze de meeste kracht kunnen uitoefenen, en zij verwachten die argumenten eerstdaags te zullen lezen, wanneer het verslag der kommissie van rapporteurs over het wetsontwerp tot regeling van het Indische muntwezen zal zijn gedrukt. Anderen, die ons vijandig gezind zijn, zoo als de heer LION (om welke reden is ons onbekend) zullen natuurlijk met deze oplossing geen genoegen nemen. Wij moeten ons dergelijke verwijten getroosten — en wij doen dat te liever, omdat ze ons inderdaad niet veel leed of smart veroorzaken. Gelijk van zoo talloos veel beschuldigingen, beleedigingen, verguizingen enz., die ons van dezelfde zijde zijn te beurt gevallen, nemen wij ook van deze geen notitie.

VARIA.

Sedert de aftreding van den heer ROCHUSSEN, zwijgt de pers over den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië. Over den heer ROCHUSSEN was, of ten minste gevoelde of meende een ieder zich geregtigd de pen te voeren, omdat de begoocheling, die de hooge waardigheid van Gouverneur-Generaal omringt, gevallen was voor zijne handelingen.

Zouden eerbied en ontzag voor den heer DUIJMAER VAN TWIST de pennen boeijen, die zijnen voorganger met zoo veel bitterheid gehekeld hebben? Zoude het zijn, dat de meesten van deze alleen dan vruchtbaar worden, wanneer zij venijn kunnen vinden, om er hunne pen in te doopen? of wel zijn in der daad de handelingen van den heer D. V. T. zóó onbeduidend, dat zij geene bijzondere belangstelling verdienen?

Inderdaad zijn velen van meening, dat alleen verkeerde maatregelen van het bestuur door de pers behooren openbaar gemaakt te worden, ten einde de aandacht der openbare meening daarop te vestigen, en deze een breidel worde, die het bestuur belet, of ten minste huiverig maakt, om op eenen verkeerden weg voort te hollen. Doch bij deze stelling verliest men uit het oog, dat, evenzeer als de openbare meening huiverig maakt voor slechte of verkeerde handelingen, zij ook door hare goedkeuring, door de steun dien de regering bij haar vindt, voor deze eene aanmoediging wordt, om in het goede te volharden. En zoo ergens eene aanmoediging daartoe noodig is, dan is het voorzeker in Indië, waar zelfzucht en ijdelheid, de twee magtigste drijfvêeren van het gros der menschen, zich overal tegen het goede aankanten.

Ook voor den heer DUIJMAER VAN TWIST, hoeveel geestkracht hij reeds getoond hebbe, hoeveel doorzigt in zijn handelingen doorgestraald zij, met hoe veel kennis en wil tot het goede hij ook moge toegerust zijn, is het welligt niet ondienstig, dat hij wete, hoe Java, hoe Indië, hoe welligt Nederland, met belangstelling het oog op hem gevestigd houden; dat hij wete, hoe hij met Argus-oogen bespied wordt, en hoe velen slechts één zwak oogenblik, éénen misstap van hem afwachten, waarin zij aanleiding kunnen vinden om hem te vernederen en te verguizen. En als D. V. T. valt, zal zijn val groot zijn. Hij heeft zich op een zoo verheven standpunt geplaatst, dat hij niet kan vallen als een gewoon mensch; dat hij niet kan vallen, zonder Java te doen dreunen door den schok van zijnen val. Hoe velen zouden zich in dien val verheugen, en met eenen blijden kreet uitroepen, dat nu toch de ondervinding geleerd heeft, hoe hersenschimmig het is, Europesche theoriën in Indië te willen toepassen. Hoe vele anderen daarentegen zouden met weemoed den val aanstaren van den

man, in wien zij zoo veel grootheid gezien, van wien zij nog zoo veel grootheid verwacht hadden. Tot de eersten zouden behooren die drom van oud Indische ambtenaren, fabrikanten en landheeren, die, deels uit bekrompenheid, deels uit zelfzucht, zich Indië niet anders kunnen of willen voorstellen, dan het nu is, het ideaal der stilstaande of behoudende partij. Tot de anderen, die mannen en jongelingen van allen rang en stand, die hunne meer beschaafde opvoeding meestal in den lateren tijd genoten hebben, en die, den maatschappelijken vooruitgang spiegelende aan de trapsgewijze hervormingen in Europa sedert de midden-eeuwen tot op onzen tijd, begrijpen dat ook Indië eene maatschappij vormt, die, hoewel onder eene andere luchtstreek levende, niet te min vatbaar is voor ontwikkeling en vooruitgang. Voorzeker zijn zelfs in Indië de meeste wenschen vóór den man, die de gemoederen daar heeft doen trillen door het uitroepen van het beginsel van regtvaardigheid, dat tot nu toe hier niet anders gekend is geweest dan als een droombeeld, waarover men zijne gedachten liet weiden, als men zijnen geest zocht af te leiden van de wezenlijkheid, door het bouwen van luchtkasteelen. Voorzeker zal alleen daarom zijn naam lang in eerbiedig aandenken blijven, omdat hij, de autokraat zelf, dat beginsel openlijk gehuldigd heeft, al is het dan dat hij in den strijd tegen het kwade heeft moeten bezwijken.

Wij gaven zoo even te kennen, hoe wij het afkeurden dat alleen dan toevlugt tot de pers wordt genomen, wanneer men verkeerde handelingen van het Indische bestuur te gispen heeft. En toch moeten wij het erkennen, dat ons voornemen, om de aandacht van het publiek op de handelingen van den tegenwoordigen Gouv.-Generaal te vestigen, eerst werd opgevat bij de lezing eener kabinets-missive, die ons deed vreezen, dat de heer VAN TWIST onwillekeurig zijn beginsel van regtvaardigheid zoude verzaken. Het is niet dat ons vroeger de lust zoude ontbroken hebben om van onze geestdrift voor den heer VAN TWIST te doen blijken; integendeel heeft die lust ons reeds meermalen bezield. Doch meer gewoon aan de behandeling der wapenen dan aan die der pen, waren wij huiverig om onze pogingen te wagen aan eene taak, waarvoor niet een ieder berekend is, en waartoe talenten gevorderd worden van eenen anderen aard dan die welke men in den krijgsman gewoonlijk aantreft. Onze belangstelling in, onze liefde voor de door den heer v. T. aangekleefde beginselen, deden ons deze huivering overwinnen bij het lezen der bedoelde kabinets-missive.

In deze missive geeft de Gouv.-Gen. te kennen, dat, wijl bijzondere belangen moeten zwichten, dáár waar zij niet in overeenstemming zijn met het algemeen belang, hij bij de bevordering van ambtenaren eenen anderen regel denkt te volgen dan tot nu toe gedaan is. Bij bevordering zal namelijk in de eerste plaats gelet worden op *geschiktheid*, en eerst daarna op ancienniteit. Hierbij wordt duidelijk gemaakt, dat men door *geschiktheid* niet alleen verstaat kunde, maar evenzeer een karakter, dat waardiglijk het Ned. Gouv. weet te vertegenwoordigen, en door handel en wandel achting en eerbied voor het bestuur weet in te boezemen. De missive eindigt met

eene uitnoodiging aan de hoofdambtenaren, om bij de beoordeeling van hunne ondergeschikte ambtenaren dit beginsel tot grondslag te leggen, hen waarschuwende dat het Gouvernement ieder beoordeelaar streng verantwoordelijk stelt voor verkeerde beoordeelingen, 't zij ze uit gunst of genegenheid, bij opzet of om eenige andère reden, verkeerdelijk worden uitgebragt.

Wij hebben genoegzaam te kennen gegeven, dat wij Indië in het geheel niet onvatbaar achten voor vooruitgang; wij hebben ook onzen lof niet onthouden aan de wijze waarop de Gouv.-Gen. die zoekt te bevorderen; wij zijn aanbidders van het beginsel van regtvaardigheid; en juist om deze reden zijn wij met geestdrift vervuld voor den heer D. V. T.; maar daarom ook vreezen wij te meer onzen afgod van zijn voetstuk te zien treden, en hem zijn eigen beginsel van regtvaardigheid met voeten te zien trappen. De heer D. V. T. heeft nog geen enkelen maatregel genomen, die hem niet hooger opgevoerd heeft in onze meening; ook nu heeft hij een beginsel verkondigd waaraan wij hulde doen; doch als hier de toepassing zal volgen dan vreezen wij dat de regtvaardigheid het onderspit zal delven, en het stelsel van gunsten meer dan ooit zal herleven. De benoemingen van de heeren LAWICK en DE BRUIJN geven daarvan reeds een bewijs.

De heer V. T. heeft zich, naar het schijnt, een genoegzaam juist denkbeeld gemaakt van de menschen in het algemeen en van de Indische ambtenaren in het bijzonder, om zich niet te vleijen met het geloof dat het gros der residenten en andere hoofdambtenaren, die ondergeschikten moeten beoordeelen, hem zoude gelijken wat aangaat karakter en beginselen. Hoe wil hij dan verwachten dat deze allen even regtvaardig zullen te werk gaan als hij? Doch aangenomen eens, dat een ieder, die anderen zal beoordeelen, trachtte den heer V. T. te gelijken; dan vragen wij of, om iemand naar waarde te beoordeelen, niet altijd eenige kennis vereischt wordt? of het bij het beoordeelen van ambtenaren niet volstrekt noodzakelijk is, dat de beoordeelaar zich een goed denkbeeld vormt van 't geen door den heer V. T. een *geschikt* ambtenaar genoemd wordt? of hij daartoe ten minste niet eenig begrip dient te hebben van de pligten van een goed bestuur? of hij niet eenigzins de gevolgen moet weten in te zien, die de maatregelen van het bestuur op de welvaart en den vooruitgang der bevolking hebben? Indien iemand daar geen begrip van heeft, hoe zal hij dan beoordeelen of een ambtenaar *geschikt* is te noemen of niet?

Al was dus een ieder bezield met dezelfde liefde tot regtvaardigheid als de heer V. T. hoe zal hij dan nog op de ingekomene rapporten kunnen staat maken? Een ambtenaar b. v. zal het zonden-register van ieder der inlandsche hoofden als een A. B. C. weten op te zeggen, zoodat alle hoofden hem vreezen als de pest; hij vertoont zich niet aan het goede volk dan omringd door eenen stoet van menschen, die hij natuurlijk niet betaalt voor de vertooning die zij hem helpen maken; de eenvoudige landbouwer houdt hem voor een groot man; hij laat de landrente zoo hoog aanslaan als hij wil, dat wil zeggen, zoo drukkend hoog dat zij toch niet betaald wordt, maar later vrijstelling voor een gedeelte moet gevraagd worden;

enz. De resident heeft hem altijd voor een uitmuntend ambtenaar gehouden, doch ziet nu de kabinets-missive in, en zegt: „ah, een *geschikt* ambtenaar is er een die achting en eerbied voor het Gouvernement weet in te boezemen; hij daar, die is mijn man; dat is een juweel, zoo als de Gouverneur-Generaal er een bedoelt; die man moet buitengewoon bevorderd worden!" en om even zoo te denken en te handelen als de Gouverneur-Generaal, draagt hij hem voor voor eene hoogere betrekking.

Daar is een ander kontroleur. Deze leeft eenvoudig, studeert juist niet op de voormalige zonden der inlandsche hoofden, maar tracht te verhinderen dat zij er meer begaan; tracht vooral hen tegen te gaan in het knevelen der bevolking; zorgt dat deze niet meer betaalt dan zij in billijkheid kan; vordert geene diensten om niet (want de Gouv.-Gen. geloove niet dat dit niet meer geschiedt), en leeft van zijne wettige inkomsten. De resident heeft hem altijd voor een zeer middelmatig ambtenaar aangezien; doch nu, op grond der kabinets-missive, verklaart hij hem onbruikbaar. Wat is dat voor een ambtenaar om achting en eerbied voor het Gouvernement in te boezemen? de inlander houdt hem voor een gewoon mensch, en de hoofden zelfs mogen hem niet lijden; hij is ten eene male *ongeschikt*, en kan nooit voor bevordering in aanmerking komen!

En men denke niet, dat wij ons hier residenten uit de lucht grijpen, dat zij er in werkelijkheid zoo niet zijn, dat zij zoo bekrompen niet kunnen wezen als wij hen hier voorstellen. Zeker zijn ze niet allen zoo, maar, 't zij zonder omwegen gezegd, de meesten zijn even zoo bekrompen als de inlanders, die zij zeggen zoo goed te kennen. Zelfs degenen, die zich eenen naam van kunde en van verdienstelijkheid gemaakt hebben, zijn niet allen zoo *geschikt* te noemen. Onder dezen vindt men er, die zoo met zich zelven zijn ingenomen, dat zij zich onfeilbaar gelooven, en de ongerijmdste maatregelen nemen, met de vaste overtuiging dat zij met eene bewonderingswaardige wijsheid werkzaam zijn aan de bevordering van 's Lands belangen, en die, als men hen leert kennen, verbaasd doen staan over de onbegrijpelijke onwetendheid van menschen, aan wier bestuur zulke gewigtige belangen zijn toevertrouwd.

En daarom zeggen wij, dat, al veronderstelt men den besten wil der wereld, de Gouv.-Gen. deerlijk misleid moet worden, als hij de kabinets-missive in toepassing zal willen brengen. De Gouv.-Gen. zou verbaasd staan als hij zelf kon zien, hoe de meeste ambtenaren hem vreezen, zonder hem te begrijpen, of, liever gezegd, juist omdat zij hem niet begrijpen. Want wie zou iemand vreezen, die, al ware hij willekeurig beschikker over leven en dood, zich geen ander doel voorstelt dan het welzijn der bevolking, wier bestuur aan zijn zorg is toevertrouwd, en die strenge regtvaardigheid tot rigtsnoer zijner daden neemt, wanneer zijn doel en zijne maatregelen door een ieder begrepen werden. Getuige het naïve voorbeeld van den molenaar van Sans Souci tegen over den grooten FREDERIK, die zeker niet minder autokraat was dan de Gouv.-Gen. van N. I. — Wij zwijgen natuurlijk over die ambtenaren, zoo als er overal, en misschien ook op

Java gevonden worden, die beredeneerd en met opzet het algemeen belang gaarne voor het hunne opofferen. Deze, als zij er zijn, verdienen onze aandacht niet; zij zijn niet anders waard dan weggejaagd te worden voor hetgeen zij zijn.

Alleen in geval de Gouv.-Gen. alle ambtenaren, die anderen moeten beoordeelen, persoonlijk kende als *geschikte* ambtenaren zoo als hij ze bedoelt, dat wil zeggen als kundige mannen, achtingwaardig door hun karakter, hunnen handel en hunnen wandel, — alleen dan zou hij met eenige zekerheid op hunne beoordeelingen kunnen afgaan. Doch drie vierde van Java's oude ambtenaren valt zeker buiten die kategorie, en welk eene menigte hoofdambtenaren zou niet moeten ontslagen worden, voor dat er niet dan *geschikte* mannen overblijven in die rangen, waarin zij het in de eerste plaats noodzakelijk zijn moeten, zullen hunne beoordeelingen eenigzins van waarde zijn.

Eene reis over Java zou zeker den Gouv.-Gen. kunnen leeren, welke hoofd-ambtenaren de talenten en kennis bezitten, die zij noodig hebben om *geschikt* voor hunne betrekking te zijn; indien hij ten minste reisde met het doel om zijne ambtenaren te leeren kennen, en niet om zich te doen bewonderen, om een tooneelspel te vertoonen, zoo als de meeste zijner voorgangers dit deden. En inderdaad mag men van eenen man als D. V. T. verwachten, dat hij verlangen zal de zaken te zien zoo als zij zijn, en niet zoo als men ze tracht te verbergen en op te smukken door buitengewone vertooningen van eene menigte menschen en menschen-arbeid, en dat hij zijnen tijd meer zal besteden aan onderzoekingen betreffende het bestuur en de ambtenaren, dan aan het aanhooren van laffe vleijerijen, en het bewonderen van den prachtigen stoet, waartusschen men hem overal tracht in te sluiten. Het is bijna een vaste regel op Java, dat hoe slechter eene residentie of afdeeling bestuurd wordt, met hoe meer staatsie een Gouv.-Gen. of andere inspekteur omringd wordt.

Veronderstellende dus dat de Gouv.-Gen. een middel heeft, om de *kunde* der hoofdambtenaren te leeren beoordeelen, dan blijft de vraag hoe hij zich zal verzekeren, dat de beoordeelingen *onpartijdig* worden uitgebragt, „*zonder aanzien des persoons*," gelijk sedert onheugelijken tijd aan den staart van alle Gouvernements-besluiten gezegd wordt.

Deze zwarigheid weten wij moeijelijk uit den weg te ruimen; misbruik van gezag, overtredingen der bepalingen of blijkbare achteloosheid, kunnen door vrees worden tegen gegaan. In dit opzigt hebben de voorbeelden van ontslag uit 's lands dienst van enkele ambtenaren welligt gunstig gewerkt. Maar dat zijn feiten, die men kan aantoonen en bewijzen. Hoe echter zal men iemand eene verkeerde beoordeeling kunnen te laste leggen? Een hoofdambtenaar zou hierin al verregaande onbeschaamd moeten te werk gaan, om bepaald overtuigd te kunnen worden dat hij een verkeerd oordeel uitgebragt heeft. Eene beoordeeling is eene morele overtuiging, eene zienswijze, en geen feit waarvan zich de juistheid of onjuistheid zoo bepaald laat konstateren. En als de Gouv.-Gen. hierin zonder voldoende bewijzen zou willen te werk gaan, dan zou ja, op enkelen welligt eens de straf vallen;

maar hoe veel ambtenaren kunnen dan niet reeds verongelijkt zijn tot nadeel van 's lands dienst. En zoude dan de regtvaardigheid van den heer D. V. T. wel altijd dat onbepaalde vertrouwen blijven verdienen dat hem tot nu toe tot den grootsten man gemaakt heeft onder alle Gouv.-Gen. van N. I.?

Wij hopen dat de Gouv.-Gen. deze zwarigheden zal overdacht hebben, en, òf ze zal weten uit den weg te ruimen, òf dat hij van zijn beginsel — hoe schoon het in theorie ook klinken moge — zal afzien. Wij vertrouwen, dat, zoo de heer V. T. deze zwarigheden te ligt geacht heeft, hij ze nogmaals rijp zal overwegen, als hij daarop opmerkzaam wordt gemaakt. Wij wenschen met hart en ziel onzen afgod niet van zijn voetstuk te zien nedertuimelen.

Heeft het begin zijner regering zich gekenmerkt als de dageraad van een nieuw leven voor Indië, wij wenschen vurig dat de avondstond van zijn bestuur zoo schoon zal zijn, als men het van zulk eenen heerlijken ochtend mogt verwachten; dat strenge regtvaardigheid steeds het rigtsnoer zijner daden zal blijven, en dat de geschiedenis hetzelfde oordeel over hem zal uitspreken, 't welk wij op dit oogenblik over hem vellen.

JAVA, 15 Februarij 1852. F.

De heer W. MACARÉ, sekretaris en boekhouder van het vendukantoor te Batavia, die in de dienst van dat kantoor was oud geworden, steeds een stil en ingetogen leven leidde, en de achting en het vertrouwen genoot van het algemeen, benam zich, den 18 Maart 1850, plotseling het leven, na de boeken zijner administratie te hebben verduisterd. Na een opzettelijk ingesteld onderzoek bleek het, dat hij, door aanwending van „bijzonder overlegde kunstgrepen en vervalschingen in de boeken der administratie," sedert den 1 Februarij 1835 tot den 18 Maart 1850, eene som van *f* 195,993 aan de kas der administratie had ontvreemd.

Onmiddellijk na den dood van den heer MACARÉ, werd een onderzoek ingesteld, waarvan het Gouvernements besluit van 23 September 1851 n° 1 het resultaat is geweest. Wij laten dat besluit hieronder volgen, niet alleen omdat de geheele zaak daaruit het best wordt gekend, maar ook omdat het ieder in 't oog moet vallen, dat er in het imputeren der schuld ongetwijfeld eene vergissing moet hebben plaats gehad. Over dit laatste punt willen wij echter thans niet uitweiden daar de noodige stappen bij het Gouvernement worden gedaan, om deze vergissing te herstellen, iets 't welk wij van de regtvaardigheid der regering met grond verwachten. Ziehier het besluit.

Batavia, den 23 September 1851.

Gelezen de missive:

1°. Van de algemeene rekenkamer van 11 Maart 1851, n°. 676/105, mededeelende de uitkomsten van het onderzoek, ingesteld ten gevolge van het besluit van 17 Mei 1850, n°. 8, bij hetwelk de kamer is gelast, om de reeds door haar geëxamineerde en voorwaardelijk gelikwideerde verant-

woording-stukken van het vendu-departement te Batavia, welke het jaar 1848 hebben voorafgegaan, te herzien.

Gevende de kamer hoofdzakelijk te kennen:

Dat wijlen de sekretaris en boekhouder bij het vendu-kantoor te Batavia, W. MACARÉ, door aanwending van bijzonder overlegde kunstgrepen en vervalschingen in de boeken der administratie, sedert den 15 Februarij 1835 tot den 18 Maart 1850 een totaal bedrag van *f* 195,993 aan de kas der administratie heeft ontvreemd en deze ontvreemding bemantelde.

Dat de wijze van ontvreemding hierin heeft bestaan, dat hij zich, op door hem zelf geslagene en q.q. gekwiteerde ordonnantiën, onderscheidene sommen heeft doen uitbetalen, onder den valschen schijn van te moeten strekken tot uitkeering van gedeelten van rendementen, wegens verkoopingen, welke niet waren gehouden, of welke opbrengsten reeds vroeger waren of ook wel later zijn verrekend met en voldaan aan de werkelijke krediteuren.

Dat de ambtenaren, aan welker nalatigheid de mogelijkheid van het plegen dezer ontvreemding is te wijten, of wel het niet ontdekken der gepleegde handelingen is toe te schrijven, zijn:

a. De superintendenten, vendumeesters en kassiers van het vendu-kantoor te Batavia, als hebbende niet stiptelijk nageleefd de artikelen 39, 40 46 en 75 van de instruktie voor hetzelve (Staatsblad 1819, n°. 81).

Als zijnde het gebleken, dat reeds sedert de instelling dier instruktie niet is opgevolgd de bepaling, dat geene uitgaven mogen geschieden, dan op een besluit van het vendu-kantoor, daar immer en tot aan den tijd van het overlijden van W. MACARÉ de betalingen zijn gevolgd op ordonnantiën van den sekretaris en boekhouder, en dat de notulen onvolledig zijn aangehouden en de verbalen veelal door de leden niet geteekend;

Welke ambtenaren, voor zoo ver zij nog in 's lands dienst zijn, even als de nalatenschap van W. MACARÉ, bij besluit van de kamer van 25 Februarij 1851, n°. 100, zijn belast geworden met zoodanig bedrag, als gedurende ieders gestie in de administratie frauduleus aan de kas dier instelling is onttrokken.

b. De leden der algemeene rekenkamer, die sedert het jaar 1835 tot de examinatie der verantwoordingstukken der vendu-administratie te Batavia zijn gekommitteerd geweest, als zijnde nalatig gebleven in de behoorlijke voldoening der hun opgedragene taak;

Van welke ambtenaren echter geen meer in 's lands dienst werkzaam is;

c. De aan die gekommitteerde leden successivelijk toegevoegde ondergeschikte ambtenaren, van welke nog een ter algemeene rekenkamer aanwezig is, die sedert 1841 tot aan het einde van 1847 de kommissie in de examinatie heeft bijgestaan;

2°. Van de algemeene rekenkamer van 23 Mei 1851, n°. 1451/128, strekkende in voldoening aan de missive van den algemeenen sekretaris van 5 Mei 1851, n°. 1265, en hoofdzakelijk te kennen gevende:

Dat, bij de opvolging van art. 40 en 47 der instruktie, de verkeerde betalingen bij den eersten aanvang zouden zijn aan het licht gekomen;

Dat (boven en behalve de superintendenten) de vendumeesters VAN BRAAM en WITTENROOD in deze afwijking van de instruktie en nalatigheid hebben gedeeld, maar dat van hunne zijde de afwijking noch aan kwade trouw, noch aan onkunde, noch aan verregaande onverschilligheid in de hun meer persoonlijk betreffende bemoeijenissen, kan worden toegeschreven;

Dat daarentegen de kassier A. VAN AALBURG geene andere beroepsbezigheden heeft, dan de zorg voor het geldelijk beheer en den vorm, bij de instruktie voorgeschreven.

Dat de plaats vindende afwijking van art. 46 der instruktie hem te meer had moeten leiden, om zorg te dragen, geene betalingen te doen, dan aan hen, die op de ontvangst der gelden, volgens de door den sekretaris en boekhouder geslagene ordonnantiën, regt hadden; terwijl hij evenwel de betalingen op kwitantie van den sekretaris en boekhouder W. MACARÉ qq. heeft gedaan, zonder dat deze tot de ontvangst gekwalificeerd was;

Dat deze zijne handeling de onmiddellijke oorzaak van het te kort is, en niet slechts eenen enkelen keer, maar 54 malen heeft plaats gehad; zonder dat hij, kassier, er op bedacht is geweest, zich ooit te verzekeren of de gelden in handen waren gekomen van de personen, in de ordonnantiën genoemd; en zonder dat hij tot nadenken is gebragt, hetzij door de omstandigheid, dat de ordonnantiën, welke gewoonlijk worden geschreven door eenen klerk, door den sekretaris en boekhouder zelven waren geschreven, als hij zelf het bedrag ontving, hetzij door het vreemde, dat degenen, die tot het bekomen der ordonnantiën in persoon ten vendukantore moesten komen, zich den tijd niet zouden hebben gegund, om ook zelve de ordonnantiën te teekenen en het bedrag te ontvangen;

Dat de kassier VAN AALBURG zich alzoo schuldig heeft gemaakt aan grove nalatigheid in de vervulling zijner betrekking, en door zijne handelingen het bewijs heeft gegeven van het vertrouwen onwaardig te zijn, 't welk het Gouvernement heeft moeten stellen in zijn oordeel en naauwgezetheid, die als een onmisbaar vereischte aan de uitoefening van die funktiën moeten zijn verbonden, en dat zulks sorteert onder die nalatigheden, bedoeld bij art. 54 van de bepaling op het beheer van 's lands geldmiddelen (Staatsblad 1831 n°. 71).

Dat geen bewijs is gevonden, hetwelk oogluiking of medeweten der handelingen van den sekretaris en boekhouder MACARÉ, door den 1sten kommies bij de algemeene rekenkamer J. W. MASIUS aanduidt; doch dat het evenwel bevreemdend is, dat hij, kommies, successivelijk zeven achtereenvolgende jaren de verantwoording van het vendukantoor heeft geëxamineerd, zonder iets van die handelingen op te merken, hebbende hij zich vergenoegd met alleen af te gaan op staten, hem door wijlen den meergenoemden sekretaris en boekhouder voorgelegd, zonder van de eigenlijke verantwoordingsstukken gebruik te maken; terwijl, indien hij zijne verpligting naar behooren had vervuld, de zaak had moeten opgemerkt worden;

Dat hij echter ondergeschikt ambtenaar was en door het lid der algemeene rekenkamer, aan wien hij is toegevoegd geweest, in zijne exami-

natie had behooren geleid te zijn, zoodat hij in deze niet wel dadelijk verantwoordelijk kan worden gesteld;

Dat de kamer niettemin moet verklaren, in den kommies MASIUS geen vertrouwen meer te kunnen stellen, om hem de examinatie van belangrijke verantwoordingen op te dragen, vermits de rapporten wegens de examinatie geenen grond opleveren, om te kunnen oordeelen of en, zoo ja, welke onjuistheden of verkeerdheden onopgemerkt zijn gelaten;

3°. Van den direkteur der middelen en domeinen van 28 Junij 1851, n°. 1610 en van de generale direktie van finantiën, van 3 Julij 1851, n°. 233, strekkende in voldoening aan de missive van den algemeenen sekretaris van 19 Junij 1851 n°. 1684.

4°. Van de algemeene rekenkamer van 29 Augustus 1851 n°. 251⁴/₇. (door den Raad van Nederlandsch Indië overgelegd), onder anderen te kennen gevende, dat alle betrokkene ambtenaren in derzelver verpligtingen zijn te kort geschoten, doch dat van die allen de kassier het zwaarste en volstandigste is ingesluimerd, hoewel zijne betrekking van dagelijks en gedurig tegen over en met den sekretaris en boekhouder te handelen, hem, kassier, dagelijks gelegenheid en aanleiding gaf, om gewekt te worden.

Dat dit inzonderheid kan blijken uit het feit, dat van eene den 15den Junij 1847 gehoudene verkooping het rendement geheel is uitgekeerd door korting en door uitbetaling, volgens bewijzen van 23 Julij 1847 en 15 December 1847, aan de verkoopers en aan eenen Chinees, en overigens, volgens een bewijs den 15den December aan A. VAN AALBURG zelven.

Terwijl niet te min twee dagen later, den 17den December 1847, op een van dien dag gedateerd, door den sekretaris en boekhouder MACARÉ eigenhandig geschreven en q.q. voor de ontvangst geteekend briefje, door den kassier A. VAN AALBURG nogmaals eene aanmerkelijke som, voor rendement van die vendutie, is uitbetaald.

Dat de kassier VAN AALBURG zich, blijkens het gebeurde, in deszelfs ambtsbetrekking zeer kortzigtig en onverschillig heeft betoond, en daarvoor meer dan alle anderen het bewijs heeft gegeven, het vertrouwen niet te hebben verdiend, dat het Gouvernement heeft moeten stellen in eenen ambtenaar, aan wiens oordeel en naauwgezetheid de verantwoording van zoo veel schats is toevertrouwd.

Overwegende dat de handelingen van den kassier VAN AALBURG minst genomen aanleiding geven tot verdenking.

Dat de kommies MASIUS, door het jaren lang voorbijzien van dezelfde fouten en verkeerdheden in stukken, waarvan de naauwgezette verifikatie aan hem meer bij uitsluiting was opgedragen, ten volle moet geacht worden het vertrouwen van den lande te hebben verbeurd.

Dat de verschillende superintendenten van het vendu-departement, gedurende het geinkrimineerde tijdvak, in het nakomen der hun opgelegde verpligtingen zijn te kort geschoten.

Dat de beide vendumeesters VAN BRAAM en WITTENROOD niet van grove achteloosheid in de vervulling hunner ambtspligten zijn vrij te pleiten.

En dat de verschillende leden der algemeene rekenkamer, welke met de opname der vendu-administratie gedurende voormeld tijdvak zijn belast geweest, zich van die taak op eene weinig zorgvolle en naauwgezette wijze hebben gekweten.

De Raad van Nederlandsch Indië gehoord;

Is goedgevonden en verstaan:

Afgescheiden van de gevolgen van komptabelen aard, uit de hierboven vermelde handelingen voor elk der daarbij betrokkene ambtenaren voortvloeijende,

Eerstelijk: Den kassier bij het vendu-departement te Batavia A. VAN AALBURG, uit 's lands dienst te ontslaan.

Ten tweede: De stukken over de ontdekte verkeerdheden in de administratie van het vendu-departement te Batavia te stellen in handen van den Prokureur-Generaal bij het Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië, ter beoordeeling of in dezelve aanleiding bestaat om A. VAN AALBURG in regten te vervolgen.

Ten derde: Den eersten kommies bij de algemeene rekenkamer J. W. MASIUS uit 's lands dienst te ontslaan, met behoud van regt op pensioen.

Ten vierde: Aan de vendumeesters jhr. G. VAN BRAAM en H. G. WITTENROOD 's Gouvernements hoogste ontevredenheid te betuigen, in de vervulling hunner verpligtingen aan den dag gelegd, met te kennen gave, dat zij alleen in hunne betrekking worden aangehouden, naardien de algemeene rekenkamer, ten hunnen aanzien, redenen van verschooning heeft bijgebragt.

Ten vijfde: Aan den gewezen superintendent van het vendu-departement te Batavia jhr. J. F. HORA SICCAMA, en den tegenwoordigen superintendent van hetzelve, P. VAN REES, 's Gouvernements ontevredenheid te betuigen, wegens het niet nakomen der hun als zoodanig opgelegde verpligtingen.

Ten zesde: Aan de algemeene rekenkamer op te merken, dat de regering met leedwezen heeft ontwaard, dat door de tot de opname der vendu-administratie te Batavia gekommitteerde leden der algemeene rekenkamer, gedurende het tijdvak der door den sekretaris en boekhouder W. A. MACARÉ gepleegde malversatiën, in de vervulling der hun opgedragene taak niet met die zorg en naauwkeurigheid is te werk gegaan, welke met grond van hen had mogen worden verwacht.

De volgende zinsnede uit eenen partikulieren brief schijnt ons belangrijk genoeg toe, om ze onder de oogen onzer lezers te brengen:

„Het instituut „Herwijnen" op het landgoed Pondok-Gedeh bij Buitenzorg voldoet geheel aan de verwachting en breidt zich meer uit. Er zijn nu reeds 42 leerlingen. Ondertusschen is het te hopen, dat nu eindelijk eens de gelegenheid zal worden daargesteld, dat de jongelieden, die er hunne opvoeding ontvangen, te Batavia bewijzen hunner bekwaamheid kunnen afleggen, door zich aldaar aan een examen te onderwerpen; want anders zullen zij en hunne ouders zich, na het voltooijen hunner opvoeding, deerlijk zien teleurgesteld. Te onregtvaardiger zou het zijn, indien deze teleurstelling hun te beurt viel, omdat zij zelven, door eigen krachtsontwikkeling en

geldelijke opoffering, deze inrigting hebben daargesteld; terwijl in het moederland de akademie te Delft op kosten van den staat is opgerigt en wordt in stand gehouden. De minister heeft onlangs aan de kommissie van rapporteurs der staatsbegrooting voor 1852 geantwoord: „De examina kun„nen in Indië niet zoo goed en volledig als hier te lande plaats vinden (de „Javaansche en Maleische talen natuurlijk uitgezonderd), zoodat de ver„eischte waarborgen langs dien weg niet worden verkregen." Ik behoef bij deze magtspreuk, die door geen enkele reden en geen zweem van bewijs wordt gestaafd, slechts te wijzen op de omstandigheid, dat bij de geneeskundige dienst reeds sedert jaren examina in Indië worden afgenomen van hen, die tot eenen hoogeren rang wenschen op te klimmen. Voldoet deze inrigting niet in alle opzigten? Zijn er op die examina met eenigen grond aanmerkingen te maken? Waarom zou het dan met de examina der ambtenaren niet even goed gaan?"

Er komen in de, zoo even met de landmail aangebragte, Javasche couranten van 6 en 27 Maart l. l. twee benoemingen voor, die ons bijzonder veel genoegen hebben gedaan. Wij bedoelen die van den heer H. A. VAN DE POEL, thans inspekteur der kultures, tot resident van Bazoeki, en die van den heer J. MUNNICH, thans officier van gezondheid der 2de klasse, tot eersten kommies ter algemeene sekretarie te Batavia. De eerste is een der meest bekwame, moedige en ijverige ambtenaren op Java, zoowel door ondervinding als door buitengewone kennis der inlandsche huishouding uitmuntende. Al wie het voorregt heeft gehad, zijne rapporten in te zien over verschillende inspektiën, onder anderen over den toestand van Tagal en de oorzaken der ellende die aldaar geheerscht heeft, over de ongelukken in Damak en Grobogan en vele anderen meer, moet erkennen, dat hij met zeldzame onpartijdigheid, waarheidsliefde en onbeschroomdheid de wonden heeft gepeild en den kanker heeft aangewezen, die aan de welvaart van Java knaagt. De heer MUNNICH is bekend door vele geschriften, die allen den warmsten ijver ademen voor de zedelijke ontwikkeling van Indië; hij was een dapper bestrijder van het autokratische stelsel van willekeur en geweld; hij is een verklaarde voorstander van de vrijheid van drukpers in de kolonie, die hij, in menig krachtig vertoog, ook in dit Tijdschrift, in zijne bijzondere bescherming heeft genomen. Wij wenschen het Gouvernement geluk, dat het zulk een man aan zijne dienst heeft weten te verbinden. Ongetwijfeld zal het vele diensten van hem trekken, tot bevordering van den zedelijken vooruitgang van Indië. En daar wij er van overtuigd zijn, dat hij altoos en in alle omstandigheden getrouw zal blijven aan zijne beginselen, is hij thans door het Gouvernement zelf in de gelegenheid gesteld, om de overwinning daarvan krachtig te bevorderen.

Wij zien in deze beide benoemingen een nieuw bewijs, dat de heer VAN TWIST wars is van protégés, intriganten en vleijers, en alleen verdiensten, talenten en waarheidsliefde tot maatstaf neemt bij de keuze zijner ambtenaren.

Het verkoopen van landen op Java, beoordeeld door eene Gouvernements-kommissie op Java.

Bij besluit van 21 December 1847, L^a^. P^1^. benoemde de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN eene kommissie, bestaande uit de heeren OVERHAND, toen resident der Preanger Regentschappen, thans reeds overleden, en BULJN, toen resident van Bantam, thans met verlof op reis naar Nederland. Aan die kommissie werd opgedragen, om „de uitvoerbaarheid te „onderzoeken van het geopperd denkbeeld tot vermindering van de Ne„derlandsche staatsschuld, door verkoop of verhuring van 's Gouvernements „domeinen op Java, en zulks in verband tot de regten en verpligtingen „van het Gouvernement, de bevolking en de eventuële koopers en pach„ters van gronden."

't Schijnt, dat eene kort te voren door den baron NAHUIJS VAN BURGST uitgegeven brochure, onder den titel van *Beschouwing over Nederlandsch Indië*, tot het benoemen dier kommissie aanleiding heeft gegeven. Althans de heer NAHUIJS ontwikkelt daarin uitvoerig het denkbeeld van het verkoopen van landerijen op Java, verdedigt het partikulier landbezit tegen de bezwaren die men nu en dan geopperd heeft, en prijst den maatregel aan als weldadig en heilzaam voor Java, en voordeelig voor het moederland. Dat dit denkbeeld in 't vaderland toen reeds indruk heeft gemaakt, mag men afleiden uit de omstandigheden, dat er, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, kort na de verschijning der brochure, met belangstelling over is gesproken. En 't is dus meer dan waarschijnlijk, dat de zoo evengenoemde kommissie hare geboorte verschuldigd is aan de groote deelneming en sympathie, die het plan van den heer NAHUIJS verwekte.

In eene missive gedagteekend „Tjandjor den 21 April 1848 L^a^. A." voldeed de kommissie aan den haar opgedragen last. Ofschoon hare denkbeelden voor een groot deel in strijd zijn met onze vast gevestigde overtuiging, beschouwen wij toch haar advies belangrijk genoeg om algemeen bekend te worden gemaakt. Men zal zich herinneren, dat de heer baron SLOET TOT OLDHUIS, een jaar nadat de kommissie hare taak had volbragt, zijne bekende nota over het verkoopen van landen op Java, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft ter tafel gebragt, en men zal zich daarbij tevens het antwoord van den toenmaligen Minister van Koloniën, den heer G. L. BAUD, voor den geest brengen. Had niet de vrees voor publiciteit ook het advies van de kommissie gedoemd, om altoos in 's Gouver-

nements-archieven geheim te worden gehouden; was aan de missive dier kommissie van 21 April 1848 behoorlijk publiciteit gegeven, dan had de heer SLOET de argumenten tegen het partikulier landbezit, die daarin zijn vervat, reeds gekend en kunnen wederleggen. Daardoor zou het antwoord van den Minister G. L. BAUD, den 14 Maart 1849 in de Tweede Kamer aan den heer SLOET gegeven, overbodig zijn geworden, want het is eigengenlijk niet veel meer dan een kort resumé van het advies der kommissie. De heer SLOET zou zijne nota geheel anders hebben ingerigt, en de kwestie zou daardoor aanmerkelijk vereenvoudigd en gevorderd zijn.

Wij laten thans den inhoud der missive van de kommissie volgen, en zullen ons veroorloven, er enkele aanteekeningen bij te voegen, 't zij tot opheldering, 't zij tot bestrijding der beweringen, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen. Deze laatsten zullen echter zeer weinigen zijn, omdat de meeste argumenten tegen het stelsel van partikulier landbezit op Java reeds zoodanig zijn wederlegd, dat de tegenpartij een voldoend antwoord is schuldig gebleven.

De leden der kommissie zijn van meening, dat het hun opgedragen onderzoek zich behoort uit te strekken over de navolgende hoofdpunten:

I. Welke domeinen bestaan er op Java of zijn vatbaar om te worden verkocht of verpacht; en, in verband daarmede, welke regten is het Gouvernement bevoegd, om, met het oog op de gevestigde omstandigheden op Java, te vervreemden?

II. Welke verwachtingen mogen worden gekoesterd van den uitslag eener proefneming van verkoop of verpachting — en welke kunnen de onmiddellijke gevolgen daarvan voor de schatkist zijn?

III. Welke financiële vooruitzigten doen zich in de toekomst veronderstellen?

IV. Welke gevolgen zullen ontspruiten uit eenen verkoop of eene verpachting, met opzigt tot de materiële belangen der inlandsche bevolking, zoowel als tot den maatschappelijken en staatkundigen toestand op Java?

V. Wat heeft Nederland van dit een en ander te wachten?

I.

Bij de overweging van het eerste punt, begint de kommissie met de gronden op Java in drie klassen te rangschikken:

Vooreerst, de zoodanigen, die stelselmatig en jaarlijks worden beteeld en in den omtrek der dorpen gelegen zijn;

Ten tweede, die, welke niet jaarlijks worden bebouwd, hoewel ze in de nabijheid der dorpen gelegen zijn, doch welke voor een groot deel tot weiden voor het vee bestemd zijn;

Ten derde, de woeste, of tot dusverre nog geheel onbebouwd en onbewoond gebleven streken, die echter ook wel eens tijdelijk zijn bebouwd

en bewoond, maar door een veelal zwervend gedeelte der bevolking, — zoomede de bosschen.

Het regt van eigendom van den grond op Java is menigmaal ter sprake gebragt. In navolging der begrippen, die daaromtrent in andere Oostersche landen bestaan, heeft men het er algemeen voor gehouden, dat ook op Java de vorst eigenaar is. Maar ofschoon, ten aanzien van woeste gronden, nimmer het denkbeeld is gerezen, dat de eigendunkelijke beschikkingen daarover behooren te worden afgekeurd, schijnt zoodanig regt evenwel niet te zijn erkend ten aanzien van velden, die door de bevolking worden gebezigd, veel minder nog van die, welke geheel voor den landbouw zijn geschikt gemaakt.

Het begrip van het regt van eigendom van onroerend goed, zoo als het in Nederland wordt verstaan, schijnt hier te moeten worden vervangen, door dat van bezit of occupatieregt. Dit laat zich daardoor verklaren, dat de waarde van den grond, in een zoo weinig bebouwd en schaarsch bevolkt land, niet hoog genoeg was, om, ten aanzien van het regt daarop, tot meer onderscheidingen te geraken; terwijl, bij ontstentenis van eene beschrevene landverdeeling of bewijzen daarvan, welke men ook niet kon verwachten in een land waar het schrift zoo zeldzaam voorkwam, het bezit het voornaamste, zoo niet het eenige kenmerk van het regt uitmaakte.

Een bewijs van het voorgaande ligt ongetwijfeld opgesloten in het feit, dat ieder inlander vrij en onverlet gewoon is te beschikken over gronden, die geen bezitter kennen. Eenmaal aldaar gevestigd, merkt hij zich als de eigenaar daarvan aan. Zoodat, indien ook op Java de woeste gronden worden beschouwd als den vorst in eigendom toe te behooren, zulks niets schijnt af te doen aan het regt van de bevolking, om zich in dat eigendomsregt te stellen door de daad van het bepaald in bezit nemen of bebouwen, op zoodanige wijze, dat de kenmerkende eigenschappen van den woesten en verlaten staat hebben opgehouden te bestaan *).

Evenwel zijn er in het westelijke gedeelte van Java schriften in handen van enkele individuen aangetroffen, waarbij door een der staatsdienaren (de „mangkoe boemi," dat vertaald kan worden door „de bestuurder of het hoofd van den grond of van de inkomsten van den grond") zekere uitgestrektheid sawahs en tegal-land, in den onmiddellijken omtrek van een dorp, wordt uitgegeven als „poesaka," dat is „erfelijk eigendom." Doch die akten vermelden de voorwaarde der schenking evenmin als die van het eigendomsregt. De beschrijving van den naam en de herkomst des

*) 't Komt mij voor, dat hier bij de kommissie eenige verwarring van begrippen bestaat. De vorst is eigenaar der woeste gronden; — maar dat eigendomsregt gaat over op den eersten den besten, die deze gronden ontginт en bebouwt. Zoodanig is de redenering der kommissie. Mij dunkt, hoe zonderling soms de begrippen van het eigendomsregt bij sommige volkeren ook mogen wezen, er is geen de minste reden, om dat begrip op Java op die wijze voor te stellen. Het feit, dat de vorst eigenaar der woeste gronden is, wordt door de kommissie niet ontkend en is volkomen waar. Maar, ofschoon ieder, die 't verlangt, die gronden mag ontginnen, en daardoor een zeker regt verkrijgt, toch blijft het eigendomsregt altoos bij den vorst. Het regt, dat de ontginner verkrijgt, is, dat hij dien grond mag blijven bebouwen, zoolang hij daarvoor de belasting aan den vorst betaalt, en dat dit regt op zijne kinderen of bloedverwanten overgaat.

eigenaars, de grenspalen en de hoeveelheid vakken, welke de oppervlakte uitmaken, vindt men alleen daarbij opgenomen. Men beweert thans echter, dat daarin slechts moet worden gezien eene overdragt van het regt van heffing van dat gedeelte van den oogst, hetwelk de vorst vroeger er zelf van genoot, zonder in het minst te verstoren het regt van bebouwen (erfpachtregt) van degenen, die, op deze landen gevestigd, gewoon waren ze voor hunne eigene rekening te beplanten, behoudens het opbrengen der bedoelde schatting †).

Men onderscheidt deze „poesaka's" uitdrukkelijk van die velden, waarvan aan staatsbeambten het regt tot het vorderen der retributie, tijdelijk en zoo lang zij in dienst waren, was afgestaan, om te strekken tot hun onderhoud en als bezoldiging voor hunne diensten. Die gronden waren alzoo aan bepaalde ambten verbonden. Evenwel was het eene gewoonte eigen aan de inlandsche instellingen, om den zoon of eenen nabestaande van eenen beambte aan zijnen vader of bloedverwant steeds te doen opvolgen; en aangezien hierdoor waarschijnlijk eeuwen achtereen dusdanige gronden in het bezit van ééne familie zijn gebleven, is daarop wel eens, zonder het aanwezen van beschrevene akten, het regt van „poesaka" beweerd. De voorzigtigheid verbiedt dit voetstoots, op grond der ontstentenis van schriftelijke bewijzen, te ontkennen.

Zooveel is althans zeker, en dit punt verdient ten allen tijde in het geheugen te worden bewaard, dat aan den vorst geene belasting werd opgebragt van de gronden, vallende in de beide bedoelde soorten. Zij, die, instede van den vorst, gewoon waren die belasting te ontvangen, hebben zich wel degelijk een regt op den eigendom van dien grond in de gedachte geprent, gelijk aan dat, hetwelk zij meenden dat vroeger de vorst bezat. En de veronachtzaming van die regten, zoowel bij de invoering en verdere toepassing van de Britsche „landrevenue" onze „landelijke inkomsten", als bij den verkoop van gronden onder de voormalige O. I. Kompagnie, het Gouvernement van den Maarschalk DAENDELS en het Britsche tusschenbestuur, is een der eerste oorzaken geweest van den geest van ontevredenheid, welke in het westelijke gedeelte van Java felle beroeringen heeft te weeg gebragt, en die eerst dan een einde zal nemen, wanneer een opgevolgd geslacht zijne oude regten zal hebben vergeten, en nieuwe maatschappelijke positiën zal hebben ingenomen.

De schakeringen, welke zich in het eigendom of bezitregt of wel het eeuwigdurend erfpachtregt voordoen, zijn, buiten de zoo even vermelde, veelvuldig. Het zal wel reeds zijn in het oog gevallen, dat de allodiale of tijdelijke bezitter, in de zoo even vermelde gevallen, niet zelf den grond

†) Ik geloof, dat deze laatste bewering volkomen juist is. De vorst kon niets anders schenken, dan hetgeen hij bezat, dat is het eigendomsregt, onder voorwaarde, dat hij, die den grond bebouwde en geregeld zijne belasting opbragt, in 't ongestoorde genot van zijn regt zou blijven. De vorst schonk dus eigenlijk niets anders dan „het regt van heffing van dat gedeelte van den oogst, 't welk hij zelf er vroeger van trok." Een nieuw bewijs, dat onze vorige aanmerking, omtrent de voorstelling van het eigendomsregt der woeste gronden door de kommissie, zeer gegrond is.

bebouwt. De bebouwing geschiedt door erfpachters, wier regten in geen geval aan verandering onderhevig zijn, zoo lang zij in hunne verpligte opbrengsten niet te kort schieten. Deze erfpachters worden voor de eerste ontginners der gronden gehouden.

Een dusdanigen toestand treffen wij wijders aan, in een vrij uitgebreid grondbezit in het groot, hetwelk zijnen oorsprong geheel en al schijnt te ontleenen aan het regt, verkregen door ontginning; hetzij dat de bezitters de ontginning zelf bewerkstelligden of voor hunne rekening deden tot stand komen door den arbeid van andere van hen loontrekkende lieden, of, het geen vooral wordt ondersteld, dat dienstpligtigen uit de bevolking die ontginning hebben tot stand gebragt, ten behoeve van de hier en daar geplaatste vorstelijke beambten, die van hunnen invloed en hun gezag misbruik maakten, zoowel om hunne tijdelijke inkomsten te vermeerderen, als om zich in zoodanig uitgebreid grondbezit eene onbezorgde toekomst te verschaffen, voor het geval dat 's vorsten ongenade op hen mogt vallen. Eene neiging tot het op die wijze verkrijgen van grondbezit wordt nu en dan nog bij de inlandsche hoofden opgemerkt.

Het regt van altoosdurenden erfpacht schijnt allerwege op Java slechts te zijn verkregen, onder verpligting, om daarvan belasting op te brengen of daarvoor diensten te bewijzen; en die verpligting wordt ook nergens ontkend; terwijl het aan de vorsten stond hunne regten op anderen over te dragen. Op deze wijze werden dan ook de opbrengsten of diensten van sommige dorpen afgezonderd voor het onderhoud der ambtenaren en der geestelijkheid, van tempels en graven, zoodat deze dorpen van lieverlede ophielden den vorst als belastingheffer aan te merken. Doch daarentegen bestonden er velden, welke bijzonder strekten voor het onderhoud der vorsten en van hunne huis- of hofhouding; hier kwamen de vorsten, zonder tusschenpersonen, in meer regtstreeksche aanraking met de landbouwers.

In de vele gevallen, waarin de eigenaar of bezitter niet zelf den grond bebouwt, treft men niet zelden aan, dat die bebouwing aan vreemden, vaak op groote afstanden woonachtig, wordt opgedragen, hetzij tegen genot van een gedeelte van den oogst, of van eenige andere belooning, en zulks bij ontstentenis van op de plaats gezetene erfpachters. Maar die staat van zaken is alleen in het westelijke gedeelte van Java, waar het individuëel regt op den grond of een bruikleenregt op den grond voorheerscht. In midden-Java is de toestand geheel afwijkende. Daar behooren de bebouwde, en, naar het is voorgekomen, ook de nog woeste gronden, meerendeels aan de gemeenten, in die dorpen gevestigd als een kollektief ligchaam *). Daar vereischt het regt van beschikking over gronden wel bepaaldelijk vooraf het verkrijgen van het burgerregt in de dessa's. Daar

*) Is dit wel juist? Behooren daar de gronden ook niet aan den vorst, en hebben daar niet de gemeenten eenvoudig het regt, dat de individuen in westelijk Java bezitten, het regt namelijk van den grond te bebouwen, zoo lang zij de belasting betalen en aan hunne overige verpligtingen voldoen? Overigens doen wij hulde aan de duidelijke en naauwkeurige wijze, waarop de kommissie hier de werking van het stelsel van gemeentegronden in midden-Java heeft uiteengezet.

worden de velden onder de leden der gemeente jaarlijks verdeeld, veelal met zulk eene onpartijdigheid, dat de velden van meerdere en mindere vruchtbaarheid er beurtelings ter beschikking van de onderscheidene ingezetenen komen. Evenwel wordt er een onvervreemdbaar regt van eerste ontginning van woeste gronden geëerbiedigd, wanneer zij zonder medewerking van de overige leden der gemeente is tot stand gekomen; hoewel dat regt slechts in de regte lijn kan geërfd worden, bij ontstentenis waarvan het aan de gemeente vervalt.

Een opmerkelijk feit is het, dat er gemeenten worden aangetroffen, welke in het bezit zijn van grootere uitgestrektheden bouwland dan zij zelven kunnen bebouwen; doch ze laten die bewerken door van elders komenden, onder afstand van een gedeelte van den oogst.

In het oostelijke gedeelte van Java, hetwelk eerst in den lateren tijd door volkplantingen van het naburige eiland Madura algemeen schijnt te zijn bevolkt en bebouwd, en waar het regt van occupatie tot den eigendom van den grond heeft geleid, is daarentegen het grondbezit geheel versnipperd. Ieder individu heeft er zijn eigen bouwland, en men treft er noch de groote grondbezitters van 't westelijke-, noch de gemeente regten van midden-Java aan.

Indien men in aanmerking neemt, dat de regten op den grond nergens beschreven zijn, en dat de min of meer veranderde staat der inlandsche maatschappij op de oorspronkelijke instellingen heeft teruggewerkt, dan zal men moeten erkennen, dat het uiterst moeijelijk is, om thans, ten aanzien van het grondbezit op Java, zich algemeen toepasselijke denkbeelden te vormen, en dat het niet voldoende is te vragen, of in eenig landschap het Soendasche, Javasche of Maduresche begrip voorheerscht.

Indien er zal worden overgegaan tot het verkoopen of verpachten der gronden, zal ook wel degelijk behooren te worden onderzocht, welke bijzondere regten van eigendom, bruikleen, erfpacht of zelfs van enkele bebouwing er bestaan, opdat de regten van individuën of gemeenten, daarbij niet worden vernietigd of verkort; terwijl het duidelijk in het oog valt, dat de eventuële koopers of huurders dier landen, alle regten, welke zich plaatsen tusschen hen en den landbouwer, zullen trachten te doen ophouden te bestaan, aangezien daaruit voor hen of voor de landbouwers, van wie zij hunne inkomsten trekken, slechts nadeel ontstaat *).

Eene eerbiediging dier regten toch wordt in de gouvernementslanden gehandhaafd, overal waar het stellig bekend is; omdat een wel begrepen

*) De kommissie heeft gelijk. Bij het verkoopen van landen, moeten de bijzondere regten van eigendom geëerbiedigd worden. Wij zouden er ons met kracht tegen verzetten, wanneer dit geen plaats had. Jammer maar, dat men ook de regten der gemeenten op de gemeentegronden niet evenzeer eerbiedigt. Die regten zijn, gelijk wij gezien hebben, dat, zoo lang zij hare belastingen (thans de landrente) betalen, zij de vrije beschikking hebben over hare gronden. En wat heeft men gedaan? en wat doet men nog? Men ontneemt die gemeenten hare gronden voor een gedeelte, aan sommigen geheel, om ze met suikerriet of indigo te beplanten, en wijst haar op vijftien en twintig palen afstands andere gronden aan, waarop ze, zoo ze verkiezen, padi kunnen verbouwen. Is dat het eigendomsregt eerbiedigen? Welnu op die wijze heeft men het kultuurstelsel in werking gebragt!

staatkundig belang het tegendeel niet gedoogt; en ook zelfs daar, waar het regt van vrijstelling van belasting twijfelachtig is, maar wordt verondersteld of voorgewend, heeft de invloed der inlandsche hoofden die lasten dragelijk weten te maken.

En nogthans is het zeker, dat er thans velden belast zijn, welke daarvan behoorden vrij te wezen, en anderen aan de belasting worden onttrokken, zonder dat men daarvan kennis draagt. Zonder een krachtigen maatregel, bestaande in eene geregelde opmeting en registratie der velden, zal men, bij ontstentenis van eene juiste kennis van de uitgebreidheid dier bouwlanden, alleen door vragen niet achter de waarheid komen. Men zal niet gewaar worden, welke velden thans zijn of behooren te worden vrijgesteld, omdat het onderzoek naar het regt op vrijstelling op zich zelf het wantrouwen der belanghebbenden zou opwekken, en de vrees doen ontstaan, van de thans geheel of gedeeltelijk behouden voordeelen te zullen verliezen.

Eene opmeting der velden, hoe wenschelijk ook op zich zelf en hoezeer op enkele punten met goed gevolg bewerkstelligd, kan men misschien thans nog niet geheel aanraden, evenmin als het boven bedoelde onderzoek; zoo dat het inderdaad moeijelijk zoude zijn aan te wijzen, op welke wijze het best de bijzondere regten onder de inlandsche bevolking zouden kunnen worden in stand gehouden, tegen over het eigenbelang van de landeigenaren of huurders *).

Hoe het een of ander ook zij, uit het bovenstaande valt genoegzaam in het oog, dat er slechts zeldzame gevallen bestaan kunnen, waarin de gronden, behoorende tot de bouw- of weilanden, als domein zijn aan te merken, dat is: waarover het gouvernement, zonder terugzigt op de regten van bezitters, erfpachters of landbouwers, zoude kunnen beschikken; en uit dien hoofde is een verkoop van den grond zelven slechts toepasselijk te achten op woeste gronden.

Hebben bouw- en weilanden eene direkte waarde, in de woeste gronden is daarentegen voor den landbouw slechts eene toekomstige waarde gelegen. Die waarde is gedrukt door de voorafgaande kosten van ontginning en het te zamen brengen van bevolking, twee noodzakelijke voorwaarden, waarvoor belangrijke kapitalen worden gevorderd, en welke nimmer in

*) Onder de vele zwakke argumenten, door de kommissie tegen het verkoopen of verpachten van Gouvernementslanden ingebragt, behoort ook deze redenering. Ook thans, zegt zij, geschiedt er onregt, omdat sommigen betalen, die moesten worden vrijgesteld, anderen worden vrijgesteld, die behoorden te betalen. Een kadastrale opname der velden kan alleen dit onregt herstellen. Zulk eene opname is thans misschien nog niet aan te raden. Daarom kunnen de bijzondere regten, bij eenen verkoop, niet gehandhaafd worden. Zoo redeneert de kommissie. Maar zij geeft immers zelf toe, dat die regten ook thans slecht worden gehandhaafd? En zij maakt zich van de zaak af met de magtspreuk, „dat zulk eene kadastrale opname thans misschien nog niet is aan te raden." Waarom niet? Omdat dan misschien de schijnbare kracht van dit argument geheel zal zijn vervallen? Integendeel, met den meesten aandrang hebben wij en velen met ons sedert lang aangetoond, hoe alleen eene kadastrale opname dit en veel ander onregt kan wegnemen, en hoe niets zulk eene opname in den weg staat. En indien wij ons niet vergissen, dan heeft een der leden van de kommissie, de heer BULTN, enkele distrikten van Bantam met zeer gebrekkige middelen kadastraal opgenomen, en zeer treffende, verrassende en gunstige resultaten verkregen.

eens en op groote schaal kunnen plaats vinden, dan ten nadeele of met veronachtzaming van bestaande kultivatiën *). Eene *algemeene* uitgifte van woeste gronden op Java aan Europesche ondernemers kan alzoo wel niet in de bedoelingen opgesloten liggen.

Maar men vermeent ook, dat de tegenwoordige kennis van de inlandsche huishouding, gevoegd bij de verkregene ondervinding dat er te voren grove miskenningen van bijzondere regten hebben plaats gevonden, en de overtuiging, dat eene overdragt van het regt van eigendom van den grond aan groote landbezitters onbestaanbaar is met de regten der tegenwoordige bezitters of erfpachters, van zelven moeten weerhouden van zoodanigen verkoop, waardoor wordt verstaan de afstand van het regt, om over den grond naar verkiezen te beschikken.

Van bouwlanden zal het Gouvernement alzoo slechts kunnen afstaan het regt tot vordering van heerendiensten en van belasting, of dat gedeelte van den oogst, hetwelk thans wordt opgebragt, en hetwelk in de vele residentiën op Java verschillende is. Dit zal ook slechts daar kunnen geschieden, waar die belasting werkelijk reeds is ingevoerd, terwijl b. v. de residentie Preanger Regentschappen, waar het Gouvernement, behalve eene zeer lage belasting op de voormalige partikuliere landen Soekaboemi en Tjipoetri, geene regten hoegenaamd met opzigt tot de bouwlanden heeft verkregen of uitgeoefend, daarvan zoude moeten worden uitgesloten, omdat er de grondbelasting geheel wordt genoten door de inlandsche hoofden, om hen en de hun ondergeschikte beambten tot inkomen en bezoldiging te strekken. En al ware het ook, dat het Gouvernement hier de bezoldiging dier hoofden en beambten in geld bewerkstelligde, dan nog zoude er, in de schier onaangeroerd gebleven inlandsche huishouding dezer residentie, waarop de voorstanders van eenen verkoop van gronden vooral het oog gevestigd hebben, nog zoo vele individuële belangen te raadplegen en te vreden te stellen zijn, dat men slechts tegen groote opofferingen er toe zoude kunnen geraken, op eene regtmatige

*) De geachte leden der kommissie maken zich hier wat al te gemakkelijk van hunne taak af. „Het brengen van bevolking in woeste streken en het ontginnen van gronden kan nimmer anders geschieden dan ten nadeele of met veronachtzaming van bestaande kultivatiën," zegt de kommissie. Mag ik vragen: waarom? Bij gelegenheid der diskussiën over de Staatsbegrooting voor 1851 heb ik daarover het volgende gezegd: „Er zijn verscheiden deskundigen, die wijzen op de omstandigheid, dat op Java ten minste een millioen Javanen zijn, die op dit oogenblik aan het Gouvernement niets opbrengen, voor het Gouvernement geheel en al nutteloos zijn. Zij staan bekend onder den naam van „orang menoempang." Zij wonen in verschillende dessa's verspreid, waar zij geene sawah's bezitten, en leven grootendeels van het snijden van padi gedurende den oogsttijd, en het verrigten van eenigen arbeid. Maar zij zijn geen landbouwers en brengen geene landrente op; zij hebben geen velden en deelen daarom niet in den aanslag; zij dragen hun aandeel niet in heerediensten, die de dessa verrigten moet, omdat ze geen sawah's bezitten; zij zijn dus voor het kultuurstelsel en het belastingstelsel op Java geheel inproduktief. Deskundigen beweren, dat juist partikulieren, wanneer zij, zonder bezwarende bepalingen, in het bezit kwamen van dergelijke gronden, in de gelegenheid zouden komen, om die menschen op die gronden in staat te stellen tot eene beoefening van den landbouw, en hen dus nuttig te maken, zoowel voor hen zelven als voor den staat."

Ik neem de vrijheid thans alleen deze „orang menoempang" te herinneren. Nog andere hulpmiddelen ter bevolking en ontginning van woeste gronden zou ik kunnen aanwijzen. Maar dit alleen zij genoeg om te doen zien, dat het beweren van de kommissie volkomen ongegrond is.

wijze het regt van inning der grondbelasting aan Europeanen op te dragen *).

*) Vooral ook in deze redenering straalt door, hoe de leden der kommissie naar argumenten hebben *gezocht*, om hunne eens aangenomen meening van het verderfelijke van landverkoop aan te prijzen. Het nog altoos in de Preanger regentschappen bestaande stelsel wordt als een bezwaar tegen het overgeven van bebouwde gronden aan partikulieren aangevoerd. Maar ik houd mij overtuigd, dat de heeren BUYN en OVERHAND het met mij volkomen eens waren, omtrent het verderfelijke en onmenschelijke van dat stelsel, toen zij met dit argument te voorschijn traden. Ik heb mijn oordeel breedvoerig medegedeeld in mijne *Reis over Java, Madura en Bali* I, 28 enz. in de volgende woorden: »Op Java, voor zoo verre het onder het onmiddellijk gezag van Nederland staat, de zoogenaamde Vorstenlanden uitgezonderd, zijn drie stelsels van direkte belasting in werking. Volgens het eene betaalt de bevolking aan het Gouvernement niets, maar is verpligt, om, tegen eenen zeer lagen, bijna niet noemenswaardigen prijs, koffij te leveren. — Dat stelsel nu is in de Preanger regentschappen in werking, en is de voornaame oorzaak van de grootere ellende, armoede en geestelijke verdooving en verstomping, die gij, in vergelijking van de overige residentiën van Java, in de Preanger regentschappen aantreft: dit stelsel maakt, dat de hoofden zich in rijkdommen baden, schatten verspillen en verkwisten en aan allerlei buitensporigheden zich schuldig maken, ten koste van de zweetdroppelen en den arbeid hunner onderhoorigen: dit stelsel levert de ongelukkige landbouwers over aan willekeur en knevelarijen, zonder dat de invloed van het Europesche bestuur bij magte is het te verhinderen. Wilt gij het meer in bijzonderheden zien, en de waarheid van hetgeen ik zeg door bewijzen gestaafd hebben, — ik ben daartoe volkomen bereid.

»Er is geen gedeelte van Java, zoo uitmuntend geschikt voor de koffijkultuur als deze residentie, en toch maakt het bestaande stelsel van het bestuur, dat zij nergens zoo drukkend voor de planters is, als hier. Toen in het begin der vorige eeuw Mocca's geurig produkt voor het eerst door den Gouverneur-Generaal ZWAARDECROON op dit eiland was geplant, werd de bevolking van de Preanger regentschappen, die toen reeds sedert bijna honderd jaren onmiddellijk onder de O. I. Compagnie stond, gedwongen om koffijtuinen aan te leggen en te onderhouden, en de vruchten in te zamelen, schoon te maken en naar de pakhuizen te vervoeren. Eerst werd haar, voor eene pikol van *honderd vijf en twintig pond*, die zij aldus bewerkt had, de vrij aanzienlijke betaling van *vijftien rijksdaalders* toegelegd; maar reeds weinige jaren later noodzaakte men haar, om zich met *zes rijksdaalders* te vreden te stellen, en thans geniet zij voor eene zoogenaamde Bergsche pikol van *twee honderd vijf en twintig pond* de som van iets meer dan *zeven gulden* of *drie rijksdaalders*. Indien gij wist, hoeveel er toe vereischt wordt, eer zulk eene pikol koffij in het pakhuis ligt, hoe ver mannen, vrouwen en kinderen moeten loopen, eer zij de tuinen in het gebergte bereikt hebben, hoe lang en zwaar ze daar moeten arbeiden, wat ontberingen en gebrek ze zich daar moeten getroosten, op welk eenen afstand ze dikwijls hun verzameld produkt moeten dragen, om het te kunnen afleveren, — dan zoudt gij nog meer verbaasd staan over de geringe belooning. En als gij bedenkt, dat dit-zelfde Gouvernement, hetwelk men toch niet van te groote vrijgevigheid ten opzigte der inboorlingen kan beschuldigen, buiten de Preanger regentschappen overal *tien* gulden voor eene gewone pikol van *een honderd vijf en twintig pond* aan de Javanen betaalt, dan zal uit die vergelijking u de woekerwinst, ten koste dezer ongelukkigen, nog meer in het oog vallen. En drukte deze zware last nog maar gelijk! Doch hoe vele duizenden worden, altoos als een goed gevolg van dat zelfde stelsel, aan de koffijkultuur onttrokken, om de regenten en tallooze mindere hoofden en ledigloopers te volgen, of hunne rijstvelden te bewerken! Wat deze voor de algemeene verpligting konden verrigten, komt ten laste van de overigen. En was dit nog maar de eenige gedwongen arbeid! Doch de schoone breede wegen, die de residentie doorkruisen, de bruggen over de talrijke rivieren, de straten en heiningen in de hoofdplaatsen, de publieke gebouwen, en wat niet al meer, dat alles moet door de bevolking, zonder eenige de minste betaling, onderhouden worden. En eindigden hier nog maar hare verpligtingen! Doch de regenten en mindere hoofden laten hunne huizen, stallen, koekralen enz. voor hare rekening; al wat er vereischt wordt voor feesten, die zij geven, als: buffels, ossen, geiten, gevogelte, eijeren, vruchten, gebak enz. moet door de bevolking geleverd en gebragt worden; ja, niets kan zij haar eigendom noemen, want ieder harer overheden eigent zich toe, waarin hij lust heeft. Maar voor al dezen niet betaalden arbeid, voor al deze opofferingen, kan zij dan toch ongestoord den weinigen tijd, die haar overblijft, voor haar eigen voordeel bezigen, en de vruchten van haren arbeid inoogsten? O, gij bedriegt u! De arme landbouwer is verpligt, boven dat alles nog een *tiende* gedeelte van het gansche produkt zijner rijstvelden af te staan aan de regenten, en nog een *tiende* aan de priesters, en hoe deze laatsten hem bovendien uitzuigen, is algemeen bekend. Werp mij niet tegen, dat ik onder dit alles vele misbruiken heb opgenoemd, die niet op rekening van het stelsel moeten gebragt worden, dat het Gouvernement zoo veel mogelijk alle knevelarijen en onderdrukking der hoofden tracht te verhinderen, dat daartegen strenge verbodswetten zijn uitgevaardigd. Ik spreek het niet tegen; maar juist omdat die wetten krachteloos zijn, juist omdat, in weêrwil daarvan, de schilderij die ik heb opgehangen, getrouwe, niet overdrevene waarheid behelst, versterken die omstandigheden mijne bewijzen tegen het stelsel. Met dat stelsel is geen verbetering moge-

Velen hebben een verkeerd begrip van woeste gronden op Java, door daaronder te begrijpen de weiden voor het vee en de velden, welke niet alle jaren worden beteeld. Ten onregte beschouwen zij ze als zonder waarde voor de bevolking, daar ze in tegendeel veelal de bevolking voorzien van bamboe, hout, alang-alang, alles volstrekte benoodigdheden voor het oprigten harer woningen, of ook van andere voortbrengselen, welke zij niet derven kan, of die zij te gelde maakt, om hare belastingen te kunnen opbrengen, zonder verpligt te zijn het eerste voorwerp van levensbehoefte, de padi, tot zoodanige hoeveelheid van de hand te zetten, dat zij er later gebrek aan ondervindt. Het is dan ook niet moeijelijk de streken aan te wijzen, waar overdrevene ontginningen van bosschen tot schaarschte hebben geleid van die, voor den, in zijne behoeften overigens zoo eenvoudigen, inlander, onmisbare ruwe natuurvoortbrengselen, waarvan de aanvoer op groote afstanden een bezwaar hier oplevert, hetwelk zich in Europa met zijne vele en veelsoortige transport- en andere hulpmiddelen niet denken laat *). Ten aanzien van dit onderwerp beroepen de leden der kommissie zich op het tweede artikel van het reglement omtrent de partikuliere landerijen bewesten de rivieren Tjimanok (*Staatsblad*

---

lijk; gij kunt het kwaad verplaatsen, maar het wegnemen kunt gij niet, tenzij de oorzaak worde weggenomen.

„Men verhaalt dat het Gouvernement thans niet meer zou behooren onder de verdedigers van het stelsel; men verhaalt, dat de tegenwoordige opperlandvoogd geheel en al overtuigd is van de noodzakelijkheid eener hervorming; men verhaalt zelfs, dat hij daarom den resident, die op dit oogenblik aan het hoofd der Preangerlanden is geplaatst, van Banjoemas herwaarts heeft geroepen, opdat deze, door langdurige ondervinding met deze residentie bekend, en mede eenen anderen stand van zaken voor hoogst noodzakelijk houdende, dit plan ten uitvoer zou leggen. Ondertusschen is de Gouverneur-Generaal ook nu weder niet geautoriseerd, om dit *weldadig* voornemen te volvoeren, een nieuw bewijs, hoe de beperking zijner anders meer dan koninklijke magt alleen strekt, om hem in de bevordering van het goede te belemmeren. Volgens art. 64 van het Regerings-Reglement, moet juist de bestaande inrigting in de Preanger-regentschappen ongeschonden bewaard blijven, zoo lang daaromtrent niet anders door den Koning zal zijn bevolen.

„Wij zullen er ons evenwel in verheugen, wij zullen God danken, indien de zoo even vermelde geruchten waarheid zijn, en de heer ROCHUSSEN bij den Minister van Koloniën geen tegenstand ontmoet; maar men bedenke, dat er *elk* jaar, *elke* maand, *elken* dag, door eenige honderd duizenden veel geleden wordt; dat er dus periculum in mora is!"

Twee redenen bebben ons genoopt, hier te herhalen wat wij in 1847 schreven. De eerste is, om te herinneren, hoe de noodzakelijkheid eener hervorming van het stelsel in de Preanger landen, die toen reeds zoo groot was, sedert dien tijd niet is verminderd. Indien de heer ROCHUSSEN inderdaad overtuigd is van die noodzakelijkheid, gelijk wij het zijn, en indien hij daartoe krachtige pogingen heeft in 't werk gesteld, dan zijn ze afgestuit op den onwil van het Ministerie. Maar dan is het thans te meer pligt, om de pogingen te ondersteunen, die in 't werk worden gesteld, om eene onder dat afschuwelijke stelsel zuchtende bevolking van dat juk te bevrijden.

De tweede reden is, om hierdoor de zwakheid van het argument der kommissie tegen het verkoopen van landen in de Preanger, juist uit dat stelsel ontleend, te meer te doen uitkomen. De resident, die door den heer ROCHUSSEN aan 't hoofd der Preanger was geplaatst, met het doel om de hervorming van het stelsel voor te bereiden, was de heer OVERHAND, dezelfde die, in dit rapport, dat stelsel als een argument tegen den landverkoop bezigt!

*) Wij willen op de waarde dezer redenering, met betrekking tot de noodzakelijkheid, dat de bevolking der dessa's over eenige woeste gronden in den omtrek kunne beschikken, in 't algemeen niets afdingen. Zoo lang de Javaansche maatschappij in haren tegenwoordigen toestand blijft, en het Gouvernement eigenaar is van den grond, blijft de behoefte aan wildernissen voor de dessa-bewoners. Maar, als eens langzamerhand, ook door de uitbreiding van het partikuliere landbezit, die maatschappelijke toestand verandert, dan zal ook die behoefte verdwijnen; dan zullen geregelde aanplantingen van al die benoodigdheden en de handel voorzien in datgene, waartoe thans de woeste gronden noodig zijn. Vooral zal dan ook dat bezwaar van het vervoer, wegens gebrek aan vervoermiddelen, waarop de kommissie te regt wijst, verdwijnen.

1836 n°. 19), waarbij de inlandsche bevolking vele harer oorspronkelijke regten heeft verloren, en evenwel eene onbelaste beschikking tot eigen gebruik heeft behouden over de natuurlijke voortbrengselen. De kommissie is van gevoelen, dat, bij de eerste uitgifte der landerijen, regtvaardiger en billijker zoude zijn gehandeld geweest, indien toen eene onvoorwaardelijke beschikking over die voortbrengselen ten haren behoeve ware vastgesteld.

Woeste gronden, vatbaar om zonder onregtvaardigheid jegens den inlander te worden vervreemd, zijn de zoodanigen, welke niet in den onmiddellijken omtrek van bevolkte streken gelegen zijn, en waaruit de inlander niet voortdurend gewoon is zich velerlei benoodigdheden te verschaffen, of middelen op te sporen om aan al zijne behoeften of verpligtingen te kunnen voldoen. Doch deze kunnen, bij de ontstentenis van bevolking, om ze te ontginnen en produktief te maken, weinig waarde bezitten voor Europesche ondernemers *).

Brengt men het bovenstaande in verband met de plaatselijke aangelegenheden op Java en met het eigendom-, bezit- of erfpacht-regt, zoo als het in de drie opgegevene hoofdverdeelingen bestaat, dan valt op te merken, dat in het westelijke gedeelte van Java, waar het Soendasche beginsel van eigendom algemeen is, slechts de langs de zuidkust gelegene, uitgestrekte, onbewoonde woeste streken voor vervreemding vatbaar zijn; doch dat de woeste gronden, gelegen nabij de in kleine dorpen of gehuchten zeer verspreid wonende bevolking, dadelijk benuttigd worden en aan dorpen of enkele personen toebehooren; zoodat eene beschikking over deze niet kan geschieden, zonder gevestigde regten te schenden.

In midden-Java, waar de gronden aan de gemeenten toebehooren, woont een talrijker bevolking in groote dorpen. Daar vindt men niet die afwisseling op kleine schaal van bebouwde en woeste landen, doch integendeel uitgestrekte, geregeld gekultiveerde streken; maar ook hier en daar zoo veel te grooter bosschen, welker omtrekken door de nijverheid van den vlijtigen Javaan van lieverlede afnemen.

In midden-Java zouden, onder eenen minder ontwikkelden staat van landbouw en nijverheid, voorzeker de schoonste gelegenheden aan te wijzen zijn, om, voor den invloed van Europesche kapitalen en de hoogere inzigten van groote ondernemers, een ruim veld te openen. Maar men beweert in het algemeen, dat de Javaan tot meerdere werkzaamheid behoort te worden *aangespoord*. Die meening moge nog toepasselijk wezen in die streken, waar de maatschappelijke zamenstelling nog veel te wenschen overlaat, zij zal geen weerklank vinden in midden-Java, waar, ter verkrij-

*) Gelijk de kommissie, zouden wij ook verlangen, dat men begon met woeste streken, niet in de nabijheid van dessa's, aan de partikuliere krachtsinspanning over te geven. Dat wij anders denken, dan zij, over de mogelijkheid van bevolking en ontginning dier streken, hebben wij reeds aangeduid. En dat ook anderen er over denken als wij, schijnt te blijken uit de bijzonderheid, dat reeds meer dan eene aanvraag om dergelijke gronden, juist in de Preanger-regentschappen, bij het Gouvernement zijn ingekomen, zoodra de tegenwoordige Minister maar in de verte te kennen gaf, dat hij er niet zoo geheel afkeerig van was.

ging, bereiding en tot den afvoer van eene enorme produktie, de bevolking voortdurend wordt bezig gehouden, zoo zeer, dat er de opgelegde taak wel eens te zwaar is bevonden geworden, en de belangen van den rijstbouw er tijdelijk onder hebben geleden, zoodat thans nog met de meeste zorg de middelen worden opgespoord, om, tot belet van teruggang dier produktie, handen en ploegvee te winnen, door verbetering van fabriekmatige inrigtingen, het transportwezen, enz.

Hier is evenmin de leidende hand van den door eigenbelang gedreven ondernemer in het groot noodig tot bevordering der ontwikkeling, als dat zijne kapitalen er genoegzaam beschikbare bevolking zullen aantreffen, om ze er met voordeel te plaatsen.

De ondervinding heeft reeds geleerd, dat er de ontginning van den grond voor rekening van Europeanen te kostbaar is, en dat de uitkomsten niet staan in evenredigheid tot de kapitalen, welke er voor werden aangewend; zoodat er thans menige, te voren door kracht van geld ontstane, schoone kultivatie, verlaten is aan te wijzen; iets waarin het bewijs ligt opgesloten, dat een door overdreven spekulatiegeest te hoog opgevoerd dagloon, om bevolking te lokken, zich niet kan staande houden, omdat dit dagloon niet meer terug geeft, dan 't geen wordt verkregen van eenen arbeid, welke naar eene gewone orde van zaken wordt beloond *).

En met welke moeijelijkheden hebben die ondernemingen niet te kampen, die zich nog hebben kunnen staande houden! Welke moeijelijkheden, met opzigt tot de spekulatie van de ondernemers! Welke onaangenaamheden ten aanzien van de inlandsche huishouding! En welke teleurstellingen heeft, behalve de ondernemers zelven, het Gouvernement niet ondervonden, door de verpligting, om, tot het zoo mogelijk staande houden dier ondernemingen, uitstel, vermindering en kwijtschelding van huurschat te verleenen.

Ten aanzien van midden-Java heeft de ondervinding geleerd, dat iedere hand, voor private of buitengewone landontginningen of andere werkzaamheden afgezonderd, een gevoelig verlies is voor het bestaande. Daar zal eene uitgifte van woeste gronden niet anders strekken, dan tot vermindering van het nu getrokken wordende bedrag van produkten †).

In het oostelijke gedeelte van Java, waar zich eene even nijvere bevolking heeft neder gezet, en waar bij ieder individu het gevoel van zijne regten is doorgedrongen, waar men de bevolking niet slechts kollektief,

---

*) Wij hebben die argumenten, geput uit vrees voor de schade die de ondernemers zullen lijden, en dus voortvloeijende uit eene bijzondere toegenegenheid en voorliefde voor de particulieren, die hun arbeid, tijd en geld zullen wagen, altoos zeer gewantrouwd. Ook hier treffen wij weder zulk een argument aan; maar dat bovendien niets anders dan eene petitio principii is. Waarom zijn die ondernemingen, waarvan de kommissie gewaagt, mislukt? Omdat het arbeidsloon te hoog is, zegt de kommissie. Maar er is misschien in de geheele wereld geen land, waar het arbeidsloon zoo goedkoop is. Bewijs eerst, dat de ondernemers in 't bezit waren van kennis, kapitaal en de onmisbare vrijheid van handelen; dan kunt gij eenige juiste gevolgtrekking maken uit het mislukken dier ondernemingen. Maar zoo lang gij dat niet bewezen hebt, ontbreekt het de feiten, die gij aanhaalt, aan alle kracht van betoog.

†) Wij hebben reeds aangetoond, hoe de kommissie een geheele klasse van Javanen, die thans in het kultuurstelsel volstrekt niet deelt, over het hoofd ziet. Deed zij dat niet, dan kon zij deze redenering niet voeren.

maar ieder persoon heeft te ontzien, waar de invoering van het, thans zulke schoone resultaten opleverende, stelsel van kultuur ten behoeve van het Gouvernement met herhaalde openbare tegenkanting heeft plaats gevonden; daar kan geene sprake zijn van eenen verkoop of eene verhuring van gronden. Daar doet de volksgeest de meeste botsingen vooruitzien. De geschiedenis heeft dit bereids bewezen. Daar had het voormalige Hollandsche Gouvernement, voor onbeduidende huursommen, geheele provincien, thans uitmakende de regentschappen Bazoeki en Probolingo, in pacht afgestaan. Om de moeijelijkheden, welke zich voordeden, een einde te doen nemen, was men er zelfs toe overgegaan, om die landen te verkoopen. Doch het is bekend, dat de opstand der bevolking in massa het Britsche tusschenbestuur heeft genoopt, die landen weder terug te koopen en onder 's Gouvernements beheer te brengen.

Doch hierbij behoort vooral in aanmerking te komen, welken invloed de bestaande kultures van produkten voor de Europesche markt, in verband met het aangenomen stelsel des Gouvernements, behooren uit te oefenen op de vraag, in hoeverre de uitgifte van gronden is aan te raden, onverschillig of de kultivatie of bereiding al dan niet geschiedt door tusschenkomst van kontraktanten met het Gouvernement.

Het stelsel van verpligting tot aanplantingen ten behoeve van het Gouvernement is schier algemeen toegepast, met in acht name van op oude herkomsten gegronde belastingen *). Het is voortgevloeid uit de onderscheidene overwegingen, met betrekking tot de mogelijkheid, om Java in zijne materiële krachten tot ontwikkeling te brengen, die sedert het bestuur van den Maarschalk DAENDELS tot den huidigen dag zijn voortgezet. Dat stelsel is de oplossing van zoo vele vraagstukken, welke zich aan de toepassing hebben getoetst, van zoo vele proefnemingen, die de eene na de andere hebben gefaald. Gedurende dien leertijd is de ondervinding verkregen, dat aan den Javaan over te laten om zijne eigene belangen te kennen, en de kultuur vrij te laten, eene theorie is, welke afstuit op de hem aangeborene neiging tot rust, op zijne weinige behoeften, en op zijnen kindschen staat; dat de industrie en het voorbeeld van Europesche ondernemers onvoldoende is; dat het onvermijdelijk is, den invloed van het openbaar gezag of het bevel aan te wenden, om zijne werkzaamheid en zijne physieke krachten te doen ontwaken, opdat van zijnen vermeerderden arbeid voor hem meer welvaart, en voor het Gouvernement meer inkomsten mogen ontstaan; — en dat de Javaan, die niet verpligt wordt om vreemde voortbrengselen te teelen, zich bepaalt tot het aankweeken van de zoodanige, welke slechts strekken tot voldoening van zijne eigene behoeften.

Thans nog hebben wij de voorbeelden voor oogen, welke dit een en ander bewijzen. Wat toch is er geworden van die ondernemingen, waar

*) Dit is juist wat wij ontkennen. Zoo even hebben wij reeds het onregt herinnerd, dat daarbij wordt gepleegd, ten opzigte der gronden, die aan de gemeenten behooren. Wil men nog meer voorbeelden, dan verwijzen wij naar de brochure van den heer L. VITALIS. *De invoering, werking en gebreken van het stelsel van kultures op Java*, passim.

de ontwikkeling van den landbouw zich, volgens de geslotene overeenkomsten, had moeten grondvesten op vrijen arbeid? De meeste, schier alle, zijn te niet gegaan, welke niet in tijds de reddende hand der plaatselijke besturen, door den invloed van het gezag ondervonden. Welke ontginningen en bebouwingen van land hebben de gesloten theekontrakten b. v. tot den huidigen dag opgeleverd? Welke aanplantingen bestaan er, dan de zoodanige, waaraan de dessa's, door tusschenkomst der besturen, medewerkten, of welke te voren door het Gouvernement waren daargesteld? En hoe geregeld komen daarentegen de aanplantingen van koffij, suikerriet of indigo tot stand, daar waar die aanplantingen een gedeelte der verpligtingen van de bevolking uitmaken *)!

Aan het stelsel van kultures heeft de Javaan zijne verbeterde maatschappelijke orde, zijne meerdere veiligheid, naast zijne toegenomene welvaart te danken. Door dat stelsel is het opbrengen van hoogere belastingen hem dragelijker geworden, dan de te voren zoo veel lagere, omdat de grond, bebouwd met produkten, volgens het kultuurstelsel gewild, hem meerdere voordeelen oplevert, dan toen hij uitsluitend met voortbrengselen voor de inwendige behoefte op Java werd beteeld †).

Dat stelsel is voor praktische verbetering vatbaar, en daaraan wordt dan ook iederen dag gewerkt, zoowel als aan de verbetering van de kultuur zelve; doch gewis moet het worden aangemerkt als het best gekozene, en met de landinstellingen en het volkskarakter meest overeenstemmende beginsel, om Java voor zijne eigene bevolking en voor Nederland eene rijke bron te doen zijn.

Wordt het stelsel zelf naar algemeene regelen begrepen en beoordeeld, de toepassing van dat stelsel is nogthans aan zoovele neven-omstandigheden verknocht, dat daarin beleid en voorzigtigheid worden gevorderd; en ontwijfelbaar zijn de meeste moeijelijkheden gelegen in het belang der inlandsche grooten, die niet gewoon waren hunne velden of de voor hen afgezonderde dessa's te begrijpen in maatregelen, welke zij zelven elders toepasten.

Die moeijelijkheden, van welken aard ook, werden echter daardoor te boven gekomen, dat de invoering en verdere voortzetting van de verpligte kultures geschiedde en nog geschiedt door de inlandsche hoofden zelven, en omdat hun belang in het welslagen der kultures al meer en meer in

*) Deze en dergelijke redeneringen zijn reeds zoo dikwijls herhaald, maar ook zoo menigwerf en zoo grondig wederlegd, dat wij ze thans als historische herinneringen mogen beschouwen, hoe in dien tijd de partikuliere industrie in het algemeen en het partikuliere landbezit in het bijzonder werden bestreden. Ik geloof niet, dat, behalve enkele onverbeterlijke oudgasten, iemand er meer mede voor den dag durft komen.

†) Ik geloof niet, dat de heer BUYN, de eenige van de beide leden der kommissie, die nog in leven is, thans, na de relevatiën van Dr. W. BOSCH omtrent de verdiensten en de welvaart der Javanen als gevolg van het kultuurstelsel, en na de koncessiën die de tegenpartij bij monde van den heer J. C. BAUD, verpligt is geworden, ten dien opzigte te doen, nog zou willen staande houden, 't geen hij hier in 1848 heeft geschreven. Hoogst opmerkelijk is ook het feit, dat de heer BUYN, die hier zulk eene lofrede houdt op de uitwerkselen van het kultuur-stelsel op de welvaart van den Javaan, de oorzaak is geweest, dat de indigo- en suiker-kultuur in Bantam hebben opgehouden te bestaan, *omdat se daar zoo drukkend waren voor de bevolking.*

overeenstemming wordt gebragt met het belang, dat zij te voren hadden; zoodat zoude kunnen worden aangewezen, dat regenten vrijwillig hunne eigene velden het eerst hebben bestemd voor de invoering van eenige kultuur.

Deze medewerking der inlandsche hoofden vindt zijnen grond in hun ambtelijk standpunt en den naauwen band, welke daaruit tusschen hen en de Europesche ambtenaren ontstaat.

Zal het stelsel van verpligte kultures bij eenen verkoop of eene verpachting van gronden op Java in stand worden gehouden en overgedragen op de eventuële koopers of pachters? of zal het worden vernietigd? Ziedaar eene gewigtige, te beslissen, vraag *).

De bestaanbaarheid van zoodanig stelsel, onder de leiding van eenen geinteresseerden spekulatiegeest, beschouwt de kommissie onmogelijk; want evenmin zal de ondernemer, die slechts voor zijn eigenbelang werkt, in de toepassing een noodwendig evenwigt weten te bewaren, als hij door bezadigdheid zich de achting en gehechtheid der inlandsche hoofden zal weten te behouden; en aan den anderen kant zullen de lagere en hoogere inlandsche hoofden hem, uit den aard zijner positie, die achting en gehechtheid, of de medewerking, die de ambtenaren thans ondervinden, nimmer schenken.

---

*) Zoo als ik het stelsel van landverkoop begrijp, komt die vraag volstrekt niet te pas. In eene brochure getiteld: *Bedenkingen tegen de mededeeling van den Minister van Koloniën aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal omtrent den verkoop van landen op Java*, in 1849 uitgegeven, heb ik het stelsel van partikulier landbezit verdedigd tegen de ongegronde verguizing, die het van den toenmaligen Minister van Koloniën, den heer G. L. BAUD, had ondervonden. In de voorrede dier brochure zeide ik: „Men vindt hier eene wederlegging van den minister in zoo verre hij het verkoopen van landen *in het algemeen* of het partikulier landbezit *in beginsel* heeft bestreden. Ik gevoel mij niet geroepen, om iets anders in het voorstel van den heer SLOET te verdedigen, dan den grond waarop het steunt, de praemisse, dat het partikulier landbezit op Java in alle opzigten zoowel voor Java zelf als voor het moederland voordeelig is. Of het verkoopen van domeinen tot een bedrag van 25 millioen, met het doel om daardoor te korten te dekken, wenschelijk en staatkundig zij; of het niet gevaarlijk is, daardoor de mogelijkheid te openen tot nieuwe geldverspillingen; of het niet billijker en regtvaardiger zou wezen, de sommen, die uit het verkoopen van landen op Java voortvloeijen, ook in de eerste plaats in het belang van Java aan te wenden, 't zij voor den aanleg van spoorwegen, 't zij voor het onderwijs der Javanen, 't zij tot eenige andere instelling van algemeen nut; dit alles heb ik in deze brochure niet onderzocht." Na den tijd, dat ik dit geschreven heb, had ik, in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, meer dan eens gelegenheid, mijne meening te zeggen omtrent de wijze, waarop het stelsel van partikulier landbezit, 't welk, *nevens het kultuurstelsel*, op Java reeds bestaat, verder moet worden ontwikkeld. Het kultuurstelsel heeft nog niet uitgediend, maar moet als een stelsel van overgang, *om tot vrijen arbeid en vrije industrie te brengen*, worden gezuiverd van zijne tallooze gebreken en misbruiken. En daarbij moeten langzamerhand woeste gronden en zulke bevolkte streken, waar het kultuurstelsel om bijzondere redenen niet goed of in 't geheel niet werken kan, aan de partikuliere nijverheid worden overgegeven. „Niemand," zoo zeide ik in de aangehaalde brochure blz. 40, „niemand kan meer dan ik de weldaad erkennen, die de graaf VAN DEN BOSCH, door zijn kultuurstelsel, aan Java en Nederland heeft bewezen; niemand kan grooter verwachtingen hebben van de uitkomsten der verbeteringen en hervormingen, die de minister daarin wil brengen. Maar het veld, dat zich ter bearbeiding aanbiedt, is veel te groot, en in toepassing te zeer uiteenloopend, dan dat het ooit der regering zal gelukken, overal die plannen van den minister ten uitvoer te leggen. Daar, waar een rijke voorraad van beschikbaar water het middel aan de hand biedt tot het graven van kapitale leidingen ter besproeijing van uitgestrekte velden; — waar men eene talrijke en nijvere bevolking aanwezig vindt, om deze velden aan den landbouw dienstbaar te maken, — daar kan men van de toepassing der hervormingsplannen des ministers in het groot schitterende resultaten verwachten. Maar in vele andere gedeelten van Java, waar de bevolking op eene groote uitgestrektheid gronds ongeregeld en schaars verdeeld is; waar de landbouw individueel beoefend wordt en in kleine, ver uiteenloopende onderdeelen is gesplitst; waar geen voldoende eenheid bestaat tot het daarstellen van belangrijke verbeteringen; — daar zijn tot dusverre de pogingen van het Gouvernement niet gunstig geslaagd, en zullen ook de voornemens van den minister schipbreuk lijden."

Mogt de landeigenaar of pachter welligt, door omkooping van die hoofden, het kultuurstelsel weten te behouden, dan ook zal dat inmorele middel alleen leiden tot druk der bevolking, en, in stede van weldadig te werken, zal het slechts strekken, om de geldzucht van eenige weinigen te verzadigen.

Duizendvoudig zouden de moeijelijkheden en bezwaren zijn, welke zich van alle kanten zouden opdoen; maar vooral daar waar, zooals bij de meeste ondernemingen van kultuur of fabrikatie, een ander Europeaan nevens den grondeigenaar of pachter staat, met vorderingen van het bestuur, de inlandsche hoofden en bevolking.

Ten aanzien van eene vernietiging van het kultuurstelsel, kan de kommissie niet beter haar gevoelen uitdrukken, dan door te bejammeren, dat daardoor de bodem zoude zijn ingeslagen van eenen staat van zaken, waarvan de schoonste uitkomsten verkregen zijn, waarvan in de toekomst nog zoo veel te verwachten is, en die zijnen oorsprong vindt in de ondervinding, gedurende het derde eener eeuw, na vele teleurstellingen in proefnemingen, opgedaan.

Naar aanleiding van het bovenstaande, sluit de kommissie de behandeling dezer eerste paragraaf, met het uitbrengen van haar gevoelen:

a. Dat de regten des Gouvernements op den eigendom van den grond zeer beperkt zijn, met uitzondering van die op geheel woeste gronden; dat slechts een zeer klein gedeelte van den bebouwden grond op Java als domein kan aangemerkt worden, en dat mitsdien het regt tot verkoop van gronden niet van beteekenis is.

b. Dat een algemeene afstand van woeste gronden niet zal leiden tot eene beantwoording aan de gekoesterde verwachtingen, om, langs dien weg, de ontwikkeling van Java te versnellen.

c. Dat een afstand van bebouwde landstreken met de daarin gelegene dorpen, met het regt tot vordering van grondbelasting en heerendiensten, zal leiden tot krenking van vele belangen onder de inlandsche bevolking.

d. Dat het bestaande, zoo produktive, stelsel van verpligte kultuur voor het Gouvernement niet onder partikuliere ondernemers zal kunnen worden in stand gehouden: of dat het, zoo het behouden blijft, instede van eene weldaad, een ramp voor de inlandsche bevolking zal worden, terwijl de tenietdoening van dat stelsel de schatkist zoo wel als de bevolking zelve van groote inkomsten zal berooven.

III.

De tweede vraag, die zal beantwoord worden, is deze: „welke verwachtingen mogen worden gekoesterd van den uitslag eener proefneming van het verkoopen of verpachten? en welke kunnen daarvan de onmiddellijke gevolgen voor de schatkist zijn?"

De kommissie begint met te onderzoeken wie als mededingers voor het koopen of pachten zullen kunnen worden verwacht.

Volgens het gevoelen der kommissie zullen Javanen en andere vreemde Oosterlingen daarbij niet in aanmerking komen. Zij toch kunnen in het algemeen niet over kapitalen beschikken; de bemiddelden onder hen zijn schaars, en hun vermogen is voornamelijk gestoken in goudwerken en edele gesteenten, welke in de familiën onverkocht blijven, en niet zullen worden opgeofferd, om zich, in plaats daarvan, in het landbezit te steken. De geest van associatie en spekulatie is onder hen ook niet doorgedrongen, en ook langs dezen weg zullen zij niet trachten, zich in het landbezit te stellen.

Daarenboven vermeent de kommissie, dat het uit een staatkundig oogpunt noodzakelijk is, bij den inlander de zucht naar grondbezit in het groot niet op te wekken, omdat die zucht de eerste grondslag zoude uitmaken voor eene staatkundige emancipatie, door welke Java eenmaal voor Nederland verloren zoude zijn *).

In de inlandsche huishouding ligt dat eigenaardige opgesloten, dat de man van vermogen er eenen anderen invloed, boven dien van zijn geld, verkrijgt †). Dit vloeit daaruit voort, dat alle magt, grootheid en rijkdom zich in het oorspronkelijke eenhoofdige gezag vereenigde en vertegenwoordigde. De groote inlandsche landeigenaar zal ten allen tijde naar politieken invloed dingen, en het verkrijgen daarvan zal hem gemakkelijk vallen. Zeden, gewoonten, godsdienst, taal, maatschappelijke instellingen en denkwijze verschillen in den Europeaan en den inlander in zoo hooge mate, dat de tijd voor eene verbroedering en te zamensmelting van beider belangen nog niet is aangebroken, en een overwigt van den eersten over den laatsten nog langen tijd eene behoefte blijven zal, zoodat de vernietiging of vermindering er van altoos gevaarlijk zal zijn.

Inlanders zullen, uit hunnen minder werkzamen aard, en om hunne mindere intelligentie en ondernemingsgeest, daarenboven niet als groote landbezitters medewerken tot het bereiken van het doel der verkooping of verpachting.

Zal men, om de vorenstaande overwegingen, het niet als eene door den nood gedrongen noodzakelijkheid moeten aanmerken, den Javaan uit te

---

*) Wij gelooven, dat de Javanen uit den fatsoenlijken stand zeer veel zucht hebben naar landbezit, en zouden gemakkelijk de gegrondheid van onze meening door vele voorbeelden kunnen bewijzen. 't Ligt ook in den aard van het voorschrift van den Islam, 't welk hun verbiedt kapitalen op rente uit te zetten. Indien het Gouvernement het beginsel aannam, om het partikulier landbezit op Java uit te breiden, door langzamerhand, naar mate de gelegenheid zich daartoe aanbiedt, gedeeltelijk ontgonnen of geheel woeste gronden te verkoopen, dan zouden ongetwijfeld ook Javanen onder de mededingers behooren, vooral wanneer de percelen niet al te groot waren, 't welk ook in andere opzigten zeer wenschelijk is. En wel verre van in deze zucht naar landbezit den eersten grondslag te zien eener staatkundige emancipatie, in dien zin, dat de Javaan ons bestuur dan zoo veel te spoediger moede zou worden, gelooven wij integendeel, dat de uitbreiding van het partikuliere grondbezit onder de Javanen ten gevolge zal hebben, dat hij, door de verbetering zijner maatschappelijke positie, die hij aan onze instellingen te danken heeft, daaraan te naauwer zal worden gehecht.

†) Maar is dat dan alleen in de inlandsche maatschappij het geval? of is het bij ons niet eveneens? Bovendien komt het ons voor, dat het hoogst wenschelijk is, wanneer de rijke ook politieken invloed verkrijgt, hij zij Nederlander of Javaan. Een Javaan, die grondbezitter is, heeft vrij wat meer belang bij 't behoud der rust, dan een Nederlander, die niets te verliezen heeft.

sluiten van een toekomstig landbezit in het groot? Maar zal ook niet zoodanige uitsluiting, bij de welgezetenen onder de Javanen, worden aangemerkt als den stempel der onregtvaardigheid en van de minachting of het wantrouwen van den vreemdeling te dragen? en zal de Javaan dan nog blijven voor ons wat hij thans is? *).

Daarentegen zullen de Chinezen ongetwijfeld groote mededingers naar het landbezit zijn. De kommissie acht het niet overbodig, een oogenblik zich met dezen bezig te houden.

Het toenemen der Chinesche bevolking op Java is ten allen tijde gevaarlijk geacht. In de eerste tijden van onze vestiging, werden zij, als mededingers naar de voordeelen van handel en nijverheid, voor gevaarlijk gehouden. Met de vermeerdering van hun aantal, werden andere gevaren in hen gezien, en de geschiedenis heeft de waarheid daarvan bevestigd. Nog altoos wordt de Chinees, die zijne geheime godsdienstige en maatschappelijke sekten uit zijn vaderland hier heeft overgeplant, naauw bespied; en wij mogen op Krawang, Singapoera, Borneo en Banka wijzen, als teekenen, dat de Chinees te duchten blijft.

De in 1837 uitgevaardigde verordeningen tegen het aanbrengen van Chinesche nieuwelingen bewijzen, dat de regering eenen aanwas van het getal Chinezen onraadzaam acht, zelfs in een tijdperk, toen, met de ontwikkeling van vele industriën en het tot stand komen van vele ondernemingen op Java, daaraan zelfs eenige behoefte was, en de verhuizing van Chinezen naar dat eiland zeer toenam.

Hoewel de kommissie het er geenzins voor houdt, dat het thans op Java aanwezige getal Chinezen van beteekenend overwigt is, blijft zij echter tegen eene toename pleiten, vooral wanneer zij bedenkt, dat aan China eene groote overbevolking wordt toegeschreven, en dat, wanneer de landverhuizing naar den rijken Indischen Archipel eenmaal zal stroomen en bevorderd worden door invloedrijke of vermogende Chinezen, gezeten in het landbezit op Java, wij er als door overweldigd zullen worden. Bovendien bezit de Chinees zoo zeer, boven vele natiën der wereld, eenen nationalen geest en eene ongeschiktheid, om zich met vreemde vormen te vereenzelvigen, dat hij altoos eene speciale, afgescheidene klasse van bevolking zal uitmaken, welke te duchten zal zijn wanneer zij haar overwigt gevoelt.

Hoezeer het, en om den Javaan en om het behoud dezer kolonie voor Nederland, altoos af te raden zal zijn, eene landverhuizing van Nederlanders naar Java te bevorderen, zoude de kommissie eer nog deze, dan eene overplanting der Chinesche bevolking herwaarts, durven aanraden †).

*) 't Zou inderdaad eene groote onvergefelijke onregtvaardigheid zijn, den Javaan van het landbezit uit te sluiten. Ook thans is hij daarvan niet uitgesloten, en wij kennen, in Batavia en Buitenzorg, onder de inlanders zeer achtenswaardige landbezitters, zoo kleinen als grooten. Wel verre van de Javanen van het landbezit uit te sluiten, hopen wij integendeel, dat, wanneer eens het Gouvernement gronden zal verkoopen, vooral ook Javanen er eigenaren van zullen worden.

†) Mij dunkt, deze zinsnede verdiende eigenlijk eene strenge kastijding. Inderdaad, 't is nog al sterk, dat men eene Europesche kolonisatie eer zou aanraden dan eene Chinesche!

Wanneer de Chinees als kooper of pachter der uit te geven landen wordt toegelaten, dan zal men hem den Europeaan daaruit zien verdringen. Wij hebben de voorbeelden daarvan voor oogen, want thans zijn de Chinezen schier de eenige huurders of eigenaren der landerijen in de residentie Batavia en de afdeelingen Buitenzorg en Krawang. Dit indringen in het landbezit heeft zijne natuurlijke oorzaken, welke gelegen zijn in zijne bijzondere geschiktheid tot omgang met den inlander, en in eene zekere morele karakterloosheid, welke hem zoowel alle middelen doet aannemen tot bereiking van zijn doel, als hem geschikt maakt, zich tot dat einde te voegen naar alle omstandigheden, zelfs de vernederendste. Met deze hoedanigheden toegerust, waren zij aanvankelijk verkorene opzigters op de landerijen; hunne meerdere intelligentie en aktiviteit deed hen boven de inlanders, en hunne mindere behoeften en gevolgelijk lager bezoldiging boven de Europeanen of afstammelingen van dezen verkiezen. Eenmaal ingedrongen tot de kennis van de eigenaardigheden van het landbezit, en het als eene bron van meerdere revenuën dan er toen genoten werden aanmerkende, namen zij eerst gedeelten van landerijen, later geheele landen in pacht of koop over, tegen betaling van hoogere prijzen dan waaraan de Europeaan had durven denken. De nationale geest, de zucht tot associatie in alle ondernemingen van eenige beteekenis hun eigen, werkte dit indringen geheel in de hand.

De Chinees is bij den inlander gehaat, en de grondslag daarvan ligt in de Heidensche of afgodendienst, die de Mahomedaan boven alle andere godsdiensten veracht, en overigens in zoo vele gewoonten en gebruiken, waarin hij van den inlander verschilt. En evenwel heerscht de Chinees over den inlander alleen door de kracht der insinuatie, dezelfde, welke voor hem het middel is, om den inlander uit te zuigen, daar waar hij met hem in aanraking komt.

En daar noch de belangen van den Europeaan, noch onze staatkunde, noch het welzijn van den inlander gedoogen, dat eene uitbreiding van het getal en den invloed der Chinezen op Java wordt bevorderd, vermeent de kommissie, dat men hen van het toekomstige landbezit op Java zal behooren uit te sluiten *).

Maar de hoogachting, die ik aan de leden der kommissie persoonlijk toedraag, noopt mij, om er alleen van te zeggen, dat eene vermeerdering van het aantal Nederlanders op Java, en vooral eene vestiging aldaar van eene Nederlandsche bevolking, die zich langzamerhand met de Javaansche verbroedert, mij voorkomt als de ware, gezonde, proef houdende koloniale politiek.

*) Wij zijn het in dit opzigt volkomen met de kommissie eens, en verwijzen nog ten overvloede, naar den Generaal NAHUIJS VAN BURGST, die ronduit verklaart: "Zoo luid als mijne overtuiging *voor* het Europeesch landbezit spreekt, even luid, ja nog veel luider, is mijne stem *tegen* het landbezit der Chinezen." Hoogst belangrijk is de geheele diatribe van dezen kundigen en aan ondervinding rijken staatsman, voorkomende in zijne *Beschouwing over Nederlandsch Indië*, blz. 57 en volgenden. Ook de heer Mr. J. F. W. VAN NES heeft in eenige belangrijke artikelen in dit Tijdschrift (13de jaargang 1ste deel.) het gevaarlijke van het Chinesche landbezit op Java aangetoond. Ik zelf heb er van gezegd in mijne *Reis over Java, Madura en Bali* I, 14 en 15: "Te betreuren is het, dat onder de eigenaren der landerijen van Buitenzorg, even als van die der residentie Batavia zoo vele Chinezen zijn, en dat zelfs de Europesche eigenaren de inkomsten van hunne landen aan Chinezen verpachten. Niet alleen lijden daaronder de inboorlingen, die, behalve den pachtschat, natuur-

Alzoo zal de Europeaan, waaronder wij eigenlijk wenschen te verstaan de bevolking der beschaafde christelijke wereld, alleen tot het landbezit op Java mededingen. Doch vragen wij, of eene voorzigtige staatkunde wel gedoogt, dat anderen dan alleen Nederlanders worden toegelaten? De staatkunde verbiedt, den eenen vreemdeling toe te laten en den anderen niet. Zal nu Java, zoo geheel voor vreemdelingen opengesteld, niet meer dan nu de benijde bron voor de bevordering van handel en scheepvaart en van rijkdom worden, waarop eene natie, welke onze welvaart in Indië met leede oogen aanziet, hare begeerige blikken zal blijven vestigen? Zal die natie, welke in den Indischen Archipel onze uitbreiding zoo vaak belemmerd en ons moeijelijkheden berokkend heeft, niet meer nog opwekking voor hare ijverzucht en begeerte vinden, wanneer zij in het hart van Java haren invloed zal hebben gevestigd?

Of, althans, zullen de vreemdelingen uit die natie niet vaak belemmeringen te weeg brengen, in het bestuur van Java in het algemeen en in het behoud der politieke beginselen, welke voor ons onvermijdelijk noodzakelijk zijn; terwijl die vreemdelingen zich gesteund zullen vinden, door de diplomatiek hunner natie, daar waar de Nederlander zich als een gehoorzaam onderdaan zal gedragen en gedragen willen, omdat hij zijn volksbelang moet helpen handhaven?

De kommissie is van gevoelen, dat deze aangelegenheid rijpe overweging vordert, en dat de vraag van eene vervreemding van gronden niet slechts behoort te worden getoetst aan administratieve, financiële, of kommerciële belangen. Neemt zij alzoo het bovenstaande in aanmerking, en brengt zij daarmede in verband, wat reeds is aangevoerd met opzigt tot de eigenlijke waarde der woeste gronden voor groote ondernemingen van kultuur, en de bezwaren tegen eenen afstand van bebouwde en bevolkte landstreken, dan vermeent zij niet zonder grond te mogen veronderstellen, dat de konkurrentie naar eenen eventuëlen koop of pacht veel onbelangrijker zal wezen, dan de voorstanders van zoodanige vervreemding willen doen gelooven.

Zonder aan dit gevoelen volstrekte kracht te willen toekennen, acht de kommissie het niet ondienstig, uit een ander oogpunt in overweging te nemen, welk resultaat van eenen verkoop of verpachting kan worden te gemoet gezien.

Het doel dier vervreemding is vermindering van staatsschuld en van de daarover betaald wordende rente *). Zoodanige vervreemding kan, naar

---

lijk ook nog eene aanzienlijke winst aan den pachter moeten opbrengen, maar zulk een stand van zaken, waarbij vreemdelingen vol energie, en die in 1740 en volgende jaren toonden, waartoe zij in staat zijn, den grond bezitten en de bevolking in hunne magt hebben, moet, uit een staatkundig oogpunt beschouwd, groote bezorgdheid voor de toekomst verwekken." In mijne brochure *Bedenkingen tegen de mededeeling* enz. blz. 46 voegde ik er bij: "Daarom hoop ik, dat ook nooit door het Gouvernement landerijen zullen worden verkocht, dan onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat alléén Nederlanders, onverschillig of zij in het Moederland of in Indië of elders zijn geboren, maar nimmer vreemdelingen, waaronder ook de Chinezen moeten geteld worden, ten eeuwigen dage eigenaars, koopers en huurders zullen kunnen worden."

*) Daar ik het stelsel van uitbreiding van partikulier landbezit op Java volstrekt niet in *onmiddellijk* verband met de delging der staatsschuld wil brengen, is de volgende redenering

't gevoelen der kommissie, alleen worden gebillijkt in het geval dat de vermindering van rente niet zij beneden de vermindering van inkomsten welke uit de cessie zoude voortvloeijen. De inkomsten, welke het Gouvernement trekt van Java, bestaan in de opbrengsten van pachten, landrenten, verschillende kleine belastingen en de produkten, welke verkregen worden door den verpligten arbeid aan 's Gouvernements kultures, waarvoor een zoodanige prijs wordt betaald, dat de handelswinsten, welke op die produkten vallen, vergoeden, hetgeen eigenlijk aan grondbelasting zoude moeten worden betaald, indien die produkten niet aan het Gouvernement werden geleverd *). Eindelijk in de heerendiensten of andere verpligtingen, met opzigt tot het onderhoud van openbare werken, het bevorderen der openbare veiligheid enz., waarvoor anders belangrijke sommen uit 's lands kas zouden moeten vloeijen.

Alvorens tot eenen verkoop der landerijen over te gaan, zoude, om de uitkomsten der verkooping te kunnen beoordeelen, en om de koopers in de gelegenheid te stellen de waarde van ieder land te kennen, moeten worden overgegaan tot het opmaken van aantooningen, welke revenuën het Gouvernement thans van die landen trekt. De tegenwoordige inkomsten in geld zijn bekend, en even zoo de voordeelen op de geleverde produkten. De heerendiensten zouden, door de kennis van het getal verpligte dagdiensten, tot eene geldswaarde kunnen herleid worden. Doch daarenboven zou, naar de meening der kommissie, vooral ook behooren te worden in aanmerking gebragt, de meerdere of mindere mogelijkheid, om die landerijen produktiever te maken. De middelen daartoe bestaan in de geschiktheid der gronden voor de teelt van hoog in prijs staande voortbrengselen, of om stelselmatig te worden besproeid met levend water. Op rekening van het een en ander zoude de kapitale waarde der landen in billijkheid hooger kunnen worden gesteld, omdat de vooruitzigten van verbetering der landen niet minder zijn onder het Gouvernement dan onder partikulieren.

De kapitale waarde der landerijen zou het Gouvernement behooren te stellen naar de rede eener rente gelijk aan die der staatsschuld, hetwelk is hoogstens 4½ ten 100, in vergelijk tot de thans genoten wordende inkomsten. Neemt men in aanmerking, dat de gewone rente van kapitalen of hypotheek van onroerende goederen in Indië is 7½ ten 100 's jaars en de rente der Gouvernements effekten in Indië 6 ten 100, dan is het weinig waarschijnlijk, dat kapitalen op Java in den koop van partikuliere landen zullen worden gestoken †). Doch daarentegen zal men kunnen verwachten,

---

volstrekt niet tegen mijne beginselen gerigt. Ik zal ze dus stilzwijgend voorbijgaan, ofschoon 't mij voorkomt, dat er vrij wat op valt af te dingen.

*) Wij kunnen niet voorbij, hier te herinneren, hoe de heer D. C. STELIN PARVÉ, in zijne brochure *Het monopoliestelsel getoetst aan staathuishoudkunde en geschiedenis*, heeft aangetoond, welke groote verliezen het Gouvernement lijdt op zijnen handel in produkten; en hoe nog onlangs, uit het koloniaal verslag, dat de Minister van Koloniën aan de Staten-Generaal heeft aangeboden, weder is gebleken, dat op de suiker jaarlijks een paar millioen worden verloren.

†) Wij wederleggen deze geheel onbewezen en onjuiste stelling eenvoudig door de vraag: waarom?

dat de vermindering der staatsschuld in Nederland de daardoor loskomende kapitalen daarvoor zal doen bestemmen. Zulks zou kunnen worden bevorderd door de betaling der koopsommen in staatseffekten toe te staan. Echter blijven, ten aanzien daarvan, de vragen te doen over:

1°. Of in Nederland niet eene geldbelegging, zelfs tegen eene mindere rente, daar te lande zal worden verkozen, dan zoodanige hier tegen 4½ ten 100 's jaars; terwijl de kapitalisten van agenten hier zullen afhankelijk wezen, en ook zullen meenen, dat hier minder waarborgen bestaan, dan in het moederland.

2°. Of de houders van kapitalen niet welligt, in eene andere wereldstreek, een voordeeliger en beter gewaarborgde geldbelegging zullen vermeenen aan te treffen.

De kommissie vreest, dat de groote financiële operatiën, welke over eenige honderden millioenen worden opgegeven te zullen kunnen beloopen, noch in hare belangrijkheid, noch met opzigt tot het voordeel voor de schatkist, zullen uitloopen op hetgeen voorspeld wordt.

Toen de Oost-Indische Kompagnie, na de vestiging van haren hoofdzetel in het oude rijk van Jakatra, door traktaten met de inlandsche vorsten in de Jakatrasche, Krawangsche en Preanger-landen eenigen staatkundigen invloed had verkregen, werd de behoefte gevoeld, om hare vestiging door van haar afhankelijke belangen te omgeven, en om het Jakatrasche rijk, hetwelk aan haar was afgestaan, te bevolken en, zoo als oude schrifturen luiden, om oorden, strekkende tot verblijf van wilde dieren en schuilplaats van boosdoeners en roofbenden, te herscheppen in vruchtbare landstreken.

Met dat doel werden landerijen, zelfs aan voorname inlanders, afgestaan. Dat doel kon worden bereikt, dewijl de omliggende inlandsche staten weinig waarborgen opleverden voor de veiligheid van personen en goederen; en de Bataviasche ommelanden zijn dan ook inderdaad bevolkt geworden en voor den landbouw geschikt gemaakt, door de uit het Cheribonsche, de Preanger en Bantam overgekomen bevolking. De bevolking der Bataviasche ommelanden is tot den huidigen dag hare herkomst nog niet vergeten.

Tot dien verkoop van landen had geene financiële spekulatie, doch de politiek den grondslag gelegd. Zelfs werden er landen om niet uitgegeven, onder verpligting slechts van ze te zullen bebouwen *).

Het verkoopen van landen onder het bestuur van den Maarschalk DAENDELS was het gevolg van de onmiddellijke behoefte der schatkist in tijden van oorlog.

De inzigten, welke het Britsche tusschenbestuur tot den verkoop van uitgestrekte landerijen tegen spotprijzen aanzetten, en waarbij hoog geplaatste ambtenaren hunne belangen niet weinig bevorderden, zijn te wel bekend. De tegenwoordige omstandigheden maken het evenmin noodig, de handelingen der Oost-Indische Kompagnie te volgen, als die van den Maarschalk DAENDELS, en de beginselen van het Britsche tusschenbestuur past eene natie niet op zich zelven toe.

*) Dezelfde beweegredenen dringen mij, om op het verkoopen van de uitgestrekte woeste gronden, die nog op Java gevonden worden, gedurig en krachtig aan te dringen.

Hebben de voorstanders van eenen verkoop van gronden op Java zich beroepen op hetgeen er met de landen Tjiassem en Pamanoekan heeft plaats gevonden, inderdaad daarin hebben zij eenen zwakken steun voor hunne beweringen aangetroffen, en hunne voorspiegelingen gaan te niet, indien men weet, dat die landen zijn bevonden eene slechte geldbelegging uit te maken, en, volgens hetgeen wordt opgegeven, slechts eene rente van twee ten 100 af te werpen. Door die landen wordt integendeel bewezen, wat het algemeen gevoelen van deskundigen op Java is; namelijk; dat hier de uitgestrektheid en de vatbaarheid voor verbetering van een land slechts van eene ondergeschikte waarde is, en de voornaamste rijkdom van het land gelegen is in de talrijkheid der daarop aanwezige bevolking. Ook deze landen hebben op nieuw de waarheid bevestigd, dat de verwachtingen, om door aanmoediging bevolking te lokken, voornamelijk afstuiten op de gehechtheid van den Javaan voor zijnen geboortegrond en den eerbied voor de graven zijner vaderen, welke hij niet ligt en althans niet voor altoos zal verlaten, zoolang hij niet daartoe wordt gedwongen door slechte behandeling en ondragelijke lasten en afpersingen. Die afpersingen en slechte behandeling waren de eenige oorzaken, waarvan in vorigen tijd overplantingen van volk konden worden verwacht; doch die oorzaken hebben opgehouden te bestaan, sedert de meer en meer toenemende werking van een geregeld en billijk bestuur. Indien er immer voor landerijen, welke eenen toevoer van bevolking behoefden, eene schoone gelegenheid voor het verkrijgen daarvan heeft bestaan, dan is dit met de Tjiassem en Pamanoekansche landen het geval geweest, gelegen in de nabijheid van Indramajo en Cheribon, waar jaren achtereen mislukte oogsten de bevolking zwaar hebben geteisterd *).

De kommissie besluit, ten aanzien dezer tweede paragraaf, dat een verkoop van landerijen niet den voorspelden uitslag zal ten gevolge hebben, en waarschijnlijk niet dan ten nadeele van de schatkist zal kunnen tot stand komen.

III.

Thans onderzoeken wij de vraag: welke financiële vooruitzigten doen zich in de toekomst veronderstellen voor het geval, dat werkelijk een verkoop of verpachting mogt kunnen tot stand komen.

---

*) Ofschoon het mij geheel overbodig toeschijnt, iets te zeggen tot wederlegging der kommissie, ten aanzien harer beschouwingen omtrent de landen Tjiassem en Pamanoekan, dewijl de onjuistheid en het scheve dier voorstelling algemeen bekend zijn, kan ik mij toch niet weerhouden hier opmerkzaam te maken op de zware beschuldiging, die hier op het Gouvernement wordt geworpen en helaas! maar al te regt. De Javaan is gehecht aan zijnen geboortegrond, en verlaat dien niet anders dan door den uitersten nood gedreven. Juist! maar hoe groot moeten dan de ellende en armoede, de knevelarijen en afpersingen onder het Nederlandsche Gouvernement wel geweest zijn, in de residentiën Tagal, Pakalongan, Samarang, Japara, Rembang, en anderen, waar geheele streken in korten tijd zijn ontvolkt geworden; ja, volgens de kommissie zelve, in Indramajo en Cheribon, waar de nood zoodanig is ten top gestegen, door mislukte oogsten, *alleen aan de handelingen van het bestuur toe te schrijven*, dat duizenden en duizenden inlanders van daar zijn verhuisd, *ook naar Pamanoekan*.

De kommissie vangt aan met hieromtrent de stelling in het midden te brengen, dat een eigenaar van eenig goed meer belang heeft bij het behouden of vermeerderen van de waarde van dat goed, dan een tijdelijk bezitter. Van eenen landeigenaar kan alzoo worden verwacht, dat hij de waarde van zijn land zal trachten te verhoogen, des noodig door opofferring van tijdelijke voordeelen, terwijl een pachter, wiens belangen ophouden met het einde van zijnen pachttermijn, en die alzoo slechts tijdelijk en onmiddellijk voordeel zocht, geene opofferingen zich zal getroosten, welke voor hem louter verliezen zijn, maar zelfs voordeelen zal trachten te behalen uit en ten koste van de innerlijke waarde van zijn landgoed. Het kwaad, uit eene verpachting voortvloeijende, kan alleen worden getemperd door voor langeren tijd 's pachters belangen aan zoodanig land te verbinden, d. i., den pachttermijn op langen duur te stellen.

Eene verpachting van landerijen zoude niet beantwoorden aan het oogmerk, om de staatsschuld te verminderen. Zij zoude slechts eene verhooging van inkomsten kunnen te weeg brengen. De Nederlandsche financiën hebben alzoo geen onmiddellijk groot belang bij eene verpachting *).

Aan eene dadelijke verhooging van inkomsten, langs den weg der verpachting, twijfelt de kommissie niet, vooral indien de konkurrentie wordt aangemoedigd, door voorwaarden, welke een ieder tot de mededinging toelaten. Naar gelang echter, dat die voorwaarden grootere personele of reële waarborgen vorderen, zal de konkurrentie verminderen en met haar de pachtschat.

Daar, waar het Gouvernement gevestigde revenuën trekt, zal het die niet in de waagschaal mogen stellen voor eene onzekere verhooging van die revenuën, en eene evenmin gewaarborgde gereede betaling van hetgeen het te voren genoot. Kans-spekulatiën behooren niet tot de financiële ondernemingen van een Gouvernement †). Het vorderen van waarborgen zal onvermijdelijk zijn, maar ook daardoor zal men op geene belangrijke vermeerdering van inkomsten mogen rekenen.

Eene verpachting zal echter daarom dadelijk voordeel opleveren, omdat de pachters zullen rekenen op toekomstige meerdere inkomsten; doch ook het Gouvernement kan daarop zijne verwachtingen vestigen; maar juist omdat de pachter moet aanvangen met zijne toekomstige winsten aan het tegenwoordige op te offeren, zal hij ze slechts voor een gedeelte afstaan. Op die wijze levert eene verpachting over een gegeven getal jaren geen voordeel op, tenzij de pachter het oog hebbe gevestigd op onregtmatige

*) Wij zijn het eens met de kommissie, dat het stelsel van verkoopen beter is dan dat van verpachten. Maar wij begrijpen die redenering niet regt, dat de Nederlandsche financiën geen onmiddellijk groot belang zouden hebben bij eene „verhooging van inkomsten," die uit de verpachting, volgens de verklaring der kommissie zelve, zou voortvloeijen. Overigens nemen wij akte van de belangrijke koncessie, die de kommissie hier doet, omtrent de vermeerdering van inkomsten, die uit eene verpachting voortvloeijen, iets hetwelk natuurlijk nog in veel ruimere mate op het verkoopen toepasselijk moet wezen.

†) Hoe kan dezelfde pen, waaruit deze schoone woorden gevloeid zijn, het Gouvernement aanraden om altoos te blijven te midden der spekulatiën van landbouw, handel en scheepvaart op groote schaal? Of is het Gouvernement tegenwoordig iets anders dan landbouwer door zijn kultuur-stelsel en koopman door zijne Europesche markt?

voordeelen uit zijne pacht, welke het Gouvernement niet behoort te ondersteunen, of op het behalen van voordeelen ten koste van de innerlijke waarde der landerijen, hetwelk strijdt met 's Gouvernements duurzame belangen.

Een verpachting-stelsel laat zich van slechts ééne gunstige zijde beschouwen, die van het dadelijke voordeel; doch aangezien het alleen kan worden verkregen ten koste van duurzaam en toekomstig voordeel, laat ook dit zich niet aanprijzen. En te algemeen is de kreet tegen het tegenwoordig, in het westelijk gedeelte van Java ingedrongen, stelsel van verpachting der partikuliere landerijen gerezen; te zeer acht men de bevolking daar aan eene stelselmatige uitputting blootgesteld, waarvan schromelijke gevolgen worden gevreesd, — dan dat de kommissie het zoude durven wagen, eene verpachting der Gouvernements-landen aan te bevelen.

Eene verpachting ontneemt daarenboven gewis de mogelijkheid van het behalen van toevallige voordeelen, voortvloeijende uit ruime oogsten of hooge marktprijzen; maar belet niet dat men deele in de rampen, welke den pachters kunnen overkomen, omdat het beroep op de edelmoedigheid en billijkheid van een Gouvernement, indien daarvoor eenige grond bestaat, nimmer vruchteloos gedaan wordt.

Tot vergelijk van de toekomstige financiële resultaten van het landbezit op Java van groote grondeigenaren of van het Gouvernement, zal men vooraf behooren te stellen, dat de eventuële verkoop geschiede tegen zoodanige prijzen, welke, naar de rede der rente van de Nederlandsche staatsschuld, in evenredigheid staan tot de inkomsten welke het Gouvernement er thans van trekt. Indien men dan aanneemt, dat de ontwikkeling, onder de eene of andere dier partijen, even snel voortgaat *), zal het Gouvernement, bij eenen verkoop, noodwendig in de toekomst verliezen, omdat het Gouvernement, zelf de landerijen beheerende, hare inkomsten verhoogd ziet in eene direkte rede tot eene vermeerderde produktie; terwijl, wanneer ze door landeigenaren beheerd worden, die vermeerdering slechts staat in eene indirekte rede tot de hoogere produktie, waar tusschen zich de landeigenaar plaatst, wiens inkomsten op de direkte rede inbreuk maken.

Om zulks in cijfers aan te toonen, teekenen wij aan, dat het Gouvernement als landbezitter $^1/_5$ tot $^2/_5$, 20 tot 40 ten 100 van de meerdere produktie zoude trekken, waarvan wij dadelijk aftrekken 8 ten 100, zijnde

*) Ik neem dit, vooral van die landen, welke ik in de eerste plaats aan de partikuliere nijverheid wil overgeven, volstrekt niet aan. Integendeel geloof ik in een voorbeeld duidelijk te hebben aangetoond, hoe de partikuliere nijverheid in 't algemeen, maar speciaal op die landen, welke, door aard en ligging, daartoe bijzonder geëigend zijn, met veel meer goeden uitslag kan arbeiden, dan het Gouvernement bij magte is. Zie *Bedenkingen tegen de mededeelingen van den Minister van Koloniën* enz. blz. 41 en volgenden. De partikuliere eigenaar is in zijne handelingen onbelemmerd, terwijl de kontroleur zijne plannen tot verbetering aan den assistent-resident, deze weder aan den resident, die weder aan den direkteur der kultures enz. enz. moet onderwerpen. Ik beroep mij op de ondervinding van alle ambtenaren bij het inlandsch bestuur en de landelijke inkomsten, om te bewijzen, hoe door deze formaliteiten, en de aanmerkingen, die op de beste voorstellen soms door minkundigen maar hoog geplaatsten gemaakt worden, de schoonste plannen dikwijls onuitgevoerd bleven. De partikuliere nijverheid is aan geene formaliteiten gebonden; zij werkt met een veel grooter personeel op een veel kleiner schaal; zij kan alle onderdeelen tot één punt vereenigen en het geheel tot zijne geringste détails overzien; zij kan alle bronnen aan haar voordeel dienstbaar maken.

de belooning aan de dessa's-hoofden voor de inning toegestaan, zoodat er werkelijk binnen zal komen 18⅜ tot 86⅛ ten 100.

Is het landbezit in handen van partikulieren, dan trekken deze de bedoelde 20 tot 40 ten 100 van de meerdere produktie, welke cijfers, gekapitaliseerd wordende tegen eene rente van 4½ ten 100, opleveren 444 tot 888 ten 100, voor de meerdere waarde der landerijen, in verhouding tot de jaarlijksche hoogere produktie. Van die hoogere waarde trekt het Gouvernement de belasting van verponding, ten bedrage van ¾ ten 100 en alzoo slechts 3½ tot 6⅞ van de hoogere produktie, en alzoo ruim 15 tot 30 ten 100 minder van hetgeen de landerijen in vervolg van tijd meer zullen opbrengen *). De belangrijkheid van dit verschil wordt niet verminderd door de bewering, dat het Gouvernement, tot het verkrijgen van die meerdere inkomsten, hoogere uitgaven zal te bestrijden hebben, naardien het wel bekend is, dat, de belooning aan de dessa-hoofden reeds in rekening geleden zijnde, de overige vermeerdering van uitgaven slechts luttel wezen kan †); terwijl ook hierop de regel toepasselijk is, dat zaken in het groot in vergelijking goedkooper bestuurd worden dan die in het klein §).

Doch de bovenstaande berekening daar gelaten, vermeent de kommissie, dat het Gouvernement eerder dan partikulieren de produktie en de ontwikkeling in het algemeen zal kunnen doen toenemen.

Het is geheel ten onregte, dat men naar de Bataviasche Ommelanden en de Buitenzorgsche landerijen, tot bestrijding van dat gevoelen, wil verwijzen. Die landerijen, voor zoo verre zij algemeen bebouwd zijn en dus eigenlijk zouden kunnen worden opgenoemd, hebben sedert ongeveer eene eeuw den invloed ondervonden van het beheer door Europeanen. Zij bezitten goede afvoermiddelen naar de hoofdplaats van Nederlandsch Indië met hare talrijke bevolking en de hoogste marktprijzen voor levensmiddelen, meer dan ergens anders op Java. Zonder het aanwezen van Batavia, waar zeer groote sommen, door zooveel andere oorden van Java opgebragt, worden verteerd, zoude die ontwikkeling op oneindig lageren trap staan. De bevestiging van deze waarheid ligt daarin opgesloten, dat de bedoelde landen schier uitsluitend voortbrengselen teelen voor de konsumptie

---

*) Deze berekening is zeer eenzijdig en onjuist. Zonder nu de waarde der opgegeven cijfers te willen beoordeelen, herinner ik alleen, dat de uitgaande regten der produkten, die op deze landen geteeld zullen worden, de inkomende regten der goederen die de bevolking, door hare vermeerderde welvaart, zal gebruiken, het regt van overschrijving, de opbrengst der verpachtingen van het zout-monopolie enz. enz., bij die berekening vergeten zijn, en nog al eene aanzienlijke som zouden maken.

†) De kommissie heeft hier volkomen gelijk. Wanneer het tegenwoordige stelsel bij het Gouvernement blijft bestaan, dan zullen die uitgaven niet noemenswaard zijn — omdat de bevolking geene of althans genoegzaam geene betaling voor haren arbeid ontvangt. Zoo straks heette het, dat de partikuliere ondernemingen waren te gronde gegaan, omdat de dagloonen zoo hoog waren; — nu daarentegen wordt beweerd, dat partikulieren niet tegen het Gouvernement kunnen konkurreren, omdat het den arbeid om niet heeft. Wij laten deze redenering in hare waarde, maar wij vragen hier eenvoudig: onder welk stelsel heeft de bevolking het beter, onder dat van vrijen arbeid of Gouvernements kultures?

§) Dat is zeer juist, onder één voorwaarde; dat, *namelijk*, de bestuurder in het groot niet het Gouvernement zij, want dat zal altijd duurder werken, dan een partikulier, al drijft deze de zaken ook in 't klein, om de eenvoudige reden, dat deze *zijne eigen zaak* drijft; tenzij het Gouvernement den arbeid om niet heeft!

van Batavia zelven, en dat zij ook minder sporen van ontwikkeling opleveren *).

Allerwege zal men op Java, nabij de hoofdplaatsen, meer ontwikkeling in landbouw en nijverheid ontwaren, een feit, dat trouwens overal in de wereld wordt aangetroffen.

Indien men eens eene vergelijking maakte, tusschen het toenemen der produktie op 's Gouvernements landen, sedert het tijdstip der invoering van het kultuurstelsel, toen het Gouvernement onmiddellijk de belangen van den landbouw begon te besturen, en de sedert dien tijd plaats gevonden hebbende toename van de waarde der partikuliere, landerijen dan zouden ontwijfelbaar deze laatste verre achterstaan †). En waarin anders is de voorname rijzing dier landen, in de laatste jaren, gelegen, dan in het veld gewonnen hebbende verpachting-stelsel en de afpersingen van de bevolking, die daaruit voortvloeijen?

Dat de elders geldige theorie, dat de private industrie zich sneller ontwikkelt, dan die welke door de hand eens Gouvernements wordt geleid, niet van toepassing is op Java, wat den landbouw betreft, laat zich duidelijk verklaren. De behoeften van den inlander zijn luttel, en geene heeft hij, waarin hij zelf niet voorziet of voorzien kan uit hetgeen hij zelf voortbrengt of wat de hem omringende natuur oplevert, huisvesting, voeding, kleeding, niets uitgezonderd. Van daar dan ook zijne onbezorgdheid voor de toekomst en de geringe waarde, welke hij aan het bezit van geld hecht. Bij hem bestaat alzoo geen eigen spoorslag tot verbetering van zijn lot, tot vermeerdering van levensgenot, en de middelen, welke elders de arbeidzaamheid opwekken, werken luttel op hem §).

Er is alzoo eene krachtige aansporing bij hem noodig, om hem te doen werken, — daarna te leeren kennen, welke de gevolgen der werkzaamheid zijn, en welke levensgenietingen hij daarvan trekken kan, — en eindelijk, door de opgewekte behoefte daarvan bij hem eenen natuurlijken prikkel te doen ontstaan voor arbeidzaamheid.

---

*) Twee aanmerkingen. Vooreerst, dat wij ontkennen, dat de meer van Batavia verwijderde landen minder ontwikkeld en produktief zouden zijn dan die nabijgelegen zijn. Integendeel van sommige der laatste soort is de produktie vrij wat grooter dan van die der eerste. Maar het onderscheid ligt niet in de hoeveelheid maar in den aard der produktie. De partikuliere nijverheid weet van alle omstandigheden gebruik te maken, ook van de omstandigheden, die de kommissie hier te regt opnoemt. Een Gouvernement, dat den landbouw drijft kan zich met zulke bijzonderheden niet inlaten. Wij vragen met vertrouwen, of 't geen de kommissie hier aanhaalt geen krachtig argument is voor het partikuliere landbezit.

†) Wij kunnen in deze vergelijking niet toestemmen. De partikuliere nijverheid had de genoemde landerijen reeds sedert lang op eene aanzienlijke hoogte gebragt, zoodat het een onbillijke eisch zou wezen, te verlangen dat zij in datzelfde tijdsbestek zulke vorderingen zouden maken, als landen, waaraan voor 't eerst de hand wordt geslagen. En dan verzoeken wij, niet uit het oog te verliezen de middelen, die het Gouvernement, ten koste van de welvaart der bevolking, heeft gebezigd, en die welke de partikuliere landbezitter gebruikt.

§) Wij moeten tegen deze geheele valsche voorstelling ons verzetten. De Javanen hebben wel degelijk behoefte aan van elders aangevoerde voorwerpen, en naar mate ze in welvaart en beschaving toenemen, vermeerdert ook die behoefte. Wij wijzen hier slechts op één artikel, dat der lijnwaden. Heeft het verbruik daarvan in de laatste jaren niet eene verbazende hoogte bereikt, en wie durft bepalen tot welke hoogte het stijgen zal, als maar welvaart en beschaving worden bevorderd? Wij behoeven, tot wederlegging dezer gansche redenering, slechts te verwijzen naar het artikel *De toestand en vooruitzigten van den handel op Samarang*, in de vorige afleveringen van dit Tijdschrift geplaatst.

Onder de oorspronkelijke instellingen op Java, behoorde die der dienstpligtigheid van de bevolking, welke, met weglating van te voren onnutte en inproduktive, voornamelijk is toegepast geworden op de teelt van produkten voor de Europesche markt en voor werken van algemeen of uitgebreid nut. Op deze wijze is eene talrijke, te voren evenzeer opkomende, doch niets degelijks uitvoerende bevolking, tot voordeeligen arbeid bestemd geworden, waarvan de uitkomsten zelve voor een groot gedeelte ten behoeve der bevolking kwamen *).

Het is niet te ontkennen, dat slechts de kracht des bevels, uitgegaan van hen, die met het openbaar gezag bekleed waren, aanvankelijk heeft gewerkt; en dat eerst later, toen de voordeelen van den arbeid werden gemaakt, langzaam aan de tegenzin tegen die verpligte werkzaamheid is geweken. Zonder het bevel, uitgegaan van het openbaar gezag, aan zijnen eigen wil en neiging overgelaten, zal de Javaan tot zijnen eenvoudigen en kindschen staat en zijne zucht naar werkeloosheid terug keeren. Daaraan is hij alzoo meer blootgesteld, wanneer hij zal komen onder de leiding van private ondernemers, aan wie geen openbaar gezag kan worden toegekend.

Het Gouvernement werkt daarenboven door inlandsche hoofden, gekozen uit de invloed bezittende lands-aristrokratie. Daardoor wordt de welgezindheid der bevolking, aan den eenen kant behouden, terwijl bovendien die hoofden of beambten een onkostbaar personeel uitmaken †).

Het Gouvernement, beschikkende over de diensten der bevolking van zooveel uitgestrekte landschappen, kan daarenboven een grooter getal handen op een enkel punt bijeenbrengen.

En het is dan ook, door de vereeniging van deze drie omstandigheden, dat er op Java reuzenwerken zijn tot stand gebragt, zonder dat het Gouvernement zelf tot belangrijke betalingen verpligt was.

En aangezien die werken, hetzij ze bestaan in den aanleg van groote wegen, welke de veiligheid en beweging van personen en goederen bevorderen, of in opdammingen en afleidings-kanalen van water, ten behoeve van den landbouw, onmiddellijk terugwerken op de welvaart der bevolking, heeft het stelsel van dienstpligtigheid in de landen des Gouvernements

---

*) Zoodanig als de kommissie het hier voorstelt, was het doel van den schepper van het kultuurstelsel; maar in tallooze artikelen hebben wij aangetoond, en 't wordt door onze tegenstanders niet meer ontkend, dat van de krachten der bevolking niet alleen te veel is gevorderd, maar dat ook voor zeer vele onnutte zaken en het egoïsme en de hebzucht van aanzienlijke en mindere hoofden, er schromelijk misbruik van gemaakt is. En bovendien, wat bewijst dit alles tegen het partikulier landbezit? Verzeker aan den Javaan het vrij en ongestoord genot van 't geen hij verdient; bied hem een goed loon aan, en hij zal, vrijwillig, zonder dwang, gaarne voor u werken. Ik herinner hier alleen het gebeurde met de vestingwerken te Samarang en Soerabaja.

†) Men is grootendeels reeds van deze meening teruggekomen. De heer G. L. BAUD wil den inlandschen hoofden langzamerhand eene geheel andere plaats aanwijzen — en ik ondersteun hem ten krachtigste in dit beginsel. Te regt zeggen de leden der kommissie, dat "die hoofden een onkostbaar personeel uitmaken." Hunne bezoldiging is zeer gering. Maar ik herinner mij met genoegen eene hoogst belangrijke memorie van een der leden van de kommissie, den heer BUIJN, gelezen te hebben, waarin het verderfelijke van zulke geringe bezoldigingen wordt aangetoond, en ten sterkste op eene verhooging van traktementen voor de hoofden in Bantam aangedrongen.

al meer en meer verloren van het geen daarin door sommigen als een slaafsche staat wordt aangemerkt. De toekomst zal zich in dit opzigt schooner nog onderscheiden, omdat het thans als eene ongeschiktheid in den ambtenaar wordt aangemerkt, nuttelooze heerendiensten op te leggen.

Anders zijn de zaken op een partikulier land gesteld. De inlandsche adel is te hooghartig, om zich tot loontrekkende dienaren van partikulieren te maken, en de landeigenaar heeft geene keuze dan tusschen Europeanen, hunne afstammelingen en Chinezen, of inlanders van minderen stempel. Dezen missen eenen gevestigden invloed, of vorderen hooge bezoldigingen. De landeigenaar bekreunt zich minder om werken tot algemeen dan die tot zijn eigen nut en voordeel. De heerendienstpligtigheid is een tak van inkomen of vermeerdering van rijkdom van den landeigenaar en niet der bevolking tevens; de waterwerken, de nieuwe ontginningen van landen behooren hem, en de bevolking erlangt die slechts onder bezwarende voorwaarden ter bebouwing. De landeigenaar is overigens beperkt in het getal dienstpligtigen, en alzoo minder bij magte groote werken te ondernemen en die tijdig uit te voeren. De administratie der partikuliere landerijen is dan ook veel kostbaarder dan die der Gouvernements landen, niettegenstaande deze laatste tevens in zich begrijpt het openbaar gezag, de policie en het bestuur in het algemeen *).

De kommissie wenscht eindelijk de aandacht te vestigen op de omstandigheid, dat de ontwikkeling der partikuliere landerijen schier eeniglijk heeft bestaan in eene uitbreiding van den rijstbouw, welke de eenige degelijke kultuur is, die oorspronkelijk bij den Javaan heeft bestaan; zoodat die uitbreiding der bevolking welgevallig moest wezen †), terwijl zij in de naburige hoofdplaats van Nederlandsch Indië eenen stelligen hoogen marktprijs voor het overvloedige gewonnen graan gewaarborgd vond.

Daarentegen heeft de ontwikkeling in de Gouvernements landen meer voornamelijk plaats gegrepen in het aanplanten van, der bevolking vreemde en alzoo ongevallige produkten, en dat nog wel in den aanvang ten koste der rijstkultuur §).

Hieruit volgt, dat die vreemde kultuur met de meeste omzigtigheid moest worden ingeleid, terwijl hare snelle uitbreiding ook niet zelden werd tegengehouden door de ontstentenis van het benoodigde zaad of stekken.

Thans zijn die kultures voor de bevolking inheemsche geworden; en

---

*) De onjuistheid en onbillijkheid dezer beoordeeling van het partikulier landbezit valt te zeer in het oog, dan dat wij ze zouden behoeven aan te wijzen. Alleen deze opmerkingen. Alles wat de landeigenaar doet tot verbetering van zijn land strekt tevens tot welzijn der bevolking. Alles wat hier wordt opgenoemd, als voordeel voor het Gouvernement op zijne landen, 't welk de partikuliere landbezitter mist, strekt tot groot nadeel en bezwaar voor de bevolking aldaar. In weerwil van die mindere hulpmiddelen, hebben de partikuliere landbezitters groote en kostbare werken op hunne landen aangelegd, *zonder bezwaar der bevolking*, die met name kunnen worden opgeteld.

†) In mijne oogen is dit eene groote lofspraak op het partikuliere landbezit. Maar de kommissie vergeet, dat ook aanzienlijke hoeveelheden produkten voor de Europesche markt van de partikuliere landen geleverd worden. Alleen de Bataviasche Ommelanden en Buitenzorg werpen 100,000 pikols suiker af; om van niets anders te spreken.

§) Dat is helaas! maar al te waar. Van daar zooveel ellende, gebrek en armoede. Hinc illae lacrimae. Maar, hoe de kommissie dit als een lofspraak kan aanmerken, is ons een raadsel.

niet zonder grond veronderstelt men, dat in die streken, waar zij meer voordeelen dan de rijstbouw opleveren, eene intrekking van het bestaande met leede oogen zoude worden aangezien. En ontveinzen wij niet, dat in een tijdstip, toen de schatkist van Nederland dringende offers van hare Oost-Indische bezittingen vorderde, het stelsel van verpligte teelt van voortbrengselen ten behoeve van de Europesche markt welligt te eensklaps is uitgebreid en opgevoerd geworden. Men is daarvan terug gekomen, en heeft de bezwaren, er uit voortgevloeid, bereids zooveel mogelijk opgeheven, terwijl tevens de toename der bevolking en de ontginning van nieuwe bouwlanden of de verbetering van de bestaande door stelselmatige bevochtiging het evenwigt heeft helpen herstellen *).

Thans geldt niet meer de vraag, waar men uitbreiden zal, maar waar men het kan en behoort. De ondervinding, gedurende eene reeks van jaren verkregen, heeft doen inzien, dat, bij den praktischen landbouw zoowel als ten aanzien van de theoretische beginselen van het kultuurstelsel, veel meer eigenaardigheden waren in acht te nemen, dan waarop men, bij de eerste invoering en impulsie der uitbreiding, voorbereid scheen. Het gevoelen heeft wortel gevat, dat het kultuurstelsel alleen daar met vrucht kan worden toegepast, waar het niet voor andere belangen ondermijnend is; en de mislukkingen, te voren ondervonden, hebben er dan ook toe geleid, dat thans geene uitbreiding gevolg neemt, dan na voorafgaand en door de regering zelve beoordeeld grondig onderzoek.

Hierdoor is het in acht nemen van de belangen der Javaansche bevolking en van haren toestand meer gewaarborgd geworden. Maar daarenboven heeft de Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN zijn dringend verlangen te kennen gegeven, dat, nevens de kultuur van produkten voor de Europesche markt, die van de rijst worde behartigd, waarvan het Gouvernement de bewijzen wenscht aan te treffen in het tot stand komen van werken, welke daarmede in verband staan †).

De kommissie zal zich niet in bespiegelingen verdiepen, doch alleen als haar gevoelen ter nederstellen, dat de verschijning van die milde beginselen ten behoeve van den Javaan eene schoone toekomst beloven, welke veler verwachtingen zal overtreffen. Zij gevoelt zich daarom te meer gedrongen aan te raden, om de gevestigde orde van zaken niet omver te werpen, door het opvolgen der inzigten van de voorstanders van eenen verkoop of verpachting der Javasche landschappen, waartegen zich reeds zoo vele gewigtige bedenkingen voordoen §).

---

*) Wij wenschten wel dat dit waarheid was. Maar wel verre, dat in 1848 de toestand zoo gunstig was, is het nu, in 1852, nog eene noodzakelijkheid datgene te doen, 't welk de kommissie hier zeer ten onregte als geschied voorstelt.

†) Jammer maar, dat dit tot dusverre grootendeels een "verlangen" en een "wensch" is gebleven. De beschouwing van het kultuurstelsel, zoo als de kommissie ze hier geeft, vooral die van de moeijelijkheden en gebreken, welke het aankleven, is volkomen juist, wanneer men slechts de verbeteringen niet als reeds werkelijk tot stand gebragt, maar als hoogst wenschelijk zich voorstelt.

§) Die raad is zeer goed. Ook wij willen de gevestigde orde van zaken niet omver ge-

IV.

De kommissie gaat thans over tot de behandeling der vierde vraag, welke betrekking heeft op de materiële belangen der inlandsche bevolking, en op den maatschappelijken en staatkundigen toestand van Java.

Men kan de bevolking gevoeglijk verdeelen in vier standen, namelijk die van de landbouwers, den handelsstand en den handwerksstand; van de geestelijkheid; van de aristokratie; en eindelijk van de dienaren van het Gouvernement.

De eerstgenoemde is de talrijkste, doch staat op den laagsten trap van beschaving. Op hem rust de zwaarste arbeid. Hij maakt de bron uit van Java's rijkdom, terwijl hij tevens de zwaarste lasten draagt.

Als erfpachter of bruikleener van de gronden, zijn zijne belangen naauw verknocht aan die van den renteheffer van die gronden, daar, waar het eene verbetering van het produktief vermogen betreft, die aan den eenen ruimen oogst en aan den anderen meerdere belasting uit die oogsten oplevert. Doch die belangen loopen uiteen, dan, wanneer het betrekkelijke bedrag der belasting wordt opgevoerd.

In de Gouvernements distrikten heeft, sedert vele jaren, geene aanmerkelijke verhooging van het betrekkelijke cijfer der belasting plaats gevonden. Integendeel, zijn de meerdere revenuën grootendeels voortgesproten uit eene toegenomene produktie; daar is alle verbetering der bouwlanden of de vermeerdering dier landen geheel gekomen ten voordeele van den Javaan; terwijl het Gouvernement, zelfs voor het wetenschappelijk projekteren en het toezigt over de uitvoering van werken, zoomede voor de verstrekking van gereedschappen, zich uitgaven heeft opgelegd, welke echter inderdaad kunnen geacht worden niets minder dan eene onvoordeelige geldbelegging te zijn geweest, door de meerdere inkomsten welke daaruit later voortvloeijen.

Met uitzondering van een enkel geval, bestaan op partikuliere landerijen zoodanige milde beginselen niet, ten behoeve van de bevolking; want daar beschouwt de landeigenaar de waterwerken, de nieuwe ontginningen, de verbetering der velden niet ten behoeve der bevolking, maar ten zijnen behoeve te zijn verkregen, omdat ze door de hem verschuldigde dienstpligtigheid zijn ontstaan. Het gevolg hiervan is, dat de landeigenaren de bevolking al meer en meer verdringen uit het erfpachtregt, en dat de bouwlanden in hun eigendom overgaan, waardoor zij worden in staat gesteld, ze te verhuren en de door erfpachters verschuldigde belasting van „tjoeké" of kontingent, welke jaarlijks bij minnelijke overeenkomst moet worden vastgesteld en zich bepaaldelijk regelt naar den staat van den oogst, te

---

worpen hebben, maar wij willen hare natuurlijke ontwikkeling. Wij willen uitbreiding van het partikulier landbezit, in bewoonde streken, die er bijzonder toe geëigend zijn en op woeste gronden. En wij willen zuivering van het kultuurstelsel van de tallooze misbruiken en overdrijvingen die het thans aankleven, en het ten uitvoer leggen van dat stelsel in den geest van zijnen schepper, den graaf VAN DEN BOSCH, dat is als een stelsel dat tot vrijen arbeid en vrije kultuur moet leiden.

veranderen in eene vaste hoog opgevoerde grondrente, berekend naar de uitgestrektheid en den aard der velden. Die grondrente is de bij het reglement van 1836 verbodene „ padjak," ook „ sewa" genoemd, welke, ingeval van ruime oogsten, dragelijk, doch, bij mindere of slechte oogsten, bezwarend is, en de bevolking tot opofferingen verpligt, omdat zij is berekend naar de uitkomsten van goed geslaagde oogsten.

Doch op die wijze heeft niet alleen opvoering van belasting plaats gegrepen. Ook ten aanzien van de velden, welke niet aan het erfpachtregt onderworpen zijn en waar de „ tjoeké" of het kontingent moest worden behouden, omdat de bevolking zich daaraan wenschte te houden, zijn andere slinksche wegen ingeslagen; b. v. te hooge taxatiën van het gewas of taxatiën op een tijdstip, dat het gewas niet wel kon worden geacht anders dan goede uitkomsten te zullen opleveren; in den regentijd, bij voorbeeld, wanneer alles een veel belovend aanzien heeft. Dan blijven de tegenspoeden, door te vroeg ingevallene droogten als anderzins, voor rekening van den landman. Zoo vordert men ook goede graansoorten en wigtig graan daar waar inferieure kwaliteiten werden geoogst. Daarenboven behooren hiertoe nog het geven van voorschotten op het te veld staande gewas, om zich tot lage prijzen zoo veel mogelijk van den oogst toeteëigenen en daarop handelswinsten te behalen; het verstrekken van zaad tegen teruggave met woeker; het leenen van ploegvee tegen hooge betalingen in produkten: de dagelijksche spekulatiën der landeigenaren en pachters op de onnadenkendheid en onkunde of kinderlijkheid der bevolking. Die spekulatiën worden niet in de Gouvernements-distrikten gedreven, maar worden grootendeels met alle kracht geweerd.

Heeft de landbouwer in de Gouvernements-landen zijnen toestand allengskens zien verbeteren; is hij er welvarender geworden, — het tegengestelde heeft met hem op de partikuliere landen plaats gegrepen. Het is te betreuren, dat hier nog eene verergering van dien staat van zaken moet worden te gemoet gezien, door het meer en meer veld winnen van het stelsel van verpachting. Daarbij moet nog worden gevoegd, dat de door pachters aangemoedigde afkoop der heerendiensten, waaruit zij zich onmiddellijke voordeelen verschaffen, de geneigdheid van werkeloosheid bij de bevolking voedt, de verbetering der landerijen belemmert, en het vermogen van den inlander vermindert.

Doch, niet slechts het lot van de landbouwende klasse, ook dat van den handwerksman en van den handelsstand lijdt op de partikuliere landerijen. Deze tusschenstanden, deze middenklasse der bevolking, welke een zoo noodwendige schakel van het geheel vormt, en strekt om de sterke afteekening der maatschappelijke positiën te verzachten, brengen den landeigenaren weinig of niets op. Daar zij zich generen door het leveren van vele kleine behoeften aan de talrijke landbouwende klasse, worden zij zelfs met leede oogen aangezien, omdat ze geacht worden een gedeelte der inkomsten tot zich te trekken, welke de landeigenaar meent de zijne te kunnen maken. Van daar dan ook, dat deze tusschenstanden met kracht

en magt door hem worden geweerd en bemoeijelijkt, terwijl de landeigenaar, die voordeeliger ressources heeft, den klein-handel fnuikt door eenen eigen handel, welken hij in verband brengt met zijne overige spekulatiën en transaktiën.

Maar ook de geestelijkheid, de achtergeblevene leden der aristokratie, zijn hem, als parasyten, een doorn in het oog. Hun worden evenzeer moeijelijkheden in den weg gelegd; men tracht de bevolking van hen te vervreemden, zoodat er ook voor hen niet anders overblijft, dan óf de wijk naar elders te nemen, óf zich onder de landbouwende klasse te mengen, óf hunnen invloed geheel te leenen aan den landeigenaar, om de onregtmatige vorderingen van dezen te bevorderen.

Van daar, dat op de partikuliere landerijen, welke niet in eene bijzondere bescherming deelen, de bevolking zich bepaalt tot landbouwers en dienstpligtigen van den landeigenaar en zijne trawanten *).

Het persoonlijk eigenbelang der landeigenaren of pachters heeft alzoo eene, niet te ontkennen, vernietigende kracht uitgeoefend op de welvaart der bevolking, en den toestand der inlandsche maatschappij. Doch daarvan valt meer te zeggen. Die toestand is evenzeer ondermijnend geweest voor het gezag, de goede orde en de handhaving van eene goede policie, als voor het in stand houden van bijzondere regten, welke van ouds gevestigd waren.

Op de partikuliere landerijen heeft de bevolking het voorregt verloren, zijne dorpshoofden te verkiezen en hunne ontzetting te mogen verzoeken, een voorregt, waarin voor haar groote waarborg gelegen was voor de behartiging en bescherming harer materiële belangen tegen derden, en voor de instandhouding van hare maatschappelijke instellingen en regten. Het dorpsbestuur, te zamen gesteld uit de oudsten en voornamen uit iedere dessa, vormende een gemeene-bestelijk bestuur, is daardoor te gronde gegaan, om plaats te maken voor het eenhoofdige gezag van aan de dessa's en hare belangen vreemde en van den landeigenaar afhankelijke mandoors

Dat dorpsbestuur maakt de gedurige bemoeijing van het openbaar gezag met individuële belangen onnoodig, en voorkomt inderdaad daardoor vele misslagen, welke noodwendig zouden worden begaan. Het regelt de huishoudelijke aangelegenheden zoodanig als zij het best met de algemeene belangen der dessa overeen te brengen zijn. Bekend met de bijzondere omstandigheden van iederen ingezetene, legt het, bij minnelijke overeenkomst en ruggespraak, aan de ingezetenen de belasting op, welke moet

*) Ik denk, dat de landeigenaren, die dit stuk lezen, wel een ander tafereel zullen ophangen van den toestand der bevolking op hunne landen. Ik vertrouw, dat zij, die daartoe 't best in staat zijn, zich geroepen zullen gevoelen, om de waarheid onpartijdig aan 't licht te brengen, waardoor de eenzijdigheid dezer voorstelling zal blijken. Daarom onthoud ik mij ook van het aanwijzen der tallooze onnaauwkeurigheden, die in deze vergelijking van de partikuliere- met de Gouvernements-landen voorkomen. Maar ik zal mij één vraag veroorloven. Indien de laatsten zulk een eldorado en de eersten zulk eene hel zijn, waarom hebben er dan zoo talrijk veel verhuizingen van de Gouvernements-landen plaats, ook naar de partikuliere landen, en waarom neemt de bevolking op de laatsten dan zoo gedurig en aanzienlijk toe? De kommissie heeft toch zelve erkend, dat de Javaan zijne woonplaats en de graven zijner ouders niet anders verlaat dan in den uitersten nood. Waarom hoort men zoo gedurig van hongersnooden, epidemiën en andere ellende op de Gouvernements-landen en nimmer op die van partikulieren?

worden opgebragt. Het verdeelt en regelt den verpligten arbeid met inachtneming van die onderscheidingen, welke voortvloeijen uit de bijzondere positiën of van ouds gevestigde regten, of wel van die omstandigheden, welke tijdelijk in aanmerking behooren genomen te worden. Door het dessabestuur bestaat de solidariteit der ingezetenen, ten opzigte van verpligte belastingen en te presteren diensten, en dat alles met gemeen overleg, zonder stoornis of harde maatregelen.

Met het te niet gaan van het dorpsbestuur, welks uitspraken als voortvloeijende uit gemeene-bestelijke beginselen, in hoogen eerbied staan bij de bevolking en dat zich vrijelijk in zijnen kring beweegt, wordt de goede orde, het gemakkelijke en ongedwongene bestuur des volks, de maatschappelijke broederlijke band onder de bevolking verbroken. Gevestigde regten worden daardoor geschonden, welke in die kleine maatschappijen evenzeer behoorden geëerbiedigd te worden, als ze in de grootere worden gehandhaafd. En voor dat alles treedt een egoïsmus in de plaats, hetwelk onder den zedelijk zoo weinig ontwikkelden inlander tot eene ondeugd ontaardt *).

Het zij genoeg, dat de jammerlijke staat van zaken, welke door de ontwrichting van de maatschappelijke instellingen der bevolking op de partikuliere landerijen heeft plaats gegrepen, dat de verergering van het lot van den inlander daar, reeds op een gedeelte van Java heeft wortel geschoten. Men make dit niet algemeen, door allerwege 's lands instellingen in duigen te doen vallen, door den lijdzamen, goedaardigen en kinderlijken Javaan ten prooi over te geven aan de baatzucht van private rente- en belasting-heffers, en aan woekerzuchtige en misleidende spekulanten. Die Javaan, die zoo vele offers brengt, die in het zweet zijns aanschijns arbeidt, om ons schatten te doen vergaderen, verdient een beter lot, dan dat hetwelk hem wordt toegedacht door hen, die zijne goede en vele deugden niet hebben weten naar prijs te schatten, en in hem slechts een werkdier zien, hetwelk, zonder bewustzijn van zich zelven, altijd en zonder rust zoude moeten arbeiden †).

*) De kommissie levert hier eene zeer schoone en juiste beschrijving van het Javaansche dorpsbestuur. Wij zijn het geheel met haar eens, dat dit eene zeer nuttige en weldadige inrigting is, die behouden moet blijven en verder ontwikkeld moet worden. Uitvoerig hebben wij er vroeger onze meening, in denzelfden geest, over gezegd (zie *Reis over Java, Madura en Bali* I, 57 en volgenden). Maar de kommissie moet het dan, evenzeer als wij, betreuren, dat op zeer vele Gouvernements-landen, dat heilzame beginsel eener vrije keuze van het dessa's-bestuur is ter zijde geschoven of verlamd en tot een bloote leus gemaakt. Het kultuurstelsel, in zijne overdrijving, is daarvan schuld geweest. De residenten enz. verlangden dorpshoofden, wier boezem van even veel ijver voor de kultures blaakte, als de hunne, al was het ook alleen om de kultuur-procenten, er warm voor klopte. Maar de bevolking koos natuurlijk liever zulke dorpshoofden, die in de eerste plaats voor de belangen der ingezetenen zorgden. Is het wonder, dat die vrije keuzen, op vele plaatsen, in onbruik zijn geraakt? Dat dit dorpsbestuur op de partikuliere landen in Batavia en Buitenzorg niet bestaat, is misschien aan eene andere oorzaak toe te schrijven. Zou de ontstentenis van het gemeenschappelijke landbezit er misschien geene aanleiding toe gegeven hebben? 't Is althans zeker, dat het dessabestuur daarmede in een naauw verband staat.

†) Wij vinden dit heerlijke woorden, die wij hopen, dat men vooral in gedachtenis zal houden, bij het ten uitvoer leggen van het kultuurstelsel en het bevelen van heerediensten in de Gouvernements-landen. Op de partikuliere landen zijn ze niet toepasselijk. Dáár verbiedt *het eigenbelang* den landheer, te veel van zijne ingezetenen te vergen, omdat ze dan verhuizen — en met dat verhuizen lijdt hij groote schade, want de bevolking brengt hem zijn rijkdom aan. Wat heeft hij aan zijn land, zonder volk?

En welk lot heeft de voorstander van eenen verkoop of verpachting van landerijen wel toegedacht aan de oude invloedrijke, de talrijke en magtige land-aristokratie, welke hare vertegenwoordigers heeft schier in allen, die met ambten bij het bestuur begunstigd zijn, maar ook in leden, die, zonder ambtelijke titels, thans rustig en in afzondering, onder den onveranderlijken maatschappelijken staat der bevolking, hunne oude praerogativen blijven genieten. Bestaan deze ook al weinig meer in inkomsten en dienstvorderingen, althans leven die praerogativen nog in den eerbied, welke hun verschuldigd is. Welk lot zal bepaaldelijk aan diegenen worden toegekend, die ambtelijke titels bij die van hunne afkomst hebben verkregen, wier toekomst thans verzekerd is in de dienst des Gouvernements, waarvan zij zich beschouwen een onderdeel uit te maken? Die gedachte doet hen zich thans zoo naauw aan het Gouvernement zelf aansluiten. Zullen zij, die zich met eene geringe bezoldiging in de dienst des Gouvernements tevreden stellen, om slechts hunne eerzucht gekoesterd, hunnen aristokratischen invloed behouden te zien, deze hunne maatschappelijke positiën verwisselen, voor eene ondergeschikte bediening bij eenen partikulieren ondernemer, bij eenen in zijne oogen vreemden gelukzoeker, bij hem, die zich in zijne regten en oude aanspraken heeft ingedrongen? Neen, — men verwachte dit niet van den hooghartigen Javaanschen aristokraat, die gewoon was eens geheele bevolkingen als zijne staatkundige slaven aan te merken. Neen, — hij zal zich terug trekken uit de openbare wereld, om in stille afzondering den indringer, den vernietiger zijner regten te vloeken, en tegen hem al dat kwaad te smeden, waartoe zijn invloed en zijne wraak in staat zullen zijn.

Men wachte zich hiervoor! Tot dusverre heeft eene voorzigtige en verstandige staatkunde tot beginsel aangenomen, den inlandschen adel in zijne openbare regten te eerbiedigen. Daardoor zijn de wonden geheeld, die hem in andere opzigten zijn toegebragt. Daardoor is een gevaarlijke vijand tot bondgenoot geworden, en de waarborg verkregen tegen misnoegdheid en hare onrustige gevolgen. Zal men dit willens te niet doen? En durft hij, die daartoe de hand zal willen leenen, verzekeren, dat daardoor niet de openbare rust, de veiligheid van den Europeaan, het bezit dezer kolonie voor Nederland zal verloren gaan? De kommissie heeft daartoe den moed niet *).

Neen — men verbreke de schakels niet, welke de Javaansche huishouding tot een geheel vormen. De geschiedenis heeft reeds de gevolgen daarvan bewezen.

*) Niemand kan meer dan wij het denkbeeld bestrijden, om bestaande en eens verkregen regten aan te randen. Maar de kommissie wijst zelf den weg aan, om *langzamerhand* enkele bewoonde streken en woeste gronden te verkoopen, zonder de regten der aristokratie te schenden. Ze zal blijven in 't bezit der eerbewijzingen, waarop zij aanspraak heeft. Zij zal de openbare betrekkingen, die ze nu heeft, blijven behouden. Maar wij willen meer doen. Zij zal kunnen deelen in het landbezit. Zij zal, in plaats van nuttelooze en ijdele ledigloopers, eervolle en nuttige leden onzer maatschappelijke inrigting leveren. Aan de tallooze ongelukkige leden van het geslacht der oude sulthans van Cheribon b. v. zouden wij gaarne een stuk grond in de Preanger-Regentschappen of Bantam als een geschenk afstaan, om daar den landbouw uit te oefenen, gelijk zij, bij eenen landverkoop, het Europeanen zouden zien doen.

Terwijl overal elders op Java, tijdens den inval der Engelschen, onder den inlander orde bleef heerschen; terwijl daar de Europesche ambtenaren in de inlandsche hoofden en bevolking eenen steun vonden voor hunne maatregelen, — hoe geheel anders was toen de toestand der Bataviasche Ommelanden! Eene volslagen desorganisatie, eene ontbondene maatschappij, waarin geen enkel landeigenaar zich van zijn leven zeker gevoelde, maar of naar elders de wijk nam, of zijne landhuizen tegen de inlandsche bevolking in staat van verdediging stelde *).

De maatschappelijke instellingen van Java passen voor zijne, nog op lagen trap van ontwikkeling geplaatste, volgzame en kinderlijke bevolking. Door haar geniet hij bescherming en waarborgen, welke hij zoo zeer behoeft, en die hem, bij een ommekeer van zaken, ontvallen zouden en hem ten prooi stellen van onverzadiglijke begeerten van den vreemdeling, die voor zijne welvaart vrij wat meer te duchten zijn, dan de offers, die hij, krachtens oude gewoonten van zijn eigen land, brengen moet, en welke men te zeer geneigd is ten allen tijde met de benaming van afpersingen in een hatelijk daglicht te stellen.

En evenzeer behoude het Gouvernement aan zich het bestuur van Java's ontwikkeling; want daarin zal, door eenheid in dat bestuur, op vaste beginselen van regt en billijkheid gegrond, voor het Gouvernement een blijvende en ruime bron van welvaart gevonden worden, en de gelegenheid bestaan, om de Javaansche aristokratie niet slechts onschadelijk te maken, maar ook aan zijn belang te verbinden; ten einde daardoor te meer zekerheid te erlangen voor de handhaving van ons gezag in deze kolonie.

V.

Wat heeft Nederland van het verkoopen van landen op Java in de toekomst te wachten? Ziedaar de laatste vraag, die ter beantwoording overblijft.

Java is thans voor Nederland eene rijke bezitting, welke eenige millioenen schats 's jaars bijdraagt tot het behoud van het evenwigt der ontvangsten en uitgaven van het moederland. Het heeft aan Nederland eene groote handelsvloot geschonken, welke het bestendig voedt. Het heeft Nederland zelven tot eene stapelplaats verheven van eene zeer groote hoeveelheid produkten, en daardoor aldaar talrijke middelen van bestaan doen geboren worden.

Deze groote uitkomsten zijn te danken aan het bestaande kultuurstelsel op Java, hetwelk de produkten ter beschikking van het Gouvernement stelt, waardoor het bij magte is die voortbrengselen uitsluitend naar Nederland en in Nederlandsche schepen te doen overbrengen.

Bij eenen verkoop der Javasche landschappen, zal het kultuurstelsel en

*) Wij moeten verklaren, hier voor 't eerst van al deze vreesselijke zaken wat te lezen. Het tegendeel hebben wij, uit den mond van tijdgenooten, meer dan eens gehoord.

de verpligte levering van produkten aan het Gouvernement een einde moeten nemen, en daarmede de, door het bezit dier produkten alleen mogelijke, uitsluitende bevoordeeling van de Nederlandsche handelsvloot en de Nederlandsche markt.

De vreemdeling, die goedkooper dan wij zijne aanvoerladingen op Java aanbrengt, zal dan zijne handelsspekulatie en zijne scheepvaart op dit eiland ontwikkelen, wanneer hij immer retourladingen zal aantreffen; en door den vrijen handel op Java in zijne produkten, zullen aan de Nederlandsche scheepvaart op Indië en aan vele middelen van bestaan in Nederland groote verliezen worden berokkend. Beschermende regten zullen daar aan niet kunnen afdoen, want de traktaten met vreemde mogendheden binden ons de handen *).

Nederland heeft, bij eenen verkoop van gronden, zeer veel te verliezen, doch wat heeft het er bij te winnen? Dit alleen, dat het aanvankelijk een gedeelte zijner bevolking naar Java zal overplanten, om er eene rijke belooning voor zijnen arbeid en ondernemingsgeest te vinden. Maar is dan niet eene overplanting van eigene bevolking naar zijne koloniën de grondslag der latere onafhankelijk verklaring van die koloniën? De kolonist is ondernemend, zijne belangen en behoeften worden met der tijd vreemd van die der bevolking in het moederland, dat hem bestuurt; zijne zienswijze volgt andere regels; de lasten, die het moederland vordert en oplegt uit het oogpunt van eigenbelang, worden door den kolonist beoordeeld, en eindelijk ontwaakt de begeerte, om zich zelven te besturen en al de voordeelen der kolonie voor zich zelven te behouden †).

Doch de kommissie wil zooveel niet veronderstellen. Zij vreest slechts, dat de vestiging van eene overgroote Europesche bevolking op Java, welker belangen geheel vreemd zijn aan die des Gouvernements, aanmerkelijk het openbaar gezag zal ontzenuwen; dat een kostbaarder bestuur, eene grootere civiele en militaire magt, tot de handhaving van rust, orde en veiligheid zal noodig wezen; dat de invloed van de klasse der groote landeigenaren nadeelig zal terugwerken op het belasting- en verpachting-stelsel, ten behoeve van het Gouvernement; — en dat de schatkist alzoo zeer veel van hare tegenwoordige inkomsten zal moeten derven, en zich meerdere uitgaven getroosten.

De kommissie besluit met de verzekering af te leggen van hare overtuiging, dat zij, die eenen verkoop of verpachting van 's Gouvernements-landen op Java voorstaan, evenmin de regten der Javaansche bevolking kennen als eerbiedigen; dat zij zich geen zuiver begrip vormen, evenmin van de Ja-

*) Hoe overdreven deze voorstelling ook zij, behoef ik haar toch niet te bestrijden, daar ik het kultuurstelsel behouden wil, om door dat stelsel langzamerhand en van lieverlede, zonder schokken, en zonder dat de belangen der Nederlandsche scheepvaart er onder lijden, tot een stelsel van vrijen arbeid en vrije kultuur te geraken. Maar nevens dat stelsel wil ik, in sommige streken bevolkte, maar vooral woeste gronden verkoopen.

†) Wij zullen op deze schrikbeelden alleen antwoorden, dat de schoone politiek van JOHN RUSSELL en het tegenwoordige Engelsche parlement ook de onze is, en dat wij het als de pligt en tevens als het wel begrepen eigenbelang van het moederland beschouwen, om de kolonie tot „zelf-gouvernement" op te leiden en te bekwamen.

vaansche maatschappij in het groot als van de huishoudelijke instellingen der onderdeelen dier maatschappij; dat daaraan, om die reden, door hen veel kwaads wordt toegeschreven, hetwelk inderdaad niet bestaat, en integendeel geene enkele der zoovele goede zijden, welke aan te wijzen zijn, worden opgemerkt.

Volgens de overtuiging der kommissie zoude een verkoop der Javasche landschappen zijn een onregt, gepleegd aan de bevolking, tot welke maatschappelijke positie zij ook behoore. De grootste staatkundige misstap, welke op Java door het Gouvernement zoude kunnen worden begaan, zou het wezen, die eenen grooten slag zou toebrengen aan de belangen des Nederlandschen volks in zijne scheepvaart, handel en andere middelen van bestaan. Het zou deze kolonie in de waagschaal stellen, om ze voor Nederland te doen verloren gaan, of althans te doen ophouden eene milde bron te wezen tot schraging der behoeften van de Nederlandsche schatkist.

En waarvoor zoude dat alles moeten plaats vinden? Alleen om Java en den Javaan over te leveren aan de baat- en winzucht van weinigen; om een rustig en vreedzaam land en een volk met vele deugden, de prooi te doen worden van woelzucht en ontevredenheid.

De kommissie eindigt dan ook met het Gouvernement in overweging te geven, om te beletten, dat zoodanige verkoop, of verpachting gevolg neme, en iedere neiging te bestrijden, welke tot zoodanigen verkoop verder mogt ontkiemen.

Waarom heeft Rio als vrijhaven niet met Singapoera kunnen mededingen?

Nederland heeft in Indië eenen zeer gevaarlijken nabuur. Zoolang het aldaar de zeeën doorkruist, handel gedreven en landen heeft veroverd, was Engeland zijn mededinger, die het in de laatste helft der vorige eeuw op zijde streefde en thans verre over 't hoofd is gewassen. Algemeen is men het in 't moederland zoowel als in de kolonie daarover eens, dat die nabuur niet weinig is te duchten, en bij velen gaat die overtuiging zoover, dat zij in lafhartige vrees, in anglophobie ontaardt. Meer verschil is er in de beoordeeling van den aard van 't gevaar, dat ons van die zijde bedreigt. Meestal stelt men het voor, alsof Engeland naijverig is op de souvereiniteit, die wij in den archipel uitoefenen, en zijn reusachtig rijk in Indië nog zou willen vergrooten met de talrijke eilanden, waar thans onze vlag wappert. Van die meening moet ik geheel verschillen. Ik geloof niet, dat het belang van onze Britsche naburen medebrengt, dat zij de grenzen van dat onmetelijke rijk nog verder uitzetten, dewijl elke uitbreiding eene verzwakking zou wezen van innerlijke kracht; en ik houd mij overtuigd, dat hunne uitstekende staatslieden, die op de koloniale aangelegenheden den meesten invloed uitoefenen, dit zeer goed inzien. Bovendien hebben wij in het stelsel van staatkundig evenwigt, dat tot dus verre den vrede in Europa bewaard heeft, denzelfden waarborg voor 't behoud onzer Oost-Indische bezittingen als van onze nationale onafhankelijkheid.

Het gevaar dat ons bedreigt is, in mijn oog, van eenen geheel anderen aard. 't Is de ondernemingsgeest, de nijverheid, de moed en volharding dier natie, die reeds lang aan de grenzen onzer bezittingen vele vruchtbare sappen tot zich trekt, sedert eenige jaren die grenzen is begonnen te overschrijden, en nu door enkele individuën zelfs in 't hart van onze koloniën met ongehoorde kracht en voortvarenheid werkt en reuzenschreden maakt. Te vergeefs trachten wij, door ons beschermings- en monopolie-stelsel daar tegenover te plaatsen, dat dreigend gevaar te bezweren; te vergeefs beproeven wij, door ons systeem van uitsluiting, den stroom af te wenden, die natuurlijk naar die zijde loopt, waar zich de meeste energie ontwikkelt; op den duur zal juist dat stelsel van bescherming en monopolie ons te gronde rigten, en zoo ooit Engeland van begeerte mogt ontbranden, om zich meester te maken van den archipel, dan zal het er door dat stelsel toe gebragt worden. Er is een ander, een beter en krachtiger middel, om den reus te bestrijden en te houden wat wij hebben.

't Is de ontwikkeling onzer eigen krachten op het groote veld der mededinging. 't Is te doen wat Engeland doet, onze jongelingen en mannen naar Indië te zenden, om, zonder belemmering en naijver van het Gouvernement en zijne ambtenaren, door eigen industrie de schatten op te delven, die de gronden en de zeeën, de zeevaart en de handel, het onderwijs en de wetenschap in oneindigen rijkdom beloven. Maar daartoe is niet alleen noodig, dat het Gouvernement niet belemmere; het moet ook de partikuliere krachten oproepen, het moet ze naar Indië keeren, als naar dat gedeelte van ons rijk, waar ze voor het algemeen belang het nuttigste kunnen werken. „ Het Gouvernement, de wetgeving zijn niet geroepen aan de partikuliere nijverheid veel te *geven*, maar zij zijn geroepen, in de eerste plaats, de partikuliere krachten, met alle middelen die onder hun bereik zijn, te wekken en te bevrijden; de partikuliere krachten te wekken, om ze aan de bevordering van het algemeen belang te verbinden, in de overtuiging, dat de magt van een Gouvernement, van de algemeene middelen, van de wetgeving zeer beperkt, maar dat de krachten van de partikulieren eener natie te zamen grenzenloos zijn." Zoo sprak onlangs de heer THORBECKE in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en met die schoone woorden, ook op Indië toegepast, stem ik volkomen in. Maar tot dus verre heeft men juist het tegendeel gedaan. Men heeft de partikuliere krachten der natie uit Indië gekeerd, in Indië, voor zoo verre ze er nog waren, aan banden gelegd, hare ontwikkeling onmogelijk gemaakt. „ Alles door het Gouvernement" was dáár de leuze. Het Gouvernement mijnwerker, het Gouvernement industriëel, het Gouvernement handelaar — in één woord het Gouvernement alléén geroepen om alles te doen.

Zoolang dit stelsel bestaat, zie ik de pogingen van Engeland, om, niet door de wapenen maar door scholen en handel, schepen en zendelingen, ons te verdringen, met bezorgdheid aan. En mij dunkt, niet zonder reden. In 1817 was Singapoera nog een visschersdorp van eenige weinige hutten; twee jaren later was het een stad en een vrijhaven; thans toont het mastbosch van schepen, die er 't anker laten vallen, of de zeilen ontrollen of voor anker liggen, hoe de handel zich derwaarts verplaatst, waar hij de minste belemmeringen en de meeste vrijheid ondervindt. De handel van den archipel is langzamerhand naar dat onvruchtbare eilandje, naar die grootendeels barre en niets opbrengende rots verlegd, omdat de handelaar er geen in- en uitgaande regten, maar bovenal geen belemmeringen, geen formaliteiten, omdat hij er een volslagen vrijheid vond om te komen en te gaan wanneer en op welke wijze hij verkoos. Zoo lokte daar het Engelsche Gouvernement de partikuliere krachten en bevrijdde ze. En 't blijkt ook daar, dat de krachten van de partikulieren eener natie te zamen grenzenloos zijn, want verbazend heeft zich Singapoera ontwikkeld; zijn invloed strekt zich al verder en verder uit; Laboean, Serawak, Borneo worden door die partikuliere krachten geëxploiteerd, en waar het einde zal zijn is niet te voorzien.

Het Indische Gouvernement, zoowel als de autoriteiten in het moederland, hebben altoos de politiek van Engeland, om op die wijze de partikuliere krachten der natie in den Archipel te ontwikkelen, met leede oogen en eenige bezorgdheid aangezien. Bekend zijn de pogingen, die werden aangewend, om het verrijzen van Singapoera te beletten; bekend is het Londensche traktaat van 1824, waarin het bestaande als een „fait accompli" werd aangenomen, maar 't welk men hoopte, dat tegen verdere uitbreiding zou beveiligen. Maar een beter middel om te voorkomen, dat de handel van den Indischen Archipel voortaan voor een groot deel aan onze havens en onze vlag worde onttrokken, trachtte men eerst tien jaren later in werking te brengen, toen de stroom reeds eene bedding had gevonden.

Men *trachtte* het in werking te brengen; men deed uit de verschillende schoone gelegenheden, die zich in onze Indische bezittingen voor eene vrijhaven aanbieden, eene voortreffelijke keuze; men wilde, door Rio tegenover Singapoera te stellen, eene mededinging doen geboren worden, die meer dan waarschijnlijk ten onzen voordeele moest uitloopen — en toch zijn al die vooruitzigten in rook verdwenen. Rio, ofschoon bij een koninklijk besluit van 10 April 1828 tot vrijhaven verklaard, is gebleven wat het was, heeft gekwijnd, en gaat nog dagelijks meer achteruit, en Singapoera is in leven en krachtsontwikkeling, in grootte en rijkdom toegenomen.

Waaraan is dit treurig verschijnsel toe te schrijven? De redenen zijn meer dan eene; maar een der hoofdoorzaken hebben wij zoo even genoemd.

Ofschoon de Koning een verstandig en vrijgevig besluit nam, toch zijn de partikuliere krachten niet opgewekt en ingeroepen, om tot het groote doel mede te werken. De autoriteiten in Indië hebben het koninklijk besluit zoodanig ten uitvoer gelegd, dat Rio eigenlijk nimmer een vrijhaven geweest is, en de handelaren er aan allerlei moeijelijkheden en formaliteiten, ja aan belastingen zelfs onderworpen waren. Ons voornemen is, om dit in eenige bijzonderheden meer naauwkeurig aan te toonen.

De Kommissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIS deed in 1827 aan den Koning het voorstel, om Rio tot eene vrijhaven te verklaren. Hij meende, dat die maatregel zou strekken „tot voordeel van den Nederlandschen handel, scheepvaart en nijverheid, en tot uitbreiding van den Javaschen handel." De opofferingen, die het afschaffen van alle inkomende en uitgaande regten en haven- en ankerage-gelden te Rio zou na zich slepen, zouden ten gevolge hebben, dat die plaats, welke toen nog geen lastpost was, ongeveer *f* 70,000 meer zou kosten dan opbrengen. Maar de Kommissaris-Generaal koesterde de hoop, dat de overige belastingen naar evenredigheid zouden toenemen, waardoor dat deficit allengs zou verminderen. Al ware dit echter het geval niet, dan meende hij toch, dat het ontwerp wel eenige opoffering verdiende.

Ook de toenmalige Minister van Marine en Koloniën, de heer ELOUT, ondersteunde den maatregel krachtig bij den Koning. Hij verdedigde hem tegen de ingebragte bezwaren, als of de vrijverklaring van Rio nadeelig zou werken op de handelsbelangen van Java, en op het vertier van Nederlandsche fabrikaten. De redeneringen, tot staving van dat ongunstig vermoeden aangevoerd, waren, dat, zoo de vestiging der Engelschen te Singapoera reeds zoo veel nadeel aan den handel van Java had toegebragt, de daarstelling van eene tweede vrijhaven dat kwaad nog zou vermeerderen; en dat, zoo te Rio ook vreemde fabrikaten vrij van regten mogen worden in- en uitgevoerd, het vertier daarvan gelijkelijk met dat der Nederlandsche goederen zou worden bevorderd.

Maar de heer ELOUT was van meening, dat deze *eerste* redenering niet op goede gronden steunde, en dat *de tweede* geheel onbestaanbaar was met de van dienzelfden kant gevoerde verdediging van het stelsel van entrepôts op Java.

Bestond, aan den ingang van straat Malaka nog geene vrijhaven, en was Batavia eene, door de inboorlingen van Siam, Cambodja, het schiereiland van Malaka, noord- en westelijk Borneo en oostelijk Sumatra, bezochte handelsplaats, dan meende de heer ELOUT, dat het vestigen van zulk eene vrijhaven het gevolg zou kunnen hebben, om dien tak van den Javaschen handel te doen kwijnen. Maar dat was de stand der zaak niet meer. De vestiging van Singapoera had reeds aan den handel van Java eenen gevoeligen slag toegebragt, en het verkeer van een aantal inlandsche natiën had in die vrijhaven, gedurende een tiental jaren, reeds eenen geregelden loop genomen. Wat zou nu het uitwerksel zijn van de vestiging van eene tweede vrijhaven, op eenige uren afstands van Singapoera? Zouden daardoor nog meer inlandsche handelaars van Java worden afgetrokken?

De heer ELOUT begreep, dat eene bedaarde overweging dezer vragen tot geene andere uitkomst kon leiden, dan dat de vrijverklaring van Rio, 't welk boven Singapoera het voorregt heeft van eigen produkten te bezitten, namelijk gambier en peper, wel een gedeelte van den handel van Singapoera naar zich zou trekken, maar dat de som der nadeelen, die beide aan den handel van Java zouden toebrengen, niet grooter zou zijn, dan het verlies dat Singapoera alleen aan Java reeds berokkend had.

Op de bedenking, dat het vertier van vreemde katoenen en wollen stoffen, door de vrijverklaring van Rio, zou worden bevorderd, antwoordde de heer ELOUT, dat, zoo de vrijverklaring geen ander gevolg zou hebben, dan dat de handel, die toen te Singapoera bijeengetrokken was, zich voor een gedeelte naar Rio zou verplaatsen, het onwaarschijnlijk was, dat uit die verdeeling een grooter debiet van vreemde fabrikaten zou voortvloeijen, dan toen reeds te Singapoera plaats had. Aan die redenering, meende hij, dat nog meer kracht werd bijgezet door de omstandigheid, dat toen reeds te Rio een entrepôt bestond, van 't welk voor die vreemde fabrikaten, tegen betaling van 1 pCt., kon worden gebruik gemaakt. Te Rio konden dus vreemde wollen en katoenen stoffen uit- en ingevoerd worden, zonder

aan het hooge regt van 25 pCt. of 35 pCt., bij de publikatie van 14 Februarij 1824 bepaald, onderhevig te zijn. Het eenige onderscheid, dat te dien opzigte uit de vrijverklaring zou voortvloeijen, was alzoo, dat dit nietige regt van 1 pCt. zou komen te vervallen. Hierin nu was niets gelegen, waarover de Nederlandsche nijverheid zich behoefde ongerust te maken, te minder daar die vreemde goederen, wanneer zij van Rio naar andere Nederlandsche bezittingen werden gebragt, aldaar dadelijk belast werden met het beschermend regt van 25 pCt.

De heer KLOUT was alzoo van meening, dat de nadeelen, welke sommigen zich van eene vrijhaven te Rio voorstelden, niet op goede gronden steunden. Maar hij stelde zich ook vele voordeelen daarvan voor. Hij geloofde, dat die maatregel, na eenig tijdsverloop, gunstig zou werken tot uitbreiding van Nederlands vaart-, handel- en fabrijkwezen. Wel beschouwde hij de mededinging met Singapoera moeijelijk en niet dan langzamerhand te overwinnen. Indien de inlandsche handelaren van Siam, Cambodja, van het schiereiland Malaka, en van sommige gedeelten van Sumatra en Borneo, zich tot voorziening in hunne behoeften naar een of ander punt moesten begeven, ongerieffelijk door zijnen afstand en plaatselijke gesteldheid, dan zou natuurlijk de vestiging van eene vrijhaven, in eene zoo gelukkige ligging als Rio, binnen korten tijd de meest voordeelige uitkomsten hebben. Maar eene gemakkelijke, wel gelegen en van alles voorziene markt was den inlandschen handelaar reeds door de oprigting van Singapoera geschonken. Hij had die markt toen reeds gedurende tien jaren bezocht; hij was daaraan gehecht geworden; en het was dus niet waarschijnlijk, dat hij aan het slechts eenige uren van daar verwijderde Rio op eenmaal zulk een beslissende voorkeur zou schenken, dat het dadelijk na de vrijverklaring in een tweede Singapoera zou veranderen. Zonder pakhuizen, zonder woningen, zonder gevestigde handelshuizen en kapitalen, zou te Rio veel gearbeid moeten worden, eer het worden kon wat Singapoera reeds was. Maar *langzamerhand* zou het, volgens de meening van den heer KLOUT, een deel van den handel van Singapoera tot zich trekken, begunstigd door het bezit van eigen voortbrengselen, waarvan Singapoera verstoken was.

En bovendien bestond er nog een ander belang, dat den maatregel, in de oogen van den heer KLOUT, ten sterkste aanprees. 't Scheen hem noodig „de populariteit der Nederlandsche regering in den Archipel te herstellen." De gebeurtenissen der laatste tien jaren hadden de strekking gehad, om de gehechtheid der inlandsche natiën van ons te vervreemden. In de Molukkos, — op Palembang, — in de binnenlanden van Padang, — te Sambas, — te Pontianak, — te Tanette, — te Soepa, — in het rijk van Boni, — overal hadden de inlandsche vorsten en volkeren met de wapenen moeten gedwongen worden, tot onderwerping aan ons bestuur en onze inzigten. Te Rio had doldriftigheid en onbekendheid met de taal en de gewoonten der inlanders aanleiding gegeven tot bloedige feitelijkheden, die de geheele Boegische bevolking van daar verjoeg naar Singapoera. En terzelfder tijd had eene scherpe toepassing van de reglementen op den

in- en uitvoer den inlandschen handel alomme in onze havens gekweld en belemmerd.

Gedurende den loop dier onderscheiden gebeurtenissen werd de Engelsche bezitting van Singapoera op de mildste beginselen daargesteld. Ze werd weldra uit alle oorden van den Archipel druk bezocht. Ontheffing van regten, en, wat nog meer afdoet, van formaliteiten, en eindelijk eene toomelooze vrijheid van handel, die zelfs het aanbrengen en verkoopen van buskruid en vuurwapenen toeliet, — dit alles had voor het oog van den inlander een treffend onderscheid opgeleverd tusschen ons bestuur en dat der Engelschen. Al de aangename herinneringen, die den inlandschen handelaar van de laatste jaren waren bijgebleven, hadden zich aan de Engelsche vlag, het Engelsche bestuur en het verkeer met Engelschen gehecht. Daarom vooral rekende de heer ELOUT het van groot belang, maatregelen te treffen, waardoor eene gelijke gunstige beoordeeling eenigermate op ons kon worden teruggebragt, en waardoor bij den inlander ook de Nederlandsche vlag, Nederlandsche inrigtingen en het verkeer met Nederlanders zich aan aangename herinneringen konden paren.

Ziedaar de gronden, waarop de heer ELOUT de vestiging van Rio als een vrijhaven voorstond. En hij begreep zeer goed, dat, wilde men met Singapoera wedijveren, dit op de meest vrijgevige en milde beginselen moest gegrond zijn. Uit de daar te stellen inrigtingen te Rio moest „*geene dadelijke bemoeijing, hoe ook genaamd, met den handel der inlanders kunnen geboren worden; want zij schuwen niets meer dan formaliteiten en verstaan den aard onzer administrative instellingen niet.*" Die bemoeijing zoude ook, na de afschaffing van alle inkomende en uitgaande regten, geen ander doel kunnen hebben, dan het verkrijgen van statistieke kennis, en deze zou genoegzaam kunnen worden opgedaan, door het verzamelen der aangiften, die men, op de meest eenvoudige wijze, kon laten doen ten kantore van den havenmeester. Om die reden verklaarde zich de heer ELOUT dan ook tegen het voorstel van den Kommissaris-Generaal DU BUS, om een „superintendent van den handel" te Rio te benoemen. Zulk een ambtenaar vreesde hij, dat te veel gewigt zou hechten aan eene zeer naauwkeurige kennis van alle voorwerpen van in- en uitvoer; te veel uit het oog zou verliezen, dat het meer op vermeerdering van handel dan op eene stipte kennis van alle bijzonderheden van dien handel aankomt. Zijne nasporingen, hoezeer dan ook slechts het opmaken van staten ten doel hebbende, zouden voor den inlandschen handelaar even lastig en onaangenaam worden, alsof ze met eene heffing van regten in verband stonden. De heer ELOUT geloofde, dat vooral in de eerste jaren de inrigtingen te Rio zich niet genoeg door zachtheid en onthouding van alle indringing konden onderscheiden.

Op deze, van eenen helderen blik en voortreffelijke beginselen getuigende, beweegredenen, werd aan den Koning het voorstel gedaan, om Rio tot eene vrijhaven te verklaren, en de Koning gaf aan dat voorstel gevolg. Hij begreep ('t zijn de woorden van het besluit van 10 April 1828), „dat

de Nederlandsche haven Rio, gelegen aan den ingang van de zeeëngte van Malaka, voordeelen aanbiedt, die, onder doelmatige bepalingen, kunnen aanleiding geven tot eene uitbreiding van handel en welvaart." Op grond van die overtuiging werd door Hem besloten, „dat de Nederlandsche haven van Rio, van en met den 1 Januarij 1829, eene vrijhaven zou zijn, waar alle goederen, zonder onderscheid, vrijelijk zouden kunnen worden ingevoerd, zonder betaling, hetzij van regten, hetzij van haven- of ankergelden, en zonder dat de handelaars aan eenige andere formaliteit zouden onderworpen zijn, dan aan eene bloote aangifte van hunne ladingen." Geene restriktie hoegenaamd werd aan deze liberale beschikking toegevoegd, dan alleen ten opzigte van één handelsartikel en dat nog wel slechts tijdelijk. Aan den Gouverneur-Generaal in Rade werd namelijk de magt verleend, om, bij bijzondere gelegenheden, den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften te Rio aan zoodanige tijdelijke bepalingen te onderwerpen, als zouden oorbaar worden geacht, in elk geval verslag doende aan het departement van koloniën, zoo wel van den maatregel als van de omstandigheden, die daartoe mogten aanleiding geven.

En welke resultaten heeft nu deze voortreffelijke maatregel gehad? Geene. Al die vooruitzigten zijn zoo vele teleurstellingen geworden. Geen enkel Nederlandsch handelshuis heeft er zich gevestigd; geen noemenswaardige vermeerdering van handel en scheepvaart heeft men bespeurd. In het laatst van 't jaar 1846 kwam ik op de reede van Rio, maar zij was het beeld van den dood. Geen leven, geen beweging, geen bedrijvigheid, — alles stil en somber en kwijnend. Geen enkel Europeesch schip had er het anker laten vallen, en slechts enkele inlandsche vaartuigen vertoonden zich hier en daar. Nimmer zeilde ik door een schooner zee, dan de Archipel van Rio, bezaaid met tallooze eilanden, die als liefelijke bloemperken of bevallige boschkaadjes zich in de rijkste verscheidenheid uit de golven van den Oceaan verheffen. Nimmer beleefde ik een schooner dag aan boord, dan toen wij door die natuurwonderen, op een kalme zee, slechts door een vriendelijk koeltje ligt bewogen, in stille bewondering voorstevenden. Maar geene handelsvaartuigen ontmoetten wij — 't was stil in dien Archipel — geen enkel schip spande er de zeilen uit. Eerst toen wij in de nabijheid van Singapoera kwamen, kwam er beweging op den Oceaan rondom ons, en toen wij haar naderden, scheen de uitgebreide stad, met zijne prachtige gebouwen en hooge torens, met zijnen levendigen handel en zijne reede bezaaid met ontelbare schepen, ons Nederlanders, die haar eenmaal door Rio wilden bestrijden, uit te tarten en te beschamen. Wilt gij in cijfers bewezen zien, dat handel en scheepvaart te Rio kwijnen, werp dan uwe oogen in de volgende staten.

STAAT *van uitgevoerde Peper te Rio in de ondervolgende jaren, als:*

UITGEVOERD NAAR	1840.	1841.	1842.	1843.	1844.	1845.	1846.	1847.	1848.	1849.
	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.
Java en Madura. . .	65.77	122.10	277.40	241.74	68.29	289.98	561.52	133.82	5.46	"
Celebes	"	"	72.2	37.94	35.15	19.45	1.22	12.19	"	"
Singapoera.	18,657.49	12,600.26	19,389.53	14,832.22	18,920.01	14,920.99	19,570.14	15,518.25	18,020.14	16,072.91
China en Manilla . .	400	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Makassar.	9.68	36.65	"	"	"	"	"	"	"	"
Indragiri.	"	4,395.01	"	"	"	"	"	"	"	"
Bali	28.17	36.54	143.49	34.72	"	10.31	75.42	8.15	"	"
Borneo	"	"	"	"	2.22	63.51	"	"	"	"
Sumatra	"	"	"	"	"	6.59	"	"	"	"
TOTAAL	19,161.11	17,190.56	20,382.44	15,146.62	19,025.67	15,310.83	20,208.30	15.672.41	18,025.60	16,072.91

STAAT *van Invoer te Rio.*

JAREN.	Van Europa en Amerika.		Van Nederlandsch Indië.		Van Singapoera en het Maleische schiereiland.		Va^{n} China.		Van Siam en Cochin China.		TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.		
1840.	f "	f "	f702,953.40	f 38,714.10	f 483,765.80	f 19,884.50	f "	f 108,878	f "	f 10,120	f1,363,315.80	
1841.	"	"	605,888.47	9,301	383,704.80	41,768.65	"	"	"	"	1,040,662.92	
1842.	"	"	398,834.45	9,914.70	351,854.70	34,589	"	"	"	5,140	800,332.85	
1843.	"	"	617,618.45	22,253	341,678.82	17,968.50	"	"	"	"	999,518.77	
1844.	"	"	600,253.10	10,919	429,238.63	11,529	"	"	"	7,280	1,059,219.73	
1845.	"	"	458,625.06	10,615.40	364,835.66	10,675	"	"	"	"	844,751.12	
1846.	"	"	368,610.05	6,058	335,596.17	33,285	"	"	"	"	743,549.22	
1847.	"	"	355,538.96	1,630	338,656.20	23,296.60	"	"	"	"	719,121.76	
1848.	"	"	371,992.20	19,992	270,892.40	13,404.60	"	"	"	"	676,281.20	
1849.	"	"	452,316.113	4,080	222,506.27	9,119	"	"	"	"	687,922.20	

STAAT *van Uitvoer te Rio.*

JAREN.	Naar Europa en Amerika.		Naar Nederlandsch Indië.		Naar Singapoera en de Maleische Schiereilanden.		Naar China.		Naar Siam en Cochin-China.		TOTAAL.	*Aanmerkingen.*
	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.	Nederlandsche vlag.	Vreemde vlag.	Nederlandsche vlag.	Vreemde vlag.	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.	Nederl. vlag.	Vreemde vlag.		
1840	*f* "	*f* "	*f* 777,004.44	*f* 39,029.99	*f* 562,085.55	*f* 39,875.15	*f* "	*f* 76,579	*f* "	*f* "	*f* 1,494,574.13	
1841	"	"	686,890.11	58,554.51	536,608.35	55,673.45	"	2,800	"	1,000	1,311,526.42	
1842	"	"	430,303.95	40,646.96	648,837.72	20,586	"	"	"	480	1,140,854.63	
1843	"	"	705,458.95	6,525.08	440,655.45	23,361.84	"	"	"	"	1,176,001.32	
1844	"	"	776,013.20	852.57⅝	475,222.94⅝	5,550	"	"	"	"	1,275,638.72	
1845	"	"	551,547.27⅝	3,024.19⅝	578,174.84	8,975.40⅝	"	"	"	"	1,141,721.71⅝	
1846	"	"	411,231.36	1,099.27	446,897.12	5,985	"	"	"	"	865,212.75	
1847	"	"	427,887.79	145	272,532.80⅝	57,697.80	"	"	"	"	758,262.11⅝	
1848	"	"	465,862.51	3,649	322,007.35	8,823.65	"	"	"	"	800,342.31	
1849	"	"	525,562.83	45,403.94	334,966.49	2,994.30	8,628	"	"	"	917,495.16	

STAAT *van Invoer van muntspecie en papierengeld te Rio, in de ondervolgende jaren.*

JAREN.	Zilver.	Recepissen.	Koper.	Gouden munt.	*Aanmerkingen.*
1840	*f* 172,806.80	*f* "	*f* 18,025	*f* "	
1841	140,001.85	"	87,800	"	
1842	136,349.90	"	9,100	"	
1843	162,971.110	"	20,100	"	
1844	99.437	"	2,734.50	"	
1845	135,614.50	"	24,100	"	
1846	93,375.95	"	600	"	
1847	72,141.90	"	"	"	
1848	66,991.60	"	480	"	
1849	42,919	6,700	"	"	

STAAT *van Uitvoer van muntspecie en papierengeld te Rio, in de ondervolgende jaren.*

JAREN.	Zilver.	Recepissen.	Koper.	Gouden munt.	*Aanmerkingen.*
1840	*f* 44,880	*f* "	*f* 71,470	*f* "	
1841	45,902	"	65,080	"	
1842	20,645	"	78,304.50	"	
1843	15,040	"	72,406	"	
1844	68,685	"	141,805	"	
1845	30,918	"	51,360.65	"	
1846	59,310	8,610	12,470.40	"	
1847	42,973	3,134.78	"	500	
1848	74,121	4,150	"	"	
1849	83,048	1,000	"	"	

STAAT *van uitgevoerde Gambier te Rio in de ondervolgende jaren, als:*

UITGEVOERD NAAR	1840.	1841.	1842.	1843.	1844.	1845.	1846.	1847.	1848.	1849.	*Aanmerkingen.*
	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	Pikols.	
Java en Madura . .	61,481.09	42,107.57	43,893.29	67,224.92	75,698.97	63,624.90	57,119.47	52,964.09	70,827.78	62,198.58	
De Molukksche eilanden	"	117.02	"	"	"	"	2,046.14	"	"	"	
Celebes	2,867.84	2,456.71	2,557.45	1,688.85	4,782.03	3,194.75	714.33	446.56	410.94	7,351.70	
Borneo	188.70	30.48	998.17	175.96	347.09	1,210.91	"	497.13	370.30	828.52	
Banka en Palembang	"	"	"	"	"	"	"	"	463.66	"	
Sumatra	"	"	"	132.79	"	390.72	"	"	"	52.97	
Bima	"	"	"	"	"	"	"	"	126.92	"	
Bali	3,292.07	14,026.33	4,747.52	3,239.31	3,924,80	10,156.82	2,440.99	4,027.84	5,120.56	1,612.69	
Sembawa	"	168	"	"	"	"	"	841.42	161.62	"	
Singapoera.	15,009.91½	20,225.50	34,558.02	33,963.50	24,323.75	33,311	27,536	23,361	9,753	7,670	
Arakan.	"	"	"	"	"	"	20	"	"	"	
Siam	"	"	120	"	"	"	"	"	"	"	
Linga en onderh. Eil.	86.31	"	11	467.96	"	270	230	55	120	355.87	
TOTAAL . . .	87,825.12½	79,203.61	86,885.45	106,893.29	108,581.64	112,159.10	90,109.93	82,193.04	87,354.78	80,070.33	

Na de mededeeling dezer staten behoeven wij niets meer te zeggen van den toestand van Rio. Van al wat de heer ELOUT en anderen van den maatregel zich voorstelden is niets verwezenlijkt. Aan Singapoera is geen de minste afbreuk gedaan, en Rio is kwijnende gebleven. De pachten, die in 1842 nog *f* 249,468 opbragten, werpen thans niet meer dan *f* 142,167 af. De handel heeft in 't algemeen een belangrijken achteruitgang ondervonden. De vaart op Rio is langzamerhand verminderd, en de handel met Makasar en de eilanden onder Celebes, en met Siam is geheel opgehouden. De produktie van gambier en peper is, in vergelijking met vroeger jaren, veel geringer geworden. Armoede en gebrek hebben er volksvlijt en nijverheid vervangen. — Wat is de oorzaak van deze treurige uitkomst? Veel heeft er toe medegewerkt, veel dat geheel in de hand der regering heeft gelegen, om het voor te komen of weg te nemen. Maar er is voornamelijk ééne hoofdreden, die eerst onlangs is aan 't licht gebragt, en waarop wij thans opmerkzaam willen maken.

Wij verzoeken onze lezers zich nog eens voor den geest te plaatsen 't geen, volgens de meening van den toenmaligen Minister van Marine en Koloniën, het eenige middel was, om den maatregel goed te doen slagen en Singapoera afbreuk te doen. „Uit de daar te stellen inrigtingen te Rio moest geen dadelijke bemoeijing, hoe ook genaamd, met den handel der inlanders kunnen geboren worden, omdat zij niets meer schuwen dan formaliteiten en den aard onzer administrative instellingen niet verstaan." Zoodanig was de wil van den Koning, toen Hij Rio tot een vrijhaven verklaarde. Door de meest mogelijke vrijheid moest men de handelaren lokken. Ze moesten niet alleen niets te betalen hebben, maar ook aan geen de minste bemoeijelijking onderworpen zijn. Ze moesten het anker kunnen laten vallen en opwinden, zonder dat iemand van 't bestuur er notitie van nam. Langs dien weg alleen, begreep het toenmalige Gouvernement, dat die stroom, die toen naar Singapoera vloeide, misschien langzamerhand naar Rio zou worden gerigt.

En hoe heeft men nu den koninklijken wil ten uitvoer gelegd? Toen men het ons eerst verhaalde, konden wij het naauwelijks gelooven, en niet voor dat wij ons, door de inzage van officiële stukken, van de volkomene waarheid overtuigd hebben, wagen wij het deze schandelijke misbruiken, waardoor het in 1828 aangenomen voortreffelijke stelsel in zijne werking geheel is verlamd, aan het licht te brengen.

Sedert eene reeks van jaren, en waarschijnlijk van den aanvang af, regelde men zich aan het havendepartement te Rio naar bepalingen en voorschriften, die regtstreeks in strijd zijn met de letter en den geest van het besluit van 10 April 1828. Onder voorwendsel, dat de smokkelhandel in amfioen, gambier en peper, en het invoeren van vreemde koperen duiten eene strenge kontrôle en naauwkeurig toevoorzigt vorderen, hebben de handelaren te Rio, wel verre van immer het genot van eenen vrijen handel te ondervinden, sedert jaren de formaliteiten ondergaan, welke aan eene dergelijke kontrôle zijn verbonden. Wij zullen eenige van die formaliteiten opgeven.

1°. De autoriteit te Rio kent zich het regt toe, om ieder vaartuig,

dat aldaar ten handel komt, aan eene visitatie te onderwerpen, vooral de zoogenaamde „poekat's" of kleine handelsvaartuigen, die tusschen Singapoera en Rio varen.

2°. Al de voorschriften, die in het havenreglement voorkomen, gearresteerd bij publikatie van 28 Augustus 1832 (*Staatsblad* 1818 n°. 61) en in de resolutie van den 11 Maart 1835 n°. 11 (*Staatsblad* n°. 16), worden, met uitzondering van het ankeragegeld, op de vaartuigen toegepast, die te Rio ten handel komen. Men leze deze beide besluiten na, en men zal 't ons ten goede houden, dat wij hier de reeks van formaliteiten niet opnoemen, die daarbij aan de zeevarenden worden voorgeschreven.

3°. De handelaren, die er ten handel komen, zijn verpligt aan het havendepartement te Rio aangifte te doen van de goederen, die achtereenvolgend gelost en geladen worden.

4°. Op eene onwettige wijze wordt eene belooning gevorderd van de belanghebbenden, voor het opmaken en schrijven van ladingslijsten of manifesten voor vaartuigen, die van Rio uitklaren.

5°. Van Chinezen, die op eene eerlijke wijze tusschen Rio en Java ten handel varen, wordt een notariële borgtogt gevorderd, en voor dien borgtogt moet door hen eene som van *f* 10.00 voor ieder betaald worden, welke som door den fungerenden notaris te Rio, onder de benaming van „leges", wordt genoten.

6°. Bij den uitvoer van gambier worden de handelaren verpligt, dat produkt vooraf, aan den boom of bij het havendepartement, aan eene weging te onderwerpen.

Ziedaar, hoe de beginselen, waarop het besluit van 10 April 1828 gegrond is, in Indië zijn in praktijk gebragt. Is het geene openbare schending van den koninklijken wil? Is het geene onverantwoordelijke miskenning van de bevelen van het opperbestuur in het moederland? Heeft de Nederlandsche natie daaraan geene schade te danken, die nimmer kan worden hersteld? En toch heeft die staat van zaken ongestoord tot 1850 voortgeduurd; niemand lette er op; niemand, behalve de belanghebbenden, wist het misschien. 't Was de heer BAUMGARDT, in 1849 tot resident van Rio aangesteld, die het Gouvernement het eerst met al deze bijzonderheden bekend maakte. „Sedert mijn verblijf alhier", zoo schreef hij in 1850 aan den direkteur der middelen en domeinen te Batavia, „heb ik niets onbeproefd gelaten, om de oorzaken na te vorschen, die tot eenen zoo schrikbarenden achteruitgang van onzen handel, in vergelijking met Singapoera, aanleiding hebben gegeven, en ik ben tot het onloochenbaar resultaat gekomen, dat die alleen gezocht moeten worden in eene gebrekkige opvolging van de regelen en voorschriften, volgens welke eene vrijhaven moet bestuurd worden; of liever, dat men, door verkeerde begrippen, beginselen en beschouwingen, nimmer aan de ware bedoelingen van het koninklijk besluit, waarbij Rio tot vrijhaven is verklaard, heeft gevolg gegeven."

En op welk eene wijze werd die mededeeling ontvangen? Welken indruk maakte het te Batavia, toen aldaar aan de regering de oogen werden

geopend, omtrent de oorzaken van het mislukken van het stelsel in 1828 door den Koning aangenomen? Het maakte geen den minsten indruk. Men stelde zeer weinig belang in de zaak. Ja, men ging nog verder; men keurde de wijze, waarop de beginselen van vrijen handel en vrijhavens te Rio werden toegepast, grootendeels goed. „Ofschoon het noodig is," zoo schreef men aan den resident van Rio, „om alle noodelooze formaliteiten voor den handel te vermijden, ligt daarin echter niet opgesloten, dat men zich blindelings moet verlaten op de aangifte der handelaren, vooral niet ten aanzien van het artikel gambier, wegens de daarvoor verschuldigde hooge regten op Java. Men dient zich integendeel te overtuigen, dat de gambier, voor welke certifikaten voor den invoer op Java worden aangevraagd, ook werkelijk aanwezig is, zonder dat nogtans de verifikatie daarvan tot last of bezwaar van den handelaar mag strekken."

't Zal waarschijnlijk overbodig zijn te herinneren, dat deze woorden, die uit de pen van den Direkteur der Middelen en Domeinen te Batavia zijn gevloeid, geheel in strijd zijn met de beginselen, waarop Rio tot vrijhaven is verklaard, en met den geopenbaarden wil van het opperbestuur. Maar, 't geen nog meer afdoet, juist die kwestie van de gambier was in 1828 voorzien, overwogen, en zoodanig beslist, dat het bezwarende van de hooge regten op de gambier op Java voor de teelt van dat produkt op Rio, zou worden getemperd, door ter dier plaats alle belemmeringen voor den handel *ook in gambier* af te schaffen. „Het is zeer twijfelachtig," zoo meende de toenmalige Minister van Marine en Koloniën, „ of de teelt der gambier op Rio, welke plaats wordt geacht 70,000 pikols van dat voortbrengsel op te leveren, niet, als een gevolg van het aanzienlijke inkomend regt op Java, in eene hooge mate zal ontmoedigd worden. Zoo de beduchting daaromtrent, van meer dan een kant geopperd, zich bewaarheid ziet, *dan zal welligt de vrijhaven het eenige middel zijn, om dat kwaad te herstellen, door het openen van andere uitgangen voor het voornaamste produkt van Rio.* Op die wijze zal de vrijhaven het middel worden, om op Java een belasting te behouden, waarvan de opbrengst zeer aanzienlijk is. Zoo de teelt van gambier te Rio te niet ging, dan zou die plaats van zelve een lastpost worden. Hare inkomsten toch bestaan hoofdzakelijk in verpachte middelen, in welke de Chinezen bijna de eenige kontribuabelen zijn. Deze Chinezen zijn meest allen gambier- en peper-planters. Zij kunnen niet beschouwd worden als vaste ingezetenen, aan den grond gehecht, maar zij zijn tijdelijke volkplanters, steeds geneigd om het eene middel van bestaan voor het andere, en hun tegenwoordig verblijf voor een nieuw te verwisselen, zoodra hun moeijelijkheden worden in den weg gelegd. Met de teelt der gambier, zouden alzoo de geheele welvaart van Rio en de inkomsten van het Gouvernement aldaar te gronde gaan. Om dit te verhoeden schijnt de keuze zich te moeten bepalen tot het *alternatief, om de belasting op den gambier weder af te schaffen of althans te matigen, dan wel, om met behoud van die belasting aan Rio andere voordeelen toe te voegen, geschikt, om de ontmoedigde planters weder op te beuren.*"

't Valt in 't oog, hoe deze merkwaardige woorden geheel in tegenspraak zijn met den Direkteur der middelen en domeinen, die beweert, dat men, wegens de hooge regten op Java, te Rio de uitvoer van gambier aan een streng onderzoek moet onderwerpen. Daarentegen was de resident BAUMGARDT geheel in den geest van het advies van den Minister van Marine en Koloniën, toen hij hierop antwoordde: „dat hij van oordeel was, dat men, in het belang van den vrijen handel te Rio, zich juist blindelings moest verlaten op de aangift der handelaren. Te meer, nu eene ondervinding van twee en twintig jaren bewezen heeft, dat wij door de ingevoerde noodelooze formaliteiten, in 't voordeel van Singapoera, onzen handel hebben benadeeld." Dezelfde resident verklaart, dat hij, gedurende zijn verblijf te Singapoera, meer dan eens ooggetuige is geweest, dat inlandsche handelaren, om eene inspektie hunner vaartuigen te vermijden, onmiddellijk na hunne aankomst het anker weder ligtten en naar Singapoera vertrokken. Hij is van meening, dat, al werd het personeel van het havendepartement en het aantal kruispraauwen te Rio verdubbeld, toch de smokkelhandel in amfioen, peper en gambier op Java niet zou worden belet. Alleen door eene gestrenge kontrôle op Java is dat mogelijk. Alle inspektiën en visitatiën te Rio zijn noodelooze formaliteiten, zonder eenig nut hoe ook genaamd. Immers, wat is er de natuurlijke uitkomst van? Dat de gambierkultuur te Rio kwijnt en achteruitgaat, als een gevolg van de formaliteiten, waaraan het artikel bij den uitvoer onderworpen is; en dat, al kon men ook door die formaliteiten het smokkelen van gambier enz. van Rio naar Java beletten, die gambier toch van Singapoera en elders, waar geen de minste kontrôle bestaat, naar Java zou worden gebragt.

Ik heb het van mijnen pligt gerekend de misbruiken, die sedert vele jaren te Rio bestaan hebben en althans grootendeels nog bestaan, aan het licht te brengen. Misschien zal de aandacht van den Minister van Koloniën en van den Gouverneur-Generaal, door deze mededeeling, op die aangelegenheid worden gevestigd. Maar wij hebben met deze revelatiën nog een ander doel; vooreerst, om door een nieuw voorbeeld te doen zien, hoe dikwijls de voortreffelijkste maatregelen, de beste beginselen van het Gouvernement schipbreuk lijden op de verkeerdheden en misbruiken van hen, die met de uitvoering zijn belast, een bewijs te meer voor de noodzakelijkheid, dat in Indië vrijheid worde verleend, om 't kwaad dat men ziet aan het licht te brengen, en de handelingen van 't Gouvernement en zijne ambtenaren aan de kontrôle der publieke opinie te onderwerpen. En eindelijk hebben wij willen aantoonen, hoe weinig nog in Indië het beginsel wordt gekend en in praktijk gebragt, dat de heer THORBECKE onlangs verdedigde, en in 't begin van dit artikel door ons is herinnerd: „Het Gouvernement is geroepen, om de partikuliere krachten, met alle middelen die onder haar bereid zijn, te wekken en te bevrijden, om ze aan de bevordering van het algemeen belang te verbinden, in de overtuiging, dat de magt van een Gouvernement beperkt, maar dat de krachten van de partikulieren eener natie te zamen grenzenloos zijn."

TJOEROEK PENGANTEN.

Tjoeroek Penganten.

Schoon zijt ge, ontzagverwekkend schoon,
ô Land der hemelhooge bergen!
TEN HAAR.

Te midden der bosschen en wildernissen, die de zuidelijke hellingen van den Tangkoeban-prahoe bedekken, maar die reeds voor een groot deel door den gedweeën en lijdzamen Soendanees, gedreven door de hebzucht zijner hoofden, in rijke en vruchtbare koffijtuinen herschapen zijn, wacht u eene treffende verrassing. Gij weet, dat die berg zijnen duizenden voeten hoogen kruin, in de gedaante van een omgekeerde praauw (van daar de naam van „tangkoeban prahoe"), achter Bandong in de Preanger-regentschappen verheft. Onder de tallooze wonderen van schrikverwekkende majesteit en bevallige schoonheid, waarmede deze de wolken kussende reus bekleed en versierd is, behoort ook de rivier Tjimahi, die niet ver beneden zijn kruin haren oorsprong neemt. De kruin is een ontzettend tooneel van verwoesting en vernieling. 't Is een krater van verbazenden omvang en duizelingwekkende diepte, waarin een kokende zwavelpoel donkere rookwolken met sissend geraas uitbraakt. Maar niet ver beneden die kruin lacht het beeld van bloei en leven u te gemoet in eene bevallige vegetatie, waartusschen de wateren van de Tjimahi ontspringen.

Eerst in de gedaante van eenen kleinen maar frisschen, helderen en snelvlietenden bergstroom, neemt zij haren loop naar eene wijde vlakte, tusschen den Tangkoeban-prahoe en den scherpkantigen bergrug van den Boerangrang gelegen. Hier, in dit bekoorlijk dal, schijnt zij voor een oogenblik uit te rusten van hare snelle vaart en zich voor te bereiden voor de loopbaan die haar nog verder wacht. Ze kon daarvoor geen heerlijker rustplaats uitkiezen. Het geheele dal is met een dier eeuwen oude bosschen bedekt, waaraan Java zoo rijk is, en wier digte bladerendos in zijne koele schaduw tot kalme rust schijnt uit te noodigen. In 't midden van dat troteche en stille woud ontwikkelen zich de wateren van de Tjimahi tot een spiegelglad, maar zelden door een zacht koeltje bewogen, kristalhelder meer, bij de bevolking onder den naam van „Lembang-Tjimahi" bekend, in welken blinkenden spiegel de toppen van den Boerangrang weerkaatsen. Menschen komen hier zelden, om zich in deze verborgen schoonheden der natuur te verlustigen. 't Eenige bewijs van dierlijk leven ontvangt het verrukkelijk oord van talrijke wilde runderen, rhinozerossen en watervogels, die zich in het frissche en zuivere water verkwikken.

Na zoo ongestoord te hebben uitgerust zet de stroom zijnen togt langs de hellingen van den zuidkant van het Tangkoeban-gebergte verder voort. Wat al kronkelingen moet hij zich getroosten, wat al slingerpaden moet hij bewandelen, wat al moeijelijkheden overwinnen, wat al krachtsinspanning ontwikkelen, eer hij de vlakte van Bandong bereikt heeft, waardoor hij verder rustig en statig zijnen weg kan vervolgen. Zoo is hij meermalen verpligt, om sprongen te wagen van vele tientallen, ja hier en daar honderdtallen voeten, langs loodregte wanden; zoo ziet hij zich genoopt dikwijls zijne geheele kolom water, van ontzettende hoogten naar beneden te storten; zoo vormt hij watervallen, die het gebergte doen dreunen, en de ziel van den aanschouwer met eerbied en bewondering vervullen.

De verrassing, waarvan in den aanvang van dit artikel gesproken is, hadden wij aan een dier watervallen te danken. Terwijl wij door de koffijtuinen en wouden en wildernissen der zuidelijke hellingen van den Tangkoeban-prahoe trokken, bereikten wij een diep gelegen dal, aan drie kanten door met bosschen bedekte hooge wanden naauw ingesloten. Plotseling hoorden wij het digt in onze nabijheid dreunen en schokken. En naauwelijks waren wij een hoek omgegaan, of daar zagen wij tegenover ons de Tjimahi, die uit een naauwe kloof te voorschijn trad, en nagenoeg loodregt, in twee kolossale kolommen, met donderend geweld, meer dan honderd voet diep, naar beneden stortte. 't Was de „Tjoeroek-penganten", wel niet de hoogste maar zeker een der schilderachtigste watervallen, die de Tjimahi vormt. De inboorlingen hebben, in hunne naïviteit, te regt dien naam van „Tjoeroek-penganten", dat is „waterval der verloofden," aan dit heerlijk natuurtafereel gegeven. De beide waterkolommen zien er inderdaad uit als de Javaansche bruid en bruidegom, die uit het salon van loof en bloemen te voorschijn treden, en zich in al hunne pracht, getooid met de sierlijke kleeding der verloofden, aan de menigte vertoonen.

Als gij een blik werpt op de plaat, die wij hierbij onzen lezers aanbieden, dan kunt gij u eenig denkbeeld vormen van dit majestueus schouwspel. Gij ziet, hoe de stroom zich daar boven in tweeën scheidt achter een rotsblok, dat weldra, door de altijd werkende kracht ondermijnd, naar beneden zal ploffen; maar gij hoort het dreunen en zieden en schuimen en bruisen niet, dat die stroom in zijnen dubbelen val veroorzaakt. Gij ziet het gansche dal met zijne steenen wanden, door eeuwig groenend loof en guirlandes van bloemen bedekt, voor u; maar gij wordt niet getroffen door het kontrast, dat het melkwitte water vormt met den donkeren rotswand van trachijt, waarlangs het bliksemsnel nederglijdt, wanneer het in de zonnestralen van den vollen middag helder en oogverblindend schittert. Gij ziet de stofwolken van het schuimend nat, die aan den voet van den donkeren en schier half cirkelvormig uitgeholden rotswand onophoudelijk opstijgen; maar gij ontdekt de tallooze schakeringen van kleuren als zoo vele regenbogen niet, die de weerkaatsing van het water in de zon veroorzaakt. Gij hebt eene afbeelding voor u, zoo als de kunst ze

vermag te malen; maar de frischheid en de kracht en de gloed en het leven, die wij in het originele bewonderden, kan de kunst niet teruggeven.

Toen wij de Tjoeroek-penganten bezochten, was het in 't hart der goede moeson. De rivier was dus niet buitengewoon gezwollen maar in haren normalen toestand; en toch was de kracht, die zij hier ontwikkelde, indrukwekkend en schrikbarend. Maar stel u nu voor, dat hevige en aanhoudende regenvlagen, dat slagregens en wolkbreuken op het gebergte nederstorten, en de kalme wateren van de Tjimahi in woede doen ontsteken en in stortvloeden herscheppen. Stel u voor, dat de stroom met donderend geweld van 't gebergte daalt, alles in zijne vaart vernielende en meêslepende, wat hem in den weg treedt of weerstand wil bieden. Stel u voor, dat die in razernij ontstoken rivier, uit de enge kloof te voorschijn treedt, en hier naar beneden stort. Dan zijn die twee kolommen water verdubbeld in omvang. Dan is het dreunen en schokken, het schuimen en bruisen verdubbeld in kracht. Dan storten, met die kolommen, steenen, en takken en aardmassa's en boomstammen in den afgrond. Dan groeit de waterkom beneden aan tot een zee

Und es wallet und siedet und brauset und zischt,
Wie wenn Wasser mit Feuer sich mengt,
Bis zum Himmel spritzet der dampfende Gischt,
Und Fluth auf Fluth sich ohn' Ende drängt,
Und will sich nimmer erschöpfen und leeren,
Als wollte das Meer noch ein Meer gebären.

Een diepen indruk maakte dit schilderachtig en verheven schouwspel op ons, toen wij ons in zijnen aanblik verlustigden; een indruk, die ons bijbleef, toen wij de rijke vlakte van Bandong reeds weder bereikt hadden. Misschien weet gij, dat ik dweep met het denkbeeld, om hier eens eene Europesche kolonisatie en eene groote stad aan te leggen. Men bestrijdt mij; men noemt het illusiën en scheppingen eener verhitte verbeelding — en toch geloof ik, dat het eens gebeuren zal. Tot zoolang prediken de wonderen, die God in 't gebergte van den Tangkoeban-prahoe geschapen heeft, te vergeefs Zijne majesteit; want er zijn geen schepselen, die ze zien en gevoelen en genieten, — behalve enkele verdoolde reizigers, waarvan ik er een was. Maar dan zal de natuur, die hier prijkt in oneindigen rijkdom en eene schoonheid die alle denkbeeld te boven gaat, worden gekend en naar waarde geschat; dan zal ook de Tjoeroek-penganten een tempel der natuur worden, dien 't niet meer aan priesters ontbreekt.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De toekomstige wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch Indië, ingevolge artikel 60 der grondwet, beschouwd in verband tot hetgeen daaromtrent thans is verordend in onze en in eenige vreemde koloniën, door D. C. STEIJN PARVÉ. Zalt-Bommel 1852.

Het titelblad van het boek, waarvan wij thans een kort verslag wenschen te geven, prijkt met de volgende woorden van den heer THORBECKE, voorkomende in zijne 1848 uitgekomen *Bijdrage tot de grondwetsherziening:* „Het licht der publiciteit, noodiger bijkans dan cijferkunst voor bestuur en bestuurders der koloniale financiën, zal nimmer dan uit een volledig onderzoek der begrootingen en rekeningen bij de landsvertegenwoordiging opgaan. De koloniale uitgaven en inkomsten zijn staatsuitgaven en staatsinkomsten, die eenheid van regeling en kontrôle volstrekt vorderen. Eene begrooting, welke niet alle uitgaven en alle inkomsten omvat, mist haar doel. Volledigheid is haar eerste vereischte. Men kan eene begrooting even goed weglaten als haar slechts voor de helft der uitgaven en inkomsten opmaken. Reeds uit dezen hoofde zullen die van de koloniën op de wet moeten rusten." 't Verwondert ons volstrekt niet, dat de heer THORBECKE deze beginselen omtrent de koloniale financiën is toegedaan. Hij heeft een te logisch hoofd om niet in te zien, dat een toestand als die, welke thans bestaat, en waarvan men ons diets wil maken dat eene gezonde koloniale staatkunde geen andere gedoogt, met regt eene absurditeit mag genoemd worden. Tot dus verre is aan de goedkeuring der Staten-Generaal slechts *een gedeelte* van de begrooting van het rijk onderworpen. Een zeer groot gedeelte dier begrooting is achterwege gehouden. Eene begrooting van 70 millioen, waarvan ongeveer 35 millioen voor rente van de staatsschuld moet worden betaald, wordt jaarlijks overgelegd; maar er is nog eene tweede begrooting, ook van ongeveer 70 millioen, die nog nimmer in hare bijzonderheden door de vertegenwoordiging is onderzocht. Nu heeft men eigenlijk niets aan de gansche begrooting, indien men dat andere gedeelte niet tevens onder de oogen heeft. Er is zulk een naauw verband tusschen de financiële operatiën in Indië en die, welke hier te lande verrigt worden, dat de beoordeeling van de eene geheel ijdel is, wanneer men niets omtrent de andere weet.

Reeds bij de diskussiën over de staatsbegrooting van 1851, heb ik in

dien geest gesproken, en het ministerie uitgenoodigd daarover zijne meening kenbaar te maken. Ik zeide onder anderen: „Art. 60 der grondwet schrijft voor: de wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen. Beschouwt de regering, dat daarmede werd bedoeld, dat de begrooting van Indië, zoodra dat artikel in het leven zal zijn geroepen, door de wetgevende magt in het vaderland, althans tot zekere hoogte, zal moeten worden vastgesteld? Mogt dat het geval zijn, dan zal ons, zoodra dit artikel wordt ten uitvoer gelegd, eene nieuwe, eene zeer belangrijke taak wachten; maar eene taak, die misschien niet onvruchtbaar zal zijn. Ik heb in de sektiën vlijtig medegewerkt tot een naauwkeurig onderzoek in de geringste bijzonderheden van het budget hier te lande; ik heb op de cijfers getuurd, om zoo te zeggen, tot blindwordens toe; maar ieder oogenblik kwam mij daarbij voor den geest: zeventig millioen worden behandeld, ontvangen en uitgegeven, zonder dat de vertegenwoordiging er iets van ziet en er eenigen invloed op uitoefent; zeventig millioen gaan door eene sluis, die wij niet helpen openen en sluiten; wat helpt ons al onze arbeid aan die overige zeventig! Ik zeg niet dat daaruit onmiddellijk groote bezuinigingen zullen voortkomen; ik ken de financiële zaken van Indië niet genoeg, want daarover is nog een sluijer verspreid. Ik wil geene illusiën opwekken, ik wil ze ook mij zelven niet maken. Maar wanneer ik bedenk, wat deze begrootingen, door eene behandeling van eenige jaren, tot resultaat hebben gehad, en ik pas dat toe op het stelsel van uitgaven in Indië, — dan kom ik tot de gevolgtrekking, dat er misschien in Indië nog wel vereenvoudiging, hervorming en verbetering zijn aan te brengen, die voor de schatkist niet onvoordeelig zullen zijn. Wanneer het stelsel van bezuiniging ook daar zal worden toegepast; dat wil zeggen: wanneer wij zullen kunnen zorgen, dat ook daar de dorre takken worden afgesneden, en de vruchtbare, die meer voedsel behoeven, gevoed, — dan geloof ik met de veronderstelling niets te wagen, dat uit zulk eene openbare behandeling van het Indische budget gelukkige gevolgen voor het vaderland en de koloniën zullen voortspruiten."

In het antwoord, dat de Minister van Koloniën op deze interpellatie gaf, scheen hij mij niet bijzonder homogeen te zijn met den heer THORBECKE, thans zijn ambtgenoot voor binnenlandsche zaken. Immers hij kon in het gevoelen niet deelen van den afgevaardigde uit Almelo, dat zonder *de Indische* begrooting, het onderzoek van de begrooting van het rijk zoude zijn *onvolledig* en *ijdel*.

Blijft de minister aan deze meening getrouw, en laat hij haar gelden bij de wet die hij, ingevolge het voorschrift van art. 60 der grondwet, moet aanbieden, dan zal de waarde daarvan aanmerkelijk verminderen, doordien het verband tusschen de Indische begrooting en die van het moederland daarbij grootendeels zal verloren gaan. Meer moed heeft ons echter eene latere verklaring van denzelfden minister gegeven. Immers, wij lezen in het verslag der kommissie van rapporteurs voor hoofdstuk

XI der staatsbegrooting voor 1852, dus een jaar later: „Op de daaromtrent van de zijde der kommissie gedane vragen heeft de Minister van Koloniën verklaard, zich met den meesten ernst met het opstellen van de wet, regelende de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen, bezig te houden. Zelfs kon hij de verzekering geven, dat het ontwerp daarvan, voor zoo veel hem als minister betrof, vóór het einde dezes jaars (1851) geheel gereed zou zijn. Op de daartoe gegeven aanleiding voegde hij er uitdrukkelijk bij, dat hij nog wel omtrent de bijzonderheden van het genoemde wetsontwerp geene mededeeling kon doen, maar toch de stellige verzekering kon geven, dat zijne bedoeling medebragt, dat voortaan geenerlei koloniale uitgave aan de kennisneming en goedkeuring der wetgevende magt zou worden onttrokken. Alleen de vorm, waarin die toestemming zou moeten worden gegeven, was nog niet bij hem uitgemaakt; maar dit kon hij reeds zeggen, dat hij het geldelijk koloniaal beheer als eene afgescheidene zaak, als één groot geheel wilde behandeld hebben."

Wij zullen wel niet behoeven te zeggen, dat wij het wetsontwerp met klimmende belangstelling te gemoet zien. Onze overtuiging, dat het beheer der koloniale geldmiddelen veel te wenschen overlaat, en het stelsel van uitgaven dáár in geen de minste verhouding staat met het stelsel dat hieromtrent in het moederland thans is aangenomen, is in den laatsten tijd, door verscheiden omstandigheden, eer versterkt dan aan 't wankelen gebragt. Daarom betreuren wij het, dat de Minister aan zijne, nu een half jaar geleden gedane, toezegging nog geen gevolg heeft kunnen geven. Wij zullen hem daarover echter niet lastig vallen, daar wij veronderstellen, dat hij grondige redenen van verontschuldiging heeft, en wij wenschen hem geluk met eene bijdrage, die hem, bij het zamenstellen van zijne wet, van zeer veel nut kan zijn.

Wij bedoelen het aan het hoofd van dit artikel aangekondigde werk van den heer D. C. STEIJN PARVÉ. Het is eene verzameling van belangrijke stukken, die over de koloniale komptabiliteit en financiën handelen; en dit niet slechts over 't geen betrekking heeft tot onze koloniën, maar ook tot die van andere landen, zoo als Engeland en Frankrijk. Het is, alvorens men het financiëel beheer der koloniën op duurzame grondslagen vestige, hoogst nuttig te weten, hoe het thans is, hoe het was, en wat in andere koloniën omtrent het zelfde onderwerp bestaat of bestaan heeft. En ofschoon wij gaarne aannemen, dat den heer PAHUD al de bijzonderheden bekend waren, die in dezen bundel voorkomen, vóór hij zich nederzette, om zijn wetsontwerp te bearbeiden, meenen wij toch, dat hij de uitgave van dit werk van den heer PARVÉ met genoegen zal gezien hebben, vooreerst omdat het hem al het wetenswaardige omtrent het onderwerp in een kort bestek bijeenbrengt, maar bovendien, omdat de leden der vertegenwoordiging thans gemakkelijker een oordeel zullen kunnen vellen over het ontwerp, dat de Minister hun, naar wij hopen, eerstdaags zal voorleggen.

Na eene inleiding, waarin de schrijver ons zijne eigen beschouwingen

omtrent de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen mededeelt, en die grootendeels met het beginsel, dat de heer THORBECKE in 1848 daaromtrent predikte, overeenkomen, levert hij eene conceptwet, zoo als hij meent dat zij wezen moet, om aan art. 60 der grondwet te voldoen. Hij wil alle inkomsten en uitgaven van de koloniën en bezittingen van het rijk als inkomsten van den staat beschouwd hebben, en als zoodanig aan de overweging en goedkeuring der wetgeving in Nederland onderwerpen. Zij moeten op eene begrooting worden gebragt, die *jaarlijks* aan de goedkeuring der Staten-Generaal wordt onderworpen. De kommerciële uitgaven en inkomsten, welke thans op de begrooting van Nederlandsch Indië voorkomen onder de hoofden *koophandel* en *kultures*, zullen daarop niet meer worden vermeld; overigens blijft die begrooting ingerigt in gelijker voege als thans plaats vindt. Er zal eene afzonderlijke rekening, „kommerciële rekening van Nederlandsch Indië" genaamd, worden gehouden, waarop die posten voortaan zullen voorkomen. Op die kommerciële rekening zullen bovendien nog gebragt worden alle winstdervingen en posten, die in verband staan tot den handel in produkten, doch die op de eene of andere wijze worden verrekend met andere inkomsten of uitgaven, voorkomende op de gewone of politieke begrooting. Gelijktijdig met de aanbieding der begrooting van N. Indië, zal ter goedkeuring worden aangeboden eene afrekening van het voorlaatste jaar, aantoonende de resultaten van het geldelijk beheer van N. Indië van dat jaar. Ook zij wordt opgemaakt, afgescheiden van alle baten en lasten der kommerciële rekening. Indien zij een batig saldo vertoont, zal bij hare overlegging te gelijkertijd eene conceptwet worden aangeboden tot regeling van het gebruik van dat voordeelig slot. Indien daarentegen een te kort mogt bestaan, zullen de noodige voorstellen worden gedaan tot regeling van het deficit. Behalve de bedoelde begrootingen, kommerciële rekeningen en staten der uitkomsten van de koloniale politieke administratie, zal ook jaarlijks aan de Staten-Generaal worden aangeboden eene naauwkeurige opgave van den werkelijken stand van de kommerciële rekening van het laatste dienstjaar. Daarbij zal tevens worden aangeboden eene conceptwet tot goedkeuring van de commerciële balans. Mogt het blijken, dat de baten de uitgaven zoo ver overtreffen, dat het voordeelig slot meer aantoont, dan, volgens beredeneerde ramingen, noodig is voor den inkoop der Gouvernements-produkten van het volgende, of ter bestrijding van andere kommerciële lasten, dan zal bij de conceptwet worden voorgesteld, om dat meerdere als eene bate van het moederland te doen overbrengen in 's rijks schatkist in Nederland. In geval daarentegen blijkt, dat de baten niet toereikende zijn ter bestrijding der kommerciële uitgaven van het volgende jaar, dan zullen de noodige voorstellen bij de conceptwet worden gevoegd, tot aanvulling van het ontoereikende. Alle koloniale uitgaven en inkomsten, baten en lasten vereischen de goedkeuring of de voorafgaande magtiging der wet, en zijn onderworpen aan de kontrôle der algemeene rekenkamer hier te lande of der algemeene rekenkamer in Oost-Indië, naar mate zij plaats vinden in de

kolonie of in Nederland. De algemeene rekenkamer in N. Indië zal bestaan uit een president en vier leden, aan wie het genot blijft verzekerd der tegenwoordig voor hunne betrekking bij de Indische begrooting toegestane bezoldiging. Elke vijfjarige vervulling van hunne betrekking geeft aanspraak op eene verhooging van *f* 250 's maands. Deze verhooging zal echter niet verder gaan dan tot eene bezoldiging van *f* 2000 's maands voor den president en *f* 1500 's maands voor de leden. De president en de leden der rekenkamer worden benoemd door den Koning op voorstel van den Gouverneur-Generaal, vergezeld van eene voordragt van drie kandidaten door de rekenkamer zelve. Zij worden aangesteld voor hun leven, en kunnen alleen worden ontslagen op eigen verzoek. Alle beslissingen der algemeene rekenkamer van Nederlandsch Indië kunnen, hetzij op het initiatief van den Gouverneur-Generaal, hetzij op het verzoek van partikuliere belanghebbenden, in hooger beroep worden onderworpen aan de beslissing van eenen raad van revisie, zaamgesteld uit twee leden van den raad van Indië, waarvan het oudste lid voorzitter zal zijn, voorts uit leden van het hoog geregtshof van N. Indië, twee leden uit den raad van justitie te Batavia, en den Direkteur-Generaal van Financiën.

Ziedaar den korten hoofdinhoud van de wet, zooals de heer STELJN PARVÉ ze verlangt. Ofschoon wij voor alsnog ons oordeel over de bijzonderheden en onderdeelen opschorten, gelooven wij, dat ieder zal moeten toestemmen, dat het zeer wenschelijk zou zijn op deze of dergelijke wijze het beheer der koloniale financiën geregeld te zien. De groote vraag, die wij nog niet toestemmend durven beantwoorden, is deze: zal er bij de Staten-Generaal tijd en gelegenheid genoeg zijn, om de werkzaamheden behoorlijk te vervullen, die deze conceptwet aan de Volksvertegenwoordiging zou willen opdragen.

Ofschoon de heer STELJN PARVÉ onlangs zijn ontslag heeft genomen als ambtenaar van Nederlandsch Indië, zal niemand ontkennen, dat hij voor dat land nuttig werkzaam blijft. Naauwelijks heeft de brochure, waarvan dit artikel gewaagt, de pers verlaten, of eene andere over het Muntstelsel in N. Indië wordt weder aangekondigd als eerstdaags te zullen verschijnen. Alles wat tot dusverre uit zijne pen is gevloeid, draagt den stempel van veel omvattende kennis, grondige studie en eenheid van beginsel. Wij veronderstellen, dat de Minister van Koloniën met leedwezen het ontslag van den heer PARVÉ uit 's lande dienst heeft geteekend, dewijl hij gaarne zulk een kundigen ambtenaar voor de kolonie had willen behouden; maar dat het hem zal verblijden, te zien, hoe die ambtenaar, ofschoon thans niet meer in 's lands dienst, voortgaat met zijne talenten ten nutte van Indië in het Moederland aan te wenden. Bedriegen wij ons niet in deze veronderstelling, dan is de Minister van Koloniën in dat opzigt van dezelfde meening als zijn ambtgenoot de heer THORBECKE, die zulks onlangs aan den heer PARVÉ in eenen vereerenden brief heeft te kennen gegeven.

VARIA.

De heer DE WILDE deelt, in zijne brochure *De Preanger Regentschappen, op Java gelegen*, bladz. 95, mede, dat vele distrikten dezer residentie, en voornamelijk die langs het zuiderzeestrand gelegen, zeer geschikt zijn voor het kultiveren van de kantoenplant. Reeds wordt er door de weinige bevolking, die er woont, veel en goede katoen (kapas), van eene gewone Javasche soort, geteeld. Maar tevens is het bewezen, dat de betere soorten van katoen, bij de inlanders onder den naam van „kapas-mori" bekend, gelijk die van Mauritius, Bourbon, Bengalen enz., welke voor de Europesche markten geschikt zijn, aldaar ook welig zouden tieren. Zoo zoude in die distrikten almede de kultuur van de gele nangking, „kapas-konêng" bij de inlanders genaamd, kunnen worden uitgebreid. De heer DE WILDE verklaart, dat hij die soort van katoen, uit zaad van China, verscheidene jaren lang met het beste gevolg heeft voortgeteeld; zoodat hij van het doek, dat hij daarvan liet weven, zijne kleederen droeg; de kleur daarvan hield zich bij het wasschen beter, dan van het Chinesche nangking.

Wanneer men de belangen van het, in vele opzigten zoo stiefmoederlijk bejegende, fabriekwezen in het moederland kent, dan houdt men zich er van overtuigd dat niets van meer gewigt is voor het instandhouden en den bloei van dien tak van nijverheid, dan dat de katoen uit onze koloniën naar de Nederlandsche markt worde gebragt. Juist het gebrek aan eene markt, waardoor onze fabrikanten genoodzaakt worden, om hun grondstof aan de Engelsche of eenige andere markt te koopen, is voor hen eene groote belemmering in de mededinging. Nu behooren de distrikten, waarvan de heer DE WILDE spreekt als zeer geschikt voor de kultuur van goede katoensoorten, tot dat gedeelte van Java, op wier verkoop meermalen is aangedrongen, en waarvan in het verslag der kommissie van rapporteurs over de staatsbegrooting voor 1851 onder anderen het volgende wordt gezegd: „Tot de zeer groote uitgestrektheid lands op Java, die thans nutteloos voor de bevolking en improduktief voor de regering is, behoort ook het zuidelijk deel der Preanger Regentschappen en vooral ook van het regentschap Soekapoera. De bezwaren, die men tegen den verkoop van reeds ontgonnen en bevolkte landstreken heeft aangevoerd, zouden in dit geval niet of slechts gedeeltelijk van toepassing zijn". De Minister van Koloniën heeft zich hiervan wel trachten af te maken, door onder anderen aan te voeren, dat die gronden „woest waren door gebrek aan bevolking, aan water en soortgelijke omstandigheden meer, welke veelal niet verholpen kunnen worden", en door te betwijfelen of

eene poging tot verkoop van woeste gronden, „onder zoodanige omstandigheden, wel eenige kans van welslagen aanbiedt." Maar 't komt ons voor, dat de zaak, in 't algemeen van te veel gewigt is, dan dat zij op zulke betwijfelingen en onbewezen gronden werd op zijde gesteld. En in 't bijzonder schijnt de omstandigheid, waarvan de heer DE WILDE gewag maakt, een nieuwe drangreden, om het overgeven van die woeste gronden aan de partikuliere industrie met ernst in overweging te nemen en zoo mogelijk ten uitvoer te leggen.

Immers de pogingen, die het Gouvernement reeds heeft in 't werk gesteld, om Java katoen voor de Europesche markt te doen produceren, zijn mislukt. Maar „de magt van een Gouvernement is beperkt; de partikuliere krachten eener natie daarentegen zijn grenzenloos." Laat men nu de hulp dier krachten eens inroepen, waar het Gouvernement is te kort geschoten. Laat men alle bekrompen naijver tegen het vestigen eener nuttige en eerbiedwaardige klasse van industriëlen op Java op zij zetten; laat men alle kleingeestige vrees voor eene mogelijke emancipatie, die bij de meesten niet meer is dan een voorwendsel, dewijl zij de zaak niet willen, vaarwel zeggen; laat men het koopen van woeste gronden aanmoedigen en gemakkelijk maken, gelijk men tot dusverre heeft trachten af te schrikken en belemmeren; laat men aan de industrie de meest mogelijke vrijheid geven in haren werkkring en ontwikkeling, zonder haar aan die bepalingen en beperkingen te onderwerpen op Java, die reeds zoo menige onderneming op woeste gronden heeft doen mislukken; laat men zoo handelen, — en het lijdt geen twijfel of die uitgestrekte wildernissen der Preanger-landen, die bergen en dalen thans met eeuwen oude bosschen bedekt, zullen eenmaal herschapen worden in vruchtbare landouwen. Veelligt zal dan ook eerlang de katoen een produkt zijn, dat van Java aan de Nederlandsche markt wordt gebragt en eenen nieuwen steun geven aan het fabriekwezen, dat thans aan duizende huisgezinnen in ons vaderland onderhoud verschaft.

Reeds een half jaar geleden heeft de Minister van Koloniën gezegd, dat hij van de aanvragen van partikuliere ondernemers om afstand van woeste gronden nog geen een had afgewezen. Twee personen, de heeren LOUDON en VAN PREHN, hadden zich tot hem gewend. Hunne adressen waren aan het Indisch bestuur gezonden, en hij hield zich overtuigd, „dat, wanneer het plan uitvoerlijk werd bevonden en het bestaan van toereikende middelen tot volbrenging der zaak bewezen was, die heeren in staat zouden worden gesteld, om hunne onderneming behoorlijk aan te vangen." Sedert dien tijd hebben wij echter van deze belangrijke aangelegenheid niets verder vernomen. Wij vreezen dus, dat het met haar zal gegaan zijn als met zoo vele dergelijke plannen, dat zij zal zijn afgestuit op de geheime tegenwerking van aan de partikuliere industrie vijandige autoriteiten, die, onder allerlei voorwendsels, iedere poging in de geboorte weten te smoren. Mogt dat zoo wezen, dan zouden wij het betreuren.

Men deelt ons van Batavia mede, dat onlangs de goede gemeente aldaar zeer is gealarmeerd geworden, door de inkwisitie naar den dader van een gruwelstuk, 't welk in 't oog van sommigen onvergefelijk is. In een der vorige afleveringen van dit Tijdschrift had men gelezen een artikel getiteld: „De tinmijnen van Malaka." Daarbij werd te kennen gegeven, dat het een uittreksel was uit een rapport van Dr. H. CROOCKEWIT cz. in 1850 aan het Gouvernement ingediend, 't welk aan de redaktie uit Indië was toegezonden. Zoodra men dit gelezen had, was men te Batavia van oordeel, dat niemand anders dan een der beambten van de Algemeene Sekretarie zich aan de misdaad der inzending aan de redaktie van dat verslag kon hebben schuldig gemaakt. Een streng onderzoek naar den misdadiger werd ingesteld. Aanvankelijk had men het voornemen, om al de ambtenaren en geëmploijeerden ter Algemeene Sekretarie onder eede te doen verklaren, of zij middellijk of onmiddellijk medegewerkt hadden, om dat rapport aan de redaktie van het Tijdschrift te bezorgen. Men begreep echter dat dit toch wat erg was, en bepaalde er zich dus slechts toe, om den officier van justitie te Batavia op te dragen, om alle beambten ter Sekretarie hoofd voor hoofd te doen afvragen, wat hun bekend was van de zaak in kwestie.

Had men den redakteur van het Tijdschrift voor N. Indië vooraf geraadpleegd, dan zou hij aanstonds voorspeld hebben, dat dit onderzoek vruchteloos zou afloopen. Hij zou meer gedaan hebben. Hij zou, gelijk de kinderen bij hun spel, gaarne geroepen hebben, „warm" of „koud," naarmate men in Indië met meer kans op goeden uitslag zijne nasporingen instelde. Hij zou zelfs verklaard hebben, dat men niet daar maar op eene geheel andere plaats moest zoeken. En kon men het dan nog niet vinden, dan zou hij nog veel meer indices hebben willen geven. Weet gij waarom? Omdat de inhoud van dat rapport van eenen geheel wetenschappelijken aard is, en, wat de staatkunde betreft, zóó onschuldig, dat de Minister van Koloniën er de uitgave van heeft toegezegd eerst aan het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, later aan het koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde te Delft. En bovendien is de inzender zoodanig van zijne onschuld overtuigd, dat hij verlof heeft gegeven zijnen naam te noemen.

Nu men echter den redakteur de eer niet heeft aangedaan van hem te raadplegen, zal men het hem wel niet ten kwade duiden, dat hij een weinig boudeert en daarom nu den naam *niet* wil zeggen, — dat hij zich een weinig vrolijk maakt met de vruchtelooze pogingen, om iets te ontdekken, dat men zoo gemakkelijk had kunnen te weten komen, — en dat hij de nieuwsgierigen in Indië toeroept: „doe wat gij wilt, gij belet mij toch niet belangrijke stukken magtig te worden en te publiceren."

Volgens met de mail van Mei ontvangen berigten, moest het kontrakt, tot het ontginnen van tinmijnen op het eiland Biliton, tusschen het Indische Gouvernement en Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden c. s. toen

juist geteekend zijn. Slechts een gedeelte van dat eiland is, voor den tijd van 40 jaren, afgestaan. Voor rekening van de ondernemers zal een assistent-resident met het benoodigde personeel door het Gouvernement op Biliton worden gevestigd, welke ambtenaar met het civiele bestuur enz. zal belast worden. De door de ondernemers in dienst te stellen administrateurs moeten Nederlanders zijn en door het Gouvernement op hunne voordragt worden benoemd. Overigens heeft het Gouvernement zich een tiende van de zuivere opbrengst als schatting voorbehouden; welke opbrengst jaarlijks zal worden gekonstateerd door eene rekening van de ontvangsten en uitgaven der onderneming, gejustificeerd door deugdelijke bewijzen.

Nu alzoo deze verpachting is tot stand gekomen, doen zich twee vragen ter beantwoording voor. De eerste is: welke is de reden, dat Dr. H. CROOCKEWIT Cz. aan 't Gouvernement, tegen de waarheid in, heeft gerapporteerd, dat er geen tin op Biliton te vinden was? De tweede is: Is het niet te voorzien, dat het Gouvernement, bij eene konkurrentie met partikulieren, steeds de lijdende partij zal zijn; en zal het derhalve nu niet verpligt wezen, om ook Bangka aan de partikuliere industrie over te geven? Tot beantwoording dezer laatste vraag kan als bijdrage strekken, dat men verhaalt dat de ondernemers er nu reeds op uit zijn, om den besten administrateur van de tinmijnen op Bangka, den heer HEIJDEMAN, in hunne dienst te doen overgaan.

Wij hooren bij voortduring zeer veel goeds van de nieuw opgerigte inrigting voor middelbaar onderwijs „Herwijnen," op het landgoed Pondok-Gedeh. Met genoegen vernemen wij, dat weldra een publiek examen van de leerlingen aldaar zal gehouden worden. Het is voor de goede zaak van het uiterste gewigt, dat de resultaten daarvan algemeen worden bekend gemaakt. Alleen door de goede vruchten dezer instelling kunnen de vooroordeelen en de onwil overwonnen worden, waarmede zij te kampen heeft. En het zou ons niet verwonderen, dat de Minister van Koloniën, wanneer hij die resultaten verneemt en die vruchten ziet, zich eindelijk gedrongen zal gevoelen, om ook in Indië eene gelegenheid te openen tot het afleggen van examina ter verkrijging van het diploma van ambtenaar der tweede klasse.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.